This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

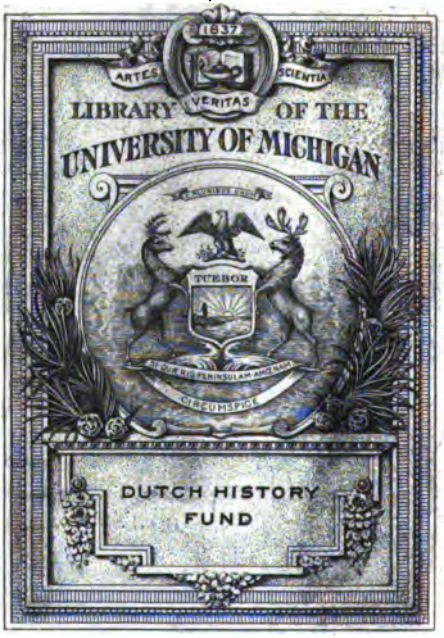
1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V123

MENGELWERK,

VOOR

1795.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1795.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By J. YNTEMA.
1795.

INHOUD

Dutch lit.
Nijhoff
10-17-24
10742

VAN HET

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen, betrekkelyk.

Proeve, over de Geneigdheid tot Naavolging, en de Uitwerkzels daar van, geduurende 's Menſchen Leeven. bl. 1

Waarneeming, wegens het nut van den *Aether Vitrioli*, ter geneezing van eene hardnekkige Derdendaagſche Koorts. 8

Bedenkingen, over de Gelykvormigheid tuſſchen de Planten en Dieren. Door SULLIVAN, *Esq.* 10

Natuurlyke Historie der *Omweersvogelen*, de *Bruine*, de *Witte*, de *Blaauwe* en de *Groote*. Volgens DE BUFFON. 14

Waarneemingen over de Inwoonders van het *Garrow-Gebergte* in *Indie*, gedaan door J. ELIOT, *Esq.* geduurende een Openbaar Gezantſchap, in de Jaaren MDCCLXXXVIII en MDCCLXXXIX. 20

Leevensbyzonderheden van Lord *Mansfield*. 24

Over het Sentimenteele. 31

Onaandoenlykheid en Wreedheid voorbeeldlyk geſchetst. 40

Gewigtige Bedenkingen over zommige veronderſtelde Uitwerkzelen des Christlyken Godsdiensts. Door PALEY. 41

Waarneeming, wegens de nuttigheid van de Zeezoutzuure Zwaaraarde (*Terra ponderoſa ſalita*) in eene hevige Krop-

INHOUD.

Kropzeerige Oogontſteeking. Door den Hoogleeraar HUFELAND. 49
De groote en algemeene Schokken, die de Aarde ondergaan heeft. Door SULLIVAN, *Esq.* 51
Berigt van de *Nicobarſche* Eilanden, en derzelver Inwoonderen. Door N. FONTANA, *Esq.* 58
Leevensbyzonderheden van Lord *Mansfield.* (*Vervolg en Slot van bl.* 30.) 61
Aanmerkingen over het Staatkundig Character van Sir *Robert Walpole*, en de Hervorming van het Parlement in Groot-Brittanje. Door W. BELSHAM. 66
Het Jaar MDCCXCIV. 68
Iets over het Leezen. 71
Louiſa d'Antail, of de Getrouwde Non. *Meer dan eene Roman.* 73
Zedelyke Bedenkingen. 78
Vrye Gedagten over den Christlyken Godsdienst, en de Onſtaatkundigheid, als mede de Onregtvaardigheid, der Onverdraagzaamheid. Door SULLIVAN, *Esq.* 81
Waarneeming, wegens het nut der Brandmiddelen in Verlammingen. Door den Hoogleeraar RICHTER. 86
Natuurlyke Historie der *Omweervogelen*, die den bynaam van *Puffin* draagen. Volgens DE BUFFON. 89
Waarneemingen in de zonderlinge Rotzen van *Adersbach.* 93
Geſchiedkundig Verſlag van het Eiland *Corſica.* 97
Korte Proeve over het Oude en Hedendaagſche Bygeloof. 108
Over het Sentimenteele. (*Vervolg en Slot van bl.* 40.) 113
Louiſa d'Antail, of de Getrouwde Non. *Meer dan eene Roman.* (*Vervolg en Slot van bl.* 78.) 118
De uitneemende Waardy van de Gezondheid en het Verſtand. 123
Eenige Aanmerkingen over de Maatigheid. 125
Waarneeming, wegens het geneezen van eenen *St. Vitus Dans.* Door A. G. RICHTER. 136
De Staat der Plantkunde te *Parys*, en een berigt van de voornaamſte Plantkundigen te dier Stede. Door J. E. SMITH, M. D. & F. R. S. 138

Over

INHOUD.

Over de Ontdekking van de Winterſpinnen, en van derzelver onfeilbaare Voorſpellingen, omtrent Vorst- en aanhoudenden Dooi. Door QUATREMERE D'ISJONVAL. 145

Leevensſchets van den Heer *Abauzit*. Door M. B. 153

Verhaal van het Spinfeest, of van den jaarlykſchen Feestdag, te *Nuneham*, in *Oxfordshire*, ingeſteld, door den Graaf en Gravinne *Harcourt*, tot aanmoediging van Deugd en Vlytbetoon. 161

De Florentynſche Moeder. *Eene Vertelling*. 167

Zedelyke Bedenkingen. 171

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op 's Menſchen Aart en Geſteltenisſe. Door W. FALCONER, M. D. & F. R. S. 173

Aanmerkingen over de Kindsheid der Dieren, getrokken uit het Werk van W. SMELLIE, getyteld *Philoſophy of Natural Hiſtory*. Medegedeeld door *R. Arrenberg*. 181

Natuurlyke Historie van het *Stormvogeltje*. Volgens DE BUFFON. 187

Byzonderheden van de nieuwe Vastigheid van *Sierra Leone*, op de Kust van *Africa*. Door J. MONTEFIORE. 191

Leevensſchets van den Heer *Abauzit*. Door M. B. (*Vervolg en Slot van bl.* 161.) 197

De goede Souverain, of het voorbeeldlyk Huislyk Leeven van Keizer *Akber*. 203

Treffend Voorbeeld van Verkwisting tot Armoede gebragt, en egter dit Character in het uur der Wanhoope behoudende. 207

Zedelyke Bedenkingen. 209

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op der Menſchen Zeden, Verſtandsvermogens en Gebruiken. Door W. FALCONER. (*Vervolg van bl.* 181.) 213

Aanmerkingen over de Kindsheid der Dieren, getrokken uit het Werk van W. SMELLIE. Medegedeeld door *R. Arrenberg*. (*Vervolg en Slot van bl.* 186.) 224

Nieuwe en weetenswaardige Byzonderheden in de Natuurlyke Historie der Dieren van *Labrador*. Door CARTWRIGHT. 230

INHOUD.

Leevensbyzonderheden van *Thomas Hollis, Esq.* een Vryheids- en Menschenvriend. 239

Leevenseinde van den Dichter *Canis.* 251

Anecdote van *Rubens.* 254

Zedelyke Bedenkingen. 256

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op het Staatsbestuur. Door W. FALCONER. (*Vervolg van bl.* 224.) 253

Bericht, wegens de beste manier om het Phosphorzuure Kwikzilver (*Mercurius Phosphoratus*) tot gebruik in de Geneeskunde te bereiden. Door TROMMSDORFF. 262

Waarneemingen, aangaande de zwaare Koude van den gepasseerden Winter; met eenige Aanmerkingen daaromtrent. Door Dr. M. HOUTTUYN. 265

Geschiedkundige en Vaderlandlievende Proeve over de Vryheidsboomen. Door GREGOIRE. 267

Iets over de Hedendaagsche Inquisiteurs. 273

De Twee Heldinnen, of de Offerande van Liefde en Deugd. *Eene Zedelyke Vertelling.* 278

Zedelyke Bedenkingen. 290

Dwaaze Trots van *Lodewyk den XIV*, Koning van *Frankryk.* 292

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op het Staatsbestuur. Door W. FALCONER. (*Vervolg van bl.* 262.) 293

Geschiedkundige Aanmerkingen over den Oorsprong en Verspreiding der Kinderpokjes. Door C. GIRTANNER. 302

Redenvoering, over den Oorsprong en de Vorderingen in de Natuurlyke Historie in *Frankryk.* Door AUBIN LOUIS MILLIN. 305

Eenige Byzonderheden uit het Leeven van *Uchiali.* 314

Hier naa. *Zedelyke Beschouwingen.* 318

Proeve over het te hoog gevoelen van zichzelven. 322

Spreuken. 327

Ze-

Zedelyke Bedenkingen. 330

Voorbeeld van een verbaazend Geheugen in *la Motte*, 332

Proeve, over de Uitwerkzels der Weelde op den Godsdienst. Door W. FALCONER. (*Vervolg en Slot van bl.* 302.) 333

Aanmerkingen over den Dollen Honds-Beet. Briefswyze medegedeeld door Dr. WHITE aan Dr. *Lettſom* te *Londen*. 344

Natuurlyke Historie van eenige Vogelen, die tot het Geſlacht der *Stormvogelen* behooren. Volgens DE BUFFON. 346

Redenvoering, over den Oorſprong en de Vorderingen in de Natuurlyke Historie in *Frankryk*. Door AUBIN LOUIS MILLIN. (*Vervolg van bl.* 314.) 349

Aanmerkingen over het Verband tuſſchen de Volksvermaaken en het Volkscharacter; met een byzonder Verſlag wegens het Romeinſche Tooneel, omtrent den tyd van den Val des Gemeenebests. 355

Beſchryving van den Nieuwen Koninglyken Schouwburg in *Drury-lane*. 364

De Drie Gezelſchaps-lieden. *Eene Characterſchets*. 366

Huwelyk uit Zusterliefde. 370

Zedelyke Bedenkingen. 372

Stellingen van eenen Leergierigen, opgegeeven ter beproeving tot nadere onderrigting. 373

Betoog, dat de Steenen in de Vrugten niets toebrengen kunnen tot het doen aangroeijen van Steenen in 's *Menſchen Lichaam*. Door H. W. ROUPPE, M. D. 382

Redenvoering, over den Oorſprong en de Vorderingen in de Natuurlyke Historie in *Frankryk*. Door AUBIN LOUIS MILLIN. (*Vervolg en Slot van bl.* 355.) 389

Leevensberigt van den beroemden Hervormer *Joannes Calvin*. 396

Byzonderheden by verſcheide Volken op hunne Maaltyden, 407

Edel-

INHOUD.

Edelmoedige Belangloosheid. 410

De Speelder. *Eene waare Geschiedenis.* 411

Zedelyke Bedenkingen. 415

Opheldering van SPREUKEN XXX: 27. Volgens TH. HUNT, DD. F. R. & A. SS. 417

Waarneeming, wegens het geneezen van den *Zwarten Staar* (*Amaurosis*) door de Electriciteit. 422

Verhandeling over de Veranderingen, welke alle geschapen Weezens ondergaan. 424

Korte Stellingen over de Physionomie, volgens LAVATER. 432

De voornaamste Leevensbyzonderheden van den grooten Hervormer *Martinus Luther.* 441

Gevolgen eener hooplooze Liefde. 449

De Val van *Amurath*, of het Lot der Dwinglandye. *Een Oostersch Vertelzel.* 452

De goedaartige Ligtgeloovigheid. 458

Dr. *Halley* en Sir *J. Newton.* 460

De Christlyke Godsdienst gehandhaafd tegen den Laster van Wreedheid te leeraaren, of op Aarde te veroorzaaken; of Redenvoering van B. PORTEUS, over MATTH. X: 34. 461

Waarneemingen omtrent de Catacomben, nevens den toestand der Lyken in dezelven. Uit een Brief van B. G. SAGE aan *J. C. de la Metherie.* 471

Verhandeling over den Invloed der Lugtstreeken op de Gedaante en Natuur der Plantgewassen. Door L. REYNIER. 473

De voornaamste Leevensbyzonderheden van den grooten Hervormer *Martinus Luther.* (*Vervolg van bl.* 449.) 485

Proefondervindelyke Overtuiging van der Menschen Gelykheid. 491

Characterschetzen uit het daadlyk Leeven. 492

Zedelyke Bedenkingen. 497

Be-

I N H O U D.

Bedenkingen over de Gelykheid, Vrymagtigheid en Oppermagt. 499

De Christlyke Godsdienst gehandhaafd tegen den Laster van Wreedheid te leeraaren, of op Aarde te veroorzaaken. Door B. FORTEUS. (*Vervolg en Slot van bl.* 471.) 509

Waarneemingen omtrent het nut der gebrande Spons in Kropklier-ziekten, (*Scrophulæ*). Door HUFELAND. 516

Verhandeling over de Veranderingen, welke alle geſchapen Weezens ondergaan. (*Vervolg van bl.* 432.) 518

Waarneemingen over de Glasblaaskunst by de Romeinen; en Giſſingen over een *Glazen* Kolom, meer dan drie voeten hoog, *en* omtrent acht duimen over 't kruis gemeeten. *Door* M. SAGE. 525

Verhandeling over den Invloed der Lugtſtreeken op de Gedaante en Natuur der Plantgewasſen. Door L. REYNIER. (*Vervolg van bl.* 484.) 529

De voornaamſte Leevensbyzonderheden van den grooten Hervormer *Martinus Luther*. (*Vervolg en Slot van bl.* 491.) 538

Verklaaring der Hieroglyphen op den Obelisk, ſtaande voor het Lateraan te *Rome*. Door K. PH. MORITZ. 545

Wreedheid en Goedertierenheid tegen elkander over geſteld; met daar uit voortvloeijende Zedelyke Bedenkingen. 547

De boetvaardige Overſpeeler. 550

Korte Verhandeling over het Verband, welk de Godsdienst met de Wysbegeerte heeft. Door A. J. A. LOOFF, *M. D.* 553

Proeven met het Sap, waar uit de *Elastieke Gom*, of *Cajenſche Harst*, wordt voortgebragt. Door FOURCROY. 566

Verhandeling over den Invloed der Lugtſtreeken op de Gedaante en Natuur der Plantgewasſen. Door L. REYNIER. (*Vervolg en Slot van bl.* 537.) 571

Uittrekzel eens Briefs van den Heer FITZ aan zynen Vader. In de Academie der Weetenſchappen voorgeleezen. 580

Ali-

INHOUD.

Alimek, of de Geluksbejaaging. *Eene Arabieſche Vertelling.* 586
De Verandering, of de Slaaf Meester geworden. 596
Edelmoedig Vriendſchapsbetoon. *Eene waare Geſchiedenis,* 597
Zedelyke Bedenkingen. 598

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE GENEIGDHEID TOT NAAVOLGING, EN DE UITWERKZELS DAAR VAN, GEDUURENDE 'S MENSCHEN LEEVEN.

(Naar het Engelsch.)

Gy zult de Menigte tot boôze zaaken niet volgen.

MOZES.

Het is eene dikwyls gemaakte, en door 't veelvuldig gebruik als verfleetene, aanmerking, dat de Mensch hulploozer dan eenig ander Schepzel ter wereld komt. Hy is, desgelyks, vóór dat hy zich zelven kan helpen, en jaaren lang, enkel een Naavolgend Schepzel, niets van zich zelven doende, maar alles verrigtende wat hy in anderen ziet.

In welk een tydperk zyns leevens houdt hy op dus van anderen af te hangen? Hy vleit zich zelven dat hy vry vroeg zyn eigen meester worde, voor zich zelven denke, en zyne eigene daaden beftuure. Maar tast hy hier in niet deerlyk mis? Eenigen, in de daad, fchynen het vermogen van denken zeer vroeg te verkrygen; doch verre de grootfte hoop verkrygt geen zulk vermogen in 't geheel. Men zou, desgelyks, mogen vraagen, of de verftandigften gelegenheids genoeg hebben om op te merken en onderfcheid te maaken tuffchen 't geen zy van zich zelven doen, of wat zy doen uit Naavolging? Wanneer het onderwys, 't geen wy in onze vroegfte jeugd ontvangen, voorby is, (en in dat onderwys heeft de Naavolging een zeer groot deel), worden wy opgefchreeven (mag ik die uitdrukking bezigen) onder zekeren rang, of wy worden leden en medegenooten van een gezelfchap, van een kring vrienden en kennisfen, wier leevenstrant wy ongemerkt overneemen, uit hoofde van eene geneigdheid tot Naavolging, welke wy niet altoos voelen: en wy bekommeren ons zelden om de voegelykheid en welgepastheid naa te gaan van 't geen wy, op deeze wyze, doen; maar houden dit

ons te vrede met te handelen zo als anderen handelen, en gelyk te zyn aan hun met welken wy leeven, die wy agting en ontzag toedraagen.

Wanneer wy eerst in de Menschlyke Maatschappye rondsom zien, vinden wy eenige zaaken, die ons verbaazen, andere die ons vermaaken en onze genegenheden trekken, en veele dingen van welke wy geheel onkundig zyn. Wy ontmoeten zekere Wetten, Schikkingen en Vaststellingen, tot regeling der leevenswyze bepaald; welhaast worden wy daar mede gemeenzaam; derzelver jak schynt zagt, derzelver last ligt: want niets valt zeer bezwaarlyk voor een jonge en wakkere geesteloosheid. 't Geen onze verbaazing verwekte, wordt voor ons allengskens van die hoedanigheid beroofd en ons gemeen, en wy speelen onze rol in de Maatschappy, enkel door te zien hoe anderen dezelve volvoeren.

Met eenen verderen voortgang in jaaren, beginnen wy, nogthans, gebreken te ontdekken, en wy vangen aan met zwaarigheden te maaken, en verbeteringen voor te stellen; doch wy kunnen zeldzaam onszelven geluk wenschen met een gelukkig slaagen. Het is het werk van jaaren, de grondstellingen des vooroordeels om te keeren, en werkzaamheid voor gemak te verwisselen. Schielyke omwentelingen grypen plaats in alle dingen, behalven in de Leevenshebbelykheden: een Regeeringsvorm, by voorbeeld, kan in een twintigste gedeelte van den tyd ingevoerd worden, welke noodig zou zyn, om het Uur des Middagmaals te veranderen, of het draagen van een drie-kanten Hoed in stede van een ronden in te voeren. Aan de heerschzugtige voorschriften van de Mode onderwerpen wy ons, of omdat wy geen verstand van de zaak hebben, of om dat wy te vreesagtig en te omzigtig zyn, om ons begrip tegen dat der menigte aan te kanten. Een zugt tot gemak, en een afkeer van voor zonderling gehouden te worden, beweegt ons, om ons te schikken, gelyk anderen vóór ons zich geschikt hebben; en wy vervoegen ons, in het aanheffen van een geslaagen toon, zonder vooraf den zang te leeren.

Eene gelykheid van leevenswyze is een doorgaand merkteken van de Jeugd. Wat de een doet, doet de ander mede; en, om eene schets te geeven van den algemeenen leeftrant, in dit tydperk des leevens, is het veelal genoeg, een enkel persoon uit te kippen als een voorbeeld van allen. Hier op mogen uitzonderingen weezen, maar geene Uitzondering kan een Regel omver stooten.

In

In een verder gevorderd Tydperk des leevens, wanneer, gelyk men zegt, zich iemand in de wereld nederzet, is het hem nog niet vergund, een Plan voor zichzelven te ontwerpen. Het ſtaat niet aan hem, in een langen kring om te zwerven, of vermaardheid te verkrygen door de vrugtbaarheid zyns vernufts. Men zegt hem, dat hy niet grootlyks kan dwaalen, indien hy handelt gelyk anderen. *Buuren gelyk* is de geheele Pligt van den Mensch. Hy heeft Voorbeelden ter Naavolginge in overvloed, welker voetſtappen hy bezwaarlyk kan naalaaten te drukken; hy vindt Wetten, welke hy, oordeelt gemaklyker te volgen dan te veranderen. Wat zyne Buuren doen, volgt hy, wat den grooten omtrek betreft althans, indien niet tot de minſte byzonderheden; hy is 'er zo weinig op geſteld om zich te onderſcheiden, dat hy zich te vrede houdt met den ſtroom des leevens af te zwemmen, als een niets beduidende drop in de menigte des waters.

Het Menschdom (door welk woord ik het gros des Menschdoms verſtaa) beſtaat uit zulke zagte characters, uit Menſchen, van welke de verdere wereld niets weet, die geheel zich bepaalen tot hun eigen vriendenkring, aaneen verbonden met den band van onderlinge weinigbeduidendheid en wederzydſche Naavolging, en wier Naamen, met hun, zouden verlooren gaan, werden zy niet, ook volgens Gewoonte, zomtyds uitgehouwen in een Marmerſteen op een Kerkhof. En zelfs hier, waar iemand veelligt zou denken eenige onderſcheiding van character aan te treffen, wandelen wy onder eene eenzelvige verzameling van tedere Vaders, liefhebbende Huisvrouwen, gehoorzaame Kinderen; en het meeste, dat een naavorſchende Naakomelingſchap daar zou kunnen leeren, is, dat zy —— *allen behoorden tot die Parochie!*

Dezelfde eenpaarigheid van Character en Leevenswyze zullen wy bevinden dat ook den Ouderdom vergezelt, op dezelfs onderſcheidene trappen, en in dezelfs naajaargingen. En, wie zich der moeite wil getroosten, om met aandagt de onderſcheidene Tydperken des Menschlyken Leevens naa te gaan, zal ten vollen overtuigd worden, dat de kragt en de neiging tot Naavolginge, zo zigtbaar in de Kindschheid, ons nimmer verlaat; en dat het gros der Menſchen, hun geheele leeven lang, onder de Naavolgers moet gerangſchikt worden, ſchoon veele denken en voorwenden, dat zy in al hun doen als vrywerkende Weezens handelen, en te werk gaan naar hunne

eigene verkiezing; terwyl zy in waarheid niets doen dan 't geen anderen behaagt.

Ik heb tot hier toe alleen van de *Leevenswyze* gesprooken: en het zou eene zaak van weinig beduidenis weezen, als onze Leevenswyze altoos dus geregeld werd door Wetten, die men erflyk, of Wetten van Overlevering, zou mogen noemen. Maar het verband tusschen Leevenswyze en Zeden is zo groot, dat het zeer moeilyk valle deeze van een te scheiden, of te voorkomen dat de eene op de andere niet werke. En het word een stuk van zeer ernstigen aart, of wy niet zeer veel verliezen door onze zinnen en bekwaamheden naar de zinlykheid van anderen te schikken, en onze eigene kragten niet te voorschyn te roepen. Daar is grond om te denken, dat de bekwaamheid van het hart van elk Mensch veel grooter is dan hy betoont, en dit is een hulpmiddel, waar van wy, hoe zeer ook tot onze Geluksbevordering strekkende, geen voordeel kunnen trekken, als wy ons vergenoegen met eene slaaffche Naavolging van anderen.

Wy behooren te bedenken, dat wy niet altoos in gezelschap kunnen weezen, en dat wy uit dien hoofde zodanige inwendige bronnen van genoegen moeten zoeken, als ons in eenzaamheid en ziekte kunnen verkwikken. —— Wy behooren desgelyks te overweegen, dat, indien wy ons altoos in 't gewoel der zamenleevinge bevonden, wy, door eene onveranderlyke Naavolging der Leevenswyze, die onverschilligheid ten aanziene der Zeden zullen verkrygen, welke, maar al te dikwyls, ons verblindt voor de afzigtigheid der Ondeugd, en het naderend gevaar van Zedebederf. Het is schoon gezegd van Dr. JOHNSON, ten aanziene van zynen Vriend GILBERT WALMSLEY: „ dat hy eerst *Geregeld* en vervolgens „ *Godvrugtig* wierd." Geregeldheid van Leevenswyze is van weezenlyk aanbelang voor Zedelykheid; en niemand was immer groot of goed, die bestendig en onafgebrooken den weg opvloeg, welke Gebruik, of Gewoonte, hem afbaakende.

Hoe meer wy het Voorbeeld van anderen volgen, zonder in staat te weezen om reden te geeven voor 't geen wy doen, hoe meer wy aftrekken van onze waardy als denkende Weezens. Hoe meer wy verwaarloozen, de Leevenswyzen der wereld, waarin wy ons geplaatst vinden, na te gaan en te onderzoeken, des te meer verzuimen

wy

wy een der gewigtigſte Leevenspligten: wy doen afſtand van onze vryheid, om in onzeonkunde te verblyven; en, met de volkomene bekwaamheid om te bevatten, en den moed om wederſtand te bieden, worden wy ſlaaven, die vrywillig den nek krommen onder de laagſte dwaasheden en de ſchadelykſte ondeugden.

Veel is 'er in dit alles, waar over wy niet kunnen naalaaten ons te ſchaamen, wanneer wy ons een oogenblik tot naadenken verledigen. De Mensch, die het vermogen van voor zichzelven te denken vaaren laat, en, by gevolge, het voorregt van eigen werkzaamheid, zal nooit een hoogëerwaardig of nuttig Character verkrygen. Eene zelfde zaak kan niet teffens gelyk en uitſteekend zyn. Wat gemeen is, *is enkel Naavolging*, en Naavolging gaat gemaklyk toe; wat groot is en verheeven, is Vinding, en tot Vinding behoort Vernuft.

De Mensch, dit moet men erkennen, is een gezellig Weezen, en Verkeering is een der grootſte zegeningen: maar, om dezelve een zegen te maaken in den volkomenſten trap, om dezelve hoogst vermaaklyk te doen worden, en een voorwerp van Smaak zo wel als van Nuttigheid, moet dezelve niet eentoonig weezen. De Menſchen moeten niet denken en doen als op het Bevelgeevend woord. Zy moeten verre zyn van te veronderſtellen, dat de eenige te paſſe komende onderſcheidingen des leevens die zyn van Rang en Rykdom: want deeze leveren geen onderſcheiding hoe genaamd op aan een oog, op het ſchilderagtig ſchoon in Zedekunde afgerigt.

Het geen den eenen Mensch boven den anderen verheft, is meerderheid van Verſtand, 't zy natuurlyk, 't zy verkreegen. Wat onderſcheiding brengt Rykdom aan? Deeze mag iemand een hooger zitplaats in een vertrek doen verwerven; *hem doen ryden als* een ander wandelt; doch dit zyn louter *kunſtige onderſcheidingen*; de eerbiedenis, welke zy die onderſcheidingen afprachen, is enkel werktuiglyk, beſtaande in zekere lichaams-gebaaren, waarin de ziel geen deel heeft; of een zeer ſlegt, indien beginzels van nyd daarin opwellen. Indien Rykdom een Mensch tot weezenlyke onderſcheiding verheft, kan het alleen dan zyn, wanneer hy zyne ſchatten gebruikt om het geluk zyner Medeſchepzelen te bevorderen; maar, zelfs in dit geval, kan de Man, ſchaars van Middelen bedeeld, zich zo zeer onderſcheiden als hy die onnoemly-

lyke schatten bezit. Uit het voorbeeld van het Penningsken der arme Weduwe, merkt de Bisschop WILSON op, „ hebben de Armen dit voordeel boven den Ryken, dat „ zy hunne Milddaadigheid kunnen overtreffen."

De eenpaarige wyze, op welke het gros des Menschdoms leeft, elk eens anders voorbeeld volgende zonder naadenken, en elkanders gevoelens onbedagt naaklappende, opent, daar dezelve eigenaartig strekt tot verzwakking van het stelzel der Zedekunde, een ruim veld voor de zodanigen, die op zich genomen hebben het menschdom te onderwyzen. De Zedeleeraar en de Godgeleerde, de Geneesheer en de Wetgeever, zyn, van onheuchlyke tyden af, bezig geweest om der strekkinge van een kwaad voorbeeld tegen te werken, en de menschen aan te zetten om voor zichzelven te denken. —— Men zou een voorbeeld kunnen aanvoeren, waarin alle deeze Onderwyzers noodig zouden weezen. 't Geen men een Leeven naar de groote Wereld heet, bestaat in eene aaneenschakeling van Bedryven, die de Zeden bederven, de Beginzels des *Christendoms* verwoesten, de Gezondheid schaaden, en dikwyls aanleiding geeven tot Misdryven, strafbaar by den Wereldlyken Regter. Indien wy dit Leeven naar de *Ton* wat naderby bezien, ja zelfs indien wy het oppervlakkig beschouwen, zullen wy bevinden, dat het gelegen is in eene onredelyke Naavolging van zekere Gebruiken, welke men veronderstelt tot Geluk op te leiden, en geschikt te zyn om onze Agting te verzekeren; doch, met de daad, de bronnen van 's Menschen geluk vergiftigt, en voor geen oogenblik den toets van beoordeeling kan doorstaan.

Geenen loopen meer gevaars om door bedagtlooze Naavolging te lyden dan de Jeugd. De begeerte om te behaagen, en zonderlingheid te vermyden, in een leeftyd, wanneer men het een misdryf rekent zonderling te weezen, stelt dezelve ten gereeden prooi van slegte voorbeelden. Hoe veelvuldiger hunne Inwilligingen zyn, hoe meer het hun aan wederstand biedend besluit en moed krapert: „ Een jong Heer," verklaart een onzer Zedeschryveren, „ moet ten minsten drie of vier jaaren „ te *Londen* geweest zyn, eer hy *Neen* durft zeggen;" en heeft hy hier toe zo veel tyds noodig, dan staat het te dugten, dat hy dit Besluit duur gekogt heeft. „ Een jong Heer," voegt hy er nevens, „ schroomt den „ eenen te weigeren met hem in een Herberg 's middags te

„ gaan

„ gaan eeten; en, als hy daar zich ryklyk goed gedaan „ heeft, met een ander gezelſchap daar den Avondmaaltyd „ te houden, of een klout glas te drinken, of na eene „ andere plaats zich te vervoegen, tot het pleegen van „ alle verdere voorgeſtelde ongebondenheid. De vrees, „ om voor gierig gehouden, of voor iemand aangezien „ te worden die geen geld heeft, of dat hy zou ſchy„ nen onder een te ſtreng bedwang te ſtaan van Ouders „ of Vrienden, belet hem zyn eigen verſtand te ge„ bruiken, of vrymoedig de waare reden te zeggen; dat „ hy een afkeer heeft van het geen men hem voorſtelt, „ Kon men deeze *ſlaafſche Gereedheid* te boven komen, „ het zou veelen behouden by hunne eerſte intrede in „ de wereld."

Daar is, *nogthans*, een ander uiterſte, waarin de Menſchen loopen, 't geen wy niet moeten verzwygen: te weeten, eene gemaakte Zonderlingheid, en eene Hebbelykheid om zich aan te kanten tegen alles wat de gewoone Leefwyze wil. Dit gedrag, ſchoon het niet algemeen kan worden, is hoogſtaanſtootelyk als wy 't zelve ontmoeten. Een Man van die geaartheid is de onaangenaamſte medgezel, en een nutloos Vriend. Inſchiklykheid in zaaken, welke geene zedenlooze ſtrekking hebben, of in onverſchillige dingen, is een der pligten, welke wy verſchuldigd zyn aan de Maatſchappye, van welke wy zo veel voordeels ontvangen, en aan welke wy het onze moeten toebrengen. Rechtſchaape Beleefdheid beſtaat in de zodanigen, met welken wy verkeeren, gelukkig te maaken, voor zo verre zulks van ons afhangt. Dit kunnen wy doen, zonder eenig beginzel van weezenlyk aanbelang los te laaten, of eenige daad van erkende ſlegtheid te bedryven.

Menſchen, integendeel, die op het Zonderlinge en Kleinigheden *gefteld zyn*, en eene hooge maate van wysheid *in Beuzelingen willen* vertoonen, verraaden doorgaans eene ziel, op geenerlei wyze geſchikt tot het volvoeren van groote en manlyke bedryven.

Met uitzondering van deeze gemaakte Zonderlingheid, zal men het een pligt van zeer groote aangelegenheid vinden, nooit de daaden van anderen als voor *erkend goed* aan te zien, of ons te ſchikken wanneer Geweeten of ernſtig naadenken ons de noodzaaklykheid aanwyst om wederſtand te bieden. —— Wanneer de Leevenswyzen veranderen, ſtaan zy doorgaans van het eene tot het

andere uiterſte over; een gewisſe proef voorwaar van de bedagtloosheid, waaraan de thans heerſchende Leevenswyzen den oorſprong verſchuldigd zyn. Den middenweg tusſchen deeze twee uiterſten te vinden zal voor niemand moeilyk vallen, en dien te bewandelen zal ons tot geene oneere ſtrekken. Buitenſpoorigheid in Kleeding of Leevenswyze, ſchoon door de Meerderheid aangenomen, kan niet lang ſtand houden; als dezelve algemeen wordt, krygt men er afkeer van; maar welvoeglykheid en gemaatigdheid zyn beſtendig, en kunnen nimmer verſmaadend uitlachen ten doel ſtrekken.

Zelden worden Kleederdragt en verdere Leevens-toeſtel, enkel op zichzelven aangemerkt, voorwerpen van ernſtig overleg. De kleur van een Lint, het ſatſoen van een Kleed, zyn, in de daad, zaaken van weinig of geene aangelegenheid; doch, wanneer de Gebruiken der Wereld op de Zeden invloed hebben, krygen zy gewigts genoeg om onze ernſtigſte overleggingen gaande te maaken. En wy zullen luttel voordeels trekken van de kragt of de bekwaamheden onzes verſtands, en nog min te boogen hebben op onzen moed en onafhanglykheid; als wy, in zaaken van deezen aart, ons te vrede houden met ons te onderwerpen aan de grilligheid van den onkundigen, den loshoofdigen, of ongevoeligen.

Waarlyk, den zodanigen, die geene andere verſchooning weeten by te brengen voor hunne bedryven, dan de jammerhartige, *dat anderen hetzelfde doen*, zal het nooit aan verſchooning ontbreeken van eenige dwaasheid, hoe belachlyk, om eenig misdryf, hoe ſnood, te vergoelyken.

WAARNEEMING WEGENS HET NUT VAN DEN *Aether Vitrioli*, TER GENEEZING VAN EENE HARDNEKKIGE DERDENDAAGSCHE KOORTS.

(*Medical Facts. Vol.* V.)

Eene Dame, door het verlies van haar eenig Kind gevoelig getroffen, en uitermaaten verzwakt zynde, werd in het najaar door eene vry hevige derdendaagſche Koorts aangetast, die regelmaatig bynа op het zelfde uur telkens wederkwam. Schoon in 't begin geene Geneesmiddelen willen-

lende gebruiken, beſloot zy echter ten laatſten, wegens de toenemende verzwakking, haaren Geneesheer te ſpreeken. Na de eerſte wegen met een zagt vomitief, en daarna een ligt laxeermiddel, gezuiverd te hebben, behandelde deeze de Koorts op de gewoone wyze, met vooraf bitters, oplosſende, verſterkende, middelen, en daarna de Kina op de vrye dagen, in eene behoorlyke hoeveelheid, toe te dienen. Dan, in weerwil van dit alles, bleef de Koorts op dezelfde wyze, op de gewoone tyden, aanhouden, en 'er werd met deeze middelen niets gewonnen, behalven eenige verbetering van 't geſtel en vermeerdering der krachten. Hierdoor mistroostig geworden, wilde zy geene Geneesmiddelen meer gebruiken, en bleef by dit voorneemen veertien dagen lang; dan, daar de *Koorts* ſteeds met hetzelfde geweld bleef voortduuren, en zy intuſſchen wederom zeer verzwakt en vermagerd was, verzogt zy, op nieuw, de hulp van haaren Geneesheer. Te leur geſteld in het beproeven der voorige geneesmiddelen, en my te binnen brengende, dat de Heer WHYTT, in zyn voortreflyk Werk over de Zenuw-Ziekten, ergens aanmerkt, dat zo wel afgaande Koortſen als alle andere Zenuw-Ziekten, die regelmaatige aanvallen hebben, dikwyl kunnen voorgekomen, of althans verzagt worden, indien men, kort vóór het acces, een hevige pyn of ſterke opſchudding in het lighaam te weeg brengt, beſloot ik van zodanig een middel de proeve te neemen. —— Bewust van het groot vermogen van den *Æther*, als krampſtillend middel, en deszelfs ſterke werking op het Zenuwgeſtel, ſchreef ik een Drankje met 60 droppels van dit vocht voor, om op eens in te neemen, zo dra zy het minſte van de Koorts ontwaar werd. 'Er verliepen echter eenige minuuten, na dat de koude begonnen was, eer zy het middel innam, en niettemin had het de verlangde uitwerking. Naauwlyks was het in de maag gekomen, of het gaf haar *een zo ſterken ſchok, dat zy zich verbeeldde*, of 'er, by het bereiden van haare middelen, ook eenige misſlag had plaats gegrepen, het geen haar eenigzins deed ontſtellen. Niettemin was de Koortskoude wel ras geëindigd, 'er volgde een aangenaam gevoel van warmte op, dat door geen zweet vervangen werd, en zy was het overige van den avond lugtig en opgebeurd.

Daar ik echter vreesde, dat één gifte niet voldoende ware, te meer, om dat zy het na 't begin der Koorts ingenomen had, verzogt ik haar het middel andermaal te willen neemen, op den tyd van den volgenden aanval, 't zy

dezelve al of niet mogt plaats hebben. Zy nam dan ook op dien tyd, zodra zy bemerkte dat de nagels blaauw begonnen te worden (om haar eigen uitdrukking te gebruiken), het Drankje in, 't welk haar nog meer aandeed dan de eerste reis; doch de benaauwdheid duurde niet lang; zy bevond zich wel ras weder beter, en bragt het overige van den avond zonder eenig ongemak door. Van dien tyd is de Koorts geheel weggebleeven, en zy heeft 'er geene aanvallen hoegenaamd van terug gekregen. Eenige verſterkende middelen, die zy, tweemaal daags, eenigen tyd innam, herſtelden voorts haare krachten volkomen. Het is blykbaar, dat de Koorts in dit geval alleen uit zwakte van 't Zenuwgeſtel is voortgeſproten, en dus, even als de periodieke Zenuwziekte, met voordeel kon behandeld worden, door naamlyk, ten tyde van de *paroxysmus*, volgens het voorſchrift van den Heer WHYTT, eene ſterke opſchudding in het geſtel te verwekken, de werking van 't Zenuwvermogen af te leiden, en daardoor de hebbelykheid van den aanval te breeken.

BEDENKINGEN, OVER DE GELYKVORMIGHEID TUSSCHEN DE PLANTEN EN DIEREN.

(Overgenomen uit SULLIVAN's *View of Nature, in Letters to a Traveller among the Alps.*)

Wegens het weezen en de eigenſchappen des Leevens zyn wy ten eenemaale onkundig. Wat het Leeven eigenlyk is, ſchynt al te fyn voor ons verſtand om te bevatten, of voor onze zinnen om het te onderſcheiden. Alle Dieren zyn begaafd met Gevoel, of ten minſten met Aandoenlykheid (*Irritability*); dit laatſte heeft men aangemerkt als het onderſcheidend kennerk van Dierlyk Beſtaan. Wy kennen gewaarwording toe aan bezintuigde Lichaamen, wanneer wy bemerken, dat zy Zintuigen bezitten gelyk aan onze eigene, of wanneer zy, in zekere omſtandigheden, werken op dezelfde wyze als wy werken. Indien een bezintuigd weezen oogen, ooren en een mond, heeft, dan beſluiten wy natuurlyk, dat het dezelfde Gewaarwordingen hebbe, als deeze Zintuigen aan ons ſchenken. Indien wy een ander weezen

zen zien, welks maaksel niets overeenkomstigs oplevert met onze Zintuigen, of ons uitwendig zintuiglyk gestel, en nogthans zich schielyk zamentrekt op het minste aanraaken, het lichaam eenpaarig na het licht wendt, kleine Insecten met sprieten, of eene soort van armen, vat, en dezelve brengt na eene opening in het voorste gedeelte geplaatst, twyfelen wy niet hetzelve een Dier te noemen. Snydt het die armen af, berooft het van het vermogen om het lichaam zamen te trekken, of uit te breiden, de natuur van dit weezen zal daar door niet veranderen; maar wy zullen buiten staat zyn om te bepaalen of het eenig gedeelte van leeven bezitte. Dit is ten naasten by de staat der kleine deelen van een Polypus afgesneeden, vóór dat het hoofd weder begint aan te groeijen. Het Raderdiertje, de Aaltjes in bedorven koorn, de Slekken van welken de *Philosophical Transactions* gewaagen, leveren blyken op, dat alle schynbaarheid des Gevoels, of zelfs van Aandoenlykheid, niet voor maanden maar voor verscheiden jaaren opgeschort zynde, nogthans het Leeven deezer Diertjes niet uitgeblusscht is: want zy betoonen te leeven als 'er gepaste warmte of vogtigheid bykomt. Indien wy dan geene andere kenmerken hebben om het Leeven te onderscheiden, dan Beweeging, Gevoel of Aandoenlykheid, zo kan, daar gemelde Diertjes jaaren lang kunnen blyven in eenen staat, waarin elk een ze voor volstrekt dood zou houden, het Leeven waarschynlyk bestaan in veele Lichaamen, die wy gewoonlyk even onbezield aanmerken als steenklompen.

Waar een vaatagtig Stelzel is, behelzende een beweegende voedende Sap (*Succus*) daar is Leeven; en waar Leeven is, daar kan, althans men kan het tegendeel niet bewyzen, een meer of min scherpe bevatting plaats hebben. *Dezelfde wyze van redenkaveling uit de overeenkomst ontleend, welke der Planten het vermogen van bezeffen zou ontzeggen, zou even zeer van Dierlykheid uitsluiten zodanige Dieren, die de stompste Zintuigen bezitten, vergeleeken met de zulken die met de meeste en scherpste begaafd zyn.* Het bevattend of gewaarwordend vermogen van den Mensch schynt oneindig grooter, vergeleeken met dat der Koraalen, Zeepennen en Oesters, dan de gewaarwording van deeze die men voor Dieren erkent, als men dezelve vergelykt met de tekens van gewaarwording ten toon gespreid by veele die men Planten noemt. —— Spon-

sen

ſen openen en ſluiten derzelver openingen; Koraalen en Zeepennen ſteeken derzelver takken uit, of haalen ze te rugge; Schelpdieren openen of houden derzelver Schelpen geſlooten, om voedzel te neemen, of eenig onheil af te weeren, en het is uit deeze beweeging der Spieren, dat wy opmaaken, dat de Weezens, welke dezelve betoonen, bevatting hebben, of, 't geen op 't zelfde uitkomt, dat ze Dieren zyn.

In het Groeiend Ryk, kan men eene dergelyke ſpieragtige Beweeging by veele Planten waarneemen, zo volkomen bepaald en onderſcheiden zigtbaar, als by de Dieren van de evengemelde ſoort. De Planten, onder den naam van *Heliotropa* bekend, keeren zich dagelyks met de Zon om: door ſteeds hare oppervlakten aan dat Licht des dags aan te bieden, ſchynen zy zo zeer eenig voedzel uit die ſtraalen te begeeren, als eene laag Oesters slit van het Water verlangt; de Schelpen by het inbreeken van den vloed openende. De *Flores Solares* zyn zo eenpadrig in zich te openen en te ſluiten, als de Dieren in het in agtneemen van den tyd om zich te voeden, en het voedzel te verteeren; eenige neemen, in deeze beweegingen, de Jaarſaiſoenen niet in agt; maar openen en ſluiten de Bloemen, op het zelfde uur, in alle Jaarſaiſoenen; andere, even als verſcheide Inſecten, die zich vertoonen of niet te voorſchyn komen, naar maate van de hette des Weêrs of den Lugtſtreeke, openen zich laater op den dag, of geheel niet, als men ze verplaatst heeft van eene Zuidlyker na een Noordlyker Breedte. Men heeft eene menigte van Planten, die, by het aanhaderen van regenagtig weêr, zo gereegld de Bladeren ſluiten, dat zy eene ſoort van Inſtinct of Voorgevoel ſchynen te hebben, niet ongelyk aan dat der Mieren. En, 't geen nog zeldzaamer is, de Planten blyken een ſoort van *Hygrometers* te zyn; want by verſcheidene beſpeurt men eene uitzetting of inkrimping der vezelen, die, in alle opzigten, aan de vereischten van een Vogtmeeter beantwoordt. De vezelen dier Planten, aangedaan wordende door de geſteldheid der Lugt, worden opgetrokken of uitgerekt naar gelange het weêr verandert, en wyzen gevolglyk de graaden van droogte of vogtigheid des Dampkrings aan. —— Jonge Boomen in een digtbegroeid Woud, bevindt men dat zich wenden tot dat gedeelte waar het licht doordringt, even gelyk men dit waarneemt by Planten, gezet in een donkere kamer, zich uitſtrekkende na een lichtſtraal, welke door een gat

wordt

wordt ingelaaten; en gelyk de Koom-aren zich na het Zulden ſtrekken.

Zo weet men ook; dat de Wortels der Planten zich, met eene ſoort van afkeer, afwenden van alles wat zy ſchadelyks ontmoeten; dat ze de gewoonte rigting verlaaten, en zich met eene natuurlyke en als onwederſtandlyke aandrift keeren na waterverzamelingen in derzelver bereik geſteld. Veele Planten toonen, op een ligt aanraaken, een ſtuipagtige trekking in de Vrugtdeelen. Wat eenige uitwerking kan baaren op een Dierlyk Zintuig, als de drukking van andere lichaamen, hette en koude, de damp van ontſtooke zwavel, van vlug zout, het gebrek van lugt, enz. vindt men dat ook werkt op de Planten, met den naam van gevoelige Planten beſtempeld. — Maar wy zullen niet ſtaan blyven om verdere voorbeelden van die ſoort by te brengen. Wy hebben 'er reeds veele aangevoerd, die in vaardigheid van deeze aandoeningen het ſchynen te winnen van eene menigte Dieren. Nu, de beweegingen van Schelpviſſchen en Zoophyten toe te ſchryven aan een inwendig beginzel van eigenwillige werkzaamheid; hier van een bewys te ontleenen voor de gevoeligheid van die Weezens; en de meer aanmerklyke beweegingen der Planten toe te kennen aan zekere werktuiglyke uitzettingen of inkrimpingen der deelen, veroorzaakt door een van buiten aangebragte werking, is eene dwaaling tegen den regel der Wysbegeerte, die dezelfde oorzaaken ſtelt voor uitwerkzels van dezelfde ſoort.

De beweegingen zyn, in beide de gevallen, even zeer geſchikt tot behoudenisſe van het Weezen, waar toe zy behooren; ze zyn even onderſcheiden en eenpaarig, en moeten even zeer uit werktuiglyke beginzelen afgeleid, of erkend worden als merktekens van gewaarwording. De voortplanting, de voeding, het maakzel, het leeven, de gezondheid, de ziekte, en de dood der Planten, leveren geen onderſcheidend merkteken op tuſſchen dezelve en de Dieren. Eene vereeniging der Seken, om zyns gelyken voort te brengen, behoort zo wel tot zekere Planten als tot zekere Dieren. Uit- en inademing, uitwaaſeming en indrinking, en waarſchynlyk een omloopend vogt, behoort tot de Planten zo wel als tot de Dieren. Leeven komt aan deeze Schepzelen der beide Ryken even zeer toe, en ſchynt in beide van hetzelfde beginſel af te hangen. Beide zyn ze buiten ſtaat om alle ſoorten van voedzel geſchikt te doen zyn voor haare zelfſtandigheid: want

men

men bevindt, dat de Vrugten een ſmaak van den grond aanneemen, even als de melk, het vleesch, de beenen, en de pis der Dieren dikwyls uitwyzen, welk byzonder ſoort van voedzel zy gebruikt hebben. Beiden ſterven zy van ouderdom; van overmaat van honger en dorst: beiden komen ze om door uitwendig aangebragt leed, door de ongenade des weêrs, of vergiftigend voedzel.

NATUURLYKE HISTORIE DER ONWEERSVOGELEN.

De *Bruine*, de *Witte*, de *Blaauwe*, en de *Groote*.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Onweersvogel*, met de benaaming van de *Bruine* onderſcheiden, gelykt op de *Kaapſche*, laatst beſchreeven (*), volkomen, uitgezonderd in de kleur van zyne Pluimadie, welker vlekken, in plaats van zwart, bruin zyn op een witten grond. —— Capitein COOK noemt denzelven *Petrel Antarctique*, en deeze naam ſchynt zeer eigenaartig; dewyl men deezen Vogel niet aantreft dan op hooge Zuiderbreedten (†), en wanneer veele andere ſoorten van *Onweersvogels*, gemeen op laagere Graaden, en inzonderheid de Zwarte, zich niet meer vertoonen (‡).

Zie hier 't geen wy, in de tweede Reistocht van deezen grooten Zeeman, over deeze nieuwe ſoort van *Onweersvogelen* aangetekend vinden. „ Op zeven-en-zestig „ Graaden en vyftien Minuuten Zuiderbreedte, zagen wy „ veele Walviſchen rondsom de Yſchotzen ſpeelen: „ twee dagen te vooren hadden wy verſcheide benden „ *Pein-*

(*) Zie *Alg. Lett.* voor 1794, bl. 284.

(†) Op de Zuiderbreedte van twee-en-zestig Graaden, tien Minuuten, en honderd twee-en-zevenstig Graaden Lengte, zagen wy het eerſte Ys-eiland, en ten zelfden tyde een *Petrel Antarctique*, eenige grauwe *Albatroſſen*, *Peintades*, en *blaauwe Onweersvogels*. COOK, *ſecond Voyage*, Tom. II. p. 141. —— Op zes-en-zestig Graaden Zuiderbreedte, zag Capiteln COOK eenige *Petrels Antarctiques* in de lugt, —— Op zeven-en-zestig Graaden en acht Minuuten, ontvingen wy het bezoek van een kleine geral *Petrels Antarctiques*; p. 148.

(‡) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 120.

„ *Peintades* (*) gezien, die ik *Petrels Antartiques*, of „ *Zuiderpoolkrings Onweersvogels*, noemde; dewyl zy In„ boorelingen ſcheenen van dit Gewest. Zy zyn, in alle „ opzigten, van gedaante als de *Peintades*, van welken zy „ niet verſchillen dan alleen in de kleur: de Kop en het „ voorſte gedeelte des Lyfs van deezen zyn bruin; en „ het agterſte van den Rug, den Staart, en de uiterſte „ tippen der Vleugelpennen, zyn witagtig (†)." Op eene andere plaats ſchryft hy: „ terwyl wy Ys verzamelden, „ vingen wy twee *Zuiderpoolkrings Onweersvogelen*; de„ zelve van nader by beziende, bleeven wy in het ge„ voelen, dat zy tot het Geſlacht der *Onweersvogelen* be„ hoorden. Zy hebben bykans de grootte van een groote „ Duif. De Veeren van den Kop, van den Rug, en voor „ een gedeelte boven op de Vleugels, zyn ligt bruin; de „ Buik en het benedenſte gedeelte der Vleugelen zyn wit, „ maar bruin aan 't einde. Ik merkte op, dat deeze Vo„ gels digter gevederd waren dan eenige die wy tot nog „ gezien hadden; zo zeer heeft de Natuur zorge gedraa„ gen om ze te kleeden naar de Lugtſtreek waarin zy „ zich onthouden: deeze ſoort van *Onweersvogels* hebben „ wy niet dan by het Ys aangetroffen (‡)."

Niettemin verdwoenen deeze *Onweersvogels*, zo veelvuldig onder de dryvende Ys-eilanden, even als al het ander Gevogelte, by het naderen aan het vaste Ys, welks vervaarlyke bedding zich wyd en verre uitſtrekt in de Poolgewesten van het Zuiden. Dit leert ons die groote Reiziger, de eerſte en laatſte misſchien der Stervelingen, die moeds genoeg gehad en betoond heeft om aan dat Ysgewest te naderen! „ Naa dat wy in 't midden van het „ Ys kwamen," zegt hy „ zag ons oog geen een enkele „ *Zuiderpoolkrings Onweersvogel* (§)."

De *Witte Onweersvogel* draagt ook zeer gepast den naam van den *Sneeuw-Onweersvogel*, niet alleen uit hoofde van de Witheid zyner Pluimadie, maar ook om dat men dien ſteeds in de nabuurſchap van het Ys aantreft, en daar van, om zo te ſpreeken, een droeve Voorbode is in de Zee aan de Zuidpool. Capitein COOK, dezelve nog

(*) Hy noemt ze *Kaapſche Peintades*.
(†) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 120.
(‡) ——— Tom. II. p. 150.
(§) ——— Tom. I. p. 142.

nog niet van naby gezien hebbende, beſchreef ze alleen onder de benaaming van *Witte Vogelen* (*); doch naderhand hieldt hy ze, van wegen het maakzel van den Bek, voor eene ſoort van *Onweersvogelen*. Zy hebben de grootte van een Duif; de Bek is donker blaauw, de Pooten zyn blaauw, de Plumadie is geheel wit (†).

„ Toen wy," ſchryft de Heer FORSTER, de kundige en arbeidzaame Reisgenoot van den onſterflyken COOK, „ aan een breeden ſtrook van vast Ys naderden, nanen wy „ aan den Gezigteinder een witte ſchinſtering waar, welke „ men, op de *Groenlandsvaarders*, gewoon is *Tsopdoeming* „ te heeten: weshalven wy, op het vertoon van dit ver„ ſchynzel, ons verzekerd hielden; dat wy, naa weinig „ mylen gezeild te hebben, Ys zouden ontdekken; ten „ dien zelfden tyde zagen wy, zeer algemeen, vlugten van „ *Witte Onweersvogelen*, van grootte als Duiven, die wy „ den naam van *Sneeuw-Onweersvogelen* gaven, en met „ de daad Voorboden van Ys zyn (‡)."

Deeze *Witte Onweersvogelen*, gemengd met de even gemelde *Bruine*, of *Zuiderkeerkrings-Onweersvogelen*, ſchynen beſtendig deeze moedige Zeebelden vergezeld te hebben op hunnen tocht, en onderſcheide ſtreeken door hun bezeild, te midden van de Ys-eilanden (§), tot in de nabyheid van het onmeetbaar Ysveld aan de Zuidpool. —— De vlugt deezer Vogelen boven de baaren, en de beweeging van eenige Walviſchen in die *Ys-zee* (**), zyn de laatſte en eenigſte voorwerpen, welke een overblyfzel der Leevens vertoonen op het tooneel der Natuure, die, in deeze ontzettend barre ſtreeken, den geest ſchynt uit te blaazen.

De *Blaauwe Onweersvogel* ontleent zyn naam van zyne ligt

(*) Op den middag, op de hoogte van een-en-vyftig Graaden, vyftig Minuuten, Zuiderbreedte, en een-en-twintig Graaden Oosterlengte, ontdekten wy eenige *Witte Vogels*, omtrent van grootte als een Duif, zwart van Bek en Pooten; ik had nog nimmer dergelyke gezien; ik kende ze niet; doch geloofde dat ze tot de *Onweersvogelen* behoorden. Wy zeilden tuſſchen twee Ys-eilanden door, die niet wyd van elkanden ſtaagen. COOK, *ſecond Voyage*, Tom. I, p. 92.

(†) *Ald.* p. 110.

(‡) *Obſervations faites dans l'hemisphere auſtral, a la ſuite du ſecond Voyage de* COOK, Tom. V. p. 64.

(§) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 150.

(**) *Ald.* p. 94.

ligt graauwe Pluimadie; Bek en Pooten van die zelfde kleur (*). Men ontmoet deeze allermeest in de Zeeën aan de Zuidpool, van de acht en twintig of dertig Graaden, en hoogerop na de Pool toe (†). Capitein COOK werd door deeze Vogelen vergezeld van de *Kaap de Goede Hoop* tot één en veertig Graaden, te gelyk met de *Kaapſche Onweersvogelen* (‡), die, by het verheffen der hooge Zee en het opſteeken der winden, ſcheenen te vermenigvuldigen (§). Vervolgens zag hy de *Blaauwe Onweersvogelen* op nieuw, van de vyf en vyftig tot de acht en vyftig Graaden (**), en ongetwyfeld worden ze gevonden op alle hoogten tuſſchen de twee gemelde, in deeze Zeeën.

Het geen men allerzonderlingst vindt in deeze *Blaauwe Onweersvogelen* is de verbaazende wydte van den Bek en de dikte van de Tong. Zy zyn een weinig grooter dan de *Witte Onweersvogelen* (††). In de ligt graauwe Pluimadie, welke het geheele boven Lyf dekt, ziet men een veel donkerder ſtreep, die over de Vleugelen en het benedenſte van den Rug doorloopt; het uiterſte van den Staart is desgelyks van dezelfde donker blaauwe kleur, de Buik en het onderſte der Vleugelen zyn ligter blaauw (‡‡), de Pluimadie in 't geheel is digt en dik. „ De *Blaauwe Onweersvogels*" ſchryft FORSTER, „ welke men in deeze „ ongemeete Zee ziet, (tuſſchen *America* en *Nieuw-Zeeland*,) zyn niet min tegen de koude beſchut dan de „ *Pinguins;* twee vederen, in ſtede van één, komen uit „ denzelfden wortel vóort; zy leggen op elkander, en vormen een zeer warm dekzel: naardemaal zy zich ſteeds „ in de lugt onthouden, zyn hunne Vleugels zeer ſterk „ en zeer lang. Wy hebben ze tuſſchen *Nieuw-Zeeland* „ en *America* op meer dan zeven honderd mylen van land „ gevonden: eene ruimte welke zy niet konden overvliegen, indien hunne beenderen en ſpieren geene verbaazende ſterkte hadden, en zy niet geholpen werden door „ lange vleugelen.

„ Dee-

(*) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 88 en 104.
(†) *Aldaar.*
(‡) COOK noemt ze *Peintades*; de *Procellaria Capenſis.*
(§) —— *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 88.
(**) *Aldaar*, p. 108.
(††) —— De *Blaauwe Onweersvogel* is omtrent zo groot als een kleine Duif, p. 104.
(‡‡) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 104.

„ Deeze zeebouwende Vogels, mag ik ze zo noe-
„ men," vervolgt de Heer FORSTER, „ leeven mis-
„ ſchien een geruimen tyd zonder voedzel.... Onze on-
„ dervinding bevestigt, in eenige opzigten, deeze ver-
„ onderſtelling. Wanneer wy eenigen deezer *Onweers-*
„ *vogelen* ſloegen en kwetſten, ſpoogen zy op 't eigen oo-
„ genblik eene verbaazende hoeveelheid van lymerig voed-
„ zel uit, niet lang geleden ingeſlokt, welke ſtoffe anderen
„ met een zo groote greetigheid opaten, dat wy 'er uit op-
„ maakten dat zy lang gevast hadden. Het is waarſchyn-
„ lyk, dat op deeze Yszeeën veele ſoorten van aas by
„ ſchoon weêr dryft, waar op deeze Vogels aazen (*)."

Die zelfde Waarneemer vondt deeze *Onweersvogelen* in grooten getale in *Nieuw-Zeeland*, vergaderd om te neſtelen, „ eenigen vloogen, anderen waren in 't midden van
„ het bosch in holen, onder de wortels der boomen, en
„ in rotsſpleeten, waar men ze niet kon krygen; hier
„ broeden zy buiten twyfel. Het geluid, 't welk zy ſlaan,
„ heeft veel van het gekwak der Kikvorſchen; geen dee-
„ zer Vogelen vertoonde zich over dag; doch zy vloogen
„ in menigte by nagt (†)."

Deeze *Blaauwe Onweersvogels* behoorden tot die met een wyden Bek; maar Capitein COOK ſchynt eene andere ſoort aan te duiden, als hy vermeldt: „ Wy doodden verſcheide
„ *Onweersvogelen* van de Blaauwe ſoort; maar zy hadden
„ geen wyden Bek, als die van welken ik geſprooken
„ heb; de uiteinden van den Staart waren wit, in ſtede
„ van donker blaauw. Onze Natuurkundigen verſchilden
„ met elkander, of die gedaante van den Bek en die
„ kleurverſcheidenheid enkel ter onderſcheiding van het
„ Mannetje en Wyfje dienden (‡)." Het is niet waarſchynlyk dat 'er zich zulk een groot verſchil opdoet tuſſchen het Mannetje en Wyfje van één en dezelfde ſoort; het ſchynt dat men hier twee ſoorten van *Blaauwe Onweersvogelen* moet plaats geeven, de eerſte met een wyden Bek, de tweede met een naauwen, met witte Staartpunten.

De *Groote Onweersvogel*. Deeze wordt by de *Spanjaarden* beſtempeld met den naam van *Quebrantahuesſos*, 't geen zo veel zegt als *Beenbreeker*. Eene benaa-

(*) FORSTER in COOK's *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 107.
(†) *Aldaar*, p 176.
(‡) Wy bevonden ons op acht-en-vyftig Graaden Zuidbreedte. COOK, *ſecond Voyage*, Tom. I. p. 108.

zaaming ongetwyfeld betrekkelyk op de kragt van den Bek deezes grooten Vogels, die men wil dat in grootte de *Albatrosſen* naby komt (*). Wy hebben dien nooit gezien; maar de Heer FORSTER, een zo kundig als naauwkeurig Dierbeſchryver, duidt die grootte aan, en rangſchikt hem onder de *Onweersvogelen* (†). Elders zegt hy: „Wy vonden, op *Staaten-Eiland*, graauwe *Onweersvogelen* (‡) van geſtalte als de *Albatrosſen*, van die ſoort, welke de *Spanjaarden* den naam van *Quebrantahuesſos*, of *Beenbreekers*, geeven. Onze Matroozen noemden dien Vogel *Merecaray*; zy aten 'er van, en vonden ze zeer goed (§).

Een natuurlyke trek, die deezen Vogel op de *Onweersvogelen* doet zweemen, beſtaat hier in, dat ze bykans nooit by de Schepen komen, dan als 'er ſlegt weêr op handen is; dit wordt verhaald in de *Hiſtoire Generale des Voyages;* waar men, ten aanziene van deezen Vogel, eenige beſchryving geeft, die wy voor rekening des Opſtellers laaten, en hier byvoegen. „Zy, die de *Zuidzee* bevaaren, „ hebben, zints langen tyd, waargenomen, dat, wanneer „ de Noordewind zal opblaazen, men één of twee dagen „ te vooren, aan de zyden en rondsom de Schepen, eene ſoort „ van Zeevogelen ziet, die zy *Quebrantahuesſos*, dat is „ *Beenbreekers*, noemen; zy vertoonen zich op geen anderen „ tyd; zy ſtryken neder, houden zich aan 't wand vast, „ zonder zich van het Schip te verwyderen, voor dat het „ weêr bedaard is. Het is waarlyk zeer vreemd, dat zy „ zich buiten die tyden nooit op 't water of op 't land „ vertoonen, en dat men niet weet welke de wykplaatzen „ zyn, waaruit zy zo ſtipt te voorſchyn komen, wanneer „ een natuurlyk Inſtinct hun doet bemerken, dat het weêr „ zal veranderen. —— Deeze Vogel is een weinig grooter „ dan een Eendvogel, hy heeft een dikken Hals, die kort „ en een weinig geboogen is; de Kop is groot, de Bek „ breed en lang, de Rug hoog, de Vleugels zyn groot, „ de Pooten klein; deezen hebben eene witagtige Pluima„ die met donker bruine plekken; anderen hebben den ge„ heê-

(*) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. IV. p. 73.
(†) FORSTER, *Obſerv.* p. 184.
(‡) Elders *Bruine* geheeten. COOK, *ſecond Voyage*, Tom. IV. p. 73.
(§) COOK, *ſecond Voyage*, Tom. IV. p. 73.

„ heelen Krop, het binnenſte gedeelte der Vleugelen, en
„ het benedenſte gedeelte van den Hals en den geheelen
„ Kop, volkomen wit; maar de Rug, het bovenſte der
„ Vleugelen, en den Hals, donker bruin, op 't zwart trek-
„ kende; zy worden onderſcheiden door den naam van
„ *lomos prietos* (*zwartruggen*). Men houdt deeze Vogelen
„ voor de zekerſte Aankondigers van zwaare Stormwin-
„ den (*)."

(*) *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XIII. p. 498.

WAARNEEMINGEN OVER DE INWOONDERS VAN HET GARROW-GEBERGTE, IN INDIE, GEDAAN DOOR JOHN ELIOT, ESQ. GEDUURENDE EEN OPENBAAR GEZANTSCHAP, IN DE JAAREN MDCCLXXXVIII EN MDCCLXXXIX.

(Ontleend uit *The Aſiatic Reſearches*, Vol. III.)

In het algemeen zyn de Bergbewoonders van *Indie* aangemerkt als Wilden, zonder Wet of Zeden, geheel aan roof en plundering overgegeeven. Nogthans heeft men bevonden, dat eenigen hunner, door eene goede behandeling, beſchaafd en vreedzaam konden gemaakt worden; en uit de Waarneemingen, op de Bewoonders van het Gebergte *Garrow* gedaan, door den Heer ELIOT, den eerſten *Europeaan* die dezelve bezogt heeft, ſchynt men te mogen opmaaken, dat ſoortgelyke gunſtige gevolgen, als men omtrent eenigen heeft waargenomen, verwagt mogen worden van eene gunſtige behandeling omtrent het Volk in 't algemeen.

De Landſtreek, welke de *Garrows* bewoonen, is ryk en vrugtbaar in aangelegene voortbrengzelen.

Een *Garrow*, dus wordt hy door den Heer ELIOT afgeteekend, is een rustig, welgevormd, Man, ſterk, en in ſtaat om veel werks te doen, van een ſtout uitzigt, met een *Caffers* neus, kleine oogen, doorgaans blaauw of bruin, een gerimpeld voorhoofd, en overhangende wenkbraauwen, breed van mond, dik van lippen, kort en rond van aangezigt; hun kleur is ligt of donker bruin. Hun Kleeding beſtaat uit een bruine gordel, omtrent drie duimen breed, met een blaauwe ſtreep in 't midden, dezelve gaat rondsom den middel tuſſchen de beenen heen, en is van

ag-

agteren vastgemaakt; een end of ſlip hangt van vooren nederwaards, en is omtrent acht duimen lang. Zomtyds is deeze vercierd met koperen Plaatjes, met ſtrooken van yvoir, of een witten ſteen, in de gedaante van den kop der tabakspypen, omtrent een half duim lang; de koperen plaatjes gelyken na een knoop, of een Apothecars gewigt; doch zyn meer getand; eenigen hebben den gordel vercierd met kleine ſtukjes koper, van gedaante als een bel. Zommigen draagen een cieraad op het hoofd, tusſchen de drie en vier duimen breed, vercierd op dezelfde wyze als de ſlip van den Gordel, dienende om het hair van het aangezigt te houden; dit zet hun een wild en woest voorkomen by. Deezen ſtryken het *hair* op den kruin des hoofds op eene agtlooze wyze zamen, terwyl anderen het ſtyf opbinden. De *Booneachs*, of Opperhoofden, draagen een zyden *Tulband*; aan den Gordel hangen zy een zak, waar in zy hun Geld en *Pawns* doen, als mede een net, met het gereedſchap om hun pyp te ontſteeken, wappert 'er aan.

De Vrouwen der *Garrows* zyn de lelykſte vrouwlyke Schepzels die ik ooit ontmoette, kort en plat van geſtalte, met manlyke aangezigten; in de trekken geheel overeenkomende met de even opgegeevene. Haare Kleeding beſtaat in een morſig roode ſtoffe met blaauwe of witte ſtreepen, omtrent zestien duimen breed, 't welk om den middel gaat, en bykans drie vierde van de dyen bedekt. Het reikt nimmer tot de knieën, en even lang genoeg zynde om boven aan op de ſlinker zyde vastgemaakt te worden, komt een gedeelte van de ſlinker dye, als zy loopen, bloot. Om den hals hebben zy een ſtreng van de bovengemelde naar tabakspypen gelykende cieraaden, dertig of veertig maalen daar omgeſlaagen, doch geenzins net, of met eenige agtgeeving op geregeldheid. De borſten zyn geheel aan 't oog bloot geſteld; de eenige Kleeding is de boven aangeduide Gordel. Aan de ooren hangen eene menigte van koperen ringen, in wydte toeneemende van drie tot zes duimen. Ik heb dertig van deeze ringen in één oor geteld; een ſpleet wordt 'er gemaakt in den rand des oors, welke verwydt door de zwaarte der ringen, en, met den tyd, het gezegde groot getal toelaat plaats te vinden. Dit gewigt wordt, egter, deels onderſchraagd door een koord, welke over het hoofd heen gaat; een band, drie duimen breed, bindt het hair op, zo dat het niet over het voorhoofd heen kan hangen, hoewel het doorgaans met een koord op den kruin is zamengebonden. —

De Vrouwen der *Booneachs* dekken haare hoofden met eene ſoort van ruw doek, dertien of veertien duimen breed en twee voeten lang, het einde daarvan hangt met het hair agterwaards los op den rug af. — De Vrouwen arbeiden zo wel als de Mannen. Ik heb 'er gezien, die zwaare laſten torſchten. De handen der Vrouwen, zelfs die der *Booneachs*, draagen de duidelykſte kenmerken van werkzaame bezigheden.

De *Garrows* zyn omtrent het Voedzel niet zeer bekommerd, zy eeten, om zo te ſpreeken, alles wat hun voorkomt, hunne Kookery is zo morſig als onvolkomen. Sterke dranken drinken zy overmaatig, en gewennen de jonge Kinderen om ze te gebruiken.

Zo veel ik, ſtaande myn verblyf onder de *Garrows*, heb kunnen opmaaken, is de geaartheid deezes Volks zagt en eerlyk, tot het vrolyke; en werkzaame uitſpanningen, overhellende, inzonderheid als de ſterke drank hun verhit.

Een zeldzaame omſtandigheid gaat by hunne Huwelyken gepaard. Wanneer, naa dat de Partyen het zamen eens zyn, de Ouders van een der beide zyden de toeſtemming weigeren, komen de Vrienden en Buuren van de andere party zamen, en deelen zo lang ſlagen uit, tot zy in de Egtverbintenis verſtaan. De Huwelyksplegtigheid gaat verzeld met de Offerande van een Haan en Hen; uit de omſtandigheden, welke deeze Opoffering vergezellen, leidt men voorſpellingen af wegens den uitſlag van de geſlootene Egtverbintenis. Op het Huwelyksfeest wordt, gelyk elders, het eeten en drinken niet vergeeten.

Opmerkelyk is het, dat de jongſte Dogter in een Huisgezin Erfgenaam is, en uit kragt van dit regt verkrygt haar Egtgenoot den eigendom.

De Godsdienst der *Garrows* komt zeer na aan dien van de *Hindus*. Zy eeren MAHADEVA, en, op zommige plaatzen, de Zon en de Maan. Zy ſlachten Offerdieren, welke zy vervolgens Feesthoudende nuttigen.

De wyze van zweeren der *Garrows* wyst ten ſterkſten uit de kragt van Godsdienſtig Geloof onder een wild Volk. Hunne Eedſtaaving heet *Ghoſegong*. De Eed wordt afgelegd op een Steen, dien zy eerst groeten; dan roepen zy, met zamengevoegde en opgeheven handen, de oogen onwrikbaar op het Gebergte gevestigd houdende, MAHADEVA op het allerplegtigst aan; hem noemende de Getuige van het geen zy verklaaren, en dat hy weet of zy waarheid dan leugen ſpreeken. Daarop raaken zy den Steen we-

weder aan met alle blyken van het uiterſte ontzag; buigen 'er het hoofd op neder; andermaal MAHADEVA aanroepende. Geduurende het berigt, 't welk zy geeven, houden zy het oog onwrikbaar op het Gebergte geſlaagen, en met de rechter hand den Steen vast.

Wanneer de eerſte Perſoon by my den Eed in deezer voegde ſtaafde, trof het ontzag en de eerbied, met welke hy die plegtigheid verrigtte, my ten uiterſte; myn *Moherrir*, of Schryver, was naauwlyks in ſtaat om behoorlyke aantekening te houden, zo zeer voelde hy zich geroerd door het eerbied wekkende deezes bedryfs.

Op zommige deezer Gebergten neemen zy een Tygerbeen tusſchen de tanden, eer zy verſlag geeven van de zaak, waar over de Eedzweering zal geſchieden; anderen neemen een *kluit Aarde in de hand*, terwyl nog anderen met de Wapenen in de vuist zweeren.

Ik begryp het in dier voege, dat zy in 't algemeen gelooven, dat hunne Godheid in de Bergen woont; en, ſchoon dit begrip onbeſtaanbaar moge ſchynen met het ontzaglyk denkbeeld van de Godheid, blykt het duidelyk, dat dit Volk den diepſten eerbied hebbe voor de Godheid door 't zelve vereerd, uit vreeze dat deeze hun zal ſtraffen, als zy eenig misdryf gepleegd hebben, op hunne veelvuldige uittochten na deeze Bergen.

De *Garrows* houden hunne Staatsraadpleegingen in openbaare Vergaderingen; op dezelve hebben de Vrouwen hunner Opperhoofden zo veel gezags als haare Egtgenooten. —— Zy regelen de betaalingen, en houden rekening met ſtukjes hout.

Eene zonderlinge Krankzinnigheid treft men by de *Garrows* aan, by hun de *Herſchepping in een Tyger* geheeten, ter oorzaake van de geneigdheid deezer ongelukkigen om in eenzaamheid rond te zwerven. Dit moet elk doen denken aan de oude *Lycanthropia*.

Aan den voet van dit Gebergte woont een Volksſtam, *Hajins* genaamd, die in Godsdienſtplegtigheden meer zamenſtemmings heeft met de *Hindus*, en ook beſchaafder is dan alle de overige.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN LORD MANSFIELD.

(*Uit het Engelsch.*)

WILLIAM MURRAY, Graaf van *Mansfield*, een der uitſteekendſte Edellieden, en voortreflykſte Regtsgeleerden deezer Eeuwe, was de vierde Zoon van DAVID, den Vyfden Markgraaf van *Stormont*, en werd op den tweeden van Maart MDCCV, te *Perth*, in *Schotland*, geboóren. In den Jaare MDCCVIII, niet meer dan drie jaaren oud zynde, kwam hy te *Londen:* eene omſtandigheid, welke reden geeft, waarom hy geene byzonderheden in zyne uitſpraak had, eigen aan het Land zyner geboorte.

De eerſte beginzels zyner Opvoedinge kreeg hy op de *Weſtminſter-School*, waar hy, van wegen den Koning, eene plaats kreeg op zyn veertiende Jaar. „Staande den tyd, dien „ hy op deeze School doorbragt," ſchryft een waardig Kerkvoogd, „ gaf hy vroegtydig blyken van zyne ongemeene bekwaamheden, niet zo zeer in de Dichtkunde „ dan wel in andere Schooloefeningen; en allerbyzonderst „ in de Redenvoeringen, die de zekere voortekens waren „ van die Welſpreekenheid, welke in de Pleitzaal tot eene „ zo hooge maate van volkomenheid opklom, en zich, in „ beide de Huizen van het Parlement, met zo veel kragts „ liet hooren (*)."

By de verkiezing in Bloeimaand des Jaars MDCCXXIII, ſtondt hy de eerſte op de lyſt der Heeren, die toen na de Univerſiteit van *Oxford* zouden gaan. Op den achttienden van Zomermaand des gemelden Jaars tradt hy in *Chriſt Church College*. In den Jaare MDCCXXVII, werd hy bevorderd tot *Bachelor* der Kunſten, en maakte zich in dat zelfde jaar bekend door eenige *Latynſche* Verzen op den dood van GEORGE DEN I. Op den zes-en-twintigſten van Zomermaand des Jaars MDCCXXX, beklom hy den trap van *Meester* der Kunſten; en, geduurende zyn verblyf op de Univerſiteit, beſchreef hy, in zeer fraai *Latyn*, het Character van DEMOSTHENES; ook vloeiden uit zyne pen eenige ſchoone *Latynſche* Verzen op het heerlyk Paleis van *Blenheim*.

De

(*) *Life of Biſchop* NEWTON, p. 21.

De Univerſiteit verlaatende, deedt hy eene reis door *Europa*, om in Mensch- en Zedenkennis, zo wel by Ondervinding als by Boekoefening, vorderingen te maaken. By zyne wederkomst, beſlooten hebbende dat Beroep te volgen, 't welk thans in *Engeland* den weg baant tot verkryging van Rykdom en Eere, werd hy Lid van de Societeit van *Lincoln's Inn.*

De oorſpronglyke bekwaamheden en verkreegene talenten van Mr. MURRAY liepen thans dermaate in het oog, dat zyne verkeering ſterk gezogt wierd door allen, die het meest uitſtaken in Vernuft en Geest, in Weetenſchap en Geleerdheid; en deeze hoedanigheden, in dat tydperk, de Charactermerken zynde van eenigen der Aanzienlykſten en Rykſten in *Engeland*, is het geen wonder, dat Mr. MURRAY's eigene ſchitterende talenten, komende by zyne hooge Geboorte, hem een gereeden ingang verſchaften in de eerſte gezelſchappen, en gemeenzaam deeden worden met Perſoonen van den hoogſten Rang.

De Dichter POPE, in 't byzonder, ſloeg zyn opkomend Character gade met de warmſte toegenegenheid, en misſchien verdiende niemand meer dan hy immer een Poëet tot zyn Vriend te hebben. In hunne onderlinge verkeering, hadt noch trots, noch partyzugt, noch vrees, eenigen invloed op hun gedrag. Mr. MURRAY hieldt zyne eiſchen op de byzondere verkiezing van POPE ſtaande, door alle de goede dienſten van de edelmoedigſte en ongemaaktſte Vriendſchap; terwyl de laatstgenoemde, in eenige zyner Dichtſtukken, grootsch was van zynen Vriend te ſpreeken, niet op den laſtigen toon der vleierye, maar met die keurigheid van loffpraake, welke hy oordeelde verſchuldigd te zyn aan een der ſchoonſte Mannen, en der beste Characters van zynen tyd.

Mr. MURRAY tradt, met den Jaare MDCCXXXI, ter Pleitzaale in, en werd welhaast overlaaden met bezigheden van den gewigtigſten aart. Zodanig, in de daad, was de agting, die hy reeds had, dat 'er zeer weinig tyds verliep tuſſchen zyne eerſte verſchyning aldaar, en de raadpleeging van hem in alle zaaken van aangelegenheid. Met één woord, toen Mr. MURRAY zich in dien ſtand bevondt, waarin de meeste Regtsgeleerden na werk om en uit zien, hadt hy in de Pleitzaal het overdruk, en kwam 'er geen zaak van aanbelang voor, of zyn byſtand werd vuurig begeerd van beide de Partyen.

In 't Jaar MDCCXXXVIII begaf Mr. MURRAY zich in

den Echt met Mejuffrouw ELISABETH FINCH, Dochter van DANIEL, den Zesden Graaf van *Winchelſea*. Deeze verbintenis aan eene edele Familie, die zich zeer onderſcheidde door de vriendſchap, welke de laatstoverleedene Koning aan dezelve toedroeg, moest ten hulpmiddel ſtrekken om hem een ſpoediger opgang te doen maaken.

Hy werdt, diensvolgens, in 't Jaar MDCCXLII, tot Solliciteur-Generaal aangeſteld; reeds eenigen tyd geleeden bevorderd zynde tot den rang van 's Konings Raadsheer. Ten deezen tyde koos men hem tot Parlementslid voor *Boroughbridge* in *Yorkshire*. Hy bekleedde die post andermaal in de Jaaren MDCCXLVII en MDCCLIV; een werkzaam deel neemende in alle de opkomende geſchillen, tot zyne daar op volgende verplaatzing in het Hoogerhuis.

Met den Jaare MDCCLIV, volgde hy DUDLEY RYDER op in de Bediening van Attorney Generaal, en men herinnert zich nog, dat hy, geduurende al den tyd, welken hy deeze gewigtige post bekleedde, in veele Burgerlyke en Lyfſtraflyke zaaken, voor den Koning, wel ſlaagde, en 'er nimmer één verloor; om dat hy het zich ten altoos vastgehouden Regel ſtelde, dat de Koning duidelyk gelyk moest hebben, en hy op het oogenblik, wanneer hy daar aan twyfelde, de zaak opgaf.

Op den achtſten van Slachtmaand des Jaars MDCCLVI, kreeg hy de aanſtelling tot Opperregter van 's Konings Regtbank, in plaats van den overledenen DUDLEY RYDER; kort daar op werd hy verheven tot Pair van *Groot-Britanje*, onder den tytel van Baron van *Mansfield*; van *Mansfield*, in het Landſchap *Nottingham*.

Omtrent dien zelfden tyd werd hy Lid van den Geheimen Raad. Zints toen was het verbaazend druk voor 's Konings Regtbank. Niets bleef onafgedaan hangen; geen listige ſtreeken konden de naaſpeuringen van zyn doordringend oog ontduiken. Hy was alle zaaken, welke voor hem gebragt werden, volkomen meester, en van elk onderwerp 't geen hy voornam te behandelen; hy ontvouwde op de gemaklykſte wyze de neteligſte gevallen, en lag ze voor anderen bloot met alle klaarheid en naauwkeurigheid. De klem zyner Welſpreekenheid was onwederſtaanbaar, zyn ſtem allerwelluidendst, zyn houding bevallig, zyn taal geheel zuiver, zyn ſtyl kragtig, bondig en duidelyk. Hy bezat eene vlugheid van bevatting, en een zeer vast geheugen; zo dat hy, als Regter, even vaardig

dig was om gevallen uit de geagte Schryvers by te brengen, als om dezelve met eene kragt van overtuiging toe te paſſen op het geval voorhanden. In den Raad liet men het niet zelden op hem alleen aankomen, als het de bepaaling betrof der zaaken, de Volkplantingen, of de Pryzen, betreffende. De juistheid, de onpartydigheid en de ſpoed, met welke de laatstgemelde werden afgedaan, ſtrekten der geheele wereld tot verwondering, en verwierven eene algemeene berusting en voldoening, binnen en buiten 's lands (*).

Niet alleen in 's Konings Regtbank, maar ook in 't Hoogerhuis, was deeze Regter altoos een Voorſpraak van Verdraagzaamheid en Godsdienstvryheid, en een geſlaagen vyand van alle Vervolging wegens Godsdienst-begrippen. —— Een *Roomsch Catholyk* Priester werd voor 's Konings Regtbank boosaartig vervolgd, wegens het leezen der Miſſe. Lord MANSFIELD doorzag, met zyne gewoone ſneedigheid, welhaast, hoe drift tot Vervolging hier den meester ſpeelde; hierom vroeg hy den voornaamſten Getuigen: „ Gy zyt dan verzekerd, dat deeze Man een „ Paapsch Priester is, en de Mis gehouden heeft?" —— *Ja, Mylord!* —— „ Ô, Gy weet dan waar in de Mis „ beſtaat?" Hier ſtondt de Getuige verlegen, en gaf, naa eenig ſtilzwygen, een ontkennend antwoord. Waar op de menschlievende, verſtandige en ruim denkende Regter de Jury dus onderrigtte: „ Om deezen Man ſchuldig „ te vinden, moet gy een voldingend bewys hebben, „ dat hy de Miſſe geleezen heeft; en gy moet desgelyks „ ten vollen overtuigd weezen, dat het de Miſſe was „ die hy las, toen de Getuige hem eene daad zag ver- „ rigten, welke deeze voor het houden der Miſſe hieldt; „ gy moet, derhalven, voor u zelven oordeelen of uw ge- „ weeten geheel voldaan is over dit ſtuk." —— De Jury ſprak op 't oogenblik den gevangenen vry.

De groote zaak tuſſchen de Stad *Londen* en de *Diſſenters* in den Jaare MDCCLXVII is nog wel bekend. Ingevolge van de *Test Act*, was een *Diſſenter*, die eenige Bediening aanvaardde, zonder zich, volgens de uitdrukkingen van de *Test Act*, daar toe bevoegd gemaakt te hebben.

(*) Die gunſtige beoordeeling was niet algemeen; wegens de Pryzen, althans hier te Lande, zie WAGENAAR's *Verzameling van Hiſt. & Polit. Traktaaten*, bl. 233 en 237.

ben, ſtrafbaar; onder de Bedieningen, welke hier in aanmerking kwamen, was die van *Sheriff*; doch, volgens de bykomende wetten van de Stad *London*, was een Perſoon, die weigerde deeze Post te aanvaarden, onderhevig aan het betaalen eener zwaare Geldboete: weshalven een *Diſſenter*, in deeze omſtandigheden, ſtrafbaar was, indien hy de Bediening op zich nam, en desgelyks ſtrafbaar, als hy dezelve weigerde te aanvaarden. Mr. EVANS, een *Diſſenter*, vervolgd zynde wegens het weigeren van deeze Bediening op zich te neemen, werd 'er in het Hof van 's Konings Regtbank een vonnis geweezen, 't welk de Stad in 't ongelyk ſtelde: waarop de zaak getrokken werd voor 't Hoogerhuis. Lord MANSFIELD's Aanſpraak te deezer gelegenheid zal hem tot onſterflyke eere verſtrekken, en wy doen zyner naagedagtenisſe niet meer dan regt, als wy hier een gedeelte daarvan overneemen, 't welk zyne gevoelens over Verdraagzaamheid en Godsdienstvryheid in 't algemeen klemmend uitdrukt.

„ Het Geweeten," dus ſprak zyne Lordſchap, „ het „ Geweeten is niet dwingbaar door Menschlyke Wetten; „ noch verantwoordlyk voor Menschlyke Regtbanken. „ Vervolging, of poogingen om het Geweeten geweld aan „ te doen, zullen nimmer overtuiging baaren: en zyn alleen in ſtaat om Huichelaars of Martelaars te maaken.

„ Mylords! 'er was nooit een enkel voorbeeld, van „ de *Saxiſche* tyden af, tot de onze toe, by 't welk een „ Mensch immer geſtraft werd, wegens dwaalende begrippen over Plegtigheden of Wyzen van Eerdienst, dan „ volgens eene Stellige Wet. De Algemeene Wet van „ *Engeland*, welke alleen op de algemeene Rede of Gebruik ſteunt, weet van geen Vervolging enkel om Gevoelens. Wegens Atheistery, Godslastering, en het „ verſmaaden van den Christlyken Godsdienst, heeft men „ voorbeelden van Perſoonen, uit kragte van de Algemeene Wet vervolgd, en geſtraft: maar enkele *Nonconformity*, of Nietzamenſtemming in de by den Lande aangenomene wyze van Godsdienstoefening, is geen Misdryf „ volgens de gemeene Wet: en alle ſtellige Wetten, die eenige ſtraffe dreigen op *Nonconformity* in de wyze van „ Eerdienst, zyn herroepen door de *Acte van Tolerantie*, „ en zyn door deeze de *Diſſenters* van alle Kerklyke ſtraffen ontheven.

„ Hoe veel bloedſtortings, hoe veel verwarrings, is 'er „ niet veroorzaakt, zints de Regeering van HENDRIK DEN

„ IV,

„ IV, toen men de eerſte ſtrafdreigende vaſtſtellingen
„ maakte, tot aan den tyd der Omwentelinge toe, in dit
„ Koningryk, door Wetten ingerigt om het Geweeten te
„ dwingen. Niets zeker is 'er onredelyker, onbeſtaan-
„ baarder met de Regten der Menſchlyke Natuure, of
„ ſtrydiger met den Geest en de Voorſchriften van den
„ Christlyken Godsdienst, niets onregtmaatiger, ſnooder
„ en onſtaatkundiger — dan Vervolging. Deeze loopt
„ aan tegen den Natuurlyken Godsdienst, den Geopenbaar-
„ den Godsdienst, en gezonde Staatkunde.

„ Droeve ervaarenis en een uitgebreid hart leerden
„ dien grooten Man, den Preſident DE THOU, deeze
„ Leere. Dat iemand leeze de *veelvuldige* ſchoone din-
„ gen, welke hy, ſchoon een *Roomsch Catholyk*, over dit
„ Onderwerp heeft durven ſchryven, in de Opdragt van
„ zyne Geſchiedenis aan HENDRIK DEN IV, Koning van
„ *Frankryk*, een Opdragt die ik nimmer dan met ver-
„ rukking las, en hy zal zich ten vollen overtuigd voe-
„ len; niet alleen hoe wreed, maar ook hoe onſtaatkun-
„ dig, het is, Vervolging wegens Godsdienſtige Begrippen
„ aan te rigten. — Zyne Landgenooten hebben de oo-
„ gen beginnen te openen, hunne dwaaling te zien, en
„ zyne gevoelens te omhelzen. — En, in de daad, het
„ was niet noodig geweest, in dat Ryk, het *Edict van*
„ *Nantes* te herroepen; de *Jeſuiten* hadden alleen noodig
„ gehad een Plan te volgen gelyk aan dat waarvoor men
„ in het hier thans hangend geval pleit. Naamlyk, eene
„ Wet te maaken die de *Hugenooten* buiten ſtaat ſtelde
„ om eenige post te bekleeden, en eene andere, welke
„ hun met Straffe dreigde, als zy weigerden die waar te
„ neemen. Indien zy de post aanvaarden, ſtraf hun (want
„ het wordt van alle zyden erkend, dat de Perſoon, in de
„ *zaak* thans voor uwe Lordſchappen gebragt, in een ſtaat
„ van Vervolging *is*, om dat hy de Bediening op zich
„ genomen heeft,) indien zy het weigeren, ſtraf hun:
„ indien zy *ja* zeggen, ſtraf hun, indien zy *neen* zeggen,
„ ſtraf hun!

„ Mylords! men vindt zich in eene engte gebragt uit
„ welke geen ontkomen is; men mag het een Val heeten
„ waar uit geen Mensch zich kan redden; het is eene
„ Vervolging zo ſlegt als de daad van PROCRUSTES;
„ zyn ze te kort, rekt ze uit; zyn ze te lang, knot ze
„ af. — Kranke troost zou het geweest zyn, hun,
„ met alle ernsthaftigheid, te zeggen — Het *Edict*

„ *van*

„ *van Nantes* wordt ongeſchonden gehouden: gy hebt het
„ volle genot van die Vergunning van Verdraagzaamheid;
„ gy moogt ſtrafloos het Sacrament op uwe wyze gebrui-
„ ken; gy wordt niet gedwongen ter Miſſe te gaan. ——
„ Wanneer men dit geval in de Stad *Londen* yerhaalde
„ als iets in *Frankryk* gebeurd, hoe zou men daar uit-
„ vaaren tegen die *Jeſuitiſche* Onderſcheiding! En nog-
„ thans die Onderſcheiding komt uit haar eigen boezem
„ voort, die Onderſcheiding is van haar maakzel; de *Je-*
„ *ſuiten* dagten 'er nooit om. Toen zy ten oogmerke
„ hadden de Vervolging aan te vangen, werd de Acte
„ van Verdraagzaamheid, het *Edict van Nantes*, herroe-
„ pen (*)."

Niets kan het Regterlyk Character van Lord MANSFIELD in een edeler gezigtpunt plaatzen dan deeze beroemde Aanſpraak. Hy hadt de kwelling niet van dikwyls een wederſpraak van zyne Beſlisſingen te ondervinden. Sir JAMES BURROWS berigt ons, naa het berugt geval van PERRIN en BLAKE vermeld te hebben (†), hoe het opmerklyk was, dat, uitgenomen dit geval, en een ander in 't zelfde Boekdeel vermeld, van den 8 Nov. MDCCLVI tot den tyd dat hy dit Werk uitgaf, den 26 May MDCCLXXVI, 'er geen verſchil in het eindelyk uitwyzen ten Hove in eenige zaak geweest was. „ Het
„ is mede," voegt hy 'er nevens, „ opmerkenswaardig,
„ dat, uitgezonderd deeze twee gevallen, geen Regt-
„ ſpraak, in het zelfde Tydvak, gewraakt is, of in de Ex-
„ chequer Kamer, of in het Parlement; en dat zelfs over
„ deeze twee gewraakte Regtſpraaken onder de Regters
„ eene groote verſcheidenheid van gevoelens plaats vondt."

(*Het Vervolg hier na.*)

(*) Dit gedenkwaardig Geſchil werd den 4 van Feb. 1767 beſlist, door het eenpaarig oordeel van het *Huis der Pairs*, ten voordeele van ALLEN EVANS, *Esq.* De geheele Aanſpraak van Lord MANSFIELD is te vinden in *the Appendix to* BURNEAUX's *Letters to Mr. Juſtice* BLACKSTONE.

(†) *Reports*, p. 2582.

OVER HET SENTIMENTEELE.

Un ridicule reſté, & c'eſt ce qu'il leur faut.

PIRON.

Het tegenwoordig genoeg bekende *Sentimenteele* is eene ſoort van Volksziekte of verdervende Pest, die even zo veele zedelyke als lichaamlyke verwoestingen aanricht, zich even zo geheim als ſpoedig uitbreidt, geheele Natiën aanſteekt, hun karakter misvormt, hunne kragten ontzenuwt, en hunne werkzaamheden verſtikt.

Hoe ras heeft dit kwaad zich, *uit het midden van Duitschland*, naar het Noorden verbreidt? Niet ſlechts de zoonen van die dappere *Ceruskers*, die ARMINIUS Vaanen volgden, of het nakroost van die Leeuwen, die onder CIVILIS het ſterke *Castra Vetera* zo manmoedig beſtormden; maar zelfs de Afſtammelingen der *Gothen* en *Cimbren*, wier heldenmoed hen naar het Oosten, en in het verzengde *Afrika*, voerde, zyn van dat vergif aangeſtooken, en beginnen reeds tegen de Maan te lonken, en van gevoel te ſmeiken. Reeds heeft men Sentimenteele Tooneelſpellen op de Schouwburgen in *Duitschland*, en *weggewertherde* gekken op de Doodbaar, gezien. Reeds koopen edele lediggangers gevangen Kapelletjes, even als de Vaders *Trinitariſſen* Slaaven, los; terwyl, by ſommige groote Jongens en Meisjens, het lyden van SIEGWART, en de neiging van LOTJE, zich in volle werking vertoont. —— *Cetera quis neſcit?*

Ieder Schryver, die eenige hoop heeft om gelezen te worden, is verplicht, om het zyne, tot verdelging van deeze Pest, by te draagen. Alle zyne kragten moet hy tegen dat Monſter wenden: hy moet niet moede worden in hetzelve te vervolgen, tot dat 'er geen ſpóor meer van te vinden is. In *Duitschland* heeft TODE alle de pylen uit zyne Satyriſche koker op deeze *Syrene* verſchoten. Zyn Sir ARTHUR, in het Tooneelſpel *de Zeeofficieren*, heeft aldaar eenige uitwerking gehad; zyne *Gezondheidstyding* nog meer; en zyne *onderhoudende Arti* heeft den aanval vernieuwd. Zo het hem gelukte, om, met het volgende, dat Ondier eene doodelyke ſteek toe te brengen, of ten minſten de wonden weder open te rukken die CAMPE reeds gemaakt heeft, dan meent hy daar trotſcher op te mogen zyn, dan wanneer hy een nieuw middel tegen de Veepest had uitgevonden. Want wat is de *Veepest* tegen het *Sentimenteele?*

Indien een Leezer mogt vraagen: „ wat is *Sentimenteel?*" dan kan men hem geluk wenſchen met deeze zalige onweetenheid; met dit bewys van eene onbedorven ziel. Ter zyner lee-

leeringe kan men zeggen, dat die Gevoeligheid, die thans zo ſterk in de *Mode* is, en die men, om dezelve van het waar gevoel, en van de edele, echte, teederheid, die eene Deugd, eene gave van God, is, te onderſcheiden, *Sentimenteel* noemt; dat deeze eene ſoort van wezenlyke en gemaakte krankzinnigheid is, in welke men zich opzettelyk ſtort, en 'er zich geheel aan overgeeft; in welke men met open oogen droomt, en zyne ziel zodanig misvormt, dat men op het laatst altyd in dien toeſtand moet blyven, en ook tot niets anders op deeze Waereld meer geſchikt is. Welke krankzinnigheid zich, van veele haarer Zusteren, onder anderen van de Goudmaakery en Dweepery, daar door onderſcheidt, dat zy zich met een ydel gevoel, en met gewaande Aandoeningen, bezig houdt. Zie daar het tegenwoordig *Sentimenteele*, door het welk veelen reeds hun verſtand bedwelmd en verlooren hebben.

Maar welk gevoel heeft de *Sentimenteele*? Voelt hy, dat men die kragt en neiging, welke den Mensch tot Roem en Deugd aanzetten, hooger moet achten dan de Natuur en de Reden? Kan hy, als een DON QUICHOT, het zedelyk kwaad, waarin de Waereld als bedolven ligt, het onrecht, de vervolging, de list en het bedrog, aan welke het Menschdom is blootgeſteld, niet zien en hooren zonder voor den lydenden te voelen; zonder van het hartelykst medelyden geroerd, en door den vuurigſten wensch, om zo veele kwaalen af te weeren, bezield te worden? —— Neen! Deugd en Roem, Godsdienst en Braafheid, zyn minder in ſtaat om den *Sentimenteelen* tot zuchten en weeklaagen over te haalen, dan ellendige Kleinigheden. De Barmhartigheid van eene oude Vrouw, de Liefde van een teemend Kind, de Grillen van een Ledigganger, de Gezichten eens Droomers, de Denkbeelden van een' Bloodaart, zyn de voornaamſte Voorwerpen die zyne Ziel bezig houden, en zyn gevoel opwekken.

Een medelydend, teder en toegeevend, hart is, buiten twyffel, het edelſte in de Natuur. Deelneeming in het lyden van zyn medeſchepzel is juist dat geene, dat den mensch veradelt, wat hem het meest boven de Dieren verheft. Barmhartigheid is van een Hemelſchen oorſprong, afſtammende van den eenwigen barmhartigen Vader. De Schepper is barmhartig, genadig, groot van goedertierenheid en trouwe. De God van Israël belooft zyn Volk nog meer liefde toe te zullen draagen, dan eene Moeder voor haar vrucht draagt.

Ook de Heidenen hebben deeze beminnelyke eigenſchap van het Opperwezen gekend, gevoeld en gepreezen. De Ellende, zegt HOMERUS, is den Goden heilig. Het zou derhalven een hard gevoelloos, of barbaarsch, mensch moeten zyn, die niet wilde erkennen, dat het medelyden een heilige pligt der Menſchen is; dat het een van hunne ſchoonſte deugden uitmaakt; dat het hen veredelt en verhoogt; dat het de zuiverſte en

zaligſte genoegens verwekt, en den Mensch nader by den Schepper brengt, die 'er een welbehagen in heeft.

Maar zal het Medelyden een deugd, een fierſel, een bron van onſchuldig vermaak, en aan het Opperwezen welbehaaglyk, zyn, dan moet het door de Reden geleid worden, en dan moet 'er nut uit ontſtaan. Men moet het niet ontheiligen, door het aan onwaardige Voorwerpen te ſchenken. Het moet ons onze mannenmoed en mannenkragten niet ontrooven, het moet ons tot geen zwakke Vrouwen, tot geene zedelyk verminkten, of kaſtraaten, maaken. Het medelyden moet zich in geen ſtroom van klagten, in geene rymen zonder zin, in geen zenuwtrekkend ſidderen en beeven, in geen kinderachtig kermen, vertoonen; neen, het moet in het aanwenden van alle onze kragten en poogingen, om den lydenden te helpen, vooral zichtbaar zyn. —— *Dit laatſte* echter kan men by de *Sentimenteelen* van onzen tyd niet aantreffen; nadien Barmhartigheid en *Medelyden* by hen geene andere vruchten voortbrengt, dan een ydel ſteenen, klaagen, grynen en huilen.

Zo dra zulk een *Maanſmeeker* zich moede geſteend, en heesch geklaagd heeft, dan gelooft hy alles gedaan te hebben, wat hy zynen lydenden medemensch ſchuldig was te doen. Hy vergeet en verzuimt, om voor hem te *werken*; zelfs veracht hy dit. En waarom? —— Wel, hy heeft *gevoelt*, hy is in Droefheid verſmolten, in Onmagt verzonken, in Traanen weggedropen, en in Zuchten en Klagten geheel vervlogen!

De arme ziel van een' *Sentimenteelen* is geduurig in beweeging. Nu wordt zy geſpannen, even als het Laken in de Ramen. Dan draait zy zich heen en weer, gelyk een Weerhaan. Nu eens wordt zy van ſmerten doorſtoken, als een Speldekusſen; dan weder ſmelt zy, als Boter in warme Zemelen. Zelfs piept zy nu en dan, gelyk een Kriekje agter een Bakkersöven. —— En voor wien lyd zy zo veel? Voor verlaaten Weduwen, voor hulpeloze Weezen, voor noodlydenden en bedrukten, voor elendigen en zieken? —— Zekerlyk ook nu en dan wel eens voor die; doch, zo als wy gezegd hebben, het meeste en het liefſte voor een paar elkander teder lievenden, voor *Torren en Vliegen*, voor *Mariebloempjes* en *Vergeetmynietjes*.

Uit duizend belachelyke voorbeelden, zal men het volgende aanvoeren, het welk de bekende ZIMMERMANN, in het *Hannovers Magazyn*, heeft medegedeeld, en dat hem reeds verſcheidene *Sentimenteele Stormloopers* hebben naverteld. Een groote Paardevlieg was, by toeval, in eene Kamer gevlogen, in welke een *Sentimenteel* gezelſchap vergaderd was. De gevoelige Vrouw van den huize gebood een' knecht, dat hy dit arme onſchuldige ſchepzel weder in de vrye lucht zoude brengen. De knecht opende een venſter; doch keerde zich aanſtonds om, en zeide: dat het zonde was, dat men dit arme

ſchepzel in de lucht zoude laaten, indien het veel te ſterk regende.

Er is niets afſchuwelyker, dan wreed te zyn tegen de Dieren. Ja hy, die een levenloos ſchepzel, in het welk de Schepper zyne almagt, wysheid en goedheid, geopenbaard heeft, gering achten en verwerpen kan, toont, dat hy zelfs een verachtelyk Schepzel is. Maar Dieren en Bloemen meer opmerkzaamheid te ſchenken, of hen veel hooger te ſchatten dan zy waardig zyn; wezenlyke pligten te verzaimen, om hen naauwkeurig gade te ſlaan, en van dienst te wezen; ons medelyden en genegenheid, welke de Schepper tot beter doeleinde in ons harte gelegd heeft, aan hen te verſpillen; het verlies van onvernuftige Schepzelen te beklaagen en te bejammeren, even of men zyne liefſte Vrienden en waardigſte Medeburgers verlooren had; de Dieren, die ons, of andere Schepzelen, meer verheven dan zy, beſchadigen; die ons het voedzel ontſteelen, of onze gezondheid in gevaar brengen; zulke Dieren te willen verſchoonen of te redden, dit alles is volkomen dwaasheid. Het Opperwezen wil niet, dat wy ledige Aanſchouwers, lofzingende Dagdieven, zullen zyn; wy behooren te arbeiden, onzen medemenſchen ten nutte te zyn, den Staat te ondersteunen; tot welzyn van het geheel, het onze, zo veel mogelyk, by te draagen.

Niets kan een Man of Vrouw, die zich op het beſpiegelen der Natuur hebben toegelegd, de Bloempjes op het veld beſchouwen, en de lieve Vogeltjes koesteren en voeden, van nuttiger bezigheden, en het vervullen van wezenlyker pligten, ontſlaan. Een tydverdryf moge het zyn, maar een hoofdwerk behoort het nimmer te worden. Dit laatſte is intuſſchen het geval by veele *Sentimenteelen*, die zeker niet met TITUS zullen klaagen, dat zy één dag verlooren hebben, wanneer zy ſlechts met de herinnering, dat zy in *Siegwart*, of *Karel van Burgheim*, geleezen, of Madeliefjes en Vergeetmynietjes geplukt, of de lieve Maan een *Compliment* gemaakt hebben, naar bed kunnen gaan.

Even zo gaat het met de Schryvers. Hoe nuttig, hoe dierbaar, is hy niet, die verſtand en gaven gebruikt, om Kundigheden te verbreiden, Waarheden te verdedigen, de ſchoonheid der Deugd te ſchilderen, de Zeden te verbeteren, en de Vooroordeelen te verdryven? Maar hoe veele van hen, die dit kunnen doen, verbeuzelen tegenwoordig hunnen tyd en moeiten niet, in het beſchryven van nutteloze grillen, in het prediken van Minnekozeryën, in verwyfde weekhartigheid, verderfelyke werkloosheid, in gewaand gevoel, in *Werthery* en *Siegwartery*?

Bezit men een teder, deelneemend, hart; kan men de zoetheid ſmaaken, welke in Medelyden en Barmhartigheid ligt opgeſloten; willen wy onze Ziel aan de edelſte Aandoeningen

over-

overgeeven; ô laat ons die aan geene Bloemen en Dieren verſpillen! Er zyn al te veel waardiger Voorwerpen. Wy hebben lydende Medeburgers, Weduwen en Weezen, Zieken en Ellendigen, Armen en behoeftigen, in menigte. Laat ons gebreklydende en hulpelooze Menſchen opzoeken, en geene Bloempjes of Kapelletjes. De Zieke, de Hongerige, is de waare *Vergeetmynïet* voor den wezenlyk gevoeligen mensch.

De traanen des Medelydens zyn een veel te kostbaar geſchenk, dan dat men dezelve wegwerpen, dat men die aan het redenlooze Vee zoude wyden. Onzen Medemenſchen alleen behooren zy. Evenwel komt hen nog iets meer toe dan traanen. Wy zyn hen niet alleen een teder beklaagen ſchuldig, maar bovenâl daadelyke byſtand of hulp. De hand of de mond moeten wy openen, *rykelyk geeven*, of *vrymoedig ſpreeken*. Wy moeten niet enkel in het lyden, maar tevens in het onrecht, van onzen naasten deel neemen, wy moeten hem *helpen*.

Dit is zeker de zaak van den *Maanſmeeker* niet; wanneer 'er van *hulp* geſproken wordt, dan is zyne gevoeligheid ſtom of lam. Werkzaam te zyn, nut te doen, alle poogingen aan te wenden om van dienst te wezen, te onderſteunen, te verdedigen, te redden, loopt geheel tegen den aart en het wezen van het tegenwoordig *Sentimenteele* aan. Deeze kan niets meerder dan zuchten, klaagen, weenen, grynen en huilen. Zy gelykt volkomen een Doedelzak. Die is ook in haare heerlykheid wanneer zy vol wind is; en wind te maaken, te klinken, te piepen, is alles wat de *Sentimenteele* doen kan.

Wanneer men den *Sentimenteelen*, over een toeval in den minnehandel van een verliefd paar, droevig hoort zuchten; over een dooden Ezel, in YORICK's reizen, teder ziet treuren; over een gekwetst Uiltje ziet traanen ſtorten; dan zou men gelooven, dat hy, die het lyden van een paar Verliefden, van een Ezel, en van een Inſect, zoo ſterk gevoelt, zekerlyk op het zien van een' ellendigen, die duizendmaal meer recht heeft op zyn medelyden, in onmagt zal vallen, ſtuiptrekkingen zal krygen, en by den dood af zal lyden; dat hy zich, wanneer hy al in het leven blyft, daadelyk zal opmaken, en, tot redding van zynen naasten, wonderen van liefde en barmhartigheid zal uitrichten. *Dit laatſte geſchied evenwel niet.* Hy kan, door enkel medelyden, deelneeming en erbarming, niets van dien aart verrichten; want, nadien hy zyne verachtelyke Rol zo dikwyls ſpeelt; terwyl hy gewoon is geworden, by de ellendigſte kleinigheden, zo veel te voelen, dat het door merg en been heenen dringt, zo is hy eindelyk geheel verwyfd of vertederd geworden. Een geruisch in het Bosch doet zyn hart van angst zeeds kloppen. Een ſchot doet hem beeven, en op een geſchreeuw valt hy in onmagt. By de minſte voorvallen ſiddert hy; weet zich in zyne verlegenheid niet te redden; verliest alle tegenwoordigheid van geest, wanneer hy in gevaaren

komt; en allen moed, wanneer het Ongeluk nadert. Hy ſtrukkelt en valt, wanneer, hy als een Tooren, moest ſtaan; hy kruipt, daar hy als een Reus moest voorttreeden; zwygt, als hy, gelyk een Man, behoorde te ſpreeken; en huilt, wanneer hy, als een Held, ten ſtryde moest trekken. By alle gelegenheden gedraagt hy zich zo weinig als man, dat men byna zoude twyffelen, of zyne kinderen de kragt der lendenen van zulk een Kaſtraat wel zyn.

Dit alles is een zeer natuurlyk gevolg van zyn vertederd gevoel. Mannenmoed en Mannenkragt, zo wel in ziel als lichaam, moet door oefening behouden worden; anders verliest men dezelve, even als men de Muzyk, het Danſen en andere bekwaamheden, verliest, wanneer men die niet beoefent. De vermogens der Ziel moeten, even zo wel als de leden van het lichaam, gebruikt en gehard worden. Een Vader, die zynen Zoon tot een nuttig Burger wil vormen, en zyn toekomend geluk wil verzekeren, behoort hem by tyds te gewennen, om ſmart te kunnen lyden, moeijelykheden te verdragen, gevaaren te trotſeeren: in één woord, om vleesch en bloed te overwinnen. Lafhartigheid, verwyfde tederheid, moet men hem als haatelyk voorſtellen; laage Eigenliefde en *Zelfſtandigheid* moet men door Reden en Slagen uit hem dryven: want anders zal de Jongeling de ongelukkigſte, beklaaglykſte en tevens de verachtelykſte, mensch op de Waereld worden; die zich zelven en anderen, in plaatſe van tot nut, veeleer tot laſt en plaage leeft. Hadden onze braave Voorvaderen hunne Zoonen niet tot deugd, vlyt en dapperheid, opgetrokken, dan zouden wy heden van zo veele groote Mannen in de Geſchiedboeken niet leezen.

Maar, hoe wordt tegenwoordig de Jeugd opgevoed? Veele Ouders geeven hunne kinderen volkomen vryheid, om al vroeg Sentimenteele Werken te leezen. Straks zitten Jongelingen en Maagden, van den morgen tot den avond, met het *Lyden van den jongen* WERTHER, de *Kloostergeſchiedenis* van SIEGWART, *Karel van Burgheim*, en ſoortgelyke boeken, in de hand. Intuſſchen laaten zy nuttige Leerboeken en Naaiwerk liggen, om zich in de edele kunst van te gevoelen te oefenen. Het *Sentimenteele* is hunne bezigheid, hun lust, hunne verdienſte, hunne roem.

Veele jonge Heeren kunnen geen verſtandig woord, ja dikwyls naauwlyks hunne naamen, ſchryven; men kan hen tot niets gebruiken: maar zy hebben den *jongen Werther* geleezen. Zy kunnen gevoelen; zy kennen liedjes aan de Maan; zy kunnen van Gevoel en Menſchenliefde praaten, en, in alle gevallen, kunnen zy zich zelven doodſchieten, zo als de beminde van LOTJE; waarmede het Vaderland zomtyds een wezenlyken dienst gedaan wordt. De jonge Heldinnen kunnen noch naaijen, noch breijen, noch iets van het huishouden; maar zy kun-

kunnen een weinig op het Klavier ſpeelen, en een mooije Litany aan de Maan zingen; ook weeten zy op hun duimpje, hoe veel heilige kuſſen SIEGWART, van zyne MARIANE, in de Maaneſchyn ontving.

Wat is nu het gevolg van alle deeze Dwaasheden? —— Verlies van zyne gezondheid, onbekwaamheid in het vervullen der noodzaakelykſte pligten, en eene ellende zo lang men leeft. Wy zullen het *zedelyk kwaad*, dat uit het leezen van Sentimenteele boeken voortvloeit, aanvanglyk voorſtellen.

Wanneer een jong mensch, zonder genoegzaame ondervinding, deeze gevaarlyke boeken in handen krygt, dan blyft zulk een al zeer ligt in de ſchakels hangen. In den zorgelyken onderdom van veertien of vyftien jaaren, is het hart der beide Kunnen altoos onrustig, wil telkens *iets* te doen hebben, het voelt eene zekere ledigheid *in zich zelven*, eene zekere drift of neiging, een verlangen, men weet zelfs niet recht waarnaar. Men bevindt zich zo wel, zo vergenoegd, wanneer men in gezelſchap is met een jong perſoon van eene andere Kunne. —— Maar wie weet niet, uit eigen ondervinding, welke omwentelingen in ons hart, gedurende het vyftiende jaar, kunnen voorvallen?

Verſtandige Ouders weeten dit, geeven in dit zorglyk Tydperk de jonge kirrende Duifjes iets anders te doen, en draagen vooral zorg dat de Doffer het kirren niet hoort. Maar alle voorzigtigheid is te vergeefsch, wanneer de Meisjes, die het ontbreekende gevoelen, ſentimenteele Historietjes in handen komen! Veertien dagen breeken dan alles af, wat veertien jaaren opgebouwd hebben. Vermaaningen en Verzoeken, Leeringen en Voorbeelden, verzinken in dat voortgolvend gevoel; en waar de Deugd voorheen haar Paradys had, komt nu een verzengde onvruchtbaare Rots voor den dag. Want wat leert het lieve Kind uit zulke Romannen? —— Dat de Liefde de zaligſte vreugde onder de Maan, het hoogſte goed op Aarde, is; het oogmerk waar op ons geheel aanzyn *doelt*; de heiligſte plicht, die wy te vervullen hebben; eene Wet die alle andere opweegt; een Drift aan welke wy ons, *als* eene onweêrſtaanbaare *neiging*, *geheel moeten overgeeven*; eene ſoort van *Godsdienst*, door welken wy aan het Opperweezen behaaglyk zyn. Zy leeren daar uit, dat God en zyne Engelen hunne vreugde daar in vinden, dat een jonge Weemiet en zyn Nufje elkanderen in de Maaneſchyn vryen; *dat* zy dezelve in hunne beſcherming neemen; ja hun, op het laatst, gelyk een paar trouwe Martelaars, ten Hemel voeren, wanneer zy hier op Aarde geen Bruiloft hebben kunnen houden.

Kan een onervaaren, onnozel, Meisje zodanige Geſchiedenisſen wel met opmerkzaamheid leezen, zonder te denken: *heden gy*, *morgen my*; en 'er derhalven zo veel deel in te neemen, dat zy mede droomt in die Romaneske Waereld verplaatst te zyn? Moet haar niet, by elke geheime zamenkomst,

van welke zy leest, het hart kloppen; by elk kusje de tanden wateren? Moet zy niet, als zy het boek neerlegt, ook naar zulk een zoet lyden verlangen, en uitroepen: zulk een LOTJE, zulk eene EMILIA, zoude ik ook zyn, wanneer ik een WERTHER, of een SIEGWART, vond!

'Er ontbreekt dan nog aan, dat 'er een van die gevoelige Papegaaijen by komt, die van Edele zielen, van Maaneschynen, van Gevoel, enz. weet te kakelen; dat deeze met haar de heilige spraak der liefde spreekt, haar eenige gevoelige plaatsen uit boeken voorleest, en haar eindelyk weet te overtuigen, dat hy de Man is, die de Hemel voor haar bestemd heeft. Dat zyne ziel en de haare één zyn. Dat hun Huwelyk in de Maan besloten is. Dat de Natuur hen gebied om voor elkander weg te smelten, om, in spyt van misgunstige Tyrannen van Ouderen en Voogden, elkander te beminnen; elkander in 't geheim te bezoeken, een eeuwige Seraphynsche liefde-eed te zweeren. Zy kunnen den vaderlyken zegen, erfgoed en levensonderhoud, ontbeeren, wanneer zy slechts gevoel hebben. Gevoeligheid is hun grootste rykdom; en het heerlyk gezicht van een paar trekkebekkende Duifjes is voor hen een vrolyk feest.

De eenvoudige van gevoel doordrongen Gekkin gelooft dit alles als een Euangelie, werpt zich de heilige Natuur, de heilige Liefde, in den heiligen Maaneschyn, in de armen; let niet meer op de verzoeken en waarschouwingen der Ouderen; hoort de stem der Reden, der Deugd, den Eere, of die van den Godsdienst, niet meer. Zy geeft zich geheel aan den Vriend haarer Ziele over, op welke zy zich volkomen verlaat; en wederzydsche kusjen en omhelzingen bevestigen de wederzydsche beloften.

Op deeze wyze kan het schoonst, onschuldigst en beminlykst, Meisje verleid, en van alles wat haar lief en dierbaar was, beroofd worden. Het *Sentimenteele* is erger dan de sterke dranken; de bedwelming, die deeze veroorzaaken, kan men weer uitslaapen; maar de dronkenschap van het *Sentimenteele* blyft ons geduurig by, neemt toe, en klimt tot krankzinnigheid. Men onderhoud en voedt dit verteerend vuur met alle vlyt; men onttrekt zich zelven aan alle die bezigheden en middelen, die de bedwelming kunnen verdryven; men zoekt de Eenzaamheid, en ontsteekt zich zelve den Slaap, om zich aan die zoete Dweepery geheel over te geeven. Is het verstand daar eens door verbysterd, de verbeelding eenmaal verhit, dan ziet het arme Meisje dingen, die geen sterveling zien kan. Zy ziet eenen Seraph in elken Baviaan, in elken Sater, die als een SIEGWART weet te snappen. En wil zy niet smelten, dan neemt de Verleider een Pistool, en dreigt een WERTHER te worden; het Aapje beeft voor den verschrikkelyken *pof!* en geeft zich over, op genade en ongenade. —— Menigmaal is zekerlyk zulk een *Sentimenteele* Verleider niet aanstonds by de hand.

By

By geluk kunnen deeze Gieren niet elken roof wegſleepen: Maar een Meisje is daarom nog niet zeker, wanneer zy zich eenmaal in de *Sentimenteele* Romans heeft laaten verſtrikken. De gevoelige Ziel wil; en moet, de Theorie in Practyk brengen; het geleezene naarbootzen, het geprezen zoet zelfs ſmaaken, al zoude het maar in ſchyn zyn. Zy zoekt een Sentimenteelen Correspondent; ſchryft aandoenelyke Brieven, maakt Sentimenteele Verzen; en knoopt dusdoende een heiligen Sentimenteelen knoop, dien zy weer los wil maaken, eer het te verre gaat. Maar nu heeft zy de Rekening zonder den Waard gemaakt. Het geen zy uit ſpotterny, tot tydverdryf, of om de proef te neemen, begonnen heeft, wordt in vollen gloed voleind. Met de Liefde is niet te ſpotten. 'Et is niets gevaarlyker dan voor een verliefden te willen ſpeelen; want men blyft aan de Rol hangen. Verbeelding en Gewoonte zyn twee groote Meesters. Zy maaken den vooronderſtelden aanbidder tot een waaren ſlaaf van zyne zelfs gekozene Godin. Zy geeven, aan eene verdichte neiging, wezenlykheid en kragt; zo dat geene Reden, geene verandering in ons leven, geene afwezenheid, geen tyd, hen kan verdelgen: alleen het bezit der Geliefde opent den Dwaazen de oogen.

Duizende jonge Lieden hebben zich, uit ſpotterny, in zulk een minnehandel ingelaaten: zy hebben zich willen vermaaken, of wel willen oefenen; zy meenden dat zy den Roman konden doen eindigen wanneer zy het goedvonden. Maar zy zyn het offer hunner Nieuwsgierigheid geworden: de Roman is met haar verſtand, en niet zelden met haar tydelyk geluk, geëindigd. Deeze droevige gevolgen van het leezen van Sentimenteele Schriften behooren de Ouders waakzaam te doen zyn, om de Boeken hunner kinderen na te zien, ja nu en dan alle hoeken, kaſſen en bedden, te doorzoeken, of daar mogelyk zulk een vergiftig Werkje verborgen is.

Men noemt deeze ſoort van Geſchriften, zonder ſchroom, vergiftig, want zy doen ontzaglyk veel nadeel. Zy richten verſcheidene ongelukken aan, beneemen honderde menſchen hunne gezondheid, en tydelyke en eenwige welvaart. In *Denemarken* is de jonge WERTHER reeds by verſcheidene tot eene aanmoediging geweest, om eene overſpeelige liefde te koesteren, en, in naarvolging van LOTJE's Boel, een Zelfmoord te begaan. Om van veele andere droevige gebeurtenisſen, ten deezen opzichte, te zwygen.

Het zy verre, dat wy een LA FONTAINE, een GRECOURT, een vertaalden PETRONIUS, en andere zedelyke Brandſtichters, ten voordeele zouden ſpreeken; maar men kan verzekerd zyn, dat zy naauwlyks gevaarlyker voor de Jeugd zyn, dan de Sentimenteele Romans. De eerſte verleiden de Zinnen, maar niet het Hart, ten minſten het Verſtand niet. Elke begeerte, die, by zulke Tooneelen, in den jongen boezem ontſtaat, werkt altoos te-

tegen een inwendig gevoel. Maar van de Sentimenteele Historien wordt de Ziel zelve aangeſtoken; de zucht tot waare, werkzaame, deugd verſtikt; de denkwyze bedorven. Verſtand, hart en zinnen verbinden zich met elkanderen, om te beminnen en te gevoelen; maar de Sentimenteelen beminnen en gevoelen alles ten nadeele van anderen, die zy aan hun gevoel opofferen.

(*Het Slot in onze volgende.*)

ONAANDOENLYKHEID EN WREEDHEID VOORBEELDLYK GESCHETST.

In den tyd van den zogenaamden Godsdienſtigen Oorlog in *Frankryk*, noodigde RENÉ VAN CHAMPAGNE, Heer van *Pecheruel*, op zyn Kasteel, onder het masker van Gastvryheid, allen de zodanigen, die hy verdagt hield de Nieuwe Begrippen toegedaan te weezen, en deedt hun verdrenken in een Vischvyver by de Poort des Kasteels. Deeze onaandoenlyk wreede noemde dit: *zyne Gasten uit de groote Kom te laaten drinken.* Hy kreeg eens een bezoek van Koning CAREL DEN IX, hem in onaandoenlykheid en wreedheid gelyk, zo niet overtreffende. Een Kasteel, vermaard geworden door deeze ten Hemel ſchreiende mishandelingen, ſchaamde hy zich niet te gaan zien.

By den Vyver, waarin zo veelen zyner getrouwſte Onderdaanen verdronken waren, vroeg hy lachende aan den ſnooden RENÉ: *Hoe veelen hebt gy uit uw groote Kom laaten drinken?* —— „ *Ik heb*," was het antwoord, „ *myn geheugen niet bezwaard met het aantal deezer Snooden!*" —— Welk een onderhoud! —— Dan men herinnere zich hier, dat de onmenschte Koning CAREL DE IX, geduurende den *St. Bartholomeus*-nagt te *Parys*, zich aan een der venſteren van de *Louvre* bevondt, en zich vermaakte met te ſchieten op de elendige Vlugtelingen, die het doodsgevaar zogten te ontwyken met de *Seine* over te zwemmen; en aanſchouwde vervolgens, met vermaak, het deerlyk mishandeld Lyk van COLIGNI, 't welk lang omgeſleurd, in 't water geworpen, daar weder uitgehaald, met yzeren ketenen aan de galge gehangen, en van onderen met vuur geſtookt werd.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

GEWIGTIGE BEDENKINGEN, OVER ZOMMIGE VERONDERSTELDE UITWERKZELEN DES CHRISTLYKEN GODSDIENSTS.

(Overgenomen uit PALEY's *View of the Evidences of Christianity.*)

Dat een Godsdienst, die, onder welk eene gedaante ook geleeraard, ſpreekt van de eindelyke Belooning der Deugd, en de Straffe welke eens der Ondeugd t'huis komt, —— dat een Godsdienst, dien het wysſte en beſchaafdſte gedeelte des Menschdoms voor goed en recht keurt, van zommigen niet geloofd worde, is zeer mogelyk; maar dat die eigenſte Godsdienst, zo verre als men denzelven omhelst, geen goed zou voortbrengen, maar veeleer een kwaad uitwerkzel hebben op het algemeen geluk, is eene Stelling die eene groote baarblyklykheid noodig heeft om dezelve geloofly̆k te maaken. Nogthans zyn 'er niet weinigen gevonden, die deeze Wonderſpreuk verdedigden, en heeft men zich, met veel betrouwen, beroepen op de Geſchiedenis en de Ondervinding, als daar voor borg ſtaande.

In de gevolgen, nogthans, welke deeze Schryvers trekken uit het geen zy Ondervinding noemen, kan men, myns oordeels, twee bronnen van misſlag ontdekken. —— *De eerſte* is, dat zy den Invloed van den Godsdienst ter verkeerde plaatze zoeken. —— *De andere*, dat zy den *Christlyken Godsdienst* gevolgen ten laste leggen, waar voor dezelve niet verantwoordlyk is.

Men hebbe den Invloed van den Godsdienst niet te zoeken in de Raadzaalen der Vorſten, in de twisten en beſluiten der Volksvergaderingen, in het gedrag der Staatsbeſtuuren ten opzigte van de Onderzaaten, of der Staaten en Souverainen jegens elkander, in 't geen Overwinnaars doen aan 't hoofd hunner Legermagten, of by de t'huis zynde Partyen in den lande, die elkander de Magt betwisten. (Bedryven nogthans, die het meest de

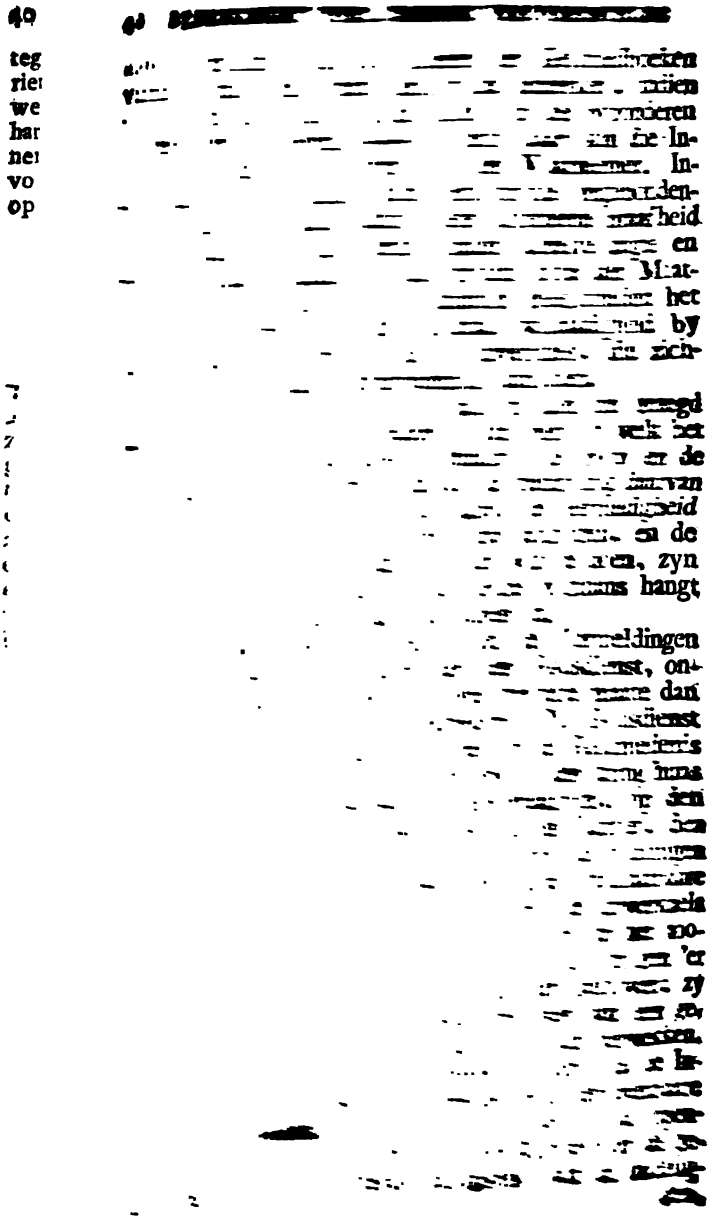

den; de dwaasheden en de geſchillen, der godgeleerden, die elkanders Magt en Gezag betwisten?

Ik wil hier nog bywoegen, dat veel van den Invloed des Godsdiensts gevoeld kan worden in zyne van algemeenen rampſpoed; en weinig in tyden van welvaart en gerustheid. Dit vermeerdert desgelyks de verſcheidenheid van eenige begrippen, welke wy uit Geſchiedenisſen voordragt ontleenen. De Invloed van den *Christlyken Godsdienst* is niet af te meeten by de uitwerkzels, welke de Geſchiedenis opteekent. Wy beweeren niet, dat dezelve zulk een noodwendig en onwederſtaanbaar vermogen hebbe over de zaaken der Volken, dat zulks de kragt van andere oorzaaken overtreft.

De *Christlyke Godsdienst* werkt ook op openbaare Gebruiken en Inſtellingen, door eene werking die uit de tweede hand en niet rechtſtreeks mag heeten. Het *Christendom* is geen Burgerlyk Wetboek. Het kan alleen den Invloed op openbaare Inſtellingen uitbreiden door op byzondere Characters te werken. Nu kan de Invloed op byzondere Characters ſterk zyn, terwyl nogthans verſcheide openbaare Inſtellingen en Gebruiken, met de beginzelen van dien Godsdienst ſtrydig, blyven ſtand houden. Om van deeze ontſlaagen te worden, moet het regeerend deel der Maatſchappye werken, en gezamenlyk werken. Doch het kan lang aanloopen, eer de Perſonen, die de Schikkingen maaken, genoegzaam getroffen zyn door het Christlyk Character, om zich te vereenigen tot het verbannen van zulke Bedryven, waaraan zy met de overige Leden der Maatſchappye gewoon waren gewerkt, door hebzuchtig én belang, welk den Mensch zo ſterk drijft gewerkt.

Niettemin zyn de Uitwerkzels des *Christendoms*, zelfs uit dit oogpunt beſchouwd, van aanbelang geweest. Deeze heeft het beleid in 't voeren des Oorlogs, en de behandeling der Gevangenen, verzagt; het Beſtuur van Despotike Staatsbeſtuuren gelemigt; de Veelwyvery afgeſchaft; de lichtvaardige Echtſcheidingen belemmerd; aan het ter Vondeling liggen der Zuigelingen, en het dooden der Slaaven, een einde gemaakt; de ſtryden der Zwaardſchermeren (*), als mede de Onluſtheden by vele zo-

(*) Lipsius verzekert, (*Sat. B. I. c.* 12.) dat de Speelen der Zwaardſchermeren zomtyds aan *Europa* op eenig of drie duizend Leevens in één maal te ſtaan kwamen; en dat men

aandagt trekken, en de bladeren der Geſchiedboeken vullen;) maar men moet dien Invloed bemerken, indien zy te bemerken valle, in den ſtillen loop des byzonderen en huislyken Leevens. —— Ja zelfs *daar* kan die Invloed niet zeer bloot liggen voor den Waarneemer. Indien dezelve in zekere maate perſoonlyke ongebondenheid beteugelt; indien dezelve eene algemeene braafheid in het bedryf te wege brengt; indien dezelve zagte en menſchlievende Zeden by den grooten hoop der Maatſchappye veroorzaakt, en by zommige gelegenheden het betoon van arbeid en geld kostende weldaadigheid by eenige weinigen, zyn dit alle de uitwerkzels, die zichzelve der uitwendige kennisneeming aanbieden.

Het Koningryk der Hemelen mag in dien zin gezegd worden *binnen in ons te weezen.* Dat geen, 't welk het Weezen van den Godsdienst uitmaakt, de hoop en de vertroosting welke dezelve ſchenkt, de mengeling daarvan met onze overleggingen te aller uure, de eerbiedigheid des harten, het zelfsbeſtuur over onze neigingen, en de geſtadige geneigdheid om den Wil van GOD te doen, zyn alle noodwendig onzigtbaar. Van deeze nogthans hangt de Deugd en het Geluk van Millioenen af.

Deeze oorzaak brengt te wege, dat de Vermeldingen der Geſchiedenis, ten aanziene van den Godsdienst, onvolkomen en bedrieglyk zyn, in eene grootere maate dan ten opzigte van eenig ander onderwerp. De Godsdienst werkt meest op de zodanigen van welken de Geſchiedenis het minst weet; op Vaders en Moeders in den kring huns Huisgezins, op Dienstknegten en Dienstmaagden, op den geregeld handelenden Koopman, den ſtillen Burger, den Handwerker en den Landman. —— Onder de zodanigen kan de Invloed zamengenomen van eene onſchatbaare waarde weezen; terwyl, ten zelfden tyde, de uitwerkzels weinig te beduiden hebben by dezulken, die op het tooneel der wereld eene eerſte rol ſpeelen. Zy mogen 'er niets van weeten; zy mogen 'er niets van gelooven; zy mogen gedreeven worden door beweegredenen van een geweldiger natuur, dan die de Godsdienst kan verwekken. Men kan het, derhalven, niet vreemd vinden, dat de Invloed van den Godsdienst de kennisneeming der openbaare Geſchiedenis ontvliede, en waarlyk, wat is de openbaare Geſchiedenis veel anders dan een Register van de gelukkige ſlaagingen en de teleurſtellingen, van de ondeug-

den,

den; de dwaasheden en de geschillen, der zodanigen, die elkanders Magt en Gezag betwisten?

Ik wil hier nog byvoegen, dat veel van den Invloed des Godsdiensts gevoeld kan worden in tyden van algemeenen rampspoed; en weinig in dagen van welvaard en gerustheid. Dit vermeerdert desgelyks de onzekerheid van eenige begrippen, welke wy uit Geschiedkundige voordragt ontleenen. De Invloed van den *Christlyken Godsdienst* is niet af te meeten by de uitwerkzels, welke de Geschiedenis optekent. Wy beweeren niet, dat dezelve zulk een noodwendig en onwederstandelyk vermogen hebbe over de zaaken der Volken, dat zulks de kragt van andere oorzaaken overtreft.

De *Christlyke Godsdienst* werkt ook op openbaare Gebruiken en Instellingen, door eene werking die uit de tweede hand en niet rechtstreeks mag heeten. Het *Christendom* is geen Burgerlyk Wetboek. Het kan alleen den Invloed op openbaare Instellingen uitstrekken door op byzondere Characters te werken. Nu kan de Invloed op byzondere Characters sterk zyn, terwyl nogthans verscheide openbaare Instellingen en Gebruiken, met de beginzelen van dien Godsdienst strydig, blyven stand houden. Om van deeze ontslaagen te worden, moet het regeerend deel der Maatschappye werken, en gezamenlyk werken. Doch het kan lang aanloopen, eer de Persoonen, die dit lichaam uitmaaken, genoegzaam getroffen zyn door het Christlyk Character, om zich te vereenigen tot het verbannen van zulke Bedryven, waaraan zy met de overige Leden der Maatschappye gewoon waren geworden, door hebbelykheid en belang, welk den Mensch aan alles doet gewennen.

Niettemin zyn de Uitwerkzels des *Christendoms*, zelfs uit dit oogpunt beschouwd, van aanbelang geweest. Deeze heeft het beleid in 't voeren des Oorlogs, en de behandeling der Gevangenen, verzagt; het Bestuur van Despotike Staatsbestuuren geleenigd; de Veelwyvery afgeschaft; de lichtvaardige Echtscheidingen bedwongen; aan het ter Vondeling liggen der Zuigelingen, en het dooden der Slaaven, een einde gemaakt; de stryden der Zwaardschermeren (*), als mede de Onkuisheden by veele zo-

ge-

(*) Lipsius verzekert, (*Sat. B. I. c.* 12.) dat de Speelen der Zwaardschermeren zomtyds aan *Europa* op twintig of dertig duizend Leevens in ééne maand te staan kwamen; en dat niet

genaamde Godsdienstplegtigheden, doen ophouden; Onnatuurlyke zonden, zo niet verbannen, althans het dulden van dezelve geweerd. Ja het *Christendom* heeft den ſtaat van het arbeidend deel des Menſchdoms, dat is te zeggen van den grooten hoop in alle Maatſchappyen, verbeterd, door hun weeklyks een rustdag te verſchaffen. In alle Landen, waar de *Christlyke Godsdienst* gevestigd is, zyn daaruit ontelbaare ſtichtingen voortgeſprooten, tot verlichting van den druk der Zieken en der Armen, en in zommige eene geregelde en algemeene bezorging door de Wet bepaald. Dezelve heeft gezegepraald over de Slaaverny in het *Romeinſche* Ryk vastgeſteld; dezelve ſtrydt nog tegen, en ik vertrouw dat dezelve ten eenigen dage zal zegevieren over, de nog erger Slaaverny in de *West-Indiën.*

Een *Christen* Schryver, zo vroeg als de Tweede Eeuwe, draagt getuigenis van den gelukkigen wederſtand dien het *Christendom* boodt aan ſnoode en ongebondene Gebruiken, ſchoon dezelve door de Wet en Volksgewoonte heerschten. „ Noch in *Parthia* geeven de *Chris-*
„ *tenen*, ſchoon *Parthers*, zich aan de Veelwyvery over;
„ noch in *Perſie*, ſchoon *Perſiaanen*, trouwen zy hunne
„ eigene Dogters; noch onder de *Bactri*, of *Gallen*, ſchen-
„ den zy de heiligheid des Huwelyks; noch, waar zy ook
„ gevonden worden, laaten zy zich overheerſchen door
„ kwalyk ingerigte Wetten en ſlegte Zeden (*)."

Socrates rooide den Afgodendienst der *Athenienſeren* niet uit, of bragt de minſte omwenteling in de Zeden zyn Lands te wege.

Maar het bewys, waar toe ik wederkeer, is, dat de weldaadige Invloed van den Godsdienst, voornaamlyk gevoeld wordende in het duister der byzondere Burgerſtanden, noodwendig de opmerking der Geſchiedenis ontvlugt. Zints de eerſte algemeene bekendwording des *Christendoms*, tot den tegenwoordigen dag, werden in alle Eeuwen veele Millioenen van Menſchen gevonden, wier Naamen men nimmer hoorde vermelden, daar door niet alleen beter gemaakt in hun gedrag, maar ook in hunne geaart-

alleen de Mannen, maar zelfs de Vrouwen, van allerlei rang, driftig geſteld waren op dit ſlag van bloedige Schouwſpelen. Zie Bisſchop Fortius, *Sermon* XIII.

(*) Bardesanes, *ap. Euſeb. Præp. Evangel.* VI: 10.

zaligheid; en gelukkiger, niet zo zeer in hunne uitwendige omſtandigheden, als wel in hun binnenſte, in dat, 't welk alleen den naam van Geluk verdient, de Weltevredenheid met zichzelven en de troostvolle gevoelens daar uit herkomſtig. De *Christlyke Godsdienst* is van den beginne af de bron geweest van Geluk en Deugd voor Millioenen en Millioenen des Menschlyken Geſlachts. Wie is 'er die niet zou wenſchen dat zyn Zoon een *Christen* was?

Het *Christendom* heeft desgelyks, in elk Land waar hetzelve beleden wordt, een zeer merkbaaren, ſchoon geen volkomen, invloed gehad op het algemeen oordeel over de Zeden; en dit is eene zaak van vry veel gewigts. Want zonder de verbetering, welke het algemeen gevoelen nu en dan ontvangt, kan geen mensch voorſpellen, tot welke buitenſpoorigheden het kan afzwerven. Moord en Doodſlag mogt dan zo loflyk gerekend worden als het Tweegevegt; Onnatuurlyke zonden mogten dan zo afkoopbaar voorkomen als Hoerery. Langs deezen weg is het mogelyk, dat veelen van Misdryf te rug en tot een geregeld leeven gehouden worden door het *Christendom*, die zelve geen *Christenen* zyn. Zy laaten zich leiden door de Geregeldheid welke die Godsdienst aan het algemeen gevoelen geeft. Hun Geweeten moge hun waarlyk hun Pligt voor, en zy mogen deeze inboezemingen toeſchryven aan een Zedelyk gevoel, of de aangeboorene bekwaamheid des menschlyken Verſtands, daar zy, in de daad, niet anders zyn, dan het heerſchend gevoelen, by terugkaatzing werkende op hunne gemoederen; een gevoelen, in eene zeer groote maate gewyzigd door de Leſſen des *Christendoms*. „ Vast gaat het," om de woorden van DR. CLARKE te gebruiken, „ en dit be„ tekent zeer veel, dat de *Christenheid* in 't algemeen, „ zelfs onder het geringſte en onkundigſte volk, recht„ ſchapener en waardiger denkbeelden heeft van GOD, „ juister en beter begrippen wegens zyne Eigenſchap„ pen en Volmaaktheden, een dieper bezef van het on„ derſcheid tusſchen Goed en Kwaad, een meerder agt„ geeving op Zedelyke verpligtingen, en op de zo een„ voudige als noodzaaklykſte Pligten des Leevens, en „ een vaster en algemeener verwagting eens Toekomen„ den Staats van Belooningen en Straffen, dan men ooit „ in eenig *Heidensch* Land onder een aanmerkelyk aan„ tal Menſchen aantrof."

Met dit alles moet de waardy des *Christendoms* niet bekend worden naar de *Tydlyke* uitwerkzelen, welke 't zelve te wege brengt. Het voorwerp der Openbaaring is Invloed te hebben op 's Menſchen gedrag in dit Leeven; doch 't geen in Gelukzaligheid gewonnen wordt door dien Invloed kan men alleen ſchatten door het geheel van 't Menschlyk Beſtaan in overweeging te neemen. In dit opzigt kan de *Christenheid* groote gevolgen hebben, welke tot dezelve als eene Openbaaring niet behooren. De Uitwerkzels van de Zending, den Dood, van de tegenwoordige en toekomende werkzaamheid, van CHRISTUS op de Zaligheid der Menſchen, kunnen algemeen weezen, ſchoon die Openbaaring niet algemeen bekend is.

Ten anderen beweer ik, dat de *Christlyke Godsdienst* bezwaard wordt met veele gevolgen, voor welke dezelve niet heeft te verantwoorden. Ik geloof, dat Godsdienſtige Beweegredenen niet meer te maaken gehad hebben, in de formeering van negen tiende van de Onverdraagzaame en Vervolging berokkenende Wetten, welke in verſcheide Landen, ten aanziene van den Godsdienst, vastgeſteld zyn, dan zy in *Engeland* te ſchaffen hadden met het opſtellen der Wetten omtrent het Spel. —— Deeze maatregels, ſchoon dezelve den *Christlyken Godsdienst* tot hun onderwerp hebben, kunnen gebragt worden tot een beginzel, 't welk het *Christendom* zeker niet vastſtelde, (en 't welk het *Christendom* niet algemeen kon wraaken, om dat het niet altoos ſlegt is;) welk beginzel geen ander is dan dit, dat zy, die zich in 't bezit van Magt bevinden, alles doen wat zy kunnen om die te behouden.

De *Christenheid* is niet verantwoordlyk voor eenig gedeelte des kwaads, 't welk de Vervolging der Wereld aangebragt heeft, dan in zo verre het veroorzaakt werd door hun, die *Geweetenshalve* zich als Vervolgers aanſtelden. Deeze nu zyn misſchien nooit talryk of magtig geweest. En kan men zelfs *hun* misſlag, als men rechtmaatig oordeelt, der *Christenheid* niet wyten. Zy zyn misleid geworden door een dwaaling, die eigenlyk niet tot het *Christendom*, of tot den Godsdienst, behoort; maar door eene dwaaling in hunne zedelyke Wysbegeerte. Zy gingen naar het byzonder gevolg te werk, zonder te letten op het algemeen gevolg. Geloovende, dat zekere Geloofsleerſtukken, of eene zekere wyze van Eerdienst, hoogſtbevorderlyk, of misſchien weezenlyk noodig, ter Zaligheid waren, oordeelden zy zich verpligt, om allen,

door

door allerlei middelen, welke zy konden te werkſtellen, daar toe te brengen. Dit dagten zy, zonder te overweegen wat het gevolg zou weezen van zulk een beſluit, als het by de Menſchen ten algemeenen regel des gedrags genomen werd. Vondt men in het *Nieuwe Testament*, gelyk in den *Koran*, Voorſchriften, die den Dwang, in de Voortplanting van den Godsdienst, wettigden, en het gebruik van Geweld tegen de Ongeloovigen, het geval zou geheel anders weezen. Men zou dan die onderſcheiding niet hebben kunnen maaken, of deeze verdediging aanvoeren.

Ik ben geen voorſpraak van de Vervolging in eenige ſoort, of in eenige maate; maar ik denk, dat de verwoestingen, daar door te wege gebragt, breed zyn uitgemeeten. De Slaavenhandel vernielt meer Menſchen in één jaar, dan de Inquiſitie in honderd jaaren, of misſchien dan dezelve, naa dat ze ingeſteld is, gedaan heeft.

Indien men hier op tegenwerpt, dat de *Christlyke Godsdienst* ten laste mag gelegd worden alle kwaad, waartoe dezelve *gelegenheid* gegeeven heeft, ſchoon dezelve niet ten beweegmiddel ſtrekte; zo dient ten antwoord, dat, wanneer botgevierde ſlegte driften daar zyn, het in de wereld nooit aan gelegenheden zal ontbreeken. De beſchadigende hoofdſtoffe zal altoos een Geleider vinden, en een Punt waar de Ontlasting plaats grypt. Bewaarde de toegejuichte Inſchiklykheid van de *Heidenſche* Godgeleerdheid den Vrede van de *Romeinſche* Wereld? Voorkwam dezelve verdrukkingen, verbanningen, doodſlagen, verwoestingen? Was het Bygeloof 't geen ALEXANDER na het *Oosten* dreef, of CÆSAR in *Gaulen* bragt? Zyn de Volken der Aarde, tot welken het *Christendom* niet is doorgedrongen, of van onder welken men 't zelve verbannen heeft, van twisten ontheven? Zyn de twisten daar min verwoestend, min bloeddorſtig? Is het aan den *Christlyken Godsdienst* te wyten, of aan 't gebrek daar van, dat de ſchoonſte Ryken in het *Oosten*, de Landen tuſſchen de vier Zeeën, het Schiereiland van *Griekenland*, met een groot gedeelte van de kust aan de *Middellandſche Zee*, tot op deezen dag, eene woestyn zyn? Dat de oevers van den *Nyl*, wier ſteeds vernieuwde vrugtbaarheid door verwaarloozing niet verzwakt, of door de vernielingen des Oorlogs verwoest worden, alleen dienen tot een tooneel van eene woeste regeeringloosheid, of het voeden van onophoudelyke vyandlykheden? — *Europa* zelfs heeft, eenige eeuwen lang, geene Godsdienst-oorlogen gekend, en is

naauwlyks ooit geheel zonder oorlog geweest. Moeten de rampen, welke 't zelve tegenwoordig drukken, toegeſchreeven worden aan het *Christendom?* Is *Poolen* gevallen door een Christen-Krygstocht? Zyn de tooneelen, in *Frankryk* aangerigt, door de Vrienden of de Vyanden van onzen Godsdienst veroorzaakt?

Eindelyk, indien de Oorlog, gelyk dezelve thans onder de Volken gevoerd wordt, minder elende, minder verderf, baart dan voorheen, zyn wy die veranderiug ten goede misſchien meer aan den *Christlyken Godsdienst*, dan aan eenige andere oorzaak, verſchuldigd. Deeze, derhalven, in betrekking tot dit onderwerp beſchouwd, blykt voordeelig geweest te zyn voor de Wereld. Deeze heeft het voeren des Oorlogs (hoe veel onmenſchlyks 'er nog in plaats moge hebben) menſchlyker gemaakt, en opgehouden die te verwekken.

Het verſchil van Gevoelens, 't welk, door alle eeuwen heen, onder de *Christenen* geheerscht heeft, valt zeer binnen de uiterſten hier behandeld. Indien wy de Geestgeſteltenis bezaten, welke de *Christlyke Godsdienst*, boven alle andere hoedanigheden, tragt in te boezemen, zouden die verſchillende Begrippen weinig kwaads doen. Indien deeze Geestgeſteltenis ontbreekt, zullen andere oorzaaken, zelfs wanneer die geſchillen niet beſtonden, ſteeds te voorſchyn komen, om de kwaadberokkenende driften aan den gang, en in werking, te brengen.

Verſchillende Begrippen, als dezelve gepaard gaan met onderlinge Liefde, welker ſchennis de *Christlyke Godsdienst* verbiedt, zyn grootendeels onſchadelyk, en in zommige opzigten nuttig. Zy bevorderen onderzoek, naſpeuring en kennis. Zy helpen de aandagt op Godsdienſtige onderwerpen gevestigd te houden, en 'er belang in te ſtellen, 't welk zeer ligt zou verdwynen in de bedaardheid en ſtilte van algemeene overeenſtemming. Ik weet niet, dat het in eenige maate waar is, dat de Invloed van den Godsdienst daar het grootſte is, waar de minſte *Diſſenters*, of lieden van de heerſchende begrippen verſchillend denkenden, gevonden worden.

WAARNEEMING WEGENS DE NUTTIGHEID VAN DE ZEEZOUTZUURE ZWAAR-AARDE (*Terra ponderoſa ſalita*) IN EENE HEVIGE KROPZEERIGE OOGONTSTEEKING. Door den Heer HUFELAND, *Hoogleeraar te Jena.*

Een Kind van zes Jaaren was, van zyne geboorte af aan, met alle tekenen eener Kropzeerige geſteldheid behebt geweest; als een groot hoofd, een gezwollen bovenlip, een teêr, bol, bleek vel, met doorſchynend roode wangen, bleeke lippen, een ſchynbaar wel doorvoed, maar ſponsagtig en ſlap, lighaam, blonde hairen, eene dikke en korte hals, enz. —— Van zyne eerſte kindsheid af aan, had hy telkens ongemakken, deeze ongeſteldheid eigen, gehad, waartoe eene ſlegte opvoeding, en het opvullen met meelſpyzen en gebakken, niet weinig medewerkte. Een algemeene huidüitſlag, verharde klieren, zeerhoofdigheid, zweeren, wisſelden telkens met elkander af. Zedert drie Jaaren had hy altoos, in het voorjaar, aan eene zeer hevige Oogontſteeking gezukkeld, waarvan op het ſlinker oog een witte vlek op het hoornvlies was overgebleven. In het Jaar 1791, kreeg hy dit ongemak weder, en wel met meer hevigheid dan te vooren, daar hy ook, dit Jaar, de Kinderziekte ſterk gehad had, en zyne oogen daardoor eenigzins geleden hadden. Zyne oogen waren geheel geſloten en traanden ſterk, terwyl de oogleden rood, gezwollen, en van binnen met een taai lym bedekt waren. Na de verſlimmering der oogen, was de uitſlag op het hoofd droog geworden, en alles ſcheen zich op de oogen geplaatst te hebben. —— Sterke purgeermiddelen met kwikzilver, mynſtoffelyk Moor, dulle kervel uiten inwendig, de Pillen van PLUMMER, eindelyk het purper Vingerhoeds-kruid, waarvan ik anders in Klierziekten veel nut ondervonden had, deeden even zo min, als uitwendige oogwaters, de roode præcipitaat-zalf, weekmaakende ſtoovingen, ſpaanſche Vliegen, de *Ecorce de Garou*, bloedzuigers, en meer andere middelen van dien aart, niet het geringſte voordeel, of, zo zy eenigzins ſcheenen te helpen, was dit ſlegts van korten duur. Het Kind lag thands reeds byna drie maanden lang blind in eene donkere kamer, terwyl, zo veel de gezwollen oogleden

het toelieten om iets van de oogen te zien, het hoornvlies zich rood en de *Albuginea* met veel opgezette aderen gevuld vertoonden. —— Ik begon thands eene oplosſing der Zoutzuure Zwaar-aarde te beproeven, en gaf daarvan in 't eerst yder dag driemaal XXX druppels, doch zonder voordeel; ik vermeerderde dus de giften tot XXXX druppels, waardoor aanhoudende ſtoelgangen, 3 of 4 maal daags, van zeer veele taaije ſtinkende ſlym, volgden, 't geen des te opmerklyker was, om dat ik te vooren van ſterke *draſtica*, in meer dan gewoone *doſes*, weinig uitwerking en geen nut ondervonden had. Onder het voortgezet gebruik deezes middels begon ook de oogontſteeking af te neemen; in weinige dagen kon hy de oogen openen, en het daglicht verdraagen, terwyl de roodheid en duisterheid van het hoornvlies allengs verdweenen. 'Er vertoonde zich intuſſchen op nieuw eenig uitſlag en weinige klieren aan den hals; doch, door een voortgezet gebruik van het middel, werden ook deeze ten eenemaal weggenomen. —— Men nam het Kind kort hierna op eene reis mede; doch, ondanks een kwalyk beſtuurden eetregel, en andere gelegenheden tot inſtorting, bleef het ongemak volmaakt geneezen, zo dat 'er geen voorraad meer van ſcrophuleuze ſtof ſcheen voorhanden te zyn. —— Ik deed hem naderhand nog, om de vier weeken, het middel, agt dagen lang, tusſchen beide laxeermiddelen van Kwikbereidingen, en in 't volgend voorjaar de Zoutzuure Zwaar-aarde, eenige weeken agtereen, gebruiken, en na dien tyd is hy van dit zo hevig en hardnekkig ongemak bevryd gebleven, terwyl ook de overige verſchynzelen der Klierziekte ten vollen verdweenen zyn. —— Na dien tyd heb ik nog meermaalen gelegenheid gehad, om de heilzaame uitwerkingen van dit voortreflyk middel, in Oogontſteekingen, Klierverhardingen, en andere ongeſteldheden van een Kropzeerigen aart, te mogen ondervinden.

DE GROOTE EN ALGEMEENE SCHOKKEN, DIE DE AARDE ONDERGAAN HEEFT.

(Overgenomen uit *a View of Nature, in Letters to a Traveller among the Alps*, by RICHARD JOSEPH SULLIVAN, Esq. F. R. S. & F. A. S. uitgegeeven in 1794.)

„ Onlangs gaven wy, uit dit opgenoemde Werk, 't
„ welk een fchat van kundigheden oplevert,
„ *De Wording der Bergen* (*). Zeer wel paſſende by dit
„ onderwerp, en daar mede zeer naauw verbonden, zyn
„ des Heeren SULLIVAN's Bedenkingen over *de groote en*
„ *algemeene Schokken, die de Aarde ondergaan heeft*;
„ van welke wy thans de Vertaaling mededeelen."

* * * *

De Aardkloot, welken wy bewoonen, is blykbaar, althans tot zekere diepte, overal geen vast lichaam; maar hier en daar doormengd met zeer groote holten, welker boogen de daar op rustende aarde onderſchraagen, en met den tyd onvermydelyk bezwyken. Als dan vloeit 'er het Water onmiddelyk in, en, door deeze te vullen, laaten zy een gedeelte droog Lands, 't geen binnen kort een woonplaats voor Landdieren wordt. Deeze gedeelten ondergaan, op hunne beurt, een dergelyk lot. Zo volgt omwenteling op omwenteling.

Wanneer de Schelpverzamelingen zich op de *Alpen* opeen hoopten, toen, in den boezem des Oceaans, moeten 'er ontwyfelbaar gedeelten van de Aarde droog en bewoond geweest zyn. Overblyfzels uit het Groeiend en Dierenryk bewyzen zulks: geene Bedding tot hier toe ontdekt, met andere Beddingen daar boven op, of dezelve is, ten eenigen tyde, de Oppervlakte geweest.

De Zee kundigt allerwegen haare onderſcheide verblyven aan, en overtuigt ons ten minſten, dat alle Beddingen niet ten zelfden tyde gevormd zyn. Tot welk eene vervaarlyke diepte treft men de Beddingen van Koolen aan; de formeering van welke laater moet geweest zyn dan de formeering der deelen des Groeienden Ryks waar uit

ze

(*) Zie onze *Lett.* voor 1794, bl. 453.

ze zyn zamengeſteld, en welke Groeiende Zelfſtandigheden zich moeten bevonden hebben op de oppervlakte der Aarde, of op den bodem der Zee. In het land omſtreeks *Namur*, zyn Koolenputten ter diepte van twee duizend voeten. Te *Whitehaven* loopt een Koolenäder tot een vierde van eene myl onder de Zee. Maar alle Beddingen van Kalkſteenen, Marmer; alle Gypſen, Spars, Albasters, enz. zyn onbetwistbaar van Dierlyken oorſprong; die van Koolen, en alle Bitumineuſe Delfſtoffen, en de Aarde allerwegen den grond bedekkende, en andere zelfſtandigheden, worden veronderſteld geheel voortgekomen te zyn uit de verrieling van Dierlyke en Groeiende Lichaamen.

Vuur en Water hebben, op deeze wyze, de ontwyfelbaarſte merktekens agtergelaaten van derzelver byzondere of zamengepaarde verwoestingen op Aarde aangerigt. Het Vuur, egter, heeft, naar het uitwendig voorkomen, alleen op zommige gedeelten van de oppervlakte gewerkt; terwyl het Water, in de Cryſtalliſatiën, zyne afkomst van Graniet bykans algemeen verſpreid heeft. —— Nogthans, indien het Stelzel van de Vulcaniſche herkomst der Baſalten wel gegrond is, en ongetwyfeld zyn de bewyzen daar voor overtuigend, ten minſten voor my onwederleglyk, dan doet zich aan ons oog een tooneel van verſchrikking op, een tooneel 't welk ons moet verſtommen: dewyl, volgens dit Stelzel, het uitgemaakt is, dat 'er naauwlyks een Land op de vlakte onzes Aardbols gevonden wordt, 't welk niet ten eenigen tyde verwoest is door het geweld van Onderaardsch Vuur (*). By voorbeeld, welke ontelbaare Vulcaniſche Overblyfzels zyn 'er niet in *Aſia*, op de *Philippyne*, de *Molukſche* Eilanden, op *Japan*, *Bourbon* en *Sumatra*? —— Hoe uitſteekend doen zy zich voor in *Africa*, *Teneriffe*, welke piek, volgens HERBERDEN, 15396 voeten, of bykans drie Eng. Mylen, boven de oppervlakte der Zee uitſteekt? *Madeira*, *St. Helene*, de *Azores*, *Johanne* en de *Comoro* Eilanden, enz. behalven die nog niet ontdekt zyn in de binnenſte deelen des Vaſtenlands? In *America*, bovenal in *Zuid-America*, welk een Vulcaniſche Keten! de grootſte die in de Natuur beſtaat, en waarvan *Cotopaxi* de voornaamſte ſchakel uitmaakt. Hoe belangryk zou eene Vulcaniſche Kaart van de twee Halfronden weezen! welk eene Wereld zou deeze aan ons vertoonen!

En,

(*) Mr. HAMILTON.

En, indien, van den anderen kant, die blykbaare voetſtappen van Zeevoortbrengzelen, welke men overal door de Aarde, op alle diepten, beneden de Oppervlakte, verſpreid vindt, en op de toppen der hoogſte Bergen aantreft, geagt worden genoegzaame bewyzen op te leveren van de tegenwoordigheid des Oceaans aldaar ten eenigen tyde, doet 'er zich een tooneel, niet min wild en ongewoon dan het voorgaande, op, aan onze verbeelding; waarin de Voortbrengzels van den Equator en van de Poolen zich door een gemengd vertoonen, op eene wyze, die onoplosbaar is volgens eenige bekende regelen van verklaaring der Natuurverſchynzelen.

De ontzaglyke verzamelingen van Verſteende Zeelichaamen, gevonden op zo veele verſchillende plaatzen en liggingen, zyn voorzeker genoegzaame blyken om aan te toonen, dat dezelve in die liggingen niet overgevoerd en geplaatst zyn door het Water van ééne groote Overſtrooming; want het meerendeel derzelven, in ſtede van in de ingewanden der Aarde gevonden te worden, en in vast marmer ter diepte van zeven of achthonderd voeten, moest aan de Oppervlakte gebleeven zyn (*). —— Een ander bewys is, dat de beenderen, de hoorens, de klauwen, enz. van Landdieren zelden in een verſteenden ſtaat worden aangetroffen, en ſchaars ingelyfd zyn in eenig hard geſteente; terwyl, indien deeze uitwerkzels veroorzaakt waren door een Watervloed, de overblyfzels van Landdieren in harde ſteenen zouden gevonden weezen, zo wel als die der Visſchen. —— Laaten wy zien de uithoolingen door natuur of kunst gemaakt. In de diepſte valei, waarin wy kunnen nederdaalen, vinden wy verbaazende hoopen van Zeelichaamen, op ontzaglyke diepten, in Kalk- en andere ſteenen; wy treffen ze desgelyks aan in de beddingen der Bergen; in de middelſte gewesten des Vastenlands, zo wel als op de Eilanden; van de toppen der *Alpen* tot eenige honderd voeten beneden den grond van *Amſterdam*.

De Beddingen, waarin veele Delfſtoffen dus gevonden worden, wyzen, myns bedunkens, uit, dat ze van vroeger tyd dan de Zondvloed zyn —— van een tyd, hooger loopende dan menschlyke beſcheiden, en vergezeld van zodanige omſtandigheden, dat wy niet zonder reden begrypen, dat eenige heillooze gebeurtenis het grootſte gedeel-

(*) BUFFON.

deelte des Dierlyken Leevens van het aangezigte der Aarde verdelgd, en der vergetelnisse overgegeeven heeft eene oorzaak van verwoesting, welker verhaal anderzins van geslachte tot geslachte moest overgeleverd geweest zyn, tot het einde des tyds (*).

Deeze verschynzels, welke de Delfstoffen verschaffen, brengen, in de daad, eene genoegzaame hoeveelheid van voorbeelden by, om de Wysgeeren tot het gevoelen te doen overhellen, dat de Aarde Schokken ondergaan hebbe, onderscheiden van eenen Watervloed, en dat in die Schokken de Bewoonders gedeeltlyk, zo niet geheel, zyn omgekomen. Maar, hadt de Zee by trappen de oppervlakte der Aarde overstelpt; hadt dezelve overdekt en weder ontdekt de vlakten en de hoogste bergen, wy zouden allerwegen, in zulk een geval, met de overblyfzels des Oceaans ontelbaare voetstappen vinden van woonplaatzen der Menschen. Wy zouden overal gedenktekens aantreffen, veranderende met de landen, en zo veele verschillende characters vertoonende als 'er omwentelingen geweest zyn in de onmeetelyke duuring der eeuwigheid. Maar 'er zyn geen zulke tekens te ontdekken. In alle oorden zien wy de merken van de overzwalping der Zee; doch geene van die onder het water gezette gedenktekens, welke men als dan niet zou naalaaten te ontmoeten. De Aarde moet dan by herhaaling opengeborsten weezen, en de Wateren moeten in de spleeten ingespoeld zyn, en het tooneel des bestaans geslooten hebben.

De Versteeningen, welke men dus in eenen Delfstoflyken staat aantreft, zyn verschillende. Het is egter der moeite waardig op te merken, dat die van Schelpen op of digtst by de Aarde gevonden worden; die van Vischen dieper, en die van Hout allerdiepst (†). Dat bewerktuigd geweest, zynde zelfstandigheden meest voorkomen in de beddingen van Kalk of Klei; zelden in Zandsteen, en nog zeldzaamer in Gyps; maar nimmer in Graniet, Basalt, of Schorl; doch zomwylen in Vuursteenen, in Yzer-, Koper- en Zilver-erts; en dat men ze vindt waar de oorspronglyke nooit hebben kunnen bestaan. De kalkagtige Versteeningen bestaan uit kalkagtige Steenen, in de gedaante van Dierlyke of Groeiende zelfstandigheden; de eerste worden Zoophyten, de laatste Phy-

(*) *Antiquity of the Earth.*
(†) KIRWAN.

Phytholiten, geheeten. De aanmerkelykſte van de eerſte ſoort zyn, eerst die tot de Koraalen behooren van eene tak- of pypagtige gedaante, als Koraal, Madreporen, Milleporen en Astroïten. Ten tweeden, die van de Klaſſe der Zeewormen, als Belemniten van eene kegelagtige of cylindriſche gedaante; Asteriæ en Entrochi, die een ſtarswys voorkomen hebben. Ten derden, die van de Schelpagtige ſoort, als de Nautiliten, Ammoniten, Echiniten, enz.

Steenagtige, Mineraale en Stalactiſche, ſamengroeijingen mag men aantreffen in grotten, waar, door gelykaartigheid, en de verſchillende wetten van aantrekking, waar te neemen in ongelykſlachtige lichaamen, de lugt het vloeibaar voertuig verdryft, en dus de vastwording voltooit. Samenkleeving mag ook veroorzaakt worden door het ſchot van Schelpvisſchen en Zeediertjes, die, werkende op zekere ongelykſlachtige lichaamen, dezelve vereenigen tot een vaste klomp. Door deeze werking, kan zagte grond, die dikwyls door de Zee ondermynd wordt, in Rots veranderen. Maar, zegt de Heer DOUGLAS, de verharding van Beenderen en Geraamten, enz. kan niet geſchieden in een zo kort tydsbeſtek. Deeze overblyfzels waren zeker van de Wereld vóór den Zondvloed. Drupſteenige ſtoffe, en eenige Mineraalen, kunnen voortgebragt worden onder 's menſchen oog; maar heeft men de werking van verhard wordende Kalk- of Vuurſteen, enz. ooit in den voortgang waargenomen? heeft men voldoende reden gegeeven van die Verharding?

'Er was, in de daad, ten eenigen tyde, veel gronds voor zodanig eene Vraage; want, ſchoon de Heilige Schrift verklaart, dat *alle de fonteinen des grooten Afgronds opengebrooken wierden*, hebben wy nogthans geen grond om te beſluiten, dat deeze Schok des Aardryks in uitwerking gelyk was aan dien, welken de Delfſtof-verſchynzelen voortgebragt hebben, welke gevonden worden in de ingewanden der Aarde in alle oorden der Wereld. Deeze ongetwyfeld mogt uitwerkzels veroorzaaken, gelyk aan die, welke men bevindt, dat omſtandigheden vergezellen, als onder dus eene beſchryving vallen; zodanige als de Beddingen van opgedolven Beenderen, gevonden aan de Kusten van *Istria* en *Dalmatia*, op de Eilanden *Cherſo* en *Oſero*, op het Eiland *Cyprus*, op de meeste Eilanden van de *Egeiſche Zee*, en de Rots van *Gibraltar*; welke het

het doorſlaandst bewys verſchaffen van een aanvloed, door de verplaatzing en breeking der beenderen, en hier en daar voorkomende kleine blyken van Schelpviſſchen, in de klomp ingeſlooten; terwyl men nimmer groote overblyfzels van Zeedieren daar onder aantreft. Daarenboven moest het voortbrengzel van de onderſcheide ſtreeken, dus in beddingen liggende, bevonden worden eigen te zyn aan de plaats, waar de Schok in deezer voege gebeurde. Doch vanwaar de daar van geheel vreemde en uitlandſche Delfſtoffen; welke men ontdekt heeft?

In *Noord-* en *Zuid-America*, in *Rusland* en *Duitschland*, heeft men veele Tanden en Beenderen opgegraaven, van een verbaazende grootte. Volgens de overlevering waren deeze de Tanden en de Beenderen van den Mammouth, een Dier, 't welk, zo het ooit beſtaan heeft, niet langer bekend is als een Bewoonder van eenig gedeelte onzes Aardkloots. De Heer PENNANT, 't is waar, denkt, dat het nog beſtaat in een van die verst afgelegene gedeelten van het nieuwe Vasteland, waar toe de *Europeaanen* nog niet zyn doorgedrongen. —— Verſcheide Natuurkundigen van den eerſten rang, die niet lang geleeden bloeiden, als Sir HANS SLOANE, GMELIN, DAUBENTON en BUFFON, houden het daar voor, dat deeze groote Beenderen en Tanden, daadlyk, de Beenen en Tanden zyn van Olyphanten; en veele hedendaagſche Wysgeeren hebben den *Mammouth* voor een Dier der inbeeldinge gehouden, even als de *Centaurus*. Maar de beide Doctors HUNTER hebben beweezen, door de ongelykheid tusſchen deeze Beenderen en Tanden met die van den Olyphant, doch meer byzonder uit de gedaante der Kiezen, die klaar blyken tot een vleeschvreetend Dier, of ten minſten van een graan- en vleeseetend Dier, behoord te hebben, dat ze geheel verſchillen van die des Olyphants: daar het welbekend en een uitgemaakte zaak is, dat de Olyphant tot de graseetende Dieren behoort, en uit het maakzel der Kiezen, en uit het nimmer neemen van Dierlyk Voedzel. — Anderen hebben verondersteld, dat deeze opgedolven Beenderen afkomſtig waren van den Hippopotamus; maar 'er zyn veele redenen tegen zulk eene veronderſtelling. De Hippopotamus is een veel kleinder Dier dan de Olyphant, en heeft zulke zeer korte Beenen, dat de Buik tot op drie of vier duimen van den grond komt. De opgegraavene Dyebeenen, in tegendeel, zyn blykbaar de Dyebeenen

van

van eenig zeer groot Dier. Eenige heeft men bykans vier voeten lang gevonden, en gevolglyk heeft Dr. HUNTER met zeer uitmaakende bewyzen geſtaafd, dat dezelve nooit behoord hadden aan den Olyphant, of aan den Hippopotamus.

Deeze opgedolvene Overblyfzels zouden ons, derhalven, tot de giſſing brengen, dat de Dieren, van welke zy voorheen gedeelten uitmaakten, behoord hadden aan een Dierengeſlacht, 't geen thans, door zekere oorzaak, onbepaald welke, niet meer beſtaat. De Wysheid van GOD kan andere ſoort van Weezens voortgebragt hebben, eer die tegenwoordig beſtaan het aanweezen hadden; de Wysheid van GOD kan andere ſoort van Weezens maaken, naa dat het tegenwoordige geſlacht van Weezens niet meer is. Maar het onbekend beſtaan van het Dier is alles waaruit wy kunnen redenkavelen.

De voornaame eigenſchap der Natuure is, altoos beſtaanbaar met zichzelve te weezen. Graveel en zandige gronden, die menigmaal veel vitrioolzuurs in zich hebben, zullen, in korten tyd, dierlyke zelfſtandigheden verteeren of ontbinden; terwyl kalk- en kleiagtige gronden, die maate van zuur niet hebbende, de Beenderen, wanneer ze bevryd zyn voor de inzypering van water, langen tyd bewaaren. Nogthans werd 'er een verſteend menschlyk Lichaam in 't Jaar MDCCXXII gevonden, 't welk meer dan vyftig jaaren begraaven lag in de Kopermynen van *Falham*, in *Dalecarlie*, volgens LINNÆUS. Dit nu is een nieuw geval, 't welk een onlochenbaar bewys oplevert, dat 'er Verſteeningen voortgebragt zyn binnen de laatſte honderd jaaren; en hierom kan geen zeer beſliſſend bewys afgeleid worden uit de Verſteening van Dierlyke zelfſtandigheden, ten voordeele van voor de zondvloedſche verſchynzelen. Meer overtuigende kennerken zyn die, welke wy alrede aangeroerd hebben.

Het is uitgemaakt, het is volſtrekt zeker, dat Zee en Land van plaats veranderen, niet alleen in gevolge der uitwerkzelen van algemeene en op vaste tydperken wérkende wetten; maar door eene verſcheidenheid van Omwentelingen, te wege gebragt door byzondere en toevallige oorzaaken. Dus is de oppervlakte der Aarde, welke wy aanzien als de beſtendigſte van alle ondermaanſche dingen, even als het overige der Natuure, aan geſtadige Verwisſelingen onderworpen.

BERIGT VAN DE NICOBARSCHE EILANDEN EN DERZELVER INWOONDEREN. Door den Heer NICOLAS FONTANA, *Esq.*

(Uit de *Asiatic Researches*, Vol. III.)

De *Nicobarsche Eilanden* liggen tusschen de acht en negen graaden van den Noordlykſten uithoek van *Sumatra*. Het grootſte derzelven, *Nancaveri* of *Nancowry* geheeten, is het best bewoond; het tweede, *Soury* of *Chowry* genaamd, is desgelyks redelyk bevolkt; en het derde, 't welk den naam van *Tricùt* draagt, heeft daarenboven eene ruime en veilige Haven.

Meest geheel onbebouwd zyn deeze Eilanden, ſchoon zy een groot aantal Valeijen bevatten, welke vrugtbaar zouden kunnen gemaakt worden, en geſchikt tot het opleveren van alle Voortbrengzels, die tusſchen de Keerkringen vallen. De Zee rondsom dezelve heeft overvloed van Visch en Schulpviſschen. Zeldzaame en ſchoone Schulpen vindt men op de oevers, als mede Ambergris; en de eetbaare Vogelnestjes, in *China* zo hoog geſchat, treft men in de rotſen aan.

De Inwoonders der *Nicobarſche Eilanden* zyn koperverwig, hebben kleine Oogen eenigzins ſchuins geſpleeten; wat by ons in de Oogen wit is, heeft by hun eene geelagtige kleur; hunne Neuzen zyn klein en plat, hunne Monden breed, hunne Lippen dik, en hunne Tanden zwart; zy zyn welgemaakt van Lyf, eer kort dan lang van geſtalte; van hunne groote Ooren zyn de lellen doorboord met gaten, zo wyd dat men 'er met gemak den duim in kan ſteeken; zy hebben zwart dik Hair, rond afgeſneeden; de Mannen hebben weinig of geen Baard; het agterſte gedeelte des Hoofds is veel platter en zamengedrukter dan het onze; het is by hun eene beſtendige gewoonte, om het Agterhoofd eens eerstgebooren Kinds met de handen te drukken, om dit gedeelte des Hoofds plat te maaken, naardemaal, volgens hunne begrippen, deeze vorm des Hoofds ten kenmerk van ſchoonheid ſtrekt, en als zodanig algemeen by de *Nicobarſchen* begeerd wordt. Zy zeggen ook, dat door deeze platdrukking het hair digter aan het Hoofd gepakt wordt, volgens de bedoeling der Natuur. De boven-Voortanden

ſtee-

ſteeken vry verre buiten den Mond; nimmer korten zy hunne Nagels; doch zy ſcheeren de Wenkbrauwen af.

Een lang eng kleed, gemaakt van Boombast, om den middel geſlaagen, en tusſchen de beenen doorgaande, waar van zy den eenen ſlip agterwaards laaten hangen (*), is al hun kleeding.

De Vrouwen hebben dezelfde Koperkleur als de Mannen, en zyn klein van geſtalte: een ſtuk doek, gemaakt van de draaden van den bast der Kokosnootenboomen, om den middel vastgemaakt, en tot halfweg de dyën reikende, maakt al het dekzel der Vrouwen uit. De *Nicobarſche* Eilanders, egter, van beide de Sexen, zyn zeer op kleederen geſteld: en, wanneer de Mannen zich in de tegenwoordigheid van Vreemdelingen zullen vertoonen, zetten zy hoeden op, en trekken oude kleederen aan, die zy van de *Europeaanen* gekreegen hebben; doch onder elkander gaan zy meest naakt.

Zy woonen in Hutten, gemaakt van Kokosnootenbladen, onderſchraagd door Bamboos, langwerpig rond van gedaante, tusſchen de vyf en zes voeten hoog boven den grond: men klimt 'er in met een ladder; de vloer is gedeeltlyk van planken, gedeeltlyk van geſpleeten bamboos. Tegen over den ingang, in het verſte gedeelte van de Hut,

(*) Een Reiziger, KROPING geheeten, een *Zweed*, die aan boord van een *Hollandſch* Schip na *Oost-Indie* voer, in den jaare 1647, en daar mede ten anker kwam aan een der *Nicobarſche Eilanden*, verhaalt, dat hy Menſchen aantrof met ſtaarten gelyk die der Katten, en welke zy op dezelfde wyze bewoogen. Dat zy een boot met vyf man aan land gezet hebbende, deezè 's avonds, zo als zy verwagt hadden, niet wederkeerden; den volgenden dag zonden zy een grooter boot uit, wel bemand, om hunne Scheepsgenooten op te zoeken, die men vaſtſtelde dat door de Wilden waren opgeëeten; dewyl men de Beenderen op het ſtrand verſpreid vondt, de boot ſtukken gebrooken, en het yzerwerk weggenomen. —— Dit Reisverhaal werd te *Stokholm* in het jaar 1743 herdrukt. LINNÆUS ſchynt te ligtgeloovig geweest te zyn in het aanneemen van de vertelling deezes Mans: want, by alle myne naſpeuringen, kon ik geen ſoort van uitgroei bemerken aan het *os coccygis*, by Mannen of Vrouwen. 't Geen gelegenheid kan gegeeven hebben tot den veronderſtelden ſtaart, zal misſchien een ſlip des kleeds geweest zyn; van agteren afhangende: deeze, op een afſtand gezien, heeft men voor een ſtaart genomen.

Hut, is de vuurplaats, waar zy hunne ſpyzen bereiden: zes of acht menſchen woonen doorgaans in eene Hut, en een aantal bekkeneelen van wilde Zwynen maakt het grootſte gedeelte van den opſchik uit.

De bezigheid der Mannen beſtaat in het bouwen en herſtellen hunner Wooningen, 't welk hun 's jaarlyks bezigheid voor zes maanden ten minſten verſchaft; voorts viſchen zy, en handelen met nabuurige Eilanden. — De Vrouwen houden zich onledig met het gereedmaaken der ſpyzen, en het bearbeiden van den grond; zy roeijen ook de Canoes, als hunne Mannen uitgaan.

Volgens verkiezing treeden zy in 't Huwelyk; en, indien de Man niet te vrede is over het gedrag zyner Vrouwe, 't zy wegens haare agtloosheid in het bezorgen van het Huishouden, 't zy wegens Onvrugtbaarheid, of zelfs uit hoofde van eenig opgevat mishaagen aan zyn kant, heeft hy vryheid zich van haar te ontſlaan, en elk hunner neemt weder een ander, even of 'er geene voorgaande verbintenis had plaats gegreepen. Overſpel wordt voor allerſchandelykst en onteerendst gehouden; inzonderheid wanneer de Perſoonen niet van dezelfde *Cast* zyn: indien het pleegen daarvan beweezen is, wordt de Vrouw niet alleen als eerloos verſtooten, maar zomtyds met den dood geſtraft; ſchoon, door de tusſchenkomst van een gering teken, in 't openbaar gegeeven, in niets meer beſtaande dan het opheffen van een Blad Tabak, het wederkeerig leenen hunner Wyven van dezelfde *Cast*, onder deeze Eilanders, zeer gemeen is.

Eene zonderlinge omſtandigheid is de geringe vrugtbaarheid der *Nicobarſche* Vrouwen. Een haarer, die drie Kinderen ter wereld brengt, wordt voor zeer vrugtbaar gehouden. De Bewoonders der *Nicobarſche Eilanden* zyn dermaate overtuigd van de ſchaarſchheid hunner voortteeling en het afneemen der Volkrykheid, dat zy Vreemdelingen aanlokken om by hun te komen woonen, door het aanbieden van landen en plantadien. Zy zyn by uitſtek traag en onkundig; alle hunne Zeden en Gewoonten draagen kenmerken van deeze hoedanigheden.

De eenige Viervoetige Dieren op deeze Eilanden zyn Zwynen en Honden. Het is zeer opmerkelyk, dat, ſchoon de Bosſchen van de nabyliggende *Car Nicobars* een overvloed van Aapen hebben, deeze Dieren daar niet gevonden worden: ja, 't geen meer is, dat de Aapen,

pen, die men herhaalde keeren derwaards overgevoerd heeft, 'er niet voortteelden, en welhaast ſtierven.

Wat de *Mellori*, of *Nicobarſche Broodvrugt*, betreft, by de Inboorelingen *Larum* geheeten, deeze is eene ſoort van Palmboom, met een ſtam tusſchen de dertig en vyfen-dertig voeten hoog, van tien duimen tot twee voeten in den omtrek, met wortelen boven den grond komende, en zich ter hoogte van acht of tien voeten in den ſtam inzettende. De bladeren groeijen aan den top, en hebben de ſchikking van een kelk; uit derzelver midden komt de Vrugt voort, die, bykans ryp zynde, vergaderd wordt, en tusſchen de 30 en 40 Ponden weegt. Dezelve beſtaat uit eene menigte van besſen, bebbende een mergagtig en een houtagtig gedeelte; in het laatſte zyn twee zaaden, als Amandelen, beſlooten. De Vrugt wordt bereid door *langzaam* kooken, dit doet het mergagtig gedeelte zagt en wryfbaar worden, wanneer men 't zelve uitperst, en van de vezelen zuivert. Het is dan bleek geel van kleur, en heeft in 't oog en voor den ſmaak zeer veel van het Meel van *Zea Mays* (*).

(*) De Heer W. JONES, de Voorzitter, heeft 'er eene Aanteekening bygevoegd, waarin hy betuigt te gelooven, dat de *Léram* van *Nicobar*, de *Cádhi* der *Arabieren*, de *Cataca* der *Indianen*, en de *Pandanus* onzer Plantkundigen, is —— doch of het eene nieuwe Soort dan eene Verſcheidenheid zy, kan nog niet bepaald worden.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN LORD MANSFIELD.

(*Uit het Engelsch.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 30.)

Het ſtaat ons egter niet vry te verheelen, dat, als een Verklaarder van de Wet, de Beſlisſingen van Lord MANSFIELD, zomtyds, onderhevig waren aan berispende aanmerkingen. Zyn oordeel, ter begunſtiging van de Wetgeevende Magt over vermeesterde Landen, als alleen der Kroone toekomende, is ſcherp betwist in een doorwrogt Werk van eene meesterlyke hand, waarin de Schryver de Regterlyke Welſpreekenheid van zyne Lord-

ſchap niet onberispt laat. (*). In eene Zamenſpraak tuſſchen een *Franschman* en een *Engelschman* voert hy den eerſten in, zyne verwondering te kennen geevende „over „ de ſtellige en alles afdoende wyze, waar op Lord „ MANSFIELD de Magt, om Wetten voor veroverde „ Landen te maaken, aan de Kroon toekent (†)." De *Engelschman* erkent de regtmaatigheid deezer aanmerkinge, en voegt 'er nevens: „ Daar heerscht eene zonder„ linge maat van ſtelligheid in zyns Lordſchaps verze„ keringen, welke zeer ſlegt voegt aan de zwakheid der „ Bewysreden door hem bygebragt. Maar dat ſtellig „ beweeren komt overeen met zyne beſtendige gewoonte „ van ſpreeken, en mag misſchien aangemerkt worden „ als een der inmengzels van de Welſpreekenheid hem „ eigen, en heeft zeker het uitwerkzel, dat het, voor een „ poos, verblindt, en de Toehoorders doet berusten in „ de waarheid der voorſtellen, welke hy, met zo veel „ aanmaatigings, beweert."

Men heeft, daarbenevens, gedagt, dat de Leer van Lord MANSFIELD, ten aanzien van de magt der *Juries*, dat zy alleen Oordeelaars van het Geval, niet van de Wet, zyn, ſtrekt om dat ſterk Bolwerk der *Britſche* Vryheid te verzwakken. Nogthans hebbe men te bedenken, dat, toen Mr. FOX's *Libel Bill*, welke dit gewigtig punt ten voordee-

(*) Het was het geval van CAMPBELL en HALL, beter bekend onder den naam van *de Zaak van Grenada*. Lord MANSFIELD was van gevoelen, dat de Kroon, by de daar gedaane Verklaaring van den 23 October 1763, zich zelve hadt uitgeſlooten van het *Regt*, om de Inwoonders van *Grenada* belastingen op te legten, en 't zelve overgebragt hadt op de volgende Gouverneurs, Raaden en Vergaderingen, van het gemelde Eiland.

(†) De *Franschman* geeft dit ſtaal op van 's Lords ſtellige wyze van ſpreeken. „ Geen geſchil (zegt Lord MANSFIELD, „ hier over handelende) werd ooit voorheen gevoerd wegens „ 's Konings Wetgeevende Magt over een vermeesterd Land. „ Het werd hem nimmer ontzegd in *Westminſter-Hall*; nimmer „ in twyfel getrokken in het Parlement," en wederom, „geen „ Boek, geen Regterlyke Uitſpraak, geen Gevoelen van eeni„ gen Raad, 't zy openbaar of geheim, werd ooit van de an„ dere zyde bygebragt; geen voorbeeld vindt men 'er van in „ eenig Tydperk onzer Geſchiedenisſe, dat 'er eenige twyfel „ over rees." *Canadian Freeholder*, Vol. II.

deele van den Onderdaan beweerde, in het Huis der *Pairs* werd ingebragt, het gevoelen der Regteren eenpaarig aanliep tegen de Leer in de *Bill* voorgeſtaan, en dat wylen de Graaf CAMDEN de éénige Lord was, die dezelve ondersteunde. —— Desgelyks mogen wy herdenken aan den woeligen tyd, toen Mr. WILKES de Volksparty zo zeer op zyne zyde hadt, wanneer het Schriften tegen zyn Lordſchap regende, waarin hy werd afgeſchetst als een grooter Vriend van de Kroonsvoorregten dan van de Regten des Volks. Dan hier tegen over ſtaat het gevoelen van den grooten en eerlyken GEORGE Lord LYTTLETON, die beweert, dat de Bekwaamheden en Braafheid van Lord MANSFIELD geen wedergade hadden.

Door dus uit te weiden over het Character van Lord MANSFIELD als Regter, zyn wy de tydorde te buiten gegaan. Om tot dezelve weder te keeren: De ſlegte uitſlag des Oorlogs in den Jaare MDCCLVII, toen onlangs begonnen, veroorzaakte eene verandering in het Staatsbeſtuur: de twisten der ſtrydige Partyen maakten het der Kroone onmogelyk, in dat tydsgewrichte, een nieuw Staatsdienaarſchap aan te ſtellen. Om, derhalven, eene opſchorting te geeven aan het geweld der beide Partyen, liet Lord MANSFIELD zich overhaalen, om de post van Canſelier van de Exchequer op zich te neemen, op den negenden van April, en hy bekleedde dezelve tot den tweeden van July deszelfden Jaars. In dien tusſchentyd bragt hy zeer gelukkig ſlaagende, eene Zamenſtemming voort, welke, in 't gevolg, eene reeks gebeurtenisſen deedt gebooren worden, welke *Groot-Brittanje* tot eene hoogte van Magt en Voorſpoed opvoerde, welke het nimmer beklommen hadt.

In 't zelfde Jaar werd hem het Ampt van Canſelier opgedraagen; doch hy weigerde het te aanvaarden (*). Met den Jaare MDCCLXXVI werd hy Graaf van MANSFIELD, in het Landſchap *Nottingham*; zullende het Graafſchap overgaan op LOUISA, Markgravinne van *Stormont*, en op haare manlyke Erfgenaamen, by haaren Egtgenoot DAVID, Markgraaf van *Stormont*. De zwakheden des ouderdoms noodzaakten hem, eindelyk, voor verſcheide maanden afweezig te blyven van 's Konings Regtbank, en

(*) Hy weigerde dit naderhand nog drie keeren, te weeten in de Jaaren 1770, 1779 en 1784.

en op den derden van Juny MDCCLXXXVIII lag hy de Bediening van Lord-Opperregter van *Engeland* neder, naa dit Ampt één en dertig jaaren en zeven maanden bekleed te hebben. Kort daarop ontving hy een Brief, getekend door den Raad van 's Konings Regtbank, getuigenis draagende van deszelfs leedweezen over dien afſtand, en het hoog gevoelen wegens zyne bekwaamheden. —— In den Jaare MDCCXCII, werd hy door een nieuw Patent verheven tot Graaf van MANSFIELD, in *Middleſex*, met overerving op zyn Neef DAVID, Markgraaf van *Stormont*, boven gemeld.

Van den tyd des nederleggens zyns Ampts, namen 's Lordſchaps Lichaamsvermogens hand over hand af; zyne Zielsvermogens bleeven, bykans tot het laatſte zyns leevens, onverminderd. Van de woelige tooneelen der Wereld verwyderd, nam hy egter deel in wat 'er op gebeurde, en liet zich bovenal geſegen liggen aan 't geen in *Frankryk* omging, en den Oorlog thans gereezen: hoogst wraakte hy den dood, LODEWYK den XVI aangedaan.

Op den twee en twintigſten van Maart des Jaars MDCCXCIII overleed hy op zyn Landgoed te *Ken Wood*, by *Hampſtead*, in het negen en tachtigſte jaar zyns ouderdoms. Omtrent eene week vóór zynen dood verviel hy in eene zagte Bezefloosheid. Even, eer dit hem overkwam, raadpleegde Lord STORMONT hem over een Regtszaak, toen in 't Huis der Lords hangende, en hy merkte op, dat Lord MANSFIELD's denkbeelden nog helder waren, en zyn gehengenis vast was. Herhaalde keeren had hy belast, dat men geene middelen, welke ook, zou aanwenden, om hem, als hy in een ſtaat van bezefloosheid viele, daar uit te doen bekomen, enkel om een elendig beſtaan te rekken.

By zynen dood ging de tytel van Graaf van MANSFIELD, in *Middleſex*, over op Lord STORMONT, en Mevrouw STORMONT werd Gravinne van MANSFIELD, in *Nottingham*; en indien de Gravinne ſtierf vóór haaren Egtgenoot, moest haar oudſte Zoon ook Graaf van MANSFIELD worden, uit kragte van eene vroegere verheffing, en den voorrang van zyn Vader hebben.

De nu laatſt overleedene Graaf werd, volgens zyne uitdruklyke begeerte, zonder ſtatie begraaven in de *Weſtminſter*-Abtdy, op den acht-en-twintigſten van Maart, in dezelfde Grafkelder waar zyne Egtgenoote begraaven lag, die in April des Jaars MDCCLXXXIV ſtierf. Zyn

Land-

Landgoed te *Ken Wood*, en zyne Naalaatenſchap, op 300,000 Ponden Sterling begroot, hadt hy, by Uiterſten Wille, aan den tegenwoordigen Graave gemaakt.

Wy zullen het Leevensberigt van deezen Staatsman beſluiten met eene niet onbelangryke vergelyking tuſſchen de Welſpreekenheid van Lord MANSFIELD en die des Graaven van CHATHAM, door Dr. NEWTON, in leeven Biſchop van *Bristol*. „ Ik hield altoos, ſchryft hy, „ Lord MANSFIELD voor den besten en bekwaamſten „ Spreeker, dien ik immer in het Parlement hoorde. Lord „ CHATHAM was, in de daad, een groot vernuft, en „ bezat ongemeen groote vermogens, eene vaardige be„ vatting, eene vlotvloeijende uitſpraak, eene rykheid van „ taal, eene welluidende ſtem, een veelbeduidenden op„ ſlag van het oog, eene ſpreekende houding, gepaard „ met een gezagvoerend voorkomen; met één woord, hy „ was een zo groot Acteur als Redenaar. 't Geen ver„ haald wordt van den beroemden Redenaar PERICLES, „ dat hy blixemde en donderde in zyne voordragt, en „ *Griekenland* verbaasde, was in zeker opzigt op hem „ toepaſelyk; en geduurende den tyd van zyn voorſpoe„ dig Staatsbewind, bezat hy den volſtrektſten en onbe„ paaldſten invloed, welken misſchien immer eenig Staats„ lid had in het Huis der Gemeente. Met alle deeze „ uitſteekende begaafdheden was hy niet zonder gebre„ ken. Zyne taal was zomtyds al te zinnebeeldig en „ opgeſchikt; zyne aanſpraaken hingen zelden wel aan „ een, maar waren menigvoud vol uitweidingen, en ſprong„ gen van het een op het ander, zo dat men, ſchoon „ hier en daar getroffen door een edel denkbeeld en ge„ lukkige uitdrukking, zich het geheel verband niet wel „ kon herinneren, of 'er een geregeld verſlag van geeven. „ Met eene gemaakte zedigheid, was hy gereed, om al te „ veel zelfsvertrouwen, en overheerſchends, te betoonen „ in het twistredenen; zomtyds verviel hy tot de laagheid „ van perſoonlyke aanvallen; hy wilde eerst ſpreeken, „ om dus te kragtiger voor in te neemen; desgelyks wilde „ hy het laatſte woord hebben, en, gelyk of ongelyk „ krygende, behieldt hy ſteeds, om zyne eigene uitdruk„ king te bezigen, *een onbeteuterd gelaad*. Hy ſprak „ meer tot de driften dan tot het verſtand, meer tot die „ beneden de balie ſtonden, en boven den Throon, dan „ tot de Leden van het Huis zelve; en, wanneer dat

„ gedeelte der Toehoorderen niet tegenwoordig was, viel „ hy, en verloor veel van zyn gewigt en gezag.

„ Lord MANSFIELD bezat gelukkig meest alle dezelfde „ volmaaktheden, met weinige van dezelfde gebreken „ en misslagen. Zyne taal was natuurlyker en gemak„ lyker; zyne aanspraaken bestonden meer in eene aan„ eenschakeling van redenen, zomtyds met gepaste af„ deelingen, zo dat men hem gereedlyk kon nagaan, en „ alles klaar van het begin tot het einde bevatten. Het „ geen hy sprak, en de wyze waarop hy het voordroeg, „ was zediger, min aanmaatigend en gezagvoerend. Nim„ mer vernederde hy zich tot persoonlyke uitvaaringen, „ en verfmaadde zelfs te antwoorden op aanmerkingen, „ die hem in persoon betroffen; in alles bewaarde hy „ zyne eigene deftigheid, en die van het Huis der *Pairs*. „ Hy vervoegde zich meer tot het verstand dan tot de „ driften; nimmer zogt hy de Volkstoejuiching zo zeer „ als de Goedkeuring der verstandigsten en besten; hy „ begeerde niet u by bestorming of verrassing te over„ weldigen; maar zogt alleen door kragt van reden en bewys „ te overtuigen. Hy bezat altoos een onmiddelyk inzigt „ in de verdiensten van elke zaak of verschilstuk hem „ voorgesteld; en, zelve dit klaar bevattende, kon hy het „ aan anderen ook duidelyk voordraagen. Overreeding „ vloeide van zyne lippen; alle onbevooroordeelden lie„ ten zich door hem overhaalen; en, veele jaaren lang, „ hadt het Huis der *Pairs* meer ontzags voor hem, dan „ voor iemand, wie het ook mogt weezen."

AANMERKINGEN, OVER HET STAATKUNDIG CHARACTER VAN SIR ROBERT WALPOLE, EN DE HERVORMING VAN HET PARLEMENT IN GROOT-BRITTANJE.

(Overgenomen uit de *Memoirs of the Kings of Great-Britain of the House of Brunswic-Lunenburg*, by W. BELSHAM, 1793.)

Wanneer wy eene juiste waardeering zullen opmaaken van het Staatkundig Character van Sir ROBERT WALPOLE, die, vóór meer dan twintig jaaren, het *Groot-Brit-*

Brittanniſche Ryk beſtuurde met uitſteekenden roem en bekwaamheid, zullen wy ruime ſtoffe vinden, zo om hem te pryzen, als om hem te laaken.

Sir WALPOLE uit het gunſtigst gezigtpunt beſchouwende, worden wy gedrongen te erkennen, dat, onder het Bewind van deezen Staatsdienaar, het Regt billyk en onpartydig werd uitgeoefend; dat het voorregt des Monarchs onveranderlyk bepaald bleef binnen de ſtriktſte paalen van de Wet; de Koophandel werd door wyze Wetten aangemoedigd en uitgebreid, de Rykdom der Natie kreeg eenen ſpoedigen aanwas; de Regten en Vryheden des Volks bleeven ongeſchonden bewaard.

Maar, indien wy het oog vestigen op de inwendige Staatkunde zyns Beſtuurs, ontdekken wy, dat, hoe ſchoon 't zelve ook mogt weezen by het uitwendig voorkomen, hetzelve *van binnen verrot* is, door en door beſmet met den doodlyken waas van Omkooping; en dreigende, by deszelfs voortgang, de ondermyning van alle Volksdeugd, als mede de uitdooving van alle vonken van Vaderlandsliefde.

Om zich van 's Vorſten gunst te verzekeren, en geſtreeld met de hoope om zyn Staatspost te behouden, vondt hy zich gedrongen, maatregels te neemen, ſtrydig met zyn eigen beter oordeel, en aanloopende tegen de waare belangen zyns Vaderlands. Hy zag, dat het beste of liever het éénig zekere middel, om deeze ſchadelyke maatregelen in 't werk te ſtellen, beſtondt, in een belang in het Parlement te verwekken, afgeſcheiden van het belang des Volks; door de laagſte en verachtlykſte kunſtenaaryen van Staatkundige bedorvenheid, verwierf en verzekerde hy eene Meerderheid van Stemmen in de beide Huizen. En, naa de Invoering van dit Stelzel, 't welk tot ons in volle kragt is afgedaald, hebben de raadpleegingen des Parlements weinig meer te beduiden gehad, dan het twisten van Partyen, of de niets betekenende gedaante van Vryheid.

Het Parlement, het welk een onbezwalkten glans van Wysheid, Braafheid en Goedheid, moest ten toon ſpreiden, zich vereenigende in eene luisterryke Vergadering, kan dus, met de daad, vernederd worden tot een Hof, enkel zamengekomen met oogmerk om de Koninglyke Bevelſchriften op te tekenen. —— Het zyn, onder den invloed van dat Stelzel, de ernſtige en welgewikte

en

en gewoogene Raadgeevingen niet van de Wetgeevende Magt, die de beweegingen der Uitvoerende regelen, maar het is de grilligheid, de hoogmoed en de dwaasheid, van de Uitvoerende Magt, die maar al te dikwyls op den Wil der Wetgeevende Magt invloed gehad, en dezelve beſtuurd, heeft.

Het is eene erkende waarheid, eene waarheid in het Parlement opgehaald —— *dat de Invloed der Kroone moet verminderd worden*; doch geene groote ſtappen zyn 'er tot nog gedaan om die Vermindering te bewerken.

Eene Hervorming der Vertegenwoordiging; eene Verkleining van de Staande Krygmagt; eene voortgaande Afloſſing der Staatsſchulden; eene volſlaagene Afſchaffing van alle nutlooze en overtollige Bedieningen en Jaargelden, waar mede het Monſter, de Omkooping, zich voedt; deeze Middelen zyn alleen geſchikt om de groote taak van Nationaale Hervorming te bewerken. —— En, indien by de Maatſchappye, in 't algemeen, die veerkragt ontbreekt, welke dezelve, by tyds, opwekt en in ſtaat ſtelt tot het aanvaarden van zodanige Middelen, als noodig zyn ter bereiking van dit einde, wat blyft 'er dan meer over, dan, in diepe ſtilte, en met de grootſte bedaardheid, af te wagten het Tydſtip, waarop de Volksvryheid uitloopt op eene volſtrekte Monarchy; die, om de woorden van een diepdenkend en beroemd Schryver te gebruiken, de waare *Euthanaſia* (een zagte, natuurlyke dood) van de Britſche Conſtitutie uitmaakt.

HET JAAR MDCCXCIV.

Le Tems eſt un grand Maitre.

SEBILLE.

De tyd, de vlugge tyd, heeft dan weder een Jaar aan het einde gebragt: een Jaar, vol van aanmerkenswaardige voorvallen, vol van byzonderheden. Ja, *Burgers!* welk een aantal van verwisſelende tooneelen heeft dit afgeloopene Jaar aan ons vertoond, en wie weet, welke vertooningen dit begonnen Jaar aan onze beſchouwingen zal voordoen! te regt *leert de tyd ons alles*, en zal ons nog oneindig meerder doen zien: dan, Gode zy

ay dank! gylieden, myne *Burgers!* die nog met my het lieve levenslicht aanſchouwt, gy zyt nog in alle deeze omſtandigheden behouden gebleeven!

Hebben ſommigen uwer, in het onherroepelyke Jaar, uit den bitteren rampkelk moeten drinken, zyt getroost, Hy, de Almagtige, die ſlaat, kan ook heelen: Hy kan u op zoo veele verſchillende wyze geneezenden balſem in uwe pynelyke wonden gieten.

Het behaage u eene optelling te maaken van alle uwe tegenſpoeden, door u in het verdweenen Jaar geſmaakt, en die af te meeten tegen de onverdiende voordeelen, die gy nog geniet, en gy zult u, ô *Burgers!* overtuigd vinden, dat 'er nog Millioenen van Stervelingen oneindig beklaagenswaardiger zyn dan gylieden, en dat gy de ondankbaarſte der Stervelingen verdient genoemd te worden, indien gy u durft vermeeten, tegen de wyze, en voor *ons* onbegrypelyke, ſchikkingen der Voorzienigheid, te morren. Denkt liever altoos, dat, hoe ook de Waereldgolven uwe brooze kiel teisteren, dat het is, de wyze, en voor ons onbegrypelyke, Wil van Hem, die alles ten beste van *Land* en *Volk* ſchikt, en dat Hy ons, ontwyfelbaar, in een voorſpoediger ſtaat zal plaatſen, zoo ras Hy het met zyne wyze oogmerken, en ons geluk, overeenkomſtig oordeelt! want Hy, de Heer, de Eeuwige, de Oneindige, de Almagtige, die aan tyd nog plaats verbonden is, handelt altoos ten beste van zyne ondermaanſche ſchepſelen; en welke plannen, en ontwerpen, gy dus ook vormt, en ſmeedt, de Heer beſtuurt uwe en onze daaden, uwer en onzer lot: Koning en Slaaf ſtaan onder zyn wys gebied; en neemt Hy hunnen adem weg, zy ſterven *beiden*. Zy keeren weder tot ſtof, en alle hunne voorneemens, verwagtingen, uitzigten en plannen, verdwynen met hun als rook; ja zy worden vergeeten.

Zoo was het (zoo ik my niet bedriege) met ſommigen van u, myne Landgenooten, in het verloopen Jaar geſteld.

Wie weet, hoe veelen reeds in den donkeren grafkelder rusten, die weleer een aantal plannen ſmeedden, om, in dit begonnen Jaar, ware het mogelyk, ter uitvoer te brengen! deezen, om zich groot en aanzienlyk op deeze waereld te vertoonen, —— geenen, om, ten koste zyner Evennaasten, zynen wil en begeerte te voldoen, daar anderen ſlegts hun werk maaken, om enkel te eeten, te drin-

drinken, en het overige gedeelte van hun leeven, in weelde en losbandige vrolykheid, door te brengen. Dan, God zag uit Zynen hoogen Hemel hunne overleggingen, Hy nam hunne Ziele van hun weg, en ziet zy zyn niet meer!

Wel dan, myne waardige *Burgers*, betuigt uwe erkentenis aan den wyzen en goeden Beſtuurder van uw lot; gylieden inzonderheid, die, in het verloopene Jaar, met Zynen zegen bedeeld werdt, den eenen meer, den anderen minder: hebt gy juist niet gedeeld in de ſchitteringen der groote waereld, die meer walgingen, dan genoegens, veroorzaaken; gy hebt mooglyk met de uwen een volmaakte gezondheid genooten, ſterkte van lighaam, en kragt van geest, ontvangen, om, door naarſtigen arbeid, zoo veel te verdienen, om uw huisgezin van het nodige te kunnen onderhouden, en vraagt dan eens aan een aantal Ryken, of zy indedaad wel gelukkiger zyn dan gylieden!

Wel dan, *Burgers!* dankt Hem, wiens daaden altoos enkele Wysheid zyn.

Laaten dan rampen u omgeeven, verzeld van zorg en ſmarten! — Laat de boosheid voor eenen tyd triumpheeren, de onnoozelheid verdrukt worden, Gods Vaderlyke oogen zien alle deeze dingen; ter zyner tyd zal Hy dezelve eene heilzaame uitkomst doen verkrygen: want God ſtrekt ons allen tot een Vader, die ons leeven rekt, en ons waare welzyn altoos beoogt.

Zoo vliegen de tyd, en onze Jaaren, als eene vlugge ſchaduw heenen, en zoo zagen wy dit nieuw begonnen Jaar uit de asſche van het oude herbooren worden. Dan, ſchoon wy tyd en jaaren weg zien vloeijen, ſchoon ſleepende Eeuwen zelf vergaan, God, onzer aller Weldoender en Vader, blyft ons egter altoos by!

Wordt nu myn hartelyke wensch als Christen, als *Burger*, vervuld, zoo doe Hy, de Almagtige, kan het met ons waaragtig geluk beſtaan, ons Vaderland in luister groeijen!

Dat by deeze Jaarverwisſeling alle rampen wegzinken! Vernieuwd geluk ons beſtraale, en allen leed in Zegening verkeere! —— Dat milde voorſpoed, Handel en Scheepvaart, bloeje, en elk, in zyn vreedſaam Huisgezin, alle ongeſtoorde genoegens ſmaake!

ô Bermhartig God, gy die in genade op alle uwe ſchep-

ſchepſelen nederziet, —— beſproei, kan het zyn, het Jaar, dat thans herrees, met de beste uwer Zegeningen; ontzeg ons onze bede niet; verhoor ze vroeg en ſpade —— zoo juichen wy uwe weergadelooze goedheid dankbaar.

Rott. 1 Jan. 1795.

IETS, OVER HET LEEZEN.

—— —— Is het *leezen*, volgens de ſchoone taal van den Wysſten aller Koningen, *Vermoeijinge des Vleeschs?* het heeft, egter, zyne aangenaamheden, voordeelen, en overgroote nuttigheid.

Met aandoeninge beſchouwe ik u, ongelukkige Kinderen, die in uwe jonge jaaren verſtooken zyt gebleeven van het onderwys in deeze zoo nuttige vereischten van 's menſchen leeven. Dan, dank zy den eerſten ſtichter dier Schoolen, waarin de jeugd, in deeze zoo overſchoone Konst, kan onderwezen worden; plaatſen, waar het tedere hart bekwaam gemaakt wordt, om in der tyd *tot nut 'van 't Algemeen* te ſtrekken, om anderen en zich zelven gelukkig te maaken, en dus nuttige leden der Menſchelyke Maatſchappy te worden. En is het eene onwederſpreeklyke Waarheid, dat het aandachtig *leezen* van nuttige wel uitgewerkte Geſchriften ons waarlyk *wys kunnen maaken* in duizende byzonderheden; hoe is het dan mooglyk, dat 'er ſtervelingen kunnen gevonden worden, die in het geheel geene leeslust, hoe genaamd, bezitten! want hoe veelen worden 'er gevonden, die in hunnen gantſchen leeftyd niets van aanbelang verrichten, enkel eeten, drinken, nu en dan de Nieuwspapieren doorloopen, om dat dit eene daaglykſche gewoonte geworden is, —— klaagen over de langheid van den tyd —— zich zelven tot een last zyn, en, als de aangenaame morgenzon verſchynt, weder naar haaren ondergang verlangen. —— Koomt hier, gy niets beduidende Wezens, *onderzoekt de ſchriften;* beſteed uwen korten tyd, die gy hier op deeze aarde te leeven hebt, nuttig. ô! Welk een voorraad, welk een ſchat, van heerlyke Werken, door verſtandige vernuften voortgebragt,

zyn

zyn 'er te vinden, die u uwe ledige uuren zullen doen ſlyten; maar neen, gy beuzelt veel liever met de uwen over niets beduidende onderwerpen, gispt de charakters en gedraagingen van uwen naasten, en zoo leeft men voort, zonder nuttig te zyn voor anderen, of zich zelven, daar het *leezen* van een welgeſchreven Boek zoo aangenaam en voortreflyk is. Treed ſlegts met my in het braave Huishoudelyk Gezin, daar ziet gy den voorbeeldelyken Huisvader, by zyne braave Wederhelft, en lieve Telgen, gezeten, en, heeft hy zyn kroost eenige uuren vergund, om zich in allerleye geoorloſde onſchuldige ſpelen te vermaaken, ja zelf met hun, in hunne kinderlyke vermaaken, gedeeld; thans ſlyt hy de overige uuren, om voor hun iets nuttigs te *leezen:* met welk eene aandagt luistert het gezin, als reeds gewoon zynde aan deeze loflyke verrigtingen des Vaders, daar zy zelf verlangen naar het tydſtip, om hunne nieuwsgierigheid voldaan te zien, naardien het vaderlyke hart hun altoos de ſchoonheid der Deugd, en de afſchuwlykheid der Ondeugd, door het voorleezen van Voorbeelden, naar hunne vatbaarheid geſchikt, tragt af te maalen, —— zoo vormt hy zyne Kinderen tot nuttige leden, —— zoo leert hy hen al leezende de ſchoonheid en voortreflykheid van alle die verpligtingen, die wy aan God, onzen naasten, en ons zelven, verſchuldigd zyn: vermydende voor hun zorgvuldig alle die Geſchriften die de Zeden bederven, en hun verkeerde en verwarde begrippen zouden kunnen doen verkrygen, —— zoo doende, vormt gy uw Kroost, ô Vaders! tot waardige leden der ſamenleeving: —— zoo doet gy hun, als 't ware, eene geneigdheid verkrygen, om hunne leeslust te voldoen.

Klaagt dan, ô Menſchen! nimmer over de langheid van den tyd; maar beſteed denzelven heilzaam, en tot uw meeste voordeel, tot het verkrygen van allerleye nuttige Weetenſchappen.

Het is de Weetenſchap, waar door gy uzelven op aarde verheft.

Het is de Weetenſchap, die ook bevorderlyk is tot het doelwit van ons beſtaan, als het middel ons door God geſchonken, om ons eens gelukkig te maaken.

Hoe groot en heerlyk is het een Mensch te zyn; maar nog grooter, om, door het onderzoeken, het oogmerk van zyne beſtemming vol eerbied naar te gaan.

Leest de Werken van hun, die het Heelal beſchouwen,

wen, en ziet; hoe de Schepper der Natuur u, in elk gewrogt, wil leeren het doel van uwe aanwezendheid.

Leest de geſchriften dier Mannen, die u den Hemel en zyne Hemelſche lichaamen vertoonen. Ziet, hoe Zon, Maan en Starren, die ons lichten, ſtreelen, koesteren, beurtlings ons ten dienſte ſtaan; hoe de ſchorre donders klateren, de blikſems ſchitteren, en ons Gods magt en grootheid toonen.

Leest en onderzoekt waar toe God u geſchapen heeft, en heerlyker gemaakt boven andere Wezens; waarom Hy u begaafd heeft met denkingskragt, oordeel, wil, en wys beleid, en gy zult zien, hoe gy, het pronkſtuk van Gods Vingeren, geſchapen zyt naar zynen beelde, en looft dien goeden Vader voor uw lot.

Eindelyk — leest het nimmer faalbaar Woord van God, dan zult gy met vreugde ontdekken, wat uwe pligt van u eischt, en poogt daar naar te leeven — dan zult gy waare genoegens ſmaaken — dan zult gy gelukkig leeven — dan zal uw ſterven geen ſterven zyn, maar een overgang naar uwen God. Ja, dus te *leezen*, en daar naar te werken, zal wezendlyk bevorderen het juiste doel van ons Beſtaan.

V..

LOUISA D'ANTAIL, OF, DE GETROUWDE NON.

Meer dan een Roman.

(*Uit het Fransch.*)

De Heer D'ANTAIL verwekte by zyne eerſte Vrouwe twee Dogters, LOUISA en HENRIETTA. Ruim van middelen bedeeld, en zeer op zyne Kinderen gezet, ſpaarde hy geene kosten in derzelver Opvoeding. De jongſte bezat niets 't geen haar Perſoon in 't oog deedt loopen; maar LOUISA, de oudſte, was by uitſtek ſchoon, en haare perſoonlyke bevalligheid werd opgeluisterd door de aangeleerde bekwaamheden, welke zy door 's Vaders aangewende zorge en haar vlug verſtand bekomen hadt.

Schoonheid, zo dikmaals heilloos voor de Bezitſter, was voor LOUISA een bron van rampen. Zy verloor haare Moeder tuſſchen de veertien en vyftien jaaren. Haar Vader trad ſchielyk in een tweede Huwelyk. Zyne tweede Egtgenoote, Mevrouw DE VALMORIN, hadt een Zoon, van omtrent achttien jaaren, dien zy teder beminde. Deeze jonge Heer kon niet on-

der één dak woonen met LOUISA, zonder de krugt haarer Bekoorlykheden te gevoelen. Hy werd smoorlyk op haar verliefd; doch de Medevryers, die zyne Zielsvoogdesse omringden, deeden hem wanhoopen om eenig voordeel te trekken van de gelegenheden, die de onderlinge zamenwooning hem gaven.

Inzonderheid schroomde hy voor den Heer PARDELLE, een Luitenant van de Gardes, dien hy dagt dat by LOUISA meer ingangs vondt dan iemand haarer veelvuldige Aanbidderen. De Heer PARDELLE zag, met de grootste ongerustheid, de gestadige gelegenheid, die de jonge DE VALMORIN hadt, door in 't Huis van den Heer D'ANTAIL te woonen, en hy vreesde dat de geteedheid om haar dag aan dag te spreeken, en dat zelfs het gezag van haaren Vader en aangehuwde Moeder, LOUISA in zyne armen zou werpen.

LOUISA liet geene vooringenomenheid voor DE VALMORIN blyken; maar zy was niet zonder Coquettery, en kon geen weerstand bieden aan het vermaak van zich, ten zelfden tyde, door veele Bewonderaaren gevleid te vinden. PARDELLE scheen nogthans de voorkeus te hebben.

PARDELLE egter oordeelde, dat hy zo veel te vreezen hadt van de voordeelen die zyn Mededinger genoot, dat hy besloot haar te schaaken, vóór dat DE VALMORIN al te zeer haar hart zou vermeesterd hebben. Hy nam hier toe zyne maatregelen; doch zo heimlyk niet, dat zy de ontdekking van DE VALMORIN ontdooken, die middel vondt om zyn plan te verydelen. Woede en wraaklust voeren in het hart van PARDELLE, toen hy ontdekte dat zyn Medevryer hem tegenwerkte; hy deedt hem eene openlyke belediging aan, daagde hem uit, DE VALMORIN aanvaardde de uitdaaging.

De Vader van LOUISA en zyne Egtgenoote, de Moeder van DE VALMORIN, onderrigt van het voorgevallene, en van het op handen zynde Tweegevegt tusschen de Mededingers, namen de noodige maatregelen om hunne ontmoeting te voorkomen. Maar de Moeder bleef worstelen met de angstvalligste ongerustheid wegens de veiligheid van haar Zoon. Zy voorzag, dat, schoon zy hem, voor dien tyd, beveiligd hadt voor het onheil 't geen by mogelyk in den mond zou geloopen hebben, zy hem niet altoos kon dekken voor de wraak eens Medevryers, die verklaarde dat niets hem zou wederhouden van aan te vallen op den Man, die eisch op LOUISA maakte.

DE VALMORIN's Moeder hadt, intusschen, niet naagelaaten haar Zoon onder het oog te brengen, dat hy, zelfs dan wanneer zyne zaaken het gehengden het Voorwerp zyner Liefde te trouwen, met haar op geen Huwelyksgeluk kon hoopen; dewyl haare uitsteekende schoonheid tot een steeds springende bron zou strekken van jalouzy en kwelling, terwyl haare lustige en vrolyke geslteltenis al te zeer scheen over te hellen om aanmoe-

moediging te geeven allen die zich door haare bekoorlykheden getroffen voelden. —— DE VALMORIN, van een vuurigen en volhoudenden aart, wilde geen oor leenen aan iets, 't geen zyne Moeder in 't midden bragt om hem de verbintenis met LOUISA te ontraaden. Zyne Liefdedrift groeide langs hoe sterker aan, en het ongeluk zyner Moeder nam in gelyke maate toe.

Zy besloot, eindelyk, als zynde dit het éénig middel om haaren Zoon te beveiligen voor de heillooze uitwerkzels der bekoorlykheden, welke hy dag aan dag met vermeerderende deelneeming beschouwde, haare Stiefdogter over te haalen tot het aanvaarden des Kloosterleevens. Maar, by het eerste gewaagen van zulk een ontwerp, zag zy, dat het LOUISA dermaate tegen den zin was, dat zy het noodig vondt, al haaren invloed by haaren Man aan te wenden, om den wederzin zyner Dogter te overwinnen. Zy hieldt hem, ten dien einde, voor oogen, dat de rust en eer zyns Huisgezins de opsluiting vorderden van LOUISA, wier schoonheid, hoewel dezelve nog de grootste volkomenheid niet bereikte, hem reeds zo veel onrusts en kwellings gekost hadt; onrust en kwelling van welke hy zich niet zou ontheven vinden, al ware zyne Dogter getrouwd; naardemaal 'er maar al te veel reden zich opdeed, om te vreezen, dat jalouzy van de zyde des Egtgenoots eener zo bovenmaate beminnelyk Voorwerp het leeven voor haar zelve ongemaklyk, en ongelukkig voor anderen, zou maaken; dat, indien hier uit eenig slegt gevolg mogt voortvloeijen, hy het zich zelven nooit zou kunnen vergeeven, haar niet by tyds geplaatst te hebben waar de invloed haarer bekoorlykheden niet langer de Gerustheid zyns leevens kon stooren, of de Eer zyner Familie bezwalken.

Het is waarschynlyk, dat LOUISA, die van een driftigen aart blykt geweest te zyn, en die mogelyk bewust was van de kragt der Schoonheid, in 't een of ander geval haare aangehuwde Moeder beledigd hadt; dit, gevoegd by de vrees voor haaren Zoon, bewoog haar, om het aangevangen werk, hoe onregtvaardig en wreed ook, door te zetten. —— Haar Man, dien zy geheel bestuurde, hadt, in dit tweede Huwelyk, de genegenheid, welke hy voorheen bezat voor de Kinderen zyner eerste Vrouwe, laaten verkoelen; hy hadt thans geen wil dan den wil zyner Vrouwe, en geen oogen om te zien dan zo als zy wilde dat hy zou zien.

Het gelukte haar, D'ANTAIL dermaate tegen zyne oudste Dogter voor in te neemen, dat, wanneer hy bemerkte, haaren wederzin tegen het Klooster door redenen niet te kunnen verzetten, hy haar, op eene wyze die duidelyk toonde hoe zeer het hem ernst was, beduidde, dat zy, binnen een kort gezet tydsbestek van eenige dagen, moest verklaaren, gereed te zyn om in een Klooster te gaan, met oogmerk om Non te

worden; of dat hy haar zou doen zetten in een dier Huizen, waar Vrouwen geplaatst worden om haare dagen in boetedoening voor gepleegde misdryven door te brengen (*). Deeze bedreiging was verschriklyk. LOUISA zag maar al te duidelyk, dat zy moest besluiten het Nonnenkleed aan te trekken, als zy eene veel slimmer bestemming wilde ontwyken; zy gaf daarom haare toestemming, om in het Klooster van *St. Claire*, in de *Fauxbourg Marceau*, te gaan.

Zekere Madame DU FRESNE werd gebruikt om deeze zaak tusschen haar en haare Ouders te regelen. Pater CAUSSIN, een Priester, die getuigen was van LOUISA's wederzin in het lot 't welk men haar drong te ondergaan, betuigde Madame DU FRESNE: „ Gy zult oorzaak zyn van het eeuwig ongeluk deezer arme jonge Dogter, door haar te dwingen tot het aanvaarden van het Kloosterleeven, van 't welk gy ziet dat „ zy een volstrekten afkeer heeft!" —— Madame DU FRESNE beantwoordde dit met te zeggen: „ Het is beter dat zy het „ verderf waagt in een Klooster, dan dat zy, door in de „ Wereld te blyven, de oorzaak wordt van het verderf van „ veele anderen, die door haare Schoonheid zich zouden laten vervoeren tot de schriklykste wanbedryven!"

Het was allerblykbaarst, dat LOUISA ten Slachtoffer strekte van haars Stiefmoeders opvattingen, en van haaren haat, veroorzaakt door de uitstreekende volmaaktheden haarer Dogter, maar al te geschikt om nyd en boosaartigheid te verwekken by Vrouwen, zelfs naa dat de tyd verloopen is, waarin zy voor zich zelve eenigen prys stellen op die uitwendige voordeelen.

Mevrouw D'ANTAIL, niet te vrede met dus verre in haar oogwerp geslaagd te weezen, zogt zelfs de onaangenaamheden deezer altoosduurende opsluiting niet te verzagten, door de verligtingen, welke ruimte van te kunnen bestaan toebrengen. Zy wilde voor de Intrede niet meer geeven dan zeshonderd Livres; de Nonnen weigerden haar te ontvangen, als zy niet meerder bragt. Te deezer gelegenheid schreef de ongelukkige LOUISA aan Madame DU FRESNE; wederom tusschen haar en haare Ouderen als Middelaarster dienende: „ Ik weet, „ Madame! dat zeshonderd Livres genoeg zyn voor de „ zodanigen, die alle de pligten van het Kloosterleeven, „ waarin zy treeden, kunnen volbrengen; maar dewyl het my „ nimmer mogelyk zal weezen dit te doen, en de Nonnen „ reeds zien dat ik nooit zal kunnen volbrengen wat hier in „ 't algemeen gedaan wordt, weigeren zy my aan te neemen, „ in-

(*) Ten tyde deezer Gebeurtenisse strekte de eigendunklyke Magt eens Vaders, in *Frankryk*, zich zo verre uit.

„ indien ik geen grooter Som breng. Ik verzoek u der-
„ halven, Madam! dat gy by myn Vader tuſchen beiden treed,
„ hem ſmeekt, eenig medelyden te hebben met zyn Kind, en
„ voor my het gevorderde Geld betaale." —— Naa een lange aanzoek werd dit toegeſtaan; de Vader betaalde de Som die men geëischt had.

LOUISA, die nu geen redmiddel zag, nam den Sluier aan, en, naa dat haar Proeftyd verſtreeken was, deed zy, daar de medogenlooze geſteltenis haarer Vervolgeren dezelfde bleef, de Kloostergeloſte met een moed, die haare verhevene ziel betaamde; doch met een hart nog verbonden aan de Wereld. Maar, welk eene beſluitneeming zy ook uitwendig betoond, en welke moeite haare Stiefmoeder, en die het met haar hielden, ook genomen hadt, om deezen ſtap als een vrywilligen ſtap te doen voorkomen, LOUISA hadt middel gevonden om haaren afkeer daar van op eene wettige wyze bekend te maaken. Eer zy de Geloſte deed, hadt zy eene Verklaaring daar tegen opgeſteld, welke zy overleverde aan Pater FAVIER, Biegtvader en Overſten van het Klooster; en, onmiddelyk naa de volvoering dier plegtigheid, hadt zy die Tegenverklaaring, naar eisch, herhaald, en aan denzelfden Pater gegeeven.

Bykans vier jaaren ſleet LOUISA een droefgeestig leeven, vol wederzin, in het Klooster, zonder eenige pooging aan te wenden om zich te ontſlaan van eene verbintenis waartoe men haar gedwongen hadt. In dien tuſchentyd was haare Zuster HENRIETTA getrouwd aan den Heer NICOLAAS LE VACHER, en in het Huwelyksverdrag hadt haar Vader haar zyn eenige Erfgenaame genoemd.

Gierigheid was de hoofdtrek in het Character van den Heer LE VACHER. Hy zag, met een jalours en wantrouwend oog, het aangroeijend vermogen, dat zyne Behuwdmoeder over zynen Schoonvader kreeg. Zy had een eigen Zoon, ten wiens voordeele LE VACHER geloofde dat zy haaren Egtgenoot berooft de; het een en ander heimlyk by haare Vrienden wegmaakende, om het ten haaren en haars Zoons behoeve te bewaaren, alles ten nadeele van zyne Dogter HENRIETTA. De waarheid zyner gemaakte giſſingen nader onderzoekende, ontdekte hy, dat drie Stukken Gemaakt Zilverwerk, eene aanzienlyke Som bedraagende, zeker verdonkerd waren. Hy oordeelde het, derhalven, hoog tyd, een einde te maaken aan bedryven, zo nadeelig voor zyn belang: ten dien einde deedt hy beklag in regten; met vertoog, dat de Vader zyner Vrouwe zyn gezigt verlooren, en eene zo groote verzwakking in zyn verſtand hadt, dat hy niet langer in ſtaat was zyne eigene zaaken waar te neemen; die gevolglyk geheel in de war zouden loopen, indien het beſtuur daarvan niet in andere handen geſteld wierd. —— Hy verkreeg hierop eene Ordonnantie hoedanig

hy verlangde; doch niet lang was hy die meester geweest, of de Heer D'ANTAIL vondt middel om dezelve te doen herroepen. —— LE VACHER, die zyn Vader hoogst vergramd vondt over dit bedryf, durfde zich tegen de Herroeping niet aankanten; doch, ſchoon de oude Heer weder meester was om zyne zaaken te beſtuuren, werd de aanſlag van LE VACHER niet vergeeten; hy betuigde plegtig, dien nimmer te zullen vergeeven. Zyne Vrouw blies dit vuur des blaakenden misnoegens aan, en 'er ontſtond welhaast tweedragt en onverzoenlyken haat tusſchen de beide Familien.

Terwyl op het ruimer tooneel deeze zaaken voorvielen, vondt LOUISA haaren opgeſlooten ſtaat hoe langs hoe ondraaglyker; de hooploosheid om verandering van leevensſtand te bekomen bragt een ſchok toe aan haare geſtelteniſſe; zy hadt geen heerſchappy genoeg over haaren geest, om eenig genoegen in het gezelſchap der Nonnen te leeren ſmaaken, en de Kloosterpligten kon zy niet waarneemen: de eenige vertroosting in dit verdriet was, dat zy zomtyds ſprak met den Heer COUSTURIER, een Raadsheer, die, eene Nigt in het Klooster bezoekende, LOUISA gezien hadt, en, getroffen door haare uitſteekende ſchoonheid, welke het Kloostergewaad niet kon verdonkeren, hadt hy kennis met haar gemaakt. Dikmaals ſprak hy met LOUISA voor de traalien; zy verhaalde hem de wreede vervolging, welke zy hadt moeten lyden, door den haat haars Stiefmoeders; den wederzin, met welken zy haaren tyd in het Klooster ſleet, en de voorzorg, welke zy genomen hadt, om eene Verklaaring te doen tegen de Geloften, welke zy gedwongen hadt afgelegd. —— COUSTURIER vertroostte haar, door haar hoope te verſchaffen, dat deeze Tegenverklaaring haar het middel ter hand zou kunnen ſtellen om haare Vryheid te herkrygen; hy raadde haar, dezelfde koelheid te blyven betoonen omtrent de pligten des Kloosterleevens, denzelfden afkeer van de verkeering met de Nonnen te laaten blyken; kortom, geene daad te verrigten, die men zou kunnen duiden als eene bekragtiging van de haar afgedwongene Verbinteniſſe; ten ſlot haar zeggende, dat, indien zy, met deeze behoedzaamheden, geduldig haar tyd afwagtte, de dag zou aanbreeken, op welken zy verlost zou worden van de Klooster-ketenen.

(*Het Vervolg en Slot in een eerſtkomend Stukje.*)

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De Dwaas verheft zich boven zynen Natuurgenoot, en waant uit veel edeler ſtof gevormd te zyn dan andere menſchen. Wie zich verhovaardigt op wetenſchappen, op wys-

wysheid, of op kundigheden, die is waarlyk niet wys, maar dwaas. —— Alle zyne wetenſchappen, al zyn verſtand, verliezen, door zyne hovaardigheid, op eenmaal, juist dat geen, wat het ſchoone uitmaakt in wetenſchappen en verſtand. —— Onze eerſte voedering in verſtand is, dat wy leeren, hoe weinig wy weeten; als wy zo ver komen, dan worden wy nederig, en niet opgeblazen. —— Nog dwazer is het, zich te verheffen op rykdommen, op eerämpten, op hooge geboorte. —— Zetten ons de rykdommen eenigen luister by? voorwaar niets. Men kan met de grootſte ſchatten een ondeugend mensch, een ſchelm, wezen. Behalven dat, het zyn gene duurzame goederen. Hoe ſchielyk verdwynen vaak de grootſte rykdommen niet? Zy nemen dikwyls arendsvleugelen, en vliegen veel ſchielyker van ons af, dan zy tot ons kwamen vliegen. —— Mogelyk zyn het de eerampten, welke ons ver boven onzen medemensch doen uitblinken. —— Dan, hoe glibberig is het pad, dat naar eer en aanzien leid; en hoe hooger men klimt, hoe men des te geyaarlyker ſtaat. —— Maar zal men den Man niet eeren, wiens Voorouders zulke groote Mannen waren, die de hoogſte waardigheden bezaten, en zelve groote daden verrigtten? —— Dan, wat luister zal het my byzetten, van voorname Ouderen voortgeſprooten te zyn, wier daden by de late Nakomelingſchap nog geroemd worden, wanneer ik zelve laag en lafhartig ben? Zal ik de groote daden myner Voorouderen niet ras bezwalken kunnen door eene menigte eigen wandaden? —— Daarenboven worden wy niet alle uit eenen bloede gebooren? —— Wat is Adel? niets anders dan eene ydele verbeelding. —— Het bloed van een Man van Adel is geen ander bloed, dan dat van een geringen en veragten bedelaar. —— Komen wy niet allen naakt ter wereld? —— En ſtappen wy niet allen op dezelfde wyze weer uit dezelve? Naakt keeren wy weder tot onzer aller moeder, uit welke wy zyn voortgekomen: en wat eer wat aanzien is 'er in eene akelige Graſſpelonk! By de intrede in de wereld zyn wy allen gelyk; het een mensch komt daar niet anders in, dan het ander. En wanneer men het toneel der wereld verlaten heeft, zie daar dan heerscht 'er eene volmaakte gelykheid. —— In het graf houd alle onderſcheid op. —— Te vergeefsch zou men het been van eenen Prins of Koning poogen te onderkennen van dat eens bedelaars. —— De ſchedel, welke te vooren met eene Koninglyke Kroon gedekt wierd, is in het graf een veragtelyk doodshoofd. —— Het lichaam, dat voorheen met purper pronkte, verandert even zo wel in ſtof, als dat van een veragten bedelaar, die ſlegts met een party oude vodden zyne naaktheid dekte. —— Hy, die te vooren op het zagſte zwanendons rustte, rust hier even zo wel in het ſtof der aarde, als hy die op een hand vol ſtroo nederlag. —— Hier, in het verblyf der afgeſtorvenen, heerscht

heerscht overal eene volmaakte gelykheid. —— Wy zyn dan, by de intrede in de wereld, en wanneer wy daar weêr uit verhuizen, allen aan elkanderen gelyk, en geen enkel mensch word 'er op dit wyde wereldrond gevonden, welke in deze gevallen iets boven zynen naasten voorüit heeft.

Het is den mensch al veel eigen, te morren in den ſtaat, waarin de Voorzienigheid hem geſteld heeft. Hy, die onafhankelyk leeft, vit vaak op hen, welke eenig beſtier in handen hebben; en zy, welke van anderen afhangen, klagen over onderdrukking. Wie is de lydzame man, welke zich wyslyk weet te ſchikken naar de beſtelling der Voorzienigheid, in welke hy geplaatst is geworden? Het is de wyze, de voorzigtige, man alleen die zo handelt, en hy alleen is de gelukkige.

Welke is de vaste grond, waarop de vrede, de rust en het welvaren, eener Maatſchappy onwankelbaar gebouwd word? Is het niet de Rechtvaardigheid? —— Het geluk van ieder Ingezeten is veilig, wanneer het beſchermd word door de Rechtvaardigheid. Hoe gelukkig zyn de Ingezetenen van zulke Landen, alwaar de beſtuurders het recht tot den eenigen rigtſnoer hunner daden houden! Rechtvaardigheid verhoogt een Land. Dan, waar het Recht ſtruikelt op de ſtraten, daar leeft geen mensch in veiligheid. De boosdoeners vermenigvuldigen, terwyl de deugdzamen, die in verdrukking leven, verminderen, en, naar mate het regt vertreden word, neigt het gemeenebest des te ſchielyker naar zynen ondergang.

Gelukkig zulk een Land, gelukkig die Maatſchappy, in wier midden vele goedwilligen gevonden worden! Indien het over 't algemeen in een gemeenebest de heerſchende lust en begeerte der leden en ingezetenen is, elkanderen goedwilligheid te bewyzen, daar woont de vrede, daar is alles in rust, daar bloeit de welvaard, daar deelt men algemeen in het geluk van zo een Land.

Wanneer de Fortuin den mensch het meest aanlacht, dan gebeurt het niet zelden, dat ze ons den rug toekeert, en ſchielyk verlaat. Laat u dan niet misleiden, ô Sterveling! laat u dan niet misleiden, door hare verlokkende aanlachingen, noch verheft uwe harte niet, om dat gy zoms boven anderen uitblinkt en verheven zyt. Hebt gy niet de Grooten zien wankelen, en de Vorſten van hunne throonen zien buitelen, wanneer zy ſchenen voor eeuwig op dezelve gevestigd te zyn? —— Zy, die kort geleden nog de aanbidding van hun volk waren, zyn heden vaak de verachting geworden, en verliezen, met al hunne eer en waardigheden, het dierbaarſte dat zy bezitten, hun eigen leven! Zy, die heden op den Koninglyken Throon veel Majeſteit en heerlykheid vertoonen, verliezen morgen dikwils op het ſchavot ſchandelyk hun leven!

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VRYE GEDAGTEN OVER DEN CHRISTLYKEN GODSDIENST, EN DE ONSTAATKUNDIGHEID, ALS MEDE DE ONREGTVAARDIGHEID, DER ONVERDRAAGZAAMHEID.

(Overgenomen uit SULLIVAN's *View of Nature.*)

De Heer SULLIVAN, uit wiens aangeduid Boek wy te meermaalen ons *Mengelwerk* opgecierd hebben, breidt zyne Beſpiegeling uit over den Godsdienst, ook den Geopenbaarden, en betoont zich alleszins een waar en yverig Vriend der Openbaaring, beweert de Wysheid en Zuiverheid van het *Mozaisch* Stelzel, hy gevoelt en erkent de Zwaarigheden, die de Letterlyke Verklaaring van 's Menſchen Val drukken, en helt, met veele geagte *Christen Schryvers*, over tot het omhelzen eener Zinnebeeldige Uitlegging. Hy vindt reden te over, de Zede- en Godsdienstleer der *Grieken* en *Romeinen* naagegaan hebbende, om de noodzaaklykheid eener Godlyke Openbaaring te beweeren, terwyl hy in 't breede ſtil ſtaat op de dwaasheid en onmenschlievenheid der poogingen om de Stervelingen te berooven van het heil, 't welk de *Christlyke Godsdienst* aanbrengt.

Ten aanziene van deezen Godsdienst geeft hy de volgende Gedagten op, welke wy hier overneemen. —

„ De *Christlyke Godsdienst*, of die van het *Euangelie*, is (het woord *Natuur* in den zin meest toepaslyk op het onderwerp genomen,) de waare oorſpronglyke Godsdienst der Natuure. Onze Zaligmaaker *kwam*, gelyk hy zelve verklaart, *niet om de Wet en de Propheeten te verbreeken; maar om dezelve te volmaaken*, om de gebreklykheden der Rede aan te vullen, niet om de oorſpronglyke zuivere gevoelens, welke GOD wilde dat het redemagtig Schepzel zou koesteren, te veranderen.

„ De *Christlyke Godsdienst*, uit dit oogpunt beſchouwd, is dezelfde, welke dezelve was onder de dagen der Oude Wet, dezelfde vóór dat de Wet gegeeven werd, en dezelf-

zelfde toen, en nu, en dat dezelve zal weezen naa tien duizend jaaren, indien de wereld zo lang ſtaat.

„ Zodanig een *Natuurlyke Godsdienst* kan, van den Geopenbaarden, alleen verſchillen in de wyze van mededeeling en bekendmaaking. De een is de inwendige, de ander de uitwendige, Openbaaring van denzelfden onveranderlyken Wil van een Weezen, dat, door alle eeuwen heen, oneindig wys en goed is. 'Er kan, derhalven, geen ſtrydigheid tuſſchen deeze beiden plaats hebben. Zulks is door veelen der uitſteekendſte Godgeleerden toegeſtemd. *O ſi ſic omnia dixiſſent!*

„ Maar, ten opzigte van deezen zuiveren en natuurlyken Godsdienst, mag men met volkomene gerustheid verzekeren, dat 'er nooit eene Eeuw, of Volk, op den aardbodem was, in of onder 't welk dezelve ooit ten vollen beleefd werd. De Godsdienst vóór de invoering des *Chriſtendoms*, en zelfs tegenwoordig, in anders niet onverlichte Landen, vertoont, op eene onbetwistbaare wyze, de zwakheid des menschlyken verſtands; zelfs tot het bygeloovig en ſchriklyk uiterſte, om het leeven der Menſchen aan de bloeddorſtige eer hunner Godheden op te offeren. —— Hier wenschte ik de pen te mogen nederleggen; maar de waarheid perst my de belydenis af van eene nog misdaadiger wreedheid, by een misleiden tak van dien eigenſten *Chriſtlyken Godsdienst*, welks zaak ik beweer. Der Menſchen Lichaamen te verbranden, en hunne Zielen ter eeuwige rampzaligheid over te geeven, heeft men, op de verdraaidſte wyze, als een pligt afgeleid uit het Woord van Genade en Vrede; zich dit bedryf als een regt, als een voorregt, des Prieſterdoms aangemaatigd. —— Antwoord my, gy bevoorregte Moordenaars van het Heilig Officie, is het geen waarheid, dat gy uwe elendige Slachtoffers omhangt met een *San Benito*, of een Kleed beſchilderd met Duivelen en Vlammen; ten einde het bedroogen Volk daar uit beſluite, dat zy, die door u ten vuure gedoemd worden, daarop onmiddelyk, en met regt, ter Helle vaaren? —— Zeg my, is het geen waarheid, dat gy op het ſchavot, in goeden ernst, van den met den dood worſtelenden Lyder afſcheid neemt met het ſchriklyk Vaarwel: *Jam animam tuam tradimus Diabolo!*"

Dan, laaten wy onzen Schryver bepaalder hooren over het Onſtaatkundige en Onregtvaardige der Onverdraagzaamheid.

„ 'Er zyn geweest, 'er zyn nog, en zullen 'er altoos weezen, ver-

verſchillende en tegen elkander over ſtaande Gevoelens over den Godsdienst, over dat ſtuk, 't welk van het hoogſte aanbelang is voor ieder Mensch. En de Voorſtanders van elke Party wenden voor, een voldingend bewys op hunne zyde te hebben. Zelfs onder de geleerdſten, en de zuiverſten van harten, zien wy, dat noch kennis, noch deugd, eene volkomene beveiliging tegen dwaaling oplevert. Godsdienst, in de daad, kan niet meer *Nationaal* zyn dan het Verſtandlyk Vermogen, of de Inſpraak van 't Geweeten. Eenige Waarheden, dit gaat vast, mogen *Nationaal*, doch andere moeten Algemeen, weezen. Want GOD beſtemde den waaren Godsdienst nimmer om vorm en kleur te geeven aan eenige byzondere Gemeenſchappen; hy plaatſte dien in het middenpunt des Heeläls, tot een Licht van Eenigheid, door de uitoefening van algemeene Goedwilligheid.

„ De verdervende Geest van het *Fanatismus* verlaat gelukkig deeze aarde. De zodanigen beginnen te bloozen, die eertyds geen yver zo hevig hadden als die der Vervolging. Zy beginnen nu te bezeffen, dat Verdraagzaamheid geen doodzonde is —— geen zamenſpaming tegen GOD en de Natuur. Men leert de taal verſtaan van den H. BERNARDUS, *Fides ſuadenda non imperanda.* Maar zoudt gy hebben kunnen veronderſtellen, dat de verliezen, die het Menschdom geleden heeft, zints de eerſte bloedige tooncelen door de *Hebreeuwen* aangerigt, tot de trouwlooze menſchenſlagtingen op *St. Bartholomeus*, en in *Ierland*, binnen de paalen van het *Jooden-* en *Christendom* alleen, zo ver men uit de Geſchiedenis heeft kunnen opmaaken, ten minſten dertig Millioenen Menſchen bedraagt? —— Zoudt gy als mogelyk hebben kunnen begrypen, dat, naa den *St. Bartholomeus* Moord, een Gedenkpenning geſlaagen werd met het Opſchrift: *Pietas armavit Juſtitiam?* Dat men een Beſluit, in de maand July des Jaars MDLXII, vaſtſtelde, „ 't welk verlof gaf, om de *Hugenooten*, waar „ men ze vondt, te dooden; en dat dit Beſluit alle Zon„ dagen van de Predikſtoelen in elke Parochie zou worden „ afgeleezen?" Of, 't geen nog verfoeilyker klinkt, dat Paus GREGORIUS DE XIII, wegens het vermoorden van tusſchen de zeventig en honderd duizend zyner Medemenſchen op den *St. Bartholomeus* nagt, een ſtaatlyken ommegang na de *St. Pieters* Kerk deedt, en eene Schildery van dit Moordtooneel in het *Vaticaan* plaatſte, met dit Opſchrift: *Pontifex Collegii necem probat?*

„ Algemeene Beginzels in Beſpiegeling toe te ſtaan, en in Praktyk te rug te trekken, is voor een redelyk denkend mensch de ſlegtſte Redeneerkunst. Onverdraagzaamheid, die voorgeeft te redeneeren, is erger dan Geestdryvery, die vervolgt door aandrift. —— PIETER, JAN en PAULUS zyn Menſchen, Gy en Ik zyn Menſchen; zo is de *Jood*, en zo ook de *Mahomethaan*. Zo wel, derhalven, moogt gy de Rede aan den Mensch toekennen, en hem voor een gek houden, om dat hy redeneert, als den Man met ſchande brandmerken, die voor zichzelven in den Godsdienst oordeelt. De ongerymdheid loopt, in de daad, te zeer in 't oogc, en nogthans maaken zich bykans alle *Christenen* daar aan ſchuldig. Wy yveren allen om ſchande te hegten aan die verſchillend van ons denken; en dus overheerscht vooroordeel ons beginzel.

„ Van alle kanten worden onze ooren doof geſchreeuwd door het geroep van Godloosheid. In *Aſia* is de *Christen* ongodsdienſtig; in *Europa* de *Muſulman;* in *Londen* de *Papist;* in *Rome* de *Calvinist;* ja bykans ieder Straat heeft eene byzondere heiligheid, of althans een voorwendzel daar van. Hoe komt dit? Is de geheele Wereld ongodsdienſtig? of is 'er geen zulk eene zaak als Ongodsdienſtigheid? Ik vrees dat dit onderling verwyt weinig beter is dan een Hekelſchrift op Zelfstoejuiching; en, ſchoon de Wonderſpreuk niet in allen deele juist zy, durf ik het waagen te gelooven, dat zy, die de beste Wetten bezitten, dikwyls dezelve meest noodig hebben.

„ De voorſpraak van het weezenlyk *Christendom* heeft niets te ſchaffen met de Leerſtellingen van LUTHER, CALVYN, of BELARMYN, of met eenig ander Stelzel, 't welk waarſchynlyk een inmengzel heeft van menschlyke zwakheid. Het is zyne zaak, de Waarheid, gelyk dezelve in het *Euangelie* voorkomt, te verdedigen. Menschlyke kennis, weet hy, moet, als de menschlyke natuur, op zekere wyze, en naar zekeren regel, gezuiverd worden. Wanneer de Wereld in kennis vordert, wint de Rede altoos veld op de Verbeelding; het Verſtand wordt meer beoefend; minder voorwerpen komen 'er voor, die nieuw zyn of verbaazen; de menſchen zetten zich om de oorſpronggen der dingen op te ſpeuren, en zy verbeteren en beſchaaven elkander. Dus maaken wy, in deeze Eeuwe, dank zy den Schenker van alle goede gaven! een begin om onze voorgaande verzuimen te verbeteren. De Weetgierigheid van den Zedeſchryver gaat gepaard met ſmaak en

en vernuft, en zyne naſpeuringen ſtrekken om den voortgang van der menſchen Zeden te ontvouwen, en de geſchiedenis der Maatſchappy op te helderen.

„ De Godsdienſtige Vaſtſtelling van eenig Land, voor zo verre die bepaald is door menschlyke Wetten, en ten aanziene van uitwendige gebruiken en wereldlyke voordeelen, is zo zeer aan verandering onderhevig, als eenige Burgerlyke Vaſtſtellingen, welke zy ook mogen weezen. Zo verre was LOCKE van te denken dat de *Kerk* met den *Staat* ondereen gemengd was, dat hy de eerſte volkomen onderſcheiden van den laatſten hieldt. *De grenspaalen aan beide zyden*, ſchryft hy, *zyn bepaald en onverplaatsbaar. En hy mengt hemel en aarde te zamen, en tragt de wydſtverſchillendſte en tegenovergeſtelſte dingen byeen te voegen, die twee Societeiten, welke in derzelver oorſprong, bedoeling, werkzaamheid, en in alles, volkomen onderſcheiden en verſchillende zyn, poogt te vereenigen.*

„ Wat betreft 't geen men Benaamingen van Godsdienſt heet, is derhalven, indien men een ieder over zyn eigen Godsdienſt laat oordeelen, geen zulk een ding als Godsdienſt dat verkeerd is; maar, indien een ieder over eens anders Godsdienſt oordeelt, wordt 'er geen zulk een ding als Godsdienſt gevonden dat regt is; en by gevolge heeft al de wereld gelyk, of al de wereld ongelyk. Geen mensch, of eenig lichaam van menſchen, kan, derhalven, onder eenig voorwendzel, welk het ook moge weezen, zich de magt aanmaatigen, om het beſtuur op zich te neemen, of het geloof, de gedagten, de reden, van anderen te dwingen, zonder dat hy dwaaslyk en godloos zich de magt van GOD aanmaatigt. De Godsdienst, als een regelmaat des Geloofs, volgens welke wy in een ander leeven zalig of verdoemd zullen worden, moet het uitſluitend byzonder belang van ieder, hoofd voor hoofd, weezen; in dit ſtuk heeft ieder Mensch een *onbetwistbaar* regt om zyn eige Rede te volgen, en allen gezag gegrond op de Rede van eenen ander te verwerpen. —— Zy, derhalven, die ons de verdoemenis aankundigen als het gevolg van dwaaling in 't Geloove, en zy, die ons willen dwingen om onze onſterflyke Zielen te waagen op hun oordeel, die geen belang in de zaak hebben, ſtrydig met ons eigen oordeel, daar wy 'er zo oneindig veel belangs in hebben, zyn de vloekwaardigſte van alle Dwingelanden.

„ Het Menschdom heeft, zelfs in de *Christen Kerk*,

meer dan duizend jaaren lang gezugt onder de heilloozen Verbintenis tusſchen Burgerlyke en Kerklyke Magt. Door dit Verbond voor de Lichaamen en Zielen der Menſchen, moet de Ziel eerst verſlaafd, en dan het Lichaam aan den wereldlyken Arm overgeleverd, worden, en met deszelfs werkend beginzel de ſpringveer van alle deugden en bekwaamheden in ketenen geklonken. Deeze zamengevoegde Dwinglandy kan men door den dood zelve niet ontvlugten. Derzelver magt ſtrekt zich boven-al in Pauslyke Landen uit tot het Ryk der Duisternisſe. De elendige Sterveling, die hier niet gehoorzaamd hadt aan haare Voorſchriften, die niet ten grave gaat gekleed in het *San Bentto* haarer Inquiſitie, in zyn hand het Paspoort der Abſolutie draagende, wordt overgegeeven aan de handlangers der Hierarchy in de andere Wereld, en de tugtiging der Eeuwige Straffe.

„ Maar zelfs hier, in *Engeland*, moet, myns bedunkens, het tegenwoordig mengzel van Godsdienst met Staatkunde, onze *Godsdienst Tests* en *Parlementsch Godsdienst*, eenigzins belachlyk voorkomen aan lieden, die dezelve kunnen beſchouwen zonder de vooringenomenheid van gebruik en gewoonte. —— Is het, by voorbeeld, geen zeldzaam begrip, dat, indien een SOLON of SOCRATES in 't leeven herreezen, en onder ons kwamen, de eerſte voor geen Burgtplaats Zitting zou kunnen hebben, of de laatſte het Ampt van Vrederegter bekleeden; dat EPAMINONDAS geen Ruiterbende als Bevelhebber zou kunnen aanvoeren, of THEMISTOCLES een Capiteinsplaats verkrygen, voor en aleer zy zich de *Negen-en-dertig Artykelen* eigen gemaakt, en den *Sacraments* Eed afgelegd, hadden?"

WAARNEEMING WEGENS HET NUT DER BRANDMIDDELEN, IN VERLAMMINGEN.

Door den Hoogleeraar RICHTER.

Eene Vrouw van 35 Jaaren werd in ons Ziekenhuis gebragt, met eene geheele Verlamming van het rechter Been. Zy was volſtrekt buiten ſtaat, om de Dye zo wel als den Voet het minst te kunnen bewegen. —— Het Been was tevens ruim drie duimen korter, dan het gezonde, yskoud, en zo mager dat het meer dan de helft dunner was, dan het ſlinker. Zy klaagde tevens over pynen in

in het ganſche deel, vooral ter hoogte van den *Trochanter*, alwaar zy zelfs by een ſterker aanraaking pyn gevoelde.

De *Trochanter* was op zyne behoorlyke plaats en natuurlyke ligging. Men kon dus aan geene Ontwrichting denken. Ook kon men de Dye in alle richtingen doen draaijen. Uiterlyk was 'er aan het gewricht noch roodheid noch zwelling te beſpeuren; en de Lyderes bevondt zich voor 't overige taamlyk gezond, en had geene Koorts.

Omtrent den oorſprong en de aanleiding dezer ongeſteldheid was zy niet in ſtaat eenig ander bericht te geeven, dan dat zy zich reeds 10 Maanden lang in dien toeſtand bevondt, dat het ongemak met hevige pynen in de Dye begonnen was, die zich nederwaarts door het ganſche been verſpreidden, dat deze pynen, zedert eenigen tyd, zachter waren, en zich vooral tot het Heupgewricht bepaalden.

Ik had het geluk, deze Vrouw, van dit zo hevig en ingeworteld gebrek, door het afbranden van 5 Katoene Proppen, op de wyze van den beroemden POUTEAU, en het aanleggen van nog vier Spaanſche Vliegpleisters, in den tyd van 17 weeken, zo volmaakt te geneezen, dat 'er naauwlyks eenige blyk van het ongemak overig bleef. De Brandproppen liet ik beurtlings, gewoonlyk na eene tusſchenpoozing van 10 tot 18 dagen, en altoos op die plaatſen, aanzetten, waar de pyn alsdan het hevigſte was. Altoos verdween de pyn op die plaats, waar men de branding gedaan had, binnen den tyd van 8 tot 18 dagen. Zodat men voor de volgende Brandprop eene andere plaats kon uitkiezen.

Na op deze wyze vyf Proppen, alle op meerder of minder afſtand van den *Trochanter*, aangezet te hebben, was de pyn uit de Dye ten eenemaal verdweenen; doch het Been bleef op verſcheiden plaatſen nog pynlyk, echter vry minder dan de Dye geweest was. Op deze plaatſen werden beurtlings vier Spaanſche Vliegpleisters gelegd, en een tyd lang open gehouden. Dit alles geſchiedde onder een ſteeds toeneemende beterſchap, tot dat 'er eindelyk geen pynlyke plaatſen meer gevonden werden, en het gebruik van het geheele Been wederom volkomen herſteld was. Uiterlyk had ik, geduurende de ganſche behandeling, het geheele Been met een mengſel van den *Spirit. Sal. Ammon.* & *Tinct. Cantharid.* ſterk doen inwryven.

Op eene gelyke wyze genas ik een jong Heer van 21

Jaaren, die eene ſoortgelyke verlamming aan de linker Dye had, doch zonder vermagering. De tweede Brandprop nam reeds alle pynen weg, en herſtelde 't gebruik van het deel. Kort daarna kreeg hy zwaare pynen in alle de Leden, die naar een *Rheumatismus vagus* geleeken, en allengs, door 't gebruik van 't Spiesglas, de *Dulcamara* en de *Guajac.* genezen werden.

Ik zoude nog een paar andere gevallen kunnen mededeelen, indien zy niet met de voorgaande geheel overeen kwamen. Niettemin heb ik dit middel, in ſoortgelyke gevallen, ook wel zonder voordeel gebezigd. Naar myn inzien, kan men 'er ſlegts eenig nut van verwagten in zodanige Verlammingen, die uit het nederzetten van eene prikkelende ſtoffe ontſtaan, of die van pynen in het aangedaane deel, en wel voornaamlyk omtrent het Heupgewricht, verzeld worden.

Dergelyke gevallen, waarin het deel verkort is, vindt men ſomtyds by de Waarneemers, onder den naam eener *Luxatio ſpontanea*, of Ontwrichting zonder uiterlyke oorzaak, beſchreven. Maar 'er is geen zweem van eenige Ontwrichting te ontdekken, en de oorzaak der verkorting ligt enkel in de ſpieren, die het Lid optrekken, en door de Ziekteſtof, welke 'er op werkt, even gelyk de *Sternomastoideus* by het *Caput Obſtipum* tot verkorting en opkrimping geprikkeld worden. Deze Ziekteſtof is wel meerendeels van een rheumatieken of jichtigen aart; doch ik heb ook in twee kinderen een ſoortgelyk geval aangetroffen, waar ik alle reden had, om ze van eene Kropzeerige oorzaak af te leiden.

Myne Brandproppen laat ik, naar het Voorſchrift van POUTEAU, van katoen of plukſel vervaardigen. Zy zyn omtrent ½ duim dik, en even zo lang. Om ze door het aanblaazen niet af te doen vallen, laat ik ze van onder met een ſmal ſtrookje hechtpleister op de huid vasthechten. Wanneer men de Prop geheel tot asch laat branden, gaat de werking van het vuur niet dieper, dan door de huid tot in het Celleweeffel. De brandkorst ſcheidt zich gewoonlyk zeer traag af, gelyk ook de huidzweer, daar door te weeg gebragt, zeer langzaam geneest. Voor 't overige ſchynt het aanwenden van dit middel zo pynlyk niet te zyn, als men naar den uiterlyken ſchyn vermoeden zoude.

NATUURLYKE HISTORIE DER ONWEERSVOGELEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Over de *Onweersvogelen* die den bynaam van *Puffin* draagen.

Het onderſcheidend kenmerk der *Onweersvogelen*, in dit wydſtrekkend Vogelgeſlacht met den naam van *Puffins* beſtempeld, beſtaat daar in, dat de Bek aan de benedenkaak, zo wel als aan de bovenkaak, nederwaards krom is omgeboogen. Een maakzel, zo het ſchynt, niet voordeelig voor deeze Vogels, die, in het gebruiken van deezen Bek tot het aangrypen van den prooi, weinig kragts of ſteunzels vindt op dit wegwykend deel der benedenkaak. Voor het overige zyn de twee Neusgaten doorboord als kleine kookers, gelyk by alle Onweersvogelen; ook zyn de Pooten desgelyks met een ſpoor gewapend, en de houding des lichaams dezelfde.

De gemeenst bekendſte is de *Puffinus Anglorum*, by hun *Man's Puffin*, of *Puffin of the Isle of Man*, geheeten. De geheele lengte van deeze *Puffin* is vyftien duimen; de Borst en Buik zyn wit; een gryze tint is over het Bovenlyf verſpreid, vry helder op den Kop, doch donkerder en graauwer wordende op den Rug; dit graauwe verandert in geheel zwart op de Vleugelen en den Staart, zodanig nogthans, dat elke pluim, door een helderder kleur, zich omzoomd vertoont.

Deeze *Puffins* behooren tot onze Zeeën, en ſchynen hunne Verzamelplaats te hebben op de *Sorlings Eilanden*; doch meer byzonder op een Eilandje, of rots, aan den Zuidlykſten hoek van het Eiland *Man*; door de Engelſchen *the Calf of Man* geheeten. Daar komen de *Puffins* in groote menigte met het Voorjaar, en maaken eenen aanvang met de Konynen te beoorlogen, die de eenige bewoonders van dit Eilandje zyn; deeze dryven zy uit hunne holen, om in dezelve te nestelen. Zy leggen twee Eieren, waar van, zo men wil, 'er altoos één onvrugtbaar is; doch de Heer WILLUGHBY verzekert ſtellig, dat zy niet meer dan één Ei voortbrengen. Zo ras het Jong uit den dop gekomen is, verlaat de Moeder het nest 's morgens vroeg, om 'er niet dan 's avonds weder

der te keeren; den nagt beſteedt zy om het Jong te voeden, door, by tuſschenpoozingen, van den Visch, over dag in Zee gevangen, daar aan mede te deelen. Dit voedzel, half in de maag verteerd, verandert in eene ſoort van Olie, welke zy het Jong in den bek werpt. —— Dit voedzel maakt de Jongen zeer vet, en het is om dien tyd, dat eenige Jaagers zich na dit Eilandje begeeven; waar zy een groote en zeer gemaklyke jagt op deeze Jongen maaken. Doch dit Wild moet men, om het eetbaar te doen worden, inzouten, tot maatiging van den ſlegten ſmaak, door het overtollig vet veroorzaakt. —— WILLUGHBY, van wien wy de opgegeevene byzonderheden ontleenden, voegt 'er by, dat, daar deeze *Puffin-jaagers* de beſtendige gewoonte hebben om elk dier Vogelen één Poot af te ſnyden, om te gemaklyker het getal der gevangenen te tellen, het Volk op het Eiland *Man* zich uit dien hoofde verzekerd houdt, dat zy met één Poot gebooren worden (*).

KLEIN wil, dat de naam van *Puffin*, of *Pupin*, ontleend is van het Geſchreeuw, 't welk deeze Vogel maakt. Hy merkt op dat de *Puffins* hun tyd van gaan en komen hebben: 't welk altoos het geval moet weezen van Vogelen, die zich bykans nooit aan Land begeeven, dan uit noodzaaklykheid om 'er te nestelen, en voorts altoos op Zee zwerven, nu na den eenen dan na den anderen oord; ſteeds benden van voorttrekkende kleine Visſchen, of de verzamelingen van Vischkuit, waar mede zy zich voeden, volgende.

Voor het overige, ſchoon de Waarneemingen, welke wy dus verre mededeelden, gedaan zyn in de *Noordzee*, blykt het nogthans, dat deeze ſoort van *Puffin* niet geheel gehegt is aan de lugtſtreek onzer Noord-poole; maar gevonden wordt in alle Zeeën: want men kan deezen *Puffin* herkennen in den *Waterſcheerder* (*Shear water*) van *Jamaica*, van BROWN (†); als mede in de *Arctenna* van ALDROVANDUS: weshalven hy alle de oorden van den Oceaan even zeer ſchynt te bezoeken, en zelfs gevonden te worden in de *Middellandſche Zee*, tot in de *Adriatiſche Golf*, en op de Eilanden *Tremiti*, voorheen de *Diomedes Eilanden* geheeten. Alles, wat ALDROVANDUS vermeldt, zo wegens de gedaante als de natuurlyke eigenſchappen van

(*) WILLUGHBY, *Ornithol.* p. 252.
(†) *White-faced Shear water.* BROWN *Jamaic.* p. 482.

van zyne *Artenna*, past op den *Puffin* dien wy thans beſchryven (*). Hy verzekert, dat het geſchreeuw deezer Vogelen een zo zeer overeenkomend geluid heeft met het huilen van een eerstgeboren Kind, dat de Menſchen daarin misnomen worden (†); eindlyk gelooft hy daarin te herkennen de *Vogelen van Diomedes* (‡), in de oudheid beroemd door eene treffende Fabel: het waren de *Grieken*, die, met hun dapper Opperhoofd, door den haat der Goden vervolgd, op deeze Eilanden zich herſchaapen vonden in Vogelen, die, nog iets menschlyks, en een geheugenis huns ouden Vaderlands, overgehouden hebbende, na den oever kwamen, wanneer de *Grieken* zich daar ontſcheepten, en, door klaagende toonen aan te heffen, hun leed ſchecnen te willen uitdrukken. Deeze Fabelleer, welker vercierſelen al te zeer gewraakt zyn door koele geesten, doch die voor gevoelige harten zo veel bevalligs en leevens in de natuur verſpreidt, ſchynt, in de daad, gegrond op een ſtuk der Natuurlyke Historie, en uitgedagt om rede te geeven van den klaagtoon, dien deeze Vogels doen hooren.

De *ligt gryze Puffin van het Eiland Saint Kilda*. Deeze *Puffin*, op het Eiland *Saint Kilda*, onder den naam van *Fulmar*, bekend, dunkt ons dat moet gehouden wor-

(*) Zie ALDROVANDUS *de Ave Diomedea*. Avi, Tom. III. p. 57. &c.

(†) ALDROVANDUS verhaalt, dat een Hertog van *Urbino*, uit vermaak zich op een dier Eilanden te ſlaapen gelegd hebbende, dagt den geheelen nagt zich omringd te vinden door kleine ſchreiende Kinderen, en dat hy dit denkbeeld niet kon afleggen, eer dat men op den volgenden dag hem deeze huilders vertoonde; niet in luieren gewonden, maar met vederen bedekt.

(‡) OVIDIUS zingt, van deeze *Diomedes Vogelen* gewaagende:

Si volucrum quæ ſit dubiarum forma requiris
Ut non cygnorum, ſic albis proxima cygnis.

't Geen niet al te wel op den *Petrel* past; doch zyn hier de Dicht- en Fabelkunst te zeer vermengd, om te verwagten, dat men 'er juist de natuur zou aantreffen. —— Wy merken hierby nog op, dat de Heer LINNÆUS geen gelukkig gebruik maakt van zyne Geleerdheid, als hy den naam van *Diomedea* geeft aan den *Albatros*; naardemaal die groote Vogel, zich niet dan in *Zuidlyke* en *Oosterſche* Zeeën bevindende, noodwendig onbekend moest weezen aan de *Grieken*, en, by gevolg, met geene mogelykheid hun *Diomedes Vogel* kon weezen.

worden voor eene ſoort zeer na grenzende aan de even beſchreevene *Puffin;* alleen daarin onderſcheiden, dat de *Fulmar* ligt grys is boven op 't lyf, daar de andere een donker graauwe kleur heeft.

„ De *Fulmar*, leert ons Dr. MARTIN, voedt zich op „ den rug zittende van leevende Walviſchen: zyn ſpoor „ dient hem om zich vast te houden, en als te ankeren, „ op die glibbergladde huid; zonder dit behulp zou hy „ gevaar loopen om 'er van afgeſmeeten te worden door „ den wind, altoos geweldig in deeze ſtormagtige ſtree„ ken (*)." Elders merkt hy op, „ dat, wanneer men „ een jongen *Fulmar* in 't nest wil grypen, of zelfs „ maar aanraaken, deeze terſtond een menigte Olie uit „ den bek ſpuwt in 't aangezigt van deezen aanran„ der (†)."

De *Bruine Puffin.* Deeze Vogel wordt door EDWARDS beſchreeven onder den naam van *the great black Peteril*, of de *groote zwarte Onweersvogel* (‡). Hy merkt nogthans op, dat de eenpaarige kleur van zyne Pluimadie meer een zwartagtig bruin dan volſtrekt zwart is. In grootte vergelykt hy deezen Vogel by een Raave, en beſchryft het maakzel van den Bek zeer wel, als het kenmerk draagende van de *Puffins*, onder welke hy hem ook rangſchikt. „ De Neusgaten, ſchryft hy, ſchynen „ verlengd te weezen in twee vereenigde kookers, die „ voortkomen uit het voorſte gedeelte van den Kop, en „ zich omtrent tot op een derde gedeelte van de langte „ des Beks uitſtrekken: de einden van welken Bek bei„ den benedenwaards haakswyze omgekromd zyn: ze „ gelyken twee daar aan toegevoegde ſtukken."

EDWARDS geeft deeze Vogelſoort op als natuurlyk eigen aan de Zeeën omſtreeks de *Kaap der Goede Hoope;* doch dit is eene enkele giſſing, die misſchien geen genoegzaamen grond heeft.

(*) *Voyage a Saint Kilda.* Imprimé a Londre en 1698, p. 55.

(†) MARTIN, by EDWARDS Preface de la III partie *des Glaneures*, p. 4.

(‡) *Puffinus in toto corpore fusco nigricans, rectricibus concoloribus... Puffinus Capitis Bonæ Spei. Le Puffin du Cap de Bonne Eſperance.* BRISSON, *Ornithol.* Vol. VI. p. 137.

WAAR-

WAARNEEMINGEN IN DE ZONDERLINGE ROTZEN VAN ADERSBACH.

(Overgenomen uit het *Journal Litteraire de Berlin.*)

„ Niet lang geleden onderhielden wy onze Leezers met
„ SULLIVAN's gedagten over de *Wording der Ber-*
„ *gen* (*); voor de zodanigen, die hier in ſmaak vonden,
„ zal het geen wy thans overneemen over de *Rotzen van*
„ *Adersbach*, uit het gemelde *Berlynſche* Maandſchrift,
„ geen onaangenaam toevoegzel weezen."

* * *

De *Rotzen van Adersbach* zyn gelegen in *Boheeme*, ten Zuiden van de Stad *Adersbach* (van welke zy den naam ontleenen), toebehoorende aan de Familie des Graaven VAN KOLOWRATH, niet verre van *Trautenau*, aan den voet van het Gebergte, genaamd het *Reiſengeberge*, of *Reuzengebergte*, naby de grenzen van *Sileſie*.

Dit bosch van Bergen, om het zo eens te noemen, ontdekt men op een grooten afſtand. Een Heirleger van Reuzen, in ſlagordening geſchaard, op een zeer wyd uitgeſtrekte vlakte, is de beeldtenis, welke zich zo natuurlyk aan het oog opdoet, dat de aanſchouwer, op het eerſte gezigt, zodanig getroffen wordt, dat, zyns oordeels, de geheele keten Bergen, van welke 't zelve den boord uitmaakt, hiervan den naam van het *Reuzengebergte* mogt ontleend hebben. 'Er is egter reden, om te gelooven, dat deeze Benaaming reeds beſtond, vóór dat de *Rotzen van Adersbach* het vertoon opleverden, 't welk tegenwoordig de aandagt der Reizigeren trekt.

Hoe digter men deeze Rotzen nadert, en hoe meer men derzelver weezenlyke hoogte bemerkt, hoe meer men ontdekt, dat de gegroepte klompen ontelbaar zyn. Elk deezer hoogten ſtaat op zich zelve, gelyk een groote ſtaak van 100, 150, ja van 200 voeten hoogte. Meest alle zyn ze kegelvormig, en ſtaan doorgaans zo naby elkander, dat een Man bezwaarlyk 'er konne doordringen. Op deeze wyze beſlaan zy eene uitgeſtrektheid van drie *Duitſche* Mylen in den omtrek, en vormen een dool-

(*) Zie ons *Mengelwerk* des Jaars 1794. bl. 453.

doolhof, onuitkomelyk voor iemand die het waagde zonder gids daar in te treeden.

De zelfſtandigheid van deeze Rotzen is een glasagtige zandſteen, zeer zagt, en bykans wryfbaar als ze met water doortrokken is. Het is een zeer onvolmaakte ſoort van Filtereerſteen. Deeze Rotzen trekken zeer ſterk de vogtigheid des Dampkrings aan; Regen zwelgen zy in, de Daauw en Avonddampen worden 'er door ingedronken; en wanneer men den ſteen naderhand in de Zon warmt, zypelt het water uit alle deelen, en, als het afloopt, neemt het met zich deeltjes van de zelfſtandigheid des Rotsſteens. Van hier de ſlingerende paden, die zich kronkelen rondsom de op zichzelven ſtaande klompen, voor 't meerendeel beſlaagen door een ſtroom, welks water zeer helder is, dewyl het van een Filtereerſteen druipt; en het zand, 't welk 'er mede gevoerd wordt, onmiddelyk zinkt in de gedaante van grof korrelig zand. Op zommige plaatzen ziet men het water voortkomen van den voet der Kegels, en men kan de zandſtrooken, daar door afgevoerd, zeer wel onderſcheiden. Wanneer deeze kleine Fonteinen zich openen beneden het waterpas des ſtrooms, is het uitwerkzel nog onderſcheidener en treffender.

Het is zeer waarſchynlyk, dat deeze Rotsſtaaken voorheen het binnenſte van een Berg uitmaakten, welke de Regens en Waterſtroomen afgeſpoeld hebben. De Rots werd bloot en open gelegd aan de vereenigde werking van Water en Damp, en hier door is het weefzel zagt en ſponsagtig geworden. Het Water doet onophoudelyk het zand, van de toppen losgemaakt, na beneden ſpoelen. Hieruit ontſtaat eene ophooging in de tusſchenpaden, die alle tien jaaren zeer merkbaar is. Wanneer het Water niet rechtſtandig nedervalt van den top der Kegels, maar over een hellend vlak voortvloeit, laat het zo veel bezinkzel naa, dat het opgehoopte zand ter halver hoogte van een Mans been komt.

Het Water heeft eenige van deeze Rotskegels aan derzelver grondſtuk aangetast, op zulk eene wyze, dat de geheele zwaare Stofklomp als in evenwigt rust op een ſmal grondſtuk. Deeze Kegels vertoonen nog de ontwyfelbaare ſpooren van een algemeenen oorſprong. Alle de laagen loopen evenwydig met elkander, en met den horizon.

Wanneer men dieper in deezen Doolhof intreedt, doen zich

zich de wildſte vertooningen voor, en men ziet de allerſchilderagtigſte overblyfzels van het geweld der Waterſtroomen, die boomen en rotzen gedompeld hebben in de diepten welke dezelve verzwolgen.

De *Rotzen van Adersbach* vertoonen volkomen een geraamte van een Berg. Ver in dezelve voorttrekkende, komt men in dat gedeelte van 't Gebergte, 't welk nog bedekt is met aarde, en vercierd met Geboomte, welks afneeming onmerkbaar toegaat. Dit is het, 't welk de zonderlingheid van het ſchouwſpel, hier geopend, volmaakt: op denzelfden grond ziet men alle de opeenvolgende ſtanden, welke een Berg doorgaat in het allengskens toeneemend verval.

In deeze diepe Grot, zonder dak of verwelfzel, is de lugtsgeſteldheid eenpaarig, en ondergaat geene verandering. Des Zomers voelt men 'er de aangenaamſte koelte, en de koude van den Winter wordt men 'er naauwlyks gewaar.

De geſtadige afneeming van de toppen der Kegelen in aanmerking neemende, en de daar aan geëvenredigde verhooging van de tuſſchenvakken, welke dezelve van een ſcheiden, twyfel ik niet, of een duizend jaaren laater zal dit *Adersbachſche Gebergte* in eene vlakte hervormd zyn, en enkel een heuvel vertoonen met eene zagt afloopende helling; in hoogte het midden haalende tuſſchen den top der Kegels en den bodem der paden uit welken zy uitſteeken. In de daad, de landen rondsom deeze Rotzen zyn niet zandig. Op een kleinen afſtand vindt men zeer groene velden en ſchoone weidlanden. De uitwerking van het Water kan, derhalven, geen andere zyn dan die ik heb aangeweezen: naardemaal de verplaatzing van zand alleen van boven na beneden plaats heeft, en niet van binnen na buiten.

Hoe belangryk zou het weezen, eene Tydrekenkundige Geſchiedenis van deeze langzaam voortgaande werkingen der Natuure te bezitten! De onkundige Gidſen, nogthans, denken dat zy alles gedaan hebben tot onderrigting der nieuwsgierige Bezigteren, als zy hunne verbeelding vermaaken door de gelykenisſen van gedaanten, welke deeze Rotzen aanbieden. Deeze is een oud Man; geene een Monnik; een derde een Doodshoofd. Voor niet onderweezen lieden is in het Heelal niets belangryk dan de Mensch. Deeze aanmerking wordt ten vollen geſtaafd door de Leidslieden in dit Gebergte. De Rotsklompen,

die

die op het eerſte gezigt treffen, de belangrykſte voorvallen in de Natuur, ſchynen voor hun van geene betekenis, als zy dezelve niet kunnen verbinden met de eene of andere Geſchiedenis, waarin de Mensch als de Hoofdbedryver voorkomt. Hier zyn de ruïnen van eene voorheen bloeiende Stad; daar is een gedrogtlyk groot wild beest, verſteend op het oogenblik dat het een jong Meisje wilde verſcheuren; van die hoogte wierp zich een ongelukkig Prins in de diepte neder, enz. enz.

Aan den kant van deeze ontzettende en reusagtige Groep is eene Echo, welke opmerking verdient. Dezelve herhaalt tot zeven ſyllaben drie keeren, zonder de klanken te verwarren. Het hoofdmiddelpunt is op een kleinen afſtand van de zyden eens grooten Kegels, die het voornaame focus van de wedergekaatste klanken uitmaakt. Woorden, met eene zeer zagte ſtem uitgeſprooken, worden op den vereischten afſtand onderſcheiden herhaald; maar, een weinig ſchreden voor- of agterwaards gaande, komen de zwaarſte ſchreeuwen niet te rug. Wy namen de proef met woorden, meer en min ſterk uitgeſprooken, en met piſtoolſchoten.

De Natuur heeft zonderlinge verſcheidenheden, zelfs in de minst zamengeſtelde verſchynzelen. De Echo is, onbetwistbaar, een van de eenvoudigſte; nogthans, om niet te gewaagen van de verſcheidenheden der Echos ten opzigte van het getal der ſyllaben welke zy herhaalen, de grooter of minder klaarheid der klankvorming, en de langer of korter tyden in welke de klanken wederkeeren —— ontdekten wy verder in alle deeze, welke wy met de ſtem in deeze Bergen namen, eene byzondere buiging, welke zy mededeelden aan de herhaalde klanken. Ik heb zedert, door verdere Waarneemingen, de aanmerking bewaarheid gevonden, dat geen Echo een klank, juist zo als dezelve uitgeſprooken is, te rug kaatst. De Echo van *Adersbach* is vlug, leevendig, en overvloedig in buigingen: de rede hier van is, dat de wederkaatzende zyden der Rotzen ontbloot zyn van aarde en gewaſſen. —— De Echo van *Kinast* hervormt den ſlag van een Piſtool in een langzaam gehuil, afgebrooken door uitbarſtingen en geſtuite toonen; de wederkaatzing wordt ten deele veroorzaakt door kaale rotzen, ten deele door boſſchen. —— Maar niets evenaart de treurtoonige en zagte klagten van de Echo van *Zobtauberg*, welke voortkomt van een digt en afgelegen bosch. De luidrugtige uit-

bar-

hartſtingen van de woeligſte vrolykheid worden daar door hervormd in een zagten klaagtoon. Het kwam my desgelyks te vooren, dat de Gidſen, door eene ſoort van zedelyk inſtinct, de Echo aanſpraken in den toon, welke overeenkwam met het character, 't welk zy daarin ontdekt hadden.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN HET EILAND CORSICA.

„ Het Eiland *Corſica*, aan veelvuldigen Lotwisſel van
„ Heerſchappy onderhevig, trekt, in de Staatsöm-
„ wentelingen van den tegenwoordigen tyd, dewyl 't
„ zelve daar in zo zeer deelt, veeler aandagt, in zo verre
„ die door nader by zynde Voorwerpen niet wordt afge-
„ trokken. Wy oordeelden het daarom niet ongepast, aan
„ een Geſchiedkundig Verſlag deezes Eilands, waarin de
„ oorlogende Mogenheden zo veel belangs ſtellen, in
„ ons *Mengelwerk* eene plaats in te ruimen."

* * * *

Het Eiland *Corſica*, door de *Franſchen Corſe* geheeten, is in de *Middellandſche Zee* gelegen, tegen over de Kust van *Genua*, tusſchen de 8 en 10 Gr. Oosterlengte, en 41 en 43 Gr. Noorderbreedte. Ten Zuiden is het afgeſcheiden van het Eiland *Sardinie*, door de Straat van *Bonifacio;* ten Oosten heeft het de *Toscaanſche Zee;* ten Noorden de Golf van *Genua;* en ten Westen de *Middellandſche Zee*, tegen over de Kusten van *Frankryk* en *Spanje*. 't Zelve ligt omtrent 170 Mylen ten Oosten van *Toulon;* 100 ten Zuiden van *Genua*, en 80 ten Zuidwesten van *Livorno*. Van het Noorden tot het Zuiden haalt het 150 Mylen in de Lengte, en de Breedte is tusſchen de 40 en 50 Mylen. Den omtrek begroot men op 322 Mylen; doch eene naauwkeurige meeting van de Kust, die veele Baaijen en Voorgebergten heeft, zou 500 Mylen bedraagen.

De oude *Grieken* gaven aan dit Eiland den Naam van *Callista*, en naderhand dien van *Cyrnus;* by de Romeinen was het bekend onder de tegenwoordige Benaaming.

Corſica werd eerst bewoond door eene Volkplanting der *Phenicièrs*, vervolgens door de *Phoceërs*, de *Etrusken* en de *Carthaginenſers*. De *Romeinen* werden daar-

op Bezitters, en vestigden 'er twee Volkplantingen (*). Naa den Val des *Romeinſchen* Ryks, viel *Corſica* agtereenvolgend onder de Beheering der *Gothen*, der *Griekſche* Keizeren, der *Lombarden* en *Saraceenen*; men wil dat de laatstgemelden 'er den Tytel van Koningryk aan gegeeven hebben (†).

In de achtſte Eeuw werd *Corſica* vermeesterd door CAREL MARTEL, die, zonder den Tytel van Koning, met de daad Souverain van *Frankryk* was. Door dit vermaard Opperhoofd werd dit Eiland ten geſchenke gegeeven aan den Heiligen Stoel; die, in vervolg van tyd, de Opperheerſchappy aan de *Piſaners* overdroeg, welke hun ontwrongen werd door hunne ontzaglyke Mededingers, de *Genueeſen*. De laatstgemelden behandelden de *Corſicaanen* met zulk eene maate van Dwinglandy, dat die Eilanders te meermaalen tot een Opſtand getergd werden; doch, by mangel van eenen bekwaamen Aanvoerder, onmiddelyk weder te onder gebragt.

HENDRIK DE II, Koning van *Frankryk*, bygeſtaan door SOLYMAN, den toenmaaligen *Turkſchen* Keizer, viel in dit Eiland, en vond byſtand in de misnoegde *Corſicaanen*. De *Franſchen* en *Turken* waren in 't eerst zo gelukkig, dat zy een groot gedeelte van het Eiland vermeesterden. Maar het moedbetoon van ANDREAS DORIA, den *Genueeſchen* Bevelhebber, kragtdaadig ondersteund door Keizer CAREL DEN V, belette de geheele vermeestering; en de Oorlog eindigde met een Verdrag, 't geen zeer eerlyke Voorwaarden voor de *Corſicaanen* bedong.

Het ſcheen, egter, onmogelyk, dat dit handeldryvend Gemeenebest ooit dagt, om de Eilanders, aan 't zelve onderworpen, te beheerſchen volgens de regelen van Wysheid, Goedertierenheid en Gemaatigdheid. Herhaalde knevelaaryen veroorzaakten herhaalde, maar vrugtlooze, Opſtanden. De *Genueeſen*, verbitterd over 't geen zy geleden hadden van een verſchriklyk Oproer, zo als zy het noemden,

(*) *Corſica* was de plaats der Ballingſchappe voor de *Romeinſche* Hovelingen, die in der Keizeren ongunst vielen. SENECA werd derwaards gebannen door CLAUDIUS, wegens zyne ongeoorlofde gemeenſchap met JULIA AGRIPPINA; hier ſchreef hy zyn Werk *de Conſolatione*.

(†) Het Wapen deezes Eilands, waarſchynlyk van hun afſtammende, is nog een Moorenkop.

den, deeden de *Corſicaanen*, langen tyd, zonder paal of perk te kennen, al de geſtrengheid van willekeurige magt gevoelen. — Veelen der *Corſicaanen* werden, ter oorzaake van zeer geringe misdryven, tot de ſtraf der Galeien verweezen; de uitſteekendſte Familien van de Voorregten des Adeldoms beroofd; men verboodt den Inboorelingen allen buitenlandſchen handel, niets mogt 'er uitgevoerd worden dan na *Genua*, waar zy zich genoodzaakt vonden hunne Waaren voor eenen zeer laagen prys te verkoopen: met één woord, de Gouverneurs, doorgaans lieden berooid van middelen, kenden geen paalen in betoon van trotsheid, gierigheid en afperſing.

Langen tyd verſmaad, verdrukt en uitgemergeld, deedt een gering Voorval, in den Jaare MDCCXXIX, de *Corſicaanen* anderwerf opſtaan. Deeze Opſtand werd veroorzaakt door één enkele *Paolo*, een ſtukje gelds, omtrent vyf ſtuivers van onze munt waardig: eene oude arme Vrouw was onmagtig deeze *Paolo* te betaalen aan den *Genueeſchen* Schattingheffer, die daarop haare goederen aanſloeg; de beweegenis, over deeze daad van wreedheid ontſtaan, was het teken tot eenen algemeenen Opſtand. De *Corſicaanen* liepen te wapen, bemagtigden de Hoofdſtad des Eilands, en koozen Krygsöpperhoofden.

De *Genueeſen*, onmagtig om hun alleen te onder te brengen, zogten en verwierven den veelvermogenden byſtand van Keizer CAREL DEN VI; waarop de *Corſicaanen* andermaal genooddwangd werden om een zoen te treffen met hunne Dwingelanden; nogthans op voorwaarde, dat de Keizer waarborg zou weezen voor het Verdrag, 't welk in den Jaare MDCCXXXIII getekend werd.

Van zeer korten duur was dit ſtaaken der Vyandlykheden: het Verdrag werd in het volgend Jaar geſchonden door de *Genueeſen*, en de *Corſicaanen* greepen de even nedergelegde wapenen weder op. Zy verkoozen tot hunnen Generaal GIAFFERI, een hunner Krygsöpperhoofden in den laatstvoorgaanden Opſtand; aan deezen voegden zy toe GIACENTO PAOLI, een Heer van goeden Huize en uitſteekende verdienſten, de Vader van den in onze dagen zich beroemd gemaakt hebbenden PASCAL PAOLI.

Geduurende deezen Oorlog verkreeg, in het Jaar MDCCXXXVI, THEODORUS, Baron VAN NEUHOFF, in gevolge zyner verzekeringen van zeer kragtdaadigen byſtand, de Oppermogenheid in *Corſica*. Zyn Ryk was van korten duur; doch de zonderlingheid van de Lotgevallen

deezes Konings verdient dat wy ons eenigen tyd by hem ophouden.

THEODORUS, Baron VAN NEUHOFF, was herkomſtig van *Marck*, in *Weſtphalen*. In *Franſchen* Krygsdienst opgevoed, hadt hy, als een Gelukzoeker, bezwangerd met veelerlei ontwerpen, *Engeland*, *Italie* en de *Nederlanden*, doorreisd. Hy was een Man van bekwaamheden, en een zeer goed voorkomen. Toen hem de Eerzugt bekroop om Koning van *Corſica* te worden, ging hy na *Tunis*, waar hy middel vondt om Geld, Wapenen en Krygsvoorraad, te krygen. Hierop ging hy na *Livorno*, van waar hy eenen Brief ſchreef aan de *Corſicaanſche* Opperhoofden GIAFFERI en PAOLI; ſterken byſtand aan het Volk op *Corſica* aanbiedende, op voorwaarde dat men hem tot Koning zou kiezen. In gevolge van de gunſtige wyze op welke men zynen voorſlag ontving, landde hy op *Corſica*, in de Lente des Jaars MDCCXXXVI.

Staatlyk was het voorkomen des Barons VAN NEUHOFF, en de lange *Turkſche* kleeding, welke hy gewoonlyk droeg, zette nog meer waardigheids aan zyne houding by. Behalven Wapenen en Krygsvoorraad, bragt hy van *Tunis* duizend *Zechinen* mede. Zyne zeden waren zo inneemend, en zyne beloften van buitenlandſchen byſtand zo groot, en met zulk een kleur van waarſchynlykheid bekleed, dat men hem onmiddelyk voor Koning uitriep. Hy nam alle tekens van Koninglyke Waardigheid aan; hy hadt zyne Lyfwagts en Staatsbedienden; hy deelde Eertytels uit, en ſloeg koperen en zilveren Geldmunt.

Onmiddelyk ſloot hy der *Genueeſen* verſterkte Steden in, en was noch werkloos noch ongelukkig in zyne Krygsverrigtingen: maar de magtige byſtand, door hem beloofd, niet opgedaagd zynde, lieten de *Corſicaanen* zo duidelyk hun ongenoegen blyken, dat hy het raadzaam vondt, acht maanden na zyne Verkiezing tot Koning, het Eiland te verlaaten; de *Corſicaanen* verzekerende, dat hy in perſoon wilde gaan zien waar de lang verbeide hulp bleef, en dezelve opzoeken. Een plan van Beſtuur, ſtaande zyn afweezen, beraamd hebbende, ſtak hy in Slachtmaand van het Eiland af.

De Hoven van *Groot-Brittanje* en *Frankryk* hadden hunne Onderdaanen, by openbaare aankondiging, verboden, eenigen byſtand aan de misnoegde *Corſicaanen* toe te brengen. De hulpzoekende Koning vervoegde zich derhalven na *Holland*, en ſlaagde daar gelukkig in crediet

diet te vinden by verſcheiden ryke Kooplieden, bovenal, zo men wil, onder de *Joden*, die hem Kanon en anderen Krygsvoorraad verſchaften, en een *Supercarga* mede ſcheep gaven. Met deezen keerde Koning THEODORUS op *Corſica* weder, in den Jaare MDCCXXXIX., en deedt, volgens het verhaal van den Heer BOSWELL, by zyne aankomst, den *Supercarga* afmaaken, ten einde zich van alle verantwoording te ontſlaan.

De *Franſchen*, nogthans, waren nu zo magtig op het Eiland geworden, dat, ſchoon THEODORUS zyn voorraad van Oorlogsgereedſchappen en Krygsbehoeften aan land deedt brengen, hy het niet durfde waagen in perſoon den voet op *Corſica* te zetten; dewyl de *Genueeſen* een grooten prys op zyn hoofd geſteld hadden. Hy verkoos, derhalven, zyn Throon te verlaaten, en zyne Staatzugtige oogmerken aan zyne perſoonlyke veiligheid op te offeren. Met één woord, naa het ondervinden van veele kanſen des wisſelenden lots, beſloot hy zyn leeven in *Engeland* te eindigen; maar zyne leevensomſtandigheden werden daar van tyd tot tyd bekrompener, en eindelyk zodanig, dat hy, verſcheide jaaren vóór zyn dood, om ſchulden in 's Konings Gevangenis zat.

In deezen deerlyken toeſtand des geweezen Konings, ſchreef Mr. HORACE WALPOLE, thans Graaf van *Orford*, het 8ſte No. van het Weekblad *the World*, gedagtekend twee-en-twintig Febr. MDCCLIII, met het Motto: *Date obolum Beliſario*. Dit Vertoog is zeer fraai geſchreeven, en met het weldaadig oogmerk om eene Inſchryving te bewerken ten voordeele van den ongelukkigen THEODORUS. „ Hoe zeer," dus drukt hy zich onder anderen uit, „ moet ik my over myne Landgenooten ſchaamen, als ik „ gewaag van een Monarch, een ongelukkig Monarch, „ dien men nu daadlyk laat kwynen in eene der Stads„ gevangenisſen, om ſchuld! Een Monarch, wiens moed „ hem ten Throon deedt ſtygen, niet door eene aaneen„ ſchakeling van eerzugtige en bloedige bedryven, maar „ door de vrye Verkiezing van een verongelykt Volk, 't welk „ het algemeen Regt des Menſchdoms had om vry te wee„ zen, en het zeldzaam beſluit nam om vry te zyn! — Deeze „ Koning is THEODORUS, Koning van *Corſica!* Een „ Man, wiens eisch op de Koninglyke Waardigheid zo „ onbetwistbaar is, als de oudſte, eiſchen tot eenigen „ Throon kunnen voorgeeven te zyn; te weeten, de vrye „ Keuze der Onderdaanen! de éénige ſoort van Regt,

„ erkend in de *Gothiſche* Staatsgeſtelteniſſen, van welke „ wy onze eigene Regeeringsgeſteltenis afleiden; dezelfde „ ſoort van Regt, welke de tegenwoordige Koninglyke Fami„ lie dierbaar maakt aan de *Engelſchen;* en de eenige ſoort „ van Regt, waar tegen men mogelyk niets kan inbrengen.

„ Deeze Prins, (over wiens Geſchiedenis ik thans niet „ zal uitweiden,) naa manmoedig zyn Leeven en Kroon „ blootgeſteld te hebben ter verdediging der Regten zy„ ner Onderdaanen, mislukte in zyne poogingen, gelyk „ CATO, en andere Patriotſche Helden vóór hem, te beurte „ viel. Jaaren lang worſtelde hy met de Fortuin, en liet gee„ ne middelen onbeproefd, welke onvermoeide ſtaatkunde „ en aanzoeken om byſtand aan de hand gaven, om zyne „ Kroon te herkrygen. Ten laatſten, toen hy zyne plig„ ten volbragt hadt jegens zyne Onderdaanen en zichzel„ ven, verkoos hy *Engeland* ter wykplaatze, niet om „ een ongeſtoord wellustig gemak te ſmaaken, maar om „ die zegeningen te genieten, welke hy te vergeefsch ge„ zogt hadt den *Corſicaanen* te ſchenken. Hier droeg hy „ met meer betoons van Wysbegeerte het verlies zy„ ner Kroone, dan Keizer CAREL DE V, Koning CASI„ MIR van *Poolen*, of eenigen dier Dweepers, die te voor„ baatig hunne Kroonen afſtonden, om de vadzige ledigheid, „ en in 't einde de verdrietlykheden, van het Kloosterleeven „ te ſmaaken. THEODORUS, ſchoon zich onderwerplyk „ aan zyn lot aanſtellende, hadt niets van die veragtlyke „ gevoelloosheid, die JACOBUS DEN II bykans de eer gaf „ van eene Monnikheiligheid. Men verhaalt van dien „ Prins, dat hy, te *St. Germain* met zyne Hovelingen „ ſpreekende, om een ſpoedigen Vrede tusſchen *Frankryk* „ en *Groot-Brittanje* wenschte; deeze welgewigtige rede „ voor dien wensch geevende: *want dan zullen wy ge„ maklyk Engelſche Paarden kunnen krygen.*

„ De waarheid, die een Geſchiedſchryver heilig be„ hoort te weezen, verpligt my, den toeſtand van zyne „ *Corſicaanſche* Majeſteits inkomſten niet te verbergen; „ derzelver ſchaarsheid deedt hem een Gevangenen wor„ den om ſchulden; en zo wreed is het woeden der „ wangunſtige Fortuin op hem geweest, dat hy, by de „ laatſte Zitting des Parlements, ondervraagd wierd voor „ een Committé uit het Huis der Gemeente, wegens de „ hardigheid en moeilykheden waar aan de Gevangenen in „ die Gevangenis zich blootgeſteld vonden. —— Dat geen „ Kwaadaartigheid den ſpot dryve met die ongelukken!

„ Zy-

„ Zyne Majeſteit behoeft zich niet te ſchaamen, heeft „ niet noodig vergoelykingen by te brengen, als hy de „ onheilen, in welke hy zich ingewikkeld vindt, op„ telt. Zyne ſchulden ſpruiten niet voort uit misbruik, „ uit onvoorzigtigheid, uit het bederf zyner Staatsdienaa„ ren, uit giften aan Gunſtelingen of Matreſſen geſchon„ ken. Zyne tafel was zuinig, zyne wooning nederig, „ zyne kleeding welvoegelyk; evenwel heeft zyn Slach„ ter, zyn Huisheer, zyn Kleermaaker, niet kunnen „ voortvaaren om het noodige te verſchaffen aan eene „ Hofhouding, (mag ik het dien naam geeven,) tot „ welker inſtandhouding geene Vaste Goederen voor„ handen waren, die door geene Belastingen onderſchraagd „ werd, en geene Loteryen uitſchreef om het ontbree„ kende goed te maaken."

Naa dat de Heer WALPOLE 'er het een en ander, in denzelfden ſmaak, van ſtekeligheid niet vreemd, hadt bygevoegd, ſtelt hy eene *Inſchryving* voor, ten dienſte van zyne *Corſicaanſche* Majeſteit. Deeze greep met de daad plaats, en men bragt eene vry goede Som zamen. Het is verhaalenswaardig, hoe THEODORUS zich, te deezer gelegenheid, gedroeg, en de Vorstlyke Waardigheid als 't ware ophield, ſchoon het by veelen een glimplach zal doen opkomen. Eenige Heeren hadden hem laaten weeten, dat zy hunne opwagting by hem zouden maaken tot het overreiken van de ingeſchreevene Som. Hy was in een Kerker gehuisvest: hy deed zyn Ledikant ledig maaken, en een Armſtoel onder het Verhemelzel zetten; deeze verbeeldde den Throon: in deeze Koninglyke houding wagtte hy de Bezending af. Hy werd eindelyk uit de Gevangenis geſlaakt door een Acte van Onvermogen (*Inſolvency*), in gevolge van welke hy zyn Koningryk van *Corſica* ten voordeele zyner Schuldeiſcheren beſprak. Deeze Acte is thans in bezit van Lord ORFORD, die ook het groot Zegel diens Koningryks bezit. Korten tyd naa zyne Slaaking overleed THEODORUS (*).

THE-

(*) Hy werd begraaven op het Kerkhof van *St. Anne's Soho*, waar een eenvoudig Gedenkteken voor hem is opgerigt, met dit Opſchrift: *Near this place is interred* THEODORE, *King of Corſica, who died in this parish, Dec.* 11. 1756, *immediately after leaving the King's Bench Priſon, by the benefit of the Act of Inſolvency; in conſequence of which he registered his Kingdom of Corſica for the benefit of his Creditors.*

THEODORUS liet een Zoon naa, die veele jaaren in *Engeland* geleefd heeft, FREDERIK geheeten; een Zoon van deezen was Officier in *Britſchen* dienst, en ſneuvelde in den *Americaanſchen* Oorlog.

De *Genueeſen*, op dat wy van deezen uitſtap te rug keeren, hadden de toevlugt genomen tot den Koning van *Frankryk*, die, in den Jaare MDCCXXXVIII, eene Legermagt op dit Eiland zondt, en in MDCCXL daadlyk te onder bragt.

Maar de *Franſchen*, op 't einde des Jaars MDCCXLI gewigtiger zaaken op 't ooge hebbende, trokken de Legerbenden van dit Eiland af; de *Genueeſen* in 't volle bezit van 't zelve geſteld hebbende. Dan, op het oogenblik des aftochts der *Franſchen*, greepen de *Corſicaanen* de wapens weder op, en van dat tydperk duurde de Oorlog, onder verſcheide Opperhoofden, tot den Jaare MDCCLV, wanneer PASCAL PAOLI tot Opperbevelhebber verheven werd (*). Dit beroemd Opperhoofd bezat de bekwaamheid om lieden van allerlei rang over te haalen tot het bezorgen van alles wat noodig was om den Kryg met nadruk voort te zetten, en dreef welhanst de *Genueeſen* tot de afgelegenſte hoeken des Eilands. Hy bragt onnoemlyk veele misbruiken te recht, en vormde een geregeld ſtelzel van Staatsbeſtuur. Hy beſchaafde de Zeden der *Corſicaanen*, rigtte eene Univerſiteit op, en ſtelde Schoolen in, tot onderwys der Kinderen in elk Dorp des Eilands. Hy bewoog de *Corſicaanen* om zich te bevlytti-

The grave, great teacher, to a level brings
Heroes and beggars, galley ſlaves and Kings;
But THEODORE *this moral learn'd, ere dead;*
Fate pour'd its leſſon on his living head,
Beſtow'd a Kingdom, and deny'd him bread.

(*) *Groot-Brittanie* hadt den Onderdaanen verboden, eenigen bystand aan de *Corſicaanen* te geeven; doch, in het Jaar 1745, werden, in gevolge eener verandering in de Staatkundige verbintenisſen, eenige *Engelſche* Oorlogſchepen, met een *Corſicaansch* Bevelhebber aan boord, na de *Middellandſche Zee* gezonden, als Helpers des Konings van *Sardinie*. Deeze Schepen bombardeerden *Bastia* en *St. Fiorenzo*, welke plaatzen zy in het bezit der *Corſicaanen* ſtelden. —— Nogthans werd, by den Vrede, in den Jaare 1763, eene ſterke Afkondiging door het *Britſche* Hof gedaan, waarin men deeze braave Eilanders den ſchandnaam van *Rebellen* gaf.

ligen in den Landbouw, zich op den Koophandel toe te leggen, en zulke bezigheden te aanvaarden, als afgebrooken waren, tot bederf van allen vlytbetoon, door het lang aanhouden des Oorlogs. Het *Corſicaanſche* Volk, vereenigd, kreeg dus eene vastheid; en, waren de *Franſchen* niet op nieuw tusſchen beiden gekomen, het zou den *Corſicaanen* gelukt weezen, de *Genueeſen* geheel van hun Eiland te verdryven.

Doch, wanneer PAOLI op 't punt ſtondt om een gelukkig einde aan den Oorlog te maaken, ſlooten de *Genueeſen*, in 't Jaar MDCCLXIV, een Verdrag met de *Franſchen*, by 't welk de laatstgemelden zich verbonden om de verſterkte Steden van *Corſica*, voor den tyd van vier jaaren, met Krygsvolk te bezetten.

In 't Jaar MDCCLXVII verkogten de *Genueeſen* hun reisch op de Souverainiteit deezes Eilands aan den Koning van *Frankryk*, die, ten deezen Jaare, ter verſterking van de Krygsmagt reeds op *Corſica* gelegerd, een magtig Leger zondt, onder bevel van den Graaf DE VAUX. Veel beloovende Manifesten werden 'er uitgegeeven, om de *Corſicaanen* over te haalen dat zy Onderdaanen van *Frankryk* zouden worden; doch zy, aangevuurd door Vryheidsliefde, ſloegen de *Franſchen* af in verſcheide gevegten. Nieuwe Manſchap tot verſterking uit *Frankryk* gezonden zynde, werd de ſtryd, in 't einde, te ongelyk; de Inboorelingen, verzwakt door hunne Overwinningen, vonden zich ter onderwerping genoodzaakt; en de dappere PAOLI, in Zomermaand des Jaars MDCCLXIX, gedwongen zyn Vaderland aan deszelfs noodlot over te laaten, begaf zich aan boord van een *Engelsch* Schip, landde te *Livorno*, en voer vandaar na *Londen*, leefde 'er veele jaaren, beſchermd en ondersteund door het Hof van *Groot-Brittanje*.

Corſica dus te ondergebragt zynde, maakte de *Franſche* Bevelhebber nieuwe ſchikkingen op het Beſtuur des Eilands; 't zelve werd gebragt onder het Regtsgebied des Parlements van *Provence*. Inmiddels verlieten de Inboorelingen dit Eiland in grooten getale; terwyl de onverſchrokkendſten van de overgebleevenen ſchuilplaatzen zogten in de bergagtigſte gedeelten, uit welke zy alle gelegenheden waarnamen, om aanvallen te doen op hunne Vyanden, als deezen, in kleine partyen verdeeld, omzwierven; zonder genadebetoon bragten zy alle *Franſchen*, die hun in handen vielen, om 't leeven. Naar-

demaal niets in ſtaat was om den onverwinnelyken geest der Inboorelingen te fnuiken, werden de verregaandſte wreedheden, in 't einde, allen, die gevangen geraakten, aangedaan; en omſtreeks den Jaare MDCCLXXVIII, toen de Koning van *Frankryk*, die deeze Eilanders in *Slaaverny* gebragt hadt, zich, door eene vreemde ſtrydigheid, in Koningen niet zeldzaam, ten Voorſtander en Beſchermer verklaarde van de *Vryheid* der *Americaanen*, werden de arme en hulplooze *Corſicaanen* bykans uitgerooid.

De altoos gedenkwaardige, en in de gevolgen zich zo wyd uitſtrekkende, Staatsomwenteling des *Franſchen* Ryks bragt eindelyk eene gansch onverwagte verandering te wege in den Staatkundigen toeſtand van *Corſica*. Zints den tyd waarin het door de *Franſchen* overmeesterd was, vondt dit Eiland zich in onderwerping gehouden door de zwaare kluisters van het Krygs-Despotismus. Nimmer hadden de Inboorelingen de ſchandvolle Verbintenis getekend of bekragtigd, by welke het Volk, als een kudde Schaapen, van de *Genueeſche* Heerſchappy tot de *Franſche* was overgebragt. De Zamenkomst der Algemeene Staaten te *Verſailles* deedt in den boezem deezer Eilanderen den niet te onder gebragten geest van Vryheid herleeven, en de hoop om eenmaal weder in hunne Regten herſteld te worden. Op het ontgloeijen van deeze hoope volgde een kwaadſpellend gerugt, dat zy op nieuw overgegeeven zouden worden aan de by hun gevloekte Beheerſching der *Genueeſen*; of althans, dat zy als een verſlaafd Aanhangzel zouden blyven van een Land der Vryheid.

In zulk een toeſtand van twyfelmoedigheid en verlegenheid, wordt de geestdrift der menigte ligt gaande gemaakt. Zy ſtelden onmiddelyk voor, eene Nationaale Garde te vormen. De Burgers van *Bastia* vergaderden ten dien einde in de Kerk van *St. Johan*. Eene Krygsbende trok op om hun te verſtrooijen, en veelen verlooren in 't gevegt het leeven.

In deezen ſtaat van gisting bleef het Eiland, wanneer de Afgevaardigden, (onder welken zich PASCAL PAOLI bevondt, die, in dit hachlyk oogenblik, zich na zyn Geboorteland vervoegd hadt,) voor de Nationaale Vergadering verſcheenen; ſmeekende, in den naam des Volks van *Corſica*, dat zy onherroepelyk, door een Raadsbeſluit, mogten vereenigd worden aan de *Franſche Natie*, en een gedeelte des Ryks

Ryks uitmaaken. Zodanig een Verzoek was al te redelyk, en te ſtreelend voor de Vergadering, dan dat het geen onverwylden ingang zou vinden. Men beſloot *Corſica* voor een Departement van *Frankryk* te verklaaren. Dit beſluit werd gevolgd door een Voorſtel des Graaven DE MIRABEAU, (die zich beklaagde dat zyne jeugdige jaaren een vlek aankleefde van deel gehad te hebben in de bemagtiging deezes Eilands,) om allen, die *Corſica* verlaaten hadden, uitgenomen ter oorzaake van burgerlyke misdaaden, te herſtellen in hunne Regten en Eigendommen; en PAOLI, die zo menigmaal zich als Opperhoofd vertoond hadt, vergenoegde zich Bevelhebber te weezen van de Nationaale Garde te *Baſtia*.

Dit voorbeeld van Wysheid en Edelmoedigheid der *Franſche* Nationaale Vergadering ſcheen eene onverbreekelyke Verbintenis tuſſchen *Frankryk* en *Corſica* vast te ſtellen. Maar, by de Ontbinding der eerſte Vergadering, veranderden de maatregels. En de Voorvallen, naa de Omwending in Oogstmaand des Jaars MDCCXCII, waren niet geſchikt om de *Corſicaanen* te verbinden aan de Nieuwe Republiek. De te onvredenheid over de maatregelen der *Franſche* Conventie vertoonde zich allengskens duidlyker, en welhaast zo klaar, dat het agterdogt verwekte, en tot gewelddaadigheid uitborst. Op den tweeden van Grasmaand des Jaars MDCCXCIII, beſchuldigde de Volks-Societeit van *Toulon* PAOLI by de Conventie, als een Voorſtander van het *Despotismus*. Zy bragten in 't midden, dat deeze, te gader met de Beſtuurders van het Departement, hardigheden van allerlei aart aan de *Patriotten* hadden aangedaan, en, ten zelfden tyde, de Emigranten en de ongehoorzaame Priesters begunſtigd. Zy vorderden, dat zyn hoofd onder het Wraakzwaard der Wet zou vallen. De Conventie beſloot, dat PAOLI en de Procureur-Generaal van *Corſica* zouden geroepen worden, om rekenſchap van hun gedrag te geeven. Zy weigerden dit opontbod te gehoorzaamen. Zy vonden zich ondersteund door hunne Landgenooten, die onmiddelyk te wapen liepen, en, kort daar op, den byſtand van *Engeland* inriepen. Die, gereedlyk verleend, ten gevolge hadt, dat de vereenigde Wapenen van de *Engelſchen* en *Corſicaanen* de overhand op de *Franſche* verkreegen; waarna eene ſtaatlyke Verbintenis van *Corſica* met *Groot-Brittanje* geſlooten wierd, by welke de *Corſicaanen* GEORGE DEN III, Koning van *Groot-Brittanje*, op den negentien-

den

den van Zomermaand des Jaars MDCCXCIV, voor hunnen Souverain erkenden.

Zo lang de Oorlog duurt, is het lot van *Corſica* onzeker. De Overwinnende *Franſche* Wapenen, die hier, voór een tyd, te kort ſchooten, zullen niet nalaaten den Krygskans te hervatten, en alle poogingen in 't werk te ſtellen, om den evengemaakten band, die thans dit Eiland aan *Groot-Brittanje* verbindt, te verbreeken.

KORTE PROEVE OVER HET OUDE EN HEDENDAAGSCHE BYGELÓÓF.

'Er is niets nieuws onder de Zonne.

SALOMÓ.

'S Menſchen geest ſchynt eene zo natuurlyke overhelling te hebben tot Bygeloof, dat al het licht van Kennisſe, in zo ruimen overvloed de wereld door verſpreid, zints de Invoering des *Christendoms*, en de Herleeving der Letteren, niet toereikend geweest is om den heilloozen invloed van die ſchande des Menschdoms te verdryven.

Bygeloof, wel is waar, bepaalt zich voornaamlyk by Menſchen van eene zwakke geſteltenisſe, of half onderweezen of kwalyk onderrigt in de eenvoudigſte voorſchriften der Rede. Wanneer wy, egter, te rugge zien op lang verloopene Eeuwen, wanneer wy in aanſchouw neemen *Griekenland* en *Rome*, de Kweekſchoolen van Kunſten en Weetenſchappen, waaruit de grootſte Helden, Wysgeeren, Redenaars en eerſte Vernuften, hervoortkwamen, waar zy hunne bekwaamheden ten toone ſpreidden, moeten wy, met alle reden, verſteld ſtaan, dat een Volk, de voordeelen genietende van zulke ſchitterende begaafdheden als nog tot verwondering der Geleerden ſtrekken, verzonken lag in den diepſten afgrond van Bygeloof, waarop wy het oog niet kunnen vestigen zonder het te belachen en te veragten.

Ten opzigte van de *Romeinen* in 't byzonder, een Volk, 't welk wy geleerd worden, van den aanvang onzer Letteroefeningen af, met hoogagting te beſchouwen, en 't welk, in deszelfs besten tyd, in de daad, eerwaardig was, wegens deugd en moed, wat is 'er in de Geſchiedenis van dit Volk ver-

verbaazender, dan deszelfs ingewikkeld Geloof in Wichelaary?

Der *Romeinen* Geloof in Voortekenen, of de by hun bovennatuurlyke verſchynzelen der Hemelſche Lichaamen, in Zons- en Maansverduisteringen, in Staartſtarren en verſchriklyke Onweders, kan verſchooning vinden. Zy hadden ſlegts geringe vorderingen gemaakt in de kennis van den loop der Hemellichten; niet geleerd dat de Zons- en Maansverduisteringen onder het bereik der berekening vielen; dat de Onweeren, in verre de meeste gevallen, hoogst heilzaam zyn voor de Aardbewooneren, en geen verband altoos hebben met voorledene of toekomſtige gebeurtenisſen.

Maar, wanneer wy ontdekken, dat zy een ingewikkeld Geloof verleenden aan hunne Priesteren, die goedvonden, Goed of Kwaad te ſpellen, enkel uit het vertoon, 't geen de Ingewanden van Offerdieren opleverden, uit de vlugt der Vogelen, het pikken der Hoenderen, enz. dan kunnen wy bezwaarlyk begrypen, hoe een bedrog van deezen aart eenen overmeesterenden ingang kon vinden, zonder ontdekt, en door het gezond Verſtand des Volks uitgejouwd, te worden.

Het gros des Volks, of de gemeene Soldaaten en Scheepslieden, ſtonden niet alleen onder den invloed der Wichelaaren; hunne Koningen, hunne Veldheeren, ondernamen geen Krygstocht zonder deeze Orakels raad te vraagen, en waren altoos ongelukkig als zy zo veel vertrouwen op zich zelven ſtelden, dat zy der Wichelaaren gevoelen in den wind ſloegen. —— In eenige gevallen mogen wy vrylyk veronderſtellen, dat zy verſtandhouding hielden met de Wichelaaren, om eenig by hun geliefd onderwerp door te zetten, om 's Volks geestdrift, te hunner begunſtiging, gaande te maaken, of de Soldaaten met moed te bezielen tot het beſtaan eener gevaarlyke onderneeming. Maar het valt niet gemaklyk tot dus eene zamenſtemming de toevlugt te neemen; dewyl uit hunne Geſchiedſchryvers blykt, dat 'er doorgaans weinig verſtandhouding tuſſchen hun plaats hadt, en dat, ſchoon het Volk op de *Bevelen* der Bevelhebberen afging, 't zelve nogthans de Wichelaars aanzag als verhevener Weezens, die hun van den gelukkigen *Uitſlag* konden verzekeren.

De Kunst der Wichelaary hadden de *Romeinen* van de *Toscaanen* ontleend, en deeze dezelve van de *Grieken*, die ze waarſchynlyk weder van de *Chaldeen* ontvingen; maar de Kunst zelve is zo ongerymd in aart als duister

in

in oorſprong. Te verwonderen is het, dat dezelve zo veel invloeds had op een Volk, in welks geheele Geſchiedenis wy zo veele ſchitterende voorbeelden aantreffen van gezond Verſtand, van Geleerdheid, van Welſpreekenheid. Hunne Geſchiedboekers, die eene plaats bekleeden onder de geleerdſten hunner Schryveren, en over wier bekwaamheden wy nog heden ten dage kunnen oordeelen, verhaalen met eene ernsthaftige ſtaatlykheid het raadpleegen der Wichelaaren, en den gelukkigen uitſlag van dit bedryf.

Nogthans waren de Wichelaars menſchen, die elkander in eene geregelde orde opvolgden. Was 'er dan niemand die het geheim verraadde? Was de Kunst van wichelen een erflyk geheim; onafgebrooken van den een op den ander overgaande? —— Dwinglandy verbrak allereerst die keten. Toen *Rome* door Dwingelanden beheerscht werd, verſmaadden deezen de Wichelaary, en zetten hunne ſnoode oogmerken voort, wat ook de Ingewanden van een Os mogten aanduiden; en, daar zy, ongetwyfeld, dikwyls ſlaagden in hunne onderneemingen, verviel de Wichelaary natuurlyk in minagting. Deeze omſtandigheden moesten, eigenaartig, in de groote zamenſchakeling van oorzaaken en uitwerkzelen, den weg baanen voor eenen meer redelyken Godsdienst.

Maar verdient het onze opmerking niet, dat wy, ſchoon ons verbaazende op het leezen van *Grieksch* en *Romeinsch* Bygeloof, en 't zelve met zekere maate van veragting beſchouwen, onze Tydgenooten niet kunnen vryſpreeken van een groot gedeelte deezes eigenſten Bygeloovigen Geests behouden te hebben? Wy zyn zelfs aan hun meest alle onze Volksgrilligheden verſchuldigd. Een Haas dwars over den weg loopende, het ſtruikelen van een Mensch, het hooren van eene vreemde Stemme, het omvallen van een Zoutvat op tafel, waren alle by hun voortekens van goed of kwaad, naar gelange der omſtandigheden; deeze blyven dusdanige voortekens by duizenden heden ten dage, in Landen die anders op verlichting boogen. Lieden, anderzins van geen gering verſtand, ziet men nog verlegen en bleek van ſchrik worden by dusdanige voorvallen. Wy mogen 'er byvoegen, een zogenaamden Brief aan de Kaars, het ſpringen van een Vonk, het Doodwekkertje, het Schuim van de Zuiker boven op een kop Thee dryvende, of het Bezakzel van Koffydik, en veele andere van gelyken aart. —— Hiertoe behoort mede de opgang, welken de Bedriegers maaken,

ken, die uit den Geboorteſtond Voorſpellingen doen over iemands toekomend Leevenslot, en de veelvuldige zotheden van in de Lotery, uit hoofde van de Staartletters, of de Deviſen, iets goeds te wagten.

Daar de *Romeinen* onkundig waren van eene alles beheerende Voorzienigheid, en van den geopenbaarden Wil der Godlyke Majeſteit, was hun vertrouwen op zulk ſlag van Tekens verſchoonbaar; en bedroogen, als zy waren, door de kunſtenaaryen hunner Goedergelukzeggeren, die, naar toedragt der tydsgelegenheden, hunne Voorſpellingen inrigtten, en zodanigerwyze voorſtelden, dat zy eene alleritiptſte vervulling ſcheenen te erlangen, kan het ons niet bevreemden, dat ook Verſtandigen onder dat Volk zich lieten overhaalen om vertrouwen op dit bedrog te ſtellen. Maar dat wy, heden ten dage, zo zeer gehegt zyn aan deeze ſoort van Wichelaary, is eene zwakheid, waar over elk zich behoort te ſchaamen.

Schoon wy roemen op een meer verlicht verſtand, verbeterd door de opklaaringen in het verloop van achttien Eeuwen, maaken wy ons ſchuldig aan eene zwakheid, alleen in den onverlichten *Heiden* te verſchoonen. —— Dit onderwerp zou misſchien het best behandeld worden met een belachend hekelen, of een verſmaadend ſtilzwygen; maar, hoe meer wy 't zelve van naby beſchouwen, te meer moeten wy in twyfel geraaken over de zaak zelve, dat een Mensch, een verſtandig Weezen, zwak genoeg kan zyn om te gelooven dat het Toekomende kan geopenbaard worden door beuzelagtige voorvallen, of door de ſlegtſten onder het Menschdom, die zich voor Goedergelukzeggers uitgeeven. Maar dat het met de zaak zo gelegen is lydt geen twyfel, geen tegenſpraak in 't minſte. Voorvallen van dien aart zien wy dagelyks; het geluk van byzondere Perſoonen, en van geheele Gezinnen, laat men afhangen van dusdanige Bedriegers.

Menſchen, aan dit ſlag van Bygeloovigheden overgegeeven, behooren veelal tot die ſoort, welke men *Welmeenende* Lieden noemt. Zy zouden zich grootlyks gebelgd rekenen als men hun de Vraage voorſtelde, of zy in eene albeheerende Voorzienigheid geloofden? —— Zy zouden ongetwyfeld antwoorden: —— „ Zekerlyk; GOD verhoede het, dat wy in dezelve niet geloofden!" En, nogthans, is het beſtaanbaar met onze aangenomene begrippen,

pen, of met de geopenbaarde Wysheid en de ons bekend gemaakte Eigenſchappen van GOD, te veronderſtellen, dat hy zou verklaaren, dat het Toekomſtige bedekt is voor het oog der Stervelingen, en egter die Gebeurtenisſen ontdekken in het gezonken dik van Koffy, in de vlam van een Kaars, of het ſpringen van Koolvonken? Is zulks iet minder dan de *Godheid* grootlyks hoonen? En men gaat nog een ſtap verder, een ſtap grenzende aan de hoogstgaande belediging, wanneer men het in de gedagten neemt, dat GOD de geheimen der Toekomſtige Lotgevallen ontdekt aan de ſlegtſte Landloopers en ſnoodſte Bedriegers, aan Mannen en Vrouwen op welker bedryf de Wereldlyke Overheid, met zo veel reden, ſtraffe geſteld heeft!

Op de onmogelykheid, die 'er voor ons is, om Kennis van Toekomſtige Gebeurtenisſen te verkrygen, en de elendige ſtaat des menschlyken leevens, indien wy die Voorweetenſchap bezaten, zou ik hier breeder kunnen ſtilſtaan; doch dit doet zich terſtond aan elk op, by de minſte overdenking.

Een ſterker afmaaning van de Ligt- of Bygeloovigheid, waar tegen deeze korte Proeve is ingerigt, doet zich op, als wy nagaan de grove en beledigende Godloosheid, gelegen in te willen doorzien in 't geen de Godheid betuigt verborgen en bedekt te hebben, en dit te willen verneemen van de ſlegtſten en veragtlykſten onder de Kinderen der Menſchen.

Laaten dan de zodanigen, die nog Bygeloovig zyn by het beſchouwen van hun Koffydik, by het omvallen van een Zoutvat, en de bedriegeryen van gewaande Goedergelukzeggers, overweegen, hoe zy, met eenige voegzaamheid en ontzag, de GODHEID kunnen aanroepen als *alziend* en *alweetend*; en laaten zy, dit gedaan hebbende, het oog vestigen op de ſlegtheid en onwaarde dier Schepzelen, op wier ontdekkingen zy meer vertrouwen dan op GOD, wiens kennis alleen tot de diepſte donkerheden van het Toekomende doordringt.

OVER

OVER HET SENTIMANTEELE.

Un ridicule reſte, & c'eſt ce qu'il leur faut.

PIRON.

(*Vervolg en Slot van bl.* 40.)

Thans komen wy tot de nadeelige uitwerkingen, welke het Sentimenteele op onze *gezondheid* en *welſtand* heeft. De ongelukkigen, welke van deeze dwaasheid aangetoken zyn, denken en ſtudeeren alleen om te gevoelen. Zy wenden alle de kragten hunner verbeelding aan, om nog meer te gevoelen, dan aan de zinnen gegeeven is. Zy doen alle moeite van de Waereld, om elk indrukzel tot een lyden, elke gedachten tot eene daad, te verheffen. Zy ſcheppen zich zelven ongelukken, op dat het hen nimmer aan ſtoffe zoude ontbreeken. Eindelyk gaat 't met het lichaam gelyk wy reeds van den Sentimenteelen Roman gezegd hebben; de jokkerny wordt ernſt. Men droomde eenst dat men gevoelde; nu gevoelt men, wakker zynde. Het ingebeeld lyden wordt wezenlyk, krygt meer ſterkte, en groeit meer aan, dan de arme hals wel wenſchte. Nu worden de krachten verzwakt, de vaten verſlapt, de zenuwen verteederd; de geheele natuurlyke Huishouding van het lichaam geraakt in wanorde en verſtooring. De minſte indrukzelen veroorzaaken huiveringen, koude, vliegende hitte, hartkloppingen, beklemmingen, onmacht, ſidderingen, krampſtrekkingen, en de geheele reeks van zenuwtoevallen. Het Sentimenteele begunſtigt de opſtygingen, en deeze weder de zenuwtrekkingen.

Ja, het Sentimenteele maakt den groven en ſterken Man tot een zwak Jonkertje; en den Reus, als 't ware, tot een Dwergje. Met den moed van eenen held, behoeft men alleen de Apoſtelen van het Sentimenteele te hooren prediken, om voor zyne eigene ſchaduwe te vluchten: ja, met de kragten van eenen SKANDERBEG, zal men dan hartkloppingen krygen, en in onmagt vallen, zonder dat men eens weet waar van. Geſchied dit aan Mannen, hoedanig moet het dan met zulke Kereltjes ſtaan, die een lichaam hebben als een Paryſche papieren Lantaarn, en een kleur als de dood? Als deeze knaapjes zich, uit den ſchoot hunner Moeder, in de armen werpen van het Sentimenteele, dan moeten zy wel in onmagt vallen.

Kwam het byzonder leven van deeze Kriekjes alleen in aanmerking, dan zou het zeker eenige ſchade voor den Staat zyn, dat 'er zo veele Nommers van het Volksgetal, van de wezenlyke ſterkte van het Land, afgetrokken moeten worden; en dat het zo veele onnutte burgers moet voeden. Maar

het ongeluk is daarom zo veel te grooter, om dat zulke Kriekjes ook Vaders worden, en Kinderen voortplanten. Tot welzyn van het Vaderland, behoorde men het laatſte nimmer te wenſchen, nadien het Vaderland gezonde Burgers noodig heeft, en geene tedere Poppen.

Dan, onderſteld zynde dat 'er toevallig gezonde Kinderen uit voortkomen, kan de Sentimenteele die dan eene goede opvoeding bezorgen? Kan zulk een Bloedje, die als een Kriekje piept, de Kinderen zo vormen, als zy tot welzyn van het Vaderland gevormd moeten worden? Neen! hy, die een nuttig en achtingwaardig Burger voor den Staat moet worden, en het Vaderland nut en roem zal aanbrengen, moet geen Kriekje zyn. Er is geen rang of ſtand, in welke de Sentimenteele geen ſchade aan het algemeen toebrengt. Alle openlyke verrichtingen vereiſchen ernſt, moed en ſterkte; ieder openbaar perſoon moet een Man zyn.

Wy zullen een Geneesheer ten voorbeelde neemen. Wanneer deeze niet op zynen tyd hardvogtig kan zyn, dan zal hy veele Zieken verliezen, ja ombrengen. By alle de ontroerende ellende die hy ziet, by al het doordringend klaaggeſchrei dat hy hoort, behoort hy een Man te zyn, en als een Man te kunnen handelen. Laat hy zich door zyn gevoel wegſleepen, dan verliest hy het koude bloed, die geruſtheid en oordeelkundige werkzaamheid, welke in zyn beroep vooral vereiſcht worden; ten minſten gaat de onwaardeerbaare tyd daar mede verlooren. Kan de Zieke niet geneezen, niet gered, worden, zonder een ſtreng middel, of eene ſmertelyke Operatie te ondergaan; dan is hy geheel verlooren, wanneer hy in handen gevallen is van een Man, die reeds te veel voor hem voelt; die niet zonder affchrik aan zyn toekomſtig lyden en ſmert kan denken; niet zonder hartkloppingen hem kan hooren ſchreeuwen; of, zonder in onmagt te vallen, hem niet kan zien bloeden.

„ Dit heet de grootſte onmenſchlykheid voorprediken," zal een Sentimenteele uitroepen. „ Die Man moet een hart zonder gevoel, eene onedele ziel, hebben, die zelfs het medelyden en de erbarming in de Geneesheeren niet kan dulden." Doch dat ſlechts die geene een medelydend hart, en menſchenliefde, bezit, die dezelve alleen door zuchten, ſteenen, klaagen en huilen, aan den dag legt, is even zo valſch, als dat 'er geene armoede zoude zyn, wanneer men niet bedelt. De behoeftige, die het meest gerechtigd is om ons medelyden en byſtand te verwerven, klaagt gemeenlyk het minſte. En hy, die waare barmhertigheid in zyn binnenſte kweekt, kraamt dezelve niet zo zeer door ſchreijen en klaagen uit, als wel door ſtilzwygen en helpen.

De Bedelaar, die zyn gewoon formulier den Voorbyganger, als een werktuig, agter na prevelt, vindt, by verſtandige lie-

den,

den, zelden geloof; en de Sentimenteele, die geduurig van zyn gevoel, van zyne zoete ſmerten, en breekend hart, zwetst, baart by verſtandige menſchen afkeer of verdenking: zy moeten hem derhalven voor een Gek, of voor een Huichelaar, houden. Het Medelyden is, zo min als alle andere Deugden, voor eigenroem of grootſpraakery vatbaar. Zy is ſtom en werkzaam wanneer zy echt is. Het tegenwoordig Sentimenteele is geen Medelyden; neen, het is een *Karrikatuur* van het Medelyden, het is 'er een *Contrast* van. De waare Barmhertigheid helpt, het Sentimenteele ſnapt. Ja, ſnappery, kwakzalvery, en niets meerder, is het Sentimenteele van deezen tyd.

Eens vooronderſteld zynde, dat het Sentimenteel gevoel eene Deugd ware; dat het ſtil en werkzaam Medelyden het zelfde ware als het luidruchtig en vruchteloos Sentimenteele; zou men dan eerst een STERNE noodig hebben, om ons te leeren, dat het ſchoon, edel, zoet, en Gode aangenaam, is, over zynen naasten gevoelig te zyn? Mag men de Zoonen der Agtſtiende Eeuw wel in een' gelyken rang plaatſen met die oude Duitſchers, die even zo hard als onverlicht waren? —— Wat hebben wy toch misdaan, dat de Apostelen van het Sentimenteele moeten komen, om ons Menschlievendheid te prediken? Zyn wy dan geen Christenen, en gebied die God niet, die wy aanbidden, dat wy onzen naasten moeten lief hebben; dat wy het ſtomme Schepzel moeten verſchoonen? —— Leert ons, boven dien, de Godsdienst niet, dat wy de Wysheid, Almagt en Goedheid, van den Schepper in elk Schepzel moeten eerbiedigen? —— Voor onze naasten, die in lyden zyn, te voelen; geroerd te worden door hunne ellende; hunnen last te verligten; hunne ſmerten te verzachten; dit alles behoeven wy uit geene Romans te leeren. Dit zaad lag reeds in onze harten, en is door onze Ouderen ontwikkeld geworden, welke, door hun voorbeeld en leering, ons telkens daartoe hebben aangezet.

Onze Vaders waren ook gevoelige, weldaadige, Menſchenvrienden, zonder dat zy daar veel eigenroem of opheſs van maakten. Maar zy geloofden, dat men het niet enkel by het gevoelen moest laaten, maar dat men de handen uit den mouw moest ſteeken, den ellendigen moest helpen, en weldoen. Dit bewyzen de veele heerlyke Stigtingen door hen tot ons overgebragt. Hun medelyden bepaalde zich wel tot onverzuftige Schepzels, maar niet tot Kevers en Rupſen. Hunne Menschlievendheid vertoonde zich het eerst by Menſchen, niet by Paardevliegen. By al hunne gevoeligheid, en de daar uit voortvloeijende werkingen, bleeven zy Mannen. Dit hebben de Vyanden van ons Vaderland ondervonden!

Men moet zich verwonderen, dat het gemaakte en ongerymde, het belachlyke en dwaaze, in het Sentimenteele Stelzel, niet ieder Mensch, die zyne vyf zinnen nog had, voor

de aanteekening bewaard heeft. Kan men zich wel iets onzinniger voorstellen, dan het Gevoel, 't welk de Maan in de harten der Sentimenteelen stort? Deeze goede en oude Planeet is hun Vertrouwde en Koppelaar. Aan deeze klaagen zy hunnen nood; geeven dezelve haare zuchten over om te bestellen; en in haar schynzel houden hunne Zielen menigmaalen een *Rendezvous*. Voor alle deeze diensten, welke de Maan haar doet, overladen zy haar ook met Complimenten en Karresseeringen; en bejegenen haar zo vriendelyk, als een Edelman weleer een Burger bejegende, als hy hem noodig had. Zelfs dryven zy hunne liefkoozingen wel eens zo verre, dat zy Afgodery mogen heeten.

Wanneer een MILLER zynen SIEGWART, in goeden ernst, laat zingen:

„ Heilige, kuische Maan!
Zie neder op myn lyden,
Heb medelyden en erbarm u over my."

dan moet men verbaasd staan. En wanneer dit zelfs de minnevlaagen van eenen Jongeling moet verbeelden, dan is zulks evenwel niet te rechtvaardigen: want de dwaaze redenen, die men een Romanheld in den mond legt, moeten geen ergernis geeven. Het staat immers aan den Schryver, om zyn' raazenden gek te laaten zeggen wat hy wil. Maar het allerbyzonderste is, dat deeze Litany in vollen ernst is uitgekraamd, in vollen ernst is op Muzyk gezet, en door honderden, in goeden ernst, van buiten geleerd is; zo dat men haar, in goeden ernst, met ontroering en aandacht, even als of het een Kerkgezang ware, overal zingt; zo dat het *Imitatorum pecus*, zedert, *Duitschland* met *Maanchoraalen* overstroomd heeft.

By dit voorbeeld behoort ook nog een monster van eenen Lierzang, welke in den Neurenbergschen *Muzen-Almanach*, voor den Jaare 1782, gevonden wordt. Een *Quidam* (ik heb gelukkig zyn' naam vergeeten!) zingt aan de Maan:

„ Waart gy ook onsterflyk, zo als ik, dan zoude ik u eens
„ in den Hemel, met de Ziel van een' Mensch en van
„ eenen Engel, tot mynen Vriend verkiezen."

Hoe belachlyk is het, zich een Ziel van de Maan te verbeelden, en wel een Ziel van de Maan, die zich zeer bescheiden in den Hemel te rug houdt, tot dat het de Ziel van een Hoogduitsch Dichter goed zal vinden om haar op te zoeken, en, als Vriend, kennis en broederschap met haar te maaken!

Tot hier toe hebben wy van het waare Sentimenteele gesproken, dat by de Patienten al te werkzaam is, en waar door zyne gevoeligheid, in de daad, te verre gaat. Thans komen

wy

wy tot het gewaand Sentimenteele, dat van veelen uit ydelheid, of met byzondere oogmerken, aanhelsd wordt. Deeze kan men ligt kennen. De gewaande gevoelige kopieert den waaren gevoeligen; doch hy trekt zyn karakter te ver; hy praat veel meer, heeft meer eigenliefde, en toont, wanneer het op de proef aankomt, eene wezenlyke gevoelloosheid.

De waare gevoelige is altyd als een Zieke, als een Verſtandelooze, aan te merken. Als een Patient verdient hy medelyden; doch, om hem te recht te brengen, moet men hem niet verſchoonen. Hy moet de geeſſelingen van het Hekelſchrift voelen; want die verſtrekt hem tot heil. Myn is hem derhalven geene Barmhertigheid ſchuldig; want de kwaal, aan welke hy lydt, is zyn eigen werk. Hy heeft zich dezelve door eene Lectuure, die zyn verſtand weinig eer aandoet, op den hals gehaald. De gewaande gevoelige is daarentegen geheel geen medelyden waardig. Hy verdient de ſcherpſte beſtraffing; want hy misbruikt deeze zwakheid, als een ſchandelyk dekzel van de hardheid van zyne Ziel; of hy wil zich met eene valſche Deugd vercieren; hy wil, onder dat masker, het oordeel der Waereld ontwyken; en de achting der Menſchen dievelings naar zich trekken.

Het gewaand Sentimenteele verdeelt zich derhalven in twee ſoorten: in het *dwaaze*, en in het *huichelachtige*. De eerſte ſoort is zeer algemeen. Zy heeft haaren oorſprong uit onvermogen om wel te kunnen oordeelen. Dus ziet men fellen voor ſchoonheden aan, en men vindt, in zwakheid, ſterkte. Men waant, dat het aandoenlyk zyn naar den Smaak is, om dat men daar zo veel van hoort, en om dat de Sentimenteele vodderyen zo veel gelezen worden. Men heeft zulk eene ſchoone gelegenheid, om van zich zelven te ſpreeken, en zich eenig aanzien te verſchaffen. Dit zyn oorzaaken genoeg; waarom zo menige Gek deezen toon aanneemt, zonder eens recht te weeten wat Gevoeligheid is.

De huichelachtige Sentimenteele ſpreekt altoos van een gevoelig hart; het zy om een goed denkbeeld by anderen van hem te verwekken; zich daar door, zonder eenige koſten, het aanzien van een goed karakter te geeven; het zy om zich het vertrouwen van onkundigen, en daar door voordeelen, verkoopbaare geheimen, enz. te bejagen; of ten minſten, door een overvloed van zuchten en van traanen, de drangheid en deelneeming van een werkzaamer Medelyden te rug te houden.

Van deeze verſchillende ſoorten van gewaand Sentimenteele, ken ik verſcheidene levende Voorbeelden; doch ik kan my in geene nadere beſchouwing hunner Rollen inlaaten, zonder de perſoonen, die zulke Rollen ſpeelen, aan my-

ne Leezers te doen kennen. Over het geheel genomen, heb ik veel gezegd, dat van anderen nog beter zou gezegd kunnen worden; evenwel hoop ik teikens, aan de bekende zaaken, zulk eene wending gegeeven te hebben, die den Leezer moet aanmoedigen om zyne opmerkzaamheid op het gezegde te vestigen. De vrye uitdrukkingen en spotternyen, die ik my, hier en daar, zelfs tegen wezenlyk gevoeligen, veroorloofd hebbe, mogen aan sommige lieden eenigzins hard en beledigend schynen; het zy my vergund te zeggen: dat, wanneer men feilen wil aantoonen en berispen, dwaasheden in haar rechte licht wil plaatsen, dat men het dan zo behoort te doen, dat het indruk maakt: en hier toe had ik my verbonden.

LOUISA D'ANTAIL, OF, DE GETROUWDE NON.

Meer dan een Roman.

Uit het Fransch.

(*Vervolg en Slot van bl. 78.*)

Eenige maanden naa dat LOUISA kennis gekreegen hadt aan den Heer COUSTURIER, werd het Hospitaal te *Lagny* onder het beſtuur geſteld van de *Cordeliers:* LOUISA werd benoemd om het opzigt te hebben over deezen tak des Kloosters, en toog vol genoegen daar heen; niet enkel om dat de ſtrenge ondergeſchiktheid, waarin zy zich in het Klooſter bevondt, haar ten uiterſten verveelde; maar ook, dat zy, in haar nieuw verblyf, nevens meer gezags, meer vryheids kon genieten. De Nonnen, die in haar geen genoegen vonden, van wegen haare afkeerigheid in het waarneemen der Kloosterpligten, en de koele wyze op welke zy met haar omging, zagen haar vertrek met genoegen. —— Dan, vóór dat zy in deeze nieuwe bediening trad, gebruikte zy de voorzigtigheid, om haare Verklaring tegen de oorſprongiyke Kloostergeloften te herhaalen, en een Geſchrift over te leveren, waarin zy betuigde, die Geloften voor afgedwongen, en van geene verbindende kragt, te houden; dat zy althans dezelve niet bekragtigde door haare tegenwoordige verplaatzing, of door eenig daar uit volgend bedryf, en altoos aan zich voorbehield het regt, om zich, wanneer de gelegenheid mogt voorkomen, te bedienen van haare eerſte Tegenverklaaring.

De nieuwe Inrigting te *Lagny* begeerde aangemerkt te worden als alleen aan het gezag der *Cordeliers* onderworpen, en geheel ontſlaagen van het regtsgebied des Aardsbiſchops van

Pa-

Parys; de Kerkvoogd verdedigde zyn Regt; en ſcheen hier uit een Pleitgeding te zullen volgen.

De Heer LE VACHER, wiens Gierigheid hem naauwlettend maakte op de kleinſte omſtandigheden, wist genoeg van de neiging zyner Schoonzuster, om te begrypen, dat zy van de gedane Tegenverklaaring gebruik zou maaken, om affland te doen van de Kloostergeloften, indien zy dit ooit mogelyk vondt. Haare verkeering met COUSTURIER baarde hem veel kommers. Een jong Heer kon haar bezwaarlyk zien zonder getroffen te worden door haare aanvalligheden, en COUSTURIER was jong, beminnelyk, en bezat zulk eene maate van Middelen als gelyk ſtondt met die, waar op LOUISA eisch zou kunnen maaken, indien zy van haare Kloostergeloften ontſlaagen was. —— 't Geen zyne ongerustheid over de verkeering met COUSTURIER vermeerderde, was, dat die Heer, in de Regten zich geoefend hebbende, wel bedreeven zou weezen in de Wetten de Kloostergeloften betreffende, en weeten in welke gevallen deeze konden losgemaakt worden. —— Tot volmeeting van de maat zyner bekommernisſe, diende de kundſchap, welke hy kreeg, van LOUISA's verplaatzing na *Lagny*; waar zy, niet langer ſtaande onder het bewind der Abtdisſe, en ontheven van het oplettend oog der Kloosterzusteren, geen zo naauwkeurig verſlag van alle haare bedryven zou behoeven te geeven; daar kon zy den Heer COUSTURIER, zo lang en zo dikwyls het haar behaagde, ſpreeken, in de Spreekkamer van het Hospitaal, door niets belemmerd dan door de waarneeming van het opzigt, 't welk deeze nieuwe post haar afvorderde.

Niettegenſtaande deeze maate van vryheid, begreep LOUISA, dat zy alle mogelyke voorzorge moest draagen om alle blaam van eene meer dan voegelyke gemeenſchap met COUSTURIER te weeren: op het minſte vermoeden daar van, begreep zy, dat zy dien Heer in 't geheel niet meer zou mogen zien, maar weder na het haatlyk Klooster moeten te rug keeren; waar zy dan eene opſluiting te wagten hadt, zo naauw, dat 'er geene mogelykheid overbleef om iemand te zien die iets kon toebrengen tot het herkrygen haarer Vryheid.

Om deeze reden gedroeg zy zich zeer omzigtig; en, dewyl COUSTURIER thans verpligt was zes mylen ver te reizen om haar te zien, waren hunne geſprekken minder, en, als zy voorvielen, met alle behoedzaamheid vergezeld. —— LE VACHER, wiens belang het was 'er geheel een einde aan te maaken, bediende zich van zendelingen, om gerugten te verſpreiden tot ſchande van de Orde der *Cordeliers*; en hy wist deeze ſchandelyke gerugten zo te laaten verluiden, dat de Overſten der Orde dezelve in 't einde vernamen: tot een toevoegzel aan deeze valſchheden, beweerde hy, dat het geſchil, tusſchen den Aartsbiſſchop van *Parys*, en de *Cordeliers*, wegens het bewind

over het Hospitaal te *Lagny*, den oorsprong verschuldigd was aan de trotsheid, en na onafhangelykheid streevenden geest, van Mejuffrouw D'ANTAIL, die dagt, dat zy, onder het bestuur der *Cordeliers*, die niet zeer strikt waren, haare lusten meer zou kunnen botvieren dan onder dat des Aartsbisschops. Aan deeze kwaadaartige vertellingen, tyd gegeeven hebbende om derzelver loop te neemen, en verzekerd dat zy alle gewenschte uitwerking deeden, verzogt en verkreeg hy, welhaast, een order, om LOUISA D'ANTAIL van het Voogdyschap van *Lagny* af te zetten, en haar, met groote striktheid, op te sluiten in het Klooster waar zy de Geloste hadt afgelegd. —— Dit alles gebeurde onmiddelyk naa dat LE VACHER het Bevelschrift tegen zyn Schoonvader verkreegen hadt, die deezen allen beheer van zyne goederen ontnam.

De schoone Non, die bemerkte dat haar Vader van toorn ziedde wegens het gedrag van LE VACHER, oordeelde dit eene gepaste gelegenheid om het juk af te schudden, waar onder zy nu zeven jaaren gezugt hadt. Zy hoopte, dat de Heer D'ANTAIL en diens Egtgenoote, tegen HENRIETTA's Man verbitterd, haar weder zouden herstellen in dat deel haarer genegenheid, 't welk zy nimmer verdiend hadt te verbeuren; en dat zy, om haar te herstellen in den staat om dat gedeelte haarer Middelen te bekomen, 't welk zy nu zagen dat op eene onwaardige wyze zou besteed worden aan den draakgierigen LE VACHER, voor den Regter als onwettig zouden erkennen de middelen, die zy gebruikt hadden, om haar te dwingen tot het aangaan van Verbintenisse, zo zeer strydig met haare genegenheid.

In deeze hoope vondt zy zich niet bedroogen. Zich tot haare Ouders vervoegende, met de verklaaring, dat zy eene pooging zou doen om Verbintenisse te verbreeken welke zy nimmer kon vervullen, beloofden zy haar al den bystand te bieden, welke zy konden, om haare Geloften te verbreeken, en haar in staat te stellen tot het aangaan eener Egtverbintenisse met den Heer COUSTURIER, die in alle opzigten een geschikt partuur voor haar was, en aan wien zy door tedere liefde verbonden was. Het medelyden, 't welk hy betoond hadt met haaren ongelukkigen toestand, maakte eerst haare dankbaarheid gaande; zyne verdiensten en aanhouden hadden haar een warmer gevoel ingeboezemd. Hy was langen tyd haar eenige troost geweest, en het overige haars leevens met hem te slyten, zou, haars agtens, eene nieuwe waarde byzetten aan het ontslag, 't welk zy hoopte te verwerven.

De Heer D'ANTAIL en diens Vrouwe, ADRIANA DE VALMORIN, vereenigden zich met haar in het voorstel, 't geen zy deed, by het Hof van *Rome*, wegens den dwang, door welken men haar verpligt hadt tot het doen van Kloostergeloften. Terwyl zy Antwoord vandaar verwagtte, verliet zy het Klooster, en werd

werd in 't Ouderlyk Huis opgenomen. 's Paufen Antwoord kwam hier op neder: „ Dat de Verzoekſter na het Klooſter „ zou wederkeeren, om den uitſlag af te wagten van de op„ roepinge aller Partyen, die belang hadden in de Vernietiging haarer Geloften; en, indien door deeze Partyen niets „ werd aangevoerd, genoegzaam om het Hof te *Parys* te be„ weegen tot het beveſtigen van haare Geloften, zouden de„ zelve verbrooken worden, en zy vryheid hebben om te mo„ gen trouwen."

De Perſoonen, hierby belang hebbende, waren haare Bloedverwanten, en de Nonnen des Klooſters, tot het welk zy behoord hadt. De Nonnen verklaarden, door haare Abtdiſſe, haare gereedheid, om van de Klooſterverbintenisſen te ontſlaan eene Perſoone, die nimmer de pligten waarnam, welke deeze Verbintenisſen vorderden, en altoos een geweldigen afkeer betoond hadt van het Klooſterleeven. Zy betuigden daarom, wel te willen verlost worden van een Lid, 't geen met zo veel ongenoegen onder haar verkeerde. —— De Heer D'ANTAIL gaf getuigenis, naar eisch, dat zyne Huisvrouwe, uit opgevatte vreeze voor de veiligheid haars Zoons, hem hadt overgehaald om zyne Dogter in een Klooſter te ſteeken. Hy erkende, haar bedreigd te hebben met ſchande, gevangenis, en zelfs met den dood, indien zy weigerend bleef. Doch, zo verre in jaaren gevorderd, kon hy het niet langer dulden, haar te houden in een bedwang, haar opgelegd tegen haare neigingen, en dat hy haar ontſlag verzogt. Zyne Vrouw vereenigde zich met hem in dit verzoek.

Naa het hooren van alle deeze dingen, werd beſlooten, dat, alle de Partyen, belang in de zaak hebbende, overeenſtemmende in het begeeren van het ontſlag der Geloften, gedaan door LOUISA D'ANTAIL, tegen welke zy eene Verklaaring hadt ingediend, zo vóór als naa het aangaan van dezelve, deeze nu zouden ontbonden, en haar het trouwen toegeſtaan, worden.

LE VACHER begeerde nogthans gehoord te worden, en ſtelde zich party. Maar de Heer D'ANTAIL verzette 'er zich tegen, en LE VACHER's beweegredenen bleeken zo onedelmoedig te zyn, dat zyne poogingen mislukten.

Het Beſluit, 't welk LOUISA D'ANTAIL veroorlofde te trouwen, werd bekragtigd door eene nieuwe geregtyke Verklaaring, welke haar, niettegenſtaande den eisch van LE VACHER, herſtelde in 't bezit haarer Middelen, en haarer Vryheid. —— In gevolge hier van werden de Huwelyks-Geboden tuſſchen FRANCIS COUSTURIER en LOUISA D'ANTAIL terſtond afgekondigd in de Kerk van *St. Opportune*, haare Parochie. Men hadt eene Huwelyksverbintenis opgeſteld, waarin de Heer D'ANTAIL haar het aandeel beſprak in zyne beſittingen waar toe zy geregtigd was.

De

De Heer LE VACHER, egter, indien het mogelyk was, het Huwelyk willende beletten, ſchutte de Geboden. De Prieſter van *St. Oppertune*, de toeſtemming des Vaders hebbende, verklaarde dat het egter zou voortgaan, en gaf verlof aan eenen anderen Prieſter om het Huwelyk in te zegenen.

LE VACHER, in zyne hoope te leur geſteld, nam zyne toevlugt tot den Oppervicaris, die geen de minſte agt ſloeg op zyn verzoek. Hy beriep zich op het Geregtshof des Aartsbiſſchops; maar, dewyl de tegenkanting van den Man eener Zuster geen gewigts genoeg ſcheen te hebben om ſtrydig te werken tegen de toeſtemming en den wensch van een Vader, werd het Huwelyk, naar behooren, geſlooten; en twaalf maanden daar naa verloste zy van een Zoon.

Doch zy hadt de ſmert om te ontwaaren dat LE VACHER zyne vervolgingen nog niet ſtaakte. Hy ving een Pleitgeding aan, waarin hy poogde te toonen, dat het Ontſlag der Geloften van LOUISA onwettig verkreegen was, en dit zogt hy te bewyzen door het aanvoeren van eene Wet, welke zegt, dat Kloostergeloften, meer dan vyf jaaren geleden gedaan, in geen geval, of onder eenig voorwendzel, kunnen vernietigd worden; en 'er waren bykans zeven jaaren verſtreeken, zints den tyd dat LOUISA den Sluier hadt aangenomen, eer zy zich na het Hof van *Rome* vervoegde.

Op deezen grond werd de zaak gebragt voor het Parlement van *Parys*; waar, niettegenſtaande de welſpreekenheid van den Heer GUALTIER, een uitſteekend Advocaat, en het aanvoeren van verſcheide gevallen, het Parlement, begrypende, dat, indien 'er geen vaste tyd bepaald was, naa welks verloop Godsdienſtige Geloften onherroepelyk zouden weezen, de Familiegoederen niet in zekerheid konden weezen, en dit gelegenheid geeven tot geſtadige poogingen van Nonnen en Prieſters, om in de wereld weder te keeren, tot vernietiging van de goede orde, zo in de Kloosters als in de Familien, het Vonnis ſtreek, dat LOUISA D'ANTAIL ſtrydig met de Wet van haare Geloften ontſlaagen was. Haar Huwelyk werd onwettig en haar Kind bastaard verklaard, en zy gelast onmiddelyk in 't Klooster weder te keeren.

De verlegenheid en ſmerte, veroorzaakt door dit onmenſchlyk Beſluit, kan men zich beter verbeelden dan beſchryven. LOUISA beſloot, nogthans, eene pooging aan te wenden, eer zy zich liet affcheuren van Verbintenisſen haar zo dierbaar, en voor altoos begraaven in een ſtaat erger dan de dood; en zy beriep zich, nevens haar Egtgenoot, van dit Vonnis op den Geheimen Raad. De Raad beval een geheel herzien van het ſtuk aan het Parlement van *Metz*; waar, naa een lang onderzoek, het eindelyk Beſluit zodanig was als elk Menſchenvriend met uitſteekende voldoening zal hooren. —— De Geloften, door LOUISA afgelegd, werden voor van geener waarde ver-

verklaard, haare Egtverbintenis zag zy gewettigd, en haare Kinderen in derzelver regten herſteld. —— Dus genoot zy, na een gedeelte haars leevens doorgebragt te hebben onder de onregtmaatigſte en drukkendſte vervolging, de vryheid, om het overige gedeelte van 't zelve door te brengen met een Egtgenoot en Kinderen, naar verdienſten op het tederst bemind; terwyl LE VACHER de rechtmaatige ſtraffe zyner gevoelloozo Gierigheid droeg.

DE UITBREIDENDE WAARDY VAN DE GEZONDHEID EN HET VERSTAND.

Als men het wel berekent, dan is er, in deze beneden gewesten, geen geluk te genieten dat boven het bezitten van zyne Gezondheid, en zyn redelyk Verſtand, te ſchatten is. Geene andere aardſche gelukzaligheid overtreft dit genot. —— Bezit vry een overvloed van ſchatten: —— laten uwe geldhoopen tot zulk eene verbazende hoogte opgeſtapeld zyn, dat ze uwe verbeelding te boven gaan; maar bezit die ſchatten in een kwynend leven; —— mist gy de Gezondheid, gy mist ook dra al het genot uwer ſchatten; gy walgt 'er van, en 't eenigſte, dat gy 'er van hebt, is gemak, en eenige ruimere verkwikking; —— dan deze zyn 't misſchien, die uwe kwyning doen duuren, en de herſtelling van uwen welſtand verhinderen. —— En wat zyn voorts aan een anderen kant de ſchatten in de handen van eenen dwaas; in de magt van zulken, die 'er geen gebruik van weten te maken, die ze niet weten te beheeren. Een dwaas blyft met alle zyne ſchatten een dwaas; een mensch die even gelukkig is wanneer hy niets bezitte, als wan hy de grootſte ſchatten der Wereld deelagtig zy. —— Zyt in Eer, Aanzien en Waardigheid, geſteld; munt uit boven uwen Evenmensch in grootheid op deze Wereld; laat uwe magt zich uitſtrekken over verſcheiden Landen; dan veele Volken naar de ſtem uwer bevelen luisteren; —— ja zidderen, wanneer uwe bevelen uitgaan; —— derf ſlegts de Gezondheid; en wat zeggen die hooge Waardigheden? —— Hoe hooger gy verheven zyt, hoe wyder uw gezag zich uitſtrekke, des te lastiger word u dit alles, by het misſen uwer Gezondheid. —— Dan een verheven dwaas .... laat ik van dezen geene teekening maken; want men vind geen onnutter en walgelyker ſchepzel, dan een dwaas die in hoogheid verheven is. —— Hebt gy in de Wereld Vrienden, — opregte Vrienden, in eene kwynende gezondheid verkwikt de hulp en onderſtand van Vrienden zeker ongemeen veel —— doch, met dit alles, hoe veel verliest dit geluk op de Wereld van zyne waarde, als men dien grooten, dien onwaardeerbaren, ſchat, de Ge-

Gezondheid, moet derven! —— En wat den dwaas betreft, voor hem is de vriendſchap een niets beduidend ding, hy is niet vatbaar voor zulk een edel geluk. —— Hoe veel zoude ik hier nog kunnen toevoegen, daar de gevallen duizend en duizend zyn, welke, buiten Gezondheid en Verſtand, geene waarde alcoos hebben. —— Maar is dit waarheid, zyn ze zulke uitſtekende voorregten, dat, zonder dezelve, alles op deze Wereld ons tegenſtaat? —— welk eene verpligting ligt er dan niet op ieder onzer, om het eerſte wel te bewaren, en van het laatſte geen kwaad gebruik te maken. —— En die opletend behoort derhalven elk een, die deze byzondere zegeningen des Hemels geniet, en deze groote voorregten wil bewaren, alle zorgvuldigheid voor derzelver behoud aan te wenden, en alles te vermyden, wat hem dezelve kan doen verliezen? —— Door de onmatigheid nu verliest men zyne Gezondheid. —— Hy, die in de dartele en de verleidende wellusten der Wereld veel deel neemt, verliest weldra dien onwaardeerbaren ſchat, de Gezondheid. —— De wulpſche vermaken der Wereld ondermynen toch de vaste ſteunpilaren onzer Gezondheid. —— Weelde en ongebondenheid duuren zeer kort, terwyl jammer, pyn, ſmart, en een aanhoudend kwynend leven, derzelver plaats vervangen. —— Nauwlyks zyn de ſchuimende wynkelken geledigd, of een kelk van jammeren word 'er ingeſchonken; welken men tot den bodem leegen moet, hoe ſmartelyk ook de teugen vallen mogen. Onze Gastmalen zyn dikwyls nog niet geëindigd, of men voelt het vergif reeds de ingewanden doorknagen, 't welk de overdaad heeft doen inzwelgen. —— De ongebonden Weelde, de dartele Wellustigheden worden vervangen door pynen en ſmarten. —— Het gevolg van overdaad is een leven vol jammeren, of eene verhaaste dood; en welk een register van betreurenswaardige ſlagtoffers van Weelde en Wellust zou ik hier nevens kunnen voegen! — Het Verſtand word beneveld; de Mensch, die de overdaad overgegeven, raakt ook het regt gebruik kwyt van dat edel geſchenk. —— Hoe vele welluſtige dwazen, menſchen die hun edel geſlagt onteeren, en veel erger, dan het redeloos Vee, al wat redelyk is vergeten! Laat ons dan vlieden voor de verleidende aanlokzelen van weelde en ongebondenheid. —— Dat wy, in alle onze bedryven, in alle onze handelingen, het bovenal daar op toeleggen, om die twee voortreffelyke geſchenken, die ons het hoogſte toppunt van gelukzaligheid, in deze benedene gewesten, alleen kunnen doen genieten, onze Gezondheid en ons Verſtand, zo veel in ons vermogen is, te bewaren, en van geen van beiden immer eenig misbruik maken.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

EENIGE AANMERKINGEN OVER DE MATIGHEID.

Hoe zeer de mensch met verstandsvermogens begaafd, en in staat zy, om over de hem voorkomende dingen in de Natuur te kunnen oordeelen, en zich te verzekeren wat hy als voor hem heilzaam te verkiezen, en wat integendeel als verderflyk te verwerpen hebbe —— hoe zeer hy in staat zy, om het goede van het kwade te onderscheiden, het is 'er echter ver van daan, dat hy bestendig altoos van deze schoone gemoedsgaven het regt gebruik maakt. —— Het tegendeel is by de meesten maar al te zeker, zo dat men uit derzelver gedrag veeleer zou schynen te moeten opmaken, dat zy van alle die schoone Voorregten, even als het redeloos Vee, verstoken waren. —— Ver de minsten toch maken een regt gebruik van hunne verstandelyke vermogens; maar laten zich veelal wegslepen door de kragt hunner driften, onder welke hunne redelyke vermogens bezwyken. —— Ieder mensch weet wel, en is ten vollen overtuigd, dat 's menschen hoogste en aardsche gelukzaligheid in een kalm gemoed en eene bloeijende gezondheid bestá? Alle ander aardsch geluk verliest, by gebrek aan gezondheid, en vooral by gebrek van gemoedsrust, al deszelfs kragt. Geen vermaak heeft eenig vermogen op ons, als wy onrustig van gemoed zyn, of onze gezondheid kwynt. Welk gebruik zal men zich maken van zyne natuurlyke Vermogens, in geval wy ongezond, of ontevreden, zyn? want anderen mogen hunnen evenmensch gelukkig rekenen, om dat zy hem mild bedeeld zien van tydelyke goederen; om dat zy hem in pragt en statie zien uitschitteren; wat zal ons dit alles geven, wanneer men zyne Vermogens derft; en vooral die gemoedsgave mist, in welkers bezit ons waar geluk gelegen zy? —— Of hoe zal men gerekend kunnen worden gelukkig te zyn, als men, by gebrek van gezondheid, niet vatbaar is voor aandoeningen van vermaak en genoegen?

Indien 'er dan zo veel gelegen zy aan onzen wel-

ſtand, en de bezitting van een gerust gemoed, dat 'er al ons tydelyk geluk ten eenemaal van afhangt, dan zyn wy ook verpligt, uit kragte van de liefde, welke wy ons zelven verſchuldigd zyn, alles in het werk te ſpannen, wat wy kunnen, om deze twee Voorregten te verkrygen of te behouden; en integendeel alles tragten te vermyden, wat aan dezelve hinderlyk zy, of ons dezelve zou kunnen benemen. — Wil men nu deze twee zonderlinge Voorregten lang bewaren — wil men ze nog beide genieten in zyne Grysheid, en blyven behouden tot aan zyne laatſte Levensdagen; men moet dan boven alles de Matigheid beminnen. In zyn ganſchen levenstrein, omtrent alles, moet men de Matigheid in agt nemen; want heeft niet de gematigdheid de belofte van een gezond, gelukkig en lang, leven? Tot alle dingen is zy nut, zy behoud de Gezondheid, en bewaart de Vermogens van den Geest.

De Matigheid is dan eene deugd, welke een ieder ten duurſten verpligt is te betragten, uit aanmerking, dat zy alle zulke pligten bevat, die allereerst, en regtſtreeks, opzigt hebben op ons eigen welzyn; want wy zelve hebben nog oneindig meêr belang by de uitöefening van de Matigheid, dan anderen, om dat, by het onmatig gebruik der dingen, elk voor zich zelven het meeste lyd, het grootſte nadeel zelve heeft. — Zelfs kunnen 'er gevallen plaats grypen, dat anderen uit onze onmatigheid en verkwistingen voordeel trekken. — Alle de ſchaden, welke de onmatigheid aanbrengt, loopen derhalven regelregt op hem aan, die zelve aan de onmatigheid verſlaafd is; want de Onmatige kan, zonder de rust in de Maatſchappy te ſtooren, zyne onmatige driften opvolgen — de rust blyft ongeſtoord: maar hy is de bewerker van zyn eigen ongeluk, de Verſtoorder van de in- en uitwendige rust zynes levens — want de onmatige Man dobbert als in eene woeste en onſtuimige Zee, en word ginds en herwaards heen geſlingerd, om dat hy, die zich toelegt om ſlegts zyne Zinnen te voldoen, en de dierlyke driften in te volgen, nooit of ergens eenige rust vind. — Alle voorwerpen, welke hem bejegenen, maken zyne driften gaande, en aan 't zieden. — Alle vermaken grypt hy gretig aan, zonder onderſcheid. — De paden, die hy bewandelt, ſchynen voor hem met rozen bezaaid, daar nogthans, op het einde derzelve, hem de gevoeligſte doorns ſteken, en de ſmartelykſte wonden toebrengen, wanneer hy

hy de gevolgen eener onmatige levenswyze ſmaken moet; brengende zyne dagen niet ter helft, en dan nog met onlydelyke ſmart. —— Hy toch, die door de wellusten des levens is uitgeput, dienstbaar gemaakt aan de onmatigheid, vertoont, reeds in zyne vroege levensdagen, den hoogſten Ouderdom. —— Op zyn aangezicht zyn de pynelykſte trekken getekend —— en op zyn gelaat den afgeleefden ouderdom. —— Zyne ledematen zyn verſtyfd —— door Jigt en Podegra verlamd. —— Dag aan dag, en nagt aan nagt, door ondragelyke pynen gefolterd, die hem rusteloos aanvallen, en martelen tot aan het eind zynes levens —— dagen, die, ſchoon kort van duur, wegens geſtadige folteringen, voor hem eeuwen ſchynen. —— De ſmartvolle dagen doen hem vaak reikhalzend verlangen: ach! dat het avond ware! en de ſlaaplooze en verdrietige nagten hem vuurig om den morgen doen bidden. —— Dusdanige jammeren en ſmartelyke gevolgen ſlepen de Wellusten onvermydelyk na zich. —— Dan geheel anders is het met den gematigden Man gelegen. Deze is nog jeugdig in zynen hoogen Ouderdom. Hy weet doorgaans van ſmart noch leed, —— Ziekten en Ongemakken kent hy ſchier niet, dan ſlegts by name. —— Vrolyk en vergenoegd ſlyt hy zyne dagen, en van verdrietige of ſlapelooze nagten weet hy niet. Aanſchouw den Man, die gematigd geleefd heeft —— zie hoe rustig ſtapt hy daar heenen, ſchoon zyne jaren reeds tot eenen merkelyken trap van hoogte geklommen zyn. Hy is waarlyk nog jong, ſchoon bedaagd — jeugdig, ſchoon zyne dagen veele zyn. — Welk een verbazend verſchil tusſchen dezen en de tekening van den eerſten, die, ſchoon weinige jaren bereikt hebbende, ſtokoud ſchynt — daar ſtraalt de jeugd nog uit het gezicht van den laatſten, daar hy reeds zo veele jaren telt, en de blos van vergenoegen ligt nog op zyne kaken — daar de eerwaardige Grysheid reeds zynen ſchedel dekt.

Zie daar de verſchillende gevolgen van eene matige en onmatige levenswyze, —— van het involgen zyner lusten en het beteugelen van dezelve, —— van ſlaafagtig dienstbaar te zyn aan de onmatigheid en overdaad, en tusſchen hem die ingetogen leeft, en de aanlokzelen der onmatigheid en der wellusten nimmer heeft opgevolgd.

Oudtyds had men by de Egyptenaren, zo ook by de oude Romeinen, de gewoonte, om de Matigheid onder

verſcheide en verſchillende gedaanten af te beelden. — Nu eens vind men haar afgebeeld als eene ſchoone Vrouw, in een deftig, doch eenvouwig, gewaad; houdende in de regte een Palmtak, en in de linkehand een Toom of Breidel, — dan wederom onder eene andere gedaante; alle echter gepaste Zinnebeelden van de Matigheid — die den mensch, door de Rede geleid, de gulden middelmaat doet houden. Intusſchen geeft men aan alle de Beeldtenisſen Teugels of Toomen in de eene, een Palmtak in de andere, hand; aanduidende, hoe de Matigheid de verkeerde driften en begeerlykheden bedwingt, en, aan den anderen kant, hoe zy over dezelve volkomen zegeviert; — oefenende haar vermogen omtrent den ſmaak en het gevoel in zo ver, dat zy dat uitſtrekt over alle de deelen van 's menſchen Lichaam, en dat zy dus den geheelen mensch moet regeeren; en zo is de Breidel een Zinnebeeld van 't beteugelen der driften, en de Palmtak van eene gelukkige overwinning.

By eene andere Beeldtenis, anders opgevat, voegt men eenen Oliphant; welke by de Oosterſche Volken een Zinnebeeld van Matigheid is. — Veel zonderlings verhaalt men van dit Dier, en inzonderheid brengt men onderſcheiden voorbeelden daarvan by, met betrekking tot de Matigheid van het zelve. Men getuigt 'er van, dat het zeer ingetogen leeft, en de gave der onthouding in eene ruime mate bezit.

In de Egyptiſche Beeldſpraken had men ook een zeker Diertje, Ophiomachin genaamd, waar de Egyptenaars de Matigheid en Kuischheid zinnebeeldig mede uitdrukten. Dit Diertje is een doodvyand der Slangen, welke van de onmatigheid en onkuischheid — van overdadige wellusten, Zinnebeelden zyn. — Wie nu tegen de wellusten en begeerlykheden des Vleeschs ſtryd, deze is een gematigd, een ingetogen, mensch, welke onder dit Zinnebeeld eigenaartig wierd afgemaald. — Dan, daar de Kuischheid een voornaam deel der Gematigdheid by de oude Egyptenaaren uitmaakte, als bedwingende vooral de vleeſchelyke en zondige lusten, hadden zy ook onderſcheiden Zinnebeelden om dezelve uit te drukken. — Daar nu deze deugd eene zonderlinge cieraad der Vrouwen is, hadden de Beeldtenisſen voornamelyk betrekking op dezelve. — De Kuischheid beeldden zy af onder de gedaante eener jonge Maagd, geheel in 't wit gekleed, om daardoor de zuiverheid te vertoonen; daar de witheid

toch

doch een Zinnebeeld is der zuiverheid. —— Ten zelfden oogmerke hield deze Maagd ook eene witte Lely in de hand. Het hoofd bedekte men met eene Sluijer, ten bewyze dat eerbaarheid en ſchaamte vooral de cieraad der Maagden zy. By deze Beeldtenis der eerbaarheid was men ook gewoon eene Schildpad te voegen, waar door aangeduid wierd, dat het eene eerbare kuiſche Vrouw bovenal betaamt veel t'huis te blyven; zich te benaarſtigen in het waarnemen harer huislyke bezigheden, om daar door alle gelegenheid te ontgaan, die haar tot wellust en onkuiſchheid zou kunnen verleiden.

De Egyptenaars, zegt PLUTARCHUS, hadden een oud gebruik, lang by hen ingeſteld, om de Vrouwen het gebruik der Schoenen te weigeren, om daar door hare uithuizigheid te beletten, en haar te doen gedenken, dat haar werk niet op ſtraat, maar t'huis, zy. —— By de Grieken was het der Vrouwen, vooral der Maagden, ongeoorloofd om langs ſtraat te zwieren, en te lanterfanten. Zy mogten niet aan de deur of voor de venſters ſtaan — dit alles was misdadig volgens de wyze en zeden der Grieken. Om de Griekſche Vrouwen altyd te doen gedenken aan haren pligt van t'huis te blyven, waren zy gewoon houten ſchildpadde beeldjes by zich te dragen. Nog vind men, met betrekking tot het in huis blyven der Vrouwen, aangetekend, dat deze niet eerder behoorden op ſtraat te verſchynen, voor zy die jaren bereikt hadden, dat, die haar niet kenden, moesten vragen, niet wiens Vrouw, maar wiens Moeder, zy was. — Zonder meer voorbeelden aan te halen — alles kwam by de Grieken daar op neer, dat zy hare Vrouwen wilden doen begrypen, dat derzelver werk niet op ſtraat, maar in huis, ware, en dus eene onvermydelyke pligt der Vrouwen, hare huislyke bezigheden vlytig waar te nemen, en dat zy niet moesten doen als veele ligtvaardige ligtekooijen, altyd langs de ſtraten te loopen, en altyd uithuizig te zyn.

SALOMO getuigt ook van de hoeragtige Vrouwen, dat hare voeten niet in huis, maar op de ſtraten, zyn, en dat zy loeren op alle hoeken. —— En was 'er een die zich verſtond op de looze treeken der ſlegte Wyven, het was zeker SALOMO, die een Haram had van duizend der ſchoonſte en doortrapſte Vrouwen van het Oosten. PAULUS berispt ook de Vrouwen, en rekent het zeer misdadig; dat zy ledig omgaan by de huizen. —— Heden ten dage is het nog de gewoonte onder de Chineezen, de voeten

hunner Vrouwen met geweld in bedwang te houden, ten einde dezelve zo klein en kort te houden, dat zy 'er niet op gaan kunnen, ten minſten niet buiten op de ſtraten. —— Ook is het by dat Volk misdadig, dat hare Vrouwen met ongedekten aangezigte te voorſchyn komen.

Men wane echter niet, dat, met dit alles, by de oude Egyptenaren en Romeinen, by alle de Oosterſche Volken, waar men tegen de Onmatigheid zo yverde, dezelve geen plaats had. —— Het tegendeel bevestigen ons de Historien dier Volken maar al te veel. —— Hoe groot was de pragt der oude Egyptenaren in de vroegſte tyden niet? En hoe overdadig was hunne levenswyze? Israël haakte en zag nog, met eene onoverwinnelyke begeerte, na den uittogt uit dat Land, te rug naar de ſmakelyke Vleeschpotten van Egypten; naar het Wildbraad, en alle de Lekkernyen, die Egypten opleverde —— ſchoon Israël eene afzonderlyke ſtreek in Egypten bewoonde, ver genoeg afgeſcheiden van het Hof te Memphis, waar men in alle overdaad en pragt gewoon was te leven. —— By alle de Oosterſche Volken heeft de pragt, weelde en overdaad, altoos den hoogſten top beklommen. —— Aan het Hof van SALOMO had dit alles overdadig plaats. De Koning zelve had 'er zich zo aan overgegeven, dat hy tot de ongehoordſte uitſporigheden verviel. —— De Onmatigheid der oude Romeinen is de oorzaak van den ondergang hunner Republyk geweest. —— Deze heeft hun alle de rampen berokkend, welke eindelyk den geheelen ondergang van dat anders onoverwinnelyk Volk, 't geen de Wet aan al de wereld ſtelde, ten gevolge had.

Men heeft onder alle Volken, zo dra zy maar in bloei kwamen, de overdaad, de weelde, pragt en onmatigheid, de Volksdeugden al aanſtonds zien onderdrukken: want, zo dra de bloei toenam, zag men ook onder alle Natien deze opgenoemde Ondeugden aanwaſſen. Zo ziet men, dat het een veelal 't gevolg zy van het ander. —— Niet lang kan een Volk in bloei en voorſpoed leven, of het geeft zich al aanſtonds aan losbandigheid, aan overdaad en een wellustig leven, over — en gelyk dit plaats heeft by een ganſche Natie, zo word het ook by elk mensch in het byzonder gevonden. —— De voorſpoed verwekt bykans by iedereen overdaad; want men geeft zich welra aan eene onmatige levenswyze over, zo ras men in overvloed begint te leven.

Dan

Dan veele menſchen ſtemmen gaarn de nuttigheid en noodzakelykheid eener gematigde levenswyze toe, en zien wel hoe ze den mensch een hoogen ouderdom doet bereiken, veele gezonde en gelukkige dagen doet genieten, die de wellustigen veelal misſen; echter geven zy zich, met dit al, door hunne lusten en driften overmeesterd, geheel aan eene onmatige levenswys over. — Schoon dit over 't algemeen veelal plaats heeft, zal men nogthans maar weinige menſchen aantreffen, die zullen bekennen losbandig te leven, of der onmatigheid dienstbaar te zyn, veel min ſlaafagtig dienstbaar te wezen. Zelfs zal men voorgeven matig te leven, en van de onmatigheid afkeerig te zyn. — De Matigheid is ook een van die beminnelyke deugden — dat zy zelfs zich aan hare Vyanden aanpryst. — Zo zou ieder wel voorwenden een matig man te wezen, het is 'er echter ver van daan, dat alles Matigheid zy 't geen de menſchen veelal daar voor willen doen doorgaan. By voorbeeld, als men, wegens ongevoeligheid, wanſmaak, onaandoenlykheid, gebrek of ziekte, zich van veele vermaken, van wellusten, van onmatigheid en zoortgelyke ondeugden, onthoud, —— dit kan immers niet gezegd worden, de deugd van Matigheid uit te oefenen? 'Er zyn zekere menſchen, zo ſtomp en onaandoenlyk, dat geenerlei vermaken op hen eenigen invloed hebben. Dan zou nu zulk een ongevoelig mensch, die voor geen vermaak vatbaar is, wanen de deugd van Matigheid uit te oefenen, om dat hy zich van een onmatig gebruik der dingen onthoud? Hy doet het: maar het is gedwongen —— hy bedriegt zich zelven. Ouderdom, Ziekte en Armoede beletten de Wellusten na te jagen; maar de Ouden van dagen — de Zieken op hun Krankbedde — de Armen die van gebrek vergaan, wenden allen te vergeefsch voor, de deugd van Matigheid te betragten. —— In al hunne ingetogenheid is niets verdienſtelyks — de onmagt belet hen, of het is onaandoenelykheid welke hen onverſchillig maakt.

Als de mensch ongevoelig, en voor de van buiten aankomende aandoeningen geheel onvatbaar, is, zulk een kan men niet veel beter aanmerken dan eene bloote Machine, die opgewonden werkt, en wel alleen bepaald werkt aan zekere omſtandigheden, zonder eenig doel tot zelfberaamde einden. —— Dan dit verdient geenzins den naam van deugd. — De deugd van Matigheid vordert

veel opoffering. Zonder deze is de onthouding, uit onverſchilligheid, uit onmagt en zo voorts, ſlegts een mechaniſche werking, zonder dat 'er eene zedelyke verpligting eenig deel aan heeft. —— Een gevoelig mensch bezeft, en de trek tot vermaak is hem, even als de trek naar het leven, der natuur ingedrukt. —— Hy voelt zyn hart even zo krimpen voor de tooneelen van ysſelykheid, als hy dat verwyderd voelt door de aanlokzelen van vermaak; terwyl hy nogthans, met dit al, de juiste maat weet te houden, in het gebruik maken van zulke voorwerpen, welke hem ſtreelen, en die, waarvan hy een afkeer, een afgryzen, heeft. —— Een mensch die gevoelig is, doch de hevigſte aanvegtingen der wellusten en vermakelykheden weet te bedwingen; zyne driften kan beteugelen; hoe geneigd ook om de begeerlykheden, de lusten, van het vleesch in te volgen, dezelve nogthans weet in toom te houden; zulk een mag met regt een gematigd man genoemd worden, en oefent deze ſchoone deugd uit met glans, en ſchittert boven zynen evenmensch. Maar zal hy, die, door eenen wanſmaak, door ziekte en wat al meer, walgt van de allerſmakelykſte ſpyze en drank; die zich dus, zonder eenigen dwang, gemakkelyk van alle dingen, brasſeryen, en onmatig zyn maag te vullen, onthouden kan, zal die den naam verdienen van een gematigd mensch? Of zal hy het zyn, die, gezond van geſtel, alles, wat hem voorkomt, met een zonderlingen ſmaak gebruikt; maar met dit al, hoe zeer zyne lusten en begeerlykheden worden opgewekt door duizend lekkernyen, die den ſmaak en het gehemelte ſtreelen; nogthans, in weerwil van dit alles, zyne lusten bedwingt, zyne begeerten beteugelt, en zich kan onthouden, zo dra het gebruik de maat der gematigdheid zou te buiten gaan? — Is hy de gematigde man, die, van wyn en ſterken drank walgende, zyne lusten tot dezelve nimmer opgewekt gevoelt? —— Of is hy het, die zich dagelyks beſtreden voelt, en geſtadig word aangevogten, door eenen onmatigen trek tot dezelve; maar zich, in weerwil dezer verleidende aanvegtingen, weet te bedwingen, om nooit deze dranken, dan met mate, te gebruiken? —— Zal hy den naam van een gematigd man verdienen, die onaandoenelyk, yskoud, is voor wellustige aandoeningen? —— Of zal het deze zyn, die onophoudelyk te kampen heeft tegen de lusten van het vleesch? —— die dagelyks op zyne

hoe-

hoede moet zyn, en ſtryd voeren, om niet door den ſtroom der begeerlykheden weggeſleept, en geſtort te worden in den draaikolk des verderfs, in welken de wereldling gelukdig word heên gevoerd? —— Waarlyk, zulke zyn 't alleen maar, welke den edelen naam van gematigden verdienen; want zy doen eene plegtige Offerande, zwaar voor 't vleesch, en hard om te weerſtaan. —— Dit ziet men aan veele menſchen hoe zwaar zulk eene Offerande valt. —— Ik bedoel de zulken, welke, aan de onmatige lusten des vleeschs overgegeven, zich een drom van elenden hebben op den hals geladen, en nogthans zich niet kunnen bedwingen om gematigd te leven, —— menſchen, die nog alles blyven najagen, waar hunne begeerten zich naar uitſtrekken, zo lang hunne zwakke vermogens 't nog toelaten. Zulke menſchen vind men 'er veelen, die zo verſlaafd zyn aan 't onmatig gebruik van ſpys en dranſk, dat zy zich niet kunnen bedwingen, ondanks alle de elenden en jammeren, welke zy zich daar door op den hals laden. —— Zy volgen de vermaken, en willigen hun bedorven lusten in, hoe zeer zy overtuigd zyn, dat zy door dezelve in de grootſte jammeren geſtort worden — en hoe veele zyn 'er niet, die zich jammerlyk door eigen ſchuld ongelukkig gemaakt hebben, en nogthans, zo lang zy kunnen, hunne oude leyenswyze blyven behouden. —— Uit het voorbeeld dezer menſchen kan men regt zien, hoe zwaar die opoffering valt, wanneer men zich tot de Onmatigheid geneigd voelt, en dan gematigd leeft. —— Hoe is het mogelyk, zou men zeggen, dat hy, die vaak met zo veele elenden en jammeren te worſtelen heeft, nog trek naar de wereld kan hebben, nog begeerte om zyne lusten in te volgen — hoe dat hy nog dienstbaar kan blyven aan zyne bedorven begeerlykheden! —— Hoe groot de ſmarten zyn, die zy te lyden hebben, als de zekere gevolgen hunner losbandigheid — en hoe zeer zy overtuigd zyn, de eigen bewerkers hunner elende te wezen, ondanks dit alles ziet men hen, in 't midden hunner ſmarten, vaak nog de grootſte uitſporigheden bedryven. —— Zelfs gekluisterd aan hunne Legerſtede wegens ziekten en ongemakken, blyven zy verſlaafd aan hunne lusten, en doen geene opoffering, zo lang zy niet volſtrekt door onmagt daar toe gedwongen worden. —— Deze menſchen verlagen zich voorwaar beneden het redelooze Vee, dat zyne driften bedwingt,

wanneer de natuur de ſchadelykheid der opvolging van verdorven lusten leert, en zich bedwingt zo dra het verzaad is. —— Zy, integendeel, vullen zich vaak zo op, dat dikwils eene onnatuurlyke ontlasting hen daar van ontledigt.

Is het niet onteerend voor redelyke Wezens, in hunne bederven, en dikwils woeste, levenswyze zo te blyven voortgaan, tot de bron hunner lusten geheel is uitgedroogd, en zy ten eenemaal kragteloos zyn geworden tot het najagen van dezelve; zich zo aan de wellusten te hebben overgegeven, dat zy merkelyk hunne levensdagen verkorten, en veelal niet ter helfte brengen. Nogthans is veeler beſtaan niet anders; men geeft zich aan de Onmatigheid, ten eenemaal aan de vleeſchelyke Wellusten, over.

Dan de Matigheid heeft een geheel ander, een veel edeler, doel — zy die zich bedwingen, de lusten des vleeschs beteugelen — en alle kwade begeerlykheden tegengaan, met geweld beſtryden, ſchoon anders natuurlyk tot dezelve geneigd, en tevens voor alle de van buiten aankomende gevallen zeer aandoenelyk; deze beoefenen in waarheid de deugd van onthouding, en de deugd van gematigdheid, uit overtuiging van pligt —— uit overtuiging, dat zy, anders handelende, aan hunne beſtemming niet zouden beantwoorden als redelyke Wezens.

Op deze wyze werkt een ieder, die zyne beſtemming kent, en, uit dien hoofde, niet in deze of geene gevallen, niet omtrent deze of die zaak, maar, in alle gevallen, zich gematigd gedraagt; beſchouwende deze deugd niet ſlegts als eene hoedanigheid van het redelyk en natuurlyk ſchepzel; maar als eene zielshoedanigheid, die ons zedelyk beſtaan regelt, naardien zy een vermogen, een kragt des gemoeds, is, welke de onſtuimige hartstogten en driften in teugel houd —— dat werkend vermogen namelyk, dat alle onze verkeerde lusten en begeerlykheden bedwingt, en den geheelen mensch in toom houd.

Willen wy dan een lang, gerust en gelukkig, leven leiden, —— wy moeten als redelyke Wezens aan onze beſtemming beantwoorden, —— wy moeten vooral het verleidend lokaas van Wellusten en Onmatigheden vlieden, en ons niet laten verleiden, noch door de lekkernyen vn welaangerigte tafels, noch door de

de ſtreeling van den wyn die het gehemelte kittelt, noch door de dartele vermaken dezes levens. —— Deze alle zyn het, die den mensch van zyne Gezondheid berooven — die hem doen kwynen, en een elendig leven leiden, of vroegtydig doen ſterven. —— Ons gevaar is groot, wanneer ons de wellusten aanlachen — en geeft men zich aan dezelve over, men ziet ras zyne vreugd veranderd in kwelling, —— zyn vermaak in elende en droefenis. —— Ras worden wy omringd door eenen drom van tegenſpoeden, ziekten, ongemakken en elenden. —— Verdrietige dagen en nagten zyn de onvermydbare gevolgen van een wellustig en onmatig leven. Pyn, ſmart en jammeren volgen den Wellustigen overal, en een onvermydelyke walg van alles, een walg zelfs van 't dierbaarſte dat de mensch bezit, een walg zelfs van 't leven.

Welaan dan, myne waarde Natuurgenooten! laat ons beſtendig op ons zelven agt geven; dat wy ons niet laten verleiden door het bedriegelyk lokaas van uitwendige bekoorlykheden, of door de betoverende aanlokzelen van wellust — van ydele vermaken — of een onmatig gebruik der dingen. —— Laat ons beſtendig in alle onze handelingen de Matigheid ſtellen tot ons eenig waar volgbeeld. —— Dan zal geene dartele overdaad, of brooddronken wellust, onze kragten verzwakken — geene vadzige luiheid onze leden verſlappen. —— Kragt en ſterkte zal ons bybly ven tot in eenen hoogen ouderdom. —— De Gezondheid, en eene goede Lichaamsgeſteldheid, zal ons niet ligt verlaten — onze dagen zullen veele en gelukkige dagen zyn — onze ſmerten — onze elenden, weinig — en ons uiteinde zal vrede zyn.

C. v. d. G.

WAARNEEMING WEGENS HET GENEZEN VAN EENEN ST. VITUS-DANS.

(Uit de *Medicinische Beobachtungen von Hofr.* A. G. LICHTER.)

Eene ſterke gezonde Boerin, van 27 Jaaren, was een half jaar met een St. Vitus-dans behebt geweest, waarvan de aanvallen allengs menigvuldiger en heviger geworden waren, zo dat er eindelyk zelden een dag voorby ging, waarop zy vry bleef. De verſchynzelen, geduurende de *paroxysmi*, waren zeer verſchillende; maar gemeenlyk had zy eene groote benaauwdheid in den bovenbuik, en hierop volgden dan draaijingen en trekkingen in het gezicht, die op duizenderleye manier gewyzigd waren. Dikwyls begon zy een ¼ uurs agteréen geweldig te gaapen, ſloot dan de tanden, eenige minuten lang, ſtyf op elkander, ſchudde het hoofd, verdraaide de oogen, en maakte vervolgens allerleye ſoorten van wringingen en buigingen met het lichaam, die ſomtyds zeer afſchuwlyk waren. By het eindigen van den aanval loosde zy gemeenlyk zeer veele winden.

Omtrent de aanleidende oorzaak van het gebrek was zy buiten ſtaat eenige toelichting, hoe genaamd, te kunnen geeven. Alleenlyk klaagde zy over een geduurigen azynzuuren ſmaak, en dat alles, wat zy at, zuur ſchoen te zyn, dat haar eetlust zeer ongeregeld, nu eens ſterk, dan weder gering, was, en dat zy eenige maalen van zelf had moeten overgeeven, en daar by zuivere grasgroene en azynzuure Gal was kwyt geraakt.

Vier weeken lang beproefde ik allerleye middelen, doch vruchtloos. De Braakmiddelen deeden haar altoos zeer veel zuure ſtof, die de tanden ſtomp en de keel pynlyk maakte, kwyt worden, maar zonder eenige merkbaare verligting. Buikzuiverende middelen ſcheenen het ongemak heviger, en de Zieke zwakker, te maaken. Ik deed haar niets, dan vleeschſpyzen eeten, en zy klaagde over zuur, even als te voren. Bittere, opſlurpende, zuurtemperende, middelen baatten niets. Na dit alles zonder nut gegeeven te hebben, ſchreef ik pillen voor uit gelyke deelen *Aſa fœtida* en Oſſengal, waarvan zy driemaal daags een ſcrupel innam. In weinige dagen zag ik van

dit

dit middel de gewenschte uitwerkingen; de aanvallen werden ligter, en tevens verminderde ook de zuure ſmaak. —— Agt dagen laater was 'er noch van het zuur noch van den St. Vitus-dans iets meer te beſpeuren. Nog drie weeken deed ik met het middel aanhouden, en al dien tyd had zy geen de minſte trekkingen. Eindelyk deed ik haar nog agt dagen het *Quaſſiehout* gebruiken, en liet haar, genezen, uit ons Gasthuis heengaan.

Buiten twyfel is het zuur in de eerſte wegen van tweederleyen aart, en ook van een dubbelen zeer verſchillenden oorſprong. Somtyds naamlyk is het ſlegts het gevolg van de verandering, die de zuure of zuurwordende ſpyzen, en dranken, uit zich zelve ondergaan, en alsdan heeft de Lyder 'er ſlegts ongemak aan, als hy zodanig voedzel gebruikt heeft. Opſlurpende aarden en loogzouten neemen dit gebrek ligt en op den duur weg, en wanneer de Lyder beſtendig eenen tegenzuur- leefregel in acht neemt, en tevens maag-verſterkende Geneesmiddelen gebruikt, blyft hy in 't vervolg van dit zuur bevryd.

Maar het gebeurt ſomwylen, dat de Lyder altoos, en onöphoudelyk, met zuur geplaagd is, hoedanig hy zynen leefregel ook inrichte, zelfs wanneer hy niets dan vleeſchſpyzen gebruikt. Alle middelen, die het zuur tegengaan, baaten niets, of verſchaffen ſlegts eene zeer kortſtondige verligting. In dit geval is het zuur niet een gevolg van de verandering, die het voedzel of de drank ondergaat, maar eene verkeerde afſcheiding der vochten, die tot de ſpysverteering dienen. De Zieke heeft, zo als KÄMPF zich uitdrukt, een Azynmaakery in de maag. De Verduuwings-vochten zelve zyn zuur, nadien 'er eene prikkeling op de werktuigen der afſcheiding werkt, en derzelver verrichting derwyze verandert, dat zy een geheel ander *product* leveren, als zy moesten. De Gal zelve is in dit geval ſomtyds zo zuur als een ſlap Sterkwater. De oorzaak van dit alles is eene prikkelende ſtoffe, die op de werktuigen ter afſcheiding haar vermogen oefent, en het komt 'er ſlegts op aan, deze ſtof te vinden en weg te ruimen. KÄMPF verhaalt het geval van een Lyder, die, na een kwalyk behandeld ſchurft, zodanig een Azynmakery in de maag kreeg.

Wanneer men nu de prikkelende ſtoffe niet ontdekken kan, gelyk dit in het opgegeven geval plaats had, doen de genoemde pillen, uit gelyke deelen *Aſa fœtida* en Oſſengal zo uitſteekend veel voordeel, dat ik dezelve, volgens

gens myne veelvuldige daar mede genomen proeven, by na als een *Specificum* kan aanpryzen. Welligt helpen zy ſlegts als krampſtillende middelen, die de werking van de onbekende prikkelende ſtof op de werktuigen, de vochten ter verdunning geſchikt afſcheidende, verminderen of geheel beletten.

DE STAAT DER PLANTKUNDE TE PARYS, EN EEN BERIGT VAN DE VOORNAAMSTE PLANTKUNDIGEN TE DIER STEDE.

(Overgenomen uit *a Sketch of a Tour on the Continent, in the Years* MDCCLXXXVI *and* MDCCLXXXVII. *By* JAMES EDWARD SMITH, M. D. & F. R. S. 1793.)

„ Te meermaalen hebben wy, uit deeze *Schets* van „ Dr. SMITH, het een en ander ontleend; als de „ Beſchryving van *Genua;* het Character van J. J. ROUS„ SEAU, en van diens *Weduwe* (*): het lust ons tegen„ woordig, hem te *Parys* te vergezellen, waar hy, die, „ by zyne Landgenooten, den naam draagt van den *Lin„ neiſchen* SMITH, zich voordoet in het Vak, waar toe „ zyne Reis grootendeels was ingerigt; naamlyk, om „ Plantkundige Naaſpooringen te doen. Met genoegen, „ twyfelen wy geen oogenblik, zullen onze Leezers hem „ den ſtaat der Plantkunde te *Parys*, en zyne ontmoe„ ting van de voornaamſte Plantkundigen te dier Stede, „ in de opgemelde jaaren zyner Reize, hooren ver„ haalen."

* * * *

De Kruidtuin te *Parys* is onlangs zeer veel uitgelegd, en beſlaat tegenwoordig een zeer wydſtrekkende plek gronds (†). Dezelve levert veele openbaare Wandel-

(*) *Alg. Vad. Lett.* voor 1794, bl. 256, 299, 462, en 520.

(†) In de laatst in 't *Nederduitsch* uitgekomene *Beſchryving der Stad Parys*, by A. LOOSJES PZ., vergezeld van een Platten Grond, naar de jongſte verdeeling in 48 Wyken, treffen wy, in de XLVI Wyk, *La Section du Jardin des Plantes*, nu ook genaamd *des Sans Culottes*, het volgende korte verſlag aan van den *Kruid- en Planten-Tuin des Konings*, (*Le Jardin*

derwegen op; eenige plaatzen zyn met yzeren hekken afgeſlooten, waarin de Trekkasſen en de Bewaarplaatzen zyn van tedere Planten, geſchikt naar het Stelzel van JUSSIEU. Deeze Tuin wordt des Zomers gebruikt tot de Avondwandelingen van Geleerden en andere lieden van Fatſoen, en alle dagen bezogt door Liefhebbers der Plantkunde, van beide de Sexen. Hier ziet men de Dames druk in de Plantkennis bezig; bloemen ontleedende, en de beſchryving daarvan 'er mede vergelykende: want het is te *Parys* geheel niet ongewoon, dat de ſchoone Sexe, in grooten getale, Lesſen over deeze en geene Weetenſchappen bywoont.

Deeze Plantverzameling wordt doorgaans geagt alleen voor die te *Kew* te moeten onderdoen. Men treft 'er, nogthans, veele Planten aan in *Engeland* niet te vinden, meest uit *Peru* en de *Levant* komende. —— De *Datura arborea*, bedekt met haare heerlyke en ſterk riekende Bloemen, was thans de uitmuntendſte Plant in den geheelen Tuin, en werd alle avonden door eene groote menigte bezogt. Weinigen konden den reuk, voor eenen geruimen tyd, verdraagen. De zeldzaame *Gundelia* groeide hier; doch de meeste van TOURNEFORT's keurlykſte Planten zyn te deezer plaatze, zo wel als in *Engeland*, geſtorven.

Naast aan den Kruidtuin is het Kabinet des Konings, of het Muſeum der Natuurlyke Historie, beſtaande uit een

din des Plantes du Roi.) waarvan deeze Wyk zynen naam draagt. „ In deezen Tuin is het vermaak en 't nut ten „ naauwſten zamen vereenigd. JEAN DE LA BROSSE, Lyfmedi„ cus van LODEWYK XIII, bewoog deezen Koning, om deezen „ Tuin, tot aankweeking van vreemde Planten, te ſtichten; ſe„ dert is dezelve aanmerkelyk vermeerderd, en de Graaf DE „ BUFFON is 'er, onder LODEWYK XV, Opzichter van geweest. „ 'Er is een Catalogus van dezelve in 1665, onder den naam „ van *Hortus Regius* in 't licht gegeeven; echter, ſchoon het „ getal der Planten toen reeds 4000 bedroeg is het thans aan„ merkelyk aangewaſſen. De Tuin, welke eene openbaare „ Wandeling voor de *Paryſenaars* oplevert, ſtrekt zich uit „ van *Rue St. Victor* tot aan de *Seine*, en heeft de aangenaam„ ſte Wandelwegen, en met vreemde Gewaſſen begroeide Heu„ vels en Boſſchen; te midden van denzelven is een fraaije Wa„ terkom, waarin men eene compleete Verzameling van Water„ planten kan beſchouwen; men kan 'er allerleie ververſchin„ gen en gemakken, even als in de overige openbaare Tuinen, „ bekomen." bl. 201.

een lange reeks Vertrekken, byzonder ryk in ſchitterende Vogelen en Inſecten uit *Guinea*. Hier ontmoet men de *Papilo Hecuba*, de éénige misſchien in *Europa*, wél afgebeeld in BUFFON'S *Planches Illuminées*, waarvolgens LINNÆUS dezelve beſchreef. —— Het gedeelte van dat Muſeum 't welk tot het Plantenryk behoort, bevat DU HAMEL'S eigene ſtukken van zyne Proeven op de Boomen, met een groot aantal Buitenlandſche Vrugten; en inzonderheid de oorſpronglyke *Herbariums* van TOURNEFORT en VAILLANT. Van deeze beide is het laatſte het talrykſte, en in den besten ſtaat. Beide zyn zé zeer dienſtig om de Naamen, door de Oude Plantkundigen gebezigd, te bepaalen, en bovenal die der Schryveren, welke deeze Verzamelingen maakten.

Door de vriendlykheid des Heeren D'AUBENTON kreeg ik verlof om ze beide, op myn gemak te doorzien; dat van TOURNEFORT bezag ik met byzondere aandagt, en beſchreef daar uit meer dan tachtig Planten uit de *Levant*, niet opgetekend door LINNÆUS. De Schikking is naar de Letters van het Alphabeth, volgens de *Franſche* Naamen; een ſlegter kon men naauwlyks met mogelykheid verzinnen, dewyl verſcheide Soorten van het zelfde Geſlacht, hier door, op een wyden afſtand van elkander verſtrooid zyn. De gedroogde Planten zyn vastgemaakt op bruin Papier, met daarby gevoegde Aanduidingen. In het *Herbarium* van TOURNEFORT zyn de Planten van elke Soort zo veelvuldig, en de Voorwerpen zo keurig, niet als in dat van VAILLANT.

De geſchreevene Waarneemingen van VAILLANT weezen uit, dat hy een veel beter Plantkundige geweest hebbe dan men hem gemeenlyk ſchat. Hy had keurlyke gisſingen gemaakt, zo wegens de verwantſchappen van veele nieuwe Planten, als over de Gelykluidende Naamen van veele oude. Het verbaasde my, zyn *Herbarium* zo ryk te vinden in *Noord-Americaanſche* Gewasſen, door SARRASIN, in 't vroegst deezer Eeuwe, verzameld. Veele worden thans verondersteld zeer laat ontdekt te weezen; als de *Kalmina glauca* van den *Hort. Kew.* Dit onttrekt niets aan de verdienſten der zodanigen, die deeze Planten naderhand verzameld hebben; doch hoe vreemd is het, dat dezelve zo langen tyd onbeſchreeven gelaaten zyn door de *Franſche* Plantkundigen! —— Eene groote Verzameling van Tekeningen en Handſchriften van PLUMIER blyft nog onuitgegeeven in de handen van de *Aca-*

de-

Académie des Sciences, die een allerdierbaarst geſchenk zoude weezen voor alle Minnaaren der Plantkunde.

Op den trap van dit Muſeum is een leevensgroot Standbeeld van den beroemden Graaf DE BUFFON, gepaard met Bycieraaden, die de Weetenſchap, waar in hy zo zeer uitmunt, aanduiden. Het Opſchrift gaat alle maate van zedigheid te buiten, en grenst aan oneerbiedigheid: MAJESTATI NATURÆ PAR INGENIUM: EEN VERNUFT GELYK AAN DE MAJESTEIT DER NATUURE. De uitdrukking des gelaads is zeer trots. Hoe een *Franschman*, „ *Philoſophe* „ *ſoi diſant*," zodanig eene vleiery kon verdraagen, gaat de vatbaarheid van een min verheven Vernuft te boven. Ik was zo gelukkig niet van deezen grooten Man te zien; dewyl hy, toen ik te *Parys* was, zich eenige mylen van die Hoofdſtad verwyderd vondt.

Met zyn Amptgenoot en Vriend, de Heer D'AUBENTON, verkeerde ik veelvuldig, en altoos met vermaak en leering. De Graaf DE LA CEPEDE, die zints een zeer goed Werk heeft uitgegeeven over de *Kruipende Dieren*, geſchikt om ten Vervolge van BUFFON te dienen, bevondt zich ook dikmaals in het Kabinet, toen ik my daar van tyd tot tyd vervoegde.

In den Tuin ontmoette ik nu en dan den Heer ADANSON, wiens bedreevenheid in de Plantkunde hem een groote roem zou aanbrengen, ware hy min verſlaafd aan het wonderſpreukige, en minder de Pedant. Doorgaans deed hy, met my ſpreekende, een aanval op LINNÆUS: nu eens noemde hy hem een *zeer onkundig* en *ongeletterd* Man; en, wanneer ik het waagde diens *Philoſophia Botanica*, als een bewys van het tegendeel, aan te voeren, ſchold hy hem voor een *Scholaſtiek*. Ik hield my te vrede met glimlachende te denken hoe de eene beſchuldiging de andere vernietigde. De Heer ADANSON is geen minder voorſtander van Barbaarſche Naamen in de Plantkunde; hy pryst aan, dat elke ſoort van Plant, in alle Boeken, enkel zal genoemd worden by den naam, onder welken dezelve bekend is in het Land waar die Plant voorkomt, even of dezelfde Plant niet menigmaal voorkwam in vyftig of honderd onderſcheide Landen, en in elk dier Landen geen byzonderen naam hadt, en als of de Naamlyst van LINNÆUS niet ten vollen geregtvaardigd is door Rede en Ondervinding beide!

Dit brengt my om een kort verſlag te geeven van eenige andere voornaame Plantkundigen, thans te *Parys* in

leeven. De Heer ANTHONY DE JUSSIEU mag vry aan het hoofd geſteld worden der zodanigen onder hun, die, wat het Stelzel aanbelangt, den naam van *Anti-Linnæisten* mogen draagen. Hy erfde zyn ſmaak voor de Plantkunde van zyne Oomen BERNARD en JOSEPH DE JUSSIEU. De eerstgemelde was Hoogleeraar te *Parys*. De laatstgenoemde maakte eene ſchoone Plantverzameling in *Peru*. Hunne Boeken en Plantverzamelingen kwamen by erfenis aan deezen Neef, die eerst zedert weinig jaaren zyne aandagt meer byzonder op de Plantkunde vestigde; doch met welk een gelukkigen uitſlag hy, in dat korte tydsverloop, zich daar op bevlytigde, wyst zyne *Genera Plantarum* uit, in den Jaare MDCCLXXXIX in 't licht gegeeven. Een Werk, 't welk den Schryver zal vereeuwigen, en waarſchynlyk tot de Naakomelingſchap overgaan met de *Genera Plantarum* van LINNÆUS; twee Werken zo wel by elkander voegende. Den zodanigen, die zyn Werk kunnen leezen, en bevoegd zyn om 'er over te oordeelen, behoeft niet gezegd te worden, dat de Heer DE JUSSIEU een rechtſchapen Wysgeer is, door en door ervaaren in de Weetenſchap, vuurig in het najaagen der waarheid, zelve voor overtuiging blootſtaande, en opregt in zyne berispingen der gebreken van anderen; en zullen zy zich niet verwonderen te hooren, dat hy in zyn voorkomen en zeden beleefd en gevallig is, en in zyn onderhoud aangenaam. Schoon wy in veele ſtukken verſchilden, als ten aanziene van het opmaaken van de Naamlyst der Planten, en de verdienſten van het Stelzel van LINNÆUS, kreegen wy, daar waarheid ons beider doel was, door herhaalde en openhartige geſprekken, langs hoe meer agting voor elkanderen; en, wat my betreft, moet ik bekennen, dat het onderhoud met deezen Man voor my altoos genoeglyk, altoos leerzaam, was.

Ten huize van den Heer DE JUSSIEU ontmoette ik by wylen den Heer DE LA MARK, even zeer aan de Plantkunde overgegeeven, en daarin als 't ware verzwolgen. Zyne kundigheid is ongetwyfeld zeer uitgeſtrekt; doch zyn character veel min behaaglyk dan dat van DE JUSSIEU. Deeze Heer heeft op zich genomen het Plantkundige gedeelte van de *Encyclopedie;* een Werk, waar van ik afgeſchrikt ben om het zo zeer te beſtudeeren als het mogelyk verdiende, deels door de wonder vreemde ſchikking, deels uit hoofde van de verugting met welke 'er algemeen van geſprooken werd door de Stelzelminnende Plant-

Plantkundigen in *Frankryk*. Door dit verzuim, en, zo als men my verhaald heeft, om dat ik hem geen bezoek was komen geeven, moest ik ongelukkig ten doel ſtaan aan zyne openbaare berisping, die van my, te myner verdediging, een antwoord vorderde, 't welk ik ook gegeeven heb. —— Ik beken openhartig, dat ik een afkeer had van het gezelſchap eens Mans, die altoos de gelegenheid zogt en aangreep, om met geweld aan te vallen op 't geen hy wist dat myne meest geliefde begrippen waren; en dien ik alle paalen van welvoeglykheid zag overſchreeden, wanneer van eene Plant, in zyn Woordenboek genoemd, in gezelſchap onverhoeds geſprooken werd onder een anderen, ſchoon zeer gebruiklyken, Naam. Meer dan éens heb ik gelegenheid gehad om waar te neemen dat de Ongeſtuimigheid, of Onwelvoeglykheid, der *Franſchen*, het beleefdſte Volk des Aardbodems, alleraanſtootelykst is. Even zo is de ruwheid van zeker ſlag van lieden, die zich anders gelaaten zeer beleefd en nederig te weezen, als dezelve zich openbaart, de lompſte en ondraaglykſte ruwheid!

Onder de *Linnæiſtiſche* Plantkundigen ſteekt de Heer L'HERITIER, thans een der Regters van het Departement van *Parys*, onder de nieuwe Conſtitutie, uit, door zyne heerlyke en ſtelzelmaatige Werken; waarvan de Plaaten uitgevoerd zyn met eene fraaiheid en naauwkeurigheid die naauwlyks wedergade heeft, en zyne Beſchryvingen zyn niet min volkomen. Aan deezen Heer is toevertrouwd de Uitgave van DOMBEY's Planten, in *Spaanſch America* verzameld; en het is te hoopen, dat hy de Wereld niet langer in verwagting van dit Werk zal houden dan tot volmaaking van 't zelve noodig is.

De Heer BULLIARD is wel bekend, door zyn *Herbier de la France*, waarvan de Plaaten met Olieverwen gedrukt zyn. Verſcheide Koperen Plaaten zyn 'er noodig voor ieder Figuur, doorgaans vier of vyf. Op één derzelven zyn alle de groene deelen der Figuure gegraveerd, op een ander de roode, blaauwe, enz. Deeze worden agtereenvolgend op het zelfde papier gedrukt, met de naauwkeurigſte voorzorge dat elke kleur juist op haare plaats kome, en de andere vervange. Ten laatſten komt een Plaat met de ſchaduwen, de naamen en de getallen, in 't zwart, en voltooit de Figuur. Deeze wyze van drukken ſlaagt wonder wel in voorwerpen die zo weinige en eenvoudige kleuren hebben als de *Fungi*,

maar zo gelukkig niet in andere Planten. Het Werk van den Heer BULLIARD behelst meest *Fungi*, en men kan de Plaaten, daar toe behoorende, afzonderlyk bekomen. Zy maaken een dierbaar toevoegzel uit voor de Plantkunde.

De Heer DESFONTAINES, thans Hoogleeraar in de Kruidkunde in den Koninglyken Tuin, was, in den Jaare MDCCLXXXVI, even te rug gekomen uit *Barbarye*, met een ryken oogst van Planten en Insecten, welke hy my alle liet zien, en waarvan hy my deelgenoot maakte. Het is waarschynlyk, dat hy ons zal verpligten met een Verhaal zyner Reize.

De vuurigste dankërkentenisſen ben ik verſchuldigd aan den Heer THOUIN, die het opzigt heeft over den Kruidtuin, voor de heusche en verpligtende wyze, waarop hy my altoos den toegang openzette tot die ryke Verzameling; zo wel als om my te verlustigen in zyn eigen byzonder *Herbarium*, 't welk ik geheel, met geen geringe leering, heb doorzien.

Weinige Natuurkundigen evenaaren den Heer BROUSSONET in yver en bekwaamheden; niet genoeg kan men het beklaagen, dat zyne veelvuldige bezigheden en verbintenisſen hem geen genoeg tydruimte zullen laaten om zyn Syſtematisch Werk over de *Ichthyology* ten einde te brengen, of de uitmuntende Afbeeldingen en Beſchryvingen van Visſchen, van welke één Aflevering in 't Jaar MDCCLXXXII het licht zag, voort te zetten; misſchien nogthans heeft zyn Land reden om zich te verheugen dat hy zyne Talenten op meer gewigtige voorwerpen te koste legt.

Aan de onvermoeide volſtandigheid en werkzaamheid van den Heer BROUSSONET hebbe men voornaamlyk dank te weeten het opneemen van de *Koninglyke Societeit des Landbouws*, opgericht onder LODEWYK DEN XV, doch naderhand veele jaaren lang verwaarloosd; van welke hy Secretaris is. Door het doen van met oordeel uitgekoozene Proeven, door het geeven van Belooningen voor nuttige onderneemingen, door recht te paſſe komende en in 't oog loopende uitgaven van Werken, de aandagt des Landmans en des Burgers te trekken tot dit allerbelangrykst onderwerp, heeft deeze Societeit den Landbouw in *Frankryk* ſchielyker verbeterd dan ooit in eenig ander Land gebeurde. Onder andere verbeteringen is de aankweeking van Raapen en Aardappelen zeer algemeen geworden. Om de Armen met het gebruik van dit laatſte voed-

voedzel te bevredigen, hebben verſcheide Perſoonen van hoogen rang met hun voorbeeld in 't gebruik daar van voorgegaan. Ik heb een geheel geregt van deeze hoogst nuttige Aardappelen zamengeſteld, en op verſchillende wyzen gereed gemaakt, gezien op de tafel van den Heer PARMENTIER, die een Boek geſchreeven heeft over het teelen en het gebruik der Aardappelen. —— Te *Charenton* is een Veterinary-School opgericht, waarin de Heer BROUSSONET en anderen Leſſen geeven over de onderſcheidene takken van den Huishoudelyken Landbouw, welke Leſſen zo wel door Landhoevenaars en Boeren, als door Heeren en Juffrouwen, worden bygewoond.

OVER DE ONTDEKKING VAN DE WINTER-SPINNEN, EN VAN DERZELVER ONFEILBAARE VOORSPELLINGEN OMTRENT VORST EN AANHOUDENDEN DOOI.

„ Met verzoek om eene plaats in ons *Mengelwerk*, is „ ons het volgend Stukje, in het *Fransch*, goed„ gunſtig toegezonden. De vernuftige Zender ontvan„ ge, by deezen, voor die gunst, onze dankbetuiging."

MYNE HEEREN!

Non mihi ſi linguæ centum ſint, oraque centum, en al ware het dat ik zo veele Sekretariſen te hulpe riep, als de Staaten Generaal in hunnen dienst hebben, nog zoude het my, met dit alles, niet gelukken, u een getrouw verſlag te geeven van alle de Wonderen, welke myne waarde Spinnen my meer en meer doen opmerken .... *Myne waarde Spinnen*, zult gy zeggen .... welk eene zonderlinge taal! Maar, *myne Heeren!* indien de geregtigheid gebiede andere menſchen te beminnen naar gelange van het voordeel welk zy ons aanbrengen, of in het toekoomende kunnen aanbrengen, zult gy, hoop ik, erkennen, dat, indien iet anders ter Waereld, de Spinnen verdienen bemind te worden. Men rekent het voor een geluk, wanneer men wél gediend wordt van zyne Huisbedienden, voor zyn geld; van de Klapperlieden en Geregtsdienaars, voor zyn geld; van de Starrekundigen, en zelf van de Geleerden, voor zyn geld. Myne Spinnen, of *onze* Spinnen, (indien gy deel neemt in myne liefde,) zyn eene ſoort van Huisbedien-

den, Klapperlieden, Geregtsdienaaren, vooral van Geleerden en Starrekundigen, die zich ongemeen wel van hunnen pligt kwyten, en wien men geen geld behoeft te geeven. Zal de dienstbetooning van zodanige Dienaaren niet zeer welkom weezen; in de eerſte plaats, in Holland, alwaar men, en te regt, 'er niet van houdt om het geld door de glazen te gooien? Naa dus, indien ik my niet bedriege, alles gezegd te hebben, wat van dienst zyn kan, om in de hoedanigheid van Lofredenaar der Spinnen de aandagt myner hoorderen te wekken, trede ik ter zaake.

Gy, *myne Heeren!* hebt reeds de goedheid gehad, om in uwe *Letteroefeningen* (*) verſlag te doen van myne ontdekking, omtrent de beſtendige en onveranderlyke betrekking tuſſchen den Elektrieken ſtaat des Dampkrings en het verſchynen of verdwynen —— het werken of niet werken —— de meerdere of mindere lengte der draaden van het Spinneweb, vooral der nederhangende; dat wil zeggen, van die Spinnen, welke haare Web loodrecht, en niet evenwydig met den grond, vervaardigen. Met regt hebt gy opgemerkt, dat men de verſcheidenheid, welke in alle deeze opzigten plaats heeft, tot eenen Barometer, zelf tot eenen Thermometer, konde doen dienen. Gy hebt niet verzuimd, daar nevens te voegen myne oplosſing van het verſchynzel, dat de Paerden beter vaaren in eenen Stal, alwaar men veele, dan in een' anderen, alwaar men in 't geheel geene Spinnen vindt. En wat aangaat uwe aanmerking, wegens de nuttigheid der Spinnen in den Zomer; men kan deswegen verdere Narigten vinden in het laatſte Stuk van het *Journal de Phyſique* van den Jaare 1790, als mede in de *Flore des Inſectophiles* van den Heere JACQUES BREZ, aan welken ik eenige byzondere Waarneemingen had toegezonden, die ik niet vroeg genoeg aan den Heere DE LA LANDE, voor het *Journal de Phyſique*, had medegedeeld.

Doch, eer ik verder gaa, moet ik my nader verklaaren omtrent een gevolg, 't welk men, te onregt, uit dit eerſte deel myner Waarneemingen zou kunnen afleiden. In het *Journal de Phyſique*, en nog meer in de *Flore des Inſectophiles* van den Heere BREZ, had ik te kennen gegeeven, dat, by de aannadering van het ſlegte ſaiſoen, de Spinnen volkomen verdwynen. Ik bekenne, het ſtuk altoos van dien kant beſchouwd te hebben, zints ik omtrent

(*) Zie *N. Alg. Vad. Lett.* Vde D. 2de St. bl. 481.

trent dit groot Inſect Waarneemingen heb gedaan. Maar gelyk 'er weinige onderwerpen zyn, aan welke het woord *groot* beter voegt, en gelyk het hier, misſchien, eene zaak betreft, de grootſte en de verwonderlykſte in de geheele Natuur, ſchroom ik niet te erkennen, dat ik lang de ſpeelbal van ſchynvertooningen geweest ben. Hoewel ik een groot getal Spinnen kweekte, ik kweekte 'er nog niet genoeg. Hoewel ik dezelve zeer zorgvuldig waarnam, myne Waarneemingen geſchiedden nog niet met genoegzaame opletendheid of wantrouwen. Eindelyk heb ik in dit jaar kunnen verwerven, tot groote ergernisſe van alle de Vereenigde Provincien, dat 'er eene plaats was, van eenen Mensch bewoond, alwaar men geen enkele Spinneweb verdelgde, zelf naa myne herfſtwaarneemingen; en ik wilde de proef neemen, wat 'er het gevolg van zyn zoude. Ik bezit iets van de gave om te kunnen redeneeren. In het voorleedene jaar had ik (tot een ander oogmerk) opgemerkt, dat de kleinſte Vliegjes, ten minſte, en zelf twee of drie ſoorten van Kapelletjes, in een eigenlyken en volſtrekten zin, niet kunnen gezegd worden geheel te verdwynen. Hierop redeneerde ik aldus: indien het, by naauwkeurige waarneeming, blyke, dat 'er, in eene ſtrenge koude, Vliegjes en Kapelletjes vliegen, dan kunnen 'er ook Spinnen weezen; en indien de Elektrieke geſteldheid der lucht, door eene zeer droege koude, aan zeer kleine Vliegjes, en aan eenige Kapelletjes, hoewel in klein getal, de kragt van beweeginge mededeele, zou het kunnen gebeuren, dat 'er ook Spinnen zyn in de zelfde evenredigheid, dat wil zeggen, als *weinig tot weinig*.

Ik maakte dan een begin, om mynen geheelen Zomer te beſteeden aan het lokken van zo veele Spinnen van allerlei ſoort, als ik konde magtig worden: want men kan de Spinnen lokken; en men vindt 'er zeer veele ſoorten van. Moeilyk was deeze taak: want men moet zich, daar toe, zeer veele onaangenaamheden getroosten, vooral eene ſmoorende hitte, zo wel by nacht als by dag, en nog meer 's nachts dan over dag. Maar ik ontving, tot loon van myne laſtige werkzaamheden, een zo verbaazenden toevloed van Spinnen; ik vond my welhaast omringd, bekleed, geborduurd, met zo veele Spinnewebben; en de verwonderlyke verſcheidenheid hunner Werkſtukken, gevoegd by die van hunne perſoonen, heeft myne wenſchen met zulke vroege vrugten vervuld, dat ik welhaast heb vergeeten de menigte van opofferingen, voor

welke ik deeze ſchatten heb moeten koopen. Voor de de Liefhebbers der Natuurlyke Historie laate ik een berigt van zulke Spinnen over, die voor hunne Kunstverzamelingen zyn geſchikt. De Natuurkundigen mogen oordeelen over de veelvuldige nuttigheden, welke, met opzigt tot de verbeteringen in de Elektriciteit, daar uit kunnen voortvloeien. Voor de Starrekundigen vervaardige ik nieuwe Berekeningen en nieuwe Tafels, voor welke zy, hoope ik, aan my hunne verpligting zullen betuigen. Eéne zaak, intuſſchen, is 'er, welke, in eene *Verzameling*, zo nuttig voor de Menſchen, als ik de uwe beſchouwe, niet ſpoedig genoeg kan te boek geſlagen worden. 't Is, dat de Waarneemingen van het jongſtverloopen jaar eene nieuwe volgreeks van waarheden en van voorſpellende teekenen hebben aan de hand gegeeven, welke wy eeniglyk aan de Spinnen hebben dank te weeten, zo met opzigt tot onze Ziekten, als tot onze burger- en krygsverrigtingen te Lande en ter Zee.

Mogt ik, beſtaanbaar met de hartlyke genegenheid, welke ik jegens myne medemenſchen voede, met een goed geweeten kunnen uitſtellen, hun te berigten, dat de zeer in 't oog loopende hervatting van den arbeid der Spinnen den naam zou kunnen draagen (vooral in deeze Provinciën) van de meest geduchte en heilloosſte van alle ontlastingen der lucht; zulk eene naamelyk, welke oogenblikkelyk Borſtontſteekingen, Buikloop en Longontſteekingen, veroorzaakt, en de ſpoedigſte toediening van Geneesmiddelen nutteloos maakt. —— In de maand Mai deezes jaars hebben 'er drie van de meest kenmerkende verſchynzelen by de Spinnen plaats gehad. Maar onder het vry aanzienlyk getal van menſchen, welke nevens my ter zelfde Plaatze woonen, en die zich in geenerhande buitenſpoorigheden hadden verloopen, zag men, by het eerſte verſchynzel, Longontſteekingen, welke den lyder op den rand van het graf voerden; by het tweede vernam men eene ontſteeking in de harsſenen en in den onderbuik, by den perſoon, met welken ik de meeste verkeering had; en by het derde heb ik zelve, die my de kosten getroost, en ondervinding gehad heb van alle de uitwerkzelen van eene brandende, al te drooge, en hier door alleen in deeze Provinciën vergiftige lucht; ik zelve, zegge ik, heb maar al te duidelyk geleerd, dat, by den eerſten aanblik van eene aanmerkelyke verſchyning van Spinnen, ieder verſtandig mensch behoorde gebruik te maaken, inzonderheid

held hier te Lande, van ontbindende middelen, van verkoelende ſpyzen en dranken, met één woord, door zynen leefregel, de overmaatige ſpanning, uit de geſteldheid der lucht voortvloeiende, te verminderen.

Primo vivere, deinde philoſophari, zegt het ſpreekwoord. Naa dat ik, zo den Burgeren in 't algemeen, als den Geneeskundigen in 't byzonder, een onfeilbaar voorteeken had aangeweezen, welk men door middel der Barometers en Thermometers niet kan bekoomen, aangaande de hoedanigheid der lucht en van de ontſteekende ziekten, nevens derzelver zwaarſte toevallen, welke oogenblikkelyk zich vertoonen, heb ik gemeend, geenen ondienst te zullen doen aan alle Landen, welker voornaamſte rykdom in Weilanden is gelegen, indien ik hiernevens voege, dat men, uit de houding der Spinnen, omtrent het einde van April of het begin van Mai, een onfeilbaar voorteeken kan opmaaken, of 'er veel dan weinig Gras zyn zal (*). In het begin van Mai maakte ik my gereed om aan eenen, in dit geval meer dan voldoenden, getuige te berigten ('t is de Schryver van de *Flore des Inſectophiles*, welken ik bedoele) dat 'er een van de droogſte Voorjaaren en Zomers op handen was. Lacht 'er niet om, *myne Heeren!* maar ik heb in 't vervolg nog meer gedaan; door behulp van een Handelgezelſchap, wilde ik alle de Hollandſche Boter opkoopen, om daarmede nog ſterker te bewyzen dan de Atheenſche Wysgeer, die alle de Wynperzen in Attica hadt in beſlag genomen, van hoe veel belangs de Weeten-

(*) Reeds, veelligt, verlangen veelen te weeten, waarin deeze Verſchynzelen der Spinnen gelegen zyn, of hoedanig men het moete aanleggen, om den kort aanſtaanden of afgelegenen toeſtand van den Dampkring, door middel der Spinnen, waar te neemen. Maar in zo verre een berigt wegens deeze Voorteekens eene afzonderlyke weetenſchap uitmaakt, heb ik gemeend, dat daar toe een Werk wierdt vereischt, 't welk over geen ander onderwerp handelde. Myn voorneemen is, binnen kort, dit Werk by de hand te neemen. By ongeluk beantwoorden myne kragten niet meer, als eertyds, aan myne wenſchen. Hierom ben ik te raade geworden, myne gedagten, van tyd tot tyd, door Brieven, mede te deelen aan den Heere CHARLES BONNET, welke my reeds heeft te kennen gegeeven, hoe zeer de eerſte proeve myner Ontdekkinge *zyne nieuwsgierigheid heeft geprikkeld*. Niets konde voor mynen yver tot eenen ſcherper prikkel dienen.

tenſchappen voor den Koophandel zyn. Myn gezelſchap dit myn eerſte voorſtel ongelukkiglyk *ad referendum* hebbende genomen, haaſte ik my, in de Maand Augustus, om hetzelve aan te ſpooren, door de verzekering dat 'er geen Naagras zijn zoude. En deeze verzekering is maar al te zeer door de uitkomst bekragtigd.

Maar vermits gy, *myne Heeren!* in uw eerſte Uittrekzel, dat gedeelte mijner Voorſpellingen zeer duidelyk hebt begreepen, raakende de Waarneeming van de lengte der binddraaden van den neerhangenden Spin, zal ik voor u niet verzwygen, dat een myner bewyzen *ad hominem*, om myne deelgenooten te overtuigen dat men geen Naagras hadt te wagten, ontleend wierdt van het voor my vernukkend ſchouwſpel, en ook voor anderen: ik heb het oog op twee nederhangende Spinnewebben, beginnende by het bovenſte van eenen Schoorſteen, en eindigende op een dak zeer digt by den kruin van eenen dyk, die, met een Maatſtok gemeeten zynde, meer dan vierendertig voeten lang wierden bevonden. Tot mynen roem hebben zy meer dan drieëntwintig dagen ſtand gehouden.

Denkt, ondertusſchen niet, *myne Heeren!* dat de aangeweezene zo aangelegene Voorſpelling zich alleen bepaalt tot het voeder voor uw Vee, en tot hetgeen daar mede verknogt is. Indien wy gaan redekavelen over het verwonderlyk geheel van de voortbrengzelen der Natuure, zullen wy met dankbaarheid opmerken, dat, hetgeen voor het eene Land een ramp is, bykans altoos voor een ander de grootſte zegen is; en dat de zelfde oorzaak, welke, by voorbeeld, de inzameling van Hooi, en 't geen daar toe behoort, tot op de helft, of nog meer, vermindert, den grootſten overvloed van Wyn en andere leevensmiddelen voortbrengt. Indien de dranken een voornaam onderwerp der behoeften zo wel als der Handelontwerpen van het Noorden uitmaaken, volgt 'er dan niet uit, zo ras de Spinnen gezegd hebben dat 'er geen Hooi zal zyn, dat zy dan met een zeggen, dat 'er veel Wyn zal zyn? en kan 'er wel iets van grooter gewigt zyn voor de ontwerpmaakers in het ſtuk van Wyn, dan uit de wyze, op welke de Spinnen zich in de maand April beweegen, te kunnen voorweeten, hoedanig de Wynoogst in October zyn zal?

Laaten wy tot de Winter-Spinnen overgaan: naardien ik uit de honderd nieuwe Waarneemingen, welke my de Spinnen hebben aan de hand gegeeven, toen ik haar by my haa-

haare Nationaale Vergadering deed houden, al aanſtonds heb geleerd, dat 'er Winter- en Zomer-Spinnen zyn. Ik twyfele, of wel iemand dit zou vermoed hebben. Ik ben reeds geneezen van de moeite, welke het my zelven heeft gekost om het my te kunnen verbeelden; maar vermits het eene waarheid, en wel eene hoofdwaarheid, is, vooral met opzigt tot de Natuurlyke Historie, zal ik zeggen, dat onder misſchien vierduizend Webben, welke in het laatst van den Herfst myne wooning verſierden, ik nooit, door elkander gerekend, meer dan vier of vyf Winter-Spinnen in volle werking heb gezien. Ik druk my aldus uit, om dat 'er twee ſoorten van Winter-Spinnen zyn, of twee ſoorten van werkzaamheid by de Winter-Spinnen plaats hebben. De eene ſoort vergenoegt zich met de bemagtiging van Webben, geduurende het voorgaande ſaiſoen in gereedheid gebragt; en het kan, veelligt, zyne nuttigheid hebben, hier by aan te merken, dat 'er, in den aanvang van den Winter, woedende gevegten voorvallen, om geene andere reden, dan wie meester zal blyven van de best ingerigte Webben. De andere ſoort, welke, ongetwyfeld, het meeste regt heeft op den titel van Winter-Spinnen, zich niet vergenoegende met de bemagtiging van reeds gemaakte webben, vervaardigt, by elke hervatting van koude, nieuwe webben, en verbetert ze, gelyk 'er, in den Zomer, by elke herhaaling van warmte, door denzelfden Spin nieuwe Webben gemaakt en verbeterd worden. Dewyl deeze nieuwe reeks van voorvallen alle de regels van Overeenſtemminge, door vroegere Schryvers nedergeſteld, ja zelf de regels, door my zelven aangenomen, overhoop werpt, heb ik ontelbaare behoedmiddelen te baate genomen, om zeker te zyn dat ik niet misleid was. Maar, naa alles gezien te hebben 't geen voor bewys konde dienen, is 'er niets meer overig, dan een beknopt verſlag te doen van 't geen ik heb opgemerkt, ondertekend en bekragtigd ten overſtaan van getuigen, geduurende eenen Winter, voor myne behoeften allerbest berekend.

De eerſte Waarneeming, dat de Ring-Spinnen post vatteden in voorshands gemaakte Webben, of dat zy nieuwe maakten, deed ik in de eerſte koude, tot op den tyd dat 'er ſneeuw viel, en tot dat het vroos, in het begin van November. Ik moest myne eigen oogen wel gelooven. Maar nog duidelyker heb ik opgemerkt de zamenſtemming van de Verſchynzelen der Spinnen met de Maan-

Ver-

Verſchynzelen en met die der koude, ten tyde van de hervattinge der koude in het begin van December. Te meer vermaak heb ik nog hier in ondervonden. „ De oo„ gen zien niets duidelyk, dan 't geen zy voorshands weeten „ te zullen zien," zo als my onlangs de Heer MORVEAU ſchreéf. Veel oplettender zynde geworden op de huishouding der Spinnen zints het gebeurde in November, heb ik opgemerkt, dat 'er bykans altoos negen dagen verloopen tusſchen de eerſte beweeging der Spinnen en de waare vestiging der koude. Dezelfde waarheid, dezelfde uitwerkzels, dezelfde gevolgtrekkingen, merkte ik op, ter gelegenheid van de derde hervattinge van het vriezend weêr in January. Maar nog fraaier was myne opmerking in het begin van February. 't Was mooi, 't was warm, weêr; 'er was geen ſchyn van koude meer; men zou gezegd hebben dat men de kachels konde wegneemen. Maar op Saturdag, den vierden, begon ik te roepen, dat 'er de grootſte verandering in den Dampkring zou voorvallen die men nog ondervonden hadt, omdat ik, onder andere gelykſoortige teekens, drie kleine Webben de eene boven de andere had, die 'er 's daags te vooren niet geweest waren. Op den negenden was 'er ys, en op den dertienden lagen de ſlooten digt. Wie zou niet geloofd hebben dat de Winter geëindigd was? Ik erken dat ik zelve van die gedagte was, en ik rekende het my voor een geluk, negen dagen te vooren te hebben kunnen voorſpellen het digt liggen der ſlooten, aan eene geheele Stad, toen dezelve daarop het minst verdagt was. In één woord, ik dagt niets anders te doen te hebben, dan op myne laurieren te gaan ſlaapen. Maar hoe groot was myne verbaasdheid, naa den dooi en toen alles ontdooid was, op den 28 eene ſpoedige opbruiſching te verneemen onder myne bekende, en zelf onder andere nog onbekende, Spinnen! Ik zag ze loopen, woelen, werken, elkander aantasten. Hierom in de verwagting zynde dat 'er nog iet zeer merkwaardigs zou gebeuren, en dat 'er althans zeer droog, indien niet zeer koud, weêr op handen was, vond ik geraaden, eene ontegenzeggelyke dagteekening te moeten daarſtellen, door het doen aanteekenen van dit nieuw Verſchynzel onder de Spinnen by den eerſten Boekhandelaar der Stad, en hem te verzoeken, daar van kennis te geeven aan allen, die zynen Winkel kwamen bezoeken. Twee dagen daar naa regende het, en dit was my niet gunſtig. Vyf dagen daar naa regende het nog,

en

en dit ſcheen myn ſtelzel meer en meer om verre te werpen. Maar, het oog ſteeds gevestigd houdende op de werkzaamheid myner Spinnen, ſchreef ik dagelyks aan den zelfden Boekverkooper, dat ik volſtandig by myn gevoelen bleef, hoewel het regende (gewigtige ſtoffe tot naadenken), en dat het, vroeg of laat, drooger en kouder weêr zou worden dan men verlangde. Eindelyk begon het op den 8 te waaien tot myne regtvaardiginge, op den 9 ſneeuwde het tot myne eere, en op den 10 vroos het tot mynen zegepraal. Zelf viel 'er meer ſneeuw dan in het midden van February; zelf lagen de ſlooten digt. Men heeft gezien, dat myne Voorzeggingen tot een zekeren waarborg konden dienen voor het laaden en het vertrek der Schepen. Men heeft my het regt gedaan, dat men met kleine kosten zich van myne Almanakken zou kunnen voorzien. En, met en boven dit alles, heb ik het ſtreelend genoegen ondervonden, dat het Volk my openlyk heeft toegejuichd. Voor anderen laat ik over, om te beoordeelen, of het hier gelde: *Vox Populi Vox Dei.*

Met gepaste gevoelens, heb ik de eer, enz.

Utrecht, 28 Maart, 1792.

QUATREMERE D'ISJONVAL.

LEEVENSSCHETS VAN DEN HEER ABAUZIT. Door M. B. . .

Men heeft gezegd, dat een Volk gelukkig was, wanneer Eeuwen voorby liepen zonder aan de Geſchiedenis belangryke Tooneelen vol verſcheidenheids op te leveren. Deeze waarneeming geldt mede ten opzigte van een enkel Perſoon. Het getal der Leevensjaaren van den Heer ABAUZIT is groot, dat zyner Leevensgebeurtenisſen niet veelvuldig; hy leefde gelukkig.

ABAUZIT's Geſlacht ſtamde af van eenen *Arabiſchen* Arts, die zich, in de Negende Eeuwe, te *Toulouſe* nederzette; 't zelve was niet adelyk; met minder nederigheid, met minder liefde voor het Vaderland, zou hy het doorlugtig gemaakt hebben; zonder het te zoeken heeft hy zyn Naam eerwaardig doen worden.

Te *Vaïs* werd ABAUZIT, op den elfden van Slachtmaand des

des Jaars MDCLXXIX, gebooren. Zyn Vader ſtierf in 't Jaar MDCLXXXI. Zyne Moeder, ANNE DE VILLE, leedt geweldige Vervolgingen ter oorzaake van haaren Zoon (*); men wilde haar dwingen, dien in den *Roomſch Catholyken Godsdienſt* op te voeden, naa dat, in den Jaare MDCLXXXV, het *Edict van Nantes* herroepen was. Zy zondt hem eerst na *Orange*, met een vertrouwde Dienstboode, en van daar na een klein Dorpje naby de *Die*: langen tyd kon men hem daar niet verbergen; hy werd te *Vzès* te rug gebragt, en in het Collegie gezonden; maar dewyl zyne Moeder hem beginzels inboezemde ſtrydig met die zyne Vervolgers wenſchten dat hy aannam, noodzaakte men haar hem by een *Roomſch Catholyk* in de kost te beſteeden. Zy hadt moeds genoeg om hem van daar te doen wegneemen, en, om hem te onttrekken aan de naaſpeuringen en den yver zyner bekeerderen, deedt zy hem langen tyd omdoolen in het gebergte der *Cevennes*; veranderende van ſchuilplaats zo dikwyls als zyn Biſchop ontdekt hadt waar hy zich onthieldt: eenmaal hadt men het Huis, waarin hy ſchool, omzet; men plaatſte het Kind, in eene mande, op een Ezel belaaden met voorraad, en hy ontkwam door deeze list. Met zo veel belangs te ſtellen in een Kind, ſchynt men voorzien te hebben, dat hy, ten eenigen tyde, een groot Man zou worden.

Ondertuſſchen werd de Moeder van den jongen ABAUZIT in het Kasteel van *Somieres* opgeſlooten, waar zy eene zeer ſtrenge behandeling moest lyden; doch te vergeefsch: men kon haar niet dwingen om haar Zoon t'huis te ontbieden, die zy eindelyk na *Geneve* gezonden hadt. Deeze Vrouw bezat een moed tegen Vervolging opgewaſſen, een zeer gezond verſtand, veele kundigheden, en zy mogt, ſchoon ſterk voor den Godsdienst yverende, gezegd worden geene geringe maate van Wysbegeerte te bezitten. Zy was te meermaalen gewoon te zeggen: „ Ik „ wil niet dat myn Zoon van een Godsdienst zy, die de „ Menſchen dom en ſnood maakt!" Zy oordeelde over de Leerſtukken naar derzelver invloed op het Zedelyke, en

(*) De Heer ABAUZIT hadt een jonger Broeder, die dezelfde Vervolgingen leedt als hy. *Geneve* was desgelyks diens ſchuilplaats: een ongeluk maakte het noodzaaklyk dat hy gatrepaneerd moest worden; hy hadt 'er zyn geheele leeven hinder van; hy ſtierf te *Londen*, in 't Jaar 1717.

en was aan geene gehegt, dan die zy geloofde weezenlyk tot bevordering der goede Zeden te ſtrekken.

De gezondheid van Mevrouw ABAUZIT kon het niet lang uithouden in 't gemis haarer vryheid; eene koortzige ongeſteldheid dreigde haar een kort aanſtaand leevenseinde; doch welke poogingen haar Geneesheer ook te werk ſtelde by den Biſſchop van *Vzès* (*), hy kon van dien wreeden niets verwerven. Zy zou daar haar leeven geëindigd hebben, indien eene gelukkige gebeurtenis den Bevelhebber des Kasteels niet na *Parys* hadt opontbooden: diens Broeder, die zyne plaats bekleedde, was zo verlicht en menschlyk als de ander onkundig en wreed; hy kende alle de verdienſten van zyne Gevangene, en nam gevoelig deel in haar lot. —— „ Gy," ſchreef deeze aan den Biſſchop, „ gy wilt dat Mevrouw „ ABAUZIT hier ſterve; maar, wat my betreft, ik wil „ haar Beul niet weezen." Hy ſchreef na 't Hof, en verwierf de ſlaaking der Gevangene tot dat zy herſteld zou weezen.

Mevrouw ABAUZIT kwam, door duizend gevaaren heen worſtelende, twee jaaren naa haaren Zoon, half dood, te *Geneve*. Zy hadt eenige overblyfzels medegenomen van vry ruime middelen, waar mede zy de Opvoeding van den jongen ABAUZIT bekostigde; hem vroegtydig, ook door haar voorbeeld, leerende, om het buiten veel onnoodigen omſlag te kunnen ſtellen, en het geluk te zoeken in de opklaaring des Verſtands, en in de betragting der Deugd.

ABAUZIT maakte ſnelle vorderingen in alle Weetenſchappen; zyn geest ſchikte zich met dezelfde gemaklykheid naar alle. Maar de Natuur-, de Wiskunde (†) en de Natuurlyke Historie hadden voor hem de grootſte aantreklykheden. Tot de Godgeleerdheid beſtemd, gaf hy zich daar aan eerst met yver over; doch hy zogt de blykbaarheid, en die vondt hy 'er zeldzaam. Deeze Weetenſchap bleef, egter, niet dor onder zyne handen; hy

(*) Het Hof gaf toen aan de Biſſchoppen *Lettres de Cachet*, in blanco getekend, die deezen vervolgens, naar welgevallen, uitdeelden. Door dit middel zogten die goede Herders hunne dwaalende Schaapen te regt te brengen!

(†) ABAUZIT hadt een Oom, die een groot Wiskundige was; hy heette DE FOISAC. ABAUZIT bezat van hem eene Verhandeling over het zamenſtellen der *Logarithmes*.

hy maakte haar dikwyls nuttig voor zyne Vrienden; hy verzuimde geenzins zich op de oude Taalen toe te leggen, en weinigen verſtonden die zo goed als hy.

Na *Holland* vertrok ABAUZIT in 't Jaar MDCXCVIII. Hy zag 'er BAYLE, JURIEU, de BASNAGES; met den eerstgemelden maakte hy naauwe Vriendſchap, diens uitgebreide kennis en groot vernuft bewonderende: naderhand heeft hy gezegd, dat men JURIEU niet altoos regt gedaan hadt; dat deeze geestdryvende Man, by een welgeoefenden geest, eene ſchitterende verbeeldingskragt bezat: hoog ſchatte hy de BASNAGES, en hieldt zyn geheel leeven lang voor hun dezelfde hoogagting.

Indien ABAUZIT zich in *Holland* hadt nedergezet, zou *Rotterdam* (*), de Woonplaats der gemelde Geleerden, de plaats zyner verkiezinge geweest zyn. Hy ſtak van *Holland* na *Engeland* over. Czaar PETER DE I bevondt 'er zich ten dien tyde; de Marſchalk DE TALLARD handelde 'er toen over een Verdeelingsverdrag tusſchen *Frankryk* en het Huis van *Oostenryk*. In *Engeland* aan zich zelven overgelaaten, in een leeftyd op welken anderen niets dan vermaak naajaagen, dagt ABAUZIT over de oorzaaken der Omwentelingen van dat Ryk: hy ſpeurde de bronnen der Welvaard op; zomtyds vondt hy dezelve in de Wetten, voorgeſchreeven door voorbygaande omſtandigheden, in die, welke de botzing van tegenovergeſtelde belangen deeden gebooren worden; Wetten, menigwerf veel wyzer dan derzelver Maakers bedoeld

(*) De Heer ABAUZIT was getuigen van eene ſoort van ſpel, 't welk een Bekeerling tot het *Proteſtantendom* daar gaf, te zamen met den Hoogleeraar JURIEU. Het was alstoen de gewoonte, dat de zodanigen, die afſtand deeden van den *Roomſchen Godsdienst*, hiervan in 't openbaar reden gaven. Deeze Bekeerling klom op een ſtoel, en, eene ſpraakwending maakende tegen een Hostie, die hy tusſchen de vingeren hieldt, ſprak hy: „ Zyt gy een God, verdedig u; indien gy „ ſlegts een Ouwel zyt, kan ik u zonder misdryf in ſtukken „ breeken, en u onder myne voeten trappen;" en hierop ſtrooide hy de brokken in de Vergadering. BAYLE en ABAUZIT lachten op zulk een belachlyk tooneelſpel; en de geestigheid, die de Philoſooph hier over zich liet ontvallen, was, voor een gedeelte, de oorzaak van den ſchandelyken twist, die eenigen tyd daar naa tusſchen hem en den Hoogleeraar ontſtondt.

doeld hadden. Hy geloofde, ondertusschen, dat het Geluk des *Engelschen* Volks min het uitwerksel was der Wetten dan der Zeden.

Hy maakte te *Londen* kennis met S. EVREMONT, en deeze beminnelyke Grysaart, in menschkunde door en door bedreeven, gevoelde al de waarde van ABAUZIT; hy voorspelde, dat hy, die in zyne vroege jeugd de agting der Grysaarts verdiende, in een verder gevorderden leeftyd de bewondering der Verstandigen, en den eerbied der Braaven, zou wegdraagen. Hy zag NEWTON, van wien hy vervolgens het *Commercium Epistolicum* ontving, met de betuiging, zo streelend van een zo groot Man: „ *Gy zyt wel waardig tusschen* LEIBNITZ *en my te oordeelen.*"

Hy is de Vriend geweest van JEAN PERRI, dien *Engelschen* Ingenieur, die korten tyd daar naa zich na *Rusland* begaf, om de groote oogmerken van Czaar PETER DEN I te onderschraagen. WILLEM DE III liet ABAUZIT, door MICHEL LE VASSOR (*), zeer voordeelige aanbiedingen doen, om hem aan zich te verbinden; hy weesze van de hand; dewyl hy, ze aanvaardende, zich in *Engeland* moest nederzetten, en zyne liefde tot zyne Moeder riep hem na *Geneve*, werwaards hy zich over *Holland* en *Duitschland* begaf.

Behalven deeze Reizen, deedt ABAUZIT slegts eenige kleine tochten door *Zwitzerland*, en elk deezer verrykte de Natuurlyke Historie met nieuwe Waarneemingen; hy bezogt de Ysbergen in *Savoye*, en vervaardigde eene Kaart van dezelve.

ABAUZIT keerde nooit in *Frankryk* weder. De Vervolgingen, welke hy in zyne kindsche jaaren daar hadt moeten lyden, hadden hem een verregaande vrees voor dat Ryksbestuur ingeboezemd. Die zelfde Vervolgingen en zyne Wysbegeerte hadden de *Papery* haatlyk in zyne oogen gemaakt; hy bestreedt dezelve met genoegen, en een gelukkigen uitslag; de belangen en de eer der *Protestanten* lagen hem altoos zeer na aan 't harte.

Zyne Moeder verloor hy in 't Jaar MDCCXXVI. Zy had-

(*) De Schryver van de *Histoire de* LOUIS XIII, en toen Onderleermeester van den Hertog van *Glocester*, Zoon van Koningin ANNA.

hadden tot dus lange elkanders geluk uitgemaakt; nooit was eene Moeder meer bemind dan zy, nooit een Zoon dierbaarder dan hy. Zyne droefheid klom, in den aanvange, ten hoogſten toppunte; de tyd deedt dezelve in eene zagte droefgeestigheid veranderen.

Het was in 't zelfde Jaar, dat de Kleine Raad van het Gemeenebest hem het Burgerregt ſchonk; dit was een Eer, en zyne zedigheid zou dezelve geweigerd hebben, indien het hadt kunnen geſchieden. Men verlangde, dat hy een Hoogleeraarampt zou bekleeden; hy verkoos alleen de post van Boekbewaarder waar te neemen; maar weigerde de Wedde, daar toe ſtaande, te ontvangen (*). Hy vreesde voor alles wat hem in eeniger voege afhanglyk kon maaken; op Vryheid was hy ten ſterkſten geſteld, hy offerde daar aan Rykdom en Roem op.

Men moet verbaasd ſtaan over de Algemeenheid zyner Kundigheden. Hy was bekend by de beroemdſte Wiskundigen, Wysgeeren en Godgeleerden, in *Europa*; hy bezat kennis genoeg om hun te beoordeelen, en bykans altoos om hun te onderwyzen. Hy onderzogt, met den Heer DE MAIRAN, de Oorzaaken en de Verſchynzels van het Ys, van het Noorderlicht, van de Kleuren die by de Eclipſen gezien worden, van de Veranderingen in den Barometer, en bepaalde de Uitwerkzels der Stormwinden op dezelve. Hy ſtreedt voor NEWTON tegen FONTENELLE en Vader CASTEL; hy beantwoordde de Tegenwerpingen van DE CROUSAZ, over de Leer der *Aſymtotes* van den Marquis DE L'HOSPITAL; hy hieldt zich onledig over ver-

(*) Deeze belangloosheid is des te hooger te ſchatten, dewyl hy niet ryk was. Hy bezat 1500 Ponden Sterling Oude Annuiteiten in *Engeland*; maar de Familie zyner Moeder, die verpligtingen hadt aan die van den Heer ABAUZIT, zondt hem beſtendig een Jaargeld. De Heer DE VILLE, zyn volle Neef, een verſtandig, zedig en zeer deugdzaam Man, ſchikte hem alle jaaren eene bepaalde ſom toe. De Heer DE LISLE ROY DE 'ST. QUINTIN, Luitenant van *Frankryk*, te *Uzes*, Mejuffrouw DE VILLE, de éénige Dogter zyns Neefs, trouwende, geloofde dezelfde verpligtingen te hebben als zyn Schoonvader, en bleef 'er getrouw aan tot den dood van ABAUZIT. Het is aangenaam te zien, dat de deugden dus van den een tot den anderen in eene Familie overgaan. De Heer ABAUZIT benoemde ook den Heer DE LISLE ROY tot zyn algemeenen Erfgenaam; maar hy hadt geen tyd om zyn Uiterſten Wil te voltooijen.

verſcheide Voorſtellen der Natuur- en Wiskunde met 's GRAVESANDE en zyn Vriend WILLIAM BURNET, Gouverneur van *Nieuw York*, en over de Proeven, welke die nam in 't bepaalen van de Oorzaaken der Stroomen; hy kende de misſlagen, die de Ridder RENAU begaan hadt in zyne Theorie van het Scheepsbeſtuur, en regtvaardigde deezen omtrent eenige andere, over welke men hem beſchuldigde; doch die hy niet begaan hadt. Hy ontdekte een Fout in de Wiskundige Beginzelen van NEWTON; doch die groote Wiskundige hadt dezelve in eene andere Uitgave verbeterd. Men weet tegenwoordig, dat de uitdrukking van de Middenpunts-kragt tweemaal minder is in een eenvoudige Krommelyn dan in een Krommelyn van een Veelhoek; als mede, dat de kennis van de Digtheid der Hemelſche Lichaamen niet afhangt van derzelver *Paralaxis*. De Heer ABAUZIT hadt deeze waarheden ontdekt langen tyd vóór dat iemand dezelve in 't licht bragt; en, reeds in den aanvang deezer Eeuwe, veele ſtukken der ſchoone Theorie van NEWTON veel eenvoudiger gemaakt, gelyk men ook in deeze laatſten tyden gedaan heeft.

Hy hadt geene Veronderſtelling gemaakt over de *Oorzaak van de Algemeene Zwaartekragt;* maar hy wist alles wat anderen omtrent dit ſtuk gedagt hadden. Hy kon zich niet overreeden, dat deeze Oorzaak *onſtoffelyk* was. „ Indien 'er," dus drukte hy zich uit, „ geen *Middenſtoffe* is, kan men niet begrypen hoe de Aantrekkingskragt op een afſtand werke; hoe dezelve verſchillend „ werke op verſchillende afſtanden, en waarom zy de reden van het Vierkant dier afſtanden eer volgt dan de „ eenvoudige reden. De Afſtand enkel op zichzelven „ kan geen hinderpaal en geen voertuig weezen; en het „ is volſtrekt onbegrypelyk, hoe eene zaak komne werken, waar zy niet is." Ondertuſſchen moet deeze Middenſtoffe *zeer dun* zyn; dewyl dezelve geen merkbaaren wederſtand biedt. —— 'Er was eene ſoort van Wysgeerigen moed noodig, om te begrypen, gelyk hy deedt, dat eene zo groote Dunheid dien *Ether* niet verhinderd kragtig genoeg te zyn om de Zwaartekragt te wege te brengen. Hy hadt genoeg gunſtige gedagten van 's menſchen vernuft, en gevoelde nederig genoeg van zyn eigen, om te denken, dat men deeze ſchynſtrydigheid ten eenigen dage zou wegneemen, welke hy niet wist op te ruimen. —— Zekere zaak hielp hem deeze

hoop koesteren. Omtrent den aanvang deezer Eeuwe, haadt men hem, op zekere geheimzinnige wyze, medegedeeld eene Werktuiglyke Verklaaring van de Zwaartekragt, aan welke hy geen ander gebrek vondt, dan de veronderſtélling van eene *Oorſpronglyke Veerkragt* (*Elasticité Originelle*) in de deelen der Vloeiſtoffe uitgedagt om de Zwaartekragt hervoort te brengen. Hy hadt geene Zwaartekragt zonder oorzaak toegeſtaan; hy kon ook geene Veerkragt zonder oorzaak erkennen. Een jong Heer hadt hem, twintig jaaren geleden, een *Mechanismus* vertoond, aan deeze veronderſtelling geheel gelyk, uitgenomen dat het dit gebrek niet hadt, en het beginzel daar van *verder dan de Wereld* was; hy vondt zich des zeer voldaan, en deelde hem, tien jaaren laater, de Uitlegging mede, waar van wy geſprooken hebben, en welke hy tot dus lang verborgen gehouden hadt. Hy dagt, en heeft het zelve ons gezegd, dat alle naaſpeuringen, welke men zou kunnen doen op dit onderwerp, zouden uitloopen op het bevestigen van dit Mechanismus, en naa zyn dood hebben wy in zyne papieren gezien, dat hy dien *uitmuntend* vondt.

Zie hier, ten naasten by, hoe de Heer ABAUZIT de hoogte van den Dampkring der Aarde aan den Equator bepaalde. Aan de oppervlakte der Aarde is de Middenpuntſchuwende kragt der punten van den Equator 289 maalen minder dan derzelver Middenpuntzoekende kragt. Indien men de punten neemt boven die oppervlakte verheven, zal de eerstgemelde deezer Kragten vermeerderen in de reden der Afſtanden van het Middenpunt; mits men veronderſtelle, dat de Omwenteling altoos geſchiede in 24 uuren in de geheele hoogte van den Dampkring; en de tweede vermindert in de omgekeerde reden van het Vierkant des Afſtands. —— Eindelyk worden ze gelyk, wanneer de Afſtand van het Middenpunt zo veel vermeerderd is als de Vierkante Wortel van 289, welke omtrent $6\frac{1}{16}$ is. Indien, derhalven, onze Dampkring met de Aarde als een geheel ſtuk omwentelt, en geene merkbaare drukking gevoelt van den kant der uitzettende kragt der Hemelſche Stoffe, welke men moet voegen by de Middenpuntzoekende kragt, eer dezelve met de Middenpuntſchuwende gelyk worde, zullen die Deeltjes, die onmiddelyk onder den Equator liggen, op de hoogte van $6\frac{1}{16}$ halve aardryks Diameter, geen min of meer pooging doen om de Aarde te naderen, dan om 'er zich van te verwyderen.

gen. — De Heer CASSINI (*) hadt zich van dezelfde veronderſtellingen bediend, om te verklaaren, hoe het bykwame, dat de oppervlakten der Hemelſche Lichaamen veel langzaamer omwentelen dan dezelve moesten doen volgens den regel van KEPLER, en de hoogte des Dampkrings was 'er een gevolg van. Hy hadt dezelve op 10000 mylen gevonden.

(*) *Mem. de l'Acad.* 1735, p. 153.

('t Vervolg en Slot by de naaste gelegenheid.)

VERHAAL VAN HET SPINFEEST, OF VAN DEN JAARLYKSCHEN FEESTDAG, TE NUNEHAM, IN OXFORDSHIRE, INGESTELD, DOOR DEN GRAAF EN GRAVINNE HARCOURT, TOT AANMOEDIGING VAN DEUGD EN VLYTBETOON.

„ De Reeks of het Elftal Brieven, behelzende Waarneemingen geduurende een Zesweeks Verblyf in *Oxfordshire* en *Gloucestershire*; vertrouwen wy „ dat niet weinigen onzer Leezeren geſmaakt hebben. „ Veelen vonden zeker genoegen in de Beſchryving van „ *Nuneham Courtenay*, het Landgoed van den Graave „ HARCOURT, dan nog meer in het Verſlag van het Dorp „ *Nuneham*, en de uitmuntende Inſtelling aldaar van dien „ Graaf en Gravinne (*). De Schryver van *a History of the* „ *principal Rivers of Great Britain* (waarvan het Eerſte „ Deel onlangs is uitgekomen) heeft desgelyks niet alleen „ uitgeweid over de ſchoonheden van deeze bekoorlyke „ Plaats, maar ook over deeze Inſtelling; en dewyl hy „ tegenwoordig was by het laatst daar gevierde Landfeest, en des een volkomen Verhaal gegeeven heeft, „ willen wy aan 't zelve eene plaats in ons *Mengelwerk* „ inruimen."

Nuneham heeft, behalven de Natuurlyke Landſchapsſchoonheden, eene Zedelyke Schoonheid, welke meer dan eene mededingſter van dezelve is; wy kunnen niet ma-

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 't Jaar 1794, 2de Stuk, bl. 221.

naalaaten daar by te toeven. Deeze Zedelyke Schoonheid van dit gelukkig Dorp is het *Spinfeest*, door de edele Eigenaars dier Plaatze ingeſteld om Deugd en Vlytbetoon onder de Inwoonderen te kweeken. —— Eene Inſtelling, waarvan het enkel denkbeeld zo welgevallig, en waarvan het voorwerp zo edel, en de uitſlag zo volkomen is, dat, ſtaat het ons niet vry daar over uit te weiden in den toon eener loffpraake, wy het onzen pligt agten het te vermelden als een voorwerp, 't welk ten voorbeelde mag genomen worden.

Op onze reize om Bouwſtoffe tot ons Werk te verzamelen, waren wy zo gelukkig dat wy *Nuncham* bezogten op den Jaardag der Feestviering des Dorps, en vinden ons gevolglyk in ſtaat geſteld om ons Werk met de Geſchiedenis van 't zelve te verryken.

Omtrent twintig jaaren geleden, vormden Lord HARCOURT en zyne Egtgenoote een Plan om den vlyt der Vrouwen van *Nuneham* aan te moedigen, door 's jaarlyks Pryzen uit te reiken aan een zeker getal van de beste Spinſters. Naderhand viel hun in, dat, by deeze Pryzen van Vlytbetoon, Pryzen van Verdienſten konden gevoegd worden; zo dat, eindelyk, het aanbelang van het jaarlyks Feest hier door aangroeiende, 't zelve eene Inſtelling wierd, welke, behalven het zedelyk aanbelang, een vermaaklyk vertoon oplevert, enkel beſchouwd uit het oogpunt van een Dorpsfeest.

Een Verhaal van den Dag, op welken dit Feest gevierd wend, zal best het Voorwerp en Uitwerkzel van deeze verwonderlyk ſchoone Inrigting in den klaarſten dag ſtellen. —— Vooraf moet ik melden, dat de Perſoonen van beiderlei Sexe, die de Pryzen van Verdienſten behaald hebben, eenigen tyd vóór de Feestviering benoemd zyn, door eene Vergadering van deeze Dorpelingen, die dusdanig eenen Prys alreede behaald hebben. Om de Pryzen van Vlytbetoon treedt men dien eigen dag, en ter zelfde plaatze waar ze uitgedeeld worden, in het ſtrydperk. De Voormiddag is beſtemd voor de Pryzen van Verdienſten; de Middag tot een Dorp-maaltyd; de Naamiddag om de Pryzen van Vlytbetoon te behaalen; de Voorávond tot de uitdeeling dier Pryzen; en het volgende van den Avond ter algemeene Feestviering.

De Dorpelingen, die den Prys van Verdienſten in vroegere jaaren behaald hadden, volgden den Rector der Pa-

ro-

roche na de Kerk door den tuin; de overigen vervoegden zich derwaards langs den gemeenen weg; en de zodanigen, die reeds Pryzen van Vlytbetoon ſtreeken, droegen dezelve. Deeze beſtaan in eenig weezenlyk ſtuk Kleeding, 't welk in de gedaante iets byzonders heeft, of met eene kleinigheid is opgecierd, dan genoeg om de onderſcheiding in 't oog te doen vallen.

De Familie van HARCOURT nam plaats in het Geſtoelte; de Morgendienst werd verrigt, door het zingen van gepaste Pſalmen, en het voorleezen van Schriftuurplaatzen voor deeze gelegenheid uitgekozen. Op den Dienst volgde eene Redenvoering van den Kanſel; ten ſlot van welke de Perſoonen, gekoozen om dit Jaar Pryzen te ontvangen, en die onderſcheiden voor aller oog in 't midden van de Kerk zaten, een voor een, by naame, opgenoemd werden, met byzondere vermelding van de Verdienſtlyke Bedryven en dat Deugdzaam Gedrag, waarom zy verkooren waren tot het ontvangen der tegenwoordige onderſcheiding.

Ten einde van de Godsdienſtoefening tradt Lord HARCOURT uit het Geſtoelte, en boodt de gewoone Pryzen voor de Mannen aan den Leeraar aan, die dezelve aan de wagtende Behaalders overreikte. De Prys beſtaat in een Hoed, van een anderen Hoed niet onderſcheiden dan alleen in de Gesp, die den band vastmaakt, waarop de Naam geſneeden is van den Perſoon, wien dezelve is toegeſchikt, met het jaartal, en de woorden: *Prys van Verdienſten.*

De Pryzen voor de Vrouwen werden door Mevrouw HARCOURT op dezelfde wyze overgereikt, en beſtaan in Hoeden van Stroo, vercierd met een roodſcharlaken daar toe vervaardigd Lint. De Naamen van de gelukkige, en dus onderſcheide, Dorpelingen werden toen in de Kerk opgehangen, met het Jaartal, onder de Naamen der zodanigen, die, in vroegere Jaaren, dezelfde Eere verdiend hadden.

De drie Groepen van ſtaatlyke Olmboomen, die in het Park tegen over het Huis ſtaan, ſchynen daar geplaatst om in dit Feest dienst te doen. Onder de ſchaduw van de middelſte Groep werd het Middagmaal aan twee onderſcheidene tafels opgedischt. Aan de eerſte tafel zaten allen, die ten eenigen tyde Pryzen van Verdienſten behaald hadden; de tweede was aangerigt voor de Dingers na de Pryzen van Vlytbetoon; beide de tafels waren

zeer ruim, en naar den ſtand der Gasten, voorzien: de gelukkige Gasten naderden ter tafel in optocht, voorgegaan door eenige Dorps-Muzykanten, om deel te neemen aan het voor hun opgedischt Onthaal, —— By voegelyke tusſchenpoozen, dronk men de Gezondheden van den Lord, van zyne Egtgenoote en van den Rector, die voor deeze wenſchen met wederkeerige Gezondheden bedankten. Alle de Huisbedienden des Graaven pasten met onvermoeiden yver de Dorpsgasten op; en, om niet geſtoord te worden in de bezigheden van het Feest, nam de Familie van den Lord een koud middagmaal. —— Dit is het niet al. Deeze goede Dorpelingen ſcheenen niet alleen gelukkig, maar ook wel in hun ſchik, en eer vervrolykt dan gedwongen door de tegenwoordigheid der edele Perſoonen, aan welken zy het geluk deezes Dags te danken hadden.

Vroeg in den Naamiddag vergaderden allen, die na den Prys van Naarſtigheid zouden dingen, onder de Boomen van het uitgebreide bosch aan de ſlinker zyde van het Huis. Zy zyn verdeeld in twee Clasſen van Vrouwen, de eene boven de zestien, de andere onder de zestien, jaaren. De Spinſters ſtonden geſchikt in een halven cirkel, de oudſte Clasſe aan de rechter-, de jongſte aan de ſlinkerhand. Hierop hoorden wy het gonzen der Spinnewielen; veertig waren aan den gang, en wy zagen de verſchillende gelaatstrekken der mededingſters: een tooneel, 't geen, afgeſcheiden van allen denkbeeld van zedelyken invloed, een ſchoon voorbeeld opleverde van ſchilderagtige werkzaamheid. —— Naa een zekeren tyd ſpinnens werd 'er een teken gegeeven, waarop alle de Wielen ſtil ſtonden, en elk zyn draad affneed. —— Mevrouw HARCOURT zelve verzamelde de ſpinzels, en hegte den geſchreeven Naam van elk der Mededingſters, zorgvuldig verzegeld, aan elks Geſpin. Die van de oudere Clasſe werden toen op een tafel geſpreid, en een Weefbaas beſliste welk het beste werk was. Mevrouw HARCOURT, die bleef voorzitten, ontvouwde den naam daar aan vastgemaakt, waarop de Overwinnares geroepen werd, en de keus kreeg van de gereed gemaakte Pryzen; een roodſcharlaken Lint werd teffens gelegt aan een zeer zigtbaar gedeelte haarer Kleeding. Deeze plegtigheid gaat haaren gang tot dat de Pryzen alle beſteed zyn; doch zonder het aanhegten van het Lint, 't welk eene uitſluitende onderſcheiding is van de eerſte. —— De bedreevenheid en

vor-

pordering der tweede Clasſe onderging het zelfde onderzoek, en ontving dergelyke Beloningen. Verre het grootſte gedeelte der geenen die na Pryzen gedongen hadden verkreegen ze naar gelange van de verdienſten des gemaakten Werks: en de weinigen, wier poogingen met zulk een gelukkigen uitſlag niet bekroond waren, liet men gaan met een aanmoedigend woord, op eene beuſche en bevallige wyze.

De Groep van Olmboomen aan de rechter zyde van het Huis heeft een ruimer en geregelder plein dan de twee andere, en was, te deezer gelegenheid, gemaakt tot een Danszaal, die een fraai voorkomen hadt. Eene verplaatsbaare Colonnade, van bouwkunſtige evenredigheid, met gepaste cieraaden, omſloot eene ruimte van negentig voeten lang, en vyf en veertig voeten breed. Dezelve was ruim genoeg tot het bedoelde oogmerk; terwyl tuſſchengevoegde Colonnades geſchikt waren om de toekykers te ontvangen, die van de omliggende Dorpen kwamen om deeze plegtigheid en vermaaken by te woonen. In het midden, aan de rechter zyde, was een *Dorisch* Pavillioen, eenige treden opgaande, ter ontvanginge van des Lords Familie, vercierd met toepaſſelyke tekenen, en behangen met kunſtbloemen. —— Aan den overkant van het plein was een Alcove, waar de Pryzen in eene bevallige ſchikking hingen; en waar uit de uitdeeling geſchiedde. Dit werd vervolgens een Orchest voor de Muzykanten. Aan het oppereinde der Zaale nam de Bouwkunde een verheevener vertoon aan. Twee Porticos met voetſtukken vertoonden zich zamen verbonden door tuſſchengeſtelde Colommen; Porceleine potten met bloemen ſtonden tuſſchen beiden; aan elk voetſtuk was een doorſchynend zinnebeeldig Schilderſtuk, verbeeldende eene *Nunchamſche Hut*. Het een leverde eene bekoorlyke afbeelding op van vlyt en overvloed; het ander een leelyk vertoon van ledigheid en gebrek: boven het laatſte hing een bos netelen, en boven het eerſte een krans van veelerlei bloemen. De grond was de vloer der Zaale, en de uitgebreide Olmboomtakken maakten het dak uit. Het geheel kunſtig gevaarte was verlicht met lampen, in al de fraaiheid eener Illuminatie.

Toen het eenigzins in den avond gevorderd was, tradt Mevrouw HARCOURT ter Danszaale in, voorgegaan door de Muzyk, en gevolgd door een ſloep haarer Dorpelingen; en ging, na het Plein omgeloopen te hebben, in de

Deeze bedroefde Moeder, op een avond alleen zittende, in diepe gepeinzen als verzonken, en die afwisselende met traanen te ſtorten op het denkbeeld van het ongebonden leeven haarer Zoonen, werd op 't onverwagtst geſtoord, door de ſchielyke verſchyning eens Vreemdelings, met een bloedig zwaard in de hand, bleek, verwilderd, en met ſchrik op 't gelaad. —— Verbaasd op het onverwagt gezigt van een zo ontzettend voorwerp, poogde zy zich weg te maaken.

De Vreemdeling volgde haar in alier yl, en wierp zich voor haare voeten neder, met deeze uitboezeming: „ Ach! —— „ heb medelyden met een ongelukkig Mensch! —— Ik ben „ een *Romein*. —— Ik ben twee dagen in *Florence* geweest, en „ heb de zaaken, welke my in deeze Stad riepen, afgedaan. —— „ Ik ging na myn Herberg, om alles tot myn vertrek gereed „ te maaken, toen een Perſoon, my voorbygaande, my op „ de onbeſchoftſte wyze floeg. Hem over deeze onbeleefdheid beſtraffende, ging hy voort met my op 't ſmaadlykſt „ te hoonen. My daar tegen verzettende, verdubbelde hy „ zyne beledigingen, in die maate, dat ik my niet langer kon „ bedwingen. —— Ik trok myn zwaard; hy het zyne; en „ op één oogenblik ſtortte hy, op myn eerſten ſtoot, ter neder. „ —— De Hemel is getuigen van myn hartlyk leedweezen „ over deezen tegen mynen wil begaanen Moord! —— Verbysterd, naauwlyks weetende wat ik deed, en raadloos waar „ heen te vlugten, heb ik het gewaagd eene ſchuilplaats in „ uw Huis te neemen, welks deur toevallig openſtond. —— „ Ach! Mevrouw! heb medelyden met eenen Ongelukkigen! „ Veroorlof my hier te verblyven tot het eerſte zoeken na „ my over is, en de duisternis des nagts my toelaate my in „ veiligheid weg te maaken!"

De braave THERESA BALDUCCI beefde op dit verhaal. Een voorgevoel, waar van men geen reden kan geeven, vervulde haaren geest met duizend hartbreekende bekommernisſen. Niet te min, alleen agtgeevende op de beweegingen van Medelyden en Menschliefde, en die opvolgende, bragt zy den Vreemdeling in een afgelegen Kamer, waar zy hem verborg.

Maar al te gegrond waren de ontrustende voorgevoelens der ongelukkige Moeder geweest. Het leedt maar weinig tyds, of zy werd op nieuw ontſteld door een onverwagt en ongewoon geraas. Verbleekt en beevende haastte zy zich na de Voorkamer, en zag daar —— welk een gezigt voor eene Moeder! haaren oudſten Zoon t'huis gebragt met eene diepe wonde in de borst, en wentelende in zyn bloed!

THERESA gaf een vervaarlyke gil. Haar Zoon, bykans leevenloos, en gevoelende dat hy welhaast den laatſten ſnik zou geeven, verzamelde alle zyne kragten, en ſprak, zich tot zyne Moeder wendende: —— „ Helaas! gy ziet in my een voor„ beeld van 's Hemels regtvaardige ſtraffe. —— Ik heb het

„ lot

„ lot, my overgekomen, verdiend: —— Mogt myn dood
„ myn' Broeder tot eene waarſchuwing ſtrekken! —— Indien
„ de Perſoon, die my doodde, gevat worde, ſmeek ik u zyne
„ verdediging op u te neemen. —— Ô! Myne Moeder! ——
„ Hy, hy is onſchuldig! —— Ik, ik alleen, was de Aanval-
„ ler! —— —— —— ——

Deeze woorden geſprooken hebbende, blies hy den leevens-adem uit. De diepgetroffe Moeder viel ſpraakloos op het lyk haars Zoons. Haare Dienstbooden haalden haar eindelyk af van het bloedend lichaam; ſchoon een geruimen tyd twyfelende of zy leevend dan dood ware. Met de uiterſte moeite bragten zy haar tot zichzelve. Ondraaglyk en ondoorworſtelbaar zou haar boezemleed geweest zyn; doch vondt hetzelve eerlang ontlasting door het ſtorten van een traanenvloed. —— Zy riep alle oogenblikken om haar' Zoon; en men moest als 't ware geweld gebruiken om haar te verwyderen van een tooneel, 't welk een zo allerakeligst vertoon opleverde.

Hoe groot moet, intuſſchen, de ſmart en verlegenheid geweest zyn van den jongen Vreemdeling, die, in de plaats zyner verberginge, het geheele Treurbedryf hoorde, 't welk hy veroorzaakt hadt. Vervuld met het ontroerend denkbeeld, dat hy de Bewerker was van den ramp deezer agtenswaardige Moeder, ſmertte het hem, dat hy niet gevallen was door het zwaard zyner Partye. —— Aan den anderen kant deedt de vrees van ontdekt te zullen worden hem het bloed in de aderen verſtyven, op de minſte beweeging welke hy bemerkte, op het geringst geraas dat hy hoorde.

In deeze kwellende en doodlyke verlegenheid verbleef hy tot omtrent middernagt. Alles toen in ſtilte zynde, en de eerſte beweegingen van Moederlyke rouwe plaats gemaakt hebbende voor overdenking, vervoegde zich THERESA na het Vertrek, den Vreemdeling ter ſchuilplaats geſchonken. Zy deedt het open. De Jongeling wierp zich voor haar neder, zeggende: —— „ Ik neem den Hemel tot getuigen, dat ik „ myn leeven zou willen geeven ..." „ Rys op," ſprak THERESA, „ gy hebt my de ongelukkigſte aller Moederen gemaakt; „ maar ik ken uwe onſchuld. Myn Zoon heeft my bevolen „ u te beſchermen, en het is myn pligt u die beſchermieg te „ verleenen. Terſtond zal hier een Rydtuig weezen, en een „ myner Knegts zal u tot aan de grenzen geleiden. Deeze „ Goudbeurs zal uwe Reisnoodwendigheden kunnen vervul„ len. De Hemel geeve u dien Vrede, van welken gy my be„ roofd hebt!"

De jonge *Romein*, op eene onbeſchryflyke wyze aangedaan door dit verheven voorbeeld van Edelmoedigheid, voelde een, nog dieper treffend hartenleed. —— „ Helaas!" riep hy uit, „ nimmer kan ik het my zelven vergeeven, zulk eene Moe-

„ der,

Deeze bedroefde Moeder, op een avond alleen zittende, in diepe gepeinzen als verzonken, en die afwisselende met traanen te ſtorten op het denkbeeld van het ongebonden leeven haarer Zoonen, werd op 't onverwagtst geſtoord, door de ſchielyke verſchyning eens Vreemdelings, met een bloedig zwaard in de hand, bleek, verwilderd, en met ſchrik op 't gelaad. —— Verbaasd op het onverwagt gezigt van een zo ontzettend voorwerp, poogde zy zich weg te maaken.

De Vreemdeling volgde haar in aller yl, en wierp zich voor haare voeten neder, met deeze uitboezeming: „ Ach! —— „ heb medelyden met een ongelukkig Mensch! —— Ik ben „ een *Romein.* —— Ik ben twee dagen in *Florence* geweest, en „ heb de zaaken, welke my in deeze Stad riepen, afgedaan. —— „ Ik ging na myn Herberg, om alles tot myn vertrek gereed „ te maaken, toen een Perſoon, my voorbygaande, my op „ de onbeſchoftſte wyze ſloeg. Hem over deeze onbeleefdheid beſtraffende, ging hy voort met my op 't ſmaadlykſt „ te hoonen. My daar tegen verzettende, verdubbelde hy „ zyne beledigingen, in die maate, dat ik my niet langer kon „ bedwingen. —— Ik trok myn zwaard; hy het zyne; en „ op één oogenblik ſtortte hy, op myn eerſten ſtoot, ter neder. „ —— De Hemel is getuigen van myn hartlyk leedweezen „ over deezen tegen mynen wil begaanen Moord! —— Verbysterd, naauwlyks weetende wat ik deed, en raadloos waar „ heen te vlugten, heb ik het gewaagd eene ſchuilplaats in „ uw Huis te neemen, welks deur toevallig openſtond. —— „ Ach! Mevrouw! heb medelyden met eenen Ongelukkigen! „ Veroorlof my hier te verblyven tot het eerſte zoeken na „ my over is, en de duisternis des nagts my toelaate my in „ veiligheid weg te maaken!"

De braave THERESA BALDUCCI beefde op dit verhaal. Een voorgevoel, waar van men geen reden kan geeven, vervulde haaren geest met duizend hartbreekende bekommernisſen. Niet te min, alleen agtgeevende op de beweegingen van Medelyden en Menſchlieſde, en die opvolgende, bragt zy den Vreemdeling in een afgelegen Kamer, waar zy hem verborg.

Maar al te gegrond waren de ontruſtende voorgevoelens der ongelukkige Moeder geweest. Het leedt maar weinig tyds, of zy werd op nieuw ontſteld door een onverwagt en ongewoon geraas. Verbleekt en beevende haaſtte zy zich na de Voorkamer, en zag daar —— welk een gezigt voor eene Moeder! haaren oudſten Zoon t'huis, gebragt met eene diepe wonde in de borſt, en wentelende in zyn bloed!

THERESA gaf een vervaarlyke gil. Haar Zoon, bykans leevenloos, en gevoelende dat hy welhaast den laatſten ſnik zou geeven, verzamelde alle zyne kragten, en ſprak, zich tot zyne Moeder wendende: —— „ Helaas! gy ziet in my een voor„ beeld van 's Hemels regtvaardige ſtraffe. —— Ik heb het

„ lot

„ lot, my overgekomen, verdiend: —— Mogt myn dood „ myn' Broeder tot eene waarſchuwing ſtrekken! —— Indien „ de Perſoon, die my doodde, gevat worde, ſmeek ik u zyne „ verdediging op u te neemen. —— O! Myne Moeder! —— „ Hy, hy is onſchuldig! —— Ik, ik alleen, was de Aanvol„ ler! —— —— —— ——

Deeze woorden geſprooken hebbende, blies hy den leevensadem uit. De diepgetroffe Moeder viel ſpraakloos op het lyk haars Zoons. Haare Dienstbooden haalden haar eindelyk af van het bloedend lichaam; ſchoon een geruimen tyd twyfelende of zy leevend dan dood ware. Met de uiterſte moeite bragten zy haar tot zichzelve. Ondraaglyk en onbeſchryfelyk zou haar boezemleed geweest zyn; doch vondt hetzelve eerlang ontlasting door het ſtorten van een traanenvloed. —— Zy riep alle oogenblikken om haar' Zoon; en men moest als 't ware geweld gebruiken om haar te verwyderen van een tooneel, 't welk een zo allerakeligst vertoon opleverde.

Hoe groot moet, intuſſchen, de ſmart en verlegenheid geweest zyn van den jongen Vreemdeling, die, in de plaats zyner verberginge, het geheele Treurbedryf hoorde, 't welk hy veroorzaakt hadt. Vervuld met het ontroerend denkbeeld, dat hy de Bewerker was van den ramp deezer agtenswaardige Moeder, ſmertte het hem, dat hy niet gevallen was door het zwaard zyner Partye. —— Aan den anderen kant deedt de vrees van ontdekt te zullen worden hem het bloed in de aderen verſtyven, op de minſte beweeging welke hy bemerkte, op het geringst geraas dat hy hoorde.

In deeze kwellende en doodlyke verlegenheid verbleef hy tot omtrent middernagt. Alles toen in ſtilte zynde, en de eerſte beweegingen van Moederlyke rouwe plaats gemaakt hebbende voor overdenking, vervoegde zich THERESA na het Vertrek, den Vreemdeling ter ſchuilplaats geſchonken. Zy deedt het open. De Jongeling wierp zich voor haar neder, zeggende: —— „ Ik neem den Hemel tot getuigen, dat ik „ myn leeven zou willen geeven ..." „ Rys op," ſprak THERESA; „ gy hebt my de ongelukkigſte aller Moederen gemaakt; „ maar ik ken uwe onſchuld. Myn Zoon heeft my bevolen „ u te beſchermen, en het is myn pligt u die beſcherming te „ verleenen. Terſtond zal hier een Rydtuig weezen, en een „ myner Knegts zal u tot aan de grenzen geleiden. Deeze „ Goudbeurs zal uwe Reisnoodwendigheden kunnen vervul„ len. De Hemel geeve u dien Vrede, van welken gy my be„ roofd hebt!"

De jonge *Romein*, op eene onbeſchryflyke wyze aangedaan door dit verheven voorbeeld van Edelmoedigheid, voelde een, nog dieper treffend hartenleed. —— „ Helaas!" riep hy uit, „ nimmer kan ik het my zelven vergeeven, zulk eene Moe„ der,

„ der, eene zo uitmuntende Vrouwe, in den diepſten rouw „ gedompeld te hebben!" —— Duizend wenſchen boezemde hy over haar uit, kuschte en herkuschte haare weldoende hand, en verliet haar, geheel in traanen zwemmende, met het vast beſluit, om alle gelegenheden aan te grypen, welke hem mogten voorkomen, om zyn berouw en dankbaarheid te betoonen.

Het leedt niet lang of zulk eene boodt zich aan. —— *Viterbo* voorby gereeden zynde, zag hy een jong Heer aangevallen door twee Roovers, tegen welken hy zich met zeer veel moeite en leevensgevaar verdedigde. De Roovers namen, op zyne aankomst, de vlugt; doch de jonge Heer was gewond. Hy nam deezen in zyn Rydtuig, en keerde met hem na *Viterbo* terug.

Gelukkig was de toegebragte wonde niet doodlyk; dezelve genas binnen korten tyd, en duizend maalen bedankte hy zynen Verlosſer. Maar welke pen is in ſtaat den troost en de vreugde te beſchryven, die deeze *Romein* gevoelde, als hy ontdekte, den Broeder van den Heer, door hem te *Florence* gedood, gered te hebben? Hartlyk omhelsde hy hem, zeggende: „ Welk een dank ben ik niet aan den Hemel verſchuldigd, die „ my zo gunſtryk de gelegenheid deedt gebooren worden om „ eenigzins de goedheid van uwe hoogstvereerenswaardige „ Moeder te beantwoorden! . . . Het zal voor eeuwig in „ dit myn harte ingedrukt blyven. —— Haast u om haar te gaan „ zien. Uwe tegenwoordigheid is voor haar noodzaaklyk. Zy „ wagt u met brandend ongeduld. —— Zeg haar, dat de „ Man, wiens leeven zy behieldt, het geluk gehad heeft „ om dat voor u in de breſe te ſtellen; en dat het nog „ de vuurigſte wensch zyns harten blyft, om het overſchot „ daarvan tot uw beider dienst te beſteeden!"

De jonge BALDUCCI, te *Florence* wedergekeerd, verſtondt uit zyne Moeder, met de grootſte ontroering, al het gebeurde. Zonder de tegenſtrydigſte gewaarwordingen te voelen, kon hy, in denzelfden Perſoon, den Ombrenger van zynen Broeder, en zyn eigen verlosſer, niet beſchouwen. Maar de bewyzen van 's Mans onſchuld overweegende, verminderde de afſchrik, waar mede hy in den beginne aan hem dagt; en de dankbaarheid, welke hy gevoeld hadt, wegens zyne eigene verlosſing, herwon al haare kragt. Terwyl hy den dood zyns Broeders betreurde, ſtelde hy alle poogingen te werk om de geheele Schuldloosverklaaring van den jongen *Romein* te bezorgen.

Intuſschen maakte de dood zyns Broeders, en het onmiddelyk leevensgevaar in 't welk hy zich bevonden hadt, eenen zeer diepen indruk op den jongen BALDUCCI. Hy begreep alle de gevaaren, waaraan de Jeugd zich blootgeeft door een los en ligtvaardig gedrag. Hy veranderde zyne Leevenswyze geheel en

en al; en, door een voorbeeldlyk dengdzaam gedrag, troostte hy, zints dat oogenblik, zo veel hy kon, zyne uitmuntende Moeder, wegens het geleden verlies.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Waarom zal de Mensch hoogmoedig en trotsch zyn op de uiterlyke Schoonheid van zyn Lichaam, geen enkel stofje heeft hy 'er immers aan kunnen toebrengen? Of heeft hy alle de deeltjes in dierwoege in orde geschikt, dat zy zo zaam verbonden zulk een schoon Geheel uitmaken? Niets immers van dit alles is in zyne magt geweest. —— Die is buiten hem geschied, en het allergeringste van dien is ver boven het bereik van zyn vermogen. —— Zult gy dan verwaand zyn, ô Mensch! op iets waar aan gy het minste deel niet hebt? —— Of zult gy u verheffen op een geschenk, dat van een' Anderen is, en u weêr zo schielyk kan worden afgenomen als het gegeven is? —— Of zult gy u verheffen, ô Mensch! op voorregten, welke toch onbestendig zyn, en die door den tyd verslenden worden? —— Zult gy u verheffen op goederen, welke vaak van zo eenen korten duur zyn — zo kort, dat zy zoms zo schielyk weêr verdwynen als ze den mensch zyn geschonken geworden? Heeft men ook reden om zich op zyn verstand, op zyne vermogens en bekwaamheden, te beroemen, en hoogmoedig —— trotsch te zyn op zyne kundigheden? — Gy zyt een dwaas, ô Mensch! indien gy u op uwe kundigheden verhoovaardigt. —— De eerste wap, zo van Wysheid als Wetenschap, is: „ te weten dat men niets weet." —— En waarlyk, hoe meer onze Wetenschappen toenemen, hoe meêr wy onze onkunde en onwetenheid leeren kennen; —— want alle onze Wetenschappen bestaan slegts, dat wy eenige volkomenheden en gewyzeden der dingen leeren opspoören; terwyl wy onkundig blyven omtrent de wezens der zaken. —— Zal men zich dan dwaaslyk op zulke kleinigheden gaan verheffen, en zich trotsch vertoonen over iets, 't geen ons klein en nederig behoorde te maken?

Zyn niet alle de woelingen en bewegingen — de raadslagen en de besluiten, der Volken in de Hand des Genen, die tot de Wateren des Afgronds sprak, by de wording der dingen: „ Vloeid en stroomt; — trekt op myn bevel herwaards heenen, waar ik u gebiede. —— Gy zult noch eene schrede voorwaards, noch agterwaards, doen, zonder mynen wil, zonder myn uitdrukkelyk bevel?" —— Deelt die zelfde hand niet uit, den Vrede en den Oorlog, den Zegen en den Vloek —— Heil en Verderf? —— Is het dezelfde Almagt niet, die de Raad-

Raadslagen der Vorſten tot zotheid maakt —— en de beſluiten der Koningen tot ydelheid? Die een Volk verheft en groot maakt, en die de Magten der aarde vernedert? —— Is het niet die zelfde magtige hand, die de Heerſchers der Volken —— de Dwingelanden, van hunne Troonen doet tuimelen —— die het Juk van Slaverny van de halzen der Volken afrukt, en hun de aangenaame en hemelſche Vryheid ſchenkt? Ja het is die zelfde magtige hand, die aan de wateren der Zee de palen ſtelt; die ze niet overſchreden zullen —— die de woelingen der Volken bepaalt, en zegt: tot hier toe, en niet verder —— die den vernielenden Oorlog doet woeden, en den heil aanbrengenden Vrede ſchenkt. —— Welaan, is al dat beſtier in de hand des Eenen, in de hand eens Alvermogenden Wezens —— welaan, laat ons dan tot Hem komen, en den Vrede affmeeken —— laat ons vertrouwend tot Hem gaan, en Hem bidden, dat Hy alle harten wil neigen tot den Vrede, op dat wy het heil van denzelven genieten in Rust en Vryheid.

Ziet men wel ooit, dat, het geen al te overdreven is, ſtand kan houden? —— Al wie te hoog ſchreeuwt, doet zyn ſtem geweld aan —— en die te ſterk yvert, bederft doorgaans de allerbeste zaken. —— Die den middelweg houdt, bewandelt het veiligſte pad. Wie op den uiterſten rand verkiest te wandelen, tuimelt heel ligt van de ſteilte in een onherſtelbaar verderf. —— Een bedaard man doet de menſchelykheid eere aan: maar een onſtuimige geest, en die woelziek is, verſtrekt doorgaans tot verderf der Maatſchappy; want niets word 'er verrigt, dat naar zyn genoegen is, en hy weet op alle dingen te vitten. Zo is 'er niet iets gedaan naar zyn begeren, of het mishaagt hem bykans zo ſchielyk als het geſchied. Hy leeft in de verwarring —— en daar hy elk wil naryden, en begeert dat men de zaken anders aanlegge dan men doet, is het wonderbaarlyk, dat by hem de meeste gebreken zelve huisvesten; want hy doet bykans niets dat goed is.

C. v. n. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP 'S MENSCHEN AART EN GESTELTENISSE.

(Overgenomen uit *Remarks on the Influence of Climate, Situation, Nature of Country, Population, Nature of Food, Way of Life, on the Diſpoſition and Temper, Manners and Behaviour, Intellects, Laws and Cuſtoms, Form of Government, and Religion of Mankind. By* WILLIAM FALCONER, M. D. F. R. S.)

Aan de Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

„ Schoon uw *Maandwerk*, en wel byzonder het gedeelte
„ 't welk uit *Mengelwerk* beſtaat, niet ingerigt is om
„ plaats te geeven aan rechtſtreeks Staatkundige Stukken
„ en Verhandelingen tot de Lotgevallen en Gebeurtenisſen
„ deezer dagen behoorende, van welken wy uit andere
„ hoeken ruim voorzien worden; en veelen, by afwisſe-
„ ling, in hunne Leesuuren, gaarne iets anders ontmoeten,
„ waar toe zy in uw *Mengelwerk* gelegenheid aantreffen,
„ verbeeld ik my egter, dat *Vertoogen*, zydelings ſtrek-
„ kende om rechtſchaape denkbeelden van Staats- en Volks-
„ belang te doen vormen, en bronnen van Verderf aan
„ te wyzen, in 't zelve niet te ompaſſe zullen komen;
„ en kan ik my verſcheide voorbeelden, onnoodig hier op
„ te haalen, daar van herinneren.
„ Dit heeft my aangezet, om de hand te ſlaan aan de
„ Vertaaling van het geen de Heer FALCONER, in het
„ boven gemelde Werk, over de *Weelde* ſchreef. Het
„ hier nevensgaande is ſlegts een gedeelte van zyne Aan-

„ merkingen over dit Onderwerp. Want, over de *Uit-*
„ *werkzels der Weelde op 's Menſchen Aart en Geſteltenisſe*
„ gehandeld hebbende, vaart hy voort, met, op dien ei-
„ genſten trant, voor te draagen, de *Uitwerkzels der Wee-*
„ *de op de Zeden —— op de Verſtandige Vermogens ——*
„ *op de Wetten en Gewoonten —— op het Staatsbeſtuur*
„ *—— en op den Godsdienst.*

„ Kan dit thans gezondene gedeelte UL. behaagen en
„ dienen, vind ik het geplaatst, het zal my aanzetten,
„ om het overige, zo veel mogelyk in Afdeelingen van
„ de gewoone grootte uwer voorſte Vertoogen, UL. ty-
„ dig toe te ſchikken.

„ De gepastheid deezes Onderwerps, in den tegenwoor-
„ digen tyd, heeft geen bewys noodig —— dat ik de
„ behandeling daarvan door den Heer FALCONER ge-
„ ſchikt oordeelde voor myne Landgenooten en Medebur-
„ gers, wyst de moeite uit, welke ik in het vertaalen
„ van dit gedeelte genomen heb, en verder, op UL. aan-
„ ſpooring, ten oogmerke heb te neemen.

„ Niet egter dat 'er hier en daar geene aanmerkingen
„ op te maaken zouden vallen. Verre van daar. Men
„ zou, met grond, als een gebrek kunnen aanzien, dat 'er
„ de moeilyke Bepaaling van wat *Weelde* is aan ontbree-
„ ke; dat de Schryver min redeneert, dan met Voorbeel-
„ den leert; doch, wat het gebrek der Bepaalinge aan-
„ belangt, men zal, de *Proeven* over de *Uitwerkzels*
„ leezende, zonder die Bepaaling te over begrypen,
„ welk ſlag van *Weelde* de Schryver bedoelt. —— Is hy
„ overvloediger in Voorbeelden dan in Redeneeringen,
„ deeze Schryftrant heeft men aan den aart zyns Werks
„ toe te kennen, en zal misſchien by zommigen meer
„ afdoen dan de fynstgeſponne redekavelingen. —— In
„ het byhaalen der Oude Schryveren hebbe ik den
„ Schryver gevolgd, en de geheele ſtukken daar uit af-
„ geſchreeven; voor het onvertaald laaten van zommi-
„ ge dezelfde reden hebbende, als den Heer FALCO-
„ NER misſchien bewoog om ze alleen in 't *Latyn* te
„ geeven; alleen dit herinnerende, dat de Ondeugden,
„ waar toe ongebreidelde Weelde overſloeg, te ſchaamt-
„ loos waren om met eigene woorden in onze taal ver-
„ meld te worden.

„ Hoe 't zy, ik waag de pooging, om FALCONER's Aan-
„ merkingen over de *Weelde*, uit het gemelde gezigt-

„ punt

„ punt beſchouwd, UL., by wyze van *Proeve*, te laaten „ toekomen, en blyf —— (*)

L. S.

Eene hooge maate van Weelde brengt zeer veel toe om de Aandoenlykheid te vermeerderen, inzonderheid die der Driften. Zulks geſchiedt langs verſcheide wegen.

Weelde, gelyk ik vervolgens breeder zal toonen, gaat bykans altoos gepaard met Ledigheid; eene omſtandigheid, die van zelve, door het Lichaam te verzwakken, de Aandoenlykheid doet toeneemen.

Weelde is niet zelden vergezeld van een warm of ten minſten een gemaatigd Temperament, 't geen het zelfde Uitwerkzel te wege brengt.

Weelde, doorgaans ongunſtig voor de Gezondheid, en hier door het Lichaam zwakker maakende, doet de Aandoenlykheid der Geſteltenisſe toeneemen.

Doch 't geen het meeste hier aan toebrengt is de hebbelyke Botviering door de Weelde aan de Driften gegeeven. Deeze, zo wel als enkele gewaarwordingen, neemen door veelvuldig gebruik grootlyks toe in aandoenlykheid; en de gewoonte, om, by elke voorkomende gelegenheid, den teugel te ſlaaken aan onze Begeerten, 't welk eigen is aan de Weelde, is geſchikt zo om onze wenſchen, als om onze ongemaklykheid by de onbekwaamheid der voldoening, te vermenigvuldigen. Zo zien wy, dat Kinderen, die men gewend heeft by alle gelegenheden hun zin te geeven, veel uitgeſtrekter begeerten krygen, en teffens de gereedheid om in geweldige vlaagen van toorn uit te barſten, wanneer het voorwerp van hunne begeerten niet kan bezorgd worden in beantwoording aan hunne verwagting.

Deeze eigenſte hoedanigheid beſpeurt men in verder gevorderde Leevensjaaren. Een uitmuntend Zedeſchryver (†) heeft zeer juist opgemerkt, dat hy, die zyne aandagt ſteeds vestigt op Voorwerpen die hy altoos voor oogen heeft, nooit lang zonder aandoening van misnoegen en

(*) De Burger L. S. zal ons verpligten met de volgende *Proeven*, en bovenal, indien hy het kon ſchikken, dezelve ons tydig genoeg te laaten toekomen, om ze, agtereenvolgend, de eerſte plaats in ons *Mengelwerk* te geeven, gelyk wy heden gedaan hebben.

(†) RAMBLER, No. 112.

en toorn zal zyn: en, daar wy niets veelvuldiger kunnen ontmoeten dan Voorwerpen van Weelde, moet het eigenaartig gevolg weezen, dat de Driften van de Slaaven der Weelde aan veelvuldige opwekkingen van dien aart blootſtaan.

De Brooddronkenheid van deeze Involgers hunner Driften is door alle eeuwen waargenomen (*). — Dan, ſchoon de Aandoenlykheid, ten aanziene der Driften, door de Weelde toeneemt, zyn de Gevoelens, in dit geval, enkel zelfzoekend, en bekreunen zich weinig over het welvaaren van anderen, ja vergeeten zelfs menigmaal 't geen men aan de algemeene Menschlykheid verſchuldigd is. De Wreedheden, op de meest overlegde en uitgezogtſte wyze, gepleegd aan eenige Dieren, de ſlachtoffers van botgevierde Weelde, welker ophaaling zo ongevallig als ongepast zou weezen, bewyzen deeze ſtelling op het ſterkst, zelfs in de tegenwoordige eeuwe. En, in vroegeren tyde, is het verband tuſſchen Weelde en Wreedheid, zelfs ten aanziene van het Menschlyk Geſlacht, zeer in 't oog loopende geweest.

ATHENÆUS (†) gewaagt van de Wreedheid van het Volk van *Miletus* en van eenige der *Scytiſche* Volken, welke, naar zyn berigt, door de oude Wysgeeren aan hunne Weelde werd toegeſchreven (‡). Die zelfde hoedanigheid, merkt hy op, hadt plaats onder de *Iöniers*, en hy leidt ze uit dezelfde oorzaak af (§). De *Romeinſche* Keizers VITELLIUS (**) en ELAGABALUS (††) verbaasden,

(*) HORATIUS noemt de driftige geſteltenis van eenigen dezer aan Weelde overgegeevenen op

——— Hic neque ſervis
Albuti ſenis exemplo dum munia dividit
Sævus erit.
HORAT. *Sat.* Lib. II. Sat. 2.

(†) ATHENÆI, p. 524, 525.

(‡) TACITUS voegt Weelde en Wreedheid op dezelfde wyze zamen, in het Character van OTHO. — OTHO *Luxu, Sævitia, audacia reipublicæ exitioſior ducebatur.* TACITI *Hiſt.* Lib. II. Cap. 31.

(§) ATHENÆI, p. 625.

(**) SUETONIUS ſchryft van VITELLIUS dat hy was *præcipuæ Luxuriæ Sævitiæque deditus.*

(††) ELAGABALUS was, naar het verhaal van LAMPRIDIUS, een Naavolger van NERO, OTHO en VITELLIUS.

den, terwyl zy zich Slaaven hunner Lusten betoonden, en zelfden tyde de Wereld, door hunne veelvuldige Ontmenschtheden.

Die zelfde Onmandoenlykheid greep plaats zo wel in 't geen men voor het Algemeen als voor zich zelven gevoelde. ATHENÆUS verhaalt ons, dat, ten tyde des Veldslags van *Chærona*, en de gewigtige maar droevige gevolgen welke dezelve had voor de Vryheid van *Griekenland*, een aantal van *Atheensche* Burgers, die zich de *Zestigen* noemden, Lieden van eenigen rang en aanzien, zo geheel ongevoelig waren ten opzigte van de belangen en de gevaaren huns Vaderlands, dat zy een Maaltydhoudend Gezelschap oprichtten, en hun tyd in eeten, drinken en speelen, en allerlei vermaakneemingen, sleeten. Geene Landszaaken, welke ook, werden door hun aangezien van genoegzaam aanbelang om hunne vrolykheid of gerustheid te stooren. Zy zagen hunne Landgenooten zich ten strydo aangorden, en hoorden van hunne gevangenis en dood met de uiterste onverschilligheid. Gebeurtenissen en Bedryven van den ernstigsten aart behandelden zy met alle losheid en ligtvaardigheid (*).

Dezelfde Uitwerkzels greepen stand onder de *Romeinen*. CATO verwyt, in eene Aanspraake hem door SALLUSTIUS toegeschreeven, zynen Landgenooten, dat zy hunne Huizen, Landgoederen en Schilderyen, op hoogeren prys stelden dan het Gemeenebest (†). Welke Zelfzoekenheid van Character hy voornaamlyk toeschryft aan de Weelde, die onder hun heerschte (‡).

TACITUS beschryft, met een kragt van zeggen, hun eigen, de verregaande gevoelloosheid van VITELLIUS, ten opzigte der Staatszaaken, waarin zyn eigen leeven en veiligheid betrokken was, op deezen trant: „ VITELLIUS bewimpelde de zorgen met overdaad, rustte geen „ wa-

(*) ATHENÆI, p. 614.

(†) *Sed, per Deos immortales, vos ego appello, qui semper domos, villas, signa, tabulas vestras, pluris quam rempublicam fecistis* — Bell. Catilin. Oratio CATONIS.

(‡) *Neque mirum: ubi vos separatim sibi quisque consilium capitis, ubi domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ servitis, eo fit, ut impetus fiat in vacuam rempublicam.* Ibidem SALLUST. — Dit deedt ongetwyfelyk CATO zeggen, dat het moeilyk viel eene Stad te behouden waar men voor een *Visch* meer gelds gaf dan voor een *Os*.

„ wapenen toe, ſtyfde den Soldaat noch door aanſpraak
„ noch door oefening, vertoonde zich den Volke niet in
„ de prieelen der hoven, gelyk de vuige Dieren, die, als
„ men hun maar ſpyze aandraagt, daar liggen en zuffen,
„ liet het voorledene, het tegenwoordige, het toekomen-
„ de, met gelyke vergetelheid dryven (*)."

De Uitwerkzels eener weelderige geſteltenisſe, om onverſchilligheid ten aanziene van 's Lands zaaken, by het Volk in 't algemeen, te baaren, vertoonden zich op eene allerzigtbaarſte wyze te *Rome*. Het *Romeinſche* Volk was hooglyk verſtoord op AUGUSTUS, uit hoofde van eenige Wetten door hem gemaakt; maar, toen hy PYLADES, den Tooneelſpeeler, die in den twist eeniger Partyen ter Stad uitgedreeven was, te rugge riep, hieldt het misnoegen op. Het Volk betoonde zich meer bekommerd over de ſtoorenis van deszelfs Vermaaken, dan over het verlies der Vryheid.

Maar de Uitwerkzels der Weelde, in Vaderlandsliefde te dempen, ontdekken zich niet alleen in Perſoonen die vooraf in andere opzigten bedorven waren, of in de ligtzinnigheid van het ongebonden graauw; maar komen ook te voorſchyn by Characters, uit anderen hoofde voorwerpen van bewondering. LUCULLUS, de Overwinnaar van MITHRIDATES, en de Vermeesteraar van *Aſia*, naa dat hy zich aan Weelde en Verwyfdheid hadt overgegeeven, liet de zorg voor Staatszaaken vaaren, en boodt zyn by-ſtand niet om de overgroeiende magt van POMPEJUS te ſnuiken. —— ANTONIUS ſcheen op dezelfde wyze verdwaasd door de vermaaken van *Egypte*, en gaf goedſchiks de beheerſching der Wereld over aan eenen die veel minder was, zo in Staat- als in Krygskunde.

Vadzige Gemaklykheid, die op zichzelve eene ſoort van Weelde mag genaamd worden, gaat ook menigmaal met de andere ſoorten daar van vergezeld. De verwantſchap tusſchen deeze is opgemerkt door verſcheide *Romeinſche*

(*) —— *Curis luxum obtendebat; non parare arma; non alloquio atque exercitio militem firmare, cum in ore vulgi agere; ſed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus ſi cibum ſuggeras, jacent torpentque præterita, inſtantia ſiſtura pari oblitione demiſeras.* TACITI *Hiſtor.* Lib. III. Cap. 36. [Ik heb boven de onverbeterlyke Vertaaling van onzen HOOFT opgegeeven.]

sche Schryvers (*), en was duidelyk zigtbaar onder dat Volk.

Vreesagtigheid mag men, myns oordeels, voor eene andere hoedanigheid houden, welke veelal de Weelde vergezelt. De aanwas van Aandoenlykheid, de vermindering van Sterkte, en de hebbelykheid van een gemaklyk Leeven, welke de Weelde teelt, zyn alle op zichzelve ongunstig voor de kragt en rustigheid van geest, meest altoos vereenigd met standvastigheid, sterkte en werkzaamheid. —— De *Romeinen*, die, in het vroegste tydperk hunner Geschiedenisse, weinig zwaarigheids vonden in de vermeestering der barbaarschste Volken, werden, in laater tyd, zo verbasterd, dat zy gemaklyk ten prooi vielen aan het Volk door hun te onder gebragt, en by 't zelve een voorwerp werden van de verregaandste veragting (†). Men stelde vast, dat de Naam van *Romein* alles in zich behelsde wat laag, bevreesd, gierig, weelderig en valsch, was; met één woord, alles wat men ondeugd noemen kon. De Weelde, waarin dit Volk zich hals over hoofd gedompeld hadt, bragt zeer veel toe tot deeze Characterverandering.

Trotsheid wordt door Weelde opgewekt. Een Man, die gestadig alle de voldoening van zinnelyken lust voor zich ziet, zonder dat hy, om dezelve te verkrygen, eenige moeite doet, helt ligt over om zich zelven eene Meerderheid boven anderen toe te schryven, en zyne hoogvliegende denkbeelden van zyne eigen Aangelegenheid nog hooger vlugt te geeven. — De Brooddronkenheid desgelyks, welke de Weelde zo eigenaartig voortbrengt, en op zichzelve eene soort van Weelde is, wordt hierdoor op dezelfde wyze voldaan.

Om hier boven opgegeevene redenen, zullen zy, die der Weelde ten dienste staan, zeer weinig geschikt zyn voor

(*) *Multi mortales, dediti ventri atque* somno, *vitam secuti peregrinantes transire.* SALLUST. Bell. Catilin. —— *Quo magis pravitas eorum admiranda est, qui dediti corporis gaudiis, per* luxum, *atque* ignaviam *aetatem agunt.* Bell. Jugurt. —— *Ita injustissime* luxuria, *atque* Ignavia, *pessima artes, illis qui coluere eas, nihil officiunt, reipublicae innoxia clades sunt.* Ibidem, Oratio Marii ad Quirites.

(†) LUITPRAND *Legat. apud* MURAT. *Script. Ital.* Vol. I. P. I. P. 481.

byzondere Vriendſchaps-verbintenisſen (*). — De Vriendſchap vordert noodwendig eenige opöfferinge van gemak en vermaak, ten dienſte van anderen; maar de Wellusteling leeft voor zich zelven, en ſlaat weinig of geen agts op anderen. — SALLUSTIUS merkt op, dat, hieden, aan Wellust verſlaafd, als Reizigers door een land door dit leeven heenen trekken; dat wil zeggen, zonder te letten op, zonder eenige verbintenis aan te gaan met, de Menſchen die in het Land huns doortochts woonen. De Oude CATO nam waar, dat de Vriendſchap geen plaats kon vinden by Menſchen, wier Tong en Gehemelte raſer aangedaan werd dan hun Hart.

Onbeſtendigheid (†), Beſluiteloosheid en Zatheid zyn desgelyks Gezellinnen van een leeven in Weelde doorgebragt. Dit zien wy daagliks door veele voorbeelden bekragtigd; en ook leeraart die zelfde Ondervinding, dat die zelfde Zatheid (‡), uit de Weelde voortgeſprooten, misſchien eene der zwaarſte plaagen is, welke de Mensch kan lyden; en niet zelden de zodanigen, die genoodzaakt zyn dezelve te verduuren, aanzet, om, door de handen aan zich zelven te ſlaan, een einde te maaken aan hunne elenden.

Enkel Genot, of de Voldoening van alle Begeerten — eene hoogte, welke zo veelen wenſchen te beklimmen — wordt den Gunſtelingen der Voorzienigheid genaryk onthouden, en valt alleen den zodanigen ten deele, die zwak ge-

(*) OVIDIUS nam reeds in opmerking de Uitwerkzels van de baatzugtige geneigdheid, welke ten zynen tyde heerschte, in het omkeeren van het geen Vriendſchap mogt heeten:

In pretio pretium nunc eſt, dat cenſus honores
Cenſus amicitias, pauper ubique jacet.

Faſtor. OVID. Lib. I.

(†) TACITUS laat de Veranderlykheid en Onſtandvastigheid van VITELLIUS niet onopgemerkt. Mobilitate *ingenii quod palam obnuerat*, Hist. Lib. II. *Vitellium ſubitis offenſis aut intempeſtivis blanditiis* mutabilem, *contemnebant, metuebantque.* Ibidem Lib. II.

(‡) *Dormire priusquam ſomni cupido eſſet non famem aut ſitim, neque frigus, neque laſſitudinem operiri, ſed ea omnia luxu, antecapere.* SALLUST. Bell. Catilin.

genoeg zyn om zulks te verlangen; terwyl het zyne eigene ſtraffe medebrengt.

In 't kort, het Menschlyk Leeven, recht begreepen, is een tooneel van Bedryf, niet van werkloos Genot; en in de Pligten des Leevens, naar eisch volbragt, beſtaan desgelyks de Vermaaken van 't zelve. Zo wyslyk is de ſchikking der Voorzienigheid, dat het betragten van onzen Pligt zo wel tegenwoordige als toekomende Belooning te wagten hebbe.

AANMERKINGEN OVER DE KINDSHEID DER DIEREN; getrokken uit het Werk van den Heer WILLIAM SMELLIE, getyteld: *Philoſophy of Natural History.*

(Medegedeeld door REINIER ARRENBERG, te *Rotterdam.*)

Door het woord *Kindsheid* verſtaat men in het algemeen dat gedeelte van het leven, het welk begint by de geboorte, en eindigt met dat tydſtip, op welk de Dieren het vermogen verkregen hebben, om, zonder den byſtand van derzelver Ouders, voor hun eigen beſtaan te kunnen zorgen. Dit tydſtip verſchilt grootlyks in verſcheiden Dieren; weshalven de uitdrukking van *Kindsheid*, wanneer 'er van derzelver verſchillende ſoorten geſproken word, zeer verſchillende bepalingen heeft, met betrekkinge tot den tyd.

De ſtaat van *Kindsheid* duurt by het Menschlyk geſlacht veel langer dan by andere Dieren: Kinderen hebben, terſtond na hunne geboorte, reeds hulp noodig, en vereiſchen een geſtadigen byſtand en oplettendheid van de Moeder. De meeste Schryvers over dit onderwerp hebben egter niet alleen de magteloosheid, maar ook de ellenden, van den kinderlyken ſtaat merklyk vergroot.

„ Een Kind (zegt BUFFON) vereiſcht meerder hulp „ dan het jong van eenig ander Dier; deszelfs onzeker „ leven ſchyn alle oogenblikken te dobberen aan den „ oever van den dood. Het kan zich niet bewegen of „ het lichaam opheffen; het heeft nauwlyks kragts ge„ noeg om te beſtaan, en om, door deszelfs geſchrei, de „ ſmerten, die het lyd, te kennen te geven. Het is, in „ de daad, of de Natuur het onnoozel wigt reeds wilde

voor byzondere Vriendſchaps-verbintenisſen (*). —— De Vriendſchap vordert noodwendig eenige opöfferingen van gemak en vermaak, ten dienſte van anderen; maar de Wellusteling leeft voor zich zelven, en ſlaat weinig of geen agts op anderen. —— SALLUSTIUS merkt op, dat lieden, aan Wellust verſlaafd, als Reizigers door een land door dit leeven heenen trekken; dat wil zeggen, zonder te letten op, zonder eenige verbintenis aan te gaan met, de Menſchen die in het Land hunne doortochts woonen. De Oude CATO nam waar, dat de Vriendſchap geen plaats kon vinden by Menſchen, wier Tong en Gehemelte raſer aangedaan werd dan hun Hart.

Onbeſtendigheid (†), Beſluiteloosheid en Zatheid zyn desgelyks Gezellinnen van een leeven in Weelde doorgebragt. Dit zien wy daaglyks door veele voorbeelden bekragtigd; en ook leeraart die zelfde Ondervinding, dat die zelfde Zatheid (‡), uit de Weelde voortgeſprooten, misſchien eene der zwaarſte plaagen is, welke de Mensch kan lyden; en niet zelden de zodanigen, die genoodzaakt zyn dezelve te verduuren, aanzet, om, door de handen aan zich zelven te ſlaan, een einde te maaken aan hunne ellenden.

Enkel Genot, of de Voldoening van alle Begeerten —— eene hoogte, welke zo veelen wenſchen te beklimmen —— wordt den Gunſtelingen der Voorzienigheid gemaryk onthouden, en valt alleen den zodanigen ten deele, die zwak ge-

(*) OVIDIUS nam reeds in opmerking de Uitwerkzels van de baatzugtige geneigdheid, welke ten zynen tyde heerschte, in het omkeeren van het geen Vriendſchap mogt heeten:

In pretio pretium nunc eſt, dat cenſus honores
Cenſus amicitias, pauper ubique jacet.

Faſtor. OVID. Lib. I.

(†) TACITUS laat de Veranderlykheid en Onſtandvastigheid van VITELLIUS niet onopgemerkt. Mobilitate *ingenii quod palam obnuerat*, Hist. Lib. II. *Vitellium ſubitis effuſis aut intempeſtivis blanditiis* mutabilem, *contemnebant, metuebantque.* Ibidem Lib. II.

(‡) *Dormire priusquam ſomni cupido eſſet non famem aut ſitim, neque frigus, neque laſſitudinem operiri, ſed ea omnia* labe, *antecapere.* SALLUST. Bell. Catilin.

genoeg zyn om zulks te verlangen; terwyl het zyne eigene ſtraffe medebrengt.

In 't kort, het Menschlyk Leeven, recht begreepen, is een tooneel van Bedryf, niet van werkloos Genot; en in de Pligten des Leevens, naar eisch volbragt, beſtaan desgelyks de Vermaaken van 't zelve. Zo wyslyk is de ſchikking der Voorzienigheid, dat het betragten van onzen Pligt zo wel tegenwoordige als toekomende Beloo-ning te wagten hebbe.

AANMERKINGEN OVER DE KINDSHEID DER DIEREN; getrokken uit het Werk van den Heer WILLIAM SMELLIE, getyteld: *Philoſophy of Natural History.*

(Medegedeeld door REINIER ARENBERG, te *Rotterdam.*)

Door het woord *Kindsheid* verſtaat men in het algemeen dat gedeelte van het leven, het welk begint by de geboorte, en eindigt met dat tydſtip, op welk de Dieren het vermogen verkregen hebben, om, zonder den byſtand van derzelver Ouders, voor hun eigen beſtaan te kunnen zorgen. Dit tydſtip verſchilt grootlyks in verſcheiden Dieren; weshalven de uitdrukking van *Kindsheid*, wanneer 'er van derzelver verſchillende ſoorten geſproken word, zeer verſchillende bepalingen heeft, met betrekkinge tot den tyd.

De ſtaat van *Kindsheid* duurt by het Menschlyk geſlacht veel langer dan by andere Dieren: Kinderen hebben, terſtond na hunne geboorte, reeds hulp noodig, en vereiſchen een geſtadigen byſtand en oplettendheid van de Moeder. De meeste Schryvers over dit onderwerp hebben egter niet alleen de magteloosheid, maar ook de ellenden, van den kindelyken ſtaat merklyk vergroot.

„ Een Kind (zegt BUFFON) vereischt meerder hulp „ dan het jong van eenig ander Dier; deszelfs onzeker „ leven ſchynt alle oogenblikken te dobberen aan den „ oever van den dood. Het kan zich niet bewegen of „ het lichaam opheffen; het heeft nauwlyks kragts ge„ noeg, om te beſtaan, en om, door deszelfs geſchrei, de „ ſmerten, die het lyd, te kennen te geven. Het is, in „ de daad, of de Natuur het onnoozel wigt reeds wilde

„ doen weten, dat het tot rampen gebooren, en al-
„ leenlyk onder de menschlyke ſchepſels is gebragt
„ om deel te nemen in derzelver gebreken en aandoe-
„ ningen."

Dan deze vernederende ſchildery is gedeeltlyk juist, maar ook gedeeltlyk onwaar. Schoon de Kinderen langer in den ſtaat van onnoozelheid blyven dan de jongen van andere Dieren, zyn zy egter geenzins in zulk een onvermogenden ſtaat. Van het oogenblik van derzelver geboorte, hebben zy het vermogen om op te ſlorpen en door te ſlikken het geen hun den mond geboden word, en op dat zelfde tydſtip kunnen de jongen van Hazen, Konynen, Ratten, Muizen, en anderen, niets meer doen, en zyn even zoo min in ſtaat om zich te bewegen, of het lichaam op te heffen. Daarenboven zyn 'er zeer veele viervoetige Dieren, welken, verſcheiden dagen na hunne geboorte, het vermogen nog niet hebben van te kunnen zien, daar ondertuſſchen de Kinderen, op het oogenblik dat zy ter wereld komen, reeds het gebruik van het gezigt genieten, welk vermogen hun binnen weinige uuren de gelegenheid tot vermaak en genoegen geeft, terwyl 'er nog veelvuldige andere ſoorten van Dieren zyn, welken 'er mede verſcheiden dagen van verſtoken blyven; ook zyn de jongen der meeſte Vogels even week en nooddruftig als die der Menſchen; de eerſten hebben geen ander vermogen dan dat der ademhaling, en openen den mond om het voedſel van derzelver Ouders te ontfangen, en laten haaren afgang loopen zoo dra het voedſel verteerd is. Indien de Kinderen, in de daad, meer pyn en ſmert lyden dan andere Dieren in dien ſtaat, ſchynt egter de Natuur die ſtrenge berisping niet te verdienen, welke zy ſomtyds ondergaat. De menschlyke lichamen worden in de ſamenleving, even gelyk die van ſommige huisdieren, verzwakt door weelde, door kunſtige manieren van leven, of door onnatuurlyke en ſchadelyke kleedingen, en brengen aan hunne Nakomelingen over de zaden van zwakheid en ziekte, welker uitwerkingen nimmer gevoeld worden door hen, die hunne levenswys meer naar de indigtingen en oogmerken der natuur regelen. Om dezelfde reden, zyn de Kinderen der Wilden, het zy dezelven Jagers of Schaapherders zyn, veel ſterker, gezonder, en aan minder gebreken onderhevig, dan zy, welken geteeld zyn door verlichter en tederer geſtellen in de ſamenleving; ook vind men onder de

zelf-

zelfde regeeringen, en in denzelfden ſtaat van beſchaafdheid, denzelfden trap van weekheid en zieklykheid. De Kinderen van aanzienlyke en ryke lieden zyn in 't algemeen kinderachtiger, zwakker en zieklyker, dan die der boeren of handwerkslieden. Ondertuſſchen hebben die Kinderen, in derzelver groei, van de geboorte tot den vollen wasdom, ontelbare genoegens, welken, zoo zy de ſmert, die dezelven onvermydlyk moeten ondergaan, het zy dan onder een meer natuurlyken, het zy onder een meer kunſtigen, ſtaat van het Menſchdom, niet geheel en al wegnemen, ten minſten merklyk verligten. Indien de weelde en de beſchaafdheid het lichaamsgeſtel der Kinderen verzwakken, geven zy ook gelegenheid tot wezenlyke genietingen, welken aan de Wilden volſtrekt onbekend zyn; hunne behoeften zyn weiniger, maar hunne aangenaamheden zyn ook evenredig minder.

Schoon de tyd van de kindsheid der menſchen evenredig langer is, word die dikwils nog verlengd door eene wanvoeglyke behandeling. In dit en andere Landen van Europa, zyn de Kinderen naauwlyks de baarmoeder ontkomen, en hebben het vry gebruik hunner ledematen verkregen, of zy worden andermaal verwezen tot een veel wreeder en onnatuurlyker bedwang. Het hoofd word in eene vaste houding gezet, de beenen gekluisterd, en de armen aan beide zyden tegen het lyf aangebonden, zoodat de onnoozele wigtjes dermaten bezwagteld worden, dat zy geen vinger verroeren kunnen, en dit bedwang der zwagtels moet hun noodwendig zeer veel pyns veroorzaken. Het is waar, dat zulks geſchied met het oogmerk om te voorkomen, dat het hoofd en de ledematen, door eene onnatuurlyke of verkeerde houdingen, eene wanſtaltige gedaante verkrygen; doch men begrypt niet, dat de pogingen, die de Kinderen doen, om zich zelve los te maken, veel meer ſtrekken om hunne leden wanſtaltig te doen worden dan eenige houding, die zy zouden aannemen, wanneer zy een meerderen trap van vryheid genoten. Dan indien het waar is, gelyk het in de daad is, dat de pogingen der Kinderen, om zich van dat wreed bedwang los te maken, hun nadeelig zyn, is het tevens zeer zeker, dat de ſtaat van werkeloosheid, waar in zy, gedwongen worden te blyven, hun misſchien even zoo ſchaadlyk is. Kinderen, zoo wel als alle jonge Dieren, zyn geneigd om zich te bewegen; dit bevordert hun-

ne

ne groeijing en de uitbreiding van derzelver zintuigen; ook verſterkt het gelyklyk alle hunne ledematen, en maakt den omloop en de affcheiding van alle derzelver vogten gemaklyker; doch wanneer de Kinderen van de magt of het vermogen van beweging beroofd worden, heeft 'er eene tegengeſtelde uitwerking van dit alles plaats. Het gebrek van beweging vertraagt hunnen groei, en verzwakt hun geſtel. Die Kinderen, derhalven, welken eene volle vryheid van beweging toegelaten word, zyn doorgaans gezonder en ſterker. Wy kunnen egter niet nalaten te doen opmerken, dat, door de pogingen der Wysgeeren en Geneesheeren, de gewoonte van de Kinderen ſterk te zwagtelen minder algemeen geworden is, vooral by verſtandige Vroedvrouwen en Moeders; dan lang gevestigde vooroordeelen te overwinnen, en heilzamer gebruiken, door een geheel Land, in te voeren, kan niet geſchieden dan door lengte van tyd en aanhoudende pogingen.

Uit welke oorzaken en omſtandigheden de byzondere manieren in de behandeling der Kinderen ontſtaan, is ondertuſſchen moeilyk te bepalen; doch het is zeker, dat de wildſte en ruuwſte Natien, in de behandeling hunner Kinderen, dikwils meerder oordeel en eigenaartig gedrag vertoonen dan de meest beſchaafde Volken der menſchlyke maatſchappye. De Negers, de Wilden van Kanada, Virginie en Braſil, gelyk ook de Inboorlingen van genoegzaam geheel Zuid-Amerika, in plaats van hunne Kinderen te zwagtelen, leggen dezelven nakend in hangmatten, of hangende bedden van katoen, of in wiegen met bont gevoerd. De Peruvianen laten de armen van hunne Kinderen volmaakt vry in een ſoort van zak: als zy wat grooter worden, zetten zy het tot den middel toe in een pot, die zy in de aarde graven, en welke zy met linnen of katoen vullen; door deze behandeling zyn hunne armen en hoofd volkomen vry, zonder het minſte gevaar van te kunnen vallen, of eenige belediging te ondergaan. Om hen het gaan te leeren, word hun, zoo dra zy ſtaan kunnen, de borst op een zekeren afſtand aangeboden. De Kinderen der Negers kruipen, nog zeer jong zynde, op handen en voeten, naar de knieën der Moeders, en grypen haare borſten met hunne handen. In dien ſtand houden zy zich zeer vast, zonder eenige hulp, en blyven aanhoudend zuigen, zelf buiten eenig gevaar van

te

te vallen, ſchoon de Moeders zich voorover buigen, en haar gewoon werk verrigten. Op het einde van de tweede maand beginnen die Kinderen reeds op handen en voeten te kruipen, en, dit doende, verkrygen zy, door de gewoonte, het vermogen om met eene verwonderlyke vaardigheid te kunnen loopen.

De Wilden zyn uitermaten oplettend omtrent de reinheid van hunne Kinderen. Schoon zy niet in ſtaat zyn om hunne bonten zoo dikwils te veranderen als wy ons linnen, vergoeden zy dat gebrek door andere hulpmiddelen van weinig waarde. De wilden van Noord-Amerika liggen de fyn gemaakte molſem van verrotte boomen op de bodems van hunne Wiegen, en ververſchen het zoo dikwils als het nodig is. Op die molſem worden de Kinderen nedergelegd, en met vellen gedekt, en dit poeder, het welk zeer zagt is, ſlorpt de uitwerpſelen der Kinderen zeer ſchielyk op. In Virginie worden de Kinderen naakt in een houten bak gelegd, waarin een gat is om hunnen afgang kwyt te worden, en met katoen toegedekt. Dit gebruik word byna algemeen gevolgd in het Oostlyk gedeelte van Europa, en byzonder in Turkyen, en heeft boven alles nog dit voordeel, dat 'er die beklaaglyke gevolgen, welken zoo dikwils uit de zorgelooze behandeling der Voedſters ontſtaan, door voorgekomen worden.

Verſcheiden Noordſche Natien dompelen hunne Kinderen, terſtond na de geboorte, in koud water, zonder dat zy 'er eenig nadeel door lyden. De Laplanders liggen hunne pas geboren Kinderen in de ſneeuw tot dat zy byna dood van koude zyn, en brengen hen dan in een warm bad; deze ſchynbaar harde behandeling word, geduurende hun eerſte jaar, driemaal daags herhaald. Na dien tyd, worden de Kinderen driemaal 's weeks in koud water gedompeld. Het is in die Noordlyke Landen een algemeen begrip, dat de koude baden den mensch gezonder en ſterker maken, en het is uit hoofde van dat denkbeeld, dat zy hunne Kinderen, van de geboorte af, aan dat gebruik gewennen. In de landengte van Amerika werpen zich de Inwooners, zelf dan wanneer zy ſterk zweeten, in het koude water, zonder dat zy 'er eenig letſel van hebben: de Moeders baden zich insgelyks, met haar Kind, in het koud water, oogenbliklyk na hare verlosſing, en ondertusſchen ſterven 'er by die Volken minder Vrouwen in het Kinderbedde dan

by

by die Natien, welken deze gewoonte als ten uiterſte gevaarlyk beſchouwen.

Met betrekkinge tot het voedſel der Kinderen, zoude het, geduurende de twee eerſte maanden, enkel kunnen beſtaan in de melk van de Moeder. Zonder nadeel 'er door te lyden, zal een Kind, voor het einde van de eerſte maand, geen ander voedſel kunnen gebruiken. In Holland, in Turkyen, en door den geheelen Levant, geeft men de Kinderen, geduurende hun eerſte jaar, niets anders. De Wilden van Kanada zogen haare Kinderen vier of vyf jaren, en ſommigen zes of zeven. In gevallen van noodzaaklykheid, kan de melk van viervoetige Dieren de melk van de Moeder vervangen; doch in zulke gevallen moet men het Kind de mam van het Dier doen zuigen, dewyl de trap van warmte, die het zog der Dieren heeft, altyd eenparig en eigenaartig is, nadien de melk, door de beweging der ſpieren, altoos met ſpeekſel gemengd word, het welk de ſpysvertering bevordert. Sommige ſterke Landlieden (*) gebruiken, gelyk bekend is, geene andere zoogſters dan Geiten, en na verloop van twee of drie maanden gewennen zy de Kinderen aan eenig voedſel, dat meerdere vastheid heeft dan deze melk. Vóór het uitkomen der tanden zyn de Kinderen volſtrekt onbekwaam tot eenige kaauwing, en het is daarom dat de Natuur vordert, dat zy, geduurende dien tyd, alleenlyk door zagte ſpyzen gevoed worden; doch als de tanden daar zyn is het even voordeelig, dat zy nu en dan met vaster voedſels geſpysd worden.

(*) De Lezer dezer Aanmerkingen moet in het oog houden, dat het Engelsch Werk van den Heer SMELLIE, te *Edinburgh*, alwaar hy Lid is van het Koningiyk Genootſchap, gedrukt is, en dienvolgens, dat hy, van de gebruiken onder de Landlieden gewag makende, daar mede die van *Schotland* bedoelt.

(*Het Vervolg en Slot hier na.*)

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET STORMVOGELTJE.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Schoon de Naam van *Stormvogel* meer of min op alle *Petrellen* past, wordt dezelve, by voorrang, en met byzonderen nadruk, door alle Zeelieden gegeeven aan de *Petrel*, die, wat de grootte betreft, den laatſten rang bekleedt. Het *Stormvogeltje* is niet grooter dan een *Vink*; uit welken hoofde CATESBY 'er den naam van *Stormvink* aan geeve. Deeze is de kleinſte van alle Vogelen met gevliesde Pooten, en men heeft reden om zich te verwonderen, dat een Vogeltje, zo klein, zich, op alle afſtanden van het Land, diep in Zee waage. Dan het ſchynt, in de daad, met al zyne ſtoutmoedigheid, een gevoelen van zwakheid te bewaaren; want het is een der eerſten die eene ſchuilplaats tegen den op handen zynde Storm zoekt. Het ſchynt dien vooruit te gevoelen, door voor het Inſtinct merkbaare gewaarwordingen in de Natuur, ſchoon voor onze Zinnen niet te ontdekken. De beweegingen van hét *Stormvogeltje*, en de aannadering van 't zelve, kundigen altoos den Zeelieden den naderenden Storm aan.

Wanneer men, by ſtil weêr, een bende deezer kleine *Petrellen* achter het Schip ziet, en ten zelfden tyde zich in het zog van het Schip houden, blykbaar eene ſchuilplaats agter den ſteven zoekende, haasten zich de Matroozen met de zeilen te bergen (*), en maaken zich gereed om den Storm af te wagten, welke niet mist eenige uuren laater te komen (†). In gevolge hiervan is de

(*) *Catervatim hac ſi navigantibus appropinquent deponenda eſſe ſubito vela, intelligentens norunt.* CLUSIUS, *Auctuar.* p. 368.

(†) Meer dan zes uuren vóór den Storm heeft dit Vogeltje des een voorgevoel, en neemt de toevlugt tot de Schepen in Zee. De Heer LINNÆUS teekent op. (Zie *Collection Academique, partie etrangere*, Tom. XI. p. 54.) „ Op den 14 van Mai, „ zagen wy, tuſſchen het Eiland *Corſica* en dat van *Monte* „ *Chriſto*, achter het Schip een vlugt *Petrellen*, bekend on„ der den naam van het *Stormvogeltje*. Toen deeze Vogeltjes „ ons naderden was het drie uuren in den naamiddag; het „ weêr was ſchoon, de wind Zuidoost, en bykans ſtil; maar „ ten zeven uuren liep de wind Zuidwest, met veel geweld,

„ de

de verſchyning van dit Vogeltje op Zee teffens een teken van onrust en van behoudenis, en het ſchynt, dat de Natuur, om die heilzaame waarſchuwing te geeven, deeze Vogeltjes in alle Zeeën gezonden heeft; want deeze ſoort van *Stormvogeltjes* ſchynt overal verſpreid; „ men „ vindt ze, volgens FORSTER, even zeer in de *Noord-* als „ in de *Zuid-Zeeën*, en bykans op allerlei Breedten (*)." Veele Scheepslieden hebben ons verzekerd, dat zy deeze Vogeltjes aantroffen op alle ſtreeken door hun gehouden (†). Zy vallen niet gemaklyk te vangen, en zyn daar door langen tyd het oog der Waarneemeren ontgaan; want, wanneer men ze doodt, verliest men ze doorgaans in het ſchuim van 't zog van het Schip, waarin het kleine lichaam als omwonden wordt (‡).

Het *Stormvogeltje* vliegt met eene verbaazende ſnelheid, hier in geholpen door de lange vleugelen, die in gedaante zeer op de vleugelen der Zwaluwen gelyken (§); ook

„ de lugt werd bewolkt en ontſteld, de nagt was zeer don„ ker, en de verdubbelende Blixemſtraalen vermeerderden de „ akeligheid van dit tooneel; de Zee liep verbaazend hoog, „ en wy vonden ons genoodzaakt, den geheelen nagt met on„ derzeilen by te leggen." *Extrait du Journal d'un Navigateur.*

(*) *Obſervations*, p. 184.

(†) Deeze Vogels vindt men aan alle Oorden van den *Atlantiſchen Oceaan*, en men ziet ze op de Kusten van *America* zo wel als op die van *Europa*, op ettelyke honderden mylen afſtands van het Land: zo ras de Zeelieden ze bemerken, houden zy het voor een teken eens naderenden Storms. CATESBY, *Hiſt. Nat. de Caroline*, *Append.* p. 14. Ik heb eene groote menigte van deeze Vogelen by elkander gezien, in 't midden van de uitgeſtrektſte en Noordlykſte deelen van den *Oceaan*, waar zy meer dan honderd mylen van de *Engelſche* Kust moesten afweezen. EDWARDS.

(‡) Op één deezer Vogeltjes, ſchryft de Heer LINNÆUS, hadt men in de vlugt geſchooten, en gemist; het ſchot baarde geen ſchrik; den prop ontdekt hebbende ging het daar op zitten, houdende die voor eene ſoort van voedzel, en men greep het met de hand.

(§) „ Door zyne lange vleugelen weet het *Stormvogeltje* „ zich, op één oogenblik, in de hoogte te heffen, dat het uit „ het gezigt vliegt, óf zich zydlings te verwyderen: maar deeze „ zelfde uitgeſtrektheid van vlugt, zo gunſtig by ſchoon weêr, „ brengt te wege, dat het, by ſterken wind, de ſpeelbal van

„ den

ook weet het rustpunten te vinden te midden van de woedende golven en klotzende baaren; men ziet, dat ze zich ter beſchutting begeeven in de diepe kuilen, welke de golven van eene ontroerde Zee vormen, en zich daar eenigen tyd ophouden, ſchoon de baar met eene groote ſnelheid voortrolle. In deeze zo zeer beweegende vooren der baaren loopt het *Stormvogeltje* gelyk de Leeuwrik in de vooren der velden: het is niet door zyn vlugt dat hy overeinde blyft en zich beweegt; maar, met loopen op de vleugels zich in balans houdende, trappelt het de oppervlakte des waters met eene groote ſnelheid (*).

De kleur van de Pluimadie der *Stormvogeltjes* is donker bruin, met een purperen weerſchyn voor aan den hals en op de dekveeren der vleugelen, en andere blaauwagtige ſchitterende ſtippen op de afhangende veeren; de ſtuit is wit; de uiteinden der vleugelen gaan, ingeſlaagen zynde, en elkander kruisſende, voorby den ſtaart. Het heeft, even als de andere *Petrellen*, een ſpoor, ter plaatze van den achterſten vinger, en, volgens het maakzel van den bek, welks boven en beneden kaak nederwaards omgekromd is, behoort het tot het Geſlacht der *Petrels Puffins*.

Het blykt, dat 'er eene Verſcheidenheid in deeze Vogelſoort plaats hebbe; de *Kleine Petrel* van *Kamtſchatka* heeft witte einden aan de vleugels (†); die van de Zeeën aan de Kust van *Italie*, in welker beſchryving de Heer SALERNE uitweidt, en welke hy onderſcheidt van ons *Stormvogeltje*, heeft, volgens deezen Vogelbeſchryver, blaau-

„ denzelven, en een ſlachtoffer, worde: als het, derhalven, be„ merkt, dat de lugt van achteren overladen is, zoekt het een „ vryer lugt, en ſtreeft, door zyn ſnelle vlugt, den Storm „ vooruit, die welhaast volgt." SALERNE, p. 384.

(*) *Pegaſum dixeris, ſiquidem ſuper ipſos fluctus, incredibili pedum velocitate transcurrere, ac nimbi inſtar ferri, non ſine admiratione videas.* CLUSIUS. Hoewel de Pooten tot zwemmen geſchikt zyn, weeten zy zich ook daarvan tot loopen te bedienen: dit doen zy niet zelden; want men ziet ze dikwyls, met groote ſnelheid, loopen op de golven, als dezelve allerongeſtuimigst zyn. CATESBY.

(†) De *Procellaria*, of de Vogels die de Stormen aankondigen, hebben omtrent de grootte van eene *Zwaluw*: zy zyn geheel zwart, de vleugels uitgezonderd, die witte tippen hebben. *Hiſtoire de Kamtſchatka*, Tom. II. p. 49.

blaauwe, violette en purperen, kleuren; doch wy houden het daar voor, dat deeze kleuren niets anders zyn dan weerſchynen, die den donkeren grond der Pluimadie opluisteren (*); en wat de witte of witagtige vlekken betreft, van welke LINNÆUS gewaagt in zyne beſchryving van de *Kleine Petrel* van *Zweeden*, welke dezelfde is als de onze, die geringe verſcheidenheid hangt buiten twyfel alleen van den ouderdom af.

Wy brengen tot deeze *Kleine Petrel* het *Rotje* van *Groenland* en *Spitsbergen*, waarvan de *Hollandſche* Zeelieden gewaagen; want, ſchoon hunne aantekeningen niet van de naauwkeurigſte zyn, blyft 'er genoeg characteriſeerends in over om te kunnen oordeelen over de gelykvormigheid van het *Rotje* met ons *Stormvogeltje*. „ Het „ *Rotje* heeft," volgens deeze Reizigers, „ een krommen „ bek ... ſlegts drie vingeren, die met een vlies zyn „ zamengevoegd .... is bykans zwart over geheel het „ lyf, uitgenomen dat het den buik wit heeft ... ook „ treft men 'er eenige aan welker vleugels met zwart en „ wit gevlekt zyn ..... voor het overige gelykt het zeer „ op een *Zwaluw* (†)." —— ANDERSON ſchryft, dat *Rotje* zo veel zegt als *Kleine Rot*, en dat dit Vogeltje met de daad de zwarte kleur en de kleinheid van een Rot heeft, en dergelyk geluid ſlaat. —— Het blykt, dat deeze Vogeltjes alleen *Spitsbergen* en *Groenland* aandoen om 'er te broeden. Zy vervaardigen de Nesten even als alle overige *Petrellen*, in naauwe en diepe gaten, onder de ruïnen van afgebrokkelde rotzen, aan de Kust, zeer digt by de Zee: zo ras de jongen in ſtaat zyn om het nest

(*) SALERNE, *Ornithol.* p. 384.

(†) Zy ſchreeuwen *Rettet, tet, tet, tet, tet*, eerst zeer ſterk, en het verflaauwt by trappen; misſchien heeft dit geſchreeuw aanleiding gegeeven tot den naam van *Rotje*: zy maaken meer geraas dan andere Vogels; dewyl zy een zeer ſcherpen en doordringenden toon ſlaan. Zy maaken de nesten van mosch, meestal in de ſpleeten der rotzen, ſoms op het gebergte: daar was het dat wy een groote menigte met ſtokken doodſloegen. Zy aten daar wormen en dergelyk voedzel. Eerst doodden wy eenigen deezer Vogelen op het Ys, den 23 van Mei; doch vervolgens kreegen wy 'er veele op *Spitsbergen*. Deeze Vogels zyn zeer goed om te eeten, en de beste naast die men *Strandloopers* noemt; zy zyn vleezig en vet. *Recueil des Voyages du Nord.* Roman 1716. Tom. II. p. 93.

nest te verlaaten; gaan het Mannetje en Wyfje met dezelve uit, en, dus éénmaal het nest verlaaten hebbende, keeren zy 'er niet in weder (*).

Wat aanbelangt de *Kleine duikende Petrel*, van welke COOK en FORSTER ſpreeken (†), wy zouden deeze ook by ons *Stormvogeltje* rangſchikken, indien deeze Reizigers, door het byvoegzel van *duikende*, niet aanduidden, dat deeze *Petrel* het voor eene gewoonte heeft om onder het water te duiken, 't geen wy van ons *Stormvogeltje* niet weeten.

(*) *Hiſt. Nat. d'Islande & Groenland*, Tom. II. p. 54.

(†) In het Kanaal van *Koningin Charlotte* (in *Nieuw Zeeland*) zagen wy groote Benden van *Kleine duikende Petrellen* (*Procellariæ Tridactila*) ſcheerende boven het water, of zwemmende op een grooten afſtand, met eene verbaazende ſnelheid. Zy ſcheenen volmaakt dezelfde met die wy gezien hadden toen wy het Land van *Kerguelen* zogten op 48° Breedte, COOK, *Second Voyage*, Tom. I. p. 217. —— Op 56° 46' Zuider Breedte, werd het weêr ſchoon, en wy ontdekten *Kleine Duikers*; gelyk wy ze noemden, behoorende tot de *Petrellen*; ik had ze nooit zo verre van de Kusten verwyderd gezien: waarſchynlyk waren deezen tot dien verren afſtand verloke door eenige Vischſchoolen: in de daad het was zeker dat wy ons daar omringd vonden door Vischſchoolen; dewyl wy by ons hadden een groot aantal *Blaauwe Petrellen*, *Albatrosſen*, en andere Gevogelte, 't geen men doorgaans in den grooten Oceaan aantreft. Alle, of bykans alle, verlieten ons vóór den nagt. *Idem*, Tom. II. p. 157.

BYZONDERHEDEN VAN DE NIEUWE VASTIGHEID VAN SIERRA LEONE, OP DE KUST VAN AFRICA.

(Ontleend uit *an Authentic Account of the Expedition to Sierra Leone, &c. By* J. MONTEFIORE.)

De *Sierra Leone* Compagnie kost, dit kan niet gelochend worden, zeer veel gelds; doch heeft een groot kapitaal te haaren ondersteuning. Alle eerst geplante Vastigheden hebben, in den beginne, met eenige zwaarigheden te worſtelen; en derhalven heb ik, als men volhardt, geen twyfel, of deeze zal in 't einde gelukken: dezelve mag beſchouwd worden in het zelfde licht als

een Plantadie van Hout, waar van men zich in eenige jaaren geen voordeel kan belooven. —— Mr. DAWES, de tegenwoordige Gouverneur, is een Man, in alle opzigten voor zyn ſtand berekend, en van groote bekwaamheden, en hy handelt alleropregtst, ten meesten voordeele van de Compagnie.

Deeze Volkplanting is gelegen aan de Rivier *Sierra Leone*, door de *Portugeezen* zo genaamd van wegen het groot aantal *Leeuwen*, die zich voorheen in het omſtreeks liggend Gebergte onthielden. De Lugtsgeſteltenis is over 't algemeen ongezond voor *Europeaanen*, bovenal in de bergagtige gedeelten: het vlakke veld is zo ſlegt niet; dewyl het in den naamiddag daar gemaatigd is door de winden die als dan doorgaans uit Zee komen. —— De Baay en de mond der Riviere leveren eene groote verſcheidenheid van Visch uit; en aan de klippen vindt men overvloed van Oesters. —— Het Land, omſtreeks de Volkplanting, brengt Ryst, Orangeäppelen, Limoenen, Bannanas, Yams en Caſſava, voort, en veele ſoorten van witte Pruimen. —— Op het Gebergte groeijen de Palm- en Cacao-boom: in de daad het Land is dermaate met Geboomte bezet, dat het een onafgebrooken bosch ſchyne. —— In de Bergen is veel Wild Gedierte, als Tygers en Wilde Zwynen; ook ziet men 'er Aapen en Slangen. In de Bosſchen zyn Duiven, Pappegaaijen, met ander Gevogelte; als ook Harten en Geiten.

De Inboorelingen zyn zo zwart niet als die der nabuurige Landen. De Mannen zyn over 't algemeen groot en welgemaakt: de Vrouwen hebben zeer bevallige trekken; doch vallen kort en ſterk; zy worden geſtaag aan zwaaren arbeid gehouden. Het is een zeer twistagtig, oploopend en wraakzugtig, ſoort van Volk; om de minſte beuzeling zullen zy een *Palaver*, of Zamenkomst, aanleggen, om, ter vergoeding, ſterken Drank af te perſen, aan welks gebruik zy zeer verſlaafd zyn. Om deezen te krygen zullen zy van alles afſtand doen; ja men heeft my onderrigt, dat de Opperhoofden menigmaal ten dien einde hun Volk verkoopen. By alle Plegtigheden, als die van Huwelyksverbintenisſen en Begraafenisſen, en op hunne *Palavers*, drinken zy bovenmaatig, waar uit twisten ontſtaan, die zelden zonder bloedvergieten afloopen. Men weet voorbeelden, dat zy, by hunne Lykplegtigheden, die eene week duuren, een Oxhoofd Rum gebruikten. Zy zetten zich rondsom 't zelve tot dat het ledig is; by tus-

tusschenpoozen hunne Zangen aanheffende, onder het slaan op hun Trom.

De Mannen neemen de gevaaren des Krygs, en den arbeid van jaagen en visschen, waar. Van de *Europische* Schepen, die de Kust aandoen om Slaaven te handelen, krygen zy Snaphaanen, waar op zy zeer gesteld zyn, en waar mede zy zeer behendig weeten om te gaan. — De Vrouwen bearbeiden het land, maaken Olie van Palmboomen, spinnen Katoen, en brengen het geen zy vervaardigd hebben ter markt. Niet vreemd is het te zien, dat eene Vrouw, met twee Kinderen op haare armen, en een zwaaren last op 't hoofd, van het gebergte afkomt, terwyl haar Man agter haar aankomt zonder eenigen last dan zyn Snaphaan, fluitende en zingende.

Een stuk doek, doorgaans blaauw of wit, maakt de kleeding der Vrouwen uit; het is vastgemaakt omtrent den middel, en kan opgetrokken worden tot om de schouderen. De Kinderen worden om den middel vercierd met een weefzel van glasen koraalen. — Der Mannen kleeding verschilt slegts weinig van die der Vrouwen; doch deezen zyn zeer gesteld op de kleederen van *Europeaanen*, en toonen zich blykbaar groots als zy dezelve aanhebben.

De Huizen, of Hutten, der *Sierra Leoners* zyn laag, en met stroo gedekt; eenige rond, andere langwerpig. Hun Huisraad bestaat in yzeren potten om hunne spyzen in te kooken, uitgeholde Kalbasen om 'er Palmwyn in te verzamelen, eenige weinige aarden schotels, en een groote tinnen schotel om 'er hunne Oesters en Schelpvisschen in te doen. Hun bed is een mat, waar op zy slaapen zonder eenig overdekzel. Hun Voedzel bestaat voornaamlyk in gekookte Ryst, Kruiden, Vrugten, Schelpvisschen en Oesters, welke zy boven alle lekkernyen keuren. — Zeer zyn zy op dansen gesteld, en brengen veelal de avonden door in dat vermaak. Hun Muzyk maaken zy op een Trom, of een uitgehold stuk houts.

Wat den Godsdienst deezer Inlanderen betreft, zy gelooven in eenen Toekomenden Staat; doch schynen geen Voorwerp van Eerdienst te hebben; alleen blykt het dat zy eenige eerbiedenis aan de Zon en Maan toebrengen. Zy koesteren veele bygeloovige begrippen; en hebben een hoog gevoelen van hunne tovermiddelen, die zy steeds in een zak aan hun hals draagen.

Zy vervaardigen zeer goed Matwerk; een gedeelte daar

van is fynder, en in alle opzigten beter, dan 't geen wy in *Europa* hebben; van de groover ſoort bedienen zy zich om op te ſlaapen; de fyner verruilen zy aan de *Europeaanen*.

De *Sierra Leone* Compagnie heeft eenig land gekogt aan den oever van den *Boulon*, liggende tegen over deeze Volkplanting, en daar een Zuikerplantadie aangelegd. Voor weekloon laaten zy een gedeelte der Inwoonderen op deeze Plantadie werken, die, ſchoon nog in de beginzelen, egter in goeden ſtaat is. Het land is vlak, doch de grond ryk, en brengt eene groote hoeveelheid Ryst voort.

De Koning van *Nambana*, in wiens Grondgebied deeze Plantadie gelegen is, een zeer eerwaardig oud man, is hier op een *Palaver* geweest. Hy is een groot Vriend der *Engelſchen*; en geeft zich veel moeite om hunne Zeden en Grondbeginzels aan te neemen; maar zyn Volk is, even gelyk meest alle *Indiaanen*, overgegeeven aan het onmaatig gebruik van ſterken Drank. Hy heeft een Zoon, die zich tegenwoordig in *Engeland* bevindt, by den Heer THORNTON, om 'er eenige opvoeding te ontvangen. Het is te hoopen, dat, by zyne wederkomst in zyn Geboorteland, zyne denkbeelden, hem ingeſtort door bekwaame Leermeesters, en aangenomen door de verkeering voor eenigen tyd onder een beſchaafd Volk, hem zullen aanzetten, om, in de gemoederen zyner Landgenooten en Nabuuren, eenige begrippen te verwekken van eenen Almagtigen Schepper, en van Menschlykheid, en hun, althans in zekere maate, te ontheffen van die woesten wildheid, welke hun thans zo ongelukkig kenmerkt.

Een verſch voorbeeld van hunne wreedheid, geen zes mylen van deeze Plaats betoond, moet ik hier verhaalen. Het toont, op de ſterkſte wyze, tot welk eene maate van barbaarſchheid het menschlyk hart zich laat vervoeren, als het niet beteugeld wordt door de beſchaaving der Maatſchappye, en dat geen lengte van tyd genoegzaam is om hun de wraak te doen afleggen. —— Een *Deensch* Schip, op deeze Kust gekomen tot den Slaavenhandel, werd in 't eerst zeer wel bejegend; doch, in den nagt, het Scheepsvolk geen behoorelyke wagt houdende, bedienden zich de Inboorelingen van die gelegenheid, om Schip en Laading te vermeesteren, en vermoordden al het Volk aan boord. Zy verontſchuldigden zich, wegens deeze booze daad, met by te brengen, dat, omtrent zestien jaaren ge-

geleden, een *Hollandsch* Schip, daar om te handelen gekomen, eenigen van hun Volk geſtoolen hadt. Eenigen, die zich op deeze Kust nedergezet hebben, bevorderen eer zulke vyandlyke bedryven dan dat zy dezelve verhinderen; dewyl zy terſtond het Schip en de Laading kogten.

Ik heb, zints myne eerſte aankomst, aan dit gedeelte van de Kust veele moeilykheden uitgeſtaan, veroorzaakt door myne laatſte ziekte; en, ſchoon ik gezond gebleeven ware, moest ik my eenige ongemakken in eene eerst aangelegde Volkplanting voorſtellen. —— De Donder en Blixem zyn hier zo allerverſchriklykst, dat ik geen woorden bezit om 'er een genoegzaam denkbeeld van te geeven. —— Tegenwoordig is de grond overdekt met roode Mieren, en andere Inſecten. De Mieren hebben dikwyls bezit genomen van eene Hut, en de Bewoonders genoodzaakt dezelve te verlaaten; dewyl zy anderzins gevaar van hun leeven zouden geloopen hebben, met zulk eene menigte komen zy te gelyk aan.

Meer dan tweehonderd der Volkplantelingen, met veelen der Inwoonders, zyn druk bezig met het houtgewas weg te ruimen. Zy krygen weeklyks arbeidsloon, behalven het eeten, waar voor men zorgt. Zy bevinden zich in betere omſtandigheden, in verſcheide opzigten, dan het Werkvolk in *Engeland*; vermids de Compagnie hun alle aanmoedigingen ſchenkt, welke zy kunnen begeeren of verlangen. Het is onbegrypelyk met welk een lust zy aan hunnen dagelykſchen arbeid gaan, 's morgens ten vyf uuren, en daar mede tot in den naamiddag aanhouden, wanneer een ieder aan zyn eigen zaaken gaat, en zyn tuin bewerkt. 's Avonds houden zy gezelſchappen, waar zy veelal zich verlustigen met Pſalmzingen. Het is een wellust te zien, hoe zy Zondags, in de beste kleeding uitgedoscht, te Kerk gaan; weltevredenheid en geluk is op hun aangezigt te leezen.

Hier is eene School opgerigt tot onderwys der Kinderen der Volkplantelingen, die 'er leezen en ſchryven leeren. Verſcheide Inboorelingen der nabygelegene landen beginnen hunne Kinderen na *Sierra Leone* te zenden, om 'er onderwys te haalen. Men mag, uit deezen hoofde, denken, dat, in het verloop van eenige weinige jaaren, de Inwoonders omſtreeks deeze Volkplanting nuttige Leden der Maatſchappye zullen worden. De *Sierra Leone*

Compagnie heeft zeker groote verdienſten in het hervormen van de Zwarten die hier woonen, voorheen pesten der Maatſchappye, en die geen het minſte denkbeeld van Godsdienst of Zedeleer hadden; doch nu zo verre van hunne voorgaande verbastering terug gekomen zyn, dat zy ten minſten gelyk ſtaan met het gemeene Volk by de beſchaafdſte Natien.

Men heeft ten oogmerke, om, onmiddelyk naa dat een geſchikte plek gronds gehaveud is, de Stad te verleggen, en te herbouwen volgens een eenpaariger plan: onlangs is 'er een overſlag van gemaakt. Tegenwoordig zyn de Hutten, of Huizen, meest van gevlogte takken, met klei, en de daken met zooden, belegd, waar in zich veele Ratten en Haagdisſen onthouden: dan eenigen van de kundigſte Volkplantelingen hebben voor zich vry goede Wooningen van hout vervaardigd.

By den eerſten aanleg der Volkplantinge heeft de Compagnie het noodige gezonden tot ruime Huizingen voor den Gouverneur en de voornaamſte Bedienden: een deezer gebruiken zy tot de Kerk en de School. Twee gereed gemaakte Hospitaalen, onlangs uit *Engeland* gekomen, heeft men geſchikt tot verblyven der eerſte Klerken; de zwarte Bewoonders zyn aan de lugtſtreek zo gewend, dat zy dit beſchutzel niet behoeven. Een goed ſteenen Huis is gebouwd, digt by de landingplaats, voor den Pakhuismeester, waarin eene bewaarplaats voor drooge goederen: hier kunnen de Volkplantelingen zich *Europiſche* goederen aanſchaffen; en worden ze hun voor een zeer maatigen prys afgeleverd. Men heeft desgelyks een aanvang gemaakt met het oprigten van een ſteenen Pakhuis, dat, voltooid zynde, de laadingen van verſcheide Schepen zal kunnen bergen.

Het Regt wordt hier met de grootſte onzydigheid bediend, geen misdryf ongeſtraft gepleegd; elke overtreeding, in tegendeel, met geesſeling of gevangenis betaald gezet. Of is de misdaad van een ſchriklyker natuure, dan wordt de Schuldige, ter eerſte gelegenheid, na *Engeland* gezonden, om naar verdienſten ſtraffe te ontvangen. Dit laatſte vonnis is onlangs uitgeſprooken over een der Volkplantelingen, die, naa een wettig onderzoek, bleek, aan een Handelſchip een Slaaf verkogt te hebben. Een misdryf 't welk hier met de zwartſte koole gebrand merkt ſtaat; naardemaal de eerſte inſtelling van de *Sierra*

Le-

Leone-Compagnie meer gevormd was met een oogmerk om den Slaavenhandel af te ſchaffen, dan om eenige groote winst of voordeel welk de Compagnie van deeze Vastigheid wagtte.

LEEVENSSCHETS VAN DEN HEER ABAUZIT. Door M. B. . .

(Vervolg en Slot van bl. 161.)

In de Oude en Hedendaagſche Aardrykskunde was ABAUZIT door en door bedreeven, en mogt, ten aanziene van die Onderwerpen, een wandelende Boekery heeten; men mogt zeggen dat hy *Oud Griekenland* en *Egypten* beter kende, dan de oude *Grieken* en *Egyptenaars* die Landen gekend hadden; alle zyne Kaarten waren vol met nuttige aanmerkingen over de Aardrykskunde (*). Eenige Kaarten hadt hy zelve vervaardigd, als die van *Egypte*, van het Meir van *Geneve;* deeze laatſte gaf hy aan den Hertog VAN RICHMOND, die dezelve te *Londen* in 't koper deedt brengen; voor zich zelven hadt hy een andere gemaakt, die niet meer voorhanden is. Dan men heeft nog zyne Kaart wegens den overtocht van CESAR uit *Gaulen* na *Groot-Brittanje*, waarby zeer geleerde Aantekeningen; hy hadt daar mede zyne Atlas opgevuld, als mede zyn Reisboek door alle de Landſchappen van het Ryk van ANTONINUS, dat van BURDIGALA na *Jeruſalem*, en van HERACLEUS door *Aulona* en *Rome* tot aan *Milaan*.

Men

(*) Van alle Aardrykskundigen ſtonden by hem in de hoogſte agting de Heeren DE LISLE en DANVILLE; de laatſte was misſchien de éénige, die, in de Kaart des *Heiligen Lands*, *Antipatris* op eenigen afſtand van de Zee geplaatst hadt, en de Heer ABAUZIT bewees, uit eene plaats by JOSEPHUS, beſlisſend die ligging. In de Kaart van *Oud Italie*, van dien zelfden Aardrykskundigen, vondt hy eene misſtelling, welke hy met anderen gemeen hadt, in *Bauta* der *Romeinen* te ſtellen waar thans *Bonne* ligt, in *Faucigni*, de groote weg, welke hy doet loopen door *Geneve*, en die kleine Stad zou zich uitgeſtrekt hebben tot dorse en bykans ontoeganglyke Gebergten. *Bauta* was, volgens hem, het *Oude Annęci*.

Men kon ABAUZIT ten aanziene der Gedenkpenningen niet bedriegen door de volkomenſte Naamaakzels der Oudheid. Hy hadt met alle oplettenheid in de Zeden en Gewoonten der Ouden zich geoefend; deeze kennis kwam hem te ſtade tot het recht verſtaan der Opſchriften, en diende hem om eenige der twyfelingen, waar in de Geſchiedkunde ons nog laat, op te helderen.

ABAUZIT zou eene uitmuntende Tydrekenkunde hebben kunnen opſtellen; hy vergenoegde zich met de dwaalingen der beroemdſte Tydrekenkundigen te verbeteren (*).

Dee-

(*) Ik heb eene Aantekening van zyne hand gevonden, welke ten bewyze hiervan kan ſtrekken. „ In gevolge van „ myne Waarneemingen, is de Heer NEWTON van gevoelen „ veranderd. Hy heeft de Verduistering (waargenomen door „ THALES) in 't Jaar vóór Chriſtus 585 geſteld, naar uitwy„ zen van zyne *Opera poſthuma*, uitgegeeven door CASTILIONE. „ Langen tyd vóór dat de Heer DES VIGNOLES zyne Chronolo„ gie hadt uitgegeeven, ſchreef ik hem, dat ik my aan den Dag „ hieldt van RUDBERG den *Griek*, met de *Hiſtoire l'Aſtronomie* „ en PLINIUS, te weeten het 4de Jaar van de XLVIII *Olympiade*, „ 't welk overeenkomt met het Jaar 585, wanneer op den „ 28 van May een Eclips van ☉ meer dan geheel voorviel, „ volgens de tafelen van LANSBERGE voor de Middaglyn „ van *Smyrna* of van *Epheſe*, en dat de Berekening der Star„ rekundigen nog volkomener was voor de *Hooge Boſſchen*, die „ de Ryken der *Meden* en *Lydiërs* vaneen ſcheiden. Hy ant„ woordde my, dat hy LANSBERGE volgde, en dat hy myne „ Aantekening in zyn Werk zou plaatzen. Indien de Heer „ MAYER deeze Eclips in een ander Jaar geſteld heeft, wan„ neer men eene geheele Verduistering gehad heeft, betwist „ ik zulks niet; maar hy heeft niet beweezen, dat het de „ Eclips is van welke hier gehandeld wordt, voorſpeld door „ THALES, in het 4de Jaar van de XLVIII *Olympiade*, het 170 „ naa de Bouwing van *Rome*, volgens PLINIUS, gelyk ik ge„ toond heb in een kleine Verhandeling gezonden aan den „ Heer FRERET, naa myn Brief aan den Heer DES VIGNOLES. „ Het Jaar van die volſlagene Eclips, waar in de Vrede ge„ maakt werd tuſſchen ALYATTE en CIAXARE, of diens Opvol„ ger ASTIAGES, regelt de Tydrekenkunde van dien tyd, en die „ van de Heilige Schrift, wegens den Inval van den *Gog* en den „ *Magog*, of der *Scythen* in *Paleſtina*. Zie EZECHIEL XXXIX, „ enz. en HERODOTUS" De *Kronyk* van EUSEBIUS heeft onze Tydrekenkundigen misleid. Merkt hier by op, dat Vader LE

COMP-

Deeze Weetenſchappen, gevoegd by eene diepe kennis der Geleerde Taalen, deeden hem veele misſlagen ontdekken in de verſcheide Overzettingen, welke men ons van den Bybel gegeeven heeft. Hadt hy zelve daar van eene Overzetting vervaardigd, hy zou onze Heilige Boeken ontheven hebben van veele Wonderwerken, die, zo als hy beweerde, alleen derzelver beſtaan hadden dank te weeten aan de zugt tot het Wonderbaare en aan de onkunde der Overzetteren, en die, zonder de eenvoudigen te ſtichten, kundigen ergeren.

ABAUZIT verſtondt alle deelen der Fraaije Letteren (*); hy heeft zelve Verzen gemaakt; doch men moet bekennen, dat, wanneer hy over eenige Dichtſtukken oordeelde, de naauwkeurige Taalkenner ſoms den Man van Smaak deedt ſchuil gaan.

Indien zyne Kundigheden groot waren, zyne Zedigheid was niet minder. Ik zal 'er ſlegts twee ſtaaltjes van bybrengen, van eene ſoort, waar in het allerbezwaarlykst is dezelve te bewaaren. Daar uit, dat de Heeren van de Academie der Weetenſchappen den graad ten Noorden van *Parys* min uitgeſtrekt gevonden hadden, dan die ten Zuiden van dezelfde Stad (†), hadt de Heer DE FONTENELLE beſlooten, dat de Aarde een Spheroïde was, plat aan de *Poolen*. De Heer ABAUZIT beweerde, in tegendeel, dat, indien de Waarneeming wel gedaan ware en zeker ging, de Aarde eene Spheroïde moest weezen na de *Poolen* verlengd, en hy beweesr het door een zeer eenvoudig betoog, door hem geplaatst aan 't hoofd van zyne *Memoire ſur la Figure de la Terre* (‡). Hy ſchreef daar over aan een zyner Vrienden te *Parys*, en FONTENELLE verbeterde het eenigen tyd daar naa. Terſtond zorgde ABAUZIT dat zyne *Memorie* niet in druk kwam; hy weigerde dezelve te leveren, en twee

COMPTE (*Lettre* I. *ſur la Chine*) Vader PETAU verlaaten heeft, en ook deeze Eclips op den 28 May 585 ſtelt.

(*) De Heer DE VOLTAIRE kende ABAUZIT in diens Ouderdom, agtte hem hoog, ging hem zien, en raadpleegde hem by wylen.

(†) *Memoires de l'Academie.*

(‡) Deeze *Memorie* was ſlegts een klein gedeelte van een veel grooter Werk over de *Theorie des Corps Celeſtes & les Cauſes de leurs Phenomenes, tirées du ſeul principe de la Peſanteur.*

twee jaaren vóór zyn dood nam hy 'er de eerſte bladzyden van weg, 't welk die waren in welke hy bewees, dat FONTENELLE zich vergist hadt. — De Verhandeling van den Heer DANIEL BERNOULLI, over den Vloed en Ebbe der Zee, doorloopen hebbende, hadt hy geleezen, dat de hoogte der Vloeden, in een omgekeerde reden, ſtondt tot de *Digtheid* der Vloeiſtoffe, dat, by gevolge, de Vloeden veertien maalen minder hoog zouden weezen, indien de Oceaan uit Kwik beſtondt, zonder in opmerking te neemen, dat de aannaderingen van verſchillende lichaamen na een zelfde lichaam alle gelyk zyn in gelyke tyden, hoe verſchillend ook de *Digtheid* moge weezen. — Zy, die weeten hoe zeer ſtreelend het is eene Misſtelling te ontdekken in het Werk van een groot Man, zullen hem bewonderen, die het weigert 'er zich eene eer van te maaken die ontdekt te hebben.

Als Lid van het Wetgeevend Lichaam, gedroeg hy zich altoos wys, altoos gemaatigd; dit laatſte ſtrekt ſoms niet tot lof; 'er zyn gevallen, waarin de gevaaren des Vaderlands Gemaatigdheid Zwakheid doen worden. In de onlusten van den Jaare MDCCXXXIV, was hy, door zyne verkeering, verknogt aan de zodanigen, die een meer Ariſtocratisch Beſtuur begeerden, dan het onze is; maar zyn hart was Volksgezind. Hy was zulks nog meer, ſtaande de laatſte oneenigheden; hy verborg zyne gevoelens in geenen deele, en, gelyk hy niet alles in de Tegenparty wraakte, keurde hy alles by zyne Party niet goed. Beiden zogten zy hunne eiſchen gevestigd te krygen: ABAUZIT hadt 'er geene, en hy dagt alleen op 't welzyn des Vaderlands; hy voorzag terſtond, met leedweezen, dat deeze Onlusten op nieuw een Middelaarſchap van buiten zou te wege brengen; voor deeze vreesde hy, dezelve aanziende als vernederend voor de Overheid, voor de Burgers, en voor den ganſchen Staat. Hy genoot de vertroosting niet van den Vrede in zyn Vaderland herſteld te zien, en het is misſchien in deeze byzonderheid alleen dat hy ongelukkig geweest hebbe (*).

Ik

(*) ABAUZIT ſchreef twee *Diſſertations ſur l'Hiſtoire Ancienne de Geneve*, welke men vindt in die van SPON. Tom. IV. Hy beſprak aan de Stads Boekery verſcheide Handſchriften, de Geſchiedenis der Stad betreffende; voor den Heer VERNET hadt hy opgeſteld eene *Diſſertation ſur les premieres tems de la Republique.*

Ik zal geen tafereel maalen van die Gelykmoedigheid; welke hem nooit begaf; van de aangenaamheid zyner Verkeering; van zyn afkeer van alles wat hem eenige onderſcheiding kon geeven; van dat zagt meêwaarig Character, 't welk hem, als een waar Menſchenvriend, tegen den éénigen Knegt dien hy hieldt, niet deedt ſpreeken op den toon van een goeden Meester, maar op dien van een Vriend; van zyne Spaarzaamheid; van zyne eenvoudige en zuivere Zeden, die aan zyne Jeugd de rypheid van Bedaagdheid en aan zynen Ouderdom de vrolykheid eens Jongelings byzetten. —— Ik zou dit alles flegt ſchilderen voor die hem gekend hebben, en eene zwakke Schildery zou niets betekenen voor die hem niet kenden.

Ik zal geen lyst zyner Vrienden opgeeven; men zou 'er groote Naamen op zien pronken; doch ABAUZIT is groot genoeg van zichzelven, en heeft dien ontleenden glans niet noodig om in aanmerking te komen. 't Is in de Lofredenen van die Grooten, dat men moet zeggen: „ Hy is een Vriend geweest van den Wyzen ABAU„ ZIT!"

Eene uitzondering moeten wy hier maaken ten opzigte van Perſoonen min bekend door hunne Geboorte en Waardigheden, dan door hunne Deugden en uitſteekende Kundigheden. Tot deezen behoort Mádame de Hertogimne D'ENVILLE, eene Wysgeerige Vrouw in den ſchoot der Wereldlyke Grootheid, die ten Hove weet te leeven en de agting der Wyzen te verdienen; de Hertog DE LA ROCHEFOUCAULT, in wien hy al het Vernuft ontdekte van den Schryver der *Maximes;* Mylord Graaf VAN STANHOPE, wiens naam ons teffens het denkbeeld herinnert van een Geleerden, een Wysgeer, en een uitſteekend Patriot. Maar indien wy hulde verſchuldigd zyn aan de Deugd, als zy zich by lieden van hoogen rang vertoont, zyn wy dan niets verſchuldigd aan eenen Burger, die door de Deugd zyn vergeeten ſtaat opluistert? Ik zou my ſchaamen met ſtilzwygen voorby te treeden die byzondere Perſoonen van geen rang, die de agting en de vriendſchap van ABAUZIT verdienden, als ik my niet in de noodzaaklykheid bevond om my te beperken, en indien ik niet dagt, dat de Vrienden van een' Wyzen, die niet zogt zich bekend te maaken, weinig verlangen om bekend te worden.

De Heer ROUSSEAU heeft ABAUZIT niet gepreezen; hy heeft hem afgeſchilderd in deeze Aantekening, voorko-

men-

mende in zyne *Nouvelle Heloïse* (*). „ Neen, deeze „ Eeuw der Wysbegeerte zal niet voorby gaan zonder „ eenen waaren Wysgeer voortgebragt te hebben. —— „ Ik ken 'er één, één enkelen, ik ſtem het toe; maar „ dit is veel, en, ten overmaate van geluk, het is in myn „ Vaderland dat hy beſtaat. Zou ik hem hier durven „ noemen, hem, wiens weezenlyke roem daarin gelegen „ is, dat hy geweeten heeft weinig bekend te blyven? „ —— Wyze en zedige ABAUZIT! dat uwe zo verhevene „ eenvoudigheid aan myn hart eenen yver vergeeve, die „ uw naam niet ten voorwerp heeft? Neen, gy zyt het niet „ dien ik wil bekend maaken aan eene Eeuw onwaar„ dig om u te bewonderen; het is *Geneve*, 't welk ik „ wil opluisteren door uw verblyf; het zyn myne Mede„ burgers die ik wil eeren, wegens de eer die zy u be„ wyzen. —— Gelukkig het Land, waar de Verdienſte, „ die zich verbergt, daarom te meer geägt is! Gelukkig het Volk, waar de zich veel aanmaatigende Jeugd „ den Stelzeltoon verlaagt, en zich ſchaamt wegens haar „ ydel geleerd gezwets voor de Geleerde Onkunde des „ Wyzen! Eerbiedenswaardige en deugdzaame Grysaart! „ Gy zyt niet uitgetrompet geworden door de fraaije „ Geesten; hunne luidrugtige Academiezaalen hebben „ niet weergalmd van Loffpraaken over u; in ſtede van, „ gelyk zy, uwe Wysheid in Boeken uit te ſtallen, hebt gy „ die in uw Leeven ten toon geſpreid, ten voorbeelde „ van het Vaderland, 't geen gy u verkoozen hebt; dit „ Vaderland, 't welk gy bemint, en u hoogagt. —— Gy „ hebt als SOCRATES geleefd; dan hy ſtierf door de hand „ zyner Medeburgeren, en gy, gy wordt door die van uwe „ Medeburgeren geſteenigd."

Deeze hoogſchatting van ROUSSEAU was van alle veinzery geheel onthevan; ſteeds ſtelde hy, tegen de beſchuldigingen zyner Vyanden, de Vriendſchap over waar mede die deugdzaame Man hem vereerde (†). „ Gy," dus ſchreef

(*) *Tom.* III. p. 5. Edit. de *Lauſanne.*

(†) De Heer ROUSSEAU, die bezig was met het vervaardigen van de Artykelen over de Muzyk der Ouden, in de *Encyclopedie*, en ten dien einde alle de Boeken daar toe betrekkelyk in 's Konings Boekery geleezen hadt, hieldt over dit Onderwerp een geſprek met ABAUZIT. Hy vondt hem zo afgerigt op dit Onderwerp, dat hy geloofde dat deeze geleerde Man zich daar mede op dien tyd bezig hieldt. *'t Is tien jaaren geleden*, zeide de Heer ABAUZIT, *dat ik dit ſtag van Letter-*

ge-

ſchreef ROUSSEAU in den laatſten Brieve dien hy ABAUZIT toezondt, „ gy kent de redenen myner Tegenſtanderen; „ zie hier de myne; beoordeel hun, beoordeel my; zy heb„ ben my kunnen ſtraffen, indien ik ſtrafwaardig was; „ maar indien CATO my vryſpreekt hebben zy my on„ derdrukt."

ABAUZIT lei, op den twintigſten van Lentemaand des Jaars MDCCLXVII, dit Leeven af met de kloekmoedigheid en de deugden eens Wyzen!

oefening hebt laaten vaaren. —— ABAUZIT hadt hoogagting voor ROUSSEAU, hy beminde dien Schryften, bewonderde het vernuft van dien Burger, en nam diep deel in de ongelukken welken hem beliepen. Van alle Schriften van ROUSSEAU bleek ABAUZIT meest geleezen te hebben het *Contract Social*; op dit Werk hadt hy verſcheide Aantekeningen gemaakt.

DE GOEDE SOUVERAIN, OF HET VOORBEELDLYK HUISLYK LEEVEN VAN KEIZER AKBAR.

Den Schryveren der Algem. Vaderl. Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Omtrent het midden der Zestiende Eeuwe, bekom AKBAR
„ de VI, Afſtammeling van TAMERLANE, den Throon van
„ *Indoſtan*. Hy is een van die weinige Souverainen, die den
„ tweevoudigen, hunnam van den GROOTEN en den GOEDEN
„ met regt verdient, en volſtrekt de eenigſte van *Mahome*„ *daanſche* Afkomst wiens ziel blykt zo verre verheven ge„ weest te zyn boven alle bekrompene voorgoordeelen van
„ dien geeſtdryvenden Godsdienst, in welken hy was opge„ voed, dat hy in ſtaat ware een Regeeringsplan te vormen,
„ waardig aan eenen Monarch die zyn Volk beminde, en zyn
„ best deedt om deszelfs geluk te bevorderen. Dewyl, in elk
„ Landſchap zyner uytſtrekkende Heerſchappye, de *Hindoos*
„ geen gering gedeelte zyner Onderdaanen uitmaakten, liet hy
„ hy niets onbeproefd, om eene volkomene kennis te krygen van hunnen Godsdienst, van hunne Weetenſchappen,
„ van hunne Wetten en Inzettingen; ten einde hy elk gedeelte
„ zyns Ryksbeſtuurs, byzonder wat den Geregtshandel betrof,
„ mogt beſtuuren op eene wyze, zo veel mogelyk gelyk aan
„ op de leest hunner eigene begrippen."

De

De voordeelig getuigenis, 't welk wy by den grooten ROBERTSON, wegens dien Vorst, aantroffen (*), leezende, verlangden wy eenige nadere kennis van dien Heerscher te bekomen. —— Het viel dien grooten en goeden Vorst ten deele, eenen Staatsdienaar te hebben, den Vizier ABUL FAZEL, wiens verstand niet min verlicht was dan dat zyns Meesters, die eene Leevensbeschryving van deezen Vorst gaf, onder den Tytel van *Ayeen Akbery*, of de *Instellingen van Keizer* AKBER. De Heer GLADWIN heeft 'er eene *Engelsche Overzetting* van gegeeven; het is in dezelve dat wy het verlangde aantroffen, en waar uit wy de volgende byzonderheden opzamelden, als niet ongeschikt om eene plaats in uw *Mengelwerk* te vinden; ten welken einde wy het zenden, enz.

* * * *

AKBER, Keizer van *Indostan*, werd gebooren te *Amercote*, in den jaare MDXLII, tot Keizer uitgeroepen in 't jaar MDLVI, en stierf te *Agra*, in MDCV; naa negen-en-veertig jaaren en acht maanden geregeerd te hebben. Hy was zeer gelukkig in den Oorlog, maakte verscheide Vermeesteringen, en bragt bykans alle de Landschappen van *Indostan*, die tegen zyn Vader, en Voorzaat op den Throon, HERMAJOON, opgestaan waren, weder tot gehoorzaamheid. Zyne Staatkundige Bekwaamheden, als mede zyne onafgaande aandagt op de Geluksbevordering zyner Onderdaanen, blyken ten vollen uit de schikkingen welke hy maakte voor elk gedeelte des Ryks. —— Dan wy moeten, ter voldoeninge aan onze taak, AKBER beschouwen in zyn Huislyk Leeven.

ABUL FAZEL, die in het acht-en-veertigste jaar van AKBER's Regeeringe, en dus op het einde van dezelve, schreef, vermeldt: Het is 's Keizers bestendig poogen, de harten van allen te winnen, en zich van dezelve te verzekeren. Te midden van een duizend bezorgdheden en verlegen maakende omstandigheden, laat hy niet toe dat zyne Geestgesteltenisse eenigermaate ontrust worde; hy is altoos opgeruimd. —— Steeds streeft hy om dat geen te doen, 't welk der GODHEID meest behaagiyk mag weezen; hy houdt zyn geest bezig met diepe en afgetrokkene bespiegelingen. Door zyne dorst na Wysheid, zoekt hy gestadig voordeel te doen met de kennis van anderen; terwyl hy geen ophef maakt van zyn eigen verstandig Staatsbestuur. Hy hoort na 't geen iemand mag te zeggen hebben; dewyl het kan gebeuren, dat zyn hart verlicht kan

(*) Zie zyn *Geschiedkundig Onderzoek wegens de Kennis die de Ouden hadden van Indie*, by den Drukker deezes, VINTEMA, en by LOOSJES, onlangs uitgegeeven, bl. 355.

kan worden door de mededeeling van een rechtmatig Begrip, of door het verhaal eener pryswaardige Daad. Maar, schoon hy een lang leeyensperk in dit bedryf heeft doorgebragt, toch hy nimmer een Perfoon aan wiens oordeel hy de voorkeur boven het zyne moest geeven. Ja, de, ervarendſte Staatslieden, dit Cieraad van den Throon beſchouwende, ſchamen zich over hunne eigene nietsbeduidenheid, en leggen zich op nieuw toe om de Regeeringskunst te leeren.

Schoon AKBAR omringd is met Magt en Luister, laat hy zich nooit door Toorn of Wraaklust vervoeren. Anderen bedienen zich van Vertellers om in ſlaap gezust te worden; hy luistert na hun om wakker te blyven. Door eene overmaat van Regtvaardigheid oefent hy, op zich zelven, uit- en inwendige Geſtrengheden, en neemt deel in eenige die betrekking hebben op louter uitwendige Gebaaren; ten einde de zodanigen, die gehegt zyn aan vastgeſtelde Gebruiken, geene reden van verwyt vinden. Zyn Leeven is eene onafgebroke aaneenſchakeling van Deugd en gezonde Zedekunde. GOD is getuigen, dat de Wyzen van alle Rangen eenſtemmig zyn in deeze Verklaaring.

AKBAR belacht nimmer eenigen Godsdienst of Godsdienſtigen Aanhang. Hy verſpilt zyn tyd nooit, noch verwaarloost de volbrenging van eenigen Pligt; zo dat, door den zegen van zyne opregte oogmerken, elke daad zyns leevens mag aangemerkt worden als eene Aanbidding der GODHEID. Geſtadig brengt hy dankzeggingen toe aan de Voorzienigheid, en beproeft ten naauwkeurigſten zyn eigen gedrag. Met dit zelfonderzoek houdt hy zich onledig op de volgende vaſtgeſtelde tyden; in den Morgenſtond, als de Zon haare ſtraalen begint te vertoonen; op den Middag, als dat groote Licht des Heelals met vollen glans ſchynt; in den Avond, wanneer het zich voor de Bewoonders der Aarde verbergt; en wederom te Middennagt, als het op nieuw begint te klimmen.

Alle deeze groote Verborgenheden ſtrekken tot Eere van GOD; en indien verduisterde Verſtanden derzelver meening niet kunnen bevatten, wie heeft daar van de ſchuld? Ieder weet, dat het onze onloosmaakbyke pligt is, onzen Weldoener te prysen, en gevolglyk dat het ons voegt, deezen Verſpreider van Zegeningen, de Fontein des Lichts, te verheerlyken! —— Inzonderheid voegt het Vorſten, dit te doen, uit aanmerking, dat deeze Souverain des Hemels zyn heweldaadigenden invloed ſchenkt op de Monarchen der Aarde. De Keizer betoont ook grooten eerbied voor Vuur in 't algemeen, en brandende Lampen; naardemaal ze kunnen aangemerkt worden als Straalen van het grooter Licht.

Den geheelen Dag en Nagt brengt Keizer AKBAR door in de volvoering zyner noodwendige Bezigheden, uitgenomen dat klein gedeelte, 't welk de ſlaap onvermydelyk vordere.

's Avonds gaat hy een weinig rusten; dit doet hy ook in den Morgen. Het grootste gedeelte van den Nagt wordt in bedryf gesleeten. Tot 's Keizers byzonder gezelschap worden dan toegelaaten Wysgeeren en deugdzaame Wyzen, die zich by hem vervoegen, en zyne Majesteit met verstandige Gesprekken onderhouden. —— By deeze gelegenheden peilt de Keizer de diepte der kennisse, onderzoekt de waarde van oude Instellingen, en maakt nieuwe schikkingen; ten einde de Onderdanen hunne dwaalingen verbeterd mogen worden, en het opkomende Geslacht gepaste regelen, om het gedrag naar te schikken, ontvaage. —— In deeze Vergaderingen zyn ook tegenwoordig geleerde Geschiedkundigen, die de Jaarboeken der voorledene tyden ophaalen, juist zo als de gevallen gebeurd zyn, zonder 'er iets af of toe te doen.

Geen klein gedeelte van den Nagt wordt gesleeten in het hooren van de voorstellen wegens den staat des Ryks, en het geeven van bevelen omtrent alles wat noodig in elk gedeelte moet gedaan worden.

Drie uuren vóór dat de Dag begint aan te lichten worden 'er Muzykanten, uit alle Volken der Aarde, ingebragt, die de Vergadering onthalen op het geluid van Stem en Speeltuigen. Maar, wanneer 'er slegts één uur van den Dag af is, heeft zyne Majesteit stilte, en schikt zich tot het volbrengen zyner Godsdienstverrigtingen. —— Even vóór het aanbreeken van den Dag maaken Lieden van allerlei Rang hunne opwagting; en kort na den Dageraad wordt hun toegestaan de *Koornisch*, eene wyze van Begroeting so geheeten, af te leggen. Vervolgens wordt de *Harem* toegelaaten de Pligtpleeging af te leggen. Staande dien tyd worden verscheide andere Zaaken volvoerd; en deeze afgedaan zynde, neemt de Keizer voor eenigen tyd rust.

By deeze Schets van het dagelyks Leeven deezer zonderlingen Vorsts, die by zyne Voorgangers, MAHMUD, TIMUR en TAMERLANE, zo voordeelig afsteeken, bovenal in Godsdienstige Verdraagzaamheid, zo zeldzaam onder de waangeloovige *Mahomedaanen*, moeten wy nog een Brief voegen, die geenigsins draagt, 'welk een indruk het zagt bestuur van AKBER op de *Hindoos* maakte: dezelve is door JESSWANT-SING, *Rajah* van *Joudpore*, gerigt aan AURENGREBE, dien's geestdryvenden en vervolgzieken Opvolger. —— „ Uw Koninglyke Voorzaat, „ AKBER, wiens Throon thans in den Hemel is, beheerde „ zyne Rykszaaken in billykheid en vaste gerustheid, gedu„ rende een tydverloop van twee-en-vyftig jaaren (*); be„ wan-

(*) Deeze Regeeringsjaaren komen niet overeen met die wy in den aanvange van dit Leevensberigt gegeeven hebben; waar dit hapere zal der moeite des onderzoeks niet waardig weezen. AKBER's gelukkige Regeering duurde zeker omtrent de helft eener Eeuwe.

„ waarende elken Stam van Menſchen by Rust en in Geluk,
„ 't zy ze Naavolgers waren van JESUS of van MOSES, van
„ DAVID of van MAHOMED; waren zy *Brahmins*, behoorden
„ zy tot den Aanhang der *Dhariaanen*, tot die welke de Eeu-
„ wigheid der Stoffe onkent, of tot die welke de Wereld-
„ wording aan het Geval toeſchryft, zy allen genooten zyne
„ Beſcherming en Gunſte; in zo verre, dat zyn Volk, uit
„ dankbaarheid voor de Beſchutting, zonder eenige onderſchei-
„ ding verleend, hem van alle anderen onderſcheiden met den
„ naam van JUGGUT GROW, *Beſcherm-Engel des Menschdoms!* —
„ Indien uwe Majeſteit eenig geloof ſlaat aan de Boeken met
„ onderſcheiding *Godlyk* geheeten, zult gy daar in geleeraard
„ vinden, *dat* GOD *de* GOD *des geheelen Menschdoms is, en niet*
„ *de* GOD *der Mahomedaanen alleen.* De *Heiden* en de *Muſul-*
„ *man* zyn even zeer in Zyne tegenwoordigheid. Verſchil van
„ kleuren onder de Menſchen is van Zyne beſchikking. 't Is
„ Hy, die het beſtaan geeft. In uwe Tempelen, Zynen naam
„ ter eere geſticht, wordt de Stemme des Gebeds opgeheeven;
„ in het Huis der Beelden, waar men de Klok luidt, is Hy
„ ook het Voorwerp der Aanbiddinge. —— Den Godsdienst
„ en de Godsdienstgebruiken van andere Menſchen te verag-
„ ten, is het Welbehagen des ALMAGTIGEN veragten. Als men
„ een Schilderſtuk beklaadt, haalt men zich natuurlyk des Schil-
„ ders misnoegen op den halze; en met het hoogſte regt luidt
„ de taal des Dichters: *Vermoet u niet de veelvuldige Werken*
„ *van de Godlyke Magt te bedillen, of te diep te onderzoe-*
„ *ken* (*).'

(*) ORME's *Fragments*, *Not.* p. 97.

TREFFEND VOORBEELD VAN VERKWISTING TOT ARMOEDE GEBRAGT, EN ECTER DIT CHARACTER IN HET UUR DER WANHOOPE BEHOUDENDE.

„ Het Voorbeeld, waar van dit Opſchrift gewagt, wordt
„ ons medegedeeld door Mejuffrouw PIOZZI, in het eerſte
„ Deel van haare *British Synonymy*: wy melden dit gezag,
„ dewyl het anders allen geloof ſchynt te boven te gaan."

Twee *Italiaanſche* Heeren wandelden te hunner uitſpanninge op *Haymarket*, in den Jaare MDCCXLIX, en beklaagden het lot van de beroemde CUZZONA, eene Actrice, die, eenigen tyd geleden, zeer in den ſmaak viel; doch zich toen, zo zy hoorden, in een zeer behoeftigen en medelydenswaardigen ſtaat bevondt. —— „ Laat ons haar gaan bezoeken," zeide de een, „ zy woont hier zeer naby." De ander ſtemt gereedlyk toe. Aan de deur na CUZZONA vraagende, werden zy na boven geweê-

zen; doch zy vonden de verwelkte Schoonheid ſtil en geeſtloos, buiten ſtaat, of ongenegen, om met hun over iets te ſpreeken. „ Wat is dit," vroeg een haarer Vertroosters, „ zyt gy ziek? of is het Zwaargeestigheid welke uwe tong „ boeit?" —— *Geen van beide*, gaf zy ten antwoord, *'t is Honger. Ik at niets zints gisteren, en het is nu reeds over zes uuren in den avond; ik heb geen penning in de wereld om eenig voedzel te koopen.* —— „ Kom terſtond met ons na de „ Herberg, en wy zullen u onthaalen op de beste gebraaden Vo„ gels en Porterwyn, welke wy in *London* kunnen bekomen." —— *Ik wil*, gaf zy daar op te houden, *my noch myn Middagmaal, noch de Plaats om hetzelve te houden, voorgeſchreeven hebben; anderzins*, voegde zy 'er op een ſcherper toon nevens, *zou my 't zelve nooit ontbrooken hebben!* —— „ Verſchoon my," riep haar Vriend uit, „ volg uw eigen zin; „ maar eet, in 's Hemels naam, en onderſtut de bezwykende „ Natuur." —— Zy bedankte hem, en riep tot zich een armen Knaap, die het zelfde huis van elende bewoonde, en gaf hem de Guinje, met welke over te reiken de Bezoeker zyn laatſte hartlyk zeggen beſlooten hadt. *Gaa*, ſprak zy tot deezen Knaap, *met dit geld na den Wynkooper ****; hy is de éénige die goeden Tokayer heeft; de vles kost een Guinje, onthoud dit wel, en verzoek dien Heer om u een Brood op de koop toe te geeven; hy zal het niet weigeren.*

Binnen een half uur kwam de Knaap met de vles *Tokayer* op rug. —— *Waar*, vroeg CUZZONA, *is het Brood dat ik toe bedong?* —— „ De Koopman," zeide de Boodſchaplooper, „ wilde my geen Brood geeven; hy dreef my weg, en vroeg „ my of ik hem voor een Bakker aanzag?" —— *Domkop!* ſchreeuwde CUZZONA, *ik moet, gy weet het, Brood by myn Wyn hebben, en ik heb geen penning om het te koopen. Loop heen, vraag hem terſtond een Brood voor my.* De Knaap keerde weder, met een Brood in zyne hand, en een ſtuiver; zeggende, dat de Wynkooper hem drie ſtuivers gegeeven, en om zyne onbeſchoftheid uitgelachen hadt. —— Zy gaf haaren Mercurius den overſchietenden ſtuiver, brokte het Brood in een handwaschkom, die by haar ſtondt, ſtortte de vles *Tokayer* 'er over uit, en at dit mengzel met de grootſte gretigheid op.

CUZZONA was, in de daad, eene Heldin in het verkwisten. Eenige haarer Goedgunners wisten, naa dit Voorval, te bewerken, dat zy een *Benefit* ſpeelde; men zegt, dat zy toen 350 Ponden Sterling ontving, en terſtond twee honderd van deeze Som op het overdaadigst verkwiſtte.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het kan den Mensch niet altyd voor den wind gaan hier in deze benedengewesten. —— Voor- en tegenspoed zyn als de ebbe en vloed, die elkanderen beurtelings volgen. —— Wanneer men zich hier op de Wereld een bestendig en waar geluk voorstelt, dan bedriegt men zich geweldig. Overal, waar verandering plaats heeft, daar vind men nu eens geluk, en dan weêr ongeluk. —— Dan 'er kunnen benauwde en kommervolle dagen plaats hebben. — Om die gemoedigd door te staan, is het best zyn vertrouwen op God te vestigen, zich standvastig te wapenen tegen vertwyfelingen, en zich vast verzekerd te houden, dat Hy, in wiens hand de duisternis is, ook over het licht gebied, dat Hy uit de grootste duisternis kan doen opdagen —. dat ook de Algoede Vader zyne Schepzelen geenen zwaarderen last oplegt, dan dien zy dragen kunnen; en vooral, die op Hem vertrouwen —— deze zal Hy gewis ondersteunen, en op zynen tyd uit hunne nooden zeker redden.

Gy, die met Purper en Koninglyke sieraden bekleed zyt —, die op Thronen zit, en U zelve waant verheven te zyn ver boven uwe Natuurgenoten —— wier hoofden pronken met gouden Kroonen —— die U verbeeld den Scepter der magt in handen te hebben, —— denkt niet dat gy op uwe Thronen onbeweeglyk zit; —— een enkel oogenblik is 'er noodig om U van uwen Koninglyken Zetel te doen aftuimelen in den afgrond van onherstelbaar verderf, —— een enkel oogenblik, en gy word de veragting van allen, die U kort geleden nog aanbaden, en tot den Hemel verheften. —— Wat baten U alle uwe Ontwerpen, nog zo korten tyd met zo veel vertrouwen gesmeed —— Ontwerpen, die gy dagt, dat U niet konden missen —— Ontwerpen, welke gy dagt, dat uwen Throon zo vast vestigen zouden, dat aan denzelven geene beweging altoos te maken ware? Wat hebt gy u jammerlyk misleid, met uw vertrouwen te vestigen op aardsche goederen, op welke geen vertrouwen te vestigen is.

Wanneer men met een opmerkzaam oog den Mensch gadeslaat, en van alle tyden der Stervelingen handel in aanmerking neemt, dan zal men bevinden, dat zy altoos dezelfde zyn, en dezelfde blyven zullen tot aan den afloop der eeuwen. In de meeste gevallen gaan de menschen doorgaans zeer overdreven te werk, en letten veelal niet op de gevolgen en uitkomsten, welke hunne handelwyzen hebben moeten; en dit is al veel de reden, dat zy zich van agteren beklagen moeten over hunne wyze van doen —— dan zelden gebeurt het nochtans, dat men zich zelven in 't ongelyk stelt, en de onge ukkig-

uitkomst van zaken toeſchryft aan den verkeerden aanleg, en dus aan zyn eigen ſchuld; maar dit alles wil ſchuiven op den rug van anderen, en zich zelven regtvaardigen. En waarlyk, dusdanig is de geaardheid der menſchen geweest van alle tyden, zelfs van het begin der Wording aller dingen. Onze eerſte Voorouders gingen overdreven te werk, en toen zy van agteren de gevolgen ontwaarden van hunne verkeerde handelwyze, toen verontſchuldigde elk zich zelven; ſchuivende de een de ſchuld op de andere. —— Van dien tyd af is het bedryf der menſchen altoos beſtendig van dien zelfden aard geweest. Zeer weinigen gaan met die bedaardheid te werk, dat zy de beste gevolgen te hopen hebben van hunne handelingen. Drift vervoert de meesten, en drift is juist dat geen, 't welk de meeste ſchade aanbrengt, en de heilzaamſte bedryven in den grond bederven kan.

Hoe veel verſchil is 'er tuſſchen den oprechten en den geveinsden. De laatſte wil altyd een anderen ſchynen, dan hy is, daar de eerſte dat geen met de daad is, wat hy ſchynt —— de laatſte verbreekt de gemeenzaamheid tuſſchen zyn tong en zyn hart —— zyne woorden hebben geene overeenſtemming met de gedagten van zyn hart, of hy moet zyn voordeel daar mede gepaard zien gaan: dan meent hy 'er geen voordeel mede te zullen doen, dan verſchillen zyne woorden oneindig van zyne meningen. —— Maar de tong des oprechten is de ware tolk van zyn hart —— bedrog noch huichelary vinden huisvesting in hetzelve —— valschheid en leugentaal worden verre van hem verbannen, en zyn mond gaat nimmer open dan alleen om waarheid te ſpreken, en der oprechtheid hulde te doen.

Hoe veel laat de mensch zich vaak niet voorſtaan, en vormt by zich zelven de grootſte ontwerpen, welke nochtans door de allergeringſte omſtandigheden worden omver geworpen, en ten eenemaal verydeld. —— „De mensch rigt zynen weg, dan de Heer beſtuurt zynen gang." —— Hoe veele voornemens ziet men niet dikwils zo ſchielyk verhinderd als zy ſchier genomen zyn. —— Het vermogen der groetſte en magtigſte Vorſten is even zo bepaald, en nog aan grooter wisſelvalligheden blootgeſteld, dan dat van den minſten hunner onderdanen —— hoe vaak ziet men de magt van den grootſten der Monarchen in damp verdwynen, en veranderd van een' Vorst in eenen armen bedelaar — de hoogſte gebouwen loopen doorgaans het meest gevaar om van den blixem getroffen te worden. —— Waar is de groote Man, die zich geheel kan veilig ſtellen tegen alle wisſelvalligheden des levens? of waar is de groote Man, die de Natuur tot zyne hulp kan inroepen, wanneer hy dezelve noodig heeft, of daar over kan gebieden naar zyn welgevallen? —— Waar is de groote Man, die Heer is over de Natuur? —— Wie der Stervelingen kan

eenen enkelen druppel waters van den Hemel op de aarde doen nedervallen? Een enkele druppel waters —— eene zaak, in ons oog, van zo weinig aanbelang —— dan nochtans van dat gewigt, dat 'er volſtrekt eene Almagt toe gevorderd word, om dezelve uit te werken; want niemand heerscht over de Natuur, dan de Heer der Natuur alleen.

De mensch is gewoon, van de hem voorkomende zaken zeer onderſcheiden denkbeelden te vormen. —— Zommige agt hy zyner aandagt of opmerking niet eens waardig. —— houd dezelve voor gering, en van weinig of geen waarde —— andere houd hy in tegendeel weêr voor groot, en van eene zonderlinge waarde. —— Dan hoe vaak bedriegt hy zich in zyne keuze, met dingen te veragten, welke hem dikwils van veel waarde zyn kunnen, en andere hoog te ſchatten, welke vaak een zynen verderve ſtrekken. — 2. Het Hert veragtte zyne magere pooten, en prees zyne ſchoone hoornen. Dan, gejaagd door de Jagthonden, en in een digt boſch gedreven, beklaagde het wel ras zyne kwalyk gedane keuze; zag te laat, dat hem veragt hadde het geen allen lof verdiende, en geprezen had wat nu zynen ondergang veroorzaakte; want op 't open veld voerden zyne pooten het buiten bereik der honden; dan in het boſch met de hoorns aan de digte takken blyvende hangen, waren deze de oorzaak van zynen dood; toen beklaagde het, maar te laat, dat geen geprezen te hebben, wat zyne veragting had verdiend, en integendeel veragt, wat tot zyn behoud had kunnen ſtrekken." —— Het geen ons gering voorkomt, heeft hy dan oneindigen Scheppet dezelfde waarde als het geen door ons voor zonderling groot en uitmuntend gehouden word. —— Hier vordert geene mindere magt, een enkel ſtofje voort te brengen, dan een gantſchen berg te vormen, wiens kruin de Wolken bereikt. —— Even zo min als een Sterveling een der Hemellichten heeft kunnen voortbrengen, even zo onvermogend is hy om eenen enkelen Zandkorl te vormen. —— Hoe? zal men dan laag en met veragting nederzien op zommige geſchapen wezens, om dat wy dwazen dezelve van geringe waarde ſchatten; daar 'er, tot de voortbrenging der geringſte, dezelfde kragt gevorderd word als tot de allervoortreffelykſte? —— Welk eene uitzinnigheid!

Hoe belachlyk vertoont zich de verwaande Trotsaart. Hy loopt en trippelt langs de ſtraten, drajende het hoofd nu ginds, dan herwaards, en ziet rondom zich heen, poogende elks aandagt tot zich te trekken. Nu wend hy zich ginds, dan weêr herwaards —— geeft op elk aandagt, of men hem wel waarneemt; geſchied dit niet zo als het behoort, en in 't geheel niet naar zyn zin, dan is hy te onvrede, en mort in zich zelven; dan zyn ongenoegen durft hy niet openlyk vertoonen. —— Overal, waar hy komt, is hy de verſtandige man —— en juist overal, waar hy verſchynt, houd men de hand

hand aan hem. Hy is de ſpot van een ieder —— en hoe meer men hem tot een voorwerp van beſpotting gehouden heeft, des te grooter vermaak heeft hy gehad, en waant des te meer met zyne bekwaamheden geſchitterd te hebben. —— ô Gy opgeblazen Trotsaart, gy verheft u op ydelen waan en glory. Alle uwe hoedanigheden zyn ingebeeld. Denk, wanneer gy uw eigen lof uittrompet, dat een ander u belacht; en wanneer men van u met lof ſpreekt, zyt wel verzekerd, dat men 't nergens anders om doet, dan alleen om met u te ſpotten. —— Als gy u het meest vermaakt hebt, dan hebben anderen zich voorzeker het meest met u vermaakt.

Hoe oplettend moet de mensch niet zyn omtrent zich zelven, omtrent alle zyne handelingen en bedryven. —— Hy behoort te letten, of hy met zynen handel zynen grooten Scheppez niet beledigt, met zich zo te gedragen, dat hy tynregt tegen zyne beſtemming aan handele — hy moet oplettend zyn omtrent alle zyne bedryven, in zo ver als die in betrekking ſtaan niet die van andere menſchen, en zorgen dat hy dezen niet benadeele, uit aanmerking van de ſchade, welke het algemeen daar door worde aangebragt —— hoe oplettend moet hy niet zyn in alle zyne handelingen in opzigt tot zich zelven, naardien van het wel of kwalyk handelen al zyn heil en geluk afhangt; want al wie kwalyk handelt omtrent zyne verpligting aan zynen grooten Maker —— omtrent het geen hy verſchuldigd is aan zynen Evenmensch, en het geen hy betragten moet omtrent zich zelven, kan onmogelyk gelukkig zyn, om dat 'er een allernauwst verband is tusſchen pligtsbetragting en geluk —— tusſchen deugdzaam te leven en eeuwig gelukkig te zyn.

De weldadigheid is eene zeer uitſchitterende deugd, beminnelyk in het oog van God, beminnelyk in 't oog van alle brave menſchen —— de ware en egte band welke de Maatſchappy 't zamen bind —— zy is de vastigheid waar op een Staat rust —— het ſterkſte bolwerk van vertrouwen, waar op men het veiligst zich verlaten kan in tyden van benauwdheid; want een Land, waarin weldadigheid eene der hoofddeugden is, word vast en onwankelbaar gerekend.

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP DER MENSCHEN ZEDEN, VERSTANDSVERMOGENS EN GEBRUIKEN.

(Overgenomen uit WILLIAM FALCONER's *Remarks.*)

Ten Vervolge van de Proeve, *hier boven, bl.* 173, *enz.*

Uit het geen wy; in onze voorgaande *Proeve*, gezegd hebben, wegens de *Uitwerkzels der Weelde op 's Menschen Aart en Geſteltenisſe*, kan de Invloed der Weelde op hun Zedelyk Character zeer gereedlyk worden opgemaakt. Wreedheid, Trotsheid, Mangel aan Vaderlandsliefde, Traagheid, Lafhartigheid, zyn alle zo wel Zedelyke Gebreken, als byzonderheden van Aart en Geſteltenisſe: Dan deeze maaken de geheele lyst niet uit van de Ondeugden, uit den ſchoot der vrugtbaare Moeder Weelde voortgebragt:

Verkwisting is eene andere Ondeugd, allernaauwst met Weelde verbonden; en deeze baart even natuurlyk de tegenovergeſtelde (*), doch 'er geenzins mede onbeſtaanbaare, Driften, Gierigheid en Roofzugt. De wonder ſchoone beſchryving der *Romeinſche* Weelde, en het daar uit volgend Verderf, ons door SALLUSTIUS naagelaaten, levert ons eene treffende Schildery van de zamenpaaring deezer beide Characters. Hy leidt, met zeer groote waar-

(*) *Incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos peſſima ac diverſa inter ſe mala* luxuria, *atque* avaritia, *vexabant:* SALLUST. Bell. Catilin. —— AURELIUS VICTOR ſchryft van VITELLIUS. *Iſte mente crudelis avaruſque cum profuſione fuit:* Epitome, Cap. VIII.

waarſchynlykheid, het Zedebederf diens Volks af uit die zelfde bron, waaraan wy het Zedebederf van *Engeland* deels mogen toeſchryven. De Legers, door dat Volk na *Aſia* gezonden, werden door SYLLA, derzelver Aanvoerder, geleerd, de Voorwerpen der Weelde met bewondering te aanſchouwen. Daar was het, dat de *Romein* allereerst de eenvoudigheid zyns Characters verloor, en ſmaak kreeg in Beeldwerk, Schilderyen, Vaazen, enz. Hierop volgde welhaast de begeerte, om deeze Voorwerpen hunner gaande gemaakte bewondering magtig te worden, 't geen hun aanzette tot plundering van beampte en onbeampte Perſoonen, tot heiligſchennis, en ontheiliging der Goden (*). Alle Ondeugden, die de menschlyke natuur konden ontluisteren, vloeiden voort uit deeze breidellooze botvieringen, en onder deeze een groot aantal, van welke wy, als nog, gelukkig onkundig zyn.

Weelde heeft desgelyks byzondere Uitwerkzels op de Zeden en 't Gedrag. Behalven dat dezelve de Zeden over 't algemeen losbandiger en verdorvener doet worden, maakt zy die veranderlyker en onbeſtendiger. PLINIUS heeft opgemerkt, dat Weelde uit eigen aart tot Verſcheidenheid neigt (†). Eene waarneeming, door de ondervinding aller eeuwen geſtaafd. XERXES loofde eene Belooning uit aan den Ontdekker van eenig nieuw Ver-

(*) *Ibi primum inſuevit exercitus populi Romani amare, potare, ſigna, tabulas pictas, vaſa cælata mirari; ea privatim ac publice rapere; delubra ſpoliare ſacra, profanaque omnia polluere.* —— *Rapere, conſumere, ſua parvi pendere, aliena cupere; pudorem, pudicitiam, divina atque humana promiſcua, nihil penſi, neque moderati habere.* SALLUST. Bell. Catil. —— Hier mede ſtemt PLINIUS overeen. *Eadem Aſia donata multo etiam gravius afflixit mores, inutiliorque victoria hæreditas Attalo rege mortuo fuit. Tunc etiam hæc emendi Romæ in auctionibus regiis verecundiæ exempta eſt, urbis anno ſexcenteſimo viceſimo ſecundo; mediis quinquaginta ſeptem annis rudita civitate amare etiam, non ſolum admirari, opulentiam externam; immenſo & Achaicæ victoriæ momento ad impellendos mores, quæ & ipſa hoc intervallo, anno urbis ſexcenteſimo octavo parta, ſigna & tabulas pictas invexit, ne quid deeſſet.* Hist. Nat. L. XXXIII. C. 11.

(†) *Multis hoc modis, ut cætera omnia, luxuria variavit.* PLINII, Hist. Nat. L. XXXIII. Cap. 1.

Vermaak (*), en het Leeven van ELAGABALUS werd gefleeten in najaagingen van denzelfden aart (†). De hedendaagſche Ervaarenis is hier mede geheel eenſtemmig; naardemaal de zugt tot Nieuwigheid, in de tegenwoordige Eeuwe, niet alleen is doorgedrongen tot onze Zeden en Gedrag, maar ook tot onze Letteroefeningen en Letterkundigen ſmaak, in zo verre, dat Nieuwigheid voor geen gering gedeelte de maatſtok is der verdienſten van allerlei ſoort.

Een ander Uitwerkzel der Weelde op de Zeden beſtaat in grootendeels de onderſcheidende en eigene Charactertrekken der Sexen om te keeren. De Mannen neemen Zeden aan, alleen aan de Vrouwen voegende; en de Vrouwen, in tegendeel, zoeken de bedryven en de kleeding der Mannen na te bootzen.

COLUMELLA ſchryft van de Wellustelingen zyns tyds, dat zy voor eene gewoonte hadden zich als Vrouwen te vertoonen (‡). SALLUSTIUS verſchaft ons eene opmerking van denzelfden aart (§). TACITUS, de Weelde en Geilheid van NERO beſchryvende, laat zich, op dit ſtuk, naa het vermelden van veelvuldige overdaad, dus hooren: „ Hy, NERO, zelf met geoorlofde en ongeoorlofde „ onkuiſchheden bezoedeld, hadt geenerlei laſterſtuk ag„ tergelaaten, om het ſnooder te maaken, ten ware hy, „ naa de ſtaatie van een plechtig huwelyk, de Bruid „ geworden was met eenen van dien vuilen hoop, die „ PYTHAGORAS geheeten was. Men zette den Veldheere „ den vlamverwigen ſluier op. Men zag 'er Wiche„ laars, Bruidſchat, Teelbed en Bruiloftstoortzen, „ en aanſchouwde 'er openlyk al 't geene, 't welk „ zelfs in de Vrouwen de nagt bedekt (**)." ——

ELA-

(*) XERXES *opum regiarum oſtentatione eximia eo usque luxuria gaudebat, ut edicto præmium ei proponeret, qui novum voluptatis genus reperiſet.* VALER. MAXIMI, Lib. IX. Cap. 1. ATHENÆI, p. 544.

(†) *Nec erat illi ulla vita niſi exquirere novas voluptates.* LAMPRIDII, Vita ELAGAB.

(‡) *Miramur geſtus effœminatorum quod a natura ſexum virum denegatum muliebri motu mentiantur, decipiantque oculos ſpectantium.* COLUMELL. Lib. I.

(§) *Virt pati muliebria.* Bell. Catilin.

(**) *Ipſe per licita atque illicita fœdatus, nihil flagitii reliquerat, quo corruptior ageret, niſi paucos post dies, uni ex*

ELAGABALUS drukte, in dit schandvolle spoor, gelyk veelal anders, ook de voetstappen van NERO, en liet zich twee keeren als eene Vrouw in den egt verbinden; eerst aan AURELIUS ZOTICUS, een zyner Officieren, en naderhand aan HIEROCLES, een Slaaf (*). De Vrouwen waren wederkeerig even zeer genegen om het Character en het Gedrag der Mannen te vertoonen. Gelyk de eersten tot verwyfdheid ontaartten, namen zy toe in stoutheid en onzedigheid (†).

SALLUSTIUS verhaalt ons, dat verscheide Vrouwen in de *Catilinische* Zamenzweering deel hadden; door wier bystand CATILINA verwagtte de Slaaven in zyn belang te krygen, de Stad in brand te steeken, en of de Mannen te beweegen om in zyne maatregelen te treeden, of hun van kant te helpen. Onder deeze Vrouwen bevondt zich SEMPRONIA, eene Vrouw, die, hoewel bedeeld met alles wat Vrouwlyke schoonheid en bevalligheid, in lichaam en ziel, mag heeten, nogthans daaden bedreeven hadt, die mannen stoutheid vereischten. Verraad, Meinëed, Moord, vindt men op de lyst haarer gruwelstukken: en boven dit alles was haare Minnedrift zo verregaande onmaatig, dat zy zich meermaalen tot de Mannen vervoegde, dan de Mannen tot haar. Dit Character, door SALLUSTIUS met zo stoute trekken gekenschetst (‡), is blykbaar een Co-

illo contaminatorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in modum solennium conjugiorum denupsisset: inditum imperatori flammeum. Visi auspices, dos, & genialis torus & faces nuptiales, cuncta denique spectata, quæ etiam in fœmina nox operit. TACIT. Annal. Lib. XV. C. 37. —— *Eo progressus est, ut neque suæ, neque aliorum pudicitiæ parcens, ad extremum amictus nubentium virginum specie, palam senatu, dote data, cunctis festa more celebrantibus in manum conveniret lecto ex omnibus prodigiosis.* AURELIUS VICTOR de Cæsaribus, C. 5. —— *Doryphero, liberto cui etiam sicut ipsi sporus, ita ipsi denupsit voces quoque & ejulatus vim patientiam viriginum imitatus.* SUETON. Lib. VI. C. 29.

(*) LAMPRIDII, Vita ELAGABALI. DIONIS CASSII, L. LXXIX.

(†) *Viri pati muliebria; mulieres pudicitiam in propatula habere.* SALLUST. Bell. Catilin.

(‡) *Ea tempestate plurimos cujusque generis adscivisse sibi dicitur, mulieres etiam aliquot, quæ primo ingentes sumptus stupro corporis toleraverant; post, ubi ætas, tantummodo quæstui, neque luxuriæ modum fecerat, æs alienum grande conflaverant. Per eos*

Copy van de Geſteltenis en Zeden veeler Vrouwen van dien tyd.

De natuurlyke ſtrekking der Weelde om deeze beiderleie Uitwerkzels op de Sexe te wege te brengen, is meesterlyk aangewcezen door Dr. BROWN, in zyn *Eſtimate of the Manners and Principles of the Times*. Het is zeer te duchten, dat de tegenwoordige Eeuw eene nog ſtrenger beſtraffing zou regtvaardigen, dan wy, niet veele jaaren geleden, door dien ſchranderen en oordeelkundigen Hekelſchryver hoorden geeven. Vast gaat het, dat de Zeden, de Kleeding, de Taal, de Uitſpanningen, en geheel het Gedrag, der Vrouwen, zints het ſchryven van het ovengemelde Werk, veel nader gekomen zyn aan alles, wat, in de gemelde opzigten, doorgaans gerekend wordt den Mannen byzonder eigen te zyn. Of deeze Zede- en Gedragsverandering ſtrekke om de ſchoone Sexe meer voorwerpen te maaken van bewondering, hoogagting en liefde, dan eene tegenovergeſtelde handelwyze, zal de Ondervinding die Sexe best leeren.

Laaten wy nu bezien, dat de Weelde, in derzelver gevolgen, niet min nadeelig is voor de *Verſtandlyke Vermogens* dan voor de *Zedelyke Hoedanigheden*.

Die zelfzoekende Onaandoenlykheid, welke zo natuurlyk gepaard gaat met Weelde, is hoogſt ſtrydig met kragt van Ziel en verhevenheid van Gevoelens. Hy, die genegen is zyne eigene Driften onbedwongen op te volgen, wordt eigenaartig werkloos, met zich zelven ingenomen, ongeſchikt om zich te onderſcheiden door iets dat

vos. Catilina credebat poſſe ſervida urbana ſollicitare, urbem incendere, viros earum, vel adjungere ſibi, vel interficere. Sed in his erat Sempronia, quæ multa ſæpe virilis audaciæ facinora commiſerat. Hæc mulier genere atque forma, præterea viro atque liberis, ſatis fortunata fuit: literis Græcis atque Latinis docta: pſallere, ſaltare elegantius, quam neceſſe eſt probæ: multa alia quæ inſtrumenta luxuriæ ſunt; ſed ei cariora ſemper omnia quam decus atque pudicitia fuit. Pecuniæ an famæ minus parceret haud facile diſcerneres; lubidine ſic accenſa ut ſæpius peteret viros, quam peteretur, ſed ea ſæpe ante hac fidem prodiderat, creditum abjuraverat, cujus conſcia fuerat, luxuria atque inopia præceps abierat. Verum ingenium ejus haud abſurdum; poſſe verſus facere, jocum movere, ſermone uti, vel modeſto, vel molli vel procaci. Prorſus multa facetia, multusque lepos inerat. SALLUST. Bell. Catilin.

dat arbeid of aandagt vordert, of inagtneeming van de gevoelens en begrippen van anderen. In de daad, de verbetering der Verſtandsvermogens is een voorwerp, by lieden van dien ſtempel weinig geteld, en gevolglyk onwaarſchynlyk gezogt by hun, wier natuurlyke Talenten best geſchikt waren om aan dien kant uit te ſchitteren.

De onſtandvastigheid, desgelyks, en de zugt voor verſcheidenheid, eigen aan Wellustelingen, is zeer ſtrydig met de aankweeking der Verſtandsvermogens; belettende eene doorſlaande aandagt te beſteeden op eenig onderwerp en het maaken van die vorderingen, waar toe men anderzins zou in ſtaat zyn. Deeze geſteltenis, welke ook de overhand heeft in heete Landſtreeken, is waarſchynlyk eene der oorzaaken van de geringe vorderingen by hun in de Weetenſchappen.

Voorts is de Weelde niet alleen aangekant tegen de verbetering der Verſtandsvermogens en des Vernufts, in de verder afgelegene gevolgen, maar tevens in de meer onmiddelyke Uitwerkzelen. Die ſoort van Weelde, welke beſtaat in den ſmaak door lekkernyen te ſtreelen, brengt hieraan zeer veel toe. Sterk aangezette ſpyzen, en dierlyk voedzel, doen zeer veel om de zenuwen ſteeds werkzaam en in een geprikkelden ſtaat te houden, die, door het gevoel in eene groote maate te verſtompen, de fynere aandoeningen verdooven. De bekende Uitwerkzels van 't ruim gebruik des dierlyken voedzels, 't welk de grond is van inwilliging der ſmaakſtreelende Weelde, worden vermeerderd door geſtaage inwilliging (*).

In den *Romeinſchen* Staat worden de ſchadelyke gevolgen der Weelde op Smaak en Geleerdheid ons als met den vinger aangeweezen. Toen dat Volk vordering maakte in Verfyning en Zedebederf, namen Weetenſchap en Smaak af. In ſtede van die fraaije eenvoudigheid der vroegere tydperken, zag men eene zugt tot kwistig en ſchitterend cieraad ingevoerd, zo ten aanziene van hunne Gebouwen als van hunne Schryfwyze. Dit ſchynt eerst plaats gegreepen te hebben in het laatst gemelde vak. De Zamenſpraaken over de Redenkunst, aan TACITUS toe-

(*) ATHENÆUS heeft de ſlegte Uitwerkzels van eene weelderige leevenswyze op de Ziel en 't Verſtand, in alle de hier gemelde opzigten, opgemerkt, p. 157.

toegeſchreeven, vermelden, dat de ſtyl eens Redenaars, toen in hoogagting, uitgezogt, kort, opgeſchikt, en met nieuwigheden vervuld, moest weezen. Bewys en Redeneering agtte men weinig, en dit niet zonder oorzaak; naardemaal dezelfde Schryver ons verhaalt, dat de Regtszaaken beſlist wierden volgens de grillige bepaaling der Magt, zonder op Regt of Wet te letten (*). CICERO zelve keurde men te onbeſchaafd, verveelend en langdraadig; cieraad en polysting ontbreekende, om hem geſchikt te doen zyn voor den toen heerſchenden ſmaak (†).

Eene ſoortgelyke geneigdheid heerschte ten opzigte der Geſchiedkundige Werken en Dichtſtukken. De klemmende, beknopte en fraaije, ſchoon eenvoudige, wyze van uitdrukken, zo zeer uitſteekende in SALLUSTIUS, CÆSAR en TACITUS, verzaakte men voor den gemaakten en overvloeienden ſtyl van AMMIANUS MARCELLINUS, die, in de meeste andere opzigten, egter wel geſchikt was voor een Geſchiedſchryver. —— De Dichterlyke Verdienſte van CLAUDIANUS werd zeer verdonkerd door zyne gemaaktheid, en geneigdheid om te ſchitteren en te treffen.

Met deeze Smaakverandering ging ook die in de Bouwkunde gepaard. De Zamengeſtelde Bouworde kwam, om dien

(*) *Novis & exquiſitis eloquentiæ itineribus opus eſt, per quæ orator faſtidium aurium effugiat, utique apud eos judices, qui vi aut poteſtate, non jure & legibus cognoſcunt, & nec accipiunt tempora, ſed conſtituunt, nec exſpectandum habent oratorem dum illi libeat de ipſo negotio dicere, ſed ſæpe ultro admonent, atque alio transgredientem revocant & feſtinare ſe teſtantur.* TAC. de Orator. Cap. 19.

Præcurrit hoc tempore judex dicentem, & niſi aut curſu argumentorum, aut colore ſententiarum, aut nitore & cultu deſcriptionum invitatus & corruptus eſt, averſatur dicentem.

Exigitur enim jam ab oratore etiam poeticus decor, non Attii aut Pacuvii veterno inquinatus, ſed ex Horatii & Virgilii & Lucani ſacrario prolatus. Horum igitur auribus & judiciis obtemperans, noſtrorum oratorum ætas pulchrior & ornatior exſtitit. Ibid. Cap. 20.

(†) *Lentus eſt in principiis, longus in narrationibus, otioſus circa exceſſus, tarde commovetur, raro incaleſcit, pauci ſenſus optime & cum quodam lumine terminantur, nihil excerpere, nihil referre poſſis, & velut in rudi ædificio, firmus ſane paries & duraturus, ſed non ſatis expolitus & ſplendidus.* Ibidem, Cap. 22.

dien tyd, in gebruik, waarin de evenredigheden en cieraaden van de andere Ordes zamengevoegd werden, om zo veel verſcheidenheids en cieraads, als mogelyk was, by een te brengen.

Men zal misſchien vraagen, hoe het bykwame, dat zo veele uitmuntende Schryvers, als TACITUS, SENECA, LUCANUS, en meer anderen, te voorſchyn traden, naa het bederf van de *Romeinſche* Zeden, en den val der Vryheid. Doch hier ſtaat aan te merken, dat, ſchoon het Gros des Volks in Weelde en Ondeugd gedompeld lage, de Opvoeding van eenigzins aanzienlyke Perſoonen, nog een geruimen tyd, op denzelfden voet bleef als in de dagen der Vryheid. THRASEA en HELVIDIUS, TACITUS en PLINIUS, werden opgevoed als eertyds CATO en CICERO. Deeze omſtandigheid bragt veel toe om den ſmaak op te houden, zo wel als de gedaante van den Staat, naa dat de meeste Leden in het diepst verval van Verſtand en Zeden geſtort waren.

De ſmaak des *Franſchen* Volks, ten tyde van LODEWYK DEN XIV, in welken de Weelde ten hoogſten top geklommen was, zweemde zeer naar die der *Romeinen*, in het beſchreevene Tydperk; ſchitterende, met klatergoud verciert, en ſteeds veranderende.

Dezelfde beuzelagtige ſmaak, welken de Weelde in Letterkunde invoerde, beſpeurt men ook in de Kunſten. Nuttige Ontdekkingen worden verwaarloosd; doch weinig beduidende gemaklykheden zeer vermenigvuldigd. Men vindt Werktuigen uit om tot oogmerken van Weelde of Gemak te dienen, zelfs ten opzigte van de gemeenſte leevensbedryven. —— Deeze zyn thans in *Engeland* zodanig vermenigvuldigd, dat zy een heerlyk voorwerp zouden opleveren om belacht te worden, waren zy niet teffens merktekens van een aangroei der Weelde, die ernst wekt. Men zou zich, in den eerſten opſlage, ligt verbeelden, dat de bewondering deezer kleinigheden niet meer was dan de aanduiding van een kinderagtig en beuzelend vernuft; doch ik hel over om te denken, dat de aanmoediging, aan zulke dwaasheden verleend, ſlegter gevolgen naa zich ſleept. Het ſtrekt niet alleen om den tyd en de vinding der Vernuftelingen te verkwisten, maar is op zichzelve eene groote aanmoediging tot Zedebederf, door ſtoffe en voedzel aan de Weelde te verſchaffen. SALLUSTIUS merkt, met veel oordeels, op, dat de ziel, bezig in ſlegte kunſten, gereed is tot het ontvangen van on-

ondeugden (*); en POPE heeft, te regt, zulke nutlooze en beuzelagtige uitvindingen geteld onder die, welke het haare bydraagen om Zeden en Smaak te bederven (†).

Dat wy, ten beſluite van deeze *Proeve*, nog kortlyk nagaan, *welke Uitwerkingen de Weelde heeft op de Wetten en Gewoonten*,

Weelde, daar dezelve de aandoenlykheid der Driften opwakkert, brengt, myns bedunkens, het haare toe om de Wetten ſtreng, en de Straffen ongeëvenredigd aan de misdaad, te maaken. Dus ſtelde de Wet van EUBULUS, te *Athene*, de Doodſtraffe op elk, die in 't midden bragt, het geld, tot onderſtand der Schouwburgen beſtemd, tot 's Lands dienſt te gebruiken (‡). Het is ook waarſchynlyk, dat veele van de wreede ſtrafoefeningen en pynigingen, by de Burgerlyke Wet in zwang, deels door Weelde werden ingeboezemd; dewyl zy meest opgeſteld zyn in de laatere tydperken, uit welke het Wetboek van JUSTINIANUS grootendeels is zamengeſteld. Mogelyk heeft ook de Weelde haar aandeel gehad in de Wetten van *Engeland* geſtrenger te maaken. Eenige derzelven, tegen welke de meeste tegenwerpingen, wat de geſtrengheid betreft, te maaken zyn, hebben met die oorzaak iets gemeens. Zo is het een hoofdmisdaad, de Vrugtboomen in een Tuin te verwoesten, of zelf een Kersſenboom in een Boomgaard te bederven, of den mond van een Vischvyver te breeken, waar door een Visch, van hoe gering eene waarde ook, kan ontkomen. Hier toe zou men mogen brengen verſcheide van de thans ſtand hebbende Wetten op de Jagt, die zwaare ſtraffen dreigen op daaden, die, in veele gevallen, met het Natuurlyk Regt overeenſtemmen, en dit alleen, om, door eene bepaaling door Dwinglandy uitgedagt, het woeste Jagtvermaak van eenige weinigen te begunſtigen.

De vermeerdering van Weelde doet ook de Wetten veelvuldiger worden, en het Wetboek tot eene verbaazende dikte zwellen. Het was een ſcherp antwoord van den *Spartaan*, op de vraag, waarom LYCURGUS zo weinig Wet-

(*) *Animus imbutus malis artibus haud facile libidinibus carebat.* SALLUST. Bell. Catil.

(†) Eſſay on Man. Ep. II. l. 43. &c.

(‡) In PLUT. Quæſt. Platon. p. 1011.

Wetten voor de *Lacedemoniers* maakte? „ Om dat, voor „ Lieden die weinig ſpreeken, weinig Wetten genoeg „ zyn!" Het past wonder wel op ons tegenwoordig onderwerp. Waar de Menſchen gemaatigd zyn in hunne Begeerten, heeft men aan een klein aantal Wetten genoeg; doch waar de eerſtgemelde veelvuldig zyn en bovenmaatig, moeten de laatſtgenoemde veel in getal zyn, om tot beſchutzels te dienen tegen alle de indringingen van Ondeugd en Zedebederf, en de Maatſchappy in draaglyke orde te houden (*). —— De *Romeinſche* Wetten leveren een ſchoon voorbeeld ter opheldering van het hier geſtelde. De oorſpronglyke Wetten, in dien Staat, of ten minſten de eerſte geregelde zamenvoeging derzelven, waren zo weinig, dat men ze bevatte in Twaalf Tafelen, en zo kort, dat de Kinderen gewoon waren dezelve van buiten te leeren (†). Maar die van laater tyd groeiden dermaate aan, dat ze 2000 Boekdeelen vulden; een Wettenhoop, naauwlyks doorleesbaar in 's Menſchen leeftyd. Deeze, 't is waar, werden verkort, en geſchikt in *Codexen* en *Digesten;* doch de Verklaaringen, daar op gemaakt, deeden de Boekdeelen weinig min talryk worden.

De kwaade ſmaak in 't ſchryven, desgelyks door de Weelde ingevoerd, heeft eene ſlegte Uitwerking op de Wetten. De Heer DE MONTESQUIEU merkt op, dat de Styl der Wetten van het Neder-Ryk zwellend, bloemryk en flikkerend, is. De Beſluiten der Vorſten geleeken naar de Opſtellen der Redenkunſtenaaren (‡). En het is zeer gepast opgemerkt, dat die Styl eene oorzaak is van derzelver geſtrengheid. Dichterlyke veroorlovingen in het opſtel der Wetten leiden tot bloedige gevolgen (§).

Desgelyks is de Weelde, door de onſtandvastigheid en grilligheid, welke dezelve invoert, geſchikt om de Wetten veranderlyk, beuzelagtig en belachlyk, te maaken. De Wetten te *Athene* veranderden geſtadig; dit was ook het geval der Wetten te *Rome*, bovenal in de laatſte tyden,

(*) Het is eene aanmerking van PLATO, door STRABO aangehaald, dat, waar veele Wetten zyn, het Volk twist- en geſchilgraag is, en bedorven in Zeden.

(†) *Ut Carmen neceſſarium.* CICER. de Leg. Lib. II.

(‡) Spirit. of Laws. L. XXIX. Ch. 16.

(§) Principles of Penal Law.

den, toen ze allen van de ligtzinnigheid der Vorſten afhingen. —— Eenige van de ongerymdſte Wetten ſchynen in een meer onmiddelyk verband met de Weelde te ſtaan. ATHENÆUS vermeldt ons, dat de Wetten van *Perſie*, op Doodſtraffe, een ieder, uitgenomen den Koning en diens oudſten Zoon, verboden, het Water uit zekeren Stroom te drinken. De *Sybariten* hadden eene Wet, volgens welke hy, die een nieuwe lekkere ſchotel uitdagt, het voorregt bezat, om dien een jaar agtereen op tafel te mogen hebben (*). Dit zelfde Volk verbande, door eene Wet, alle gerugtmaakende handwerken, en zelfs de Haanen, die, door hun kraaijen, hun in den rustigen en zagten ſlaap ſtoorden (†).

Op de Gewoonten heeft de Weelde eenen blykbaaren invloed. De ongemaklykheid en onvoldaanheid, eigen aan lieden van deezen ſtempel, boezemen hun eene begeerte in tot verandering, in de hoope, dat de Verſcheidenheid hun eenig nieuw genoegen zal verſchaffen. Gewoonten kunnen, overzulks, onder de zodanigen geen ſtreek of ſtand houden. De ſchielyk opeenvolgende Modeverandering, door alle Eeuwen heen opgemerkt by weelderige Volken, en die op zichzelve eene ſoort van Weelde is, levert 'er een blyk van op. Deeze onbeſtendigheid ontdekt men, nogthans, meest onder gemaatigde Lugtſtreeken, waar de inwilliging der Driften met zekere maate van werkzaamheid gepaard gaat; naardemaal, in by uitſtek heete Landen, de werkloosheid in zulk eene maate heerscht, dat het veranderen van Zeden, Gebruiken en Modes, 'er zeer zeldzaam is.

Eene Gewoonte, welke men vry algemeen opgemerkt heeft als een Voortbrengzel der Weelde, is het laat in den Nagt opblyven, en den Dag voor den Rusttyd te neemen. ATHENÆUS gewaagt van zommige in Weelde vergevorderde *Grieken*, die pochten dat zy nooit de Zon hadden zien opkomen of ondergaan; dewyl de nagt alleen de tyd was wanneer zy niet ſliepen (‡). Juist even dit was het geval te *Rome*, waar men dezelfde ydele ſnorkery uit den mond der Wellustelingen hoorde, toen de Republiek op een einde liep (§). —— FESTUS teken[t] me[i]

(*) ATHENÆI, p. 121.
(†) Ibid. p. 118.
(‡) Ibid. p. 273.
(§) *At nosmet ipſos ducimus fortunatos, quod nec orientem ſolem videmus, nec occidentem.* COLUMELL. de Re Ruſtic. Lib. I.

mede aan, dat, met den aanwas der Weelde, de Eetenstyden laater kwamen; dat de oude tyd van Avondmaalen in 't Middagmaalen befteed wierd (*). Eene byzonderheid, thans bewaarheid in *Engeland*, en geen gering bewys van het toeneemen der Weelde en des Zedebederfs.

(*) *Cæna apud antiquos dicebatur quod nunc est prandium.* FESTI, Lib. III. *Scenas Sabini cænas vocabant, quæ autem nunc prandia ſunt.* Lib. XVII.

AANMERKINGEN OVER DE KINDSHEID DER DIEREN; getrokken uit het Werk van den Heer WILLIAM SMELLIE, getyteld: *Philoſophy of Natural History.*

(Medegedeeld door REINIER ARRENBERG, te *Rotterdam.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 186.)

De lichamen der Kinderen, ſchoon uitermaten teder, worden minder door de koude aangedaan dan immer in eenigen verderen levenstyd. Dit is waarſchynlyk toe te ſchryven aan de ongemeene ſchielyke klopping van harten flagaderen, welke in alle kleine Dieren plaats heeft. De pols van een Kind is veel raſſer dan van een Jongeling, en die van een Paard of Os is veel trager dan die van een Man; ook is de klopping van het hart der kleine Dieren, gelyk de Vogeltjes, zoo ſchielyk, dat het niet mooglyk is de flagen te tellen.

Het leven der Kinderen is, gedurende de drie of vier eerſte jaren, uitermaten zorglyk; doch na dien tyd word het allengskens zekerer. Uit SIMPSON's tafelen van de ſterflykheid in verſchillende jaren, blykt het, dat van een zeker getal Kinderen, dat gelyktydig geboren is, meer dan een vierde gedeelte ſterft in het eerſte jaar, meer dan twee derde in de twee jaren, en ten minſte de helft voor het einde van het derde jaar. De Heer SIMPSON maakte die berekening op de Kinderen, die in Londen geboren werden; doch de ſterflykheid der Kinderen is niet overal even zoo groot. De Heer DUPRÉ DE ST. MAUR heeft, door een groot aantal waarnemingen in Frank-

Frankryk, bewezen, dat de helft van de Kinderen, die gelyktydig geboren worden, niet ſterft voor hun zeevende of agtſte jaar.

Te treden in de behandeling van de ziekten der Kinderen, en in een omſtandig onderzoek van de oorzaken der groote ſterflykheid van het menſchdom in deszelfs vroege jeugd, behoort tot myn plan niet. In 't algemeen worden deze oorzaken toegeſchreven aan onnatuurlyke gewoonten in de behandeling der Kinderen, ingevoerd door bygeloovigheid, onwetendheid en valſche denkbeelden, ontſtaande uit waanwysheid, vooroordeel en vooronderſtellende leerwyzen, terwyl de huishouding en de overeenkomst van de Natuur, in het gedrag en den toeſtand van mindere Dieren, genoegzaam geheel en al verwaarloosd word. Alle Dieren, het menſchlyk geſlacht alleen uitgezonderd, brengen hunne Jongen op zonder vreemde hulp; doch een ongelooflyk aantal van Kinderen, zoo wel als Moeders, worden daaglyks verminkt, verzwakt en bedorven, door de onkunde en onnatuurlyke behandeling van Vroedwyven en Vroedmeesters. Naauwlyks is een Kind ter wereld gekomen of het word opgepropt met geneesmiddelen, daar ondertuſſchen de melk van dé Moeder het natuurlykſte medicyn is om de ingewanden der Kinderen te zuiveren, ſchoon de Vroedwyven zich dwaaslyk verbeelden, dat droogeryen daar toe geſchikter middelen zyn. Alle andere Dieren zogen hun eigen kroost, maar wy daartegen laten dit teder en aandoenlyk werk veelal over aan vreemde Vrouwlieden, welker geſtel, levenswys en innerlyke neigingen, dikwils volſtrekt ſtrydig zyn met die der naastbeſtaanden. Pas na de geboorte, geeft men de Kinderen, in plaats van 's Moeders melk, reeds wynwei, watergruël, en andere onnatuurlyke voedſels; niettemin is juist, op dat tydſtip van hun beſtaan, weinig voedſel en veel ſlaap hoognoodig ter verſterking van hunne gezondheid en bevordering van hunne rust en weltevredenheid; want de Kinderen ſlapen gemeenlyk, als zy niet door de noodzaaklykſte behandelingen gekweld worden, verſcheiden weeken agter een na hunne geboorte. Jonge Dieren zyn natuurlyk geneigd om in de open lugt te wezen; maar onze Kinderen, vooral in de groote Steden, worden altoos in warme kamers opgeſloten gehouden, het welk hun lichaam uitmergelt en hun verſtand verzwakt. De groote vlugheid, ſterkte en ſchoone even-

nedigheid, van de geſtalte der Wilden zyn gevolgen van hunne harde opvoeding, of van het leven in de open lugt, en van het onbedwongen gebruik van alle hunne ledematen van het oogenblik af dat zy ter wereld komen. In jonge Dieren, zoo wel als in Kinderen, heeft, van de geboorte tot den vollen wasdom, eene trapswyze toeneming plaats van de lichaamlyke en verſtandelyke vermogens. Deze vermogens ontwikkelen zich vroeger of later, naar gelang van de natuur en de behoeften der byzondere ſoorten. Deze toeneming geſchied by den mensch traaglyk. Een Mensch verkrygt deszelfs volkomen lengte en ſterkte van lichaam niet dan verſcheiden jaren na de kindsheid, en met betrekkinge tot het verſtand, kan men niet zeggen, dat het oordeel en andere zielsvermogens vóór deszelfs dertigſte jaar volkomen ryp zyn.

Schoon de indrukken van nieuwe voorwerpen, die men in eene vroege jeugd ontfangt, ſterk moesten zyn, vind men egter, dat het geheugen als dan zeer zwak is. Veelvuldig kunnen de oorzaken hier van wezen. In dat tydſtip van ons beſtaan, zyn meest alle voorwerpen nieuw, zoo dat zy gemeenlyk de geheele aandagt naar zich trekken, en het is hier van daan, dat het denkbeeld van eenig byzonder voorwerp terſtond uitgewischt word door de ſchielyke opvolging en nieuwigheid van een ander, waar by nog komt het vermogen, met welk zy op het verſtand werken. HALLER ſchryft dit gebrek van herinnering toe aan de zwakheid van het geheugen; doch het ſchynt veeleer voort te komen van eene verwarring, welke noodwendig ontſtaat uit het getal en de ſterke indrukken van nieuwe voorwerpen. Het geheugen word zoo zeer niet ryp door eene trapswyze toeneming van dat zielsvermogen, als wel door eene vermindering van het getal en de nieuwigheid der voorwerpen, door welken de aandagt opgewekt word. In weinig jaren zyn de Kinderen in ſtaat om alle hunne behoeften en verlangens te kennen te geven. Het getal van nieuwe voorwerpen vermindert daaglyks, en de indrukken, gemaakt door die, met welken zy allengskens gemeenzaam zyn geworden, worden, vergelykender wyze, geringer en belangloozer; van daar is het, dat dan de hebzykheid om het oog op alles te ſlaan, en de drift van hunnen geest, begint te verſlappen. Dit is het tydſtip, waar in het noodzaaklyk word, om het verſtand der Kinderen, in plaats van hun een algemeen en onbepaald gebruik

van

van derzelver vermogens toe te laten, door verſchillende kunstgrepen, geſtadig aan te zetten, tot het onderzoek van byzondere onderwerpen, en tot het verkrygen van nieuwe denkbeelden, uit meer ſamengeſtelde en gezuiverder manieren van onderwys. De groote grondſlag der Opvoeding is de heblykheid om de aandagt te leeren vestigen. Als dit gewigtig punt bereikt is, laat zich het verſtand der Kinderen vormen; doch die rusteloosheid en begeerte tot beweging, welke de Natuur, met de wysſte oogmerken, in het geſtel van alle jonge Dieren heeft ingeplant, moet niet al te ſterk beteugeld worden. Gezondheid en kragt van het lichaam zyn de zekerſte gronden tot verſterking en verbetering van het verſtand.

Met betrekkinge tot de geduurzaamheid der Kindsheid van den Mensch en de geſlachten der Inſecten, ſchynt 'er, in 't algemeen, eene evenredigheid plaats te hebben, niet ten opzigte van den tyd des levens, maar wel ten opzigte van de vernuftigheid en de verſtandelyke vermogens van de verſchillende rangen der bezielde Wezens. De Olyphant heeft dertig, en de Rhinoceros twintig, jaren noodig eer zy tot eene volkomen rypheid geraken, en in ſtaat zyn om hun geſlacht voort te planten; dan deze jaren zyn geen tyd van derzelver Kindsheid; want die Dieren worden in veel korter tyd bekwaam om zich zelven voedſel te verſchaffen, en zyn geheel en al onafhanglyk van eenige hulp hunner Ouders. Dezelfde opmerking is ook toepaslyk op de Kameel, het Paard en de groote Apen; want de jaren van derzelver rypheid zyn vier, twee en een half en drie, jaren; doch in deze viervoetige Dieren zyn de bepalingen der Kindsheid veel vroeger. De kleinder viervoetige Dieren, als Hazen, Rotten en Muizen, zyn ryp op het einde van het eerſte jaar na hunne geboorte, terwyl het West-Indiſche Varken en de Konyn maar vyf of zes maanden noodig hebben. Daar is eene opklimming, egter niet zonder uitzondering, in de verſtandelyke vermogens van de grootſte en allerkleinſte der viervoetige Dieren; want de Hond en de Vos, wier loosheid zeer groot is, komen in één jaar tot rypheid, en derzelver Kindsheid is zeer kort. Dan van alle de Dieren duurt de Kindsheid, en de hulp noodige ſtaat, by den Mensch het langst; doch daar tegen kan men de voortreflykheid en uitgeſtrektheid van deszelfs verſtand, boven alle andere Dieren, niet betwisten.

De

De kinderlyke ſtaat der Vogels is zeer kort. De meeſten van het geſlacht der gepluimden komen, in minder dan zes maanden, tot volkomenheid, en derzelver vernuft is, vergelykender wys, daar aan geëvenredigd.

Wat de Viſſchen aangaat, indien men 'er de Walviſſchen en Robben, die hare jongen zogen, van uitzondert, ontfangen deze geen hulp van derzelver ouders. Zoo dra de Viſſchen uit de Eijeren van hare Moeders komen, zyn zy in ſtaat om zich voedſel te verſchaffen, en zelf, in ſommige opzigten, om voor haar eigen veiligheid te zorgen. Van het vernuft der Viſſchen hebben wy, uit hoofde van het Element, waar in' zy leven, weinig kennis; doch derzelver algemeen karakter is ſtompheid, gevoegd by gulzigheid en een onbepaalden trek naar voedſel. In tegenoverſtelling van de byna algemeene Wet der Natuur, welke onder alle Dieren plaats heeft, verſlinden de Viſſchen, zonder onderſcheid, alle kleiner en zwakker Dieren, het zy dezelven tot verſchillende of tot haar eigen ſoort behooren. In Dieren van een hooger rang is de gulzigheid zelden gepaard met vernuft of een uitſtekenden ſmaak; als de voornaamſte trek van een Dier op vleeschvoedſel valt, kan men 'er genoegzaam zeker uit beſluiten, dat deszelfs verſtandelyke vermogens gering zyn, als zynde byna altyd omtrent de groffte voorwerpen werkzaam; zoo dat, indien deze aanmerking doorgaat, de Viſſchen gerangſchikt moeten worden onder de domſte Dieren van gelyke grootte en levendigheid.

De kinderlyke ſtaat der Inſecten is van een verſchillenden aart. Na dat zy uit het Ei gekomen zyn, ondergaan zy zeer veele veranderingen, en nemen zulke verſchillende gedaanten aan, dat het moeilyk is om dat tydſtip van derzelver beſtaan te bepalen, het welk de ſtaat van Kindsheid in de grootere Dieren daar ſtelt. Verſcheiden ſoorten blyven langer of korter in de gedaante van Wormen en Rupſen, vóór dat zy in Poppen, en vervolgens in Vliegen, veranderen. Als zy jong zyn, zyn zy, even gelyk andere Dieren, zeer klein en zwak: dan egter is in dien hulp noodigen ſtaat de Natuur derzelver eenige voedſter. Zy vorderen geen hulp van hunne Ouders, die, in 't algemeen, geen kennis dragen van hun kroost; doch, gelyk reeds opgemerkt is, naar de ingeving van de Natuur te werk gaande, leggen de Moeders eenparig hare Eijeren op zulke plaatſen, die gelyklyk voedſel en beſcherming aan hare Jongen verſchaffen. De Ouders

der Vliegen leggen, volgens hare ſoorten, indien de noodzaaklykheid haar zulks niet belet, altoos derzelver Eijeren op byzondere planten, in de lichamen van andere Dieren, op de aarde of in het water. Wanneer derhalven een Inſect het beſtaan in deszelfs eerſte gedaante ontfangt, is 'er reeds op dat oogenblik in alle zyne noodwendigheden voorzien. Schoon de Moeder, na dat de worm uit het Ei gekomen is, geen zorg draagt voor haar kroost, en zelfs by het uitkomen niet tegenwoordig is, plaatst zy het egter, door eene zuivere en onfeilbare ingeving van de Natuur, altoos in zulke gelegenheden, waar in het Jong een eigenaartig voedſel, en al wat het voor deszelfs zwakken toeſtand noodig heeft, vinden kan.

Dan op deze algemeene wet, naar welke de Inſecten geregeerd worden, vallen egter eenige uitzonderingen. Byën en ſommige andere Vliegen maken niet alleen neſten voor hunne Jongen, maar voeden hen daadlyk, en dragen veel zorgs voor derzelver beſcherming.

Uit al het voorgemelde, betreklyk de Kindsheid der Dieren, kan men eene aanmerking maken, die onze byzondere aandagt verdient. De Natuur heeft gelykmatig, hoewel op verſchillende wyzen, voorzien in de voeding en het beſtaan van alle levende wezens, terwyl zy in een kinderlyken ſtaat zyn. Schoon het menschlyk Geſlacht zeer lang in dien ſtaat blyft, zoo neemt egter de verknogtheid en de zorg der beide Ouders, in plaats van te verminderen, niet alleen beſtendig toe, naar gelang van den tyd en de moeite, die zy aan de Opvoeding moeten beſteden, maar duurt zelf gemeenlyk zoo lang zy leven. De wederzydſche genegenheid van Ouderen en Kinderen is eene van de grootſte bronnen van het menschlyk geluk. Indien de liefde der Kinderen niet ſterk was, en zelf met den tyd niet nog toenam, zouden de arbeid, de geſtadige oppaſſing, de angſten en vermoeijenisſen der Moeders ondraaglyk wezen. Maar hier maakt de Natuur, wier wysheid altyd blykbaar is, eene genegenheid, die alle moeilykheden overwint, en alle ſmerten verzoet. Als een Kind zieklyk is, en buitengemeene zorg vordert, ziet men dat de Moeders, op eene wonderbaarlyke wyze, in hare kragten ondersteund worden. Liefde en medelyden vereenigen zich, en deze twee gemoedsdrifteu werken zoo ſterk, dat alle ongemakken en moeilykheden, met wakkerheid en gewilligheid, gedragen worden.

Met betrekkinge tot de geringere ſoorten van Dieren is de Natuur niet minder zorglyk. De viervoetige Dieren en Vogels heeft zy eene ſterke en blykbare genegenheid voor derzelver kroost ingeplant, voor zoo lang de ouderlyke zorg noodig is; doch wanneer het Jong zoo ver komt, dat het zich zelf kan beſchermen, en van nooddruft voorzien, vermindert allengskens de ouderlyke toegenegenheid: zy worden dan niet alleen achteloos omtrent hun kroost, maar dryven het zelf met geweld uit hunne tegenwoordigheid, en na dat tydſtip ſchynen zy geen kennis meer te dragen van die voorwerpen, welken, nog zoo kort geleden, al de aandagt van hun verſtand naar zich trokken, en alle pogingen en vermogens van hunne lichamen bezig hielden. Hier vertoont zich de waardigheid en het voortreflyke van den Mensch in een helder licht. In plaats van de kennis van zyn kroost, wanneer het tot ryper jaren gekomen is, te verliezen, breid zich, integendeel, zyne genegenheid uit, zoo dat hy niet alleen zyne Kinderen, maar zelf zyne Kleinkinderen, met dezelfde liefde omhelst.

NIEUWE EN WEETENSWAARDIGE BYZONDERHEDEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE DER DIEREN VAN LABRADOR.

(Overgenomen uit CARTWRIGHT's *Journal of a Reſidence of Sixteen Years on the Coaſt of Labrador.*)

HET EGELVARKEN.

Ik weet niet hoe veel Jongen de *Egelvarkens*, te eener dragt, ter wereld brengen; doch ik verbeeld my, dat ze niet zeer vrugtbaar zyn; want, indien zy dit waren, zouden zy alle de Boomen des Lands verwoesten; dewyl zy, geduureude den Winter, niets dan boombast eeten, en hier door een verbaazend getal boomen van alle ſoorten dooden, ſchoon zy den Zilver-ſpar boven alle andere verkiezen. In den voortyd zyn ze zeer geſteld op de bladeren van den *Larix*, en in den Herfſt eeten zy een ſlegt ſoort van Paddeſtoelen, welke hier in vry grooten voorraad groeijen.

Grootendeels gelykt het *Egelvarken* na den Bever in grootte en gedaante; het verſchil beſtaat alleen in den Staart

Staart en de Pooten. Zy zitten beide overeinde, en maaken gebruik van de Voorpooten om ſpyze te neemen. Het *Egelvarken* klimt vaardig op de boomen; ten welken einde 't zelve met lange klaauwen voorzien is. Als het 's Winters in een boom klimt, geloof ik niet dat het daar uit nederdaalt eer hy al de bast van beneden tot boven opgeknaauwd heeft. Doorgaans loopt het, in een rechte lyn, door het bosch; zelden een boom ongeſchonden laatende, uitgenomen de zodanige die oud zyn. De jongſte heeft het liefst, en knaagt 'er zo veele af, alleen het binnenſte gedeelte van den bast gebruikende, dat ik dikwyls gezien heb, dat één *Egelvarken* by de honderd boomen in een Winter vernielde.

Iemand, die den aart deezer Dieren kent, zal zelden misſen dezelve aan te treffen als 'er ſneeuw op den grond ligt, indien hy ſlegts den boombast van dien Winter kan aantreffen, door een kring rondsom de boomen met bast te maaken. Het Dier zal ſchielyk op zyn pad komen, of 'er moet zeer diepe ſneeuw gevallen weezen, naa zyn laatſte opklimming. Deeze eens ontdekt hebbende, zal het niet lang duuren, of hy het vindt het Dier.

De buik van het *Egelvarken* is bedekt met dik bont; doch het lyf voorts met ſcherpe Prikkels of Pennen, de langſte en ſterkſte zyn op den rug en den ſtaart. Het is een algemeen aangenomen gevoelen, dat een *Egelvarken* die Pennen, naar welgevallen, kan uitſchieten na een afgelegen voorwerp; doch ik waag het te verzekeren, dat deeze ſoort (wat ook andere kunnen doen) hier toe niet in ſtaat is; want ik heb my veel moeite gegeeven om my van dit ſtuk te verzekeren. —— Op de aanadering van gevaar kruipt het *Egelvarken* in een hol, als zulks mogelyk is; doch als het 'er geen kan vinden, neemt het de beste bergplaats, welke zich aanbiedt, ſteekt den neus tusſchen de voorpooten, en verdedigt zich door een ſcherpe ſteek met den ſtaart, of een ſchielyke uitzetting van den rug. Naardemaal de Pennen aan de punten gebaard zyn, en niet diep in de huid ſtaan, ſteeken zy diep in 't geen zy treffen. Men moet zorg draagen om ze onmiddelyk uit te trekken; anderzins zullen ze, door de beweeging van het Dier, waarin de Pennen ſteeken, aangezet door de baarden van de Pennen, geheel in het deel doordringen. Doch ik zag nimmer, dat de ſteek vergezeld ging met ſlegter verſchynzelen dan die van een Chirurgicaal werktuig.

Onlangs doodde ik een zwanger oud *Egelvarken*, ge-

reed om te baaren. Het lag op den grond, en myn Jagthond, die altoos by my is, en nooit te vooren een *Egelvarken* gezien hadt, ſloeg 'er het oog niet op, of viel 'er op aan met denzelfden moed als hy op een Vos zou gedaan hebben. Ik dagt, myn Hond zou op het oogenblik dol geworden weezen. Zyn tong, de geheele binnenzyde van den bek, zyn neus en ſnoet, ſtaken zo vol pennen als 'er in konden zitten; zodanig, dat zyn bek wyd open ſtondt, en het Dier zich in zulk een angst bevondt, dat het my zou gebeeten hebben, toen ik het verligting wilde toebrengen, indien hy den bek hadt kunnen ſluiten. 't Huis komende deed ik het arme Dier nederwerpen, en haalde 'er, met veel moeite, in omtrent drie uuren tyds, de meeste uit. Eenige waren te kort afgebrooken om 'er vat aan te krygen, andere haalde ik 'er by de punten uit, die geheel door het verhemelzel van den bek en het kraakbeenige van den neus gegaan waren.

DE WITTE BEER.

Geen één enkel ſpoor van een *Witten Beer* hadt men in langen tyd gezien; dit doet my denken, dat deeze Schepzels zich aan den buitenkant van het Ys onthouden, geduurende den Winter; want daar kunnen zy Zeekalveren aantreffen. Komen zy aan den oever, dan gebeurt zulks, naar myn vermoeden, op de buitenſte Eilanden; nogthans heb ik zomtyds waargenomen, dat zy 's Winters diep landwaards in gaan; doch hoe zy daar voedzel kunnen vinden is my onbekend; want ik kan niet gelooven, dat zy eenig ander Landdier kunnen vangen dan het *Egelvarken*; en van deeze Dieren ſlegts weinige; ook moeten zy zulk een ſlegten maaltyd duur betaalen, uit hoofde van de ſtekels waar mede de Natuur dit Dier, te zyner verdediginge, begiftigd heeft. Wat Visch aanbelangt, van deeze kunnen zy ſlegts weinig vangen, en dat nog kleine, in zulke gedeelten van Rivieren en Meiren als door de ſnelheid van derzelver loop, of door warme bronnen, open blyven. Ik zou my verbeeld hebben, dat zy in aantal zich zouden vervoegd hebben na die gedeelten van de wateren loopende in *Sandwich-Bay*, die den geheelen Winter open zyn, dewyl een groot getal van Zeekalveren zich hier geſtadig onthoudt; nogthans zagen wy in het holſte van den Winter nooit het ſpoor van één enkelen.

De

De *Witte Beeren* zyn groote reizigers, en moeten zeker in ſtaat zyn om het langen tyd zonder voedzel uit te harden. Wanneer zy niet anders kunnen krygen, geneeren zy zich met de lange ſteelen van Zeewier: dit doen de Zeekalveren desgelyks; want ik heb ze beiden dit tot voedzel zien nuttigen.

Een groot aantal *Witte Beeren* komt, zo ik geloof, alle Voorjaaren om, door met het Ys al te ver van 't land weggevoerd te worden om 't zelve weder te bereiken, ſchoon zy een verren weg zwemmen. Ik heb gehoord van deeze Dieren, die men, vyftig mylen van land, op losſe Ysſchotzen, met Schepen die na de Kust voeren, aantrof.

De *Witte Beeren* werpen de Jongen omtrent Maart, op het Ys, waar zy eenige dagen leggen eer zy in ſtaat zyn de Beerinnen te volgen, die ze daar laaten, terwyl zy op prooi uitgaan; als de Jongen eerst in ſtaat worden om mede te trekken, neemen zy ze niet zelden op den rug. Doorgaans hebben zy niet meer dan één Jong te gelyk; zomtyds egter twee, en ik heb gehoord van drie. Maar ééns in de twee jaaren werpen zy; dan hoe lang zy dezelve zoogen, of hoe lang zy draagen, weet ik niet. Wanneer de Jongen zeer klein zyn, is het gevaarlyk de Beerinnen te ontmoeten: dikwyls vielen zy als dan op iemand aan, zonder de minſte terging ontvangen te hebben; doch, op andere tyden, neemen zy de vlugt: wanneer men, nogthans, op een deezer Dieren, in welk een jaargetyde ook, ſchiet, en niet zo treft dat de wonde doodlyk is, moet men verwagten, terſtond, met de grootſte woede, aangevallen te zullen worden. Naardemaal zy by uitſtek ſterk, en moedige vegters, zyn, vindt men zich in een dringend gevaar, of men moet een ſnaphaan met een dubbelen loop, en met hagel geladen, hebben, om het Dier blind te ſchieten, of een Hond, die het geſtadig van achteren naazet; (en dit zullen alle Honden doen, die ééns of tweemaalen op de Beerenjagt waren); de Beer zal dan op zyn aars gaan zitten, en ronddraaijen, tragtende den Hond af te weeren. Dit is het tydſtip wanneer men moet naderen, en den Beer met één ſchot kan dooden, als men ſlegts bedaard is; maar is de Hond op de Beerenjagt niet wel afgerigt, dan zal hy het Beest van vooren aanvallen, in welk geval hy zeker of gedood, of vermiukt, of oogen-

blikkyk verſchrikt, wordt; en dan zal de Beer op den Jaager aanvallen.

HET RENDIER.

Niettegenſtaande de *Rendieren*, uit den aart, zeer wild en ſchuw zyn, wordt nogthans geen Dier zo ſchielyk en zo geheel tam gemaakt, als men het jong krygt; doch hoe het daar mede afloope wanneer men het in eenigzins gevorderden ouderdom vangt, weet ik niet. Zy worden niet alleen zeer gemeenzaam, maar betoonen ook eene groote genegenheid voor zulke Menſchen en Honden, die hun behaagen; doch zyn even afkeerig van die hun leed doen.

Myn *Rendier* heeft volle vryheid gehad zints den vierden dag dat het gevangen was, (uitgenomen dat het eenige weinige nagten afgeſlooten gehouden wierd, op dat de Honden het niet mogten dooden terwyl wy ſliepen; maar zedert heeft het los geloopen.) Het ſchrikt niet op eenig geraas, zelfs niet op den ſlag van een ſnaphaan, digt by 't zelve afgeſchooten; doch wordt met grooten ſchrik bevangen, als eenige Honden het agter naa, of zelf 'er naby, loopen: het ſchrikt desgelyks wanneer de Menſchen veel beweegings maaken; doch op het oogenblik, dat deeze ophoudt, is ook het Beest gerust. Dikwyls loopt het na een Hond toe, en riekt 'er aan; het kent alle myne Honden, en legt zich nevens dezelven by het vuur neder. —— Ik geloof, dat de Rendieren bykans nimmer ſlaapen: voor zo verre ik het myne heb waargenomen, ſliep het nooit, of hieldt de oogen langer dan twee ſeconden geſlooten; en hoe weinig beweegings ik maakte ſprong het op. Te bedde liggende, als myn *Rendier* op den vloer was, ſtondt het alle vyf of zes minuuten overeinde, om te kunnen zien of ik ook was weggegaan; en, myn aangezigt gelikt, of aan myn halsdoek gezoogen, hebbende, ging het weder leggen. Als het my, ten eenigen tyde, verlooren hadt, liep het overal heen; eenigzins als een Zwyn in de aarde wroetende; rustte nimmer vóór dat het my gevonden hadt, wanneer het, met allen ſpoed, na my toe ſnelde. Zomtyds heb ik my vermaakt met ſtilſtaan en loopen, nu voor dan agter myn *Rendier*; hier in ſcheen het groot genoegen te ſcheppen; het deedt even eens, wendde en keerde zich op dezelfde wyze als ik gezien

zien heb dat de wilde Jongen onder elkander deeden. Desgelyks heb ik waargenomen, dat het *Rendier*, als het ſchrikt of bevreesd gemaakt wordt, zyn ſtaart overeind zet, en anders altoos laat hangen.

Het is een misbegrip, dat de *Rendieren* geen Gras of naauwlyks iets anders willen eeten dan witte Mosch; want zy eeten allerlei Planten, welke in dit Land eigenaartig groeijen, uitgezonderd eenige weinige, en de Plant hier *Alexander* geheeten; en heb ik niet kunnen ontdekken, dat eenig Beest, in dit Land, dit Gewas eet, dan alleen de *Zwarte Beeren*, die 'er zeer heet op zyn. De *Rendieren* ſchynen niet veel ſmaak in Gras te vinden; nogthans heb ik gezien, dat het myne een weinig Gras at, het groffte ſoort liefſt.

Myne opmerking heeft my getoond, dat, in het laatſt van April en in de Maand Mey, de wilde *Rendieren* weinig anders gebruiken dan droog Gras en wilde Rogge, die als dan door de ſneeuw beginnen heen te ſteeken. Ze zyn zeer gefteld op verſcheidenheid van voedzel; ten tyde dat 'er voorraad van Gewasſen is, de voorkeus geevende aan de jongſte en ſappigſte. Dit is oorzaak dat zy alle maanden van ſpyze veranderen; en ook verſcheide maalen op denzelfden dag, naar dat het vogtig of droog is; nu verwerpende 't geen zy een uur geleden boven alles ſtelden. De bladen van een Gewas, hier de *Dogberry-bush* geheeten, en dat op de kanten der bergen groeit, in een vogtigen grond, vallen, jong en teder zynde, zeer in den ſmaak der *Rendieren*; ook eeten zy greetig van een Waterplant in de poelen. Naby myn huis is dusdanig een poel, vol van dit Watergewas; myn *Rendier* heeft het tot op 't water afgeëeten. My ſtaat voor, dezelfde ſoort van Gewas in de Hoogelanden van *Schotland* gezien te hebben; men bedient 'er zich aldaar van om Bier mede te brouwen, in ſtede van Hop. Desgelyks eeten zy ook gaarne de jonge bladeren van de meeſte ſoorten van boomen en heesters, die geen harſtagtig ſap hebben, bovenal van Willigen; doch ik heb ook gezien, dat zy de uitſpruitzels eeten van de zwarte *Spruce*, in den Winter; doch zy beeten 'er niet ſterk in. Het verwonderde my zeer, dat ze niet geſteld waren op eene ſoort van Erten, die hier in grooten overvloed groeijen. Dikwyls heb ik de wilde *Rendieren* naagegaan, op plaatzen, waar dit Gewas in de ruimte ſtondt, zonder te ontdekken, dat zy 'er aan geweest waren; nogthans nam

ik waar, dat myn *Rendier* zomtyds iets daar van nut-tigde. Het eet ook de kruim van zagt brood, maar wil de korst niet aanraaken, of beſchuit gebruiken: misſchien hebbe men dit toe te ſchryven aan de zwakheid der tanden. Myn Beest is zeer geſteld op Pudding en gekookte Aardappelen; doch weigert de laatſte als zy raauw zyn. Gekookt gezouten Vleesch kan het ook eeten.

De *Rendieren* ſtaan zeer vast op de pooten; want zy loopen lang over ſcherpe en ruwe rotzen, of vlakke ronde losſe ſteenen, zonder ooit te ſtruikelen of uit te glippen; maar op glad Ys kunnen zy bezwaarlyk ſtaan blyven.

Van geſtalte mogen de *Rendieren* ſchoon heeten; zy zyn zo recht van leden als een Paard, en hebben bykans dezelfde gedaante, alleen geen zo goeden hals. Zy gaan, ſtappen en galoppeeren, op dezelfde wyze, en geen oud Jagtpaard zal een ſtaanden of loopenden ſprong met meer bevalligheid of oordeel doen, dan thans myn jong *Rendier*.

Sterk en zeer werkzaam zyn de *Rendieren*; dit maakt dezelve goed voor de ſleede. Zy leggen een verren weg af, en zien geen wegen aan; zy zwemmen met groote ſnelheid, en tot op een grooten afſtand. Ik hou my verzekerd, dat ze meer dan vyf mylen in één uur zwemmen, en ik geloof dat zy zes mylen zouden kunnen afleggen.

De Mannetjes toonen meer moeds dan de Wyfjes, en Wyfjes, die Jongen zoogen, meer dan die droog zyn. Wanneer zy eenig geluid hooren, of een Man zien die geheel ſtil ſtaat, verlokt hun de nieuwsgierigheid dikwyls om het voorwerp naauwkeurig op te neemen; eene nieuwsgierigheid, welke ik gezien heb dat hun op het leeven te ſtaan kwam.

Dikwyls galoppeeren of ſtappen de *Rendieren* eenige honderd ſchreden voort, houden ſtand, en kyken een minuut of twee lang. Als zy voldaan zyn, loopen zy weg, en maaken onder den wind te komen, om dus van 't najaagen verzekerd te zyn. In den Winter loopen zy doorgaans verſcheide mylen eer zy rusten. Door een Jagthond nagezet, weeten zy, op eene verbaazende wyze, hun loop te regelen, en zich beneden wind te houden. Zy laaten den vervolger allengskens tot op eenige ſchreden by zich komen; doch niet nader, als zy het kunnen beletten: dan zetten zy het weder op den gang,

tot

tot de Hond adem moet haalen; zo ras deeze ſtil ſtaat, ſtaan zy ook ſtil, keeren zich om, en kyken na den Hond; waar op zy weder aftrekken, onder een veelvuldig ophouden en omkyken. Bevinden zy zich op het Ys, wanneer 't zelve met ſneeuw bedekt is, dan zullen zy 't zelve niet voor kaale heuvelen verwiſſelen.

Wanneer de *Rendieren* in den Zomer gejaagd worden, zoeken zy altoos eenig water te bereiken, als waarin geen Landdier het van hun wint. Haalt hun vyand hun op, dan verdedigen zy zich met de Hoornen of de Achterpooten; zy betoonen hier mede zo veel moeds en kragts, dat een friſſe ſtoot of ſlag, met een van beiden, doorgaans doodlyk is voor den Wolf of den Hond, als het een oud *Rendier* is.

Veele ſoorten van Wildbraad heb ik in onderſcheidene Landen gegeeten; doch, myns oordeels, geen 't welk het Wildbraad van een *Rendier*, als het in den rechten tyd is, evenaart.

Uit de Waarneemingen, welke ik gedaan heb op myn *Rendier*, ben ik van gevoelen, dat 'er in *Engeland* veele Oorden gevonden worden, waar zy zeer wel zouden tieren; doch ik denk niet dat zy zouden kunnen beſtaan in zulke Perken, die niets dan fyn Gras opleveren.

Het is eene ſtoffe van bevreemding en bewondering, dat het Manneţe der *Rendieren* de Hoorns zo ſpoedig verliest naa dat dezelve volgroeid zyn, en dat de Natuur hun verſtooken laat van dit verdedigmiddel, ten zelfden tyde als zy het meest blyken noodig te hebben om zich te verweeren tegen de Wolven, en het zo lang verwyle eer de nieuwe Hoorns voor den dag komen. Naardemaal zy ſneller en langduuriger kunnen zwemmen dan eenig Landdier, en alle de onderſcheide Landen, waar zy zich natuurlyk bevinden, vol zyn van rivieren en meiren, beſchutten zy zich in den Zomer voor de verſcheurende tanden der Wolven, door het water te kiezen. Wierpen zy de Hoorns niet af vóór April, zy zouden dan niet alleen dikmaals water vinden om 'er de toevlugt in te neemen; maar de Wolvinnen op dien tyd met Jongen, en de Honden zwak, en de Sneeuw meest ontdooid zynde, zouden zy zich in zo veel gevaars niet bevinden als tuſſchen December en dien tyd.

DE ZWARTE BEER.

Op zekeren middag ontdekte ik een *Zwarten Beer*, op *Venison Head*. Mf. COLLINGHAM, MARTIN, en vier Honden, met my neemende, kwamen wy onder *Berry Hill*, en ſchooten den Beer op. Ik voerde de Honden aan, die eenigen tyd op hem jagt maakten: zy kweeten zich wel, inzonderheid de Haazewind, die zich altoos achter den Beer hieldt; doch de drie *Newfoundlandſche* Honden, vooruitſtreevende, beet hy allen, en één derzelven zo geweldig, dat ik vrees, of het Beest vervolgens wel tot eenig ding nut zal weezen. Ziende dat de twee andere zich mede in groot gevaar bevonden, greep ik den Beer achter in den nek, en bragt myn jagtmes, achter den ſchouder, in zyn hart, en doodde hem. Deeze handgreep leerde ik van de Jaagers zyner Majeſteit, in het Bosch van *Linsburg*, in *Hanover*, toen ik, by het eindigen van den *Duitſchen* Oorlog, met hun op de Beerenjagt ging. Wanneer een Beer op die wyze geſtooken is, valt hy doorgaans plotsling dood ter neder; doch dit deedt deeze Beer niet; in tegendeel, hy vogt woedende tegen de Honden, tot dat zyn bloed geheel geſpild was, en de worſtelingen, die het beest maakte, deeden het bloed tot myn' elleboog ſpatten. Dit Dier woog drie en zestig ponden, was zeer vet, en ik geloof omtrent drie of vier jaaren oud.

In de maand September omtrent zeven mylen diep landwaards intrekkende, vonden wy de Bosſchen in 't algemeen ſchraal, den grond goed, en overvloed van voedzel voor de *Rendieren* in deezen tyd des jaars, en voor *Zwarte Beeren* in den Zomer. Ik nam waar, dat beide deeze Dieren zich daar van zeer bediend hadden; en had ik een Hond by my gehad, die op den reuk afkon, zo twyfel ik geenzins, of ik zou *Rendieren* opgejaagd hebben; dewyl de kentekens, dat zy kortlings daar geweest waren, zich duidelyk opdeeden.

Het voedzel, 't welk de *Zwarte Beeren* daar aantreffen, beſtaat in Mieren en Vliegen: de Bosſchen zyn, verſcheide jaaren geleeden, afgebrand; eene groote menigte boomen ligt 'er op den grond, welke thans, geheel verrot, vol zyn van eene menigte Mieren en andere Inſecten. De Beeren breeken deeze boomen met hunne pooten in ſtukken, en likken 'er met de tong de Inſecten uit. Dit is geene veronderſtelling, geen vertelzel, maar een daadlyk gebeurde zaak;

zaak; want ik heb een Beer gedood, wiens ingewanden vol waren van zulke Insecten, en waarin ik niets anders vond.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN THOMAS HOLLIS, *Esq:* EEN VRYHEIDS- EN MENSCHENVRIEND.

(*Uit het Engelsch.*)

De beste en nuttigste Characters in 't Menschlyk Leeven zyn niet altoos de in 't oog loopendste. De edelste daaden van een weldaadig Man zyn de zodanige, welke het minst hebben van Vertoonmaaken, en volvoerd worden in een stil en aanhoudend nuttig Leeven. Zodanig waren die van den Heer HOLLIS. Niet op Roem of Vermaardheid gesteld, en te vrede met het zuiver genoegen van wél te doen, is het geen wonder, dat deeze Man niet algemeen en naar verdiensten bekend was; schoon, kort naa zynen dood, in den Jaare MDCCLXXIV, een Schryver zyn Character, met korte woorden, in deezer voege opgaf: „ De Heer HOLLIS was een Man, ge„ vormd naar het gestreng, maar verheeven, plan van oud „ *Griekenland*, in wien zich de menschlievende en on„ baatzugtige Deugd van BRUTUS vereenigde met den „ werkzaamen en kloekmoedigen Geest van SIDNEY: hy „ stak uit in de wyze waarop hy zyne ruime Middelen „ besteedde; dezelve niet verkwistende in een grootschen „ Leevenstrain, welken hy verfmaadde; maar in het by„ stand bieden aan Lieden van Verdiensten, in het aan„ moedigen van Kunsten en Weetenschappen, die hy met „ hartlyke genegenheid en uitsteekenden yver bevorderde; „ overtuigd, dat de liefde tot dezelve tot zedelyke en „ verstandelyke Schoonheid opleidt. HOLLIS was een „ vuurig en sterk Voorstander van de zaak der Vryheid „ en der Deugd, van de Regten der Menschlyke Na„ tuure en des Geweetens. Zyne Menschliefde en Edel„ moedigheid bepaalden zich niet tot den kleinen plek „ gronds zyns Vaderlands: hy speurde Verdiensten op in „ alle deelen der Wereld; zich zelven aanmerkende als „ een *Wereld-burger;* doch hy verborg zyne Werken van „ Weldaadigheid, te vrede met wélgedaan té hebben. „ Met één woord, zo groot was zyne Menschenmin, „ zyne Liefde en algemeene Weldaadigheid, dat men „ hem;

„ hem, met vollen nadruk van dat woord, *den goeden* „ *Heer* HOLLIS noemde (*)."

Deezen Man willen wy de Leezers van ons *Mengelwerk* nader leeren kennen, door de meest treffende byzonderheden uit eene Engelſche Leevensbeſchryving over te neemen.

* * * *

THOMAS HOLLIS, *Esq*, van *Corscombe*, in het Landſchap *Dorſet*, werd den veertienden van Grasmaand des Jaars MDCCXX geboorен.

THOMAS, zyn Overgrootvader, was, van *Rotherham*, in *York*, een Maaker en Koopman in klein Yzerwerk, en de Stigter van een Hospitaal voor zestien arme Meſſenmaakers Weduwen; eene Stigting, naderhand verbeterd door zyne Afſtammelingen. Gedurende de Burger-oorlogen verliet hy *Yorkshire*, zette zich te *Londen* neder, en huurde, voor den tyd van negen-en-negentig Jaaren, *Pinner's-hall*, voortyds de plaats van de Zamenkomst der voornaamſte *Independenten*, OLIVIER CROMWELL en anderen. Hy behoorde tot de *Baptisten*, en overleedt in den Jaare MDCCXVIII, in den ouderdom van vier-en-tachtig Jaaren; naalaatende drie Zoonen, THOMAS, NATHANIEL en JOHN, en éene Dogter.

THOMAS, zyn oudſte Zoon, een groot Koopman te *Londen*, heeft zich inzonderheid bekend gemaakt door zyne Gunſtbetooningen aan *Nieuw-Engeland*, byzonder aan *Harvard Colledge*, in *Cambridge*, waar hy een Hoogleeraarſchap in de Wis- en Natuurkunde, en een beurs voor tien Studenten, oprichtte, met andere Weldaaden, die bykans de ſom van 5000 Ponden St. beliepen. Zyne Broeders waren deelgenooten in veele van zyne Giften.

Tot eer van deeze waardige Mannen, deeden zy deeze Ge-

(*) Onder eene Afbeelding van hem vinden wy deeze Regels:

Kind equal Rule, the Government of Laws,
And al protecting FREEDOM, *which alone*
Suſtains the Name and Dignity of Man,
FOR THESE HE LIV'D.

dat is:

„ Zagte billyke Regel, de Heerſchappy der Wetten, en albeſchermende VRYHEID, die alleen den Naam en de Waardigheid van Mensch onderſtut, VOOR DEEZE LEEFDE HY."

Geſchenken aan *Harvard Colledge*, zonder eenige uitſluitende voorwaarden, met betrekking tot Godsdienſtige Aanhangen, ſchoon zy in Godsdienstbegrippen verſchilden van de Bezorgers dier eertyds agtenswaardige Kweekſchoole. De Heer THOMAS HOLLIS, van wien wy hier meer byzonder moeten ſpreeken, volgde hierin de voetſtappen zyner braave Voorgangeren.

NATHANIEL, de tweede Broeder, hadt één Zoon, THOMAS, die in den Jaare MDCCXXXV (drie Jaaren vóór zyn Vader) ſtierf, en ſlegts één Zoon, THOMAS geheeten, het Onderwerp deezer Leevensgeſchiedenisſe, naaliet. Deeze erfde, by gevolge, de Goederen zyns Vaders, en van zyn Oud-oom THOMAS, die, zonder Kinderen, in 't Jaar MDCCXXX geſtorven was.

De Moeder van den Heer HOLLIS was de Dogter van Mr. SCOTT, van *Wolverhampton*, in wier Familie hy tot den ouderdom van vier of vyf Jaaren werd opgevoed.

Een omſlachtiger berigt van zyne Familie is noodloos; doch deeze byzonderheden dienden vermeld te worden, om op te merken, dat de Heer HOLLIS verre was van zich te verheffen op 't geen hy noemde *de Pergamente Eer der Voorvaderen*, en veel liever verkoos het edel ſpoor te betreeden van zyne Voorzaaten, door zyne Middelen te beſteeden in daaden van Goedertierenheid en Menschliefde, binnen en buiten 's Lands.

Daarenboven kan dit verſlag der Familie van den Heer HOLLIS ſtrekken om een misſlag te herſtellen, welke men in zommige gedrukte Schriften aantreft, die van hem ſpreeken als een Afſtammeling van DENZIL, Lord HOLLIS: by gelegenheid deezer misvatting, zullen wy hier een Uittrekzel plaatzen uit een zyner Brieven aan Dr. MAYHEW, van *Boston*, welke teffens een zyner Charactertrekken zal ontvouwen.

„ Gy doet veel eers aan den Naam van HOLLIS. De „ grootſte onbeleefdheid, welke ik immer beging, was „ by een *Ierſch* Collonel, op eene *Spaanſche Napelſche* „ Vastigheid, ten zynen Landhoeve, waar hy my ten mid„ dagmaal genoodigd hadt, geduurende myn verblyf te „ *Napels* in den Jaare MDCCLII. De Collonel was een „ beleefd Man, een Man van Letteren, en zeer bereisd; „ doch een geſlaagen *Jacobyn;* en ik een verklaarde *Whig*, „ een Voorſtander der Revolutie, en van het Huis van „ *Hanover*. Maar 't was myne zaak, de wereld te zien, „ en, als een jong Man, met allen te verkeeren; hy, als een

„ be-

„ bejaard Man, lag zich op de Letteren en Rust toe. Te „ *Napels* kreegen wy aan elkander kennis; en, onze be„ ginzels, wat de Staatsbegrippen betreft, ter zyde ge„ ſtéld, (waar over wy nimmer ſpraken,) vatten wy ze„ kere maate van Vriendſchap voor elkander op. —— „ Naa het middagmaal gehouden te hebben, zeide de Col„ lonel: „ *Daar was een groot Man, die uw Naam droeg, „ aan de zyde des Parlements, gedurende de Burgeroor„ logen. Zyt gy van zyne Familie?*" —— Ik antwoordde „ hier op, vlot en vaardig, *Neen, myn Heer! maar ik ben „ vol van zynen geest.* Hy glimplachte, en ik was daar„ op eenigzins verleegen, bedenkende, dat zulk eene taal „ ongetwyfeld ten huize myns Gastheers ongepast was. „ Maar het was een jeugdige uitval, en hy nam het niet „ hooger; het maakte geene breuk in onze Vriendſchap, „ maar bevestigde die veeleer, als een blyk van open„ hartigheid. In de daad, ik ſtaa in het gevoelen van „ MONTAGNE, dat openhartigheid in gedrag zelden ſchaadt, „ en een Heer wel voegt." —— In dien zelfden Brieve ſchryft hy: „ De HOLLISSEN, Graaven van *Clare*, zyn uit„ geſtorven ten tyde van Koninginne ANNA. Of ik de „ eer heb van in vermaagſchapping met hun te ſtaan, „ weet ik niet; ook bekreun ik my daar over geenzins. „ Maar myn Grootvader was gewoon te zeggen, dat wy „ allen van ééne Familie waren, die ten tyde van HEN„ DRIK DEN VII van elkander ſcheidde."

Van *Wolverhampton* werd HOLLIS na *Londen* gebragt, en van daar gezonden na de groote School te *Newport*, in *Shropshire*, waar hy tot zyn achtſte of negende Jaar bleef; vertrekkende toen na *St. Alban*, onder het opzigt van Mr. WOOD. In zyn dertiende of veertiende Jaar ſchikte men hem na *Amſterdam*, om het *Hollandsch* en *Fransch* te leeren. Naa een verblyf van vyftien maanden keerde hy weder na *Londen* tot zyn Vader, by wien hy bleef tot diens dood. Vervolgens onthieldt hy zich eenige Jaaren ten huize van zyn Neef TIMOTHY HOLLIS, *Esq.*

Naderhand beſtelde men hem by Dr. JOHN WARD, Hoogleeraar in de Rhetorica, in *Grasham Colledge*, waar hy de onderſcheide takken der Fraaije Letteren beoefende. Altoos ſprak hy met genegenheid van dien Doctor, als zyn ouden uitmuntenden Leermeester en Vriend: om diens gedagtenis te bewaaren, gaf hy 's Doctors Afbeelding ten geſchenke aan het *Britſche Muſeum*.

Lang vóór hy by Dr. WARD kwam, hadt hy kennis aan

Dr.

Dr. FOSTER, en andere uitſteekende Mannen, uit wier omgang hy die vuurige Vryheidsliefde, en onverflaafdheid van begrippen, inzoog, die zyn Character in zyn volgend leeven zo ſterk kenmerkte. —— In de daad, de zaaden van deeze edelaartige geest- en gemoedsgeſteltenisſe waren reeds eenigen tyd vroeger gezaaid. In eenen Brieve aan een zyner Vrienden, gedagtekend den negenden Jan. MDCCLXVI, ſchryft hy: „ In zes Jaaren, welke ik „ buiten 's Lands ſleet, waren myne inzigten van de Vry„ heid zo onderſcheiden als tegenwoordig, ſchoon niet „ zo geſcherpt. En zelfs, toen ik een Schooljongen „ was, nam ik het van myne nagtrust af, om PLUTAR„ CHUS, den eerlyken PLUTARCHUS, te leezen en te „ herleezen. Aan hem ben ik de eerſte geſteltenis van „ myne Ziel verſchuldigd."

In 't Jaar MDCCXL nam hy zyn intrek in *Lincoln's-inn*, daar als Student in de Regtsgeleerdheid toegelaaten: dan, ſchoon hy daar bleef tot het Jaar MDCCXLVIII, blykt het niet, dat hy zich bepaaldlyk op de Regtskunde bevlytigde; ook, aan den anderen kant, niet, dat hy dit tydsbeſtek in ledige vermaakneemingen ſleet. In den Jaare MDCCXLV tekende hy vyftig Guinjes in voor de Soldaaten, tot het dempen des Oproers in dienst.

Zyne Reizen ving hy aan, met den Jaare MDCCXLVIII. Van deeze heeft hy een uitvoerig Dagboek naagelaaten, voor 't welk hy dit Motto plaatſte, genomen uit *Les Moeurs* van TOUSSAINT: „ *La Curioſité, amiable paſſion, la premiere apres l'amour, qui ait poli, civiliſé les hommes.*" —— Zyne Reis was door *Holland*, *Frankryk*, *Zwitzerland* en *Italie*.

De Heer HOLLIS, in 't Jaar MDCCLI te *Napels* zynde, ontving van zynen Rentmeester berigt, dat een der Pastoryen, te zyner begeeving ſtaande, open ſtondt te vallen. Hier op ſchreef hy ten antwoord, 't geen ons, zonder verdere verklaaring te behoeven, zyne gevoelens op dit ſtuk zal ontvouwen: —— „ Om de waarheid te „ zeggen, heb ik geen verbintenis met iemand omtrent „ deeze Standplaats. En gy moogt 'er ſtaat op maaken, „ dat Hy de Man zal weezen, die, naar myn begrip, het „ grootſte aantal bezit van Hoedanigheden eenen Geest„ lyken voegende, en een Man die door geene andere „ beweegredenen gedreeven wordt. Ik kan niet afzyn U „ eenige van deeze Hoedanigheden op te noemen, welke „ ik in een Geestlyken wensch aan te treffen.

„ Voor

„ Voor 1. Dat zyne Zeden onopſpraaklyk zyn —
„ 2. dat hy van een zagten en handelbaaren Aart is —
„ 3. dat hy een maatigen trap van Geleerdheid bezit —
„ 4. dat hy een *Whig* is in den uitgeſtrektſten zin dier
„ benaaminge; te weeten een Voorſtander van de Burger-
„ lyke en Godsdienſtige Regten des Menschdoms, zon-
„ der zich te laaten vervoeren door de bekrompene oog-
„ merken van Partyſchap — 5. dat hy zyne Stand-
„ plaats niet enkel zal aanzien als eene Plaats geſchikt
„ om hem zulk een Jaarlyks Inkomen te bezorgen; maar
„ als eene Plaats, aan welke hy een Pligt, en wel een
„ van den hoogſten en aangelegenſten aart, verſchuldigd
„ is; en, gevolglyk, dat hy alles, wat in hem is, *zelve*
„ zal aanwenden, en het niet laaten verrigten door een
„ ander, om de Leden der Kerke alles wat deugdzaam en
„ goed is in te boezemen — 6. dat hy, wat zyne
„ Jaaren betreft, noch te oud noch te jong zy; dat hy
„ liefst 'er wél uitzie, en een klaare aangenaame ſtem heb-
„ be. — Verſcheide andere Hoedanigheden zou ik hier
„ by kunnen voegen; doch de opgetelde zullen voor te-
„ genwoordig genoeg zyn. — Gy weet, de Wedde is....
„ in 't Jaar. Een Inkomen, myns bedunkens, een goed
„ beſtaan voor een Geestlyken, en, mag ik 'er wel by-
„ voegen, voor een *goed* Geestlyken.

„ Dit het geval zynde, zal ik den Perſoon afwagten,
„ dien ik de volgende Voorwaarden zal voorſtellen. —
„ 1. Dat hy afſtand doe van allen anderen Kerklyken
„ Dienst, welken hy mag hebben, en zich met deeze
„ Standplaats alleen te vrede houde — 2. dat hy op
„ de Standplaats zelve woone, en den Dienst, uitgeno-
„ men in geval van ziekte, in eigen perſoon waarnee-
„ me — 3. dat hy, vóór zyne aanſtelling, met woor-
„ den, op zyne Eer, in de tegenwoordigheid van braave
„ Mannen, beloove, en in eenen Brieve aan my, (want
„ ik heb een afkeer om hem te binden met ſtaatlyker
„ banden, gelyk anderen, in gelyke gevallen, gedaan heb-
„ ben,) dat hy, eenigen tyd daar naa verkiezende eene an-
„ dere Standplaats, of Kerklyke Bevordering, aan te nee-
„ men, terſtond en vooraf de Standplaats van..... zal
„ verlaaten.

„ Gy ziet, ik ben zeer keurig in de verkiezing van myn
„ Geestlyken; maar, de Begeeving van deeze Standplaats
„ hebbende, merk ik my zelven aan als volſtrekt ver-
„ pligt die te beſteeden aan een waardig Voorwerp. En

„ heb

„ heb ik te meer reden om zorgvuldig toe te zien hoe „ 'er over die Standplaats beſchikt worde, ten einde de „ wereld my niet voor partydig of belangzoekend houde, „ dewyl ik my altoos voor een *Diſſenter* heb uitgegee„ ven, ſchoon ik bykans met de *Diſſenters*, in 't alge„ meen, niets gemeen heb, dan den naam."

In een Brief, van dezelfde Dagtekening, aan zyn Bloedverwant TIMOTHY HOLLIS, *Esq.* „ Ik beken, dat het my „ een wenschlyk, ja een allergewigtigst, ſtuk voorkomt, „ een recht goed Man voor ..... te krygen; want..... „ is een groote Gemeente, en, in een reeks van Jaaren, „ bykans in alle opzigten verzuimd. Het is verbaazend, „ hoe zelfs één verſtandig waardig Man eene Plaats ten „ platten lande, in weinige Jaaren, kan veranderen. Ik „ wensch bekwaam te zyn zulk een Man uit te vinden, „ en zal 'er myn best toe doen: zo dat, indien een „ ſlegte uitkomst niet beantwoordt aan myn oogmerk, „ het een ongeluk, en geen misſlag, zal weezen."

Op zekere voorſlagen aan hem gedaan, om 'er over te beſchikken by de eerstkomende Benoeming, gaf hy het volgende ten antwoord: „ Nooit heb ik gehad, en heb „ ook nu niet, eenig oogmerk van dien aart; dit één der „ laatſte wegen zynde, welke ooit in my zouden opko„ men, om Geld te maaken. Schoon ik, dit zeggende, geen „ aanmerking maak op die Heeren, die eerst openval„ lende Ampten verkoopen; want ongetwyfeld hebben zy „ zulk een Regt, indien het hun behaagt daar van ge„ bruik te maaken."

De Begeeving, egter, greep geen ſtand vóór dat HOLLIS, in den Jaare MDCCLIV, van zyne Reis terug kwam; wanneer een Geestlyke van één uitſteekend Character, op éene geſchikte wyze, door een Brief, zich aanmeldde; en, daar diens gevoelens volkomen ſtrookten met die HOLLIS voor weezenlyk hieldt, verkreeg hy de Standplaats.

Toen de Heer HOLLIS by zyne t'huiskomst bevondt, dat hy, op de wyze zo als hy wenschte (*), geene plaats

(*) Wanneer men zich by hem vervoegde, om hem te beweegen, dat hy 'er na ſtaan zou, om, wegens zeker Vlek, zitting in het Parlement te krygen, gaf hy ten antwoord, „ dat, „ ſchoon zyne begeerte om tot Parlements-Lid gekoozen te „ worden zo groot mogt weezen, dat hy, om zo te ſpree„ ken, zyn regterhand 'er voor zou willen geeven, hy 'er nog„ thans ter omkooping geen enkele Kroon voor zou willen

plaats in het Parlement kon krygen, begon hy zyne Verzameling van Boeken en Gedenkpenningen, met oogmerk om de zaak der Vryheid op te helderen, te handhaaven, en de gedagtenis haarer Voorſtanderen te bewaaren, om de Dwinglandy en derzelver Verdeedigers haatlyk te maaken, om Weetenſchap en Kunst uit te breiden, de eer en naagedagtenis van derzelver Beſchermeren en Bevorderaaren in leevend aandenken te houden, en alles zo zeer ten algemeenen beste te doen ſtrekken als eenigzins mogelyk was, eenen gezetten afkeer hebbende van alles wat naar baatzugtige inzigten zweemde; ook wilde hy, indien de loop der dingen hier medewerkte, dien zelfden weldaadigen geest onder de naakomelingſchap verſpreiden.

In eenen Brieve laat hy zich hier over dus hooren: „ Deeze myne wyze van eene Verzameling te maaken „ heeft voor my verder dit en geen gering nut; dat ze, „ met de daad, alle ydele eer en hooge gedagten van my „ zelve met tak en wortel uitrooit; want waar op kan ik „ ſtoffen, als ik de Beeldtenisſen beſchouw, de Leevens- „ geſchiedenisſen en Bedryven lees, niet alleen van de „ oude *Grieken* en *Romeinen*, Mannen van de eerſte „ grootte en waardigheid, maar zelfs van verſcheide „ onzer Landgenooten, als NEWTON, BOYLE, LOCKE, „ ALGERNON, SIDNEY, de Godlyke MILTON, en ande- „ ren? En nogthans, hoe zeer vernederd, voel ik my al- „ toos opgewekt om hun na te ſtreeven op het pad der „ Deugd; dat pad, waarop zy liepen, waarop zy voort- „ ſnelden."

Onder de Giften aan Buitenlandſche Boekeryen, zyn de merkwaardigſte twee groote Verzamelingen van Boeken aan de openbaare Boekery te *Bern*, welke hy zonder Naamtekening derwaards zondt, enkel onderſchreeven: „ Van een *Engelschman*, een Liefhebber der Vryheid, „ van zyn Vaderland, en deszelfs uitmuntende Conſtitu- „ tie, gelyk dezelve naa de gelukkige Revolutie herſteld „ is." —— Zyne Begiftigingen aan *Harvard Colledge*, in *Nieuw-Engeland*, die 's Jaarlyks agtervolgd worden, van den Jare MDCCLVIII, beliepen 1400 Ponden Sterlings. Maar het is onmogelyk, alle Weldaaden van deezen

„ beſlaeden." —— Op een anderen tyd, over 't zelfde onderwerp ſpreekende, verklaarde hy: „ Ik kan vergenoegd zonder „ glorie leeven; maar ik kan geen ſchande verdraagen!"

zen aart, of aan openbaare Societeiten, of aan byzondere Perſoonen, op te haalen. Schoon door een Burgerman geſchonken, mogten zy Vorſtlyk heeten, en ſtaken te meer uit, dewyl ze niet afhingen van byzondere Landsömſtandigheden, of van enkele perſoonlyke in agt neemingen.

Wanneer deeze groote en goede Man op den eerſten dag des Jaars MDCCLXXIV op zyn Landgoed te *Corscombe* wandelde, en onderrigtingen gaf aan zyne Werklieden, werd hy door eene Beroerte plotsling overvallen, en ſtierf. Dien morgen hadt hy verſcheide aantekeningen over verſchillende huislyke zaaken geſchreeven. Het ſlot van een deezer aan een zyner Huisbedienden in *Pal-mall*, om alles gereed te maaken tegen dat hy in de Stad kwam, was: „ Ik heb reden om God te danken, dat hy my gunſtryk „ in gezondheid bewaart. Ik wensch u allen wel te „ vaaren."

De Heer HOLLIS was gewoon, om de gedagtenis dier Helden en Patriotten, voor welken hy zo diepen eerbied hadt, ſteeds voor den geest te hebben, veele van de Huizen en Landen op zyn Landgoed te *Corscombe* naar hunne Naamen te noemen; en zyn dezelve tot heden by die naamen onderſcheiden. In 't midden van een dier Landen, niet verre van zyn Huis, hadt hy bevolen, dat zyn Overſchot, in een graf, tien voeten diep, zou gelegd, en het veld onmiddelyk daarop omgeploegd worden, ten einde 'er geen teken van zyne Begraafplaatze mogt overblyven.

Alle zyne Bezittingen en Landgoederen hadt hy by Uiterſten Wil gemaakt aan zynen Boezemvriend en Reisgenoot THOM BRAND, *Esq.*, van de *Hyde*, naby *Ingateſtone*; die den Naam en het Wapen van HOLLIS heeft aangenomen.

Verzamelen wy de Charactertrekken van den Heer HOLLIS, wy zullen in hem den agtens-beminnens- en volgenswaardigen Man ontdekken. Het lust ons, by deeze Leevensſchets, waarin dezelve verſpreid voorkomen, te voegen 't geen een eerwaardig Geestlyke van hem gezegd, en te zyner gedagtenisſe in een *Engelsch Maandwerk*, korten tyd naa 's Mans overlyden, geplaatst heeft.

„ Zeldzaame en uitſteekende Deugd behoort, ten algemeenen nutte, gedagt en in het licht gehaald te worden, en te meer indien de Bezitter daar van de zonderlinge verdienſten hadt om 'er veel van voor 't oog van ande-

ren te verbergen. Dit was het geval van wylen THOMAS HOLLIS. —— Een geest van Weldaadigheid mag vry gezegd worden erflyk in hem geweest te zyn; afſtammende van Voorouders, die een gedeelte hunner groote Middelen beſteedden in de bevordering van de kennis des Christlyken Godsdiensts, op plaatzen waar dezelve weinig bekend was; tot Inrigtingen ter onderſteuning van afgewerkte Werklieden t'huis, en de aanmoediging van Weetenſchap in een ander Werelddeel, in *America*.

„ De Heer HOLLIS, vervuld met de beste beginzelen, en voorzien met de waare kennis van onze Staatsgeſteltenisſe en Wetten, reisde, tot meerder volmaaking, na andere Landen; overal naauwkeurig lettende om te vinden wat voor zyn eigen Vaderland nuttig zyn of tot cieraad dienen kon. Zodanig was buiten 's Lands zyn manlyk, edel en inneemend, gedrag, dat zyn Character nog bewonderd wordt by de Vreemdelingen, en dikwyls zynen Landgenooten tot een voorbeeld wordt voorgehouden. Hy ſtelde 'er zyn eer, geduurende zyn ganſche leeven, in, dat de naam van een *Engelſchman* overal zo zeer geëerd zou worden als die van een *Romein* in de roemrykſte dagen van het Gemeenebest.

„ Gelyk zyn eigen bewonderde, met regt bewonderde, MILTON, haaſtte hy zich, op de tyding dat een zich door Priesters laatende regeeren *Italiaanſche* STUART in zyn Vaderland wilde vallen, en volgens een gewaand Godlyk Regt over vrygebooren *Britten* heerſchen, t'huiswaards, en was ten tyde van dat gevaar hoogst nuttig voor de Stad *Londen*, en op het Land. De groote verſcheidenheid van Schriften, nieuwe en oude, welke hy toen in 't licht en onder den man bragt, ſtrekt ten gedenkteken beide van zyn Verſtand en Moed in zyn jeugdigen leeftyd.

„ Op nieuw het reizen aanvaardende, en zyn leerzugt op reis, naar de wyze der voortreflyke Ouden, voldoende, kwam hy met een ryklyk vermeerderden voorraad van kundigheden weder, op een tydperk, dat *Groot-Brittanje*, gelyk *Athene* in ouden tyd, ſchoon in de hoogte van haaren Koophandel en Grootheid, heimlyk afnam en verviel, door ſteeds toeneemende Weelde en Ongebondenheid, het uitwerkzel van grooten Rykdom, en een volſlaagen gebrek aan beginzelen, heerſchende by lieden van allerleien rang.

„ In

„ In deezen ſtaat der dingen wanhoopte hy niet aan de behoudenis zyns Vaderlands; maar met zyne groote natuurlyke en verkreegene bekwaamheden, en den invloed van ruime middelen, wydde hy in den besten leeftyd zich geheel en al toe aan den dienst zyns Vaderlands, om 't zelve te behouden, en den verzwakten kwynenden geest van Deugd en Vaderlandsliefde te doen herleeven. Doof voor den Syreenenzang der verleidinge, die zo veele anderen verlokt, zette hy ſteeds zyn edelmoedig plan voort, en ſlaagde 'er zo verre in, dat veel van 't geen onder ons nog overig is van Deugd, en welbeſtuurden yver voor Burgerlyke en Godsdienſtige Vryheid, dank moet geweeten worden aan den arbeid van deezen éénen Man.

„ Aan HOLLIS zyn wy verſchuldigd, LOCKE *over de Verdraagzaamheid*, en SIDNEY *over het Staatsbeſtuur*. De uitgave van het eerstgemelde bezorgde hy met eene net- en eenvoudigheid, dat edel onderwerp waardig; het tweede, uit eigen aart geſchikt om Tyrannen te doen beeven, verrykte hy met zodanige Aantekeningen, als voor elk *Engelschman* de Vryheden zyns Lands, en de billykheid van deszelfs Wetten, dierbaar moeten maaken. MILTON's Werken, in ondicht opgeſteld, zyn ongelukkig onlangs door eene andere hand in 't licht gezonden. MARVELL's Werken beſchikte hy ook om uitgegeeven te worden; maar niemand, tot dien arbeid bekwaam, kon hy vinden, en hy zelve kon geen tyd daar toe uitkoopen.

„ Bezwaarlyk zou ik een einde vinden, wilde ik eene optelling doen van het aantal belangryke Schriften onzer Landgenooten, leevenden of dooden, van welke hy, of geheel, of gedeeltlyk, de uitgave bezorgde, of waar toe hy een ſpoorſlag gaf. Nergens hieldt hy zich liever in onledig, dan om kundige Mannen op te ſpeuren, in alle nuttige en fraaye Kunſten, hun aan te moedigen, hun te beloonen.

„ Dan zyne dienſten, ſchoon meest geheiligd aan zyn Vaderland, ſtrekten zich desgelyks uit tot andere Gewesten. Weinige Menſchen hadden zulke uitgebreide Verbintenisſen, en onderhielden die Gemeenſchap. Die van HOLLIS ſtrekten zich uit tot *Rusland*, *Zweeden*, *Holland*, de *Italiaanſche Staaten*, *Sicilie*, *Zwitzerland*, tot verſcheide deelen van de *Oost-Indiën*; doch inzonderheid tot *Nieuw-Engeland* en *America*. Boeken, en wat verder tot beſchaaving kon ſtrekken, verzond hy allerwegen, om

Kundigheden, en, met die Kundigheden, Vryheidsmin, te verſpreiden.

„ Naauwlyks was ooit eenig Menſch vryer van zelfzoekende en baatzugtige oogmerken. Het belang, het geluk, van anderen, was zyne zuivere bedoeling. Hy beminde Waarheid en Deugd, en zogt deeze te bevorderen om derzelver eigen zaake.

„ Niemand betoonde zich inſchiklyker en toegeeflyker omtrent menſchlyke zwakheden; doch, waar braafheid en goede beginzels verlaaten werden om ſlegte eindoogmerken te bereiken, of wanneer men zich van het voorwenden derzelven bediende als een middel om in Staat en Vermogen te vorderen, was hy gewoon de zodanigen *Schurfde Characters* te noemen. Tot zyn ongeluk ontmoette hy 'er veelen van deezen ſlegten ſtempel; doch bejegende hun met de welverdiende verſmaading.

„ De Verkeering met hem was leerzaam, genoeglyk, vol verſcheidenheid; beſchaafd van Zeden, was hy geſchikt om te behaagen, en genoegen te ſcheppen in den ommegang met Geleerden en Verſtandigen. Doch dit genoegen moest hy voor een groot gedeelte laaten vaaren, om aan zyn groot Plan, den dienst des Algemeens, te voldoen; en, uit die zelfde oorzaake, was hy allerſpaarzaamst op zyn tyd, welks kostbaarheid hy kende.

„ Geen Menſchenhaat, of Wederzin van de Wereld, gelyk zommigen zich zeer verkeerd verbeeld hebben, dreef hem uit *Londen*, bykans twintig Jaaren lang het tooneel van zyne edelmoedige bedryven. De verzwakte ſtaat zyner gezondheid, door te veelvuldigen arbeid met lichaam en geest, maakte dit vertrek volſtrekt noodzaaklyk. Zy, die het geluk hadden hem van naby te kennen, zullen niet nalaaten zich te herinneren de veelvuldige waarſchuwingen van den doodlyken ſlag, die zo plotsling een eindpaal ſtelde aan een zo nuttig leeven; dat zeker ſpoediger zou afgeloopen geweest zyn, hadt hy zyn Leevensplan niet veranderd.

„ Hy leefde gelukkig in deeze Afzondering, welke hy zo menigmaal gewenscht hadt, als zulks der Voorzienigheid mogt behaagen. Hy vervolgde hier het zelfde plan, en betoonde zich zo behulpzaam en dienstvaardig als mogelyk voor allen; terwyl het zyn hoofdregel bleef, zo weinig het zyn kon anderen lastig te weezen, of onder eenige verpligting aan anderen te leggen."

HET

HET LEEVENSEINDE VAN DEN DICHTER CANIZ.

De geleerde, vernuftige, deugdzaame en weldaadige, CANIZ, wiens Dichtwerken in *Duitschland* zeer gezogt en bewonderd worden, die de tederste gevoelens van Huwelyksgenegenheid draagen, of zodanige Onderwerpen betreffen, als natuurlyk voorkomen aan een bespiegelend verstand en deugdminnend hart, te midden van de veelvuldige en wisselbeurtige lotgevallen deezes leevens, stierf aan eene sleepende ziekte, welke hem gelegenheid gaf, om de langzaame, doch zekere, stappen te zien van den laatsten vyand op dit tooneel. Hy deedt zulks met eene bedaardheid en standvastigheid, eenen Christen-Wysgeer betaamende. —— Naa dat zyne Geneesheeren alle hoope hadden opgegeeven, liet hy een Doodshoofd tot zich brengen, en deedt eenige Dichterlyke Bedenkingen over dat Onderwerp, in verband met zyne eigene omstandigheden, opschryven, die men voor een der schoonste voortbrengzelen van zynen geest houdt. —— Hy behieldt die bedaardheid tot zynen laatsten suik. Weinige oogenblikken vóór zynen dood begeerde hy dat zyn Oppasser hem by het vensterraam zou brengen; hy opende de luiken, en eenigen tyd opgetoogen de opkomende Zon aanschouwd hebbende, riep hy uit: „ *ô! Indien het gezigt van een gedeelte der Scheppinge zo schoon, zo opbeurend, kan zyn, hoe oneindig genoeglyk moet dan dat des Scheppers weezen!*" —— —— Hy sloot, deeze woorden geuit hebbende, zyne oogen voor altoos.

ANECDOTE VAN RUBENS.

De Leerlingen van RUBENS in afweezigheid huns Leermeesters met elkander speelende en stoeiende, werd een hunner toevallig aangestooten tegen een Schilderstuk, waaraan RUBENS zo even geschilderd hadt; een gedeelte daar van zag 'er deerlyk gehavend uit.

Een der Leerlingen zette zich onmiddelyk voor den ezel, om het uitgewischte en door elkander gekladde te verbeteren, en volvoerde het eer RUBENS weder ter Schilderkamer binnentradt.

RUBENS, zyn werk overziende, ontdekte eenige verandering, en een onderscheid 't welk hem verraste en verlegen maakte. —— In 't einde vermoedende dat iemand 'er de hand aan zou geslaagen hebben, vroeg hy des opheldering; met byvoeging, dat het zo meesterlyk was uitgevoerd, dat hy de bald-

dat

daadigheid, om den wil der verdienstlykheid des werks, zoud vergeeven. —— Aangemoedigd door deeze verklaaring, deedt de jonge Kunstenaar bekentenisse, en ontvouwde het geheele geval; teffens verklaarende, dat hy deeze gedienstigheid alleen ondernomen hadt, om, ware het mogelyk, zyn Medeleerling voor 's Meesters toorn te dekken. — RUBENS antwoordde: „ Indien een myner Leerlingen my zal overtreffen, gy zult „ het weezen!" —— —— en deeze Leerling was de groote VAN DYCK.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Is 't wel een verfoeilyker misdaad, dan de begeerte om zich te wreeken? en is 'er wel beminnelyker deugd, dan die, om geleden ongelyk te vergeven? Heil en Broederschap verbinden de menschen op het allernauwste aan elkanderen — maar de begeerte tot wraak verwydert den eenen mensch van den anderen. —— Het groote bevel van onzen liefderyken Meester is: „ Hebt uwe Vyanden lief —— zegent hen die u vloeken." Hoe ver is zulk een bevel af van wraak. — Zullen wy ook bestaan iets te doen 't geen wy in anderen zo zeer afkeuren? —— Zullen wy wraak oefenen en vervolgen, daar we zelve niet willen vervolgd worden; of zullen we aanstonds den Hemel om hulp smeeken, en klagen over de schreeuwendste mishandelingen? —— De wraak is verfoeilyk, in wien zy ook vallen moge —— en wreedheid past geene redelyk werkende Wezens; maar is de eigenschap van Beeren en van Tygers.

De ondervinding leert dagelyks den opmerkzamen Waarneemer, dat de grootste Windmakers de eigen bewerkers van hunnen val en ondergang zyn. Hy, die hoog klimt, loopt gevaar van te tuimelen, en die hoog vliegt, doet dikwils een geweldigen val. —— Hy, die hard schreeuwt, doet vaak zyn gorgel geweld aan, en bederft zyn stem voor altoos. —— Dan zy, die zich gematigd en bezadigd aanstellen, bevestigen zich zelven, en hun staat is gevestigd op eenen onwankelbaren grond.

Hy, die de gebreken van anderen ziet en berispt, moet zorg dragen, dat hy niet aan het zelfde euvel mank ga, het geen hy in zynen evenmensch voor een gebrek houd; want hy, die daaromtrent de behoorlyke voorzigtigheid en opletendheid niet in agt neemt, zal veel moeten hooren dat hem grieft, en groote bitterheid des harten doorstaan. De voorzigtigheid vordert, dierhalven, van ieder mensch, eerst zich zelven te onderzoeken, en zyne eigen gebreken te verbeteren, vóór hy een ander deszelfs fouten onder 't oog brengt, en dien berispe.

C. v. d. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP HET STAATSBESTUUR.

(Overgenomen uit WILLIAM FALCONER's *Remarks.*)

Ten Vervolge van de Proeve, *hier boven, bl.* 213, *enz.*

Wy vaaren voort om een Tafereel te geeven van de *Uitwerkzelen der Weelde op het Staatsbeſtuur.* —— Eenigen der naauwkeurigſte Waarneemers van de Menschlyke Natuur hebben opgemerkt, dat de Aart en Geſteltenisſe eenen grooten invloed hebben, om een Staatsbeſtuur, daar mede overeenkomſtig, hervoort te brengen. HIPPOCRATES ſchryft, dat de werklooze en laffe aart der *Aſiatiſche* Volken natuurlyk tot een Eigendunklyke Regeeringsvorm opleidt; terwyl de werkzaame en rustige aart der *Europeaanen* na een Vry Staatsbeſtuur haakt. Een dergelyke invloed mag, met even veel waarheids, daar aan op het Zedelyk Character worden toegeſchreeven. De ondervinding aller Eeuwen heeft getoond, dat de verſcheidenheid van Regeeringsvormen geſchikt zyn naar de onderſcheide maaten van Volksdeugd.

Onder de hoedanigheden, die van de Deugd afwyken, heeft misſchien geene, ten deezen opzigte, grooter invloed dan de Weelde; eene Kwaal, men moet het bekennen, die het gemaklyker valt te veroordeelen dan te vermyden (*).

Het lust my tegenwoordig, eenige aanmerkingen voor te

(*) —— *accuſare aliquando facilius eſt, quam vitare.* VALER. MAX. Lib. IX.

te draagen over den Invloed van de Weelde op de onderſcheide ſoorten van Staatsbeſtuur.

Eene Gemeenebest-Regeering van dien aart, dat de Volksregeering daar heerſche, is in alle haare takken volſtrekt tegen de Weelde aangekant. De liefde tot Gelykheid is het beginzel, en in de daad het weezen, van zulk een Staatsbeſtuur. De Wetten ſtrekken om Gelykheid in rang en gezag te wege te brengen, en hebben teffens ten oogmerke om de Bezittingen gelyk te maaken (*). In eenen Staat, derhalven, op deezen voet ingerigt, kan de Weelde geen plaats hebben, naardemaal deeze enkel gegrond is op Ongelykheid van Middelen, welke de zodanigen, die een grooter aandeel dan anderen bezitten, in ſtaat ſtelt om gemakken te erlangen, hun door anderer arbeid bezorgd.

De zugt tot Maatigheid is een ander beginzel van dit Staatsbeſtuur. De Gelykheid des Volks vordert, dat zy allen gelykerhand dezelfde voordeelen genieten, en gevolglyk dezelfde geneugten, dezelfde hoop, ſmaaken; 't geen alleen geſchieden kan door eene algemeen heerſchende Maatigheid.

Deeze hoedanigheid bepaalt het verlangen om meer te verkrygen dan 't geen noodig is voor den Mensch zelve, en zyn Gezin. Wat overſchiet is voor den Staat. In deezer voege beſtemden de Veldheeren, in de vroegſte Eeuwen van *Rome*, als zy van een Krygstocht terug kwamen —— niet beladen, gelyk de hedendaagſche, met de plundering van hun eigen Land; maar met de goederen op den Vyand vermeesterd —— de ſchat, dus verkroegen, ten algemeenen dienſte, en waren te vrede met hun eigen goederen. CINCINNATUS keerde tot de Ploeg weder, naa het Dictatorſchap nedergelegd te hebben: FABRICIUS deedt op gelyke wyze afſtand van het Burgemeesterſchap; en MANIUS CURIUS, die „ Rykdom„ men kon verſmaaden, ſchoon hem aangeboden door de „ hand der Koningen (†)," oordeelde het eene genoegzaame Landbezitting, die het toereikende tot zyn onderhoud kon opleveren.

De

(*) Zie de Wetten van SOLON, LYCURGUS, ROMULUS en PLATO *de Legibus*.

(†) MILTON's *Paradiſe regained*, B. II. l. 449.

De afſchaffing van Geld hadt te *Sparta* dezelfde uitwerking, gepaard met de gelyke verdeeling van Landeigendom: Maatigheid was daar onvermydelyk, en Gelykheid greep ſtand, waar men geen Geld kende: Weelde, derhalven, kon geen plaats hebben in zulk een Staat, als geheel en al aangekant tegen deszelfs beginzelen en geſteltenisſe.

't Is waar, men kan niet lochenen, dat de Weelde ingang gevonden hebbe in Gemeenebest-Regeeringen, en byzonder in de twee laatstgemelde. Maar men hebbe tevens op te merken, dat dit altoos gepaard ging met de omkeering van de beginzelen der Staatsgeſteltenisſe. Het *Spartaanſche* Staatsbeſtuur geraakte ten val, zints den invoer des Gelds, ten tyde van AGIS: deeze invoer bragt met zich alle de onheilen, aan de Weelde vast; en de groote Geldſommen, door byzondere Perſoonen verkreegen, in de laatere dagen van het *Romeinſche* Gemeenebest, en de daar mede noodwendig zamen verbondene Bedorvenheid van Zeden, lag den grondſlag van die Onderwerping en Afhangelykheid, welke naderhand by de *Romeinen* ſtand greep.

Niets, met één woord, kan men zich verbeelden meer ſtrydig met den aart van een Gemeenebest, dan Weelde. De grootſte Deugd, in zulk eene Staatsgeſteltenisſe, is het boven alles in agt neemen van het welvaaren des Burgerſtaats, en het geeven van de voorkeuze daaraan boven alle byzondere zelfvoldoening. Maar Gemeenebestgezindheid is onbeſtaanbaar met Weelde; eene drift, die zelfzuchtend is in den hoogſten graad, en die, botgevierd, alle andere opſlokt. De *Atheners* verſchaffen, korten tyd vóór hunne onderwerping aan het *Macedoniſche* Juk, een ſpreekend voorbeeld van dit uitwerkzel der Weelde. Ten tyde van die beſliſſende verandering waren by hun de loffyke onderſcheidingen eene hebbelyke overgegeevenheid aan het Spel, en het onthaalen op koſtbaare Feesten en Vermaaken (*). De laage voldoening van tong en gehemelte werdt een Studie, en hieldt de vinding der Inwoonderen onledig, terwyl de Schoolen der Wysgeeren, die den geest van SOPHOCLES en PLATO ademden, vergeefsch tot onderwys openſtonden; en werden, in de daad, (even als dergelyke Inſtellingen tegenwoordig in *Engeland* zyn, dit maal

(*) ATHENAEUS, Lib. XIV, p. 614.

maar al te zeer op die van *Athene* in deeze byzonderheden gelyken,) veragt, als alleen geſchikt voor de ouderwetſchen en afzondering lievenden, en beneden de opmerking van den man van bezigheid, beſtemd om uit te ſchitteren op de woelige tooneelen des leevens. Een treffend voorbeeld van hunne bedorvenheid, omtrent dit tydperk, byzonder vermeld door ATHENÆUS (*), hierin beſtaande, dat zy de Vryheid hunner Stad —— het ſpreekendſte kenmerk van hoogagting, aan Koningen en Magtigen betoond — opdroegen aan twee Perſoonen, wier éénige verdienſte daarin beſtondt, dat zy in de kunſt van kooken uitſtaken.

Dan Weelde, ſchoon ſtrydig met den geest van een Gemeenebestbeſtuur, is niet even zeer aangekant tegen alle. Verſcheide omſtandigheden kunnen 'er voorkomen, die dezelve meer of min ſchadelyk voor de eene dan voor de andere maaken. Zo geloof ik, dat de Weelde nadeeliger is voor een Staat van eene kleine uitgeſtrektheid, dan voor eenen van wyder omvang; dewyl 'er zich rede opdoet, om te dugten, dat het lichaam des Volks in den eerstgemelden daar door ſchielyker zal bedorven worden.

Dit is waarſchynlyk de rede, waarom de *Zwitzerſche Cantons*, die, ſchoon van eene Ariſtocratiſche gedaante, op zulk een groote ſchaal getekend zyn, dat zy, in derzelver natuur en beginzelen, aan de Gemeenebestgezinde gedaante zeer naby komen, zulke ſtrikte Wetten op de Verteeringen gemaakt hebben, en zo ſchroomvallig zyn om dezelve in ſtand te houden. Hierin hebbe men, misſchien, eene der redenen te zoeken, waarom de Weelde *Rome* zo ſchielyk niet ten gronde hielp als *Athene*. In het *Romeinſche* Ryk werden de nadeelige uitwerkzels der Weelde, in de Hoofdſtad, tegengewerkt, of ten minſten vertraagd, door eenige overblyfzels van de Voorvaderlyke Deugd, in het overige des Gebieds: terwyl te *Athene*, toen de Stad bedorven was, het teffens met den Staat gedaan ware. Schoon *Rome*, toen de beſmetting algemeen werd, onherſtelbaar ten gronde moest gaan; dewyl het verdorven lichaam zo veel grooter was.

Deeze zelfde regel gaat ten naasten by door, ten aanziene van het Staatsvermogen of den Invloed van eenigen byzonderen Staat. Hoe kleinder dezelve is, hoe meer

(*) ATHENÆI, Lib. III, p. 119.

meer voorzorgs 'er vereischt wordt om op 's Volks Zeden te letten. Gemeenebesten kunnen langs twee wegen ten ondergang komen; of door uitwendig Geweld, of inwendige Overheerſching. Hoe zwakker een Staat is, hoe meer dezelve zich vindt blootgeſteld aan de eerstgemelde oorzaak deezer uitwerkzelen. Zo verviel *Athene* onder de *Macedoniſche* Overheerſching, eer eenig byzonder Burger magts of invloeds genoeg kon bekomen om het bewind in handen te neemen; terwyl het veel ſterker en magtiger *Rome* alleen den ondergang te wyten hadt aan eene inwendige oorzaak. Uit deezen hoofde zyn kleine en zwakke Gemeenebesten onderhevig aan een veel grooter getal van gevaaren, uit Weelde herkomſtig, dan groote en magtige; en is het, uit deezen hoofde, voor dezelve te noodzaaklyker, met een meer angstvallig oog te waaken tegen derzelver voortgang. — Het is zeer der kennisneeming van den Staatkundigen Beſchouwer waardig, dat de onmiddelyke uitwerkzels der Weelde en Verderf op Gemeenebest-Regeeringen dikwyls zeer gelyken op die, welke den aanwas of de bevestiging der Vryheid vergezellen.

Het oude Staatsbeſtuur te *Creta*, ten tyde van XENOPHON en PLATO, was op een ſoortgelyke leest, als dat van *Sparta*, geſchoeid, en hadt eene overhelling tot de Ariſtocratiſche Regeeringsvorm (*). Het Volk was, ten tyde der oude Staatsgeſteltenisſe, maatig en deugdzaam, en ſtak bovenal uit in gehegtheid aan hun Vaderland; ten tyde van POLYBIUS (†) was hun Staatsbeſtuur geheel Democratisch, en zo waren de Volkszeden ten hoogſten bedorven en ſnood geworden. Juist dezelfde verandering greep ſtand in het Gemeenebest van *Carthago*, toen het op den rand des verderfs ſtondt; 't welk door POLYBIUS, voor een groot gedeelte, aan den aart des Staatsbeſtuurs wordt toegeſchreeven.

Eene verandering van gelyken aart greep te *Athene* plaats, by den val van deszelfs grootheid. Het Geregtshof van den *Areopagus* — een wonder wel bedagt middel, om de verhaasting, ſchielykheid en grilligheid der Democratie te temperen — was afgeſchaft, en het Volk zonder eenigen teugel in deszelfs bedryven gelaaten: dit werd wel-

(*) ARISTOTEL. Lib. II. C. 10, *de Republ.* — STRABO, Lib. X.
(†) POLYB. VI. cxii. 3.

welhaast zo ongeregeld en onbeſtendig als geweldig en overheerſchend; en het gevolg was, dat de beste en bekwaamſte Mannen in den Staat van de Staatsbedieningen werden afgezet, en geenen in bewind geſteld dan vleijende *Demagogen*, die zich blootgeſteld vonden om afgeset te worden by de beuzelagtigſte en ongerymdſte gelegenheden. Die zelfde onbeſtendigheid belette de Bondgenoten deezes Volks, om op 't zelve eenig vertrouwen te ſtellen, en moedigde hunne Vyanden aan; dewyl hunne vriend- of vyandſchap even onvast en weiffelend was: en, door voordeel te doen met deeze wisſelbaarheid van gedrag, behaalde PHILIPPUS de voordeelen, welke hem naderhand meester van *Griekenland* maakten.

Die zelfde kunſtenaary werd te *Rome* te werk geſteld, omtrent het einde van het Gemeenebest. MARIUS, POMPEJUS en CÆSAR, kreegen, op hunne beurt, de Oppermagt in handen, door zich te gelaaten de Volksvoorregten te verbreeden, en het Ariſtocratisch gedeelte der Staatsgeſtelteniſſe te verminderen.

En valt het niet moeilyk, de oorzaaken van deeze verandering in het Staatsbeſtuur, welke, in den eerſten opflage, zo verre verwyderd ſchynen van het einde waarop dezelve doorgaans uitloopt, op te ſpeuren. Een Volk, hoe bedorvener het wordt, neemt met dat bederf toe in ongeduldigheid om het bedwang der Wet te veelen. „ 't Is openbaar, dat eene lange aanhoudenheid van „ Voorſpoed aanleiding moet geeven tot kostbaare en „ weeldersige Zeden, en dat de gemoederen der Men„ ſchen verhit zullen worden door eerzugtige bedoelin„ gen, en geestig na hooge waardigheden zullen ſtreeven; „ en, dewyl deeze kwaalen gedadig toenemen, zal de „ begeerte tot magt en heerſchappy, en de ingebeelde „ ſchande van in eenen onderworpen ſtaat te blyven, „ eerst het bederf van het Gemeenebest bewerken; hoog„ moed en Weelde dit vervolgens voortzetten; en, in „ het einde, zal de verandering volmaakt worden door het „ Volk, wanneer de ſchranderſte van zommigen bevonden „ wordt hun te beledigen en te verdrukken, en de eer„ zugt van anderen hun trots kittelt, en vergiftigt met „ vleijende hoope; want alsdan, door woede aangezet, en „ alleen de inboezeming der driften volgende, wil het „ Volk zich niet langer door eenigen teugel laaten brei„ delen, of te vrede zyn met een gelyk aandeel in het „ Bewind, te zamen vereenigd met de Staatsbeſtuurders;

„ maar

„ maar zich zelven de volslaagene Oppermagt, en het Be„ stuur aller zaaken, aanmaatigen. Als dit gedaan is, zal „ het Staatsbestuur den schoonsten van alle naamen aan„ nemen, den naam van een Vryen Volksstaat; doch, met „ de daad, het grootste van alle onheilen weezen, de Re„ geering der Menigte (*)."

Een sterke dryfveer tot Gehoorzaamheid in een Gemeenebest is Deugd, en wel inzonderheid die Deugd, welke men *Gemeenebestgezindheid* noemt, die het Volk aanzet om de Wetten te gehoorzaamen, uit de beginzelen van Regtvaardigheid en algemeen nut. Maar in eene bedorvene Maatschappy worden deeze beginzels niet verder in agt genomen, dan in zo verre zy tot schoonschynende voorwendzels kunnen dienen, om Eeren Staatzugt te dekken (†). Vrees is, by zulk een Volk, het eenig middel van bedwang. Dewyl een Gemeenebest-Regeering niet bekleed is met eene zo bedwingende Magt, als eenige andere Regeeringsvormen, wordt er, by gevolge, eene grooter ruimte gegeeven aan de ongeregeldheid en mishandeling van overgegeevene en beginzellooze booswigten. Maar zulk eene Democratie, hoe zeer dezelve de gedaante van Vryheid moge aanneemen, is, in het weezen der zaake, niets anders dan eene verderflyke Regeeringloosheid, of de stryd onder een aantal heerschzugtige hoofden, wie van hun het eerst de Vryheid en Eigendom der Medeburgeren zal vermeesteren. Wanneer 'er eene bestiste meerderheid verkreegen is, vervalt de Staat natuurlyk tot eene laage onderwerping, tot welke dezelve voorbereid was door de ongeregelde en mishandelende, schoon verswakkende, vlaagen van opstand en wraak.

De verandering van een geregeld Staatsbestuur tot dat der ongeregelde Menigte, en van daar weder tot een staat van volslaagene Overheersching, wordt zeer treffend beschreeven door POLYBIUS, wiens als 't ware voorzeggende geest klaar voorspelde, wat naderhand te *Rome* plaats greep. „ Zy," dus luidt de taal van dien voortreffelyken Schryver, „ zy, die den grootsten Ryk„ dom verkreegen hadden, even zeer gesteld wordende „ om ook de Opperheerschappy in handen te krygen, „ en

(*) HAMPTON'S POLYB. B. VI. EXT. 3.
(†) *Spirit of Laws*, B. VIII. Ch. 2.

„ en daartoe niet in ſtaat door hun eigen magt en deugd, „ poogden het Volk op hunne zyde over te haalen, „ met ruime hand onder 't zelve al hun rykdom „ verſpreidende, en zich van alle middelen ter om„ kooping bedienende, tot zy het Volk allengskens ge„ leerd hadden, de geheele aandagt te vestigen op de „ Giften, hun ten onderſtand geſchonken; en maakten „ zy 's Volks greetige Gierigheid dienstbaar aan de oog„ merken van hunne eigene onbegrensde Heerschzugt. „ In deezer voege werd het ſtelzel der Volksregeering „ ontbonden, en ruimde plaats in voor de heerſchappy „ van Geweld en Overmagt. Want, wanneer het Volk „ eens gewend is gevoed te worden zonder eenig werk „ te verrigten, of moeite te doen, en alle middelen van „ beſtaan te ontleenen van den rykdom der overige Bur„ geren, zal, indien, ten deezen tyde, eenig ſtoutmoe„ dig en onderneemzugtig Voorganger zich opdoet, wiens „ armoede hem buiten allen Staatsbewind ſloot, de Re„ geering der Menigte beginnen; die zamenloopt in „ oproerige Vergaderingen, zich tot alle ſoort van ge„ weld, doodſlag, uitbanning en landverdeelingen, laat „ vervoeren; tot men in 't einde, tot een woesten ſtaat „ van Regeeringloosheid gebragt, eens weder een Mees„ ter, een Monarch, vindt, en zich aan eigendunklyk Ge„ zag onderwerpt (*)."

Weelde is ſtrydig met den geest van een Ariſtocratisch Staatsbeſtuur. Ik verſtaa hier door een Ariſtocratisch Staatsbeſtuur, zo wel als ik ten opzigte van het Volksbeſtuur gedaan heb, een goed en welgeregeld. De geest van Gemaatigdheid is de eigenaartige deugd van zulk eene Ariſtocratie; deeze bekleedt de plaats van, en heeft, in de daad, veel gelykheids met, den geest van Gelykheid onder het Volksbewind; maar deeze geest van Gemaatigdheid is geheel onbeſtaanbaar met Weelde, het weezen waar van als 't ware beſtaat in Mededinging om Meerderheid. Wanneer, derhalven, de Weelde ſtand grypt onder de ryke of heerſchende Party in een Staat onder een Ariſtocratisch Beſtuur, zal dezelve die ſchynbaare Gelykheid omkeeren, welke die Staatsgeſtaldheid vordert dat bewaard worde tusſchen de Edelen en het Volk, en die weezenlyke Gelykheid, wel-

(*) Polyb. B. VI. extr. 1.

welke zy onder elkander moeten bewaaren. Elk zal zyn Naburr benyden; men zal Staatsſtreeken uitdenken, het Volk verdrukken, om aan zyne buitenſpoorigheden voldoening te verſchaffen; de Edelen zullen verbasteren tot een hoop willekeurige Dwingelanden; en eene Regeeringsvorm, dus zamengeſteld, zou misſchien eene der drukkendſte en onverdraaglykſte van alle zyn. De Verteeringswetten van *Venetie* en *Genua* rusten op dit beginzel (*). Zy zyn ingerigt, niet om de Volksdeugd te bewaaren; maar om kunſtenaary, en het invoeren van nieuwigheden, te voorkomen: dit blykt zonneklaar hier uit, dat zy, die al te laag zyn, om eenige opmerking te verdienen, zonder gevaar zich in verkwisting mogen bovieren — als, by voorbeeld, de gemeene Ligtevrouwen — terwyl zy, die voedzel verſchaffen aan deeze buitenſpoorigheid, zich verpligt vinden om op eene zeer eenvoudige wyze te leeven. Weelde, derhalven, wordt in een Ariſtocratiſch Staatsbeſtuur alleen toegeſtaan aan dat ſlag van Volk, 't welk de minſte bekwaamheid heeft om voordeel te doen met die vryheid.

Weelde is meer gelykaartig met de natuur van eene Monarchy. Naardemaal 'er, onder die gedaante van Staatsbeſtuur, verſcheide rangen en graaden van Volk gevonden worden, die men noodzaaklyk moet ondersteunen door uitwendige praal en voorkomen, vordert zulks, dat de Verteeringen van ieder rang van elkander verſchillen; dat de Weelde toeneemt met het klimmen van den rang der Perſoonen, van den Boer tot den Vorst, die op den Throon zit. Maar de Weelde voegende voor eene Monarchy is zodanig eene, die voornaamlyk Grootschheid en Perſoonlyke Onderſcheiding betreft; die gepaard gaat met nayver, en iets heeft van het werkzaam leeven. Die ſoort van Weelde, welke gepaard gaat met zinnelyke voldoening, welke altoos geſchikt is om laagheid en laf hartigheid voort te brengen, is even nadeelig voor eene Monarchy als voor een Gemeenebest. Het beginzel der Monarchye is Eer, en een gevoel van Perſoonlyke Waardigheid, en Hoogheid van geest, gepaard met Krygsmoed, en eene begeerte van Onderſcheiding. Dan, hoe kan men verwagten, deeze hoedanigheden te zullen aantreffen onder een Volk, welks eenig doel is Zelfvoldoening; die

Zee

(*) *Sp. of Laws*, B. V. Ch. 8.

Zee en Land doortrijzen om voorraad te vinden tot voldoening hunner lusten (*); en die zich zelven zo verwyfd gemaakt hebben, dat men, wegens hunne Seed, twyfelde? Zullen de zodanigen de Krygsdapperheid onderſchraagen? Zullen deezen den rang en roem van eene Monarchy, op welke het beſtaan van dezelve gegrond is, onderſchraagen? Het gevolg is middagklaar.

[Wy moeten, ééns vooral, onze Leezers herinneren, dat deeze *Proeve* van den Heer FALCONER in den Jaare 1781 te *London* gedrukt is.]

(*) *Veſcendi cauſa terra mariique omnia exquirere.* SALLUST. Bell. Catil.

BERICHT, WEGENS DE BESTE MANIER, OM HET PHOSPHORZUURE KWIKZILVER, (*Mercurius phosphoratus*,) TOT GEBRUIK IN DE GENEESKUNDE, TE BEREIDEN. Door den Heer TROMMSDORFF.

Hoewel men reeds zo veele Voorſchriften, ter bereiding van de Phosphorzuure Kwik, heeft opgegeeven, dat het overbodig kon ſchyuen, hieromtrent nieuwe Aanmerkingen mede te deelen, meen ik echter, door het veelvuldig ſamenſtellen van dit *præparaat*, en het beproeven der onderſcheiden manieren, die door de Scheikundige Schryvers worden aangepreezen, door de ondervinding in ſtaat geſteld te zyn, om deswegens iets nuttigs te kunnen mededeelen. — Eene enkele *methode* dan hebben myne Proeven geleerd, dat, ter verkryging van een altoos eenvormig en zuiver Zout, en dus tot gebruik in de Geneeskunde, waartoe dit middel thans met zo veel nut gebezigd wordt, alleen geſchikt, met voordeel kon aangewend worden. Om eerst het Phosphorzuur te verkrygen, laat men de *Phosphorus* afbranden: tot dit einde zou men zich van den toeſtel van PELLETIER, in het *Journal de Phyſique*, *Jul.* 1785, *p.* 99. beſchreven, kunnen bedienen; doch daar de Apothekers niet altoos in de gelegenheid zyn zich van dezelve te voorzien, kan men, hoewel met verlies van eenig zuur, hetzelve op de volgende wys verkrygen.

Men neemt een groote glazen Kolf, die na Mengelen wa-

water bevatten kan, of, by gebrek daarvan, een Stiker-glas van dezelfde grootte, maakt het even warm, en plaatst het omgekeerd op een onverglaasd bord, dat eenigzins diep is. Het is niet noodig, dat de rand van het Glas op het bord wel aansluit, maar het is zelf al zo goed, dat 'er eenige opening blyft. Het Glas even opgeligt hebbende, legt men omtrent ½ drachma *Phosphorus* midden op het bord, en zo dra het brandt zet men het Glas 'er weder over. De *Phosphorus* brandt alsdan met een heldere vlam en sterke rook, die zich aan de wanden en op den grond van het Glas als kleine sneeuwvlokjes aanzet, en zuiver droog Phosphorzuur is. De lucht, die het Glas bevat, is genoeg om deeze hoeveelheid *Phosphorus* te doen afbranden; zo het echter mogt uitgaan, moet men het Glas maar even opligten, om 'er een weinig verſche lucht in te doen komen. Na het afbranden van de *Phosphorus* laat men alles zo lang ſtaan, tot dat alle dampen zich tot een droog vast lichaam gezet hebben; dan neemt men het Glas weg, laat het Zuur 'er in, of haalt het 'er uit, legt weder eene nieuwe hoeveelheid *Phosphorus* op het bord, en gaat weder te werk als voren, en men herhaalt deeze bewerking zo lang, tot dat men eenige Onzen *Phosphorus* verbrand heeft. Heeft men op deeze wyze een genoegzaam voorraad van Zuur bereid, dan keert men het Glas om, en laat het, zo als het bord, openſtaan, dat 'er lucht bykome, waar door dan al het Zuur den volgenden dag geheel gesmolten is. By dit vocht giet men dan zes of agtmaal zo veel overgehaald water, en zygt het vocht door, ſt geen dan het zuiverst verdund Phosphorzuur is. Gewoonlyk ſcheidt zich, als men 'er water bydoet, eene kleine hoeveelheid roodachtige ſtof af, welke nog onverdeelde *Phosphorus* is, maar zodanig met Zuur doordrongen, dat ze niet meer brandt.

Na zich op deeze wyze een zuiver Phosphorzuur verſchaft te hebben, zet men hetzelve op wat vuur, en na het eenigzins warm geworden is, verzadigt men het met zeer zuiver mynſtoflyk Loogzout. Men verlaate zich echter hierby niet op de opbruiſching, maar beproeve het vocht met blaauw en rood Lakmoespapier; hoewel het minder kwaad kan, zo 'er wat te veel Zuur, als te veel Loogzout, in is. Het mynſtoflyk Loogzout verkies ik altoos boven het plantaartige, dewyl het zuiverer is van Vitriool- en Zoutzuur. Na dat het vocht behoorlyk verzadigd is, doet men 'er viermaal zo veel overgehaald

warm

warm water by, en drupt 'er dan eene welbereide oplosſing van Kwikzilver in Salpeterzuur in, tot zo lang als 'er eenige nederploffing geſchied. Vervolgens giet men het vocht door, verzamelt het nedergevallen Zout, dat op het papier blyft, wascht het met overgehaald warm water behoorlyk af, en laat het dan zeer zagt droogen. Men verkrygt dus een zeer witte ſtof, die het zuiverſte Phosphorzuure Kwikzilver is, alleen geſchikt om tot Geneeskundig gebruik te dienen. Men mag echter ter bereiding van dit middel zich niet bedienen van de gewoone Kwik, zo als zy verkogt wordt, dewyl dezelve altoos met lood en andere metaalen vermengd is. Zelfs is de Kwik, die door overhaaling gezuiverd is, niet altoos van lood bevryd; men doet daarom beter, het Kwikzilver, met yzer of loogzout, uit het zuiverſt Vermillioen, door eene drooge deſtillatie af te ſcheiden. Ook moet men ter oplosſing van de Kwik het gewoon Sterkwater niet gebruiken, om dat 'er altoos Vitriool- en Zeezoutzuur mede vermengd is; maar men moet daartoe een volkomen zuiver Salpeterzuur bezigen, 't geen verkreegen wordt met in 't gewoon Sterkwater zo lang eene ontbinding van Zilver in Salpeterzuur te druppen, als 'er iets uit neêrgeploft wordt, het zuur vervolgends door te zygen, en op eenige zuivere Zwaarëarde te deſtilleeren. Door de Zilverontbinding wordt het Zoutzuur, en door de Zwaarëarde het Salpeterzuur, weggenomen. Wil men dan het Zuur beproeven, of het wel zuiver is, dan doet men 'er ſlegts eene oplosſing van Zilver en van Salpeterzuure Zwaarëarde by, en in beide gevallen moet het Zuur niet troebel worden.

Men geloove niet, dat ik te veel voorzorge beveel; dezelve is tot het wél bereiden van dit middel noodzaaklyk. Ook zyn de kosten zo zwaar niet, als men zich verbeeldt; dewyl één Once *Phosphorus* door verbranding zo veel Zuur levert, als genoeg is om 'er vyf Oncen Phosphorzuure Kwik uit te verkrygen.

WAARNEEMINGEN, AANGAANDE DE ZWAARE KOUDE VAN DEN GEPASSEERDEN WINTER, MET EENIGE AANMERKINGEN DAAROMTRENT; medegedeeld door Doctor M. HOUTTUYN.

Ik zoude noopens de zwaare Koude, van den nu verloopen Winter, volgens gewoonte, reeds Waarneemingen aan 't licht gegeven hebben, indien eensdeels de omſtandigheden van ons Land, door den inval der Franſchen, niet zo veel ruimte in de Nieuwspapieren deezer Stad hadden ingenomen, dat daar toe plaats en attentie ſcheen te ontbreeken, en anderdeels de veranderlykheid van het Voorjaars-Weêr my, wegens de Gevolgen des Winters van 't Jaar 1740, die een droevigen invloed op den Zomer hadden, niet voor dergelyke nadeelen hadden doen duchten.

Immers, hoewel de groente van 't Geboomte thans byna een Maand vroeger is voor den dag gekomen, dan in dat Jaar, wanneer men, volgens myne Aantekeningen, uit Ondervinding opgemaakt, in de Meymaand doorgaans byna Winter-Weêr, met vliegende Sneeuw-vlokken, had, en de Wyngaard-Knoppen zig in Juny eerst ontſlooten, komende naauwlyks voor Augustus eenige Zomerwarmte in de Lugt; hebben wy, in deeze Meymaand, by wylen ook zeer onaangenaam Weêr gehad. Tot den 7 maakte het, na eene niet ongunſtige Maand April, zeer vrugtbaar gemaatigd Weêr; maar toen kreegen wy, met Noordewinden, veel Koude. Den 17 kwam 'er wederom eene aanmerkelyke Warmte, geduurende een Week; doch daar op volgde, met Pinkſter, eene aanmerkelyke Koude, duurende van den 24 tot het laatſte der Maand; die den Bloesſem van de Vrugtboomen zeer benadeelde, en 's nagts Vorst maakte. Ik zelf heb den Thermometer, hier in de Stad, die bevoorens 's middags al tot 70 Graaden en hooger gereezen was geweest, toen 's morgens ten drie uuren, tot 40 Graaden, ja tot 36, gedaald gezien. Terwyl, ondertuſſchen, de tegenswoordige Maand Juny gedagte Koude met beter Weêr ſchynt te vervangen, en hope op eenen goeden Zomer geeft.

De ſtrengheid der Winter-Saizoenen hangt af van de langduurigheid en van de zwaarte der Koude. Ten opzigt

zigt van het eerste hadden wy in de Jaaren 1768 en 1785 aanmerkelyke Voorbeelden, waar van door my in de Nieuwspapieren, toen, Aantekeningen medegedeeld zyn. Maar ten opzigte van de zwaarte der Koude, of liever den trap van Vorst, vind ik geen aanmerkelyker, dan van 't Jaar 1776, wanneer de Thermometer, hier te Lande, tot 4 Graaden onder o is waargenomen, gelyk thans ook plaats gehad heeft (*): Dit blykt uit het beloop der Waarneemingen, welken de kundige *Horstius* van den *Hortus Medicus* alhier, de Heer STORM, de goedheid gehad heeft my, ten opzigt van de Koude van dit Winter-Saizoen, aldaar beſpeurd, mede te deelen, waarvan de voornaamſten hier volgen.

AANTEKENINGEN

volgens den Thermometer van FAHRENHEIT.

1795. Jan. 20, 's av. 10 uur. 8 Graad. 's morg. ten 7 uur. 13 Graad.
—— 21, op den middag 9 —— —— —— 6 ——
—— 22, —— —— 9 —— —— —— 4 ——
's avonds 10 uuren 3 Graaden.
—— 23, 's morgens 3 uur. 1 —— ten 7 uur. 1 onder o.
's middags 12 Graaden.
's avonds 4 uur. 10 Graaden.
—— 10 uur. 4 ——
—— 24, 's morgens 3 uur. 2 —— ten 7 uur. 9 Gr.
—— 25, —— . . . —— 14 ——
's middags 4 uur. 11 Graaden.
's avonds 7 uur. o
—— 10 uur. 3 onder o.
—— 12 uur. 4 onder o.
—— 26, 's morg. 7 uur. 8 Graaden.

Het maakte, wel is waar, ſlegts vyftig dagen, terwyl wy op 't Jaar 1740 zeven-en-zeventig Vriesdagen aangetekend vinden (†); doch men moet weeten, dat door hem ſlegts die dagen, op welken de Vorst ongemeen is geweest, opgegeven zyn, buiten en behalven de gemeen, op welken het

(*) In dien ongemeen ſtrengen Winter van 't Jaar 1784. was 't echter zeer naby; zie myne opgave by HERING, over de *Harde Winters*, bl. 175.

(†) N. DUYN, *Aanmerkingen*, en HERING, over de *Harde Winters*, bl. 94.

het maar gedeeltelyk of minder heeft gevroorten, en nogthans vriezend bleef, gelyk in 't laatst van January, en 't voorst van February. Dat ik het gedagte Jaar hier tot vergelyking heb genomen, is, om dat hetzelve, in langduurigheid en trap van Koude, veel overeenkomst met den thans gepasseerden Winter ſcheen te hebben; alzo de Binnen-Vaart nu, gelyk als toen, wel tien of elf Weeken, naamelyk tot over 't midden van de Maand Maart, geſlooten is geweest. Met den Winter van 't Jaar 1709, toen byna geheel Europa zo deerlyk door Vorst geteisterd werdt, en door gantsch Holland, zo men ſchryft, behalven de Wyngaarden, ook de Ockernooten, Moerbezie- en Kweepeeren-Boomen, ja verſcheide ſoorten van Koorn, dood gevrooren, en, in andere Landen, veele Menſchen van Koude geſtorven waren, komt deeze in geene vergelyking. 't Gebrek aan Water en Turf, in deeze en andere Steden van Holland, heeft men in andere Winters meer gehad, en, hoewel 'er veel Aardappelen door den Vorst bedorven zyn geweest, moet de ſchaarsheid van Eetwaaren, die men thans heeft, meer aan andere oorzaaken toegekend worden. Van zwaare Overſtroomingen der Rivieren, gelyk die in 't Jaar 1784, zyn wy, door Gods goedheid, bevryd gebleeven.

GESCHIEDKUNDIGE EN VADERLANDLIEVENDE PROEVE, OVER DE VRYHEIDSBOOMEN.

(Naar het *Fransch* van GREGOIRE, Lid der Nationaale Conventie.)

De keuze van een Boom of Plant, om tot een Godsdienſtig, Staatkundig of Zedelyk, Teken te ſtrekken, is, buiten twyfel, den Mensch zeer natuurlyk eigen, naardemaal men dit in gebruik vindt by alle Volken, oude en hedendaagſche. De Olyfboom was toegeheiligd aan MINERVA, de Myrth aan VENUS, de Wynſtok aan BACCHUS, de Laurier aan APOLLO, de Ceder aan EUMENIDES, de Vygenboom aan MARS, de Populier aan HERCULES, de Pynboom aan NEPTUNUS, en de Eik aan JUPITER.

De Oudheid vertoonde Dieren en Planten op de Gedenkzuilen, op de Gedenkpenningen, om de weder voortbrenging der Weezens af te beelden. *Egypte* hadt daar

toe den Lotus, eene ſoort van *Nymphæa*, verkoozen, welks bloem de oogen vermaakte, welks takken dienden om 'er fluiten van te vervaardigen, welks korrels en wortels ten ſpyze ſtrekten. *Athene* hadt veel op met den Olyfboom. De Platanus en de Vygenboom waren 'er desgelyks in eere. *Palmyra* en *Judea*, de *Phenicierſ* en *Carthagers*, als mede de Volkplantingen door die Volken in *Europa* gevestigd, hadden den Palmboom gekoozen, die, door zyne zeer vermenigvuldigde ſoorten, den Mensch voedt, laaft en kleedt. In veele Oorden van *Peru* werden de Godsdienſtoefeningen volbragt onder de *Palta* en de *Lucuma*, twee ſoorten van Boomen, die zich onderſcheiden door de goedheid van derzelver vrugten, door de ſchoonheid van derzelver takken, en die doorgaans een boschje vormden rondsom de Hutten. By de Wilden in de *Zuidzee* hebben de Reizigers Planten in gebruik gevonden, die men voor heilig hieldt. Eenige *Americaanen* planten, by de geboorte hunner Kinderen, een bosch van Acacias, die, ten tyde van derzelver Huwbaarheid, ten genoegzaamen Huwelyksgave ſtrekken. Met één woord, men treft, by veele Volken, trekken van dus een gebruik aan.

Voor *Europa* is altoos de Eik hetzelfde geweest als de Palmboom voor *Africa* en *Aſia*. De oude Beeldenſpraak is vol van Fabelen waarin de Eik eene groote rol ſpeelt. De *Grieken* en *Romeinen* vercierden, by hunne Offeranden, de Altaaren met Eikentakken; de Landman durfde het werk des Oogsts niet aanvangen vóór dat hy zyn hoofd met Eikenbladeren omkransd, en Gezangen, ter eere van CERES, aangeheeven hadt.

Toen CESAR *Gaule* vermeesterde, was 'er omſtreeks *Marſeille* een heilig Bosch. Zyn Leger durfde het niet aanraaken; hy zette 'er eerst den byl in, en het Krygsvolk, gerust geſteld toen het vernam dat de Boschgoden hun Legerhoofd onverzeerd lieten, volgden zyn bevel en voorbeeld. Het herdenken aan het vellen van dit Bosch, eerwaardig door zynen ouderdom, doorſneedt de harten onzer Voorouderen. Men weet, met hoe veel plegtigheids de *Gaulen* gewoon waren de Vaarentakken van de Eikenboomen op te zamelen, en welke bygeloovige denkbeelden zy paarden by die Plegtigheid.

Geheel *Griekenland* geloofde, dat de Eiken van het Bosch van *Dodone* in *Epirus* Godſpraaken gaven. In de vroegſte Eeuwen waren ze, met de daad, Godſpraaken;

in

in dien zin, dat, wanneer ze weinig vrugten hadden, zulks ſpysgebrek voorſpelde; want het is bekend, dat veele oude Volken van Eikels leefden eer men het teelen des Koorns by de hand nam. En komt buiten twyfel van daar de Eerbied, welken de *Grieken* deeze Boomen toedroegen.

Een Eikenboom voor het huis geplant, werd by de *Romeinen* als een Beſchermer aangezien. Aan den Eik hingen zy den buit op, welken zy op den Vyand hadden bevogten; den Eik riepen zy aan ten getuigen van hunne Eeden. Het Eikenloof diende zomwylen om 'er Kroonen van te vlegten voor Dichters, die, in een wedſtryd met andere Dichters, de overwinning behaald hadden. Dezelfde ſoort van Belooning werd geſchonken aan hem, die het leeven eens Medeburgers behouden hadt. Welke ook de rede moge geweest zyn om den Eik tot Burgerkroonen den voorrang te geeven, de Vleiery, die alles bederft, ontheiligde denzelven in vervolg van tyd, door Dwingelanden met Eikenloof te bekranſen. — De Eikenboomen zyn in *Frankryk* in hunne eere herſteld; de Verdienſte alleen ontvangt de Burgerkroon uit de handen der Regtvaardigheid, by een Volk aan de Natuur en de Vryheid wedergegeeven.

De gewoonte om Meiboomen te planten was oorſpronglyk eene hulde der Natuure toegebragt, die, met het wederkomen des Voorjaars, alle haare bekoorlykheden aandoet, alle haare bevalligheden ten toon ſpreidt.

Het Feest van den Eerſten der Meimaand verſpreidde zich van *Rome* en *Italie* door geheel *Europa*. Dan dit Gebruik, 't welk in den oorſprong iets treffends heeft, verbaſterde door de toepaſſing welke de Vleiery 'er van maakte. Wie kon in die groote Boomen, met linten en ſtrikken opgecierd, geplant voor het Huis der zodanigen die men GROOTEN noemde, een overblyfzel beſpeuren van de Feesten der Natuure?

Het Gebruik der Meiboomen was uit *Engeland* na *America* overgegaan; en hadden dezelve aan de Oevers van de *Delaware* reeds de oorſpronglyke waardigheid wedergekreegen; en, zelfs vóór de *Americaanſche Omwenteling*, waren de Meiboomen aldaar het teken van Burger-vereeniging. In den Oorlog, welken zy tot herkryging hunner Vryheid tegen den *Engelſchen* Dwingeland voerden, hadden de *Bostonners* in hunne Stad een

Boom, die, door deszelfs grootte en ouderdom, eerbied inboezemde, uitgekoozen, om ten Zinnebeeld der Vryheid te ſtrekken. De *Engelſchen* velden dien Boom neder; en toen de groote WASHINGTON Overwinnaar in die Stad wederkeerde, vergaten de Inwoonders geenzins, dien Held de plaats te toonen, waar dit door hun betreurde voorwerp geſtaan hadt.

By ons in *Frankryk* zyn de Meiboomen, die de hoogagting en vriendſchap planten, geheiligd aan de Liefde der Vryheid, van welke de vrugtbaare Natuur ten Zinnebeeld ſtrekt. —— Die 'er het eerst in *Frankryk* een voorbeeld van gegeeven heeft is NORBERT PRESSAC, Prieſter van eene Parochie by *Civrai*, in het Departement *de la Vienne*. —— In Meimaand des Jaars MDCCXC, op den Dag tot het vormen der Municipaliteit beſtemd, deedt hy een ſchoon opgeſchooten Eik uit het Bosch haalen, en op 't plein der Plaatze brengen; waar de Jeugd van beide de Sexen denzelven plantte, en een Feest vierde, 't welk zich onderſcheidde, door Broederſchap, Eendragt en Vryheid!

In Meimaand des Jaars MDCCXCII, het Tydperk toen onze Vyanden hunne poogingen verdubbelden, ſcheen een Electrieke Schok door geheel *Frankryk* te werken. Men zag eensſlags, in alle *Communes*, heerlyke Boomen de grootſche Kruinen verheffen, en de Dwingelanden uitdaagen. Het getal deezer Vryheidsboomen beloopt meer dan 60 duizend; want de kleinſte Dorpen en Vlekken zyn 'er mede verzierd, en, zonder *Parys* te rekenen, zyn 'er veele groote *Communes*, boven al in de Departementen van het Zuiden, waar men ze bykans in alle Straaten, of zelfs voor de meeste der Huizen, vindt.

Maar dewyl men groote Boomen wilde opregten, hadt men ze bykans nergens met den wortel opgenomen, en de wel ſpoedige verdrooging kondigde een kort op handen zynde verderf aan.

De *Nationaale Conventie*, bemerkende dat het *Franſche* Volk gehegt was aan dit gelukkig gekoozen Zinnebeeld, en beſlooten hadt den Vryheidsboom te verdedigen gelyk de Krygslieden hun Vaandel, beſloot wyslyk, op den derden van *Pluvioſe*, „ dat in alle *Communes* „ waar de Vryheidsboom verdord was een ander zou „ geplant worden vóór den eerſten *Germinal*. Zy ver„ trouwde die Planting, en het verder onderhoud, toe aan

„ de

„ de goede Burgers; ten einde in elke *Commune* de Boom „ der Vryheid mogt bloeijen onder het Schild der *Fran-* „ *ſche* Vryheid."

De geest deezes Beſluits is zeker, dat men leevende Boomen plante; Boomen, welker duur ten voorbeelde ſtrekt van den duur der Republiek. Noodig is het, dat de Boom, die ten Zinnebeeld der Vryheid ſtrekt, fier en grootsch zy, gelyk de Vryheid zelve. —— Ten dien einde moet een Vryheidsboom, *voorſerſt*, ſterk genoeg weezen om de ſtrengſte koude van de felſte Winters door te ſtaan. —— Ten *tweeden*, moet de Vryheidsboom gezogt worden onder de Boomen van de eerſte grootte, en die van 80 tot 130 voeten in de hoogte ryzen; ten einde de ſterkte en de grootheid te meer eerbieds inboezemen, en te beter het voorwerp, waarvan zy ten Zinnebeeld dienen, herinneren. —— Ten *derden*, de omtrek der Vryheidsboomen moet groot weezen; niet alleen om het gevoel van Eerbied te doen aangroeijen, maar ten einde de Burgers een beſchutzel vinden, tegen Regenvlaagen en Zonnehitte, onder de gaſtvrye takken. —— Ten *vierden*, de Vryheidsboomen moeten van een lang leeven zyn, en welker duur zich uitſtrekt tot verſcheide Eeuwen. —— Eindelyk, moet de Vryheidsboom van zulk eene ſoort weezen, dat die op zich zelven konne groeijen, in alle Oorden van de *Franſche* Republiek.

De Eikenboom nu, de ſchoonſte van alle Boomen in *Europa*, vereenigt niet alleen in zich deeze voordeelen, en verſcheide andere; maar bezit, daarenboven, die van het nuttigſt hout te verſchaffen voor alle noodwendigheden in den Huis- en Scheepsbouw. Het Hout, de Schors, de Vrugt, van den Eik, alles is nuttig; van de Inſecten, die in de bladeren neſtelen, tot de Moschplanten, die zich aan den ſtam hegten, is 'er niets, of de Kunſten maaken 'er eisch op, om ze tot 's Menſchen nut aan te wenden. De geſtalte en de grootte van den Eik maaken dien Boom den roem onzer Boſſchen. De Natuurlyke Historie van bykans alle Volken in *Europa* gewaagt van Eikenboomen, opmerkenswaardig van wegen derzelver verbaazende grootte en duurzaamheid. De Eikenboom groeit bykans tweehonderd jaaren; even zo veel tyds blyft hy in ſtand, in even zo veel tyds neemt hy af. Dit laatſte begint de Eik niet te doen dan naa, geduurende de omwenteling der Eeuwen, de Stormen en Onweeren getart, en Geſlachten by Geſlachten onder derzelver ſchaduw te hebben zien wegſter-

ſterven. Geen Boom kan den Eik de eer betwisten van een Zinnebeeld te weezen der Vryheid en Burgerlyke Deugden.

Zeer veelvuldig zyn de verſcheidenheden onder de Eiken. De ſchoonſte ſoort tiert uitmuntend op alle Breedten van *Frankryk*, in alle ſtanden, zo wel in de vlakten en valeijen als op het gebergte, zo wel op droogé als op vogtige plaatzen: hy bemint, by voorkeuze, eenen goeden grond; doch weet het nadeel van eenen ſchraalen te boven te komen.

Ondertuſſchen heeft de langzaamheid van den groei, en de noodzaaklykheid om den Eik een voorlooper te geeven, die ſchielyk een ſchoonen ſtam doet opſchieten, het noodig gemaakt, den groei van een jongen Eik te begunſtigen door den groei van andere Planten, om daar aan ten ſchutzel te ſtrekken tegen de winden. Dit, en het belang des Kweekers, heeft de volgende denkbeelden doen gebooren worden.

In de *Communes*, in Sectien verdeeld, moet elke dier Sectien een Boom kweeken, die derzelver naam draagt, en de *Commune*, by elkander genomen aangemerkt, moet een Eik hebben, den *Boom der Vryheid*, ter plaatze geſchikt voor de Volks-Feesten en Spelen; 't welk eene plaats veronderſtelt, gunſtig voor den groei.

Het Volksbelang en de verbaazende verwoesting der Boſchen vorderen ten ſterkſten de vermeerdering der Boomgewaſſen op onzen grond. Elke Vryheidsboom moet, derhalven, omringd weezen met eene Plantadie van Boomſoorten die de geſchiktſte zyn om deszelfs wasdom te bevorderen; een Boſchje vormende, welks gedaante en uitgeſtrektheid aan de plaatslyke omſtandigheden ondergeſchikt zyn. Tot het zamenſtellen van dit Boſchje wordt de keuze van die ſoort van Boomen, welke van eene bekende nutheid zyn, gelaaten aan de byzondere voorzorge van elk Departement, zonder geheel en al andere ſoorten uit te ſluiten, 't zy uit hoofde van de verſcheidenheid der Grondsgeſteltenisſe, 't zy ter oorzaake van de bezwaarlykheid om ze zich aan te ſchaffen.

De volvoering deezer denkbeelden brengt voor onzen geest de zamenvoeging van het nutte met het vermaaklyke. Zy kunnen ſtrekken ter aanmoediginge om verſcheide millioenen van Boomen te planten, en ten ſpoorſlag aan de Plantkunde, welker voortgang van zo veel aangelegenheids is voor de Republiek. Misſchien zal men bemerken,

ten, dat het mogelyk, dat het noodzaaklyk, is, langs de Wegen van veele *Communes*, Plantadien aan te leggen, die ſoms ter bevordering der Gezondheid ſtrekken, en altoos een bron van vermaak doen ontſpringen. Deeze middelen, wel aangewend, zullen daarenboven de Liefde des Vaderlands vermeerderen, door eene aangenaame inwooning te verſchaffen, en middelen tot voedzel, de liefde tot de Natuur, tot welke de Burger zal naderen om aan zyne Geluksbevordering te arbeiden; daar hy te meer geluks verliest naar gelange hy zich verder van de Natuur verwydert.

Geliefde Vryheidsboom! dat uwe wortels een vrugtbaaren grond aantreffen, en daaruit de overvloedigſte en heilzaamſte vogten inzuigen! Dat uw kruin, zich verboven den grond en in de lugt verheffende, de woede der winden uitdage! Dat de byl u nooit nadere, dan om hem te treffen, die aan u ſchenddaadige handen zou willen ſlaan! Dat het onweer met eerbied uwe ſtandplaats voorby trekke, en niets dan weldaadige regenvlaagen over u uitſtorte; terwyl het den blixem op den kop uwer vyanden doe nederdaalen!

IETS OVER DE HEDENDAAGSCHE INQUISITEURS.

Parva leves capiunt animos.

OVIDIUS.

(*Naar het Engelſch.*)

MYN HEER!

Terwyl ieder waar Vriend des Menſchdoms juicht om de verzekerende berigten, dat de *Inquiſitien* in *Spanje* en *Portugal* zo verre derzelver verſchriklykheden verlooren hebben, dat die Hoven, voorheen de ſchrikbaarendſte op den geheelen Aardbodem, thans weinig meer dan enkel in naam beſtaan, moet het geene geringe ongerustheid baaren, by alle opmerkenden en bedagtzaamen, dat men, vóór eenigen tyd, in verſcheide deelen van *Engeland* eene *Inquiſitie* heeft ingevoerd, en dat deeze inrigting zeer groote aanmoediging vindt. Deeze geest van

Inquiſitie heeft zich, in de daad, zo algemeen verſpreid, dat ik gansch zeer in twyfel hange, of 'er wel eenige Plaats in 't geheele Koningryk gevonden wordt, de Hoofdſtad alleen uitgezonderd, die geheel vry is van een talryke bende plaagende *Inquiſiteurs*, die veele zeer goede Ryksingezetenen deerlyk plaagen en hartlyk bedroeven.

Gezondheidshalven, en om andere redenen tot een ſtil buitenleeven, heb ik, eenige jaaren geleden, myne Woonplaats op het Land genomen, op een Dorp ten Zuidwesten van *Londen*. De by uitſtek friſſe lugt, welke men daar inademt, bewoog mynen Arts, om deeze Verblyfplaats my, boven alle andere, aan te pryzen; en, in de daad, de ondervinding heeft het zegel haarer goedkeuringe gehangen aan zyne aanpryzing.

Geheel gerust en wel te vrede zou ik hier myne dagen doorgebragt hebben, hadt men my niet, weldra naa myne aankomst, uitgemerkt als een gedoemd Slachtöffer der *Inquiſiteuren* van deeze Plaats, die nimmer, zints myne aankomst, hebben afgelaaten, my en myn Gezin met den Geest der Vervolginge onophoudelyk laſtig te vallen.

Geen bedryf van ons leeven, geene beweeging, hoe onſchuldig, ontglipt het altoos wakker en waakzaam oog deezer *Inquiſiteuren*, Verſtoorders van Huislyke Rust. Ik ben, zints myne aankomst te deezer Plaatze, een Man geworden op welken men agtſlaat, een Man van zeker aanbelang, een Man van meer opziens dan ik immer, te *Londen* gebleeven zynde, zou hebben kunnen worden. Als ik uitryde, verſchaft zulks ſtoffe tot onderhoud aan eene menigte van Theetafels; vertoont zich myne Egtgenoote in een nieuw Kleed, het wordt over het geheele Dorp uitgeroepen; geef ik een Maaltyd, ik geef teſſens voorraad van geſprek voor een week lang.

Korten tyd was ik hier gezeten geweest, of men wist myne Middelen tot een penning; men hadt een balans van myne Middelen, veel netter dan ik ooit zelve opmaakte: mynen Ouderdom, als mede dien myner Vrouwe, bepaalde men zonder behulp van eenig Doopboek: wat myne Dogter te wagten heeft, is volkomen bepaald, op eene wyze geheel buiten myne kennis; ſchoon ik, zonder verwaandheid geſprooken, wel mag zeggen, dat men my des vooraf hadt behooren raad te pleegen.

Zo uit hoofde van mynen aart, als ter oorzaake van myne gezondheid, voor eene ſtille leevenswyze zynde,

duur-

duurde het eenen geruimen tyd eer de *Inquisiteurs* konden ontdekken *wie ik was*. Myne Dienstbooden werden, de een voor de ander na, ondervraagd en uitgehoord; maar zy wisten weinig op te biegten, dewyl ze niet by my woonden eer ik my hier te neder zette. —— Ik heb diensvolgens zo veele lot- en ſtandsverwisſelingen doorgegaan, als ooit aan iemand ten deele vielen. Ik ben een Kruidenier geweest volgens het berigt van LETITIA PRAATAL, eene oude Vryster, die verklaart menigmaal Thee by my gekogt te hebben in myn Winkel in de *Poultry*. — Op even goed gezag ben ik geweest een, door fortuin ryk geworden, Handelaar in Banknooten; een Vrederegter; een Geestlyke, die zyn Standplaats verliet op het oogenblik dat hy de Erfenis zyns Broeders bekwam. —— Twee keeren was ik de Neef van zekeren Lord; een geweezen groot Koopman *in Indigo*; een Tabakshandelaar; een Woekeraar: eens ging ik voor een Directeur van de Bank, tot dat de aankomst van den weezenlyken Directeur deeze begogeling verdreef. Vermoeid over alle deeze gisſingen, van welke geene langer dan eene week ſtand hieldt, kwam men eindelyk tot het beſluit, *dat ik een Heer was dien niemand kende;* en voor zodanig iemand word ik voor tegenwoordig gehouden, door negentiende van het Dorp. — Een nog veel bezwaarlyker ſtuk was te bepaalen *wat ik bezat*. Niets valt egter de *Dorps-Inquiſiteurs* bezwaarlyker; en, dewyl elks bepaalende vaſtſtelling, ten deezen opzigte, niet gemaklyk viel te wederleggen, heb ik, met verſcheide tusſchenſtanden, my hooren zetten van 500 tot 5000 P. St. jaarlyks Inkomen. Hoe hoog men tegenwoordig myne Bezittingen ſtelt, kan ik niet bepaald verzekeren; maar uit een fluisterend geſprek, 't geen ik kortling hoorde, tusſchen eenige Knegts aan den buitenkant van myn Tuin, vernam ik, dat men my ſtelde op een Inkomen van 1500 P. St. in 't jaar; met een Wagen, twee Rydpaarden, één Koetzier, één Lyfknegt en drie Meiden. Hoe lang ik met overvloed, in die maate, gezegend zal zyn, kan ik niet zeggen. Ik zal tragten te vrede te weezen met het geen ik bezit, en alle zodanige vermeerderingen of verminderingen myner Bezittingen met bedaardheid en wysgeerige ſtilheid verdraagen. Eenige weinige honderden meer of min maakt weinig verſchils voor iemand van myne jaaren; en indien het maaken eener veranderinge in myne Bezittingen den *Inquiſi-*

teuren behaage, zy mogen het mynentwege gaarne doen *op hunne wyze.*

De wyze van myn *Huishouden* was een stuk van te veel aangelegenheids om lang ononderzogt te blyven. — Eenigen beweerden, dat zy, daar ik weinig Menschen zag, niet konden veronderstellen, dat ik een Tafel van de eerste soort hieldt; terwyl anderen, met eene diepdenkende wysheid, opmerkten, dat men Menschen vondt, die weinig Lieden aan hun Tafel zagen, op dat zy zelve volop mogten hebben van die Tafelweelde, welke hunne vrekke geaartheid aan anderen weigerde. —— Zommigen merkten op, dat ik groote Geschenken kreeg van Visch en Wild; van waar? dit wist men niet: en het viel gemaklyk, een ryke welvoorziene Tafel te houden, wanneer men het benoodigde *gratis* kreeg; terwyl anderen, doordrongen van een bezef van edelmoedigheid, opmerkten, dat, wanneer groote Geschenken van Wild gezonden werden aan myn Huis, waar zy dan heen gingen? —— Allen wisten zy, dat, ten tyde van den voorigen Bewoonder, de Kelder ruim en ryklyk voorzien was van de beste Wynen en de heerlykste Alé; doch, wat hun betrof, zy hadden, zints myne aankomst, 'er niets van dien aart zien ontlaaden. —— Eenige weinigen, 't is waar, erkenden, dat drie of vier stukken Wyn, met rydtuig, herwaards gebragt waren; maar konden niet begrypen, van welk gebruik deeze zouden weezen voor zo klein een Gezin, *'t welk geen Menschen zag:* zeer liefderyk maakten zy daar uit op, dat ik mogelyk handel meende te dryven in dit Artykel, 't geen wel eenige winst te deezer Plaatze kon geeven.

Om zwaarigheden van zo veel aanbelangs uit den weg te ruimen, werden de Slachter, de Bakker, de Vogelkooper, de Groentewinkelier, geraadpleegd; doch met weinig vrugts. De Slachter hieldt zich verzekerd, dat ik myn eigen Schaapen slachtte, dewyl ik niet boven de vier of vyf maalen iets ter week by hem liet haalen; de Bakker wilde met Eede bevestigen, dat de voorraad van Brood, welke ik gebruikte, niet noemenswaardig was; de Vogelkooper wist, dat ik myn eigen Gevogelte teelde; en wat de Fruitverkooper aanbelangde, deeze hadt weinig van my te wagten, dewyl myn Tuin een der beste was in de geheele Streek.

Uit het geen ik heb bygebragt, myn Heer! zult gy ge-

gereedlyk kunnen opmaaken, dat de onaangenaame omſtandigheid, in welke ik my bevind, enkel ontſtaat uit oorzaake, dat myne *Inquiſitie*-oefenende Buuren, zonder iets te weeten, voorgeeven alles te weeten. En ik hou my ten vollen verzekerd, dat, indien ik, onder Eede, op alle hunne ondervraagingen antwoordde, zy nog begeerig zouden blyven om eenig gedeelte myns gedrags uit te vorſchen, waarop zy hunnen vindingryken geest en giskunst zouden willen oefenen.

Het is, myn Heer! een zeer hard geval, dat iemand, in een vry Land, het voorregt niet bezitte, om zo te leeven als best met zyne omſtandigheden en begeerte ſtrookt, inzonderheid wanneer zulks geen indragt in 't allerminſte maakt op de regten en vrydommen van een ander. —— Ik zeg, myn Heer! dat het eene hardigheid is —— eene hardigheid alleen aan de Dorpen eigen. In de Hoofdſtad, en misſchien in eenige andere groote Steden, kan een Mensch onbekend leeven, en nogthans te midden van de woeling der Maatſchappy verkeeren; want in groote Steden heeft een ieder zo veel met zyne eigene zaaken te doen, dat hy geen tyd hebbe om zich met eens anders doen te bemoeijen.

Nieuwsgierigheid, als dezelve zich geene bezigheid geeve omtrent onderwerpen van weezenlyke nutheid, is een alleronbevalligſt ſoort van onbeſchoftheid: en ik verwonder my, dat zo veelen hunne Nieuwsgierigheid te werk ſtellen in dwaaze naſpooringen van het gedrag en de zeden hunner Nabuuren; dewyl ik nimmer iemand van die geaartheid kende, die niet veel meer leedt van de werking dier Nieuwsgierigheid, dan hy, of zy, die ten voorwerpe van hun angſtvallig naſpeuren ſtrekte, en die, om de waarheid te zeggen, doorgaans van de zaak onkundig zyn, en zich verbeelden, dat anderen zo onverſchillig zyn omtrent hun gedrag, als zy ten aanziene van de leefwyze van anderen.

Wanneer gy deezen mynen Brief plaatst, ben ik verzekerd dat dezelve myne Buuren onder 't oog zal komen; en gy kunt hun teffens verzekeren, dat, indien zy my opregt willen zeggen, wie en wat ik ben, en wie en wat ik moet weezen om hun te voldoen, ik alles zal aanwenden om hun voldoening te verſchaffen —— maar, dewyl ik voor het tegenwoordige bevind, dat geen twee hunner zamenſtemmen in eenig punt my betreffende, moet ik nog eenigen tyd langer de vryheid genieten,

welke ik medebragt, toen ik my in myn tegenwoordig verblyf, te neder zette.

Ik blyf

INCOGNITO (*).

(*) Ik hou my verzekerd, dat het hier te Lande, in kleine Plaatzen, zo min aan dat ſlag van *Inquiſiteurs* ontbreekt als in *Engeland:* niet zonder vrugt, hoopen wy, zal deeze Brief van INCOGNITO, als op hun paſſende, in ons *Maandwerk* geleezen kunnen worden.

DE TWEE HELDINNEN, OF DE OFFERANDE VAN LIEFDE EN DEUGD.

Eene Zedelyke Vertelling.

(*Uit het Fransch.*)

Drie Jaaren waren 'er verſtreeken, zints de Graaf DE MARLINES getrouwd was aan de Erfgenaame van den Huize van THOMONT. De Ouders van wederzyden hadden tot dit Huwelyk beſlooten, enkel om een einde te maaken aan de twiſten, welke langen tyd die Familiën verdeeld hielden, en om hunne groote Goederen in dat Paar te vereenigen. Hun wederzydſche ſmaak hadt men, dienvolgens, niet in agt genomen; en egter leefden zy in de volmaakteſte Huislyke Eensgezindheid.

De Graaf DE MARLINES was, in de daad, een van die goedaartige Characters, welke ieder inneemen, en MATILDA DE THOMONT, gevormd door de Bevalligheden en de Tederheid zelve, kon, naa drie Jaaren getrouwd geweest te zyn, niet begrypen, wat nuttigheid 'er in ſtake, om de Liefde tot een Egtgenoot als een Pligt voor te ſchryven.

MARLINES Liefde evenaarde die van MATILDA; dan te vergeefsch deedt hy alle poogingen om eene heimlyke kwelling te verbergen, die, zyns ondanks, maar al te blykbaar was, en ſtrekte om de hartlyke genegenheid van MATILDA te verdubbelen. Dikwyls ontglipten hem ongewillige zugten; veelmaalen zogt hy de eenzaamheid, in het diepſt van een digt bygelegen boſch wandelende; doch, op het eigen oogenblik dat MATILDA verſcheen, vloog hy haar te gemoete, en poogde, door de teederſte omhelzingen, alle vermoedens, welke zy mogt hebben opgevat, te verbannen. Langen tyd dagt zy, dat zy zelve de oorzaak was van deeze mymeringen; niet kunnende begrypen, dat eene gelukkige en vergenoegde Liefde uitwerkzels kon te wege brengen welke zy niet gevoelde.

Op

Op gekeren dag, om haaren Man te verraſen, zich verborgen hebbende agter een digt boschje, langs een pad 't welk zy wist dat hy langs zou komen, hoorde zy hem deeze woorden vergezeld van traanen, uitboezemen: *Hoe ongelukkig is myn lot! In 't midden van den overvloed, bemind door de beminnelykſte der Vrouwen, die ik zo gelukkig tragt te maaken als in myn vermogen is —— en nogthans, ik zelve —— ik kan niet gelukkig zyn.*

MATILDA, van agter het bosch te voorſchyn treedende, en MARLINES omhelzende, riep uit: „Gy kunt niet gelukkig „ zyn? ó Hemel! zeg, zeg my wat ik doen kan om uw boe„ zemſmert te lenigen. —— Zeg my wat opofferingen gy „ van my vordert. Geene zyn 'er, myn leeven niet uitgezon„ derd, of ik ben gereed die toe te brengen." —— MARLINES, verſteld op deeze onverwagte ontmoeting en aanſpraak, overlaadde haar met liefdesbetuigingen, en verzogt haar bedaard te willen weezen. —— Beevende vroeg MATILDA, „ of „ zy de onſchuldige oorzaak van zyn lyden niet ware?" —— *Neen*, ſprak hy, *gy alleen zoudt myn leedweezen kunnen verzetten, was hetzelve niet van zodanig eenen aart, dat geen hulpmiddel herſtelling kan aanbrengen.*

MATILDA werd nu door zwaarmoedigheid aangegreepen. Zy verweet den Graaf, dat hy in haar dat vertrouwen niet ſtelde 't geen zy verdiende. *Waarom*, ſprak hy, *zoudt gy wenſchen, dat ik u zwaarigheden mededeelde, die alleen de myne behooren te weezen en te blyven.* —— „ Smert verdwynt ongevoelig „ door mededeeling: en ben ik niet verzekerd van uwe Lief„ de? Waar voor kan ik dan ſchroomen? Spreek, bid ik u; uw „ ſtilzwygen valt my zwaarder dan de hardſte waarheden, wel„ ke gy my kunt openbaaren." —— *By onze Liefde! ſmeek ik u, eenige paalen aan uwe nieuwsgierigheid te zetten. Deeze te heilloos geweest voor menig eene Vrouw van eenen al te gevoeligen aart.* —— „ Gy doet my beeven: en waar over kan „ myne kieschheid zich ontrusten? Verzeker my, dat gy my „ bemint, en vrees my niet te bedroeven." —— *Maar och! indien deeze heilloose vertrouwende mededeeling u leerde, dat gy eene Mededingſter hadt?* —— „ Geene zwaarigheid; ſchoon gy „ eene Mededingſter boven my ſtelde, zal ik egter niets wee„ zen. Gy bezit een edel hart, en myne minnende ophoudende „ genegenheid zal u in 't einde leeren haar te vergeeten." —— *Ach! myne aanbiddelyke Vrouw! hoe uitſteekend is uw gedrag. Ik wil u alles verhaalen. Een langer ſtilzwygen zou niets anders zyn dan u verraaden.*

„ Ik bemin u, dierbaare MATILDA! met de tederſte gene„ genheid, maar vóór dat onze Ouders, buiten ons weeten, tot onze gelukkige Huwelyksvereeniging beſlooten, hadden Lief„ de, Deugd en Schoonheid, tegen myn hart zamengeſpannen, Ik beminde, zonder hoope, een Voorwerp: dit is de plaag

myns

myns leevens; dit poog ik te vergeefsch uit myne gedagten te zetten.

„ „ Ik gevoelde de kragt der Liefde niet vóór dat ik myn achttiende jaar bereikt hadt. Een mynet Vrienden, die in *Provence* zou gaan trouwen, ſchreef my, om, te dier gelegenheid, eenige Juweelen voor hem te koopen. Ik begaf my na een Juweliers Winkel, en terwyl ik over den prys der uitgezogte Juweelen handelde, tradt de Dogter des Juweliers te voorſchyn. Ik voelde my getroffen door haare Zedigheid en Schoonheid; en eenige woorden, welke zy met haaren Vader wisſelde, namen myn geheele hart in. Haare ſtem, haare houding, haare vlugge beweeging, hadden iets betooverends. De Natuur heeft het ongetwyfeld zo beſtemd, dat elk Man gevoelig zou zyn voor zeker byzonder ſoort van Schoonheid. Schooner Vrouwen dan SOPHIA had ik gezien; doch geene deden zelve den indruk op my gemaakt dien ik toen gevoelde. Het kon niet feilen, of zy moest de, op myn gelaat zigtbaare, aandoeningen van myn hart bemerken, en, bloozende met eene ongemaakte bevalligheid, ging zy heenen. Met moeite maakte ik my van daar weg. Het beeld van SOPHIA volgde my waar ik ging.

„ „ Menigmaal vervoegde ik my aan haars Vaders Winkel, onder voorgeeven van meer Juweelen te moeten koopen. Ik maakte eenigzins kennis met haare Moeder, en was verrukt over al het braave, 't geen ik in dit Gezin zag.

„ „ Tot dus lang had ik SOPHIA nimmer dan in 't byzyn van haare Ouderen gezien; doch op zekeren dag verſcheen het gelukkig oogenblik, dat zy alleen in den Winkel was. Ik trad 'er beevend in. Zo ras zy my zag, ſcheen zy ontſteld, en voegde my met een ſtamelende ſtem en neêrgeſlagen oogen toe, dat haare Ouders niet t'huis waren. —— *Bekoorlyke* SOPHIA! zeide ik, *'t zyn uwe Ouders niet die ik zoek. Gy zyt het alleen —— gy, die my beroofd hebt van myne rust, van myne vryheid —— gy, zonder wie ik niet kan leeven!* „ Het „ doet my geweldig aan," antwoordde SOPHIA; „ dat ik de „ oorzaak geweest ben van zo veel onrusts; naardemaal het „ niet in myn vermogen is, die weg te neemen." —— *Ach!* SOPHIA! *gy alleen kunt ze wegnemen. Zeg my enkel, dat myne Liefde u niet mishaagt, en ik zal my de gelukkigſte der Sterfelingen rekenen.* —— „ Uwe Liefde! ach, „ myn Heer! jong als gy zyt, en gevormd om de ſchoonſte „ Vrouw van uwen eigen rang te behagen, kan ik my niet „ meer verbeelden, dat gy in ernſt zoudt denken om een „ Meisje in myne omſtandigheden." —— *Rang, myne* SOPHIA! *is niets. Natuur en Liefde kennen geenen anderen dan Deugd en Schoonheid. Gy bezit deeze; gy zyt geſchaapen om over een eerlyk hart te heerſchen.* —— „ Ach, myn Heer! in uwe jaren mag iemand de voordeelen der Wereld verſmaaden."

Neen,

Neen, SOPHIA! *gy zyt de eerste die my geleerd hebt dat ik een hart bezat; en ik ken myn hart al te wel, om u niet te zweeren, dat deeze gevoelens nimmer zullen verdooven.* —— „ Ik ge„ loof, gy spreekt opregt, en ik wil u met gelyke opregtheid „ antwoorden. Ik beken, dat gy my, zonder hoogmoedig te „ zyn, zoudt doen wenschen, dat myn rang gelyk was aan „ den uwen, of dat uwe leevensomstandigheden gelyk waren „ aan de myne. Maar, dewyl deeze omstandigheden onver„ anderlyk zyn, zie ik, met smert, de noodzaaklykheid, waar„ in wy ons bevinden, om volstrekt van elkander af te zien. „ Ik heb besloten, nooit eene drift aan te moedigen, die my„ ne Eer zou bevlekken, of uwe Fortuin bederven. —— Vaar„ wel, myn Heer! wy moeten elkander vermyden."

„ „ Op dit zeggen riep SOPHIA iemand in den Winkel, en begaf zich, deezen ylings gekomen zynde, na binnen; maar ik bemerkte, niettegenstaande haar schynbaar vast besluit, eenige tekens van ontroering, eenige traanen, welke zy niet kon verbergen. Ik verliet een oogenblik daarna den Winkel, vol hartzeer.

„ „ Zints deezen tyd schuwde zy allen ommegang met my. Vrugteloos waren alle myne poogingen, tot dat ik, op zekeren dag, vernam, dat zy met haare Moeder na een Bal zou gaan, ter gelegenheid van het Huwelyk van een haarer Vriendinnen, de Dogter van een zeer ryken Goudsmit. Dit was een Feest waar op de Vader alle Persoonen van aanzien, voor welke hy werkte, genoodigd hadt, zo als dit te *Parys* de gewoonte is. Ik wist te bewerken, dat de Marquis DE *****, daar verzogt, my op die Party zou medeneemen; doch zonder hem iets in 't minste van myne oogmerken te zeggen. De Gastheer ontving ons met eene gulle verwelkoming, en ik kon niet nalaaten op te merken, dat de ongemaakte vrolykheid, de heusche zeden, en het gezond verstand, welke in deeze zamening heerschten, verre te schatten waren boven het air van grootheid, zonder weezenlyke waardigheid, en de onverstaanbaare brabbeltaal van 't, geen men een gezelschap naar de groote Wereld noemt.

„ „ Welhaast ontdekte ik SOPHIA in den kring. Ik naderde haar, onder begunstiging van myn masker; en het eerste oogenblik, dat ik met haar in vryheid kon spreeken, aangrypende, beschreef ik haar al het lyden, 't welk ik had moeten ondergaan, zints zy my geboden hadt haar te vergeeten. *Beveel my*, zeide ik, *wat in myn vermogen is, ik zal gehoorzaamen. Is het dan zulk eene misdaad u te beminnen? Kan de strengste Deugd zich gebelgd rekenen over eene stille hulde? De grootste Monarchen hebben geen gebied over de harten. U vergeeten*, SOPHIA! *nooit. Te vergeefsch zoekt gy, als ik u volg, onverschilligheid en verfmaading te vertoonen. Te vergeefsch wendt gy, als myne oogen de uwe ontmoeten, de uwe vol toorn terugge.* —— „ Ach,

„ myn

„ myn Heer! hoe verre is myn hart vervreemd van zulke „ harde gevoelens, als gy my toekent. Gelukkig zou het „ voor my weezen, indien ik zulks met de daad kon doen." —— *Wat zegt gy, myne bekoorlyke* SOPHIA! *Ik ben dan zo hoogst gelukkig, dat ik u dezelfde gevoelens inboezemde! Doch waarom ontvlugt gy my dan?* — „ Om dat ik dit verschaktigd „ ben aan uw geluk; wy kunnen nimmer vereenigd worden." —— *Liefde heeft grooter wonderen gewerkt, dan dit. Ach! indien de teederſte aanhoudingen, indien de verdeeling myner Middelen, deeze Vooroordeelen maar konden te boven komen.....*

„ „ Op deeze woorden, Middelen en Vooroordeelen, gaf SOPHIA my een ſtrengen opſlag van 't oog, met byvoeging: „ Verſtaa ik u regt? Wilde gy de ingheid hebben van die Snood„ aarts, die nimmer onze Sexe naderen dan met oneerlyke „ oogmerken? Welk een denkbeeld moet gy u van my ge„ vormd hebben, indien gy u kunt verbeelden, dat ik aan uwe „ vernederende giften zou geeven 't geen ik aan uwe deug„ den zou weigeren." —— *Ach!* riep ik uit, *op welk een grond beſchuldigt gy my van het koesteren van zulke vernederende denkbeelden? Indien ik aanbiede myne Middelen met u te deelen, het is met den tytel van Vrouw aan den vuurigſten der Minnaaren.* —— „ Ach neen, dit kan nimmer gebeuren; ik „ zou den Man, dien ik bemin, in onheil dompelen." —— *Behandel my met zo veel geſtrengheids als het u behaagt, doch ſchryf my nooit zulke onwaardige gevoelens toe. Ja, zeg my, op dit oogenblik, dat gy de myne wilt weezen; dan zal ik, op morgen, de toeſtemming uwer Ouderen vraagen, en u trouwen in ſpyt van de myne.*

„ „ Vreugde ſcheen te tintelen in SOPHIA's oogen; doch dit duurde eene zeer korte poos. Een droefgeestig mymeren volgde, en eenige traanen liepen langs haare bevallige wangen. Eindelyk, een verdrietig ſtilzwygen afbreekende, verzogt zy my eene maand tyds tot het overweegen van deezen gewigtigen ſtap; als mede, dat ik, op dat zy tyd mogt hebben, noodig tot het bedenken der gevolgen van zulk een ongelyk Huwelyk, geduurende dien tyd haar geheel zou vermyden. „ Geloof my," voegde zy 'er nevens, „ 't geen ik verzoek is „ met de daad noodig tot uw geluk!" Deeze woorden, aan welke ik eene uitlegging gaf gunſtig voor myne hoope, bewoogen my haare begeerte toe te ſtaan, en ik begaf my den volgenden dag na het Land.

„ „ Nooit werd de afweezigheid van het Voorwerp der vuurigſte Liefde aangenaamer geſleeten. Ik twyfelde niet, of het einde van het geſtelde tydperk zou het begin myns geluks zyn. Drie weeken waren 'er verſtreeken, en ik telde de uuren, die onze vereeniging vertraagden, toen ik deezen Brief ontving." „ —— De Graaf gaf den Brief aan MATILDA over, en

verzogt, haar dien te leezen; dewyl de inhoud hem te zeer ontroerde. De Brief was in deeze bewoordingen:

„ De Offerande, welke ik verſchuldigd was aan den edelmoedigſten der Mannen, is nu volbragt. Uwe Liefde was „ op het punt om u in het verderf te ſtorten, en myn leeven „ lang zou ik reden gehad hebben om myzelve te beſchuldigen als de oorzaak van dat bederf. Ik had alles van myzelve te vreezen; nog een weinig, en mogelyk was ik uwe „ medepligtige geworden. Maar, by de heilige beginzels van „ den Godsdienst! van de twee middelen, welke overſchooten „ om u van my te verloſſen, mogt ik misſchien den, dood „ gekoozen hebben boven den ſtap door my genomen. —— „ Hoe veel teederheids gy voor my moogt gevoelen, twyfel „ ik of die myne, teederheid voor u kan evenaaren. Ik heb „ in twyfel geſtaan, of ik deeze verklaaring wilde afleggen. „ Doch, indien dezelve aan den eenen kant uwe ſmert verdubbelt; geeft dezelve, aan den anderen kant, u een voorbeeld van de pligten, die de Eer vordert. Zodanig een „ Huwelyk, als gy beſlooten hadt aan te gaan, zou u met „ uwe Familie overhoop geworpen, en een onverzoenbaaren haat tegen u verwekt hebben. En met welk een gelaad zoudt „ gy hebben kunnen zien, dat ik het voorwerp was van de „ verſmaading uwer Bloedverwanten? Zouden wy onbewoogen hebben kunnen blyven op de bedenking, dat wy de „ bron waren van eene onbeſchryflyke ſmert voor eene eerwaardige Moeder, en misſchien de oorzaak van haaren „ dood? Want die ſmert, ſchoon dezelve den wortel hebbe „ in verouderde vooroordeelen, hoe ongerymd ook, is gevoeliger treffend, dan die, welke ontſtaat uit weezenlyke „ ongelukken in het menſchlyk leeven. —— Uwe Oomen, van wier groote Goederen gy nu de éénige Erfgenaam zyt, „ zouden hunne gunſtbetooningen van u afgewend en beſteed „ hebben aan andere Bloedverwanten. —— Gy zoudt uzelven geſtort hebben in veelvuldige elenden, en ik droeg by „ myzelve om, de misdaadige bewustheid, dat ik de bewerkſter ware van uwe rampſpoeden, door my te bedienen „ van eene weinig beredeneerde Liefdedrift. —— Misſchien „ zou die drift u in ſtaat geſteld hebben, om, in de eerſte „ jaaren onzer Egtverbintenisſe, deeze onheilen te draagen; „ doch de Schoonheid verdwynt, en, daar de drift verkoelt, „ blyft de kragt der vooroordeelen werkzaam. Ja, genomen, „ dat gy, tot uwen dood, boven die vooroordeelen verheven „ bleeve, uwe Kinderen zouden die ſterkte van geest niet „ bezitten. Zy zouden reden vinden, haare Moeder te verwyten dat zy de edelheid van hun bloed bezoedeld hadt. —— „ Gy denkt te regtmaatig om deeze vooroordeelen niet in 't „ zelfde licht te beſchouwen als ik doe; maar, hoe belachlyk „ ze ook weezen mogen zy heerſchen met een algemeenen

„ in-

„ invloed; en de verſtandige Man, die dezelve wraakt, is niet
„ min verpligt dezelve tot eene regelmaat zyns gedrags te nee-
„ men, dan de dwaas, die dezelve toejuicht.

„ Een Perſoon van myn eigen rang hadt my zints lang ten
„ Huwelyk verzogt. Ik agtte hem, maar kon hem niet lief-
„ hebben; en myn hart was geheel afkeerig van dus eene
„ Huwelyksverbintenisſe. Myne Ouders, die alleen myn geluk
„ wenschten, en die bemerkten hoe weinig ik neigde om de
„ aanzoeken van deezen Jongeling in te willigen, deeden niets
„ om my te dwingen. —— Gy hadt *Paryſ* niet verlaaten of
„ ik verſchafte deezen gelegenheid om zyn aanzoek te ver-
„ nieuwen. Hy greep dezelve greetig aan, en ik verheugde
„ hem door een onverwagt gehoor aan zyne vernieuwde
„ Liefdesverklaaringen te verleenen; dan, niet in ſtaat om
„ te veinzen, lag ik myn geheele hart voor hem bloot. Ik
„ erkende, dat ik die Liefde niet voor hem gevoelde, welke
„ zyne Liefde voor my zo regtmaatig verdiende. Ik voegde
„ 'er by, dat, indien hy zulke gunſtige denkbeelden van my
„ vormde, welke hem hoope gaven, dat myne geſtadige in-
„ agtneeming van mynen pligt, en dankbaarheid voor zyne
„ toegenegene bejegeningen, my met de gevoelens, zyner liefch-
„ heid meer waardig, zoude vervullen, ik gereed was hem
„ myne hand te geeven. De Jongeling, die my op het ſterkſte
„ beminde, greep deeze hand, bevogtigde dezelve met tra-
„ nen van vreugde, geleide my tot myne Moeder; en, niet
„ in ſtaat zyne blydſchap te bedwingen, riep hy uit: *Zy is de*
„ *myne, indien gy het toeſtemt!* En hierop werd het Huwelyk
„ bepaald.

„ Thans begaf my myne ſterkte van geest. Vyftien dagen
„ bragt ik door in zwaarmoedigheid, welke my bykans het
„ leeven kostte. Ik zegepraalde in 't einde; en op gisteren
„ zwoer ik trouwe aan mynen Egtgenoot: eene trouwe, die
„ niet dan met den dood kan eindigen.

„ Ik weet hoe zwaar deeze ſlag u zal treffen; maar dezelve
„ was onvermydelyk: en het is misſchien de uitterſte pooging
„ waar toe zich de Liefde in ſtaat bevonde. —— Had ik u
„ bemind om myzelve alleen, ik zou, zonder twyfelen, uwe
„ aanbieding hebben aangenomen; doch ik ben op niets,
„ dan uw geluk, bedagt geweest. Myn hart juicht over
„ deeze zegepraal, terwyl het nog diepgaanden weedom ge-
„ voelt; doch ik lyde meer door het denkbeeld van uwe
„ ſmerten, dan over myne eigene.

„ Vaarwel, myn Heer! Gedenk aan de heilige Verbinte-
„ nis, in welke ik getreeden ben. Deeze is onherroepe-
„ lyk. —— Gedenk aan 't geen gy verſchuldigd zyt aan
„ uzelven, aan uwe Familie, en aan de Wereld. — Uwe
„ hoogagting voor my zal my alsoos dierbaar wee-
„ zen!" —— ——

Na

„Naa dat MATILDA deezen Brief geleezen hadt, hernam de Graaf de verdere ontvouwing. *Gy ziet de oorzaak van die droefgeestigheid, welke zo langen tyd de gelukkigſte oogenblikken van de zamenleeving met u ſtoorde. De Brief, door u geleezen, gaf my een zo geweldigen ſchok, dat ik een etmaal lang buiten myne zinnen was. Ik viel vervolgens in eene ſlaapziekte, die eenige dagen duurde. Natuur en Jeugd egter kwamen deeze ongeſteldheid te boven, en het eerſte gebruik, 't welk ik van myne herſtelde krogten maakte, beſtondt in deezen Brief te zoeken en te herleezen. Toen ſchreide ik voor de eerſte keer, en ſchreide overvloedig. Ik ſchreef aan* SOPHIA; *doch zy zondt myn' Brief ongeopend terug, met deeze woorden op het opſchrift:* „Ik „ zal nimmer een van uwe Brieven openen. Uwe verwyten „ zouden myne gevoeligheid gaande maaken; doch nimmer „ berouw kunnen verwekken. Indien gy eenige Vriendſchap „ voor my hebt, zult gy alle gelegenheden om my te „ zien zorgvuldig vermyden. —— Vaarwel. —— Vergeet „ my."

Veelvuldige middelen heb ik beproefd om haar weder te zien; doch te vergeefsch. Intusſchen ſleet ik een kwynend leeven. Myne Moeder, die vreesde dat ik kwynend in myne Jeugd zou verwelken, ſpoorde my ſteeds aan om in 't Huwelyk te treeden. Langen tyd wederſtond ik haare aanmaaningen. Zy preesde my u op het ſterkſte aan. Zy weidde uit over alle uwe voortreffelykheden. In uw Character verbeeldde ik my eene gelykvormigheid te beſpeuren met dat van SOPHIA, *en ik ſchepte hoope dat gy een middel zoudt weezen ter verdryving van myne boezemſmerte. Wy trouwden. Myne tederheid beantwoordde aan myne hoope; maar gy deelde die met* SOPHIA. *De Hemel is myn getuigen! gy zyt my waardiger dan het leeven: in u vind ik eene Vriendin; en 'er is niets of ik zou het voor uw geluk willen opofferen: en zal ik alles aanwenden om* SOPHIA *te vergeeten.*

„Doch waarom zoudt gy haar vergeeten?" viel hem MATILDA in de reden. „Zulks zou eene ondankbaarheid weezen. „Ik vorder dit niet. Ik bemin, ik eerbied, deeze uitſteekende „Vrouwe. Ik wenschte haar te kennen, om haare Vriend„ſchap te verzoeken. Bedwing u niet langer. Spreek my „menigmaal van SOPHIA. Boezem uw leedweezen voor my „uit. Ik zal de eerſte weezen om eene Liefde, zo zuiver „en een beter lot waardig, te pryzen!"

Liefde lag deeze taal MATILDA in den mond, en de diepdenkendſte Wysbegeerte zou geen beter rigtſnoer des gedrags haar hebben kunnen voorſchryven. De Driften neemen door bedwang in ſterkte toe. Gelyk aan een vuur, ſmeulende onder de aſche welke hetzelve bedekt, is het noodig, de Driften lugt te geeven, om ze te verzwakken. Eene Mededingſter te vervolgen is het middel niet om haar beeld uit de gedagten des Minnaars te bannen. Dit ſtrekt alleen om haar te ver-

dedigen, en hem met voortduurende gehegtheid aan haar te verbinden. Maar ten haaren voordeele te ſpreeken, deel te neemen in alles wat haar betreft, dient om de agting te winnen van den Lyder dien men wil geneezen. Het ſtrekt om hem met vertrouwen op zynen Geneesheer te vervullen, vriendſchap en dankbaarheid te kweeken; met één woord, om, zonder ſtryd, over den vyand te zegepraalen.

Welhaast hadt de Gravinne hiervan de heuchlyke ondervinding. Zy ontdekte een vuuriger drift in de tederheden van haaren Egtgenoot. Zyne poogingen om haar te behagen verdubbelden van dag tot dag, en dikwyls gedagt hy aan het onderhoud waarin de uitſteekende MATILDA het eerst haar gevoelen ten opzigte van SOPHIA geopenbaard hadt. Het zo verre gebragt hebbende, vormde zy een plan om eene geheele verandering te veroorzaaken.

De Gravin wist heimlyk kundſchap te verkrygen van SOPHIA's omſtandigheden. Zy ontdekte, dat, geduurende de ongeſteldheid van MARLINES, naa zyne mislukte Liefdepooging, de Markgravinne, zyne Moeder, den Brief van die ongelukkige braave SOPHIA gevonden hadt; dat deeze, de deugd dier Vrouwe tot een misdaad rekenende, zich niet geſchaamd hadt haar aan te zoeken om de Minnares haars Zoons te worden, in hoope dat het genot zyne drift, en de elenden welke dezelve veroorzaakt hadt, zou geneezen; dat zy, haar onwankelbaar gevonden hebbende, haar hadt genoodzaakt, door allerlei plaageryen, om te gaan woonen in een afhoek van eene der Voorſteden van *Parys*; dat haare Ouders overleeden waren; dat haar Man, door al te veel vertrouwen op anderen te ſtellen, bankroet gegaan was, en onder de laſtige aanmaaningen zyner Schuldeiſcheren zugtte, die hem ſtaag met de gevangenis dreigden; dat hy, van verdrietlykheden overſtelpt, door eene fleepende koorts was aangetast; dat zyne Vrouwe hem geduurende zyne ziekte nooit verliet, maar ten allerzorgvuldigſten oppaste; en dat zy, buiten ſtaat om de behoeften voor zich en haare twee Kinderen te verzorgen, het weinige noodzaaklyk buisraad, haar gelaaten door de Schuldvorderaaren, verkogt hadt: met één woord, dat SOPHIA, met haar Gezin, in de deerlykſte elende kwynde.

MATILDA zwom in traanen op het ontvangen van dit hartgrievend berigt. Zy ſchikte SOPHIA, door de hand eener vertrouwde Vriendinne, die zorgvuldig den naam der Weldoenereſſe verheelde, alle verkwikking toe. Zy deedt meer. Zy liet alle de Schuldeiſchers zamenroepen, nam aan de ſchulden te betaalen, en bepaalde de tyden om dezelve af te doen.

Alles in deezer voege beſchikt en afgedaan zynde, buiten weeten van SOPHIA, greep zy de eerſte gelegenheid aan om met haaren Egtgenoot van deeze deugdzaame Vrouwe te ſpreeken. Zy gaf eene groote begeerte om haar te kennen te ver-

staan. —— „ Meer dan drie Jaaren zyn 'er verstreeken zints „ gy haar verlooren hebt. Hoe komt het by, dat gy zo wei„ nige poogingen gedaan hebt om haar weder te zien?" —— *Ach! alle myne poogingen zyn vrugtloos geweest. Denkt gy, myne waarde* MATILDA! *dat ik niet alles heb in 't werk gesteld? niet zo zeer om haar te zien, dan uit ik weet niet welk eene verlegenheid, onafscheidelyk van mynen toestand.* —— „ Ik zal „ uwe poogingen om haar te ontdekken ondersteunen. Wie „ weet wat haar is overgekomen? Misschien is zy niet ge„ lukkig?" —— *Dan zou de Hemel onregtvaardig weezen:* SOPHIA *is al te deugdzaam, dan dat alles wat haar omringt geen zegen zou medebrengen.* —— „ Ja, de Hemel is regtvaardig; „ maar de Menschen dikwyls niet; en de Deugd, die haare „ eigene belooning medebrengt, heeft van onregtvaardige „ Menschen vaak veel te lyden." —— *Deeze bedenkingen treffen my: maar zoudt gy wenschen dat ik my blootstelde aan het gevaar van haar weder te zien?* — „ Waarom niet?" — *Ik beken myne vrees, dat haar te zien de eerste indrukken, welke zy op my maakte, weder zou doen herleeven. Helaas! wie kan voor zyne Deugd instaan?* — „ Hy die zich zelven kan wan„ trouwen. Maar laat alles aan my over. Geef my een, door „ u getekend, wit papier. Ik zal geen misbruik maaken van „ uw vertrouwen, en wy zullen het een of ander van haar „ verneemen."

De Graaf voldeedt aan dit verzoek, zonder marren; en MATILDA hadt het getekend papier van MARLINES niet ontvangen of zy liet door eene vreemde hand een Brief aan SOPHIA daar op schryven, als van den Graaf zelven komende. Men deedt hem daarin SOPHIA beschuldigen dat zy hem onkundig liet van haare verlegenheid; dat zy zich mogt verzekerd houden van het herstel haars geluks. De Papieren, welke de Gravin van de Schuldeischers bekomen hadt, waren by den Brief ingeslooten, in welken tusschenbeide eenige tedere uitdrukkingen invloeiden. MARLINES betuigde daarin, dat noch het verloop van tyd, noch de tederheid van eene Egtgenoote welke hem vuurig beminde, in staat geweest waren om de eens opgevatte vuurige genegenheid haarwaards uit te blusschen, en dat hy nooit zou aflaaten te hoopen.

SOPHIA schreide op het leezen van deezen Brieve; doch was vertoornd over den prys, welken de Graaf scheen te stellen op de edelmoedigheid aan haar beweezen. Haare Kinderen omhelzende, sprak zy: „ Och, myne onschuldige Wichten! „ gy wilt niet dat ik deeze gunstbetooningen ontvange op voor„ waarden, die uwe Moeder zouden onteeren, en uwen Vader „ elendig maaken!" —— Hierop nam zy het overschot des Gelds, door de hand eener onbekende ontvangen, de Papieren der Schuldeischers, zo even ontvangen, en ging met allen

ſpoed teh huize van MARLINES, dien zy niet langer vreesde, en die zulk een bezoek niet kon verwagten.

Welk eene ontzetting greep den Graaf aan, als hy SOPHIA voor zich zag; en hoe vermeerderde dezelve, als hy uit haaren mond deeze taal hoorde: „ Helaas! had ik immer kunnen denken, dat de Graaf DE MARLINES voordeel zou willen trekken van myne ongelukken, om my over te haalen dat ik aan hem zou verkoopen wat de vuurigſte liefde niet kon verwerven! —— Neem terug uwe haatlyke weldaaden! — Geef deeze Rekeningen weder aan onze Schuldeiſcheren; en zie, of, wanneer zy ons in eene gevangenis geworpen hebben, de uiterſte elende, en het verlies der vryheid, my konne aanzetten om aan uwe misdaadige begeerte te voldoen! —— Ketenen —— de Dood zelf —— de Dood van myn' Man —— van myne onnozele Kinderen —— zal my draaglyker weezen dan de oneere welke gy my voorſtelt."

De Graaf wist niet wat hy moest maaken van deeze verwyten. *Wat meent gy*, SOPHIA! *met haatlyke weldaaden, Rekeningen van Schuldeiſchers, en ſchandlyke voorſlagen? Helder my eene verborgenheid op, welke ik niet kan begrypen!* —— „ Acht dagen geleden heb ik een recht tydig komenden onderſtand ontvangen. 'Er zyn edelmoedige zielen, wier vermaak het is, in 't verborgen het onuitſpreeklyk genoegen te genieten om elendigen te vertroosten. Ik bedwong myne nieuwsgierigheid, als ik deeze weldaaden ontving; dan ik beken, zomtyds dagt ik dat zy van niemand dan van u konden komen; en, daar ik vaſtſtelde dat zy my toevloeiden uit een zuiver en edel hart, ontving ik ze met dankbaarheid. —— Doch uw Brief, daar dezelve den Weldoener ontdekt, openbaart tevens maar al te duidelyk zyne misdaadige oogmerken. Dezelve heeft meer toegebragt om my van eene ongelukkige drift te ontſlaan, dan alle de worſtelende poogingen, welke ik voorheen daar toe heb aangewend. —— Ik kan u dan eindelyk zonder gevaar zien! —— Ik kan' u veragten! —— Ik kan u zeggen"..... SOPHIA! SOPHIA! *bedaar, kom van uwe woede terug.* —— *Ik heb u niet geſchreeven. Drie Jaaren lang heb ik uw verblyf niet weeten te ontdekken. Ik dagt dat gy gelukkig waarst, en was verre van te denken dat gy mynen byſtand zoudt behoeven.*

SOPHIA geeft hem den Brief over. De Graaf, dien openende, herkent zyne Naamtekening. *Hemel!* riep hy uit, *dit is de beſchikking myner Egtgenoote. Wat kan zy daar mede bedoeld hebben?* —— Hy zoudt om MATILDA te mogen ſpreeken. Middelerwyl verhaalde hy aan SOPHIA, welk een ernſtig aanbelang deeze uitmuntende Vrouw in haar geſtelt, welk eene agting en vriendſchap zy voor haar opgevat, en dikwyls haar verlangen betuigd hadt om haar te zien: eindelyk meldde hy

hy van het wit papier met zyne Naamtekening, 't geen zy van hem begeerd hadt, en thans SOPHIA in deeze dwaaling bragt.

Op het oogenblik dat MATILDA binnen tradt riep de Graaf uit: *Zie daar de gevolgen van uw Brief:* SOPHIA *houdt my voor een afschuwelyk Monster, en brengt alle uwe geschenken weder.* —— „ Ik verwagtte dit juist," antwoordde de Gravin, haaren Egtgenoot omhelzende, „ gy zult my beiden dit be„ drog wel willen vergeeven!" Hierop ontdekte zy alle de ſtappen die zy genomen hadt om SOPHIA's verblyf te ontdekken; de vervolgingen, welke zy gewaar geworden was dat deeze deugdzaame Vrouwe hadt moeten lyden van 's Graven Moeder; en, met één woord, wat zy vernomen hadt van de elendige omſtandigheden van SOPHIA en haaren Man: en liet zy daar op volgen: „ Ik verlangde te weeten tot welk eene „ verbaazende hoogte eene Vrouw haare Deugd zou kunnen „ opvoeren, gedompeld in de deerlykſte armoede. Zy heeft „ myne hoope niet bedroogen, myne verwagting niet te leur „ geſteld. Vermeesterd door haare ongelukken, door uwe „ gunstbetooningen, en door uwe ſtandvastigheid, zou zy „ misſchien onmisdaadig u met hoope hebben kunnen ſtree„ len: maar zelfs in de diepſte laagte des onheils is haar ze„ gepraal volkomen —— haare belangloosheid is zonder voor„ beeld. —— Verbeeld u niet, Mejuffrouw! dat jalouſy eenigen „ invloed op myn hart gehad hebbe. Neen, myne inzigten zyn „ van eenen edeler aart. Ontvang my onder het getal uwer „ Vriendinnen, en verſterk voor my de tedere banden die „ my aan mynen Egtgenoot hegten!"

De Gravin wilde dat haar Man haar zou vergezellen by den Man van SOPHIA, dien zy vonden te midden van zyne Kinderen, vol ongeduld de wederkomst der Moeder afwagtende. —— In alles voorzien hebbende, namen zy deezen mede uit dit verblyf der elende, en bragten ze over in een goed huis, 't geen hun in de buurt van hun eigen toebehoorde. „ Ik heb," ſprak MATILDA tot den Graaf, „ van u een groot „ blyk van vertrouwen ontvangen in het ſchoon papier met uwe „ Naamtekening. Gy ziet welk een gebruik ik 'er van ge„ maakt heb. Wilt gy my een tweede geeven, door het te„ kenen van dit Contract?" MARLINES tekende het terſtond, zonder het geleezen te hebben. Dan hoe groot was zyne verbaasdheid, als hy, 't zelve leezende, bevondt, dat het eene Gift was; een Landgoed, 't geen honderd *Louis d'Ors* in 't Jaar opbragt, door MATILDA, niet verre van *Parys*, gekogt; doch 't welk zy, zonder zyne toeſtemming, niet kon vervreemden. —— *O, myne aanbiddenswaarde Vrouwe!* riep hy uit, haar omhelzende, *welk hart zoudt gy niet vermeesteren? Hoe aangenaam is het door u overwonnen te worden!*

De verhevene gevoelens, welke MATILDA de harten van so-

PHIA en MARLINES inboezemde, blusschen hun Liefdedrift voor altoos uit; en veranderde dezelve in eene zagte en tedere Vriendschap. De Graaf werd nu sterker verliefd op zyne Vrouwe, dan hy ooit verliefd geweest was op SOPHIA. De streelendste vereeniging greep nu stand tusschen de gelukkige partyen, welke geen onderscheid van rang kon stooren, en die vervolgens altoos ondersteund werd door die Deugd, welke dezelve eerst gevormd hadt.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Grootmoedigheid is hem te kunnen weldoen van wien men veel kwaads geleden heeft. —— Hem, die onze vyand is, die ons veele beledigingen heeft aangedaan, niet slegts zyne gepleegde verongelykingen te vergeven, maar het zelfs daar op toe te leggen, om deszelfs heil en geluk te helpen bevorderen —— dit heet Grootmoedigheid in den eigentlyksten zin. —— Zyn vyand te zien lyden, en dien in zyn lyden te hulp te spoeden —— zyn vyand in gebrek te zien, en schielyk toe te schieten om hem met het zyne te redden —— zyn vyand in gevaar te zien, en ylings toe te schieten, al is 't ook met zyn eigen gevaar gepaard —— ziet daar de grootste bewyzen van Edelmoedigheid. —— Indien ik myneu vriend, die my weldoet, ook weldoe, dan handel ik slegts pligtmatig —— maar doe ik hem wel, die my beledigd, en veel kwaads gedaan, heeft, dan handel ik grootmoedig.

Geen mensch leeft 'er, of hy heeft zyne driften en hartsneigingen. —— De mensch zou een gevoelloos, een levenloos, blok gelyk zyn, zo hy van dezelve ten eenemaal beroofd ware. —— Dan, indien deze verkeerd werken, en den mensch overheerschen, in plaats dat zy door hem bestierd worden; indien zy den mensch onder hare slavery brengen, dan worden zy verderflyk, dan worden zy als zo veele Ziekten der Ziele, welken niets nalaten, dan kwelling, hartzeer en verdriet. —— En 't is, in de daad, een duidelyk bewys van de grootste lafhartigheid, zich van zyne driften te laten vermeesteren; want een kloeke geest bied hun een dapperen wederstand; en zo hy overwint, behaalt hy meer roems, dan iemand die eene Stad inneemt.

Het is een zeer verkeerde waan, en een verderflyk grondbeginzel om 'er uit te werken, te stellen, dat men aan zyne minderen niet dezelfde pligten zou verschuldigd zyn, als aan zyne meerderen. Hy, die in minder aanzien, in eenen lageren staat, zich bevind, is niet minder onze Naasten, welken wy verpligt zyn, naar Gods bevel, als ons zelven lief te hebben, dan zulk een, welke door de Goddelyke Albeschik-

ſchikking in eenen hoogeren en aanzienlyker ſtand geplaatst is. —— Ieder mensch heeft aanſpraak op onze pligten. —— Goede trouwe, edelmoedigheid, mededogen, belangloosheid, deelneming in iemands voor- en tegenſpoeden, bereidvaardigheid om den ongelukkigen byſtand te bieden, grootmoedigheid van ziel, zyn alle wederkeerige Deugden, die men den minderen zo wel als den meerderen verſchuldigd is; en 't zyn ook Deugden die aan 't gemoed eene ſtrelende rust, een hemelſchen wellust, ſchenken.

Als alle menſchen zich toeleiden om hunnen pligt te betragten, men zou dra onder hen eenen nayver beſpeuren, om elkanderen in goeddoen vooruit te ſtreven. De een zou den anderen opwekken, en men zou de gelukkigſte zamenleeving hebben. Zulk een Gemeenebest zou bloeijen, en deszelfs welvaart zou anderen uitlokken om deze heilzame voorbeelden na te volgen. —— Dan hoe ver is het 'er van daan, dat alle menſchen hun pligt doen. —— Het kleinſt gedeelte zal men by eene nauwkeurige waarneming bevinden, dat zyne pligten betragt. —— Hier van daan zo veele verkeerdheden, hier van daan alle die ongeregeldheden, welke men dagelyks beſpeurt, en hier van daan, dat het veelal de meeste Gemeenebesten zo ongelukkig tegenloopt; derzelver ingezetenen —— de Leden dier Gemeenebesten, berokkenen hun eigen bederf, en daardoor het ongeluk der Maatſchappyen. —— Van hoe veel aanbelang is het dierhalven zyn pligt altoos te betragten.

Het is eene moeilyke taak voor den mensch, zich gematigd te houden wanneer 't hem naar wensch gaat, en zich in voorſpoed niet te verheffen. Als het ons welgaat, dan beginnen wy welhaast overdreven te handelen, en wy laten de gematigdheid, zo nuttig in alle omſtandigheden, weldra varen. Hy, die zich, in welke gevallen ook, het gematigdst gedraagt, ſlaagt doorgaans het allergelukkigst in zyne ondernemingen; daar een heethoofd zyne beste zaken bederft. —— Bedaardheid, gematigdheid en ſtandvastigheid hebben groote daden in de Waereld te weeg gebragt. Een bedaard mensch overweegt eene zaak van alle kanten, en begint ze eerst na dat hy dezelve regt doorzien heeft. Maar hy, die dol en overdreven eene zaak begint, zonder dezelve doorzien te hebben, ſlaagt nooit, dan louter by geval. —— Door gematigdheid wint men aller harten —— daar vervolging wrok en onverzoenbren haat baart. —— Dan wat goeds zal een onſtandvastig man uitwerken, die veranderlyk als de weerhanen door den minſten wind bewogen worden? — Onſtandvastige lieden zyn de zwakſte menſchen; en welke zaken men ook moge ondernemen, 't zy ze van veel gewigt, of van weinig aanbelang, zyn, men ſlaagt in de eene even zo min als in de andere. —— Dan zit men in de hoogte, en waant dat men alles kan verrigten. —— Niets is 'er

waar

waar voor men ſchynt te vreezen —— men vliegt boven de wolken: maar zo dra komt 'er niet iets dat tegenwerkt, of zie daar, die zelfde hoogvliegers zitten aanſtonds in de laagte, en verliezen op eens al den moed —— daar de gematigde man dezelfde blyft —— altoos dezelfde, het zy in voor- of in tegenſpoed. —— Wie ook verandert, de bedaarde, de ſtandvastige, man blyft onbeweeglyk; daarom is hy ook die geen, welke tot alles bekwaam is, en zeer geſchikt om groote daden te doen, om de gewigtigſte zaken uit te voeren, waartoe die menſchen ongeſchikt zyn, welke meest altoos overdreven te werk gaan, zo wel wanneer hun alles tegen, als wanneer hun alles meê, loopt.

C. v. d. G.

DWAAZE TROTS VAN LODEWYK DEN XIV, *Koning van Frankryk.*

De opgeblaazen Hoogmoed van LODEWYK DEN XIV deedt hem, met een greetig oor, de vleiende loffpraaken zyner Hovelingen indrinken; en, tot ſchande der Fraaije Letteren, ontbrak het niet aan lieden van de uitmuntendſte begaafdheden, die deezen Afgod wierook toezwaaiden. —— LODEWYK benoemde RACINE en BOILEAU om de Geſchiedenis zyner Regeeringe te beſchryven. De Steden, die deeze roem- en oorlogzugtige Monarch in het jaar der aanſtellinge deezer Leevensbeſchryveren belegerde, vielen hem meest alle onmiddelyk in handen: maar geen der twee Koninglyke Geſchiedſchryvers hadden den Vorst op deezen Krygstocht vergezeld.

Zyne Majeſteit, terug gekomen, betoonde zyne verwondering over hun gebrek aan nieuwsgierigheid, om de groote Gebeurtenisſen te zien, welke zy zouden beſchryven. —— „ Hoe!" voerde hy hun te gemoet, „ verlangde gy geen Be„ leg te aanſchouwen? De Reis was niet verre." —— „ Si„ re!" antwoordde BOILEAU, „ onze Kleermaakers konden „ niet ras genoeg werken: wy beſtelden by hun eenige Krygs„ mans-Kleeding, om voeglyk in het Leger te verſchynen; „ doch, eer dezelve t'huis gebragt waren, hadt uwe Majeſteit „ de belegerde Steden reeds bemagtigd."

Dit antwoord werd zeer gunſtig door den Koning opgenomen; die hun egter te verſtaan gaf, dat hy by eenen aanſtaanden Veldtocht hunne tegenwoordigheid te gemoete zag. —— Twee Dichters, een Leger volgende, ten einde zy ooggetuigen mogten weezen van Veldſlagen en Belegeringen, zonder anders eenig deel in den Kryg te neemen, is zeker hoogst belachlyk; en de toebereidzels tot hunne Reize, en de wyze waarop zy die volbragten, werden welhaast het onderwerp van veel boerts en ſpots.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP HET STAATSBESTUUR.

(Overgenomen uit WILLIAM FALCONER's *Remarks.*)

(Vervolg en Slot van bl. 262.)

Is 'er dan geene Regeeringsvorm, welke gelykaartig met *Weelde* mag heeten; die Ondeugd, die zich zo wyd en zyd verſpreid heeft, en welker heillooze invloed van dag tot dag toeneemt? — Het *Despotismus*, de volſtrekte Alleenheerſching, is van deezen aart; als welke zamenverbonden is met Weelde, door de wederkeerige verpligting van voortbrengzel en ſteunzel. Weelde mag de Moeder van het Despotismus heeten, en even natuurlyk baart Despotismus Weelde.

De Oosterſche Volken, in wier Staatsgeſtelteniſſe het Despotismus als 't ware natuurlyk is ingeweeven, hebben, door alle eeuwen heen, zich berugt gemaakt door hunne Weelde en Zedebederf. De Gewyde Schryvers ſtellen ze in dit licht voor; en veele der Aankondigingen van 's Allerhoogſtens wraake tegen de *Jodden* werden uitgeſprooken ter oorzaake van hunne overneeming der Snoodheden deezer Volken (*).

XENOPHON ſpreekt zeer byzonder over de bedorvene Zeden, zo wel als over de Weelde en Verwyfdheid, der *Aſiatiſche* Volken (†); en QUINTUS CURTIUS heeft een treffend tafereel gemaald van de Ongebondenheden der *Babyloniers* (‡). HIPPOCRATES beſchryft de *Aſiatiſche*

Vol-

(*) JESAIA III: 16. EZECHIEL XVI.
(†) *Cyropæd.* Lib. VIII.
(‡) Q. CURTIUS, Lib. V.

Volken, in 't algemeen, als weeldcrig, vreesagtig en verwyfd; en merkt dit gedeelte van hun Character aan als de grondoorzaak van het Despotieke Staatsbeſtuur, 't welk zo algemeen onder hun ſtandgreep (*). *Aſia*, in de daad, ſchynt de groote Marktplaats geweest te zyn, zo van Weelde als van Despotismus, voor het overige der Wereld, van de vroegſte eeuwen af tot den tegenwoordigen tyd.

De invoer des *Perſiſchen* Gouds, en der Weelde van dat Ryk, in *Griekenland*, en byzonder te *Athene* en *Sparta*, verlaagde der Inwoonderen Zeden, en baande den weg tot het invoeren van het *Macedoniſche* Juk. SALLUSTIUS ſchryft de overdaadige Weelde, en het daar uit volgend Zedebederf, der *Romeinen* toe aan de beſmetting uit dat Land overgewaaid; LIVIUS brengt het tot denzelfden oorſprong, maar tot een vroeger tydperk (†). —— Hoe verre de zints onlangs ruime invoeringen van *Aſiatiſche* Weelde uit de *Oost-Indiën*, veele van welke men reden heeft te gelooven, dat verkreegen werden door middelen, niet zeer verſchillende van die de *Romeinen* bezigden, zullen medewerken om de Regeeringsgeſteltenisſe in *Engeland* te veranderen, is eene zaak die de ernſtigſte opmerking verdient.

Dit uitwerkzel der Weelde, om eene volſtrekt Oppermagtige Regeeringsvorm in te voeren, werd zeer wel begreepen door de zodanigen, die ten oogmerke hadden om eene Dwinglandſche Heerſchappy over anderen te onderſchraagen, of op te rigten. —— CYRUS ſtelde, om de *Lydiers* in onderwerping te houden, vast, dat zy alleen ge-

(*) HIPPOCR. *de Aeribus, Aquis & Locis*, Cap. XXXIX.

(†) *Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Aſiatico invecta in urbem eſt. Is primum lectos aratos, veſtem ſtragulam preciosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnifica ſuppellectilis habebantur, mensas & abacos. Romam advexerunt. Tunc pſaltria ſambucis trigæque, & convivalis ludionum oblectamenta addita epulis: epulæ quoque ipſæ & cura & sumptu majore apparari cœpere: tum coquus, vilissimum antiquis mancipium & æstimatione & usu, in pretio esse; & quod miniſterium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamen illa, quæ tum conſpiciebantur, semina erant futuræ Luxuriæ*, Lib. XXXIX. C. 6. LIVIUS ſpreekt, te deezer plaatze, van de Weelde uit *Aſia* gebragt, door SCIPIO ASIATICUS, meer dan honderd jaaren vóór dat SYLLA zyn Leger na dat Wereldſtuk voerde.

geringe en ſlegte Beroepen, en de zodanige die der Weelde dienstbaar waren, zoûden uitoefenen. —— DIONYSIUS HALICARNASSENSIS verhaalt ons, dat ARISTODEMUS, de Tyran van *Cumæ*, „ beſloot, ten einde geen „ manlyke of edelaartige Geest by de rest der Burgeren „ mogt bovenkomen, door Opvoeding het geheele Ge„ ſlacht der opkomende Jeugd in de Stad te verwyven: „ met dat oogmerk verdrukte hy de Schoolen, verboodt „ den Wapenhandel, en veranderde geheel en al de Lee„ venswyze, voorheen by de Jeugd plaats grypende: want „ hy beval, dat de Jongens het hair lang zouden draa„ gen, gelyk de Meisjes; het geel te verwen; het te „ krullen, en deeze krullen vast te maaken in netwerk; „ geborduurde onderkleederen te draagen, die ten voe„ ten reikten, en over deeze dunne en zagte mantels; „ en hunne dagen in den lommer te ſlyten. —— Wan„ neer zy ter Schoole gingen, waar men hun danſen, „ ſpeelen op de fluit, en zulk ſoort van Muzyk-Inſtru„ menten, leerde, vergezelden hunne Opvoedſters hun met „ zonneſchermen en waaijers, waschten hun met eigene „ handen onder het baaden, verzorgden hun kammen, „ albasteren potten met kostbaare reukwerken, en ſpie„ gels. Door zulk eene ſoort van Opvoeding volhardde „ hy de gemoederen van de Jeugd te verzwakken, tot „ zy hun twintigſte jaar voleindigd hadt (*)."

Dezelfde Staatsſtreek werd te werk geſteld door AUGUSTUS CÆSAR (†). Wanneer de Raad hem voorſloeg, de oude *Romeinſche* Tugt, ten aanzien van de Zeden, in te voeren, ſtelde hy de gedaane verzoeken te leur; wel weetende, dat een bedorven en weelderige Leevenswyze best berekend was voor het Regeeringsſtelzel, 't welk hy wenschte in te voeren. —— TIBERIUS ontmoedigde, om dezelfde reden, de poogingen der *Ædiels*, om de Tafelweelde te beſnoeijen (‡): deeze ſnoode, maar doorzigtige, Dwingeland hadt een klaar begrip, hoe dienstbaar het Zedebederf was ten ſteunzel der Dwinglandye.

De

(*) SPELMAN's *Dion. Halic.* B. VII. Ch. 9.

(†) DION. CASS. Lib. LIV. —— PYLADES, de Tooneelſpeeler, bragt AUGUSTUS onder 't oog, dat het zeer overeenkwam met zyne oogmerken, en plan van Regeering, dat de aandagt des Volks zich zou vestigen op Tooneelſpeelers en Danſers.

(‡) TACIT. *Annal.* Lib. III. C. 52. 53. 54.

De *Romeinen* bedienden zich desgelyks van dezelfde middelen, om hunne Heerſchappy te verſterken, by de overwonnen Volken. TACITUS vermeldt ons, met zo veele woorden: „ Allengskens kwam men wyder tot „ het ſtreelzel der Ondeugden, de galeryen en bad„ ſtooven, en zinlykheid der maaltyden, en dit werd, by „ de onervaarenen, beleefdheid genoemd, daar 't een „ deel der Slaavernye was (*)."

Het behoeft bykans geene ontvouwing, door welke middelen deeze Regeeringsvorm Weelde en Zedebederf voortbrengt. Vryheid vordert, zo tot haar genot als tot haare inſtandhouding, een werkzaamen, wakkeren en moedigen, geest; beginzels van billykheid en regtvaardigheid, in het hart geprent; en bovenal een geest van gelykheid (†), en ſpaarzaamheid in 't gedrag: om al het welk te vernietigen de Weelde onophoudelyk werkzaam is.

Vryheid, zonder deeze vereischten, zou misſchien de ſnerpendſte geesſelroede weezen, welke het Menschdom kan teisteren. Wanneer elke Ondeugd toeneemt, en de magt om dezelve te bedwingen vermindert, en de beſchutzels der Vryheid (‡) veranderd worden in eene wykplaats voor de Snooden, en de daar uit volgende verdelging der Braaven; zal Despotismus, in zulk een geval, ſchoon het in 't einde het kwaad vermeerdert, mogelyk het éénig middel weezen, 't welk de Ondeugden der Menſchen toelaaten.

Wanneer de braave en edelaartige beginzels van Gedrag, als Deugd, Gematigdheid en Eer, het onderſtboven gekeerd zyn, kan 'er geen ander middel van bedwang, dan Vrees, overblyven. Dit is het beginzel van het Despotismus: de eenvoudigheid en eenpaarigheid van 't zelve voegen niet kwalyk aan het vreesagtig en werk-

(*) TACIT. *Agricol.* C. XXI.

(†) Men mag, als eene zekere waarheid, te nederſtellen, dat een bedorven Staat, die onderworpen geweest is aan een Vorst, nooit vry kan worden, ſchoon die Vorst, met zyn geheele Geſlacht, uitgeroold werd. Dit bederf, en de onbekwaamheid om in Vryheid te leeven, ontſtaat uit de Ongelykheid in een Burgerſtaat. MACHIAVEL's *Political Discourſes on the firſt Decad of Livy*, Chap. XVIII.

(‡) De *Porciaanſche* Wet, te *Rome*, was, in eene groote maate, oorzaak van de Verbanningen, door de beſchutting, welke dezelve verleende.

werkloos Character, door Weelde ingevoerd en gekoesterd (*).

De middelen, door welke het Despotismus, op zyne beurt, Weelde en Zedebederf invoert, vallen van zelve in 't ooge.

Vooreerst is het 's Vorsten belang, dat zy de overhand krygen; en doorgaans geeft hy 'er zelve een voorbeeld van.

Een Mensch, die, door zyne zintuiglyke gewaarwordingen, ten allen oogenblikke onderrigt wordt, dat Hy *alles* is, dat zyne Onderdaanen *niets* zyn, is, uit deeze oorzaake, lui, wellustig, en onkundig. Hy behoeft niet te overleggen, te beraamen, te beweeren; hy heeft alleen te willen.

Maar, onafhangelyk van den onmiddelyken invloed of het voorbeeld van den Vorst, strekt de eigen aart van zulk een Staatsbestuur, in eene hooge maate, om dit uitwerkzel hervoort te brengen. Weelde, in de daad, is, in Despotieke Staaten, bykans de éénige bezigheid, overgelaaten aan de zodanigen, wier rang verheeven is boven dien des Werkmans of Daglooners. De jalousy en onkunde, Gezellinnen van een Despotiek Staatsbestuur, zo wel als de eenvoudigheid van 't zelve, beletten, dat iemand zich eenigerwyze op 's Lands zaaken toelegge: Verstandsbeschaaving ligt, om dezelfde reden, aan eene zyde. Wat blyft dan over om den tyd te besteeden, dan het opvolgen en botvieren aan de Driften en Begeerlykheden? Dit misbruik der Slaavernye, gelyk MONTESQUIEU het zeer eigenaartig uitdrukt, is natuurlyk eigen aan deeze soort van Staatsbestuur (†).

Het gevaar, desgelyks, waarin elk hoofd voor hoofd dagelyks verkeert, onder een willekeurig Oppermagtig Staatsbestuur, strekt voor iedereen ten scherpen prikkel, om alles te haalen van het tegenwoordig oogenblik, wat hy kan. —— Men verhaalt van een *Persisch* Edelman, dat hy nimmer de tegenwoordigheid van den Vorst verliet, zonder zich zelven geluk te wenschen, dat zyn hoofd nog op zyne schouderen stondt. Een Staatsbestuur, 't welk het eigenaartige van zulk eene gelukwensching

(*) EPICURUS oordeelde, dat de Vrees voor Straffe het éénig beweegmiddel was om het bedryven van slegte daaden te voorkomen. PLUTARCH's *Morals*.

(†) *Sp. of Laws*, B. VII. Ch. 4.

ſching wettigt, moet ieder Mensch aanzetten, om zo veel mogelyk het tegenwoordig oogenblik te genieten, en 'er zo veel vermaaks, als mogelyk is, in opeen te hoopen; ten einde, door die opeenhooping, vergoeding te doen voor de kortheid en onzekerheid van den duur. Vermaakneeming is, derhalven, by hun niet, als by ons, eene zaak van uitſpanning; maar maakt eene bezigheid des leevens uit.

Een Volk in den boven beſchreeven ſtaat, door Weelde verzwakt, en door het Despotismus te ondergebragt, ſchynt, in den eerſten opſlage, van alle hoope op herſtel beroofd. De onderlinge byſtand, welke Despotismus en Zedebederf elkander verleenen, belet kragtdaadig de hervorming van beide. Oproeren en beweegenisſen, in de daad, grypen 'er dikwyls plaats; maar deeze opbruiſchingen zyn verre van te gelyken op de beweegenisſen van een Vry Volk (*): zy zyn, of de ſtuiptrekkingen der Natuure onder het haar aangedaan lyden, of de ſtryd tusſchen geweld en roofzugt, om te beſliſſen, welke Party eerst de magt in handen zal krygen, om met een Dwinglandſchen Scepter te heerſchen over het leeven en den eigendom haarer Medemenſchen.

Nogthans is deeze ſtaat des Menschdoms, hoe hoogst betreurenswaardig ook, niet altoos geheel hooploos. Zedebederf en Dwinglandy, tot zeker toppunt opgeſteegen, bewerken zomtyds haaren eigen val; en het verdrukte Volk mag alsdan zelfs uit de overmaat des lyders hoope ſcheppen op verloſsing, en, gelyk MILTON het zeer wel uitdrukt, „ door wanhoop aangedreeven een „ beſluit neemen!" —— Ledigheid, Ongebondenheid en Zedebederf, met de andere Ondeugden, Gezellinnen van de Weelde, ſtrekken natuurlyk om de kragt van een Staat te verzwakken, en den Staatkundigen invloed te verminderen. De kostbaarheid desgelyks, welke de Weelde noodwendig vergezelt, ſtrekt om het Staatsbeſtuur te verarmen, en voorkomt daar door dien invloed, welken Rykdom verſchaft.

Deeze omſtandigheden zetten eenige der nabuurige Landen aan, om een Land, 't welk zich in bovengemelden toeſtand bevindt, aan te vallen; en over 't algemeen is de

(*) FERGUSON's *History of Civil Society*, P. VI. Sect. 6.

de wederſtand zeer middelmaatig. Naardemaal de beginzels van Deugd en Eer uit zulk eene Maatſchappy verbannen zyn, vindt men het Volk zelden yverig in de Landsverdediging. Vrees, by zulk een Volk het beginzel van werkzaamheid, is altoos van eenen verraadlyken en ſlaafſchen aart; en, waar het over 't hoofd hangend gevaar niet dreigt, zet dezelve de daar door beheerſchten aan, om tegen hun Land te vegten als tot deszelfs verdediging, inzonderheid als zy daar toe zich niet aangedreeven voelen door belang; dewyl 'er niemand gevonden wordt, die den Vorst of diens Heerſchappye bemint. De Overheerſching van een Volk, in zulk een ſtand, mag het grootst geluk geheeten worden, 't welk 't zelve kan overkomen. Indien de middelen, om de Overmagt te bekomen, niet volſtrekt verwoestend zyn voor de Overwonnenen, kan dezelve, door het invoeren van nieuwe Beginzelen, Zeden en Wetten, de eertyds geheerscht hebbende ſchadelyke Vooroordeelen verwoesten, en, gelyk MONTESQUIEU het uitdrukt, het Volk onder het geleide ſtellen van een beter Volksgeest.

Zodanig was goeddeels de ſtaat des *Romeinſchen* Ryks, toen de Barbaaren op 't zelve aanvielen. De *Romeinen*, de Wereld overheerscht hebbende, begonnen welhaast dezelve te bederven; en dit bederf, gelyk blykt uit de plaats van TACITUS, hier boven aangehaald, was een der Staatsſtreeken, welke zy te werk ſtelden, om die zy zich onderworpen hadden in onderwerping te houden. Voor een Volk, zo verzwakt en vernederd, moest eene verandering van Staatsbeſtuur, in een Staatkundig licht beſchouwd, een geluk weezen (*), inzonderheid daar het mee,

(*) Ik leef hier, (in *Scythie*,) ſprak een *Grïek*, gelukkiger, dan ik ooit deed onder het *Romeinſche* Staatsbeſtuur; want zy, die by de *Scythen* woonen, hebben, indien zy de vermoeienisſen van den Kryg kunnen uitharden, niets anders 't geen hun kwelt; zy genieten hunne bezittingen ongeſtoord: terwyl gy ſteeds ten prooije ſtrekt van vreemde Vyanden en een ſlegt Staatsbeſtuur; men verbiedt u de wapenen tot eigen verdediging te draagen; gy lydt door de ſlapheid en het ſlegt gedrag der zodanigen, die beſtemd zyn om u te verdedigen; de rampen des Vredes zyn zelfs ſlimmer dan die des Oorlogs; geene ſtraf wordt ooit den magtigen of ryken aangedaan, geene genade den armen beweezen. Schoon uwe Staatsinrigtingen goed waren,

meerendeel van deeze Overwinnaaren het eene ſoort van willekeurig Staatsbeſtuur niet in plaats van het ander ſtelde (*), doch, waar zy kwamen, eene geheele verandering invoerden, en over 't algemeen niet alleen een vry Staatsbeſtuur vaſtſtelden, maar bykans met tak en wortel uitrooiden alle de Wetten, Zeden en Gewoonten, die of de oorzaak, of op eenigerlei wyze verbonden geweest waren met de Staatsverderfenisſen, welke zy weerden.

Het tydperk, in de daad, in 't welk deeze verandering werdt te wege gebragt, was, door de woestheid des intrukkenden Volks, allerbloedigst en beilloost: uit een zedelyk oogpunt beſchouwd, moeten wy de wreedheid deezer Invalleren veroordeelen, terwyl wy hunne dapperheid bewonderen; en de Menschlykheid moge een traan ſtorten over het lot der lyderen. Maar wy moeten, ten zelfden tyde, bekennen, dat geen Geneesmiddel, dan een zo ſterkwerkend, kragtig genoeg was, om eene zo verouderde en diep ingewortelde kwaale te geneezen; en moeten wy, ten zelfden tyde, de Wysheid en Goedheid, zo wel als de Regtvaardigheid, der Voorzienigheid eerbieden, die zich van het zelfde werktuig bediende, en tot de Hervorming, en ter Straffe, van het Menschdom.

Dit, nogthans, ſchoon de algemeenſte, is niet de éénige, wyze, waar op eene verandering van dien aart konne ſtandgrypen. Eene Omwenteling wordt ſoms te wege gebragt, in zeer bedorven Staaten, door eene *inwendige*, zo wel als *uitwendige*, oorzaak; maar de ontſlooping van de Staatsgeſteltenisſe is, in dit geval, zo wel als in het voorgemelde, een noodwendig voorafgaande ſtap ter Herſtelling. Indien zulk een Staat in 't geheel herleeve, moet dezelve als 't ware uit zyne aſſche op nieuw

ren; zouden zy, nogthans, beſtuurd door ſlegte handen, in de uitwerkzelen ſchadelyk weezen. —— *Ontleend* uit de *Excerpta de Legationibus*.

(*) In het Noorden, ſchryft de Heer MONTESQUIEU, werd dat heldhaftig Volk gevormd, 't welk opkwam, en het Geboorteland verliet, om Tyrannen en Slaaven te verdelgen, en de Menſchen te leeren, dat, Natuur hun *Gelyk* gemaakt hebbende, Rede hun niet afhangelyk kon maaken, dan in zo verre het noodig was tot hun Geluk. *Sp. of Laws*, B. XVII, Ch. 5.

nieuw hervoortkomen. De zaaden, door Despotismus en Zedebederf gezaaid, moeten ſterven, eer zy kunnen herleeven; zy moeten verlooren gaan door haare eigene verkeerdheid, eer zy op nieuw kunnen uitſpruiten, of die vrugten draagen, welke de Eer of het Geluk der Menschlyke Natuure uitmaaken. Deeze uitwerking zal het Despotismus en Zedebederf, aan zich zelven overgelaaten, en tot eene bystere hoogte opgegroeid, zomtyds te weeg brengen. —— Volksarmoede en de verdrukking des Koophandels, welke de noodwendige gevolgen zyn van de buitenſpoorigheden van het Despotismus en Zedebederf, zyn, volgens de aanmerking van den Heer FERGUSON (*), de werktuigen, welke die groote gebeurtenis daarſtellen. Wanneer de Dwingeland geene Rykdommen heeft uit te deelen om te verlokken, en de Onderdaan geen genoegzaamen eigendom om hem aan zyne woonſtede te verbinden, is de band van het Despotismus ontſhoerd, en de Slaaf op vrye voeten geſteld. De Dwingeland, alsdan van magt beroofd, wordt aangezien even als elk ander Mensch, wiens invloed zich niet verder uitſtrekt, dan zyn perſoonlyk Character en bekwaamheden hem tot onderſcheiding geregtigen.

Deeze gelukkige Omwentelingen brengen, egter, niet altoos de geheele te onderbrenging der Slaaverny voort. Waar de Regten des Volks, in deezer voege tot moedbetoon opgewekt, vergezeld gaan met den gelukkigen zamenloop van Lugtſtreek en andere omſtandigheden, niet eigenaartig geſchikt om Despotismus hervoort te brengen, kan Vryheid het gevolg weezen; dan over 't algemeen is in het Oosten de omverwerping van het eene Despotismus alleen het voorſpel geweest van de oprigting van een ander. De misbruiken, 't is waar, hebben, voor een tyd, eene gedeeltlyke hervorming ondergaan; maar de magt om ze te herhaalen, welke de wortel des kwaads is, heeft men onuitgeroid gelaaten. —— In eenige gevallen, nogthans, waar plaatslyke omſtandigheden aanmoediging verleenden, hebben de plaageryen der Dwinglandye, op de begeerte om 'er zich neder te zetten, de overhand bekomen. De Gebergten van *Scythie* en *Armenie*, en de Woestenyen grenzende aan de *Caſpiſche Zee* en den *Euxinus*, bevatten een Volk,

(*) FERGUSON's *History of Civil Society*, P. VI. Sect. 6.

Volk, niet in een ſtaat van volkomene Vryheid leevende; maar welks onderhoud beſtaat in het plunderen der zodanigen, die zich in ſlaafſcher kluisters dan zy geklonken vinden, en dikwerf in beroovingen van hunne voormaalige Meesters.

GESCHIEDKUNDIGE AANMERKINGEN OVER DEN OORSPRONG EN DE VERBREIDING DER KINDERPOKJES.

Door den Heer C. GIRTANNER.

Onder de Grieken zo wel, als Romeinen, waren de Kinderpokjes geheel onbekend. De oudſte Schryver, die 'er van gewaagt, is ZACHARIAS ALRAZI, of RHAZES. Hy werd in Perſien, in het 248ſte Jaar der *Hegira*, dat is in het 860ſte Jaar van onze tydrekening, geboren. Langen tyd oefende hy de Geneeskunde te *Bagdad*, en naderhand te *Ray*, in Perſien, en ſtierf in het Jaar 912. Zyn Werk over de Kinderpokjes ſchreef hy in de Arabiſche taal, 't welk naderhand door een ander in het Syrisch vertaald werd. ROBERT ETIENNE (STEPHANUS) vertolkte het, in 't Jaar 1548, in 't Grieksch. De fraaiſte uitgave, van dit anderzins in alle opzichten zeer onbeduidend Geſchrift, verſcheen in 't Jaar 1766, te Londen, in 't Arabisch en Latyn, onder opzigt van den beroemden CHANNING. RHAZES ſchynt echter niet het eerst over deze Ziekte geſchreeven te hebben. Hy haalt een zekeren AARON aan, die vóór hem 'er van gewaagd had. Deze AARON was geboren onder de Regering van MAHOMETH, en oefende de Geneeskunde te *Alexandrien*, in Egypten, omtrent 't Jaar 622. Om deze reden is de Heer FREIND van oordeel, dat men den oorſprong der Kinderziekte in Egypten te zoeken hebbe. Doch REISKE vond in een oud Arabisch handſchrift, dat op de Leydſche Bibliotheek bewaard wordt, eene zeer aanmerklyke plaats, waaruit men ſchynt te moeten opmaken, dat de Kinderziekte omtrent het Jaar 572 het eerst in Arabiën de opmerkzaamheid der Geneesheeren tot zich getrokken heeft.

Dan hoedanig het ook met den eerſten oorſprong der Kinderpokjes gelegen moge zyn, zo veel ſchynt zeker, dat dezelve met de Kruisvaarten uit Aſiën naar Europa zyn overgebragt.

AVICENNA, een geboren Perſer, de voortreflykſte van alle de Arabiſche Artſen, leefde in de 10de Eeuw, en ſchreef over de Kinderpokjes. Zyn Boek is vol Aſtrologiſche en andere grillen en ſpitsvondigheden. Hy tekent echter zeer duidelyk de beſmetlykheid dezer Ziekte aan. CONSTANTYN DE AFRIKAAN is de eerſte, onder de Latynſche Artſen, die over deze Ziekte geſchreeven heeft. Hy vond het woord *Variola* uit, om dezelve te betekenen, gelyk hy ook 't eerst den naam *Morbilli* voor de Mazelen uitdagt.

In de twaalfde Eeuw waren de Pokken in de Zuidlyke deelen van Europa eene algemeen verbreide en bekende Ziekte; en in de dertiende vertoonden zy zich ook in de Noordlyke deelen. Engelſchen, Franſchen, Italiaanen en Duitſchers, alle bragten zy uit Syriën en Palæſtina de Pokken met zich naar hun Land mede. 'Er ſtierf een ongelooflyk aantal menſchen aan deze nieuwe, en tot dus verre in Europa onbekende, Ziekte.

Op het einde der 15de Eeuw ontdekte COLUMBUS de West-Indiſche Eilanden, en bragt vandaar de ſchriklyke Venusziekte mede. Deze Ziekte verwekte puisten en knobbels op de huid, die veel naar Kinderpokjes geleken, behalven dat ze grooter en harder waren. Om deze reden noemde men in Europa deze nieuwe, uit Amerika gebragte, Ziekte, *groote Pokken*, *Verole*, *Pox*; ter onderſcheiding der andere, die *Kinderpokjes*, *petite Verole*, *ſmall Pox*, geheten werden.

In de 15de Eeuw (4 Maart 1493) kwam de Venusziekte 't eerst in Europa; daarentegen werden de Kinderpokjes 't eerst naar Amerika gebragt. Verſchriklyk waren de verwoestingen, die zy onder de Inboorlingen aldaar aanrichtten. Op het Eiland *Hispaniola* werden zy in 1518 gebragt, en 't grootſte gedeelte der Inwooners ſtierf 'er aan.

Eenige Jaaren laater bragten de Spanjaarden de Pokken ook naar het vaste land, naar Zuid-Amerika. BERNARD DIAZ DE CASTILLO, een ooggetuigen, verhaalt, dat deze Ziekte, met de togt-genooten des Spaanſchen Officiers NARVAEZ, naar *Mexico*, in Zuid-Amerika, gekomen is, en aldaar eene ongelooflyke ſlagting onder de Inboorlingen gemaakt heeft.

In 't begin der zeventiende Eeuw bragten de Engelſchen de Kinderziekte naar Noord-Amerika. Eerst naar *Maryland*, vervolgends naar *Virginien*, *Zuid-Carolina* en *Nieuw-*

Nieuw-Engeland. De verwoesting, die zy aldaar onder de Wilden aanrichtte, was niet minder, dan in Zuid-Amerika. In *Braſilien* waren de Pokken in 't Jaar 1643 nog eene onbekende Ziekte.

Omtrent het midden der zeventiende Eeuw werd de krankheid, waarvan wy ſpreeken, door de Nederlanders, naar *Oost-Indiën* overgevoerd, alwaar zy te vooren geheel niet bekend was, en zeer veele menſchen in weinig tyds wegſleepte. Op het Eiland *Ceylon*, en de *Molukken*, kwam zy mede op dezelfde wyze.

In de zeventiende Eeuw was de Ziekte reeds door geheel het Noorden van Europa verbreid, vooral door Zweeden en Denemarken, gelyk uit veele Schriften blykbaar is. Na de *Ferro*-Eilanden kwam zy in 1651. Een jonge Deen bragt ze derwaarts. De Inwooners werden beſmet, en kwamen 'er byna allen aan om.

In het Jaar 1707 bragt een Deensch Schip de Kinderpokjes voor de eerſte reis naar *Yſland*. 'Er ſtierven meer dan 20000 menſchen aan deze verſchriklyke Ziekte, zo dat het Eiland byna ontvolkt werd.

In 1718 kwam een Oostindisch Schip aan de *Kaap de Goede Hoop*. 'Er waren drie Kinderen aan boord, die op reis de Pokken gehad hadden. Na 't eindigen der Ziekte had men het vuile linnen in een koffer geſloten. Aan de *Kaap* nam men het 'er uit, en gaf het aan eene Vrouw, aldaar woonende, te waſſchen. Deze werd terſtond beſmet, en de Ziekte verſpreidde zich met zo veel ſpoed èn geweld, dat de Kolonie byna geheel uitſtierf. Na dien tyd onderzoekt men de Schepen eer zy aan wal komen, en gebruikt 'er dezelfde voorzorgen, waarvan men zich elders tegen de Pest bedient.

In 1723 vertoonden zich de Kinderpokjes 't eerst onder de *Chineeſche Tartaren*, die tot dus verre bevryd waren gebleven. 'Er werd eene groote menigte door weggeſleept. De Keizer van China zónd daarom, in 1724, eenige zyner Lyfartſen naar Tartaryen, om, door eene kunſtige beſmetting, de Ziekte te maatigen.

Naar het Eiland *St. Kilda*, het verst afgelegene en minst bezogte der *Hebrides*, werden de Pokken, door de kleederen van iemand die aan dezelve geſtorven was, overgevoerd. Alle volwaſſenen kwamen 'er aan om, en 'er bleven, na het ophouden der Epidemie, niet meer dan 26 Kinderen van de Inwooners overig.

Op *Groenland* verſcheen de Kinderziekte in 't Jaar 1733.

1733, door een Inboorling, die met de Ziekte van Koppenhagen naar zyn Vaderland terug reisde. In 1745 bragt een Engelsch Schip deze Ziekte naar 't Eiland *Minorca*. Welke vreeslyke verwoestingen de Pokken op *Kamtschatka* hebben te weeg gebragt, kan men by den beroemden COOK, in zyne derde Reize om de Wereld, leezen. Verbaazend was ook de slagting, die de Pokken in *Nieuw-Holland*, onder de Wilden, aanrichtten. De Engelschen bragten derwaarts de Ziekte, met haare nieuwe op *Botany-Baay* aangelegde Kolonie van Misdaadigers.

Eindelyk leest men, in het *Journal Historique* van den Heer DE LESSEP, dat, vóór weinig tyds, de Kinderpokjes ook onder de *Tunguſen* eene groote menigte van menſchen hebben weggeſleept.

REDENVOERING, OVER DEN OORSPRONG EN DE VORDERINGEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE IN FRANKRYK. Door AUBIN LOUIS MILLIN.

Aan de Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

„ Zeer onlangs plaatste gy, in uw *Mengelwerk*, een „ Stukje, overgenomen uit de Reize van J. E. SMITH, „ in de Jaaren MDCCLXXXVI en MDCCLXXXVII, op „ het Vasteland, gedaan, *over den Staat der Plantkunde „ te Parys, en een Berigt van de voornaamſte Plantkundigen te dier Stede* (*). —— De groote en verbaazende Staatsverandering, welke *Frankryk*, zints dien „ tyd, ondergaan heeft, zal zommigen misſchien doen „ denken, dat deeze daar zo aangekweekte Weetenſchap „ aan het kwynen geſlaagen is, en met andere Takken der „ Natuurlyke Historie verwaarloosd, althans niet met den „ ouden voorbeeldlyken yver beoefend, wordt. Doch dat „ deeze ſombere verbeelding geenen grond altoos hebbe, „ kunnen ons de *Actes de la Societé d'Histoire Naturelle „ de Paris, Tome I, Prem. Partie*, leeren; welk Stuk in „ den Jaare MDCCXCII het licht zag.

„ Ec-

(*) Zie, hier boven, bl. 138.

„ Eene Redenvoering, daar voor, by wyze van *Inlei-*
„ *ding*, geplaatst, door A. L. MILLIN, kan ons van het
„ tegendeel ten vollen overtuigen. En daar deeze Re-
„ denvoering, behalven dit, ons den *Oorſprong en de Vor-*
„ *deringen in de Natuurlyke Historie in Frankryk*, op
„ eene treffende wyze, ontvouwd, en doormengd is met
„ zeer gepaste Aanmerkingen, tot dit Vak behoorende,
„ heb ik de moeite der Vertaalinge op my genomen;
„ niet twyfelende, of ik zou dezelve, door het plaatzen
„ van dit Stukje in uw *Mengelwerk*, beloond zien. Is
„ dezelve te lang, om in éens geplaatst te worden, gelyk
„ ik vermoede, ik laat de Afdeeling aan u over, en
„ blyf," &c.

* * * *

Menſchen, die nimmer hunne gedagten gevestigd hebben op het Geheel en de Huishouding der Natuure, houden de Natuurlyke Historie voor eene Weetenſchap, alleen geſchikt om de Nieuwsgierigheid te voldoen; maar hadden zy gedagt op de keten en aaneenſchakeling der Weezens, op derzelver betrekkingen, op het algemeen oogmerk hunner wording en verdwyning, zy zouden ontdekt hebben, hoe zeer dusdanige beſpiegelingen de ziel verheffen, en de denkbeelden uitbreiden.

Zonder ons op te houden by deeze overweegingen, zal niemand de Nuttigheid der Natuurlyke Historie kunnen ontkennen, ter opſpeuringe en ontdekkinge van Zelfſtandigheden, geſchikt ten Dieren voedzel, nuttig voor den Landbouw, of bekwaam ten cieraad onzer Tuinen, of dienſtig voor Fabrieken en Kunſten; in 't kort, voor alles wat ten geryve en ter veraangenaaming des leevens kan dienen.

Myn oogmerk is geenzins, hier eene meer uitvoerige optelling te geeven van de Voordeelen, welke de Natuurlyke Historie verſchaft. De onſterflyke LINNÆUS (*) heeft

(*) Het is in *Zweeden* gebruiklyk, de Naamen, die in *us* uitgaan, dien uitgang te ontmeemen, wanneer de Perſoonen, die dezelve draagen, in den Adelſtand overgaan: zo heeft men, in ſtede van LINNÆUS geſchreeven VON LINNÉ, nas dat die groote Man tot Ridder van de Poolſtar verheven werd. De Societeit der Natuurlyke Historie heeft bepaald, nooit eenen anderen, dan zyn waaren, Naam te geeven aan een' Man, die al-

heeft dezelve ten overvloede vertoógd in eenige zyner diep doordagte en vernuftige Verhandelingen.

De beoefening der Natuurlyke Historie hebben de grootſte Mannen niet beneden zich geoordeeld. ARISTOTELES, de Vader der Wysbegeerte en der Oordeelkunde, beſteedde daaraan veele leevensuuren; THEOPHRASTUS en PLINIUS volgden zyn voorbeeld. De Geſchiedenis deezer ſchoone Weetenſchappe naagaande, zou ik alle de beroemde Mannen, die zich des bevlytigden, kunnen oproepen; maar het beſtek, 't geen ik my gezet hebbe, gedoogt zulks niet.

Alle Landen van *Europa*, alleen die Volken uitgezonderd, welke, door Godsdienstdwang, en den Mensch in een Dier herſcheppende Leer des Noodlots, in ſtaage onkunde gehouden werden, hebben zich, met meer of min wakkerheids, en tevens met meer of min goed gevolgs, aan de beoefening der Natuurlyke Historie overgegeeven. Elk derzelven heeft uitmuntende en beroemde Mannen voortgebragt; en zyn 'er ſlegts weinigen, of zy hebben daarin een voorrang boven anderen verkreegen, en eenigen tyd behouden.

Frankryk vertoonde, 't is waar, zich niet het eerst op deeze loflyke loopbaane; doch ſnel waren de ſchreden, welke het maakte, daarop eens den voet gezet hebbende. Het is alleen over het geen *Frankryk* in dit Vak deedt, dat ik u eenige oogenblikken zal bezig houden.

De Inwooners van *Gallien* dagten alleen aan het bearbeiden hunner Landen, en aan het ſtryden. Aan hunne Priesteren, en aan de Druïden, lieten zy alle andere Weetenſchappen over; dan deezer kundigheden in de Natuurlyke Historie bepaalden zich tot het gebruik van eenige nuttige daaglyks in 't gebruik zynde Planten, of tot de bereiding van eenige Artzenyen uit het Plantenryk. Het is elk bekend, met welke geheimzinnige plegtigheden zy de *Circæa*, de *Samolus*, de *Gui*, Planten van welke zy het meeste gebruik maakten, verzamelden; en hoe zeer het vertrouwen, door die plegtigheden ingeboezemd, by den gebruiker de kragt verdubbelde.

De Monniken en Priesters bekleedden, naa het invoeren des

alleen door zyne Verdienſten kan vereerd worden, en hem beſtendig LINNÆUS te noemen.

des *Christendoms*, de plaats der Druïden. Zy droegen, even als deezen gedaan hadden, zorge om het Volk dom te houden, ten einde over 't zelve te heerſchen, en alle kundigheden by zich te bewaaren, om zich noodzaaklyk te maaken. Zy alleen beoefenden langen tyd de Geneeskunde; en, het voorbeeld der Druïden volgende, maakten zy eene Verzameling van Geheimen en Geneeskundige Voorſchriften, gepaard met eene menigte Verdichtzelen, voorgewende Wonderen der Natuur, en leugens van allerleien aart.

Zulk ſlag van Verzamelingen kunnen voor geene ſtukken van de Natuurlyke Historie gehouden worden; doch zy maakten 'er het begin van. Elk zogt vervolgens nieuwe Geheimen te ontdekken, nieuwe hoedanigheden aan den dag te brengen. GILLES DE CORBEIL, Lyfarts van PHILIPPE AUGUSTE, en Kanunnik der Kerke van *Parys*, vervaardigde zesduizend *Latynſche* Verzen over de kragt der Geneesmiddelen uit de drie Ryken der Natuur; maar in 't algemeen lag men zich meest toe op die van het Plantenryk.

Het Dierenryk werd min beoefend, dewyl het minder Geneesmiddelen opleverde. Intuſſchen hadden de *Saraceenen* eenige Dieren uit *Africa* medegebragt. Eenigen deezer zag men zomtyds in de Spelen; en PEPYN DE KORTE hieuw, in een gevegt tuſſchen een Leeuw en Stier, den kop eens Leeuws af met zyn zwaard.

De Vorſten gaven elkander Dieren ten geſchenke. De Calif AROUN-AL RACHILD zondt aan CHARLEMAGNE een Olyphant; een Dier, tot dien tyd, in *Frankryk*, nooit gezien.

Welhaast verſchaften de Kruisvaarten gelegenheid, om den voortgang der Geneeskunde, en der Geneesmiddelen, uit te breiden. De *Franſche* Geneesheeren, die de Koningen en Prinſen op die Tochten vergezelden, vonden zich in de gelegenheid, om gereedlyk veele Planten en Dieren, voor hun volſtrekt nieuw, waar te neemen: gereedlyk konden zy deswegen onderrigtingen bekomen, door hunnen ommegang met de *Arabiſche* Geneesheeren; de *Europiſche* in de Weetenſchappen verre vooruit. LODEWYK DE IX bragt met zich eenige zeldzaame Dieren in *Frankryk*. In de heilige Kapél van *Vincennes* bewaart men nog eene zonderling ingelegde Vaas, waarop verſcheide Dieren van *Syrie* en *Paleſtina* vry goed zyn afgebeeld.

De

De uitſteekendſte dienſten, welke de Monniken, tot op dit tydperk, aan de Natuurlyke Historie gedaan hebben, beſtaan, derhalven, niet in de laffe Zamenſtanzingen, welke zy zelve maakten; maar in de Afſchriften, die zy ons hebben naagelaaten, van de Werken van THEOPHRASTUS, DIOSCORIDES en PLINIUS.

JEAN RUEL, die, in den Jaare MDXXXI, eene Verhandeling over de Planten in 't licht gaf, is de eerſte *Franſche* Schryver, die met regt onder de Natuurkenners mag gerangſchikt worden.

De Naam van LESCLUSE, meer bekend onder dien van CLUSIUS, zou deeze lyst kunnen opcieren. Hy was te *Arras* gebooren, in 't Jaar MDXXVI. Doch, dewyl deeze Stad, ten dien tyde, aan de *Spanjaarden* behoorde, en de Schriften diens Mans, in den Jaare MDLXXVI, te *Antwerpen* uitkwamen, en bovenal dewyl deeze Man in de Kruidkunde, te *Leyden*, leſſen gaf, is het in gebruik geraakt, deezen grooten Man, die voor een der eerſte Grondleggeren van de Plantkunde mag gehouden worden, onder de *Hollandſche* Schryvers te rangſchikken.

PENA, een *Provencer*, Vriend en Tydgenoot van LOBEL, volgt in tydorde; doch de Werken van DALECHAMP verdienen meer de vestiging van onze aandagt. Eer hy het onderſtondt over PLINIUS te ſchryven, lag hy zich toe op de beoefening van de onderſcheide deelen der Natuurlyke Historie; de Plantkunde was zyne meestgeliefde bezigheid, en *Frankryk* heeft aan zynen ouden dag eene Algemeene Geſchiedenis der Planten dank te weeten.

Tot den tyd van HENDRIK DEN IV hadden de Koningen de beoefening der Natuurlyke Historie niet zeer aangemoedigd. Deeze Vorst ſcheen 'er meer agts op te ſlaan. Hy deedt, door den beroemden RABEL, eene Verzameling van Planten afbeelden, door MALHERBE in een Klinkdicht bezongen. Ondertuſſchen levert die Verzameling meer blyks op van den ſmaak in dit ſlag van ſchilderen, dan in de Kruidkunde zelve. De helft van de honderd bladen, waar uit die Verzameling beſtaat, dient om eene verſcheidenheid van Tulpen af te beelden. —— HENDRIK DE IV bewees een gewigtiger dienst aan de Natuurlyke Historie, met het aanleggen der Kruidtuinen te *Parys* en te *Montpellier*; dan zyn-

dood ſtuitte hem in den loop deezer weldaadige verrigtingen.

In dit Tydperk gaf RICHER DE BELLEVAL, Hoogleeraar te *Montpellier*, en Opzigter der Kruidtuin te dier Stede, zyne *Onomatologie* in 't licht; in welk Werk men eenige nutte wenken vindt over de Naamlysten. Aan deezen Man heeft men desgelyks te danken, uitſteekende Verhandelingen over het aankweeken der Moerbezienboomen, en de kunst om Zydewormen op te voeden.

Twintig jaaren naa den dood van HENDRIK DEN IV, wist LABROSSE, eerſte Opziender van 's Konings Tuin, de beſcherming dier Inſtellinge van den Cardinaal DE RICHELIEU te verwerven; maar het was voor LODEWYK DEN XIV bewaard, in *Frankryk* aan de Natuurlyke Historie dat gewigt by te zetten, 't welk dezelve zints verkreegen heeft. De mildheid van deezen Vorst, beſtuurd door zynen eerſten Lyfarts FAGON, verrykte den Kruidtuin, en het Kabinet is aan hem den oorſprong verſchuldigd. TOURNEFORT ging na de *Levant*, PLUMIER na *America*, om vreemde Planten te verzamelen. De Academien van *Parys* en *Montpellier* werden opgeticht.

Het Tydperk van TOURNEFORT werd het meest beroemde voor de Kruidkunde in *Frankryk*. Zyne Leerwyze werd ſchielyk gevolgd, uit hoofde van de in 't oog loopende gemaklykheid. Zynen grootſten roem verwierf hy door de naauwkeurigheid, waar mede hy de Geſlachten onderſcheidde. Schoon zyne Leerwyze naderhand verlaaten, en alleen tegen het Stelzel van LINNÆUS langen tyd verdedigd is, uit hoofde van Volks-eigenliefde, die de Natuurkenners aanzette om dezelve te behouden, zal *Frankryk* zich, ten allen tyde, beroemen, ten Geboorteland geſtrekt te hebben aan dien grooten Man. Zyne Reis na de *Levant* ſtrekt ter proeve van de verbaazende verſcheidenheid zyner kundigheden, van het juist gebruik 't geen hy 'er van wist te maaken, en teffens van de uitgebreidheid en kragt zyns verſtands.

TOURNEFORT moet voor den Stichter der *Flora Pariſiana* aangezien worden. Zyne Historie der Planten omſtreeks *Parys*, zal altoos een uitſteekend Werk weezen, en tot een voorbeeld in dat ſoort kunnen dienen. 't Is waar, zyne beſchryvingen hebben de juistheid niet der hedendaag-

daagſche; maar het ontbreekt dezelve niet aan naauwkeurigheid. De Geneeskundige Eigenſchappen, en de Scheidkundige Proeven van de Academie der Weetenſchappen, maaken dit Werk te belangryker.

Deeze Natuurkundige zwaaide toen ten tyde den Scepter in de Kruidkunde; dan men ontdekte welhaast de ongenoegzaamheid der Wetten door hem voorgeſchreeven. —— VAILLANT volgde hem op. Deeze toonde zich meer bezorgd in de Verdeeling der Geſlachten, bovenal der Soorten. Aan deezen hebben wy dank te weeten eene goede *Paryſche Flora*, vercierd met uitſteekende Afbeeldingen.

VAILLANT hadt eene verbetering ontworpen in de Leerwyze van TOURNEFORT; hy was zelfs op eene geheel nieuwe bedagt, waarvan hy niet meer dan één Clasſe ſchikte, die der zamengeſtelde: hy ſloeg ook meer agts op de *Cryptogamie*, toen zo weinig bekend, en welke de groote DILLON bykans uit den Chaos heeft getoogen.

Eene der uitſteekendſte verdienſten van VAILLANT beſtondt in een veel klaarder uitlegging van de Sexen der Planten gegeeven te hebben. Zyne Academiſche Redenvoering over 't geen hy het Huwelyk der Planten noemt, is wel doorzaaid met eenige gebreken; maar vol keurlyke waarneemingen. Dan hy was de eerſte Ontdekker niet. MILLINGTON, GREW, CAMERARIUS en GEOFFROI, waren hem voorgegaan; doch geen hunner hadt de verborgenheid van de bevrugting der Planten zo duidelyk ontdekt: wat men 'er van gezegd hadt liep in 't ongerymde; en VAILLANT hadt te kampen tegen de hoogagting, waarin TOURNEFORT ſtondt, die alteos deeze waarheid verworpen hadt. 't Was voor den onſterflyken LINNÆUS bewaard, dezelve in klaaren dag te haalen, en ze ten groudſlage te leggen van zyn vernuftig Stelzel.

Frankryk zag ten dien tyde een groot aantal Natuurkundigen te voorſchyn komen. —— PLUMIER, van zyne Reizen te rug gekeerd, beſchreef de Planten van *America*, en beylytigde zich bovenal op de Vaaren-planten van dat Werelddeel. —— FEUILLÉ gaf zyne Reizen na *Peru* in 't licht, en liet een groot aantal Schriften en Tekeningen naa, behoorende tot de verſchillende Ryken der Natuure. —— BARRELIER doortzwierf *Provence* en *Spanje*. —— MARCHAND, GARIDEL, ISNARD, MORIN, en meer en-

anderen, beoefenden, met eenen gelukkigen uitſlag, de Natuurlyke Historie.

Het Werk van DODART, beſtaande uit 131 Plaaten, kwam op kosten van LODEWYK DEN XIV in 't licht, die de Plaaten in zyn Kabinet van Tekeningen deedt bewaaren; en hy voegde een Exemplaar daarvan by de Geſchenken, welke hy van dien aart deedt, aan Koningen, Prinſen en Gunſtelingen.

Het ſchoonſte Werk van deezen aart, 't welk men aan de praalzugtige weldaadigheid van deezen Vorst te danken heeft, is de uitmuntende Verzameling van Dieren en Planten, geſchilderd op Velinpapier, door AUBRIET; aangevangen op last van GASTON; en zedert, zonder afbreeken, voortgezet door verſcheide Meesters. VAN SPAENDONK is tegenwoordig belast met de beſtuuring van dit Werk. —— Deeze allerheerlykſte Verzameling beſtaat reeds uit meer dan zestig Deelen. Het is een Meesterſtuk, uit het oogpunt van Kunst beſchouwd; maar men moet bekennen, dat het van weinig nuttigheids geworden is voor de Plantkunde zelve, bovenal naa dat het *Plantkundig* Stelzel der Sexen is aangenomen; de tekenen ter onderſcheiding van het Geſlacht zyn 'er ſlegts zints eenige jaaren bygevoegd. Dit voordeel verſchaft het intuſſchen, dat 'er eenige Planten in bewaard zyn, die voorheen den Kruidtuin te *Parys* vercierden, en thans daar niet meer in weezen zyn.

Het denkbeeld deezer Verzamelinge bewyst genoegzaam den ſmaak van GASTON voor de Natuurlyke Historie; hy was bovenal een Liefhebber van Planten; zyne beſcherming en milddaadigheid bragten veel toe aan den voortgang der Kruidkunde. Aan deeze beſteedde hy zyne ledige uuren in zyn verblyf te *Blois*, waar hy by zyn Paleis een Tuin hadt aangelegd, zeer uitmuntende door het groot aantal uitlandſche Planten, onder het opzigt van MORISON, een beroemd *Engelsch* Plantkundige, die 'er ons eene beſchryving van heeft naagelaaten.

Cieraads- en zeldzaamheidshalve alleen lag men zich niet op de Natuurlyke Historie toe. De Geleerden zogten dezelve ten algemeenen nutte te doen ſtrekken. LEMERY ſchreef zyne *Hiſtoire des Drogues:* GEOFFROI zyne *Materies Medica.* Eene Weetenſchap, welke alles aan de Natuurlyke Historie moet dankweeten; naardemaal de kennis van de Eigenſchappen der Geneesmiddelen

len overtollig zou zyn, indien men de kunst niet wist om ze te vinden, te onderſcheiden en uit te zoeken. De Scheidkundigen der Academie bevlytigden zich om een groot aantal Planten ſcheidkundig te onderzoeken; maar, dewyl zy zich altoos van vuur bedienden, konden zy geen meer onderſcheidene uitkomſten leveren dan van de verſchillende Gezinnen. De Soorten gaven hun bykans altoos dezelfde uitkomſten op.

Men bevlytigde zich desgelyks om Planten en nuttige Dieren van elders over te brengen. In 's Konings Tuin groeit de Koffyplant, die den rykdom uitmaakt van onze *Franſche* Vastigheden in de Volkplantingen, en welke men niet kan zien zonder met vertedering te denken aan de Vaderlandsliefde van den edelmoedigen DESCLIEUX. De Indiſche Kastanjeboom verciert onze Hoven. Met één woord, men heeft de vorderingen in de Natuurlyke Historie weeten dienstbaar te maaken aan de Geneeskunde, aan den Koophandel, aan den Landbouw, en aan de Kunſten.

De Zendelingen der Geestlyken, die ten dien tyde met de *Jeſuiten* in zo grooten getale over den geheelen Aardbol verſpreid waren, bragten het hunne toe ter bevorderinge van de Natuurlyke Historie, door de berigten welke zy gaven, en de ſtaalen welke zy overzonden; doch deezen hielden zich te zeer op met geweetenswinglandy te oefenen, geenen gaven zich te veel over aan ſchraapzugt, om ſchatten te woekeren; nog anderen om te regeeren: door trok men van hun min voordeels, dan zy zouden hebben kunnen aanbrengen.

Met grooten yver werd de Natuurlyke Historie voortgezet; doch de voortgang was te veel met waggelende ſchreden. Men wenschte om een vastgaander Gids; elk wilde een afzonderlyk Stelzel in de Plantkunde uitdenken. De zodanigen, die een ſcheppenden geest derfden, ſchikten en plooiden de Stelzels van anderen. DILLON werkte in *Engeland*, BOERHAVEN in *Holland*, MICHELI in *Italie*, JUSSIEU in *Frankryk*: deeze Landen betwistten elkander de Heerſchappy in de Natuurlyke Historie. LINNÆUS verſcheen, en *Zweeden* verwierf de zegepraal.

De menigte der Planten, nieuwlings ontdekt, was verbaazend: de Plantkunde liep gevaar een Chaos te worden. Het Sexenſtelzel der Planten ſtrekte ten draad om uit dien Doolhof te komen; en alle de deelen van het

Dierenryk werden teffens gerangſchikt in een algemeen Zamenſtel, waarin LINNÆUS, als ware hy by de Schepping tegenwoordig geweest, alle Weezens beſchreef en rangſchikte, van de meest zigtbaare voor het ongewapend oog, tot die bykans onze waarneemingen met het Microscoop ontglippen.

(t Vervolg by eene nadere gelegenheid.)

EENIGE BYZONDERHEDEN UIT HET LEVEN VAN UCHIALI.

MYNE HEEREN!

„ Dewyl Gyl. te meermaalen zonderlinge Levensberigten en Lotgevallen van Menſchen, die een buitengewoone rol op de Waereld geſpeeld hebben, mededeelt, en der vergetelheid wilt ontrukken, kwam my het volgend zonderling voorbeeld, (my onlangs voorgekomen,) van een armen Boeren-jongen, ten Throon verheven, langs een ſchitterend ſpoor, niet ongeſchikt voor, om ook eenige weinige bladzyden in uw *Mengelwerk* te beſlaan. Vind Gyl. zulks goed, 't zal my aangenaam weezen; terwyl ik blyve

Uw beſtendigen Leezer,

P.

Deeze beruchte Man werd ook door anderen genoemd LUCCHIALI, OCHIALI, ULUCCIALI, of ALUCH ALI, was Koning van *Algiers*, *Tunis* en *Tripoli*, en een der beroemdſte Generaals die de *Ottomanniſche Porte* ooit gehad heeft. — Zyn Vader was een arme Boer te *Caſtella*, een Dorp in *Calabrien*, in het *Napelſche*; en de Zoon werd, mogelyk op 't ſtrand werkende, by eene landing van Zeeroovers, als een Slaaf medegenomen. Zyne ziels- en lichaamsvermogens deeden hem ras boven zyne mededienſtelingen uitmunten, trokken de oplettenheid zyner meerderen na zich, en gaven hem gelegenheid om ter Krygsbaane op te treeden, en van trap tot trap tot het Opper-Admiraalſchap, door zyne Krygs- en Zeevaartkunde,

op

op te klimmen, na dat hy de Leer van MAHOMETH aangenomen had.

Keizer SELIM DE II gaf hem zyne Dochter ter Vrouwe, welken Keizer hy ongemeene dienſten deed. De Throon van deezen Vorst, overgegeeven aan den Wyn en de Wellust, hield hy ſtaande, bevestigde dien, en breidde deszelfs gezag uit; uit erkentenisſe waarvan SELIM hem op den Throon van drie Ryken plaatſte. Hy deed de Turken meer voordeelen behaalen, dan immer de beide BARBAROSSEN en DRAGUT, onder SOLYMAN DEN II, gedaan hadden.

Men zoude een groot Register van alle zyne voorſpoedige daaden en bedryven kunnen ophangen; dan het volgende zal alleen genoeg zyn om het te vooren geſtelde met bewyzen te ſtaaven: en waar mede ik dit Berigt, met byvoeging van eenige toepaſſelyke aanmerkingen, ſluiten zal.

Den 15 July 1570 tastte hy, in 't Kanaal van *Malta*, vier der ſterkſte Galeijen van deeze Orde aan, die, onder aanvoering van den Generaal SAN CLEMENT, beſtemd waren om het Koningryk te hulp te komen, en bragt ze op, na een kragtigen tegenſtand, waarin ruim 80 Ridders, zonder de overige Manſchap te rekenen, ſneuvelden. In het volgend jaar hielp hy mede de Stad *Famagusta* veroveren, en was het alleen, die, in het bewuste Zeegevegt by *Lepanto*, de eer der *Ottomannen* ophield; want, wanneer, in dien Slag, zo wel ALI BASSA, als PORTAUT BASSA, gebiedende de beide voornaamſte Smaldeelen der *Turkſche* Vloot, ten eenemaal geſlagen waren, hield hy zich, van zyn kant, met 91 Galeijen, uit welke dat Smaldeel, dat hy ter linkerhand gebood, beſtond, zo ſterk tegens het Smaldeel van JOHANNES ANDREAS DORIA, dat dezelve, met alle zyne kragten en bekwaamheid, hem niet konde overwinnen. Ja hy viel onverwagt met zulk eene woede op de *Malthezer* Galeijen aan, onder het opperbevel van GIUSTINIANI, dat hy dezelve in wanorde bragt, en de Hoofdſtandaart der Orde veroverde. Vervolgens ſloeg hy tegens de *Venetiaanſche* Galeijen, zodanig, dat agt Capiteins gedood, één gevangen, één Galei verbrand, en elf anderen veroverd, wierden; doch moest, van de laatſte, tien weder verlaaten. In 't kort, hy kwam uit dit Gevegt juist wel niet als Overwinnaar, maar ten minſten als een die niet had kunnen overwonnen worden. By zynen aftogt zogten de Admiraals BASSANO en DORIA te vergeefsch hem aan te tasten, en CAR-

DONA, die 't digtst by hem was genaderd, kwam zeer beſchadigd terug. Wanneer hy nu met een Smaldeel van meer dan 40 onbeſchadigde Schepen in de Haven van *Conſtantinopel* binnenkwam, maakte hem SELIM DE II, in plaats van den geſneuvelden ALI BASSA, tot Generaliſſimus van zyne gantſche Zeemagt; wanneer hy, niettegenſtaande de *Turken* zeer veel verlooren hadden, tot verwondering der gantſche Waereld, binnen weinige Maanden, 250 Schepen, op nieuw, deed uitloopen, en over de Christenen, ſchoon zy Overwinnaars waren geweest, den meester ſpeelde. Naderhand vertoonde hy zich by het Eiland *de Cervi*, by *Capo Montapane*, by *Modone*, by *Navarino*, en by *Corone*, en gebruikte zo groote list, dat zy altyd meenden, dat hy met hen een ordentlyk Zeegevegt zoude aangaan; terwyl, ondertuſſchen, het Jaargetyde hen beide noodzaakte, hunne Zeehavens te zoeken. Als, in 't einde deszelven Jaars, de Prins van *Parma* *Navarino* belegerde, zette UCHIALI een gedeelte van zyne troepen aan land, en ſloeg de belegeraars voor die plaats. In 't kort, de ongemeene ſchranderheid van deezen Renegaat, en daar benevens de oneenigheid der Christen-Admiraals, veroorzaakte, dat, in den Jaare 1572, toen men meende dat *Morea* veroverd, of *Cyprus* wederom van de *Turken* hernomen, of zelfs *Conſtantinopel* belegerd, zoude zyn geworden, de *Ottomanniſche Porte* niet een voet breed lands, en UCHIALI maar een eenige Galei, door de dapperheid van den Admiraal BASSANO, verloor. In 't Jaar 1574 bragt hy het Koningryk *Tunis*, en voornamelyk de Veſting *Goletie*, die Don JAN VAN OOSTENRYK kort te vooren ingenomen, en aan een uit het Geſlagt van PORTOCARERO te verdedigen gegeeven, had, wederom volkomen onder de gehoorzaamheid van den Grooten Sultan. Behalven deeze gewigtige daaden, maakte hy zich nog meer by de *Turken* verdiend, en ontzachlyk by de Christenen, voornamelyk in de onderneeming op de Veſting *Gerbes*, en andere door de *Spanjaarden* bezette plaatzen in *Africa*, in de belegering van 't Eiland *Malta*, en wel meest daar mede, dat hy het Koningryk van *Dalmatien*, de Eilanden in den *Archipel*, de Koningryken van *Napels* en *Sicilien*, en byna alle de Zeekusten der Christenen aan de *Middellandſche Zee*, met geduurige en omtrent altyd voor hem gelukkige Kaperyen en Landingen, ontrustte: dit bewoog de Pauzen PIUS DEN V en GREGORIUS DEN XIII, alsmede den Koning

ning van *Spanje*, PHILIPS DEN II, dat zy, met het aanbieden van groote Rykdommen, gewigtige Landeryen en aanzienlyke Eertytelen, hem zogten te beweegen, dat hy den *Turkſchen* Godsdienst zoude verlaaten, en den *Chriſtelyken* weder aanneemen; doch hy wilde daar na niet luisteren; hoewel men zegt, dat MARCUS ANTONIUS COLONNA, Onderkoning van *Sicilien*, het daaromtrent, na den Zeeſlag by *Lepanto*, reeds op een goeden voet had gebragt, en dat het zoude gelukt zyn, indien het niet door de misgunst en door de byzondere vyandſchap tusſchen hem en den Cardinaal VAN GRANVELLE belet was. UCHIALI zogt de Vrede, die SELIM DE II, in den Jaare 1574, met de Christenen ſloot, te beletten, en dezelve naderhand, onder AMURATH DEN III, te breeken; doch dit werd in het Jaar 1576 door den *Perſiaanſchen* Oorlog belet. Het is aanmerkelyk, dat hy te dier tyd, toen hy den hoogſten top van eere had beklommen, aan zyne arme Moeder dagt, en, om haar te zien, aan de Kusten van *Calabrien* kwam: en wanneer de *Spaanſche* Onderkoning verzekering van hem, en hy wederom van denzelven, genomen hadde, liet hy ze by zich aan boord komen, en zond ze met groote geſchenken terug; verdraagende zeer geduldig, dat zy hem over zynen afval met hevige woorden beſtrafte: ondertusſchen was deeze Held ook vry zeer aan de wellusten overgegeeven. Hy behield de hooge Eerampten, die hem SELIM DE II gegeeven had, tot aan zyn' dood, die te *Conſtantinopel*, in hoogen ouderdom, voorviel.

Welk een ruim veld van beſpiegelingen kan deeze korte Leevensſchets niet aan de hand geeven voor den opmerkenden en Christen-Wysgeer, daar toch de geheugenis, ook van deezen man, niet te vergeefsch tot ons gekomen is! Uit alles zyn leeringen te trekken, die nuttige einden behooren te bereiken. —— Men zoude hier veel kunnen vraagen; als, by voorbeeld, waartoe dit mensch, met zo veele natuurlyke bekwaamheden bedeeld, juist in handen van *Turkſche* Roovers moest vallen, en daar door gelegenheid krygen, om, tot zulk een aanzienlyken en veelvermogenden ſtand verheven, de ongeloovige *Turken* groot te maaken, en het Christenryk zwaare nadeelen toe te brengen? waarom niet liever in andere handen gevallen, die hem in de gelegenheid ſtelden om zyne vermogens ten nutte van 't Christendom, ten nutte van JESUS Ryk op aarde, dat der deugd en waarheid,

te beſtéden? Dan men zwyge; en hy, die eene alregeérende Voorzienigheid erkent, zal ook zyne hand in dit geval eerbiedigen, en, over 't geen men niet doorzien kan, geen beſliſſend vonnis vellen. —— Wy weeten toch, dat God, het kwaad zelve zynen loop laatende, zyne hoogwyze einden daar door weet te bevorderen. —— En wie weet hoe veel kwaad, door hem, als een werktuig der hoogſte Regtvaardigheid, (ſchoon, op zichzelve beſchouwd, verkeerd handelende,) naar 't juiſte regt geſtraft is! —— Dit is ten minſten zeker: hy maakte een ſchakel uit van die groote keten der Weezens, welker opperéinde in de hand des Eeuwigen is, en een geheel uitmaakt, waarin het onmerkbaarſte ſchalmtje onontbeerlyk is, en zyn invloéd op de grootſte heeft.

Zo zag men weleer eenen ABNER, wegens zynen hoogmoed en ontrouw aan Koning ISBOSETH, door een onregtvaardigen JOAB gedugt geſtraft, ſchoon de eerſte met dat alles medewerkte ter vervulling van Gods raad, om DAVID ten Throon van *Iſraël* te verheffen, en *SAUL's* Zoon 't Ryk te ontweldigen. En hoe veel opmerkenswaardigs, in dit vak, leveren alle gewyde en ongewyde Geſchiedenisſen niet op! Dat wy dan daaruit leeren ons zelven kennen en 's Heeren hoogheid eerbiedigen!

HIER NA.

Zedelyke Beſchouwingen.

Als een man geſtorven is, zal hy wéder leven.

JOB.

Is het eene waarheid, dat wy, ondermaanſche ſchepzelen, door onzen wyzen Schepper, niet alleen voor dit leven geſchikt zyn; maar dat wy, aan geene zyde van het graf, *hier na*, eénen anderen ſtaat te verwagten hebben? dat dan het aandenken hier aan ons tot wezenlyk heil gedye; daar eens de dag zal aanlichten, die groote dag, waar op beloóning, of ſtraf, ons lot zal zyn; waar in *elk*, volgens de ronde taal van 't Heilig Bybelwoord, *zal wegdraagen na het géen hy hier in 't lichaam gedaan heeft, het zy goed, het zy kwaad!* —— ja *hier na* zullen allen, die hier geſtorven zyn, wéder leven: — *hier na*, na de ſlooping van deeze beneden-Waereld, zullen alle doóden, zelfs de verborgenſte, in het hel-

gelderst daglicht gepharst worden: —— *hier na* zal geen onderscheid van persoonen zyn. Hy, die zich alle dagen vertoonde, *gekleed met purper en fyn lynwaat, levende vrolyk en prachtig*, zal gelyk staan met den slaaf, die hier in ketenen geklonken was.

ô Stervelingen! denkt altoos aan *hier na*.

Gy, die u onophoudelyk in de Weelde baadt, die met God en zynen dienst lacht, denkt eens aan *hier na!* Dazelyks weggesleept door een aantal zinnelyke Vermaaken, geeft gy uwe lusten den ruimen teugel; niets kan u deeren; gy hebt overvloed van schatten, geniet gezondheid, elk buigt zich op uwe wenken, daar het eene vermaak het andere als opvolgt. Maar, helaas! aan God en zyne bevelen te gedenken, dit acht men veel te laag, dit is enkel goed voor het laag, onkundig, gemeen; en dus leeft men alle dagen, als of zulks eeuwen zoude voortduuren, en zo slyt men zyne dagen, zo eindigt men zyne jaaren, zo sterft men; uit het midden der Vermaaken, uit het volle gewoel der Waereld, word men opgeroepen; de dood klopt aan; onze levensdraad word afgesneden, en wy zyn niet meer: rampzalige nagedachte, als gy eens aan den grooten Koning der Waereld rekenschap zult moeten geeven van die talenten, die gy van Hem ontvangen had.

En hoe zullen zy, *hier na*, voor den Throon der Godheid staan, die hier hunne voeten gezet hebben op den nek hunner Natuurgenooten; die hunnen throon gesticht hebben op de puinhoopen der Verdrukten, der Onschuldigen; onschuldig bloed hebben doen vloeijen, en hunne ooren gestopt voor de billyke klagten, verzoeken en smeekingen, hunner Broederen! Dan, liever schuiven wy het gordyn voor dit tooneel, en rigten onze beschouwingen tot andere voorwerpen.

Komt hier gylieden die het geld tot uwen God maakt; wat zullen uwe stapelen gemunt metaal u *hier na* baaten? wat voordeel uwe zakken gouds u aanbrengen? daar gy den behoeftigen, en die gebrek leed, niet hebt medegedeeld. Als onder het goud verzonken, wist gy u altoos, door allerlei slinksche voorwendzelen, van den nooddruftigen te onttrekken. —— Hoe dikwils stopte gy uwe ooren voor de aandoenlyke klagtoon der biddende armoede! hoe menigmaalen sloot gy uwe oogen voor de traanen der schreijende ellende! en, wierd soms uw versteende hart bewogen, om eenige hulp te bewyzen aan den lydenden, dan was uwe gift *zeer* gering, en daarenboven nog gepaard met de hartgrievendste bejegeningen. —— ô! gy Gierigaarts! hoe zullen *hier na* uwe gedraagingen voor u uitloopen, als gy voor God zult verschynen, te gelyk met hun, die gy, hier op aarde, in de bitterste armoede hebt laaten worstelen, en die gy, met eene kleene hoeveelheid van uwe schatten, draaglyke dagen had kunnen ver-

verſchaffen! —— Wel dan, hebt gy nog eenige aandoeningen voor uwe medeſchepzelen? maakt almog een loflyk gebruik van uwe ſchatten, eer het te laat is; denkt aan de duidelyke taal des Bybels, dat *Gierigaarts het Koningryk van God niet zullen beërven:* dus, denkt aan *hier na!* — En zo ſpreekt onze Godlyke Meester insgelyks het wee uit over den Geveinsden, dat hun *hier na* te wagten ſtaat, die, onder ſchyn van Godsdienst, de grootſte euveldaaden verrigten; met God in hunnen mond pleegen zy zonden op zonden; als Verkondigers van 's Heeren Woord *mismaaken zy hunne aangezigten, op dat zy van de menſchen mogen gezien worden*, terwyl zy hun werk maaken om de gunst der Grooten en Aanzienlyken deezer Waereld te verkrygen, de *voorzaanzittinge der maalty-den* te verwerven, en, daarenboven, door hunnen invloed, dikwils oorzaak zyn van beroeringen, burgertwisten, en zo veele rampzalige voorvallen —— met één woord, zy belyden God met hunnen mond, maar hun hart is verre, zeer verre, van Hem; en, daar zy geduurig hunne Medenatuurgenooten als toeroepen: *Denkt aan uw uiterſte, en gy en zult niet zondigen!* denken zy weinig voor zichzelven aan *hier na.*

Is nu het aandenken aan eenen anderen ſtaat, voor dezulken, die weinig goeds hier op aarde verrigtten, niet zeer ſtreelende en voldoende? 'Er zyn 'er egter, wien de bewustheid van een ander leven na den dood groote, zeer groote, genoegens verſchaft.

Hoe aangenaam moet het aandenken zyn der zulken, die hier, uit edele beginzels, *den naakten hebben gekleed, den armen van hun brood medegedeeld, de traanen der ellendigen hebben afgedroogd, de Weduwen tot een Man, den Weezen tot een Vader*, geweest zyn! welke heerlyke genoegens verſchaffen hun die uitmuntende daaden reeds hier! hoe worden zy van elk geacht, bemind en geëerbiedigd! hoe gerust kunnen zy hunne hoofden nederliggen! daar de herinnering van wezenlyk goed gedaan te hebben hun in de uure des doods de aangenaamſte kalmte verleent: en hoe groot zal *hier na* het loon zyn hunner Christlyke verrigtingen; daar hun Godlyke Meester hun zal inleiden in een volmaakt zalig Geweſt, en, volgens zyne eigene onfaalbaare woorden, tot hun zal zeggen: *Het geen gy aan den ellendigen gedaan hebt, dat hebt gy aan my gedaan; gaat in, in de eeuwige vreugde!* —— Ja, de gerustſtellende verzekerdheid van, hier op aarde, braaf, deugdzaam, geleefd te hebben, is altoos, en voor alle menſchen, een aangenaam aandenken aan *hier na.* Daar wy alle weeten, en daaglyks door de ondervinding gewaar worden, dat het *den Mensch gezet is, eenmaal te ſterven*, weeten wy ook, dat, *als een man geſtorven is, hy weder leven zal:* dan waar toe? om eens *hier na* het loon zyner daaden te verwerven. —— Heeft nu eene ingetogene Maatigheid by ons-

zel-

selven plaats gehad? hebben wy eene allezins strikte Regtvaardigheid aan onzen Evenmensch betoond, en eene voorbeeldlyke Godsdienstigheid geoefend aan onzen God, aan Hem, aan wien wy al ons heil en genietingen, in alle deelen, ten hoogsten verschuldigd zyn? dan hebben wy niets te vreezen: dan zal de dood voor ons geen Koning der verschrikkinge zyn; maar een bode van blydschap: dan zullen wy, met een vast geloof en vertrouwen, reikhalzen na die volmaaktheden, die alle braaven genieten zullen aan de andere zyde van het graf: en hoe troostvol moet het aandenken aan *hier na* voor dezulken zyn, die hier door den dood elkanders liefderyk byzyn moesten missen!

Deugdzaame Echtelingen! scheurt de dood u vaneen, *hier na* zult gy elkanderen in een volmaakter staat aanschouwen. Het is slegts voor een korten tyd; aan de andere zyde van het graf zult gy opstaan, om u eeuwig met elkander in Gods nabyheid te verheugen.

Waardige Ouderen! neemt de dood uw Kroost van u weg, uwe veel beloovende Zoonen of Dogteren; weent niet over hun. Zyt gy ten volle overtuigd, alles in het werk gesteld te hebben, ten einde hun geschikt te maaken tot waardige Burgers van den Hemel; groot zal dan uw loon zyn ten dien dage, wanneer gy, voor den Throon der Godheid staande, met opgeregten hoofde zeggen zult: *Heere! zie hier de Kinderen die gy my gegeeven hebt!*

Wie twyfelt nu nog één oogenblik aan de nuttigheid, noodzaaklykheid en troostrykheid, om dikwils aan *hier na* te gedenken? en, helaas! hoe weinig word, door ons menschen, aan hetzelve met ernst gedagt! Als overstelpt door de woelzieke Waereld, leven wy den eenen dag als den anderen, en zo verscheidene jaaren voort; en, treft ons, op het onverwagtst, eene doodlyke krankheid, die ons op den rand van het gaapend graf voert, dan beklaagen wy te laat ons pligtverzuim, dan denken wy aan God, dan hoopen wy op zyne groote barmhartigheid en menschenliefde, die wy zo dikwils baldaadiglyk in den wind geslagen hebben, en denken dus met angst en siddering aan *hier na.* — *Dat gy dan in deezen uwen dag nog bekent, wat tot uwen vrede dient, eer het verborgen word voor uwe oogen:* leeft altoos op het heerlyk voetspoor van een Christen; vertrouwt op Hem, die u door alle de verwisselende tooneelen van dit leven helpen zal: en, zyn rampen, onspoeden of verdrukkingen, hier uw lot, zyt getroost, berust in Gods wyze schikkingen, en leeft deugdzaam: uw Vader die in de Hemelen is, ziet, weet en kent, uwe omstandigheden, en het is ten uwen nutte alles wat hy u op deeze aarde doet wedervaaren; *hier na* zullen alle traanen van uwe oogen afgewischt worden, in die plaatze, daar droefheid noch moeite zyn zal, maar eene onophoudelyke voortduuring van

ongestoorde zaligheden, *die nooit oogen gezien, nooit boren gehoord, en nimmer in de gedagten van eenig sterveling zyn opgeklommen.*

Dat wy ons dan in het Godsdienstige en Burgerlyke altoos gedraagen met voorzigtigheid, en onze daaden bestieren met bescheidenheid: zo mogen wy met blymoedigheid vertrouwen op, en berusten in, Gods Vaderlyke zorgen, zo lang wy hier op deeze aarde zyn.

Zo zullen wy hier reeds, wanneer wy ons in alles zoeken te schikken naar Gods volmaakten Wil en Welbehaagen, die troostryke gemeenschap met onzen God ondervinden en genieten, welke slegts een aangenaame voorsmaak en onderpand is van die, alle onze verbeelding te boven gaande, verlustiging, welke uit Gods onmiddelyke tegenwoordigheid zal voortvloeijen, *hier na*, in de toekomende Waereld!

't Is waar, de Dood zal my in yz'ren kluisters klinken;
Maar myn Verlosser zal my van dien dwang ontslaan,
Wen tyd en sterflykheid in de Eeuwigheid verzinken.
Hier daagt ons Heil bewolkt, daar blinkt het eens volmaakt!

PROEVE, OVER HET TE HOOG GEVOELEN VAN ZICHZELVEN.

Hoewel Zelfliefde eene Gemoedsdrift is, welke zich nooit in een zeer beminnelyk licht voordoet, heerscht zy nogthans zo algemeen in de Wereld, dat het ons betaame, over dezelve met geen grooter maate van strengheid te spreeken, dan wy zelve verdraagen kunnen.

Wanneer wy handelen over zekere Misdryven of gevaarlyke Beginzels, welke wy zelve of niet pleegen of niet omhelzen, staat het ons vry de taal van heftige berisping te gebruiken, zonder gevaar te loopen dat men ons van Geveinsdheid zal beschuldigen. Maar als wy ons uitlaaten over eene Drift, van welke misschien nimmer eenig Mensch geheel en al vry was, moeten wy daarvan spreeken met eene nederige inagtneeming van de broosheid onzer Natuure, of ons te vrede houden met onzen misslag te erkennen, en ons deel te neemen in de algemeene blaam. Eene Verhandeling tegen de Zelfliefde zou anderzins daarvan een belachlyk voorbeeld opleveren.

Maar welk een aandeel van Zelfliefde het Menschdom in 't algemeen te beurt moge vallen, eenigen onzer mogen die zo zeer in zichzelven of anderen ontdekken, dat zy 'er een nuttig onderwerp voor een Vertoog van maaken, en 'er eene voegelyke gelegenheid uit ontleenen om dezelve te bedillen, bovenal wanneer dezelve tot eene onverantwoordelyke hoogte loopt,

loopt, den mensch grommig, ongemaklyk en belachlyk, doet worden, daar hy voldoening en geluk verwagtte.

Zelfliefde kan men tot Zelfbehoudenis t'huis brengen, als de bron uit welke dezelve voortvloeit; een regtmaatig en natuurlyk beginzel, 't welk ons van de wieg tot het graf byblyft, en nooit gelaakt kan worden als het niet vergezeld gaat van oneerlykheid of lafheid. Het is alleen door wettige middelen, dat een Mensch regt hebbe zyn Leeven en zyne Vryheid te verdedigen.

Een tak der Zelfliefde, zeer algemeen in het Gezellig Leeven, bestaat daarin, dat wy onszelven van te veel Aangelegenheids agten, of althans van meer Aangelegenheids dan wy met de daad zyn, en, in gevolge daarvan, anderen te laag stellen; want men hebbe hier in aanmerking te neemen, dat geen Mensch eene Deugd op de lyst zyner Deugden aanschryft dan ten koste van een ander. Alles wordt by vergelyking gewaardeerd. —— Hy, die zichzelven zeer verstandig agt, zal zyn Buurman voor een Domkop houden; en niet weinig van het genoegen, 't welk wy uit onzen Rykdom scheppen, ontstaat uit de bedenking, dat de meesten rondsom ons het missen. Zo hoog is ons gevoelen van ons eigen verstand en wysheid, in het beleggen onzer zaaken, en in onze leevenswyze, dat wy ons menigmaal verwonderen, hoe de menschen gelukkig kunnen leeven, als zy niet juist leeven gelyk wy.

Deeze zeer gunstige gevoelens van onszelven, in voorkeuze boven anderen, verschaffen negen tiende van het onderhoud; waarmede men den tyd op de beste Theepartyen kort. Wat zou Juffrouw A anders te zeggen hebben, indien zy niet herinnerde, in welk een elendig Kleed Juffrouw B zich onlangs vertoonde; welk een schraalen Maaltyd Juffrouw C gaf; op welk eene slegte wyze Juffrouw D haare Kinderen opvoedt, en welk eene styve handeling van de Kaart Juffrouw E eigen is? Hoe gereed en natuurlyk verwagt zy, dat wy het bewonderend oog zullen slaan op haare daar tegenovergestelde Begaafdheden of Deugden; haare fraaije Kleeding; haar rykvoorzienen Disch; haar uitmuntend plan van Opvoeding, en bevallig speelen op de Kaart! In 't kort, men mag zeggen dat dit regtstreeksche Dievery is, en dat deeze Dame het goedvindt haare Kennissen van alle derzelver goede hoedanigheden te berooven, om de som van haare eigene te vergrooten. Voor zulk eene Dievery weet ik geen beter verschooning, dan het zeggen: „ Hy die bestoolen is, en het niet weet, „ laat hy des onkundig blyven, en hy is geheel niet be„ kort."

Dan het is blykbaar, dat, indien de Hooggevoelendheid van onszelven alleen ten gevolge hadt zulke ten toon spreidingen van ydelen Trots als alleen belachlyk mogen heeten, dezelve

als

als zodanig mogten behandeld worden. Een vry ſlegter gevolg, egter, vrees ik, is in dit geval te duchten, en grypt maar al te dikwyls plaats. Ik meen eene geſchiktheid om anderen te benyden, de verdelgſter van geluk; als mede eene om anderen te bedillen, de moeder van duizend valschheden.

Nyd nu is eene drift, welke zo allengskens de ziel vermeestert, en die, eens daarin wortel geſchooten hebbende, met zo veel moeite uitgeroeid worde, indien dit ooit geſchiedde, dat wy niet te zeer op onze hoede kunnen weezen tegen de eerſte bekruipingen, noch te dankbaar aan den zodanigen, die ons de bron daarvan aanwyst, en toont hoe deeze ons kan vermeesteren van eene zyde daar wy het minst verwagten. —— Wat Bedilzugt betreft, zonder in aanmerking te neemen dat deeze de onbevalligſte is van alle geſteltenisſen, komt dezelve het naast van alle aan hebbelyke valschheid. Een Bedilziek Man maakt zeldzaam zwaarigheid iets toe te voegen aan 't geen met de daad waar is; of, indien hy onderrigt worde dat 'er geen waarheid geheel is in het verhaalde geval, zal hy het noode laaten vaaren, en ſtout zich tegen alle wederſpraak verzetten.

Een tweede ſlegt gevolg in de boven maate Hooggevoelendheid van zichzelven, en de daar aan verknogte hoedanigheid van Bedilzugt, is, dat wy allengskens zo geheel ons laaten wegſleepen om op de zaaken van anderen te letten, dat wy tyd noch genegenheid hebben om op onze eigene agt te ſlaan. —— In de daad, men kan niet verwagten, dat, wanneer wy in 't gedrag van anderen zo veele byzonderheden aantreffen die ons gelegenheid verſchaffen om te zegepraalen, wy geneedlyk zullen afſtaan van zulk eene vermaakverſchaffende bezigheid. Vanhier is het niet te verwonderen, dat, wanneer wy nooit *in onszelven* zien dan om goed te keuren, en nimmer *na buiten* dan om te veroordeelen, onze wysheid in het een en het ander geval zeer twyfelagtig zal voorkomen aan het oog van hem, die zich in een ſtand geplaatst vindt om onpartydig over beide te oordeelen. —— Mevrouw KERMKWALYK, van eene zeer oude Familie, en die een groot aantal Verwanten heeft, is zeer verre gevorderd in de kunst om fout by allen te vinden, uitgenomen by zichzelve; en, dewyl haar rang haar den toegang geeft aan veele tafels, ontbreekt het haar nooit aan gelegenheid om haar Talent te werk te ſtellen. Wat gisteren gebeurde is de ſtoffe des geſpreks voor heden. Het Eetenuur was te vroeg of te laat geſteld; of, 't geen erger is dan beiden, zy kon op zulk een uur niet eeten. De Maaltyd was te ryklyk of te ſchraal; een gedeelte *ongaar*, een gedeelte te gaar; de ſchotels waren niet goed geſchikt, of werden te ſchielyk afgenomen; 'er verliep te veel of te weinig tyds tusſchen de aanregtingen; het Naageregt was kostbaar, doch zonder ſmaak in de keuze; het Gezelſchap was geheel

niet

niet van hare verkiezing; en zy verwonderde zich dat *zekere Lieden* aan hun tafel *andere Lieden* vroegen, als zy wel wisten dat *sommige Lieden* in zulk Gezelschap niet verkoozen te zyn. —— De Koffy was slegt, de Thee koud; zy zou het nooit in de gedagten durven neemen om haar Gezelschap zulk een Avondmaaltyd op te disschen; om niet te spreeken van de Kaarten, die blyk droegen van meermaals gebruikt te zyn, en dat men om zeer klein geld speelde. —— Wanneer alle deeze byzonderheden hairfyn zyn uitgeploozen; krygen de Kleederen van het Gezelschap eene beurt, en niets kon men slegter bedenken. —— Nogthans, met al deeze bedreevenheid óm misslagen by anderen te vinden, ziet Mevrouw NEERMEWALYK niet, dat haare eigene veel verbeterings noodig hebben, en dat zy het zelden onderneemt om anderen te overtreffen; zonder deswegen op haare Vrienden dubbel wraak te neemen.

Naardemaal het openbaar is, dat zulk eene gesteltenis, op Hooggevoelendheid gegrond, tot Nyd aanleiding geeft, is het zeer te verwonderen, dat een redelyk Schepsel eene drift botvieert, niet alleen haatlyk in zichzelve, maar zo lastig voor den geenen die 'er zich door laat plaagen. —— Kon het goed gevoelen van onszelven, van 't geen wy doen, of wat wy bezitten, bepaald worden binnen behoorlyke perken, het zou misschien nu en dan zich lugt geeven door een weinig schadeloozen trots uit te dampen, doch in 't einde strekken om ons eene wel te vredenheid en vergenoegdheid te bezorgen; het zou onderstand aan den armen, en troost aan den vlytigen, verschaffen: en 'er valt geen twyfel aan, of veel redelyke opbeuring is 'er te ontleenen uit de beschouwing van den dikmaals ongelukkigen toestand der Ryken, der Magtigen, der Wellustigen, wanneer men dien vergelykt met den staat der zodanigen, die in eene vreed- en deugdzaame onbekendheid leeven, vry van de zorgen des Rykdoms, vry van de gevaaren der Wereldlyke Hoogheid, vry van de dwaasheden der Ligtzinnigheid. —— Maar, wanneer wy dit bedrog zo verre uitstrekken, dat wy ons eigen gevoelen ten maatstaf gebruiken van alles wat welvoegelyk is, zullen wy het niet laaten berusten by ons alleen belachlyk aan te stellen; maar, door een nydig, te onvrede en bedilzugtig, gedrag, onze leevensdagen verbitteren, en de rust van anderen stooren. En zulk eene gesteltenis loopt zo rechtstreeks aan tegen Geluksbevordering, dat wy, waar wy dezelve aantreffen, vast mogen stellen, dat wy de ongelukkige vereeniging zien van een zwak hoofd met een slegt hart. Geen Mensch is zonder grootschheid; doch grootschheid in kleine dingen, in zaaken die ons niet betreffen, is een zeker kenteken van gebrek in verstand.

Schoon wy opregt moeten bekennen, als wy ons eigen hart

onderzoeken, dat de meeste Menſchen een veel hooger gevoelen van zichzelven hebben, dan zy verdienen, geloof ik nogthans, dat de nette uitgeſtrektheid van dat gevoelen, en hoe veel 'er van mag afgenomen worden, voor geen mensch te bepaalen valt.

Eenig licht kan hier over verſpreid worden door aan te merken hoe de Menſchen doorgaans gewoon zyn, een Ongelyk, hun aangedaan, te ſchatten; in dit geval, men moet het bekennen, dwaalen zy zelden in het te laag te ſtellen. Het is dit Zelfbedrog, 't welk de Menſchen zo gramſtoorig maakt, wanneer 'er praatjes ten hunnen nadeele verſpreid worden; in de Geregtshoven treffen wy keurlyke voorbeelden hiervan aan, in de ſchaden, welke de Klaager wegens eene Belediging opgeeft, 't zy deeze daadlyk of ingebeeld is. Deeze gaan dikwyls zo wyd en verre het Ongelyk te boven, dat 'er weinige gevallen zyn, waarin de Klaager voldoening erlangt geheel overeenkomſtig met zyne verwagting. Ik herinner my een geval van een Heer, die een Boekdrukker in regten vervolgde, wegens de uitgave van een Libél, ſmaalende op zyn byzonder en openbaar Character. Hy begrootte het nadeel, hem toegebragt, op *Tienduizend Ponden Sterling*; maar zo wyd verſchilde het gevoelen des Regters van 't geen hy wegens zichzelven dagt, dat hem niet meer dan *Honderd Ponden Sterling* werden toegeweezen: en misſchien zou, indien ons denkbeeld van onze aangelegenheid en verdienſten kon gebragt worden tot een vraagſtuk op deeze wyze te bepaalen, het dikwyls gebeuren, dat het honderdſte gedeelte van onze verdienſten ons ſlegts werd toegekend.

Van Beledigingen ſpreekende, mag ik hier aanmerken, hoe het niet onaartig is op te merken, met welk eene geneigtheid elk het Ongelyk, hem aangedaan, vergroot. Heeft hy door bedrog van anderen ſchade geleden, hy heeft meer geleden dan ooit iemand leedt; is hem ſchade door ongeluk overgekomen, dat ongeluk was het zeldzaamſte 't geen ooit iemand trof. Zyne Kwaalen zelve geeven voedzel aan de drift van ydelen trots. Zyn Jicht was geweldiger, zyn Koorts gevaarlyker, zyn gebrooken Been bezwaarlyker te zetten, dan hy immer van een ander hoorde. Zo zeer zyn zommige Menſchen 'er op geſteld om over dergelyke toevallen, hun overgekomen, uit te weiden, dat zy 'er groot vermaak uit ontleenen, en denken het aan anderen te ſchenken.

Zich te verbeelden dat de Wereld zich onzer zeer aantrekt, is geen ongemeen zwak uit Hooggevoelendheid hervoortkomende. Een Kruier vroeg zyn' Medekruier, wat de *Wereld* van zyn aanſtaand Huwelyk dagt? Deeze belangſtelling in het gevoelen der Wereld is ſlegts eene ſoort van Gemaaktheid; want zeer weinige Menſchen bekreunen zich, met de daad,

daad, over het gevoelen der Wereld, in eenige zaak, welke zy met ernst begeeren; en de Wereld ſtaat in zo verre met hun op gelyken voet, dat zy nimmer eenige bezorgdheid ten aanziene van haar gevoelen toonen, zonder de kwelling van eene teleurſtelling.

Van alle Menſchen zyn Dichterlyke Minnaars 'er meest op geſteld, dat de *Wereld* deel neeme in het wél ſlaagen hunner Liefde. Zulks brengen zy tot het uiterſte, dat zy de onbezielde Schepping 'er in willen doen deelen. Slaagt zulk een Minnaar niet by zyne Schoone, dan moeten niet alleen de Vogels ophouden van zingen; maar de Zon niet meer ſchynen, de Rivieren niet langer ſtroomen, en de ruiſchende Beekjes droog worden, tot dat een lachje van zyne Beminde daaraan weder kragt geeve.

Over het geheel voegt het ons, wanneer wy een goed gevoelen van onszelven koesteren, even gunſtig van anderen te denken, die alle deeze verborgene hoedanigheden kunnen bezitten, uit welke onze Zelfbewondering ontſtaat.

Verſchil van begrippen en gedrag in kleine zaaken, is beneden de opmerking van een verſtandig Man, die zyne goedkeuring of berisping bewaart voor bedryven, meer voegende aan de Waardigheid zyner Natuure, en belangryker voor zyn Geluk.

SPREUKEN.

Hy ſtelde veele Spreuken in orde.

PREDIKER.

Het moet een hooger Weezen zyn, 't welk de eergierige oogmerken der Menſchen *daar* paalen zet, waar het menschlyk vermogen ſchynt te kort te ſchieten.

Het is 't gewoone lot der Menſchen, zich zelven in grooten voorſpoed te vergeeten.

De Regter, die de leugen en het onregt lief heeft, is dikwyls magtiger dan de Monarch: want deeze grondt het goede op de Wetten; maar de andere grondt 'er het kwaade op.

Wanneer men onmagtig is om zyne Vrienden onmiddelyke hulp toe te brengen, doet men beter, zich, voor het oog der Waereld, onverſchillig jegens hen te gedraagen, en in ſtilte voor hun te werken.

Hy, dien het alles naar zynen wensch gaat, ziet de elendigen zo onverſchillig zuchten, als een verzadigde de armen honger ziet lyden.

Men moet zich bemiaanelyk gedraagen, wil men bemind worden.

De Natuur is met weinig, zeer weinig, te vreden; maar de behoeften der Weelde zyn onverzadelyk.

Een regtſchapen Man blyft zich zelven altoos gelyk, lyd, zucht, en vergenoegt zich met de vrugten van zynen vlyt, hoe kleen zy ook mogen weezen, of met de gaven die hem uit de hand der menschlievendheid en der grootmoedigheid toevloeijen.

Het is de albeſtierende Voorzienigheid, die het pad van den Worm op zyn blad, en de lotgevallen der Menſchen in den kleenen cirkel van hun ydel leeven, aftekent.

Het is God, die het Zandje der Woestyne, even als den Waereld-bol, in weezen houd.

Het is die Voorzienigheid, die de goederen des geluks, met Wysheid, onder de menſchen verdeelt.

Vergenoegdheid in ons lot is zo gelukkig, als betamelyk, voor Christenen, die gelooven, dat geen blind toevgl, maar eene wyze Goedheid, ja een Vader, alles beſtuurt.

Hoe kort is 's menſchen leeven op deeze aarde! ſlegts een ſtoſje op 't groote vak des tyds: de wind ſluift het weg, en 't is niet meer! —— En wat is dit geheele tydvak, wat alle de Eeuwen der Waereldduuring, by de Eeuwigheid, voor welke de menſchen beſtemd zyn?

Het is de Almagtige Schepper der Natuur, die, onder alle de verwisſelende gedaanten der Waereld, onder alle de vermengde werkkragten der Natuur, de Waereld draagt door zyn Alvermogen, en zelfs geen ſchaduw van verandering kent.

De gantſche Waereld, met alle haare Voortbrengzelen, zo wel daar, waar eeuwig Ys de Poolen omſluit, als daar, waar loodlynige ſtraalen de getaande Bewooners verzengen, is een heerlyk, een verbaazend, Tooneel van Godlyke Grootheid.

De Mensch is veel grooter dan het voortreflykſte Dier; en al wat hem aan Lichaamskragten ontbreekt, kreeg hy dubbel in de grootheid en edelheid van zyne Ziel zerug.

Wien kwam het, in de vroegere Eeuwen der Voor-Waereld, ooit in den zin, wanneer hy, hier en ginds, een trotſchen Elk, als het cieraad des Wonds, als de aangenaame ſchuilplaats van den dartlen Wildzang, bewonderde, dat die Boom, en eene menigte van zyne ryzende Woudbroeders, eens dienen zoude, om duizende menſchen over de ſchuimende golven te voeren, en nieuwe Waerelden op te ſpooren?

Wie vormde den Geest des Menſchen? wie gaf hem vernuft, aandrift, moed? wie beſtuurt zyne kragten, zyne keuze? Is het God niet, die de Aarde en haare Volheid voortbragt?

De voortgang van de wysheid in den menſchelyken geest, en

en de langzaame ontwikkeling van zyne krachten, na te denken, is heerlyk.

Onzigtbaar is ſomwyl de eerſte ſchakel van eene keten van gebeurtenisſen, die in geene Eeuwen eindigt: het aldoorgrondend oog der onnaſpoorlyke Wysheid overziet die reeds geheel —— zy begint die reeds te werken, en haar doel te ontwikkelen, wanneer wy, kortzigtige Weezens, nog naauwlyks eenen vlugtigen blik daar op werpen.

Dit leeven is toch kort, en zeer ras, met alle zyne moeite en kwellingen, doorgedroomd: lyden en vreugde wisſelen elkander in deezen engen kring duizendmaalen af; en eerst buiten deszelfs grenzen is alles geruste en onſtoorbaare genieting.

Ó Goud! ongelukkig goed; bron van eindelooze rampen! Hoe veele onheilen hebt gy op de Waereld doen ſtroomen! hoe veele deugden hebt gy verſlonden! hoe veele menſchen, leevens, oneindig by uwe waarde, als ſtof vernietigd! hoe veel wanhoop gebaard, en hoe weinig ſtil geluk aan uwen bezitter geſchonken!

Hoe nietsbeduidend is de Verbeeldingskragt, door welke wy ons afweezende zaaken voorſtellen! welk een begochelenden glans verſpreid zy op genoegens, die wy niet genieten! doch by het genot verdwynt dezelve, en wy gevoelen dikwyls onze hevigſte begeerte niet naar waardy beantwoord.

Wat ſpreid meer ſchoonheid over ons geheele lot, dan de bewustheid, dat wy getragt hebben aan onze beſtemming te beantwoorden, en den God, die ons met weldaadigheid omringt, dankbaar en ootmoedig te dienen?

Ons naauw begrensd verſtand kan zich geen denkbeeld maaken van de verſchillende wyzen, op welke de alvermogende Liefde en oneindige Wysheid het geluk van redelyke Weezens, ja van eleudige Menſchen, bepaalen en bewerken kan.

De verwisſelende tyd maakt geduurige veranderingen: hier breid hy uit, daar verwoest hy; hier ſchept hy leeven, daar dood; het eene geſlacht gaat, het andere komt; tot eindelyk het geheele tooneel verdwynt, en dat voorby is vergeeten wordt.

Zeker is God roudom ons; en de ſtraalen van zyne liefde en goedheid ſchitteren helder op al wat ons omringt.

Welk eene eindelooze weetenſchap, en uitgebreide goedheid, moet dat Weezen hebben, dat ons zo geduurig weldoet —— zo Majeſtueus beheerscht: en dat, terwyl het daar boven millioenen van Waerelden verzorgt, evenwel de behoeften van onze Aarde niet vergeet; maar, door licht en donkerheid, door gloed en koelte, haare nooden vervult.

De Vorst en de Slaaf zyn beiden voor een eeuwig aanzyn beſtemd; beiden zullen zy voor den Throon van God, den Richter der Waereld, verſchynen: daar is de Slaaf geen Slaaf, de Vorst geen Vorst, meer; maar beiden zullen zy daar ſtaan,

in denzelfden rang, om rekenſchap van hun bedryf op deeze Waereld te geeven.

De *waaroms* hebben geen einde, als kortzigtige Menſchen willen indringen in de regeering des Oneindigen: —— de gehoegzaame rede van alles, wat wy op de Waereld zien gebeuren, is altyd die wyze en goede Wil, die zeker de beste is.

Van hoe veele kleene, zeer toevallige, omſtandigheden kan onze deugd of ondeugd dikwyls afhangen! Eén blik kan ons ten Hemel verheffen, of ook neêrſtorten in den Afgrond! Eene onaanmerkelyke kleinigheid is dikwyls de bron van eene daad die eeuwig berouwt, of ons de genoegens der braaven in onzen boezem ſtort!

Hoe aangenaam is het, in elke omſtandigheid van ons leeven, Gods bewaaring op te merken! hoe liefderyk heeft zyn Vader-oog ons, in verſcheidene gevallen —— daar zelf, waar onbedagtzaamheid ons in gevaaren wikkelde —— bewaard en gered!

V..

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Elk mensch behoort zich toe te leggen om beſtendig de waarheid óp te ſpooren. Deze pligt is onvermydelyk. — Dan hoe onagtzaam zyn wy veelal in denzelven; want, behalven dat 'er zeer veelen zyn die de leugen boven de waarheid beminnen, vindt men ook een groot aantal *menſchen*, die, door eene onvergeeflyke onagtzaamheid en onverſchoonlyke flordigheid, zich de moeite niet eens geeven, om de waarheid, als ze met eene menigte bykomende omſtandigheden omzwagteld is, uit de duisternis in het licht te brengen. —— Terwyl 'er daarenboven nog veele anderen zyn, welke zich met de enkele ſchaduwe vergenoegen, waanende dat zy de waarheid hebben opgeſpoord. —— Hoe noodzakelyk is het dierhalven niet, dat elk mensch zyn oordeel wel gebruike, en alles wikke en weege, voor hy tot een dadelyk beſluit kome. Het is niet noodig dat men aan alles twyfele; 'er zyn waarheden die zich naakt openbaren: maar men mag gerust zo lang twyfelen, tot dat de waarheid zich klaar vertoont, en het tegenovergeſtelde eene volkomen tegenzeggelykheid influit.

Ziet men niet den meesten tyd, dat de grootſte Snoevers de elendigſte Knoejers zyn? —— Veelal zyn die groote bazen in de vertooning, kinders in de uitvoering. —— Schreeuwers zyn nooit mannen van naam; zy halen alles op, en geen eerlyk man zouden zy met rust laten, indien zy 't maar

zo

ze ver konden brengen, om hem moeite aan te doen, of den voet te ligten. —— Dan hy, die eenen anderen uit den weg zet, behoort die zich zelven niet eerst nauwkeurig te bekyken, of hy niet zo veel kwaads bezit, dat hy nog eer behoorde uit den weg gezet te worden, dan hy, dien hy den voet geligt heeft?

Is 'er wel hatelyker ondeugd, dan de Ondankbaarheid? —— een hatelyker misdaad, dan die van ſnoode Ondankbaarheid? Ontvangen weldaden te vergeeten, niet te erkennen, is waarlyk ſnood, en onvergeeflyk. —— Dan hoe hoog klimt zo eene misdaad van Ondankbaarheid, wanneer men zyne Weldoeners vervolgt, en dezelve op alle mogelyke wyzen poogt te bederven! Dit is eene ſnoodheid welke het menſchdom onteert. —— Dan hoe veel ſnooder zyn zulke bedryven nog niet, wanneer die vallen in Christenen —— in Menſchen die den naam dragen van Hem, die de Weldadigſte en Dankbaarſte was, die immer op dezen Aardbol geleefd heeft!

De Mensch is gevormd tot zeer edele einden. De groote Schepper van 't Geheelal heeft iet ſchoons, iet groots, bedoeld met de vorming van redelyke Wezens. —— Wat zou het ſchoone in de Natuur zyn, indien 'er geene verſtandige Wezens waren om hetzelve op te merken? Waartoe zou de ganſche Schepping dienen, indien ze alleen daar geſteld ware, zonder dat 'er Menſchen waren om de grootheid van 't geſchapen Al te bewonderen? —— Dan hier uit kan men ook de beſtemming van den Mensch gereedlyk opmaken: deze moet zyn, dat hy het zich voor zyne edelſte bezigheid ſtelle, zich te verlustigen in de Werken van zynen Maker —— zich te oefenen in de Werken van den grooten Schepper, en zich vooral dankbaar te gedragen jegens zynen algoeden Weldoener, die hem met duizend weldaden overlaad, welke met Ondankbaarheid te veronagtzamen de ſnoodſte en onvergeeflykſte aller wanbedryven moet gerekend worden.

Als men 't zal zeggen zo als 't in waarheid is, heeft dan een ieder niet genoeg te doen met zich zelven, zonder zich met eens anders zaken te bemoeijen? —— Dan, is 't niet om te verwonderen? de meesten bemoeijen zich veelal meer met anderen, dan met zich zelven. —— Schoon ieder werks genoeg vind om zyn eigen Tuintje van onkruid te zuiveren, gaat hy nogthans den meesten tyd wieden in eens anders. —— Het is eene verkeerdheid, en, als men 't met den regten naam zal noemen, zo als het waarlyk verdient genoemd te worden, is 't eene onverſchoonlyke dwaasheid, by anderen werk te gaan zoeken, als men t'huis de handen zo vol heeft, dat 'er meêr te doen valt dan men af kan.

C. v. d. G.

VOOR-

VOORBEELD VAN EEN VERBAAZEND GEHEUGEN IN DEN HEERE LA MOTTE.

By het leezen der Lykreden van den Hoogl. VAN SWINDEN op den ons, helaas! te vroeg ontrukten Hoogl. NIEUWLAND, zullen veelen, met ons, verſteld ſtaan op de veelvuldige daar bygebragte voorbeelden van zyn ongemeen vlug en ſterk Geheugen, en moeite vinden om zich daar mede gelyk ſtaande voorbeelden te herinneren. Wy vonden 'er een opgeteekend 't welk ons zeer trof, en hier in beſtond.

De Heer LA MOTTE, Maaker van verſcheide Tooneelſtukken en Operas, alsmede de Vertaaler van HOMERUS in *Fransch* Heldendicht, ſtak in dit wonderbaar vermogen uit, en gaf 'er het volgend blyk van.

Een jong Treurſpeldichter bas hem een nieuwlings vervaardigd Treurſpel voor. Hy hoorde het geheele Stuk met een zigtbaar genoegen. Hy verzekerde den Dichter, dat het Stuk uitmeemend was, en hy 'er voor inſtondt, dat het op 't Tooneel zeer voldoen zou; maar voegde 'er by: —— „ Gy hebt u „ aan eene kleine Letterdievery ſchuldig gemaakt. —— Ten „ blyke hier van zal ik het tweede Tooneel des vierden „ Bedryfs uws Treurſpels voor u opzeggen." —— De jonge Dichter verzekerde hem, dat hy mis hadt; dewyl 'er geen een enkele regel, uit een ander ontleend, in het geheele Treurſpel voorkwam.

LA MOTTE hervatte: „ Ik heb niets gezegd dan 't geen „ ik kan bewyzen." —— En hierop herhaalde hy dit geheele Tooneel, met de volkomenſte gelykheid van woorden, en met zo veel vuurs, als of hy zelve de Maaker van het Stuk geweest ware.

Die zich 'er by tegenwoordig bevonden, zagen elkander met de hoogſtgaande verwondering aan. De jonge Dichter was geheel verſlagen, en verlegen wat 'er van te maaken.

Toen LA MOTTE zich eenigen tyd vermaakt hadt met hunne verwonderende verlegenheid, verzogt hy den Vriendenkring, dat zy hume bevreemding zouden afleggen; en, zich tot den Dichter wendende, was zyn woord: „ Het „ Tooneel, 't geen ik opgezegd heb, is zo zeker uw ei„ gen werk, als het overige des Treurſpels; maar het „ kwam my zo ſchoon en treffend voor, dat ik niet kon „ nalaaten, 't zelve van buiten te leeren, onder uw voor„ leezen."

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE

OVER DE UITWERKZELS DER WEELDE OP DEN GODSDIENST.

(Overgenomen uit WILLIAM FALCONER's *Remarks.*)

Ten Vervolge van de Proeve, *hier boven, bl.* 293, *enz.*

Wy zyn in onze *Proeve* gevorderd tot het laatſte en niet min gewigtig gedeelte; om naamlyk het oog te vestigen op de *Uitwerkzels der Weelde op den Godsdienst.*

Het kan niet in twyfel getrokken worden, dat elke foort van Ondeugd nadeelig moet weezen voor den Godsdienst in 't algemeen; en, daar Weelde met den ſtempel van Ondeugd gemerktekend is, kan het niet misſen of dezelve moet den Godsdienst hoogst nadeelig weezen. Maar verſchillende ſoorten van Ondeugd werken op den Godsdienst op eene verſchillende wyze; en de byzondere uitwerkzels van deeze ſoort zyn hier het voorwerp onzes onderzoeks.

Eene groote overmaat van Weelde en Ongebondenheid dunkt my allernaauwſt vereenigd te zyn met Ongodsdienſtigheid en Verſmaading der Godheid. — ATHENÆUS vermeldt, dat de *Cretenſen*, toen zy hunne ſpaarzaame en gemaatigde Leevenswyze verlieten, en zich overgaven aan Weelde en Buitenſpoorigheid, ongebonden, heiligſchendend, en geneigd werden om de voorwerpen van den Godsdienst te veragten (*).

EPICURUS zelve, de groote Voorſtander van zinnelyk Vermaak, oordeelt CICERO dat naauwlyks iets van het Be-

(*) ATHENÆI, Lib. XII. p. 523.

Beſtaan eener Godheid geloofd hebbe; en dat hy alleen de Goden in zyn Stelzel van Wysbegeerte lier blyven, uit vrees van den *Atheneren* aanſtoot te zullen geeven (*): EPICTETUS klaagt, dat EPICURUS der Jeugd eene Verfmaading der Goden hadt ingeboezemd: DIONYSIUS HALICARNASSENSIS (†) en MINUTIUS FELIX (‡) zagen de Stellingen van deezen Wysgeerigen Aanhang vóór Godlochenend aan.

Soortgelyke Leeringen zyn, in de tegenwoordige Eeuwe, beweerd door verſcheide Schryvers, wier Stelzels van Zedekunde zeer naby ten vollen overeenſtemden met het Leerſtelzel van EPICURUS.

Het getal, nogthans, der zodanigen, zelfs onder de Voorſtanders van den Wellust, die volſtrekt het Beſtaan der Godheid gelochend hebben, is niet zeer groot; doch hun Stelzel is daarom weinig min bedorven; dewyl zy der Godheid zulke haar geheel onwaardige Eigenſchappen toeſchryven. LUCRETIUS, zyn' Leermeester EPICURUS volgende, ſtelt den Almagtigen voor als geheel ontbloot van alle bezorging der menschlyke zaaken, en volſtrekt geen agt ſlaande op de verdienſten hunner goede daaden, of met mishaagen over hunne ſnoodheden vervuld (§). Dit gevoelen, wordt door PLATO, met regt, even onteerend voor de Goden gerekend, als de volſtrekte verlochening van hun Beſtaan. Zodanige begrippen ſtrookten volkomen met de denkbeelden van Gelukzaligheid door de *Epicuristen*

(*) *Quamquam video nonnullis videri Epicurum, ne in offenſionem Athenienſium caderet, verbis reliquiſſe Deos, re ſuſtuliſſe.* De Nat. Deorum, Lib. I. §. 116.

(†) Lib. II. C. 67.

(‡) Octav. C. XIX.

(§) *Omnis enim per ſe Divum natura neceſſe eſt*
Immortali ævo ſumma cum pace fruatur,
Semota ab noſtris rebus, ſejunctaque longe;
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipſa ſuis pollens opibus, nihil indiga noſtri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

LUCRETII, Lib. I. l. 57, &c.

Een dergelyk denkbeeld, over de Natuur der Goden, wordt door CICERO aan de *Epicuristen* toegeſchreeven. *Epicurus monogrammos Deos, & nihil agentes commentus eſt.* De Nat. Deor. Lib. II. §. 85.

het omhelsd, als bestaande in lust en gemak; en schreeven zy, uit dien hoofde, zodanige hoedanigheden aan de Goden toe. In dit geval, zo wel als in andere, heeft EPICURUS veele Naavolgers gehad onder de hedendaagsche Wysgeeren.

De Stoffelykheid der Godheid is desgelyks eene Eigenschap, zeer natuurlyk daar aan toegeschreeven door de Voorstanders van den Wellust. Dit was het denkbeeld van EPICURUS, wiens oogmerk strekte om de Godheid zo veel mogelyk te vernederen, en is in laater tyden in *Engeland* op nieuw voorgesteld.

De Leerstellingen en Beginzels, zo van Godsdienst als van Zedeleere, zyn even zeer bedorven door Weelde en Zedebederf. Ik zal het my hier niet onderwinden, alle de gevallen, waarin zulks plaats gegreepen heeft, op te haalen; maar my, met eenige voorbeelden by te brengen, vergenoegen.

Een deezer, welke men, in laateren tyde, omhelsd heeft, was, dat 'er niets Goed of Kwaad is, dan het geen voorgeschreeven, of verboden, wordt door stellige Wetten; en dat de Vrees voor Straffe het eenig bedwangmiddel wäre voor 's Menschen geest (*). Beide deeze Stellingen waren die van EPICURUS (†), en zyn, zints zynen tyd, omhelsd door zyne Naavolgers. —— De ongerymdheid van de eerste deezer Stellingen is geestig doorgestreeken door MONTESQUIEU (‡); terwyl de godloosheid en slegte gevolgen daarvan voor de Zedelykheid, in voorigen tyde, der opmerkinge niet ontglipten.

Eene andere Leer, die de allerslegtste gevolgen na zich sleepte voor de Zeden en den Godsdienst, en onmiddelyk door de Weelde wordt ingeboezemd, is, dat Vermaak, en wel lichaamlyk Vermaak, het hoogste goed oplevert; en dat de goedheid van elk ding door deezen maatstaf moet worden afgemeeten. Dit was het gevoelen van EPICURUS oudtyds (§); en wordt hy, uit deezen hoofde, en-

(*) De Legibus, Lib. X.
(†) PLUTARCH's Morals, tegen CLOTES den *Epicurist*.
(‡) Spir. of Laws, B. I. Ch. 1.
(§) *Hoc Epicurus in voluptate ponit, quod summum bonum esse vult summumque malum dolorem.* CICERO de Finib. bon. & mal. Lib. I. §. 45. —— *Philosophos Epicureos omnes res, quæ sunt homini expetendæ voluptate metiri.* CICERO in Pisonem, §. 54. Zie ook ATHENÆI, p. 163, 546. EPICTET. B. I. Ch. 20. §. 1.

daadigheid
vergeeven.
de jonge K
val; teffe
leen onder
ling voor
„ Indien
„ het wee
VAN DYCK.

Is
zich
die, om
verbinden
maar de
den ander
Meester is:
vloeken."
wy ook
afkeuren?
we zelve
ſtonds den
ſchreeuwen
in wien
redelyk
en van Ty
De on
neemer,
hunnen
vaar van
geweldig
gorgel
Dan zy,
gen, zic
kelbaren
Hy,
zorg
geen
hy,
held
grieft
zigtig
ven
vóór
dien

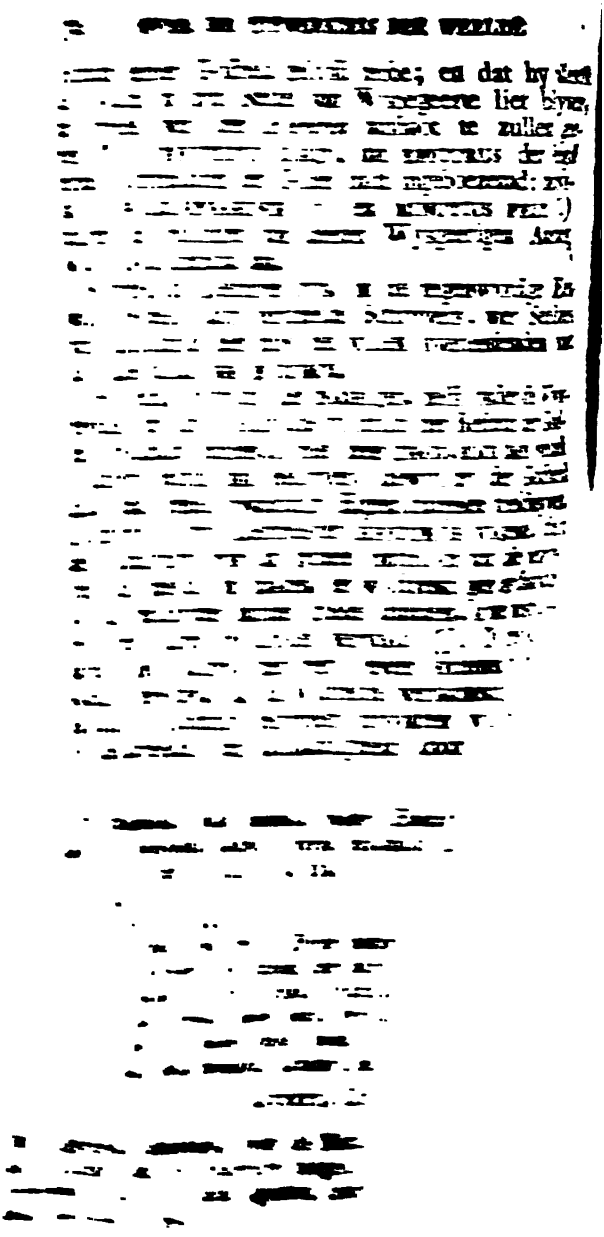

[illegible] omhelsd, als [illegible] ten opzigte
[illegible] zy, uit dien hoofde, [illegible] dat PYRRHUS
[illegible] oden toe. In die [illegible] hangs, wegens
[illegible] ICURUS veele [illegible] in Oorlog wa-
[illegible] ysgeeren. [illegible] n, wegens de
De Stoffelykheid der [illegible] van den Gods-
[illegible] nschap, [illegible] eens Burger-
Voorstanders van [illegible] lie deeze Wys-
[illegible] eld van EPICURUS, [illegible] SSENSIS schryft
[illegible] id zo veel mogelyk [illegible] overkwamen,
Engeland [illegible] Goden, ten dien
De Leerstellingen [illegible] uklyk, dat de
[illegible] Zedeleere, [illegible] het meest lieten
[illegible] waarneeming der
[illegible] gevallen, [illegible] geschreeven wor-
[illegible] NUMA ingesteld,
[illegible] en Schryver, niet
[illegible] te brengen in 't ge-
[illegible] — Deeze gevoe-
[illegible] t eenen afkeer te
[illegible] hang, welke laa-
[illegible] nde, en dezelve be-
[illegible] met der Menschen
[illegible] deezen hoofde, den
[illegible] *risten* niet toekennen,
[illegible] gaandste veragting en
[illegible] anting van dien Aan-
[illegible] ng van het Gemeene-
[illegible] gehouden voor een der
[illegible] l, als strekkende om
[illegible] welke de wysheid haa-
[illegible] , te ontwortelen; en
[illegible] beste zekerheid ople-
[illegible] in gedrag en handelin-

Ter

(*) De Legibus, Lib. X.
(†) PLUTARCH's Moral.
(‡) Spir. of Laws, B. I.
(§) *Hoc Epicurus in* [illegible] 5. LIVII, doorgaande, en
esse vult summumque [illegible] the Roman Empire, Ch. 10.
& mali, Lib. I. [illegible] Decad of Livy, B. I. Ch.
vita sunt [illegible] voor de Goden door het
[illegible] , Lib. IV. p. 179.
Ch. 10. [illegible]

onder andere, te regt beſchuldigd als een Bederver van Zeden en Godsdienst beide.

Het is hoogstwaarſchynlyk, dat de Apostel PAULUS het oog hadt op de Stellingen van deezen Wysgeerigen Aanhang, wanneer hy ophaalt, en met zo veel ſtrengheids berispt, den Grondregel, zo zeer by hun in zwang, om het tegenwoordig oogenblik te genieten, en in 't genot van ſouter zinnelyk Vermaak door te brengen (*); bovenal dit in 't eeten en drinken te zoeken, waaraan de *Epicuristen* in de hoogſte maate overgegeeven waren (†).

De ſlegte gevolgen van deeze en andere Stellingen der *Epicuristen* op de Zeden en den Godsdienst in 't algemeen, worden zeer ſterk aangeduid en ten toon geſteld door veelen der oude Schryveren. POLYBIUS vermeldt ons, dat het niet gelooven in eenen Toekomenden Staat, eene der Stellingen door hun beweerd, de *Grieken* in zulk èene maate bedorven hadt, dat men geene zekerheid altoos kon hebben om op hunne Eerlykheid te vertrouwen (‡). — EPICTETUS berispt denzelfden Wysgeerigen Aanhang, dat dezelve der Jeugd geleerd hadt, de Goden te verachten, de Regtvaardigheid te verſmaaden, geen gevoel van Schaamte te hebben, Ouder- en Kinderpligten te verſmaaden, en alle de Betrekkingen die Menſchen aan Menſchen verbinden. Dievery was by hun geen voorwerp van afkeuring, dan in zo verre dezelve voor ontdekking bloot ſtondt. Met één woord, deeze beginzels, daar zy alle ſoorten van misdryven aanmoedigen, worden door EPICTETUS te regt uitgekreeten als verwoestend voor alle Deugd (§).

De oude *Romeinen* begreepen ten vollen de ſlegte gevol-

(*) *Laat ons eeten, laat ons drinken: want morgen ſterven wy. — Dwaalt niet. Kwaade Zamenſpraaken bederven goede Zeden.* 1 Cor. XV: 32, 33. —— EPICTETUS gebruikt bykans dezelfde uitdrukkingen als hy, van de *Epicuristen* ſpreekende, zegt: „Indien deeze dingen zodanig zyn, leg u neder om te ſlaapen, en lei een leeven 't geen gy uzelven waardig keurt; „het leeven van een kruipend Dier. Eet en drink, en voldoe uwen lust by de Vrouwen; wees gerust." EPICT. B. II. Ch. 20.

(†) ATHENÆI, Lib. III. p. 101.

(‡) POLYB. B. VI. extr. 3. Ch. 2.

(§) EPICTET. B. II. Ch. 20. §. 4. B. III. Ch. 7. §. 1. B. III. Ch. 7. §. 2.

volgen der Leerſtellingen van de *Epicuristen*, ten opzigte van den Godsdienst. FABRICIUS wenschte, dat PYRRHUS en de *Samnieten* de begrippen deezes Aanhangs, wegens de Goden, zouden aankleeven, zo lang zy in Oorlog waren met de *Romeinen*. Hunne denkbeelden, wegens de Natuur van de Godheid, en de nuttigheid van den Godsdienst voor het Welzyn en den Voorſpoed eens Burgerſtaats, waren rechtſtreeks aangekant tegen die deeze Wysgeeren omhelsden. DIONYSIUS HALICARNASSENSIS ſchryft de meeste rampen, welke het Gemeenebest overkwamen, toe aan de Godloosheid en Veragting der Goden, ten dien tyde heerſchende; en hy gewaagt uitdruklyk, dat de Deugd, waar op de *Romeinen* zich het meest lieten voorſtaan, welke beſtondt in de ſtipte waarneeming der openbaare trouwe, grootendeels moest toegeſchreeven worden aan de Godsdienſtplegtigheden door NUMA ingeſteld, welke, naar aanmerking van dienzelfden Schryver, niet konden misſen dezelfde trouwe te wege te brengen in 't gedrag van byzondere Perſoonen (*). — Deeze gevoelens ſtrekten zeer om dat Volk met eenen afkeer te vervullen van dien Wysgeerigen Aanhang, welke laage begrippen van de Goden inboezemde, en dezelve beſchreef als zich niet bemoeiende met der Menſchen bedryven.

De gemelde DIONYSIUS wil, uit deezen hoofde, den naam van Wysgeeren aan de *Epicuristen* niet toekennen, en ſpreekt van hun met de verregaandſte veragting en verontwaardiging (†). De voortplanting van dien Aanhang, omtrent den tyd der flooping van het Gemeenebest, wordt door MONTESQUIEU gehouden voor een der groote oorzaaken van deszelfs val, als ſtrekkende om die indrukken van Godsdienst, welke de wysheid haarer Grondvesteren ingeplant hadt, te ontwortelen; en die, zo lang zy beſtonden, de beste zekerheid opleverden voor de regtmaatigheid in gedrag en handelingen (‡).

Ter

(*) DIONYS. HALIC. B. II. Ch. 75. LIVII, deorgaande, en VAL. MAX. ad init.

(†) Grandeur & Declination of the Roman Empire. Ch. 10.

(‡) Polit. Discourſes on the firſt Decad of Livy, B. I. Ch. 2. EPICURUS betoonde geen Eerbied voor de Goden door het toebrengen van Offeranden. ATHENÆI, Lib. IV. p. 179.

Ter nadere ſtaaving van dit begrip mogen wy aanhaalen het getuigenis van MACHIAVEL, dien niemand onder de Bygeloovigen zal rangſchikken. „Het is noodzaaklyk," zegt die Schryver, „voor alle Staatsbeſtuurders, 't zy Koningen, 't zy Gemeenebestregeerders, die hunne „ Regeering vast en geheel wenſchen te bewaaren, zorg „ te draagen, dat, boven alle dingen, de Godsdienst in „ de hoogſte waarde gehouden worde, en de Plegtighe„den van denzelven ongeſchonden blyven; want 'er is „ geen zekerder vooruitzigt van den aanſtaanden val eens „ Burgerſtaats, dan dat men den Godsdienst verwaar„loosd en veragt ziet." „En," voegt hy 'er nevens, „ het invoeren van den Godsdienst, door NUMA, was „ eene der hoofdoorzaaken van *Rome's* Grootheid en Ge„luk."

Weelde en Zedebederf hebben bykans juist dezelfde uitwerkzels heden ten dage voortgebragt, als in ouden tyde, op de beginzels van Godsdienst. EPICURUS is bykans even zeer de Leidsman, zo in beſpiegeling als in beleeving, in *Engeland*, als voorheen in *Griekenland*, by de Volgers der Weelde; en LUCRETIUS verſchaft redenen en geloof, of liever het gebrek aan beide, met even gunſtigen uitſlag in *Engeland* en *Frankryk*, als voorheen in *Griekenland* en *Italie*. —— Hoe veel de minagting, welke men heden ten dage in *Engeland* betoont voor al het uitwendige van den Godsdienst, de even bygebragte aanhaaling uit MACHIAVEL zal regtvaardigen, zal de tyd leeren.

De Onſterflykheid der Ziele, en een Staat van Belooning of Straffe naa dit Leeven, is eene Leerſtelling, die, hoe algemeen ook onder het Menschdom, in 't gros beſchouwd, myns bedunkens, altoos door de Voorſtanders van Weelde en Zedebederf tegengewerkt werd.

Oudtyds gelieten zich de Leerlingen van EPICURUS, alle denkbeelden, een Toekomend Leeven betreffende, te veragten (*); ſchoon het my twyfelagtig voorkomt, of zy

(*) *Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus*
Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo.

LUCRETII, Lib. III. l. 37, 38.

Claudicat Ingenium, delirat Linguaque, Mensque,
Omnia deficiunt, atque uno tempore desunt.

Er-

by het vooruitzigt van 't zelve geheel konden wegweeren. LUCRETIUS zelve, daar hy zich voordoet als dit denkbeeld belachende, en zegt het uit te rooijen, schynt te belyden, dat de bewustheid daarvan natuurlyk is aan den Mensch (*), en gereed om boven te komen, op die tyden, wanneer de tugtiging des tegenspoeds den trots en de bedwelming des voorspoeds verminderd, en den Mensch aan zich zelven wedergegeeven, heeft. Dit geeft een sterk vermoeden, als men 't wel opmerkt, dat de bedenkingen, welke in deeze bedaarde oogenblikken bovenkomen, op waarheid en natuur gegrond waren.

Hedendaagsch Ongeloof heeft, in dit geval, zo wel als in veele andere, de voetstappen der oude *Epicuristen* gedrukt; en de Vernietiging der Ziele, naa den dood des Lichaams, wordt thans zo wel voor eene Leerstelling gehouden, onder de Voorstanders des Ongeloofs heden ten da-

Ergo dissolvi quoque convenit omnem Animali
Naturam, ceu fumus in altas auras:
Quandoquidem gigni pariter, pariterque videmus
Crescere, & (ut docui) simul ævo fessa fatiscit.

Ibid. l. 454, &c.

(*) *Nam, quod sæpe homines morbos magis esse timendos*
Infamemque ferunt vitam, quam Tartara leti;
Et se scire Animique naturam sanguinis esse;
Nec prorsum quicquam nostræ rationis egere:
Hinc licet advertas animum, magis omnia laudis,
Aut etiam Venti, si fert ita forte voluntas,
Jactari causa, quam quod res ipsa probetur.
Exterres itidem patria, longeque fugati
Circumspectu ex hominum, fœdati crimine turpi,
Omnibus ærumnis affecti denique vivunt:
Et quocunque tamen miseri venere, parentant,
Et nigras mactant pecudes & Manibus divis
Inferias mittunt: multoque in rebus acerbis
Acrius advertunt animos ad Religionem.
Quo magis in dubiis hominem spectare periclis
Convenit, adversis in rebus noscere qui sit.
Nam vera voces tum demum pectore ab imo,
Ejiciuntur, & eripitur persona, manet res.

LUCRETII, Lib. III. l. 41, &c.

dage, als zulks immer geſchiedde door METRODORUS of LUCRETIUS (*).

Misſchien zou men zich verbeelden, dat Godsdienstvervolgingen weinig of geen plaats zouden vinden by een ſlag van Lieden, die geheel niet gehegt zyn aan eenige Begrippen of Leerſtellingen; die hun best doen om de verpligtingen, daar uit ſpruitende, het onderſt boven te werpen, en die banden te verbreeken, door welken de invloed van den Godsdienst onder het Menschdom bewaard blyft. Maar ik geloof niet, dat de Ondervinding borg ſtaat voor de Stelling, dat zy, die zich gelaaten den Godsdienst te veragten, de meeste Verdraagzaamheid in hunne beginzelen betoond hebben.

EPICURUS zelve, gelyk CICERO ons berigt, maakte geene zwaarigheid om de zodanigen, die van hem verſchilden in Wysgeerige begrippen, ook van weinig aangelegenheids, te veragten en te mishandelen (†); en ARI-

(*) Was het noodig ons papier te vullen met aanhaalingen, ten bewyze hier van ſtrekkende, uit hedendaagſche Schryvers, het zou gemaklyk vallen ze in grooten getale by te brengen. Maar, als een ſtaal van 't algemeen gevoelen, zal één plaats volſtaan kunnen, gekoozen uit een Dichtſtuk 't geen men veronderſtelt geſchreeven te zyn door een Schryver van den hoogſten Rang, en uitgegeeven in een Boek met *Franſche* Dichtſtukken, getyteld: *Oeuvres du Philoſophe de Sans-Souci.* De algemeene ſtrekking van dit Dichtſtuk is om het denkbeeld van de Onſterflykheid der Ziele in wanagting te brengen.

De l'advenir, cher Keith, jugeons par le paſſé,
Comme avant que je fuſſe il n'avoit point penſé,
De même après ma mort, quand toutes mes parties
Par la corruption ſeront anéanties,
Par un même deſtin il ne penſera plus;
Non, rien n'eſt plus certain, ſoyons-en convaincus.

(†) *Epicurus Ariſtotelem vexaverit contumelioſiſſime; Phædon Socratico turpiſſime maledixerit, Metrodori ſodalis ſui, fratrem Timocratem, quia neſcio quid in philoſophia diſſentiret, totis voluminibus concideret, in Democritum ipſum, quem ſecutus eſt fuerit ingratus. Nauſiphanem, magiſtrum ſuum, a quo nihil dediceras tam male acceperit.* —— CICERO de Nat. Deor. Lib. I. §. 128, 129. —— Het zelfde Character van deeze Secte wordt ons opgegeeven door PLUTARCHUS, in zyné Verhandeling

ARISTOPHANES, die 'er voor uitkwam dat hy allen Godsdienst beſpotte (*), was de voorbaarigſte in openlyk SOCRATES door te ſtryken wegens het lasteren van de Goden zyns Lands. De Stad *Athene* was, ten tyde der Regtshandelinge van SOCRATES, ten hoogſten toppunt van Zedebederf opgeſteegen, en boodt den even charactermaatig aangeduiden ARISTOPHANES openlyk de hand. Dit Volk weifelde nogthans niet, om SOCRATES, uit hoofde van zyne Godsdienstbegrippen, ten dood te veroordeelen.

Soortgelyke voorbeelden verſchaft ons de *Romeinſche* Geſchiedenis. Het blykt in geenen deele, dat NERO, DOMITIANUS, of MAXIMINUS, Vervolgers der *Christenen* waren uit verknogtheid aan, of yver voor, hun eigen Godsdienst. Meer waarſchynlyk lieten zy zich aandryven door hun eigen aangeboorene wreedheid, door hun dwinglandſchen trots, en de verontwaardiging, gaande geworden door het vermoeden, dat eenigen Leerſtellingen aankleefden, door hun niet gewettigd, of eenige Magt erkenden, welke uit die bron niet voortkwam. —— Het is desgelyks niet onwaarſchynlyk, dat de Deugden zelve der Vervolgden een beweegmiddel opleverden tot vermeerdering der wreedheid, uit hoofde van het ſtilzwygend verwyt, 't welk de ſtrydigheid tuſſchen hun gedrag hunnen Vyanden baarde; en, gelyk de *Atheners* met betrekking tot SOCRATES, verkoozen zy die Deugd te verdelgen, welke zy niet genegen waren te volgen (†).

De

ſing tegen CLOTES den *Epicuriſt*, en door ATHENÆUS, Lib. III. p. 103.

(*) ARISTOPHANES bewerkte, dat alle vreemde Goden uit *Athene* verbannen werden. CICERO de Legib. Lib. II. §. 60.

(†) Gy brengt my ten dood, ſprak SOCRATES tot de *Atheners*, een zwaarder ſtraffe zal u overkomen, onmiddelyk na mynen uitgang, dan gy my hebt aangedaan. Gy doet dit, verbeeldende uzelven te ontheffen van reden te geeven van uw gedrag; maar ik zeg u voorshands, hierin zult gy misſtaten. Indien gy u verbeeldt, dat het uitdelgen van zodanige perſoonen de rechte weg is om u te bevryden van de ſtraffe, welke op een ſlegt doorgebragt leeven volgt, velt gy een zeer verkeerd oordeel; want deeze handelwyze is zo wel onuitvoerlyk als oneerlyk: maar eene andere, allerpryzenswaardigſte, ſtaat voor u open; en dit is, anderen, die u be-

De zodanigen onder de Keizers, wier verkleefdheid aan den Godsdienst, welken zy beleeden, blykt het opregtst geweest te zyn, en wier zedelyk Character het navolgenswaardigst was, betoonden zich minst ter Vervolginge geneigd. TRAJANUS ſchynt eenen afkeer gehad te hebben van de Wreedheden, ten zynen tyde aan de *Christenen* gepleegd (*); HADRIANUS blykt nog meer geſtoord geweest te zyn over deeze ſtrenge maatregelen (†): ANTONINUS PIUS droeg den *Christenen* een goed hart toe (‡); en MARCUS AURELIUS liet een Bevelſchrift ten hunnen voordeele uitgaan, 't geen nog in weezen is (§). Deeze Keizers, die de minſte reden hadden, om te denken, dat hun zedelyk Character, by vergelyking, zou lyden, betoonden zich het minst nayverig omtrent de Aanhangers van den Christlyken Godsdienſt.

He-

ſtraffen over uw gehouden gedrag, niet uit den weg te ruimen, maar uw leeven te verbeteren, en het hun onmogelyk te maaken u deeze ongemaklykheid te veroorzaaken. PLATO's Verdediging van SOCRATES.

Waarheid, Deugd, en Braafheid des leevens, (zegt MAXIMUS TYRIUS, in zyne Verdediging van SOCRATES, dat deeze zich voor zyne Regters niet verantwoordde,) vorderen andere Regters, andere Wetten, andere Voorſtanders, dan daar hy mede te doen hadt. Aan bovengemelde hoedanigheden wordt doorgaans eenig ontzag en eere bewezen. Doch, dewyl te *Athene*, ten dien tyde, deeze Deugden in geene agting waren, wat voordeel zou het pleit daar voor SOCRATES te wege gebragt hebben? Hadt hy zyn leeven willen behouden, hy moest eenen anderen weg hebben ingeſlaagen. Hy moest, in zyner verdedigínge, minder bezorgd geweest zyn om zyne eigene onſchuld te bewyzen, dan om zyne Beſchuldigers in 't byzonder, en het Volk in 't algemeen, aanſtoot te geeven, door het veroordeelen hunner Ondeugden. Hy moest ten zyde gelegd hebben het Character van een ſtreng en onverzettelyk Zedemeester, die zyn hof by niemand maakte door vleiwoord, onderwerping, of laage kruipery; maar die vryelyk de Zeden, de Leevenswyze, de Gezindheid en Ondeugden, van een ieder bloot lag. MAXIMUS TYRIUS, Diſſert. XXXIX.

(*) PLINII, Epiſt. Lib. X. Ep. 98.
(†) XIPHILIN. Epitom. Dion. Lib. LXX.
(‡) Ibidem XIPHIL.
(§) EUSEBII, Lib. IV. C. 13.

-- Heden ten dage kunnen wy ook waarneemen, dat de Begunſtigers van Ongodsdienſtigheid en Godverzaakerye niet min yveren, om hunne Leerſtellingen voort te zetten, dan de Voorſtanders van Godsdienst en goede Zeden. Iemand zou zich ligt verbeelden, merkt de Heer ADDISON op, dat deeze Lieden, ſchoon zy in alle andere opzigten te kort ſchieten by hun die Belydenis van den Godsdienst doen, hun ten minſten zouden overtreffen in deeze byzonderheid, en ontheven zyn van dien eenigen misſlag, welke uit eenen onberaaden Godsdienst-yver voortſpruit. Doch, in tegendeel, wordt Ongeloof en Zedeloosheid door hun voortgeplant met zo veel drifts en ſtryds, verontwaardigings en woede, als of 'er de behoudenis des Menschdoms van afhing (*).

Deeze onbeſtaanbaarheid in gedrag levert een ſterk vermoeden op, dat die Lieden niet ten vollen overtuigd zyn van de Leer, welke zy voorſtaan. Een Man, die vermoedt, dat de gevoelens, welke hy wenscht te geloven, ongegrond zyn, verlangt een aantal op zyne zyde te krygen; dewyl dit aantal dient om zyne vrywillige begogeling te verſterken. Elke Aankomeling, dien hy maakt, is, als 't ware, een nieuw bewys om zyn Geloof te onderſchraagen. Het doet hem denken, dat zyne Beginzels de Overtuiging met zich brengen, en ſchynen hem te meer waarheid, dewyl hy ontdekt, dat ze zo wel met de begrippen van anderen, als met zyne eigene, zamenſtemmen.

Zodanig zyn, onder veele andere, de Uitwerkzels van Weelde en Zedebederf onder het Menschdom, ten aanzien van de in deeze *Proeven* behandelde onderwerpen. Indien de redenkaveling, hier gevoerd, juist is, zullen Weelde en Zedebederf bevonden worden nadeelig te weezen voor de Menschlyke Natuure in alle opzigten, en bovenal voor de Verſtandlyke en Zedelyke Vermogens.

(*) Spectator, [*Eng.*] No. 185.

AAN-

AANMERKINGEN OVER DEN DOLLEN HONDS-BEET. Briefswyze medegedeeld door Dr. WHITE aan Dr. LETTSOM, te *Londen*.

In de laatst verlopen negen Maanden zyn 'er, in de omliggende Dorpen, een verbaazend aantal Honden dol geworden, geduurende welken tyd ik het ongeluk gehad heb, om door verſcheide perſoonen, die gebeten waren, geraadpleegd te worden. Zeven deezer ongelukkige voorwerpen waren gebeten door Honden die niet getergd waren, en waarin zich alle tekens van dolheid vertoonden. Drie derzelven raadpleegden my niet voor den derden dag, twee anderen op den tweeden dag, en de twee overigen weinige uuren, nadat ze gebeten waren. Nog drie anderen, die my ook om raad vroegen, waren door een dolle Koe gebeten. Alle deeze, twee alleen uitgezonderd, heb ik het beledigde deel geheel doen uitſnyden, de wonden uitwasſchen eerst met koud en naderhand met warm water, en de oppervlakte met het *cauſticum lunare* laaten aanraaken, en ik hoop, dewyl 'er reeds een geruime tyd verlopen is, dat zy buiten gevaar zullen zyn.

Een der twee overigen was, omtrent agt Maanden geleden, in de palm en het bovenſte der hand gebeten, aan wien ik daarom zoo veel van 't gewonde deel liet uitſnyden als veilig geſchieden kon; doende vervolgens de wond twee uuren lang met koud en warm water uitwasſchen: aan deezen had men geen uiterlyk middel aangewend, vóór dat hy by my kwam, en dit was de derde dag na het ongeval. Ook deeze perſoon is volmaakt gezond en wel geſteld. De andere man was door de Koe in den top van den vinger door den nagel heen gebeten, waarom ik meende te kunnen volſtaan met hem het eerſte lid van deezen vinger te doen afzetten.

Het is nu meer dan vyf Maanden geleden, dat men my raad vroeg over een Veulen, dat vyf dagen te voren door een dollen Hond in het linker neusgat gebeten was; ik vond het gebeten deel zeer geſcheurd, en liet het geheel uitſnyden, zonder 'er meer aan te doen. Het Dier is thans nog zeer wel. Een ſchoon Paard, een Koe en twee Biggen werden door denzelfden Hond op denzelfden dag gebeten, en men gaf alle deeze Dieren ſlegts in-

wen-

wendige middelen; doch zy zyn ook allen, binnen een Maand, aan dolheid geſtorven.

Soortgelyke bykomſtige omſtandigheden had men ook tot bewys in de vyf der zeven boven genoemde gevallen, waarin ſlegts uiterlyke middelen gebezigd werden, dat de Honden, die deeze perſoonen gebeten hadden, daadlyk dol waren.

Twee menſchen, aan wien men de gebeten deelen noch uitgeſneden noch uitgewasſchen had, en die men alleen inwendige Geneesmiddelen had toegediend, werden de ſlachtoffers hunner ligtgeloovigheid.

Uit de bovengenoemde gevallen, gepaard met nog vier anderen, die ik in vorige jaaren bygewoond heb, meen ik deeze gevolgtrekkingen omtrent den aart van het dolle Hondsgift te kunnen opmaaken:

Dat het uitſnyden van 't gebeten deel, zelfs eenige dagen na den beet, genoegzaam is, om de uitwerking van 't gift voor te komen. —— Dat het eerſte kenbaare teken van deszelfs werking is, een pynlyk gevoel in het beledigde deel. —— Dat de toevallen en gewaarwordingen van dit gift veel meer krampachtig, dan ontſteekingaartig zyn. —— Dat het *Syſtema Lymphaticum* op eene geheel andere wyze als by de Inënting der Kinderpokjes, of de inplanting van eenige andere ſmetſtof, door dit gift wordt aangedaan; geſteld, dat hetzelve in 't lichaam komt door opſlorping.

Indien wy deeze Stellingen aanneemen, is het dan niet waarſchynlyk, dat het gift zoo lang werkloos ligt in het gebeten deel, tot dat dit deel pynlyk begint te worden? kan de uitſnyding en uitwasſching ook *op dit tydſtip* van nut zyn? kunnen de volgende verſchynſelen, die zich dan allengs beginnen te vertoonen, niet veroorzaakt worden door eene onregelmaatige werking op 't Zenuwgeſtel alleen te verwekken? is het geheel onmooglyk, om, door de uitſnyding en uitwasſching, hulp te kunnen aanbrengen, wanneer de Lyder reeds de Watervrees heeft?

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN EENIGE VOGELEN, DIE TOT HET GESLACHT DER STORMVOGELEN BEHOOREN.

(Volgens DE BUFFON.)

Ten beſluite van onze Beſchryvinge der *Onweersvogelen* moeten wy nog van eenige gewaagen, die ons onvolkomer, dan de voorgaande, bekend zyn, en waar van wy ſlegts de volgende aanduidingen ontvangen hebben.

I. De *Onweersvogel*, of *Petrel*, dien de Matroozen van Capitein CARTERET den naam gaven van *Poulet de la mère Carey*: „ deeze ſchynt," ſchryft hy, „ op het wa„ ter te wandelen; wy hebben 'er veele van gezien langs „ de kusten van *Chily*, naa dat wy uit de Straat van „ *Magellan* gezeild waren." Deeze *Onweersvogel* is waarſchynlyk een der geenen, die wy reeds beſchreeven hebben, en misſchien de *Quebrantahuesſos*, door het Scheepsvolk van Capitein COOK *mère Carey* geheeten (*): één enkel woord, wegens de grootte van deezen Vogel, zou het kunnen beſlisſen.

II. De *Duivel-vogels*, van Vader LABAT, van welke wy, desgelyks, de ſoort niet kunnen bepaalen, ondanks alles wat die breedſpraakige Reisverhaaler 'er van zegge; zie hier, ſchoon zeer verkort, wat hy 'er van opgeeft: „ De *Duivel-vogels*, (*Les Diables* of *Diablotins*) begin„ nen zich op *Guadeloupe* en *St. Domingo* te vertoonen „ op het einde van de maand September; men vindt ze „ als dan twee aan twee in elk hol; zy vertrekken in „ November en komen weder in Maart; alsdan ontdekt „ men het Wyfje in haar hol met twee Jongen, bedekt „ met een digt geel dons; men noemt deeze *Cottons*. „ Omtrent het einde van Mei zyn ze in ſtaat om te vlie„ gen;

(*) *Voyage de* CARTERET, *Collection de* HAWKESWORTH, Tom. I. p. 203. Deeze is, naar allen ſchyn, dezelfde Vogel, van welken WAFER met de volgende woorden geſprooken heeft: „ De *Graauwe Vogels* (van het Eiland *Juan de Fernandez*) heb„ ben omtrent de grootte van een klein Hoen, en maken „ gaten in den grond, gelyk de Konynen; zy onthouden 'er „ zich dag en nagt in, en leeven van viſch." *Voyage de* WAFER, *à la ſuite de ceux de* DAMPIER, Tom. IV. p. 303.

„ gen, zy gaan dan ook heenen; geduurende deeze „ maanden vangt men 'er zeer veele, en de *Negers* leeven bykans van niets anders. — De groote Berg, „ de *Soufrière* geheeten, op *Guadeloupe*, is geheel met „ gaten doorboord door deeze *Duivel-vogels*; maar, dewyl zy de ſcherpſtgepunte plaatzen zoeken, is de „ jagt op deeze Vogelen zeer gevaarlyk. — Den geheelen nagt, dien wy doorbragten op de *Soufrière*, hoorden „ wy het groot geraas, 't geen deeze Vogels maakten „ by het in- en uittrekken; ſchreeuwende als 't ware „ om elkander te roepen en te antwoorden. — Met „ veel moeite kwamen wy zelven, als mede onze Honden, eindelyk op de plaats deezer Vogelen. In den tyd „ van drie uuren hadden vier onzer Negers honderd- en „ acht-en-dertig *Duivel-vogels* uit de gaten gehaald, en ik „ zelve zeventien. — 'Er is geen lekkerder eeten, dan „ een jonge *Duivel-vogel*, geëeten als dezelve uit het hol „ gehaald is. — Een volwaſſen *Duivel-vogel* heeft omtrent de grootte van een *Poule a fleur*; zo noemt men, „ op deeze Eilanden, de jonge Hoenders, die aan 't leggen zullen gaan. De Pluimadie is zwart; de Vleugels „ zyn lang en ſterk; de Pooten vry kort; de Bek is „ hard en veel gekromd, gepunt, ruim één duim en een „ half lang; hy heeft groote Oogen, die hem wonderbaar van dienſt zyn in den nagt, maar over dag geheel niet te ſtade komen; zy kunnen het licht niet „ verdraagen, en geene voorwerpen alsdan onderſcheiden; zodanig, dat, wanneer deeze Vogel, buiten zyn „ verblyf, verraſt wordt, hy tegen alles aanloopt, wat „ hem voorkomt, en ter aarde valt. Dus gaat hy 's nagts „ na Zee (*)."

't Geen Vader DUTERTRE ſchryft, wegens den *Duivel-vogel*, dient niet om denzelven ons beter te doen kennen; hy ſpreekt 'er ſlegts van uit den mond der Jaageren; en alles wat men kan opmaaken van de Natuurlyke geaartheden deezes Vogels doet ons vaſtſtellen dat dezelve onder de *Onweersvogelen* behoort (†).

III. *L'Alma de Mæſtro* der *Spanjaarden* blykt een *Onweersvogel* te weezen, die wy zelfs tot eene bepaalde voorheen beſchreevene ſoort zouden kunnen brengen, indien

(*) LABAT, *Tom.* II. p. 408. *enz.*
(†) *Hiſt. Nat. des Antilles*, Tom. II. p. 257.

dien de kennisgeeving, daarvan voorhanden, een weinig naauwkeuriger was, en niet met eene dwaaling begon, en men den naam van *Pardelas*, die beſtendig aan eene bepaalde ſoort behoort, niet gave aan twee *Onweersvogelen*, de een grys, de ander zwart, aan welke die naam niet voegt (*).

IV. De *Mojague* der *Braziliaanen* (†), door PISON op de volgende wyze beſchreeven: „ De *Mojague* heeft de „ geſtalte van een Gans; maar zyn Bek, aan 't einde „ gekromd, dient hem om Viſchen te vangen; hy heeft „ een ronden Kop, een ſchitterend Oog; zyn Hals is be„ vallig gekromd, gelyk die van een Zwaan; de vede„ ren voor aan den Hals zyn geelagtig; het overige van „ de Pluimadie is donker bruin. Deeze Vogel zwemt en „ duikelt met ſnelheid, en ontkomt ligt de laagen den„ zelven gelegd. Men vindt dien in Zee *aan de mon„ den der Rivieren.*" Deeze laatstgemelde, byzonderheid, indien dezelve beſtendig plaats grype, zou twyfel baaren of de *Mojague* tot de *Onweersvogelen* behoore; als welker eigenſchap het is zich van de Kusten te verwyderen, en de diepte der Zee te kiezen.

(*) Men ziet in deezen overtocht, (van *Peru* na *Chily*) op een grooten afſtand van de Kust, Vogels, die wegens dit diep in Zee gaan zeer byzonder zyn. Men noemt ze *Pardelas:* zy hebben omtrent de grootte van een Duif, zyn lang van Lyf, zeer kort van Hals, de Staart is daar aan geëvenredigd, de Vleugels zyn lang en dun. Men onderſcheidt twee ſoorten, de eene grys, van welke de naam komt, de andere zwart; het eenig verſchil beſtaat in de kleur; men ziet ook, maar op minder afſtands, in Zee, een anderen Vogel, door de *Spanjaarden Alma de Mæſtro* geheeten; dezelve is wit en zwart, de ſtaart is lang: min algemeen komt dezelve voor dan de *Pardelas*, en vertoont zich niet dan by ſlegt weêr; van waar hy den naam ontleent. *Traverſee des Fregates la Veles & la Roſa, de Callo a Juan Fernandez; Hiſt. Gen. des Voyages*, Tom. XIII. p. 497.

(†) *Mojague.* PISON, *Hiſt. Nat.* p. 83, met eene Afbeelding, die het onderſcheidend kenmerk van den Bek niet opgeeft, waar uit men anders zou kunnen oordeelen, of deeze Vogel waarlyk een *Onweersvogel* zy. —— *Mojague Braſilienſium Piſcis*, WILLUGHBY, *Ornithol.* p. 252. RAY *Synopſ. Avium*, p. 133. No. 3. *Puffinus fusco nigricans, collo inferiore flavo, rectricibus nigricantibus.* —— *Le Puffin du Braſil*, BRISSON, Tom. VI. p. 138.

REDENVOERING, OVER DEN OORSPRONG EN DE VORDERINGEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE IN FRANKRYK. Door AUBIN LOUIS MILLIN.

(*Vervolg van bl.* 314.)

De *Franſche* Natuurkundigen hebben het in het Dierenryk zo verre niet gebragt als in het Plantenryk. BELLON heeft eene vry goede beſchryving gegeeven van de *Viſſchen* en de *Vogelen;* doch zonder geſchikte orde: en RONDELET van *Montpellier* ſchonk ons, over de Viſſchen, eene niet welgeregelde zamenraaping. De *Molluſques* (*), als mede Wormen in ſchaalen beſlooten, ontbrak het nog aan eenen Beſchryver.

Meer bekend waren de Viervoetige Dieren; dewyl zy veel grooter zyn, veelvuldiger ontmoet, en gemaklyker waargenomen kunnen worden. LODEWYK DE XIV richtte te *Verſailles* een Dieren-kweekery op, waar hy de zeldzaamſte deedt opvoeden; en de Hovelingen, ten dien tyde nuttige naavolgers, hadden desgelyks hunne byzondere Beesten-kweekeryen. De Academie kreeg last, Beſchryvingen en Afbeeldingen uit te geeven van eenige deezer Dieren; en zy voegden 'er derzelyer Ontleedkundige Beſchryving nevens. Eene nuttige arbeid, die, in de vergelykende Ontleedkunde, veel dienſts deedt.

De Inſecten hebben in *Engeland* aan THOMAS MOUFFET eenen Beſchryver gehad. VALISNIERI hieldt in *Italie* zich daar mede onledig; de *Hollanders* hadden zich bovenal in dit vak bevlytigd; SWAMMERDAM deedt op deeze Diertjes de keurigſte proeven en waarneemingen. In *Frankryk*, daarentegen, kende men bykans niets over de Inſecten, tot den tyd van REAUMUR, dien wy met de daad aantreffen in alle de vakken der Natuurlyke Historie, dan eenige huishoudkundige Verhandelingen en eenige Dichtſtukken, over de Zydewormen en de Honigbyen. REAUMUR bevlytigde zich, met een onafgemat ge-

(*) Door *Molluſques*, of *Mollia*, verſtaan de *Franſchen* die ſoort van Viſſchen, welke, gevild zynde, voor 't oog niets vertoonen dan een zagt vleesch, ſchoon daar binnen eene ſtoffe is, welke deezen Dieren tot bloed dient; als by voorbeeld de *Polypen*.

geduld, op de beoefening der Inſecten, en het beſchryven van derzelver Natuurlyke Historie; hy bepaalde zich meer om derzelver huishouding, vlytbetoon, nut- of ſchadelykheid, te doen kennen, dan om ze te onderſcheiden door ligt nagaanbaare en naauwkeurige verſchillendheden; aan zyne Schriften ontbrak, derhalven, Rangſchikking. Het was voor LINNÆUS weggelegd, de Grondvester te weezen, zo van eene Stelzelkundige Inſectenleer, als van die der Plantkunde. —— GEOFFROY volgde hem welhaast. Hy werd de eerſte bedagt om de Historie der Inſecten rondsom *Parys* te geeven, en nam eene Leerwyze aan, voornaamlyk op die van LINNÆUS gegrond. Hy heeft de verdienſte van in zyn Werk de Soortnaamen ingevoerd te hebben; doch hy heeft verzuimd gebruik te maaken van de Gemeenbekende Naamen, en daar door te meerder nuttigheid aan zynen arbeid te geeven.

Reeds heb ik aangeduid, hoe zeer de kennis der *Mollusques*, en der Wormen in ſchaalen beſlooten, verwaarloosd was. TOURNEFORT heeft, in zyne Reizen, 'er eenige beſchreeven; dan REAUMUR is nogthans een der eerſten, die 'er eenige agt op geſlaagen, en ze ten voorwerpe genomen heeft van eenige byzondere Stukjes in de Verzameling der Academie.

D'ARGENVILLE verdient desgelyks eene plaats onder de Schryvers die over de Schelpviſchen handelen; dan, ſchoon hy hier over een vry groot Werk geſchreeven hebbe, is hy alleen in agting om zyne Afbeeldingen, die dikwyls door anderen worden aangehaald. —— De kleine Verhandeling van GEOFFROY, over de Schelpen omſtreeks *Parys*, kan ten voorbeelde in dit ſlag van Schriften ſtrekken.

Het voornaamſte, 't welk, zints dien tyd, in dit vak is uitgekomen, is de Reis van ADANSON na *Senegal*. Hy voegt by de Beſchryving en de Afbeelding van de Schelp ook die van het Schepzel, 't welk zich daar in onthoudt; 't welk zyn Werk nuttig maakt: maar het mangelt aan geregelde leerwyze.

REAUMUR vestigde ook zyne aandagt op de Zoophyten, en hield eenige Voorleezingen over de Koraalen; doch hy bleef op het ſterkſte derzelver dierlyke natuur ontkennen: waar van men de ontdekking verſchuldigd is aan eenen *Franschman*, den Conſul te *Smirna*, PEYSSONEL. De Abbé DIQUEMARE is de Man, die vervol-

gens

gens zich het meest op de Schelpdieren en Zoophyten heeft toegelegd.

Voorheen hebben wy BELLON aangehaald, als de eerſte onder de *Franſchen* die naauwkeurige beſchryvingen gegeeven heeft van de Vogelen, zo inlandſche, als die hy in *Egypte* hadt waargenomen. —— REAUMUR hieldt zich in zyne laatſte Leevensdagen onledig met de Gevederde Bende na te gaan, en maakte 'er eene heerlyke Verzameling van, welke naderhand in 't Koninglyk Kabinet gekomen is. Met behulp van dat Kabinet heeft BRISSON, een Kweekeling van REAUMUR, zyne Ornithologie geſchreeven, waarin hy de Vogels rangſchikt naar de gedaante der Pooten. Het gebrek van de algemeen gebruiklyke Naamen maakt dit Werk laſtig. De naauwkeurigheid der Afbeeldingen is nogthans van groot nut voor de Vogelkunde; en wordt dit Werk, uit dien hoofde, dikwyls aangehaald. —— BARRERE, die het Zuiden van *Frankryk* doorreisde, betradt weldra het voetſpoor van BRISSON. Maar de wyze van Vogelbeſchryving, door LINNÆUS opgegeegen, is tegenwoordig die, welke de Natuurbeſchryvers ten beſtendigen gids neemen.

Zints de dagen van THEOPHRASTUS was de Delfſtofkunde ſlegts met zwakke ſchreden in *Europa* gevorderd. In de Ryken, waar de meeste Mynen voorkomen, bevlytigde men zich meest op de kennis der Metaalen. Het op glas ſchilderen, of emaillieeren, bewyst, dat men zich van de Delfſtoffen, tot verſcheide einden, wist te bedienen; doch men hadt zich weinig toegelegd om derzelver natuur en gedaante te leeren kennen. —— Alles, wat men des geſchreeven hadt, bepaalde zich tot eenige Verhandelingen over de Edelgeſteenten, en lompe navolgingen van ORPHEUS, in welke de Schryvers, op het voorbeeld van dien Toverzanger, voornaamlyk ſtilſtonden op de berookingen en de betoveringen, welke met deeze Steenen konden gedaan worden, en op andere eigenſchappen, zo valſch als ongerymd.

De eerſte *Franſchman*, die iets redelyks over de Delfſtofkunde in 't licht gaf, was BERNARD DE PALISSY; hy past dezelve voornaamlyk toe op de Glasblaazery en Pottebakkery, welke hy te *Angers* hadt. Hy nam desgelyks de opgedolven Schelpen waar, en was de eerſte die dagt dat deeze Schelpen niet, gelyk men geloofd hadt, de voortbrengzels waren van den Zondvloed; maar, zints onheuchlyke tyden, in de gronden, waar men ze aan-

trof, gebragt: hy hadt, in dit opzigt, de Natuur beter gadegeſlaagen dan LISTER, die langen tyd naa hem kwam. Onder de *Engelſche* Schelpkundigen waren 'er, die daar en tegen beweerden, dat deeze gegraavene Schelpen ſlegts Speelingen der Natuure waren, wier gelyken nimmer beſtaan hadden.

Zo weinig vorderings hadt men, ten tyde van TOURNEFORT, in de Delfſtofkunde gemaakt, dat deeze Natuurkundige het daar voor hieldt, dat de Delfſtoffen groeiden even als de Dieren en Planten, en meende derzelver geboorte, leeven en dood, te kunnen nagaan. De Druipſteenen (*Stalactiten*), in de Grot van *Antiparos*, oordeelde hy ten ſteunzel van zyn begrip te mogen bybrengen; en, daar thans een ieder weet hoe deeze Steenen ontſtaan, begrypt men ten vollen, hoe gebrekkig TOURNEFORT redenkavelde.

Zedert is de Delfſtofkunde een van de meestbeoefendſte deelen der Natuurlyke Historie in *Frankryk* geworden. Langen tyd bepaalde men zich om de Delfſtoffen alleen te onderſcheiden naar derzelver uiterlyke gedaante, zonder agt te ſlaan op derzelver beſtanddeelen. Deeze Weetenſchap heeft geene weezenlyke vorderingen kunnen maaken, vóór dat men de Scheikundige Ontbinding daarvan ten grondſlage gelegd hadt.

DOLBACK behoort geteld te worden onder de Mannen, die het meest hebben toegebragt om in *Frankryk* den ſmaak voor de Delfſtofkunde te verſpreiden, door de Overzetting van WALLERIUS, welke hy ondernam op aanzoek van den beroemden ROUELLE. Tot dien tyd toe verbeeldde men zich een Natuurkenner te weezen om dat men eene Verzameling van Schelpen en Verſteeningen bezat. ROUELLE hadt een der eerſte Kabinetten van Delfſtoffen, geſchikt om 'er onderwys uit te haalen; dan het was bovenal de Catalogus van DAVILA, door ROMÉ DE LILLE in den Jaare 1768 in orde gebragt, welke den ſmaak, om dergelyke Verzamelingen te maaken, inboezemde.

Zo vinden wy ons gebragt tot het ſchitterendst Tydperk der Delfſtofkunde, waarin ROMÉ DE LILLE zyne Beſchryving der Cryſtallen (*Cryſtallographie*) uitgaf. — LINNÆUS mag egter voor den eerſten Ontdekker hiervan gehouden worden. Hy merkte op, dat alle Lichaamen eene verſchillende en regelmaatige Cryſtalliſatie aannamen, en hy beſchreef veele van die Cryſtalſchietingen.

Ro-

ROMÉ DE LILLE vatte dit denkbeeld, en verdient eenigermaate als de Uitvinder beſchouwd te worden, door de uitgebreidheid, welke hy daar aan byzette. —— Hy gaf zich onuitſpreeklyk veel moeite; hy deedt en herhaalde eene menigte van Proefneemingen, en maakte, in 't einde, de beoefening der Delfſtofkunde veel gemaklyker. —— Deeze groote Man heeft geen geluk genooten geëvenredigd aan zyne verdienſten; onaangenaamheden van veelvuldigen aart zyn in *Frankryk* het loon geweest van zynen arbeid; maar het genoegen van nuttig te weezen, de agting, die hy in *Europa* verwierf, de roem, die de ſtem der naakomelingſchap voor hem bewaart, ſtrekken hem ter beloonинge. Hy is, ten deezen Jaare, aan de Weetenſchappen ontrukt; dan wy hebben ten minſten den troost, dat zyn welvoorzien en belangryk Kabinet, waar in men de bewyzen vindt van alles wat hy in zyne Beſchryving der Crystallen beweerd heeft, niet in handen van Buitenlanderen geraakt is; een Lid deezer Maatſchappye heeft het zich ten eigendomme verkreegen.

De arbeid van ROMÉ is voltooid door HANY. Zy hebben de Crystalbeſchryving op den voet eener Weetenſchap gebragt, die niet kan veranderen.

De Kweeking der Planten, en de Natuurkunde des groeienden Ryks, heeft men geenzins verwaarloosd. Wy kunnen, in dit vak, ons beroepen op DUHAMEL en THOUIN; en mogen niet nalaaten, te deezer gelegenheid, hulde te doen aan POIVRE, aan wiens onvermoeiden yver wy de overbrenging van verſcheide nuttige Gewaſſen verſchuldigd zyn.

Frankryk heeft wel den voorrang niet in de uitgave van Plaaten, tot de Natuurlyke Historie betrekkelyk; egter is men 'er eenige aan verſchuldigd. In de Werken over de Natuurlyke Historie vondt men eerst ſlegts eenige in hout geſneedene Afbeeldingen; doch veele deezer waren met veel naauwkeurigheids gemaakt. De Leſſen van TOURNEFORT, en zyne Reizen, waren met veele in koper geſneedene Afbeeldingen vercierd, die zeer goed zyn. Reeds heb ik geſprooken van de Plaaten van DODART, van de Conchyliogie van D'ARGENVILLE, van de Natuurlyke Historie der Dieren, door de Academie. —— Welhaast voerde men de gewoonte in om gekleurde Plaaten uit te geeven; het mangelde

onzen eerſten Kunſtenaaren aan het geduld der *Duitſchers*, en maar al te dikwyls offerde men de naauwkeurigheid aan het ſchitterende op. De Vogel-verzameling van BUFFON is het eerſte groote Werk in dat vak uitgekomen; zints dien tyd is de kunst ten deezen opzigte meer en meer tot volmaaktheid gebragt. Men vondt de kunst uit om de Plaaten met kleuren te drukken, van welke BULLIARD zich met zo veel geluks in zyne *Fransche Flora* bediend heeft. De ſchoone Plaaten der Visſchen, der Planten, der Inſecten, en der Delfſtoffen, in 't licht gegeeven door BROUSSONET, L'HERETIER, OLIVIER en D'AGOTI, ſtrekken ten blyke, dat wy niet te vreezen hebben in dit vak overtroffen te zullen worden.

Veelal hebben de Natuurbeſchryvers de Taal- en Oordeelkunde te veel verwaarloosd. Ondertusſchen is dezelve noodzaaklyk, om de Boeken, de Schryvers, de Ontdekkers van Planten, de Naamen van gelyke beduidenis, en eene menigte van byzonderheden, die belangrykheid aan de Natuurlyke Historie byzetten, en de dorheid der beſchryvingen wegneemen, te leeren kennen. LINNÆUS prees zulks ten ſterkſten aan, en was 'er meesterlyk in bedreeven. De *Franſchen* hebben eenige Werken van dien aart. SEGUIER gaf eene *Bibliotheque Botanique* in 't licht; HERISANT voegde, in de *Bibliotheque de la France du Pere* LE LONG, eene Naamlyst der Werken, over de Natuurlyke Historie in *Frankryk* in het licht gegeeven. — By deeze Boekbeſchryvende Schriften, kunnen wy eenige meer Letterkundige Verhandelingen voegen. *Zweeden* beroemt zich op haaren Inbooreling OLAUS CELSIUS, die, in zyn *Hierozoicon*, de Planten, in den Bybel voorkomende, beſchryft. Men kan daar tegenover ſtellen SAMUEL BOCHARD's *Hierozoicon* over de Dieren van welken de Bybel gewaagt. Naa dien tyd heeft MAHUDEL over de *Asbest*, en CAYLUS over den *Papyrus*, geſchreeven. —— Ik heb mede eenige Proeven in deeze ſoort gewaagd, als eene Verhandeling over den *Thos* der Ouden (*); desgelyks heb ik in 't licht gegeeven een-

(*) Wy hebben de Verhandeling over dit Dier, by *de Ouden Thos* genaamd, vertaald, en geplaatst in het *Mengelwerk* onzer *Nieuwe Alg. Vaderlandſche Letteroefeningen*, II D. 2 St., bl. 661, enz. werwaards wy onze Leezers wyzen, om 's Mans bekwaamheid in dit vak met eigen oogen te zien.

eene *Mineralogie Homerique*, welke welhaast gevolgd staat te worden van eene *Zoologie*, en eene *Physographie*, uit diens Dichtwerken getrokken.

(*Het Vervolg en Slot ter eerſte gelegenheid.*)

AANMERKINGEN OVER HET VERBAND TUSSCHEN DE VOLKSVERMAAKEN EN HET VOLKSCHARACTER; MET EEN BYZONDER VERSLAG WEGENS HET ROMEINSCHE TOONEEL, OMTRENT DEN TYD VAN DEN VAL DES GEMEENEBESTS.

(*Uit het Engelsch.*)

Openbaare Vertooningen, en Volksvermaaken, kenmerkten, door alle Eeuwen heen, het Volkscharacter zo ſterk, dat men misſchien geene zeer onvolkomene geſchiedenis zou kunnen opmaaken van de vorderingen en omwentelingen in Smaak, Zeden en Vaderlandliefde, door naa te ſpeuren de vordering en verbastering, den groei en het verval, en de vernieuwingen van Spelen, Tydverdryven, en Schouwburg-vermaaklykheden; en de geestigheid of onverſchilligheid, met welke dezelve, op verſchillende tyden, door het Volk gezogt of verwaarloosd zyn. —— Want, naardemaal de Verbeelding en het Hart beide eenigermaate deel neemen in alles wat ten voorwerpe ſtrekt van Vermaakbejag, volgt onvermydelyk, dat de geliefde Vermaaken van elk, hoofd voor hoofd, berekend moeten weezen naar zyne zedelyke en verſtandige aandoeningen.

Wie, by voorbeeld, ontdekt niet ten klaarſten, dat het ruwe en bloedige vegten tuſſchen twee hedendaagſche Vuistvegters, en de Opera in het *Pantheon*, berekend zyn om vermaak te geeven aan Perſoonen, niet min verſchillende in Zeden, Smaak en Verſtand, dan in middelen en leevensomſtandigheden? En behoeven wy niet te zeggen, dat en de Deugden en de Gebreken der zodanigen, die smaak vinden in de eerstgemelde vertooning, ruw en onbeſchaafd, en hunne manieren onbeſchaafd en woest, zullen weezen; terwyl zy, die zich te laatstgemelder plaatze vervoegen, ſchoon, naa alle waarſchynlykheid, vreemdelingen omtrent alle ondeugden der woest- en onbeſchaafdheid, zeer waarſchynlyk, niet alleen in hunne leevens-

wyze, maar ook in hunne Gevoelens en Zeden, eenigermaate verzwakt zyn, door verwyfdheid en wellustige verfyning.

Mogen wy, volgens denzelfden regel, niet beſluiten, dat de gaapende Boer, die een vol genoegen ſchept in de ſnaakeryen en grappen eens Kwakzalvers op een Boerenkermis, zeer veel verſchilt van den Zoon der Sympatie, die zich botviert in het genot van den geheimen wellust der traanen, wanneer de treurige vercierzelen des Treurſpeldichters eenigermaate een daadlyk beſtaan bekomen door de Tooneelvertooning?

En hoe natuurlyk valt hier uit op te maaken, dat zy, die overgegeeven zyn aan Vermaaken van de eerstgemelde ſoort, in het genot meest van hunne zinnen afhangen, en gevolglyk, in zekere maate, zelfzoekend zyn, niet alleen in hunne Ondeugden, maar ook in hunne Deugden; terwyl zy, die wy laatst beſchreeven, vatbaar zyn voor de meer gezellige genietingen van gevoel en aandoening, en groote vorderingen gemaakt hebben in beſchaaving en verſtandsvermeerdering, en (welke andere Gebreken hun ook mogen aankleeven) de waardigheid hunner zielen niet bezoedelen door wreedheid of zelfzoekende gierigheid.

De ſchaarschheid van denkbeelden, welke binnen naauwe grenzen de genietingen en uitvindingen der eerstgemelden bepaalt, kan tevens ter omheining ſtrekken van vatbaar te weezen voor dubbelhartigheid en veinzery. Opregtheid zou derhalven, mag ik die uitdrukking bezigen, eene Boeren-deugd weezen. —— Maar, wanneer ons Geluk afhangt van de edelmoedigheid van anderen, zullen dan de keurige onderſcheidingen van opregtheid, de omkleedzels van edele gevoelens, en de wedervergeldingen van beleefdheid en goedgunſtigheid, geen groot deel uitmaaken van 't geen in zulk eene verkeering omgaat?

Veele andere voorbeelden zou ik kunnen bybrengen, ter onderſchraaging myner beſpiegeling, en waarin de wederkeerige invloed van de Vermaaken op de Zeden, en van de Zeden op de Vermaaken, zich in eenen even klaaren dag zou vertoonen.

Het vegten met den Knuppel was een ſpel, in vroegeren tyde, algemeen op 't platte land in *Engeland*, en onze Boeren waren toen veel geſchikter en gereeder om ongemakken te ondergaan, en onverſchilliger ten opzichte van ſmert, dan heden ten dage; doch teffens onrustiger, twistzieker en ongezelliger.

Des-

Desgelyks was, ten eenigen dage, het Worſtelen een Landvermaak, nog meer dan het voorgemelde gezogt en bewonderd, en 't zelve ſtrekte, ongetwyfeld, om de Landjeugd ſterk, vlug en moedig, te maaken, en gevolglyk om op te houden den ſtoutmoedigen en ontembaaren geest van ons Nationaal Character; maar het diende teffens tot eene onbeſchofte verheffing op perſoonlyke ſterkte, en eene daar uit volgende neiging om de zwakkere Leden der Maatſchappye te veragten en te verdrukken. —— En was dit het alles of het ergſte niet. Zulks hieldt de jalouſien en geſchillen leevendig, en deedt in ſtand blyven een ſcheurzieken geest van vyandlykheid, tusſchen nabuurige Plaatzen en Diſtricten: zo dat het geene vreemde zaak altoos was, te zien, dat al de Jeugd van twee aaneengrenzende Landſchappen, verbonden door algemeene belangen, en beſchermd door dezelfde wetten, met woeste verwoedheid alle banden van broederlyke vereeniging ſtukken ſcheurden, en zamenkwamen op een beſtemden plek gronds, waar zy, met verſtooring van de openbaare rust, en het opſchorten van nuttig vlytbetoon, botvierden aan hunne bekrompene vooroordeelen van mededinging, in deezen half boertenden, half boosaartigen, oorlog. —— Een oorlog, die, in de daad, ſchoon deszelfs algemeen treffen weinig te beduiden hadt, altoos leevendig gehouden werd door kleine vyandlykheden en toevallige ſchermutzelingen, ter verminking van menig een nuttigen Landman, en ſoms Wedutwen en Weezen maakte.

In de nabuurige Landſchappen van *Rutland* en *Leicestershire* lieten zich de Boeren zo veel voorſtaan op hunne ſterkte en vlugheid in deeze vegtoefeningen, dat eene ſoort van mededingende vyandſchap tusſchen hun beſtondt, welke zich vertoonde in veelvuldige ſchermutzelingen, geduurende het leeven van eenige geſlachten. Dit ging zo verre, dat, indien twee Rydtuigen, aan Perſoonen in die onderſcheidene Landſchappen toebehoorende, elkander op denzelfden weg tegenkwamen, de Voerlieden zich onmiddelyk tot het gevegt gereed maakten, en hy, die overwonnen werd, zyn wagen uit het ſpoor haalde; den vryen doortocht aan den overwinnaar vergunnende. —— Dan, door de allengskens gevorderde Beſchaafdheid, is deeze barbaarſche gewoonte onlangs (en maar zeer onlangs) buiten gebruik geraakt, en de Inwoonders van beide de Landſchappen hebben, ſchoon zy daar door iets van hunnen dollen overmoed verlooren,

geene reden om zich over die verwisseling te beklaagen; want zy hebben niet alleen eene meerdere maate van gastvrye beschaafdheid verkreegen, maar ook afgelegd die bekrompene en onheusche vooroordeelen, welke de Menschen in een' staat van oneenigheid, of zelfs van vyandschap, doen leeven, enkel om dat zy gebooren zyn aan onderscheide zyden van een nietsbeduidend riviertje, of van een ouden landscheidspaal.

Dan, hoe sterk de Volksaart en Character zich ook tekene in andere Vermaaken, deeze worden nog sterker aangeduid door hunne Tooneelvertooningen.

Wanneer de Geschiedkunde ons de gebeurtenissen en de tooneelen van vroegeren tyde voor oogen houdt, en voorlang verdweenen Geslachten doet te voorschyn treeden, wie bespeurt dan niet, in de eerste uitvinding van het *Grieksche* Tooneelspel, het woeste mengsel van vernuft en ongerymdheid, welke de beeldtenis oplevert van groote maar onbeschaafde zielen? Terwyl de laatere voortbrengzels van Tooneelvolkomenheid dezelfde kragt van ziel, denzelfden hoogvliegenden geest, vertoonen, beschaafd, verfynd, verlicht, en menschlievender.

Der Ouden Zangen en Chooren, ter eere hunner Godheden, doormengd met lange verhaalen, en vermommingen hunner voornaamste Tooneelspeelers, overlaaden met verbaazende cieraaden, en beschilderd met wynmoer, strekten tot onwederspreeklyke bewyzen van een ruw mengsel van losbandigheid en bygeloof, welke altoos de eerste onvolmaakte tooneelen van gezelligen nayver en opdaagend verstand kenmerken —— te veel verlicht om barbaarsch te weezen; maar te weinig voor beschaafdheid en beschaanbaarheid. De eigen aart der uitvinding, (hoe ruw en onbeschaanbaar dezelve ook mogt weezen,) duidt een kragt van geest aan, die de uitvinders moeten bezeten hebben, en schynt eene voorspelling te behelzen van dien aanstaanden roem, zo klaar te ontdekken in de eenvoudige grootschheid, de fyne verbeelding, en de edele gevoelens, van SOPHOCLES —— een Dichter, die nooit zou hebben kunnen bestaan, dan onder een Volk, geschaapen om tot onderwys en bewondering des Menschdoms te strekken —— en, te midden van de zegepraalen van eene Eeuw, wier vorderingen, in de verheevene en beschaavende Weetenschappen, de zwakke pooglingen van volgende geslachten beschaamen.

Hier staat in aanmerking te neemen, dat de eenvoudi-

dige Fabel des *Griekſchen* Treurſpels, welke de ongevoeligheid des hedendaagſchen beuzelgeests zomwylen zal wraaken als niet belangryk, en dat mede de geweldig ſterke gebaarmaaking en het ſterk ſpreeken der oude Tooneelſpeelaren, (welke de verkeerde kieschheid der hedendaagſche verfyning onderneemt te bedillen,) tot ſpreekende bewyzen verſtrekken van de bondigheid des oordeels, en de kragt van Character, welke zo luisteryk uitſchitterden in de *Griekſche* Gemeenebesten. Ook waren de lange en zwellende Alleenſpraaken, zo zeer bewonderd op het *Athenſche* Tooneel, doch welke de *Engelſchen* zo verre verwerpen, niet minder het Characteristike dier woordenvolle welſpreekenheid, zo natuurlyk eigen aan dat Volk, zo zeer aangemoedigd door den aart hunner Volksregeering, zo naauw verknogt met het plan hunner Schoolinrigtingen, en dermaate verbonden met alle de belangen en algemeene bedryven huns leevens.

Wy verwonderen ons, derhalven, geenzins, dat de *Franſchen*, die, van alle hedendaagſche Volken, zich het naauwst gehouden hebben aan het plan van het *Athenſche* Tooneel, ook het meest op dat Gemeenebestgezinde Volk gelyken, in de welſpreekenheid en leevendigheid van hun Nationaal Character; en ook, gelyk hunne jongſte edele poogingen daarvan ten onbetwistbaaren bewyze ſtrekken, in hunne ſterke liefde tot de Vryheid: geleid, 't is waar, door het licht van zuiverder en meer geoefende Wysbegeerte; maar gedreven door dezelfde edele en manlyke drift, welke de Patriotten en Helden van de eerwaardigſte Oudheid vormde.

De vordering van het *Britſche* Character loopt niet min in 't oog in de geſchiedenis van ons eigen Tooneel. Het ruwe en ongeſchikte mengzel van Afgodery en Chriſtendom, Bygeloof en Onkuischheid, Godsvrugt en Godsdiensthoonende taal, welke de onkunde van de Middeleeuwen kenmerkten, zyn zo blykbaar in de Mysterien of Geestlyke Tooneelſtukken van dien tyd, als de overlaadene vertoonmaaking onzes ruwen Ideés in de zo overbearbeide gevaarten van *Gottiſche* Bouworde, die nog heden getuigenis draagen van hunne ſmaakloze buitenſpoorigheid.

De verbeterde, de kragtige, maar ongeregelde, grootheid van het Nationaal Character vertoonde zich onder ons in de Tooneelſtukken die den ſchop gaven aan de oude heilige ongerymdheden. En geen denkend menſch zal

zal zich ooit verwonderen, dat het zelfde Tydperk, 't welk de geboorte en toejuiching gaf aan de Zanggodin van SHAKESPEARE, ook het edel vuur en den hoogen moed van eenen ESSEX deed te voorſchyn komen, en eerbied betoonde voor de ſchitterende wreedheid van de wydvermaarde, maar grillig heerschzugtige, ELIZABETH.

Ik wederhou my van myne beginzels toe te paſſen op het hedendaagsch *Engelsch* Tooneel; dewyl de latheid, de beuzelagtigheid, en de nietsbeduidende vertoonmaaking, welke ons hedendaagsch Tooneel aankleeven, de aanmerkingen te vernederend zouden doen worden.

In de voorgaande korte overziening van het oud en hedendaagsch Tooneel, heb ik, met voordagt, my geheel en al onthouden van het oog te vestigen op het *Romeinsch* Tooneel; dewyl ik my had voorgeſteld, uit CICERO en anderen, over te ſchryven een breedvoeriger en byzonderder verſlag van de Tooneelvertooningen, welke ten vermaake dienden van dat loshoofdig en verbasterd Volk, ten tyde dat eene heillooze ſlaapziekte dat ten val neigend Gemeenebest beving. —— In de daad, het was eene vergelykende beſchouwing van de *Romeinſche* Zeden, en *Romeinſche* Tooneelvertooningen, in het gemelde Tydperk, welke my tot de voorgaande bedenkingen aanleiding gaf. —— En ik twyfel in geenen deele, of de Leezer zal zeer gemaklyk, in de volgende beſchryvingen, trekken ontwaar worden van den bedorven ſmaak voor verkwistende grootschheid, welke toen ten tyde de lang beroemde Deugd der *Romeinen* begon over ſtaag te ſteeken, te gader met de Krygshaftigheid, welke altoos ter onderſcheiding diende van de *Romeinſche* Republiek, en die zelfs het hooggaande getyde van weelde en verzwakkende ongebondenheid, onder de willekeurige Regeering der Keizeren, naauwlyks in ſtaat was geheel en al in den ſtroom mede te voeren.

In het 698 Jaar der Stad *Rome*, werd het Tooneel van POMPEJUS geopend door dien volkbehaagenden en na hoogheid ſtaanden *Patricier*, en vertoonde aan de Liefhebbers des Tooneels een der ſchoonſte Gebouwen ooit geſticht om een ryk en vermogend Volk te onthaalen. Het was gebouwd naar het model van een Tooneel, 't welk hy te *Mitylene* gezien hadt; toen hy van den *Mithridatiſchen* Kryg terug keerde; het was vercierd met de ſchoonſte cieraaden van Beitel- en Schilderkunst, en van eene zo verbaazende uitgeſtrektheid, dat 'er 80,000 Aanſchou-

ſchouwers plaats konden vinden. Eenig denkbeeld van de verbaazende grootheid deezes Gebouws kan men vormen uit de tot deezen dag toe zigtbaare overblyfzels.

De vertooningen, daar gegeeven door POMPEJUS, by de opening deezes Schouwburgs, waren van verſcheidenerlei aart, en liepen zeer hoog in kosten. Maar, ſchoon zy veel aantreklyks hadden voor het Volk, „ beide „ het *groot* en *klein* Gemeen," leeren wy uit CICERO, dat ze ongeſchikt waren om te behaagen aan een verfynden en kieſchen ſmaak. Van de Spelen zelve, en de Tooneelſpeelers, geeft die Kunstregter geen voordeelige Schildery: maar was het *Romeinsch* Tooneel, in deeze byzonderheden, zeer veel agterwaards gegaan; men ſchynt zich veel moeite gegeeven te hebben (even als heden ten dage by ons in *Engeland*) om deeze gebreklykheden aan te vullen door veel opzigts baarende vertooningen en Pantomimiſche ſpelen.

„ De verbaazende toeſtel," ſchryft CICERO, „ welke „ de Tooneelvertooningen vergezelde, nam al het ſchoon „ der uitvoeringe weg. Welk een vermaak kon het „ ſchenken aan een verſtandig Toekyker, als hy duizend „ Muilezels ten Tooneele zag in het Treurſpel *Clytemnestra;* of geheele Regimenten Krygsvolk, in vreemde „ wapenrusting gedoscht, in dat van het *Trojaanſche Paard*? „ Met één woord, wat Mensch van gezond verſtand kon „ een vermaakend onthaal vinden in het zien van een „ Leger, in ſlagordening ten Tooneele gevoerd?"

Andere, mindere, ſoorten van Tooneelvertooningen, ten deezen tyde ter baane gebragt, waren de *Osciaanſche* en *Griekſche* Klugtſpelen. De eerstgemelde, dien naam draagende naar de *Osci*, een oud Volk van *Campanie*, van 't welk de *Romeinen* dezelve gekreegen hadden, ſchynen van denzelfden aart geweest te zyn met onze allergemeenſte Klugten, en beſtaan te hebben in laage en de zedigheid kwetzende aartigheden. —— Wat de *Griekſche* Klugtſpelen betreft, ten deezen aanziene ſtemmen de Geleerden niet overeen. MANUTIUS veronderſtelt, dat zy van evengemelde *Osciaanſche* alleen daarin verſchilden, dat ze in het *Grieksch* geſchreeven waren. Dan het blykt niet, dat men immer *Griekſche* Spelen te *Rome* ten tooneele voerde: het waarſchynlykſte, ten aanziene van deeze Tooneelſtukken, is, dat ze beſtonden in eene ſoort van *Pantomimen*, in navolging van die des *Griekſchen* Schouwburgs.

Men

Men hebbe zich hier te herinneren, dat, in de vroegere tyden van het *Romeinsch* Tooneel, het de gewoonte was, naa het vertoonen van meer deftige Tooneelſtukken, *Atellaanſche* Klugten te ſpeelen. Deeze Klugten, die den naam ontleenden van *Atella*, eene Stad in *Italie*, van waar zy eerst in *Rome* werden ingevoerd, beſtonden in een beter ſoort van geestig- en aartigheden, dan de *Oſciaanſche* en *Griekſche* Klugten en de Pantomimen; zy ontleenden de onderwerpen meest uit het gemeene leeven.

Behalven de Tooneelvertooningen hadt men te *Rome* Spiegelgevegten van Zwaardſchermeren, (gewapend met Zwaard en Schild,) die op het Tooneel ten vermaake der Aanſchouweren ſtreeden. Eerlang bragt men dit ſlag van Barbaarſche tooneelverlustiging tot zulk eene hoogte, dat duizenden van Slaaven, tot deeze Klugt-ſlachting opgebragt, zomtyds teffens het tooneel vervulden, en in krygsorde tegen elkander geſchaard vogten; veele honderden zag men dikwyls, op 't einde van die onmenschlyke Tooneelvertooning, wentelende in hun bloed. —— Wanneer zodanige Schouwburg-vertooningen ten vermaak des Volks ſtrekten, wie zal zich dan verwonderen over de Wreedheden van eenen NERO of eenen CALIGULA?

Men hadt te *Rome* desgelyks andere Vegt- en Strydvertooningen op het Tooneel, van welke CICERO met welverdiende minagting gewaagt; 'er byvoegende, dat POMPEJUS zelve erkende, dat zy niet beantwoordden aan de moeite en kosten, op welke deeze hem te ſtaan kwamen. —— De overige Tooneelvermaaken beſtonden in gevegten tuſschen Wilde Dieren, die alle voor- en naamiddagen, vyf agter een volgende dagen, vertoond werden; en men moest bekennen, ſchryft evengemelde Redenaar, dat ze grootsch waren.

Dieren van den wreedſten aart, en allerzeldzaamst, werden, uit alle oorden der Wereld, tot het vertoonen deezer Schouwſpelen, te *Rome* zamengebragt. DION CASSIUS tekent op, dat niet minder dan 500 Leeuwen gedood werden by deeze Jagtſpelen, met welke POMPEJUS het Volk vermaakte. „ Met dit alles," ſchryft de oordeelkundige en menschlievende CICERO, „ welk een ver„ maak kan 'er met mooglykheid voor een welgeplaatst „ en beſchaafd hart gebooren worden uit het aanſchou„ wen van een edel Dier, door 't hart geſtooten van eenen „ medogenloozen Jaager? of een van onze eigene ſoort, „ wreedlyk verſcheurd door een Dier van veel grooter „ ſterk-

„ *dierkte?*" —— „ De laatſte vertoondag," voegt hy 'er nevens, „ beſtondt geheel in het te voorſchyn brengen „ van Olyphanten, die, ſchoon zy het gemeene Volk, „ vol verwondering, deeden ſtaaren, 't zelve geen groot „ genoegen ſcheenen te verſchaffen. In tegendeel, de „ ſchriklyke ſlachting deezer arme Dieren veroorzaakte „ een algemeen medelyden; dewyl het een heerſchend „ denkbeeld is, dat deeze Beesten eenigermaate deelen „ in onze redelyke vermogens." —— DION CASSIUS, die hierin eenſtemmig ſpreekt met CICERO, tekent 'er nevens op, hoe zeer de Toekykers, by die gelegenheden, aangedaan waren over het deerlyk geſchreeuw deezer aan 't vermaak opgeofferde Dieren.

Zodanig is de Schildery, welke de *Romeinen* zelve ophangen van hunne Tooneel-vermaaklykheden. —— Vermaaklykheden, aangemerkt als gegeeven ten koste van éénen enkelen Mensch, 't welk ons een allerleevendigst denkbeeld geeft van den Rykdom en de Weelde dier groote Stad; maar die, als Volks-ſchouwburg-vermaaken, ten ſpreekenden blyke ſtrekken van een mengzel van Grootheid en Barbaarſchheid, 't welk eenigermaate elk Tydperk der *Romeinſche* Geſchiedenis kenmerkt, en welke daarom mogen aangezien worden voor hoofdtrekken in het Character van dat wydberoemde Volk.

Ik zal, by dit alles, ſlegts nog ééne aanmerking voegen; dat, naamlyk, de onbuigzaame Woestheid der onbeſchaafde *Romeinen*, in de nieuwe kindſchheid der *Republiek*, en de Barbaarſche buitenſpoorigheden, tot welke zy hunne bloedige Spelen opvoerden, toen Weelde en Beſchaafdheid haare heerſchappy over het Keizerryk gevestigd hadden, ons toonen, hoe zeer tegenovergeſtelde Uiterſten dikwyls in derzelver Uitwerkzelen zamenſtemmen; even gelyk de maan de ſcherpe hoorens niet alleen vertoont by het eerſte wasſen, maar ook op 't laatst, by het afneemen. En, (om deeze gelykenis voort te zetten,) gelyk die Planeet altoos met den weldaadigſten luister ſchynt als dezelve op het midden van haaren loopbaan is, zo zyn de Maatſchappyen, in den tusſchenſtand van onkundige woestheid en overmaatige beſchaafdheid, bevorderlykst voor Deugd en Maatſchappyelyk Geluk.

BESCHRYVING VAN DEN NIEUWEN KONINGLYKEN SCHOUWBURG, IN DRURY-LANE.

„ By het even medegedeeld Stukje zal niet kwalyk
„ paſſen eene Beſchryving van den *Nieuwen Ko-*
„ *ninglyken Schouwburg* te *Londen*, die nog niet geheel
„ voltooid is; doch genoegzaam om ons een denkbeeld
„ te geeven van dit prachtig Gevaarte."

Schoon de Nieuwe Schouwburg in *Drury-Lane* in zo verre volbouwd is, dat 'er geregeld in konne geſpeeld worden, is dezelve nog niet geheel af (*). Het Noorderfront, na *Ruſſelſtreet*, is geheel voltooid, uitgenomen aan de twee einden, die tot het Oost- en Westfront behooren. Het Zuiderfront is op dezelfde wyze voltrokken; het Oost- en Westfront moeten nog opgehaald worden. Deeze twee fronten zullen een Koffyhuis, een Boekery, Winkels van verſcheidenerlei aart, en verblyfplaatzen voor de Acteurs, Actrices, en andere Perſoonen tot den Schouwburg noodig, bevatten.

Het geheele Gebouw ſtaat op zichzelven, en eene Colonade van *Ioniſche* Orde, welke het voetpad bedekt, loopt 'er rondsom. Deeze zal, voltooid zynde, beneden beſchutting aanbieden, en, ten zelfden tyde, een Terras vormen voor de venſters van den Schouwburg boven, welke, tot zekerheid met een yzeren hekwerk vercierd, en verlicht door een aantal lampen, gelyk men voorheeft, zeer veel zal toebrengen tot de fraaiheid des Gebouws.

Dit Gebouw beſlaat een plek gronds, meer dan 350 voeten lang, en 155 breed; de hoogte is, tot den onderkant van het dak gerekend, 118 voeten.

De Gebouwen, die den Schouwburg omringen, zyn opgehaald van *Portlandſchen* ſteen, en zullen omgeeven worden met eene Balluſtrade. De Schouwburg zelve, die 'er boven uitſteekt, is van ſteen, en desgelyks met eene Balluſtrade voorzien. —— Uit het dak ryst een Toren, die een grooten Ventilator maskert, en een wenteltrap die tot het dak loopt. Op den trap deezes Venti-

la-

(*) Men ſpeelde in deezen Schouwburg, voor de eerſte keer, den 12 Maart 1794.

latoris staat thans een Beeld van APOLLO, meer dan tien voeten hoog; dit zal, het werk voltooid zynde, na het Westfront overgebragt, en deeze plaats bekleed worden door een Beeld van den grooten SHAKESPEARE.

De schikkingen voor het Tooneel zyn op een veel grooter schaal dan die van eenig ander Theater in *Europa*. De opening van het Tooneel is 43 voeten wyd, en 38 voeten hoog; agter welke de Schilder en de Werktuigkundige eene groote ruimte hebben, 83 voeten wyd, 92 lang, en 110 voeten hoog, om daarin hunne onderscheidene bekwaamheden aan den dag te leggen.

In het dak van het Theater is, behalven de bergplaatzen, eene groote ruimte voor de Schermschilders; men vindt 'er ook vier groote Waterbakken, van welke het water loopt na elk gedeelte van het Gebouw, ten einde oogenblikkelyk den brand te kunnen blusschen, in elk gedeelte waar zulk een ongeluk ontstaan kan. Tevens heeft men de grootste voorzorgen gedraagen om zulk een ongeluk te voorkomen, door alle zekerheid te verschaffen, welke voor geld kan bekomen, en door vernuft uitgedagt, worden. Behalven andere voorzorgen, heeft men een yzeren Scherm, of Gordyn, bedagt, 't welk, by zodanig eene gelegenheid, alle gemeenschap tusschen de Vertoonplaats en de plaats der Toekykeren te eenemaal zou voorkomen; en 't is daar dat alleen toevallen van brand beginnen.

De plaats, voor de Toekykers geschikt, maakt bykans een halfrond uit. Dezelve bevat een Bak, twee ryen Loges daar boven, en twee Gaanderyen, die alle een volkomen gezigt op het Tooneel hebben. Aan elke zyde van de Gaanderyen zyn nog twee ryen van Loges, boogswyze ryzende, en derwyze ingerigt, dat de zoldering, of het gewelf, een volkomen rond maakt. Het Proscenium, of dat gedeelte van het Tooneel 't welk tusschen het Gordyn en het Orchest begreepen is, bevat opene Loges. De Loges zyn in 't voorste gedeelte voorzien van stoelen, en agterin van zitbanken. Het bekleedzel der Loges is blaauw Fluweel.

De Corridors rondsom de Loges zyn ruim, en hebben gemeenschap met elkander door middel van Wenteltrappen in de hoeken van den Schouwburg. Aan het Westeinde van het Tooneel is een zeer ruim Vertrek, 't welk een halven cirkel maakt; toegang hebbende tot de Corridors door een boog. In 't zelve zyn uitplaatzen en kasten,

waar uit het gezelschap met ververschingen kan gediend worden. Aan de Noord- en Zuidzyde van het Theater zyn ook fraaije vierkante Vertrekken; een derzelven is bestemd voor zyne Majesteit, en het ander voor den Prins van *Wales*. Deeze Vertrekken zyn opgecierd in den modernen smaak, met fraaije Paneelspiegels; en geschikt om nog meer cieraads te ontvangen, zo ras de Kunstenaars, met derzelver vervaardiging belast, in gereedheid zyn.

De Schouwburg-cieraaden zyn in eenen geheel nieuwen smaak, geschikt om eene prachtige uitwerking te wege te brengen, en hebben tevens eene eenvoudigheid, welke het oog voldoet, zonder hinderlyk te weezen aan de cieraaden, welke ten tooneele verschynen. Tot dit oogmerk is de zoldering met perken van een en dezelfde kleur beschilderd, en die zelfde schilderwyze heeft men gehouden in de cieraaden der Galeryen. De Loges zyn aan den voorkant, en van binnen, helder blaauw van grondkleur, ryklyk voorzien van laagverheven beeld- en loofwerk. De verscheidene ryen worden geschraagd door verzilverde kolommen, in 't antique gewerkt, waar aan gesleepen glazen Lusters gehegt zyn met verzilverde houvasten. De middelste paneelen aan den voorkant der Loges zyn beschilderd met stukken uit de Oudheid ontleend. Behalven de verzilverde kolommen, die de Loges onderschraagen, zyn 'er vier hoofdpylaaren, vierkant van gedaante en dun, welke de zoldering onderstutten, met Spiegels behangen. Het Klankbord, of het Verhemelzel van het Proscenium, is met perken geschilderd; in het front pryken de Koninglyke Wapens, met Trophéen en andere Bycieraaden.

DE DRIE GEZELSCHAPSLIEDEN.

Eene Characterschets.

(Uit het Engelsch.)

Menigmaal neemen wy eene Gemeenzaamheid waar tusschen Persoonen by welken wy geen band van Verbintenis of Eenigheid kunnen ontdekken. Menschen van verschillende hebbelykheden, talenten en geaartheden, komen door zeker toeval te zamen, worden bestendige Medgezellen, en treeden in eene soort van Vriendschapsverbintenis, welke de rest der Wereld zo onbestendig agt als de wind, en zo los

om op 't te bouwen als een hoop zands. Nogthans blyven zy jaren lang zaneen verbonden; en 't is dikwyls de Dood alleen, die hun van elkander ſcheidt. Het loopt zeker aan tegen het algemeen begrip van Vriendſchap gevormd, dat dezelve nimmer zou kunnen beſtaan tuſſchen Perſoonen van lynrecht tegen elkander overgeſtelde hoedanigheden; doch de uitzonderingen op deezen Regel zyn niet weinige, en MOROLOGUS, EUTRAPELES en TETRICUS verſchaffen eene zeer opmerkenswaardige.

Daar zy zelven niet weeten hoe, of wanneer, zy zamenkwamen, zou het onvoegelyk zyn voor anderen dit te onderzoeken. *Toeval* bragt hun waarſchynlyk eerst byeen, en 'er was, dit mag men veronderſtellen, iets gemeens tuſſchen hun, 't welk hun bewoog *voorbedagtlyk* weder by elkander te komen. Elkander getrouw, zyn zy nu zeker ſteeds by den anderen, ſchoon geene drie Perſoonen meer ongeſchikt ſchynen om zamen te ſtemmen.

MOROLOGUS is een van die Praaters, die, zonder eenige maate van ongemeen, of zelfs van gemeen, verſtand te betoonen, ſteeds ſpreekt over allerhande voorwerpen, en het waagt een gevoelen ſtaande te houden met dezelfde heftigheid, 't zy hy iets of niets van de zaak zelve verſtaat. —— EUTRAPELES, met meer vernufts begaafd, doch met niet meer verſtands beſchonken, is eenigzins grappig. Hy heeft alle Boeken vol ſnaakeryen geleezen, en kan oude koddigheden op nieuwe voorvallen toepaſſen. Hy is zeer gelukkig in kwinkſlagen, en is 'er altoos op uit om iets van dien aart te zeggen: goed kunnen zy niet genaamd worden; doch het is 'er zo mede gelegen, dat, hoe ſlegter zy zyn, hoe zy te meer doen lachen; en dit is het hoofddoel van EUTRAPELES. —— TETRICUS bezit eene groote maate van verſtand en oordeel, doch wil beide niet ten vollen laaten werken; hy is zo voorbaarig, dat het in 't kinderagtige valt, en zo grommig, dat hy als ten ſpreekwoord ſtrekt. Hy klaagt ſteeds, dat MOROLOGUS ſpreekt als hy behoort te zwygen; MOROLOGUS zegt, dat hy, zonder oorzaak, buiten zyn humeur is; en EUTRAPELES bedient zich van zyn vernuft, ten koſten van beiden, op zulk eene wyze, dat zy zich tegen hem, als tegen een gemeenen Vyand, vereenigen. MOROLOGUS praat hem uit het veld; TETRICUS brengt hem in een kwaad humeur. Dus ſtemmen zy overeen in het zamenmengen hunner ſtrydige hoedanigheden.

Bezwaarlyk valt het te zeggen, wie, van de Drie, de aangenaamſte Gezelſchapsman is. —— MOROLOGUS moet al de praat alleen hebben, en weinige gezelſchappen hebben zin in zulk eene Monopolie. —— EUTRAPELES is zo diepzinnig geestig, dat men hem dikwyls niet verſtaan kan, en, vóór dat hy heeft beginnen te lachen, bemerkt niemand dat hy

ten nogtherke hadt iets geestigs te zeggen. —— TETRICUS is even ſtilzwygend en zuurzienend in alle zamenkomſten. Het is alleen in de *Trio*, dat zyne byzondere begaafdheden te voorſchyn geroepen worden. MOROLOGUS is, door altyd bezig te zyn met ſpreeken, onopletteud, en TETRICUS ſpeelt hem menig een dandiyken trek, door zyn Snuifdoos weg te neemen, of zyn Rotting te verſchuilen. EUTRAPELES doet TETRICUS iets zeggen; de ander geeft zyne afkeuring te kennen; en EUTRAPELES vat het op eenig byzonder woord, 't welk gelegenheid geeft tot een kwinkſlag. MOROLOGUS toont zich geſtoord als hy geſtuit wordt te midden van eene lange redenvoering, door 't geen hy eene laffe boertery noemt; terwyl de Vernufteling hem te gemoet voert, dat een verveelend geſprek de beste kans geeft om te boerten. In deezer voege plaagt dit Driemanſchap elkander, en hier uit ontſtaat het geluk, 't geen zy in elkanders gezelſchap genieten. Niemand dan TETRICUS zou het oor leenen aan de verveelende geſprekken van MOROLOGUS; niemand dan hy het vernuft van EUTRAPELES doen werken, door zich des geraakt te betoonen.

In den Zomer doet dit Drietal dikwyls een reisje, en elk ſpeelt op 't zelve zyn rol. MOROLOGUS praat met de Voerlieden en Staljongens; EUTRAPELES ſtelt zyne talenten te werk by de Knegts en Meiden in de Herberg; en TETRICUS heeft, behalven het voorregt om de rekeningen te betaalen, het geluk om in alles gebrek te vinden.

Hunne Middagmaalen zyn Proeftyden van elks bedreevenheid in zyn vak. MOROLOGUS belet de Knegts, om, geroepen zynde, te komen, doordien hy ze aan de praat houdt; EUTRAPELES maakt kwinkſlagen over de opgediſchte ſchotelen, en is nooit gelukkiger dan wanneer 'er een Kalfskop, of een Tong, op tafel komt. Tafelgeregten, die, van onheuchelyke zyden af, zo veel ſtofs gaven aan laage boertende geesten; TETRICUS gromt en ſnydt voor, kaagt en èet, hy doet zyn mondd zo dikwyls open als zyne Tafelbroeders, doch met een geheel ander oogmerk. —— Als de Wyn op tafel komt, verſchaft dezelve aan MOROLOGUS gelegenheid om de Natuurlyke Historie van den Wynſtok te verhandelen, en over de Eigenſchappen van den Wyn uit te weiden; EUTRAPELES heeft een aantal van welgepaste *Bon mots*; TETRICUS is wel voldaan over de gelegenheid om den Wyn te wraaken, als te ſlap, te zuur, te zwaar, of misſchien dat het dezelfde Wyn niet is welken zy voorheen dronken. —— Allen zyter komen zy hierin overeen, dat zy 'er ryklyk van binnenſtaan: de praatzugtige Man wordt ſprankloos; de geestige onbeſchoft; en TETRICUS is wel in zyn ſchik als hy geen menſch heeft om in zyne vreugde te deelen, want zyne Makkers zyn in ſlaap gevallen.

Schoon

Schoon deeze drie gezwoorene Vrienden, ten minſten één by elke zamenkomst overhoop leggen, verſtaan zy elkander zo wel, dat zy het ſchikken om op den besten voet te ſcheiden, en bepaalen wederq by elkander te komen; een tydſtip, 't welk zy met reikhalzend ongeduld afwagten. Ten dien einde neemt elk de gelegenheid waar om eens anders zwak te vinden. MOROLOGUS pryst EUTRAPELUS; wegens de ſchranpheid zyns verſtands; en deeze verzekert MOROLOGUS, dat, niettegenſtaande zyne *agterhoudenheid*, en zyne behoedzaamheid om niet *te veel* te ſpreeken, 'er eene diepte en bondigheid ſtreke in zyne aanmerkingen, die de toejuiching eener Raadsheerlyke Vergadering zou verdienen, en wegdraagen. Beiden ſtellen zy TETRACIUS te vrede, door te verklaaren, dat zyne geaartheid enkel een gevolg is van zyne wysheid, en dat zyn aangebooren goede luim niet min behaagt, ſchoon deezelve in geen glimlachen is uitgedoscht.

Behalven dit alles zyn 'er eenige weinige Onderwerpen in welke zy alle zamenſtemmen; en het opwerpen van een derzelven is een zeker middel om alle onmin te dempen. Deeze Onderwerpen zyn het veragten van het Huwelyk, en het waaken van vroeg opſtaan. Zy zyn alleen reeds vry bedagte Vryers, en beginnen doorgaans hun avondbezoek op dien tyd als anderen in hun eerſten ſlaap liggen.

Zodanig is de Vereeniging, welke tuſſchen deeze drie zeldzaame Characters plaats grypt; en 't geen hun mogelyk eerst toevallig deedt zamenkomen is nu beſtendig, en eene noodwendigheid, geworden. De Praater zou niets te zeggen hebben, indien de Geestige niet na hem luisterde; en de Droomoor zou in ſlaap vallen, indien het geſprek van den eenen hem niet wakker hieldt, en de boerteryen van den anderen zyne gevoeligheid niet opwekte. In de keten van oorzaaken en gewrogten zyn deeze Lieden, op welk eene wyze ook, nuttig voor elkander. Afgezonderd van de rest der wereld, hebben zy elkander by Inſtinct gevonden, en maaken te gader eene wereld uit.

Men mag, 't is waar, in twyfel trekken, of hunne Vereeniging redelyk is? want hoe kan dat een redelyk geheel weezen, 't geen uit onredelyke deelen beſtaat? Dan zy genieten desniettegenſtaande eene maat van Geluk, gelyk aan dat der Dierlyke Schepping, 't welk juist zo veel is als hunne vatbaarheid toelaat. Een ander vermengt zich niet in hunne blydſchap. Zy zyn voor elkander 't geen niemand anders kan weezen.

Indien wy de natuur nagaan van die Verbintenis, aan welke zommigen den naam van Vriendſchap geeven, zullen wy waarſchynlyk oordeelen, dat de voorheen gegeevene beſchryving niet overdreeven is. De meesten toonen, in het zoeken van Vrienden, dat zy alleen Gezelſchapslieden ontbreeken; Lieden, geſchikt om die uuren te ſlyten, welke anders moesten doorgebragt

worden: in de grootſte aller verdrietlykheden, *het verdriet* om bronnen van onderhoud in zichzelven te zoeken waar ze niet te vinden zyn. Hoe kan men anderzins reden geeven van de wonder vreemde zamenmengzels in de gezelſchappen, waar de kwaaden en de goeden, de gierigen en de milddaadigen, de onkundigen en ſchranderen, vergaderen, om iets, voor het geheel aangenaam, te wege te brengen; of, met andere woorden, zamenkomen om dien tyd te verdryven, tot welk iedet op zichzelven niet in ſtaat is.

Verbinteniſſen van de ongerymdſte ſoort mag men zeer natuurlyk wagten als de menſchen zamenkomen met geen ander oogmerk dan om hunne eigene Overdenkingen te ontvlieden, en hunne meer onmiddelyke Pligten uit het oog te verliezen. —— Wy mogen, door toe te geeven in deezen, *ons* ſchikken naar de pligtpleegende gedaante en het uitwendig voorkomen der verkeering onder de menſchen; maar wy kunnen, met geene voegelykheid altoos, gezegd worden ons eigen geluk te bevorderen, of overeenkomſtig met ons character te handelen. En het éénig gevolg, van in deezer voege de uuren van bedaarde overdenking te vermyden, *is*, dat wy welhaast zullen ophouden verſtandig te denken, en *pligtmatig* te handelen; want nimmer zag men een voorbeeld van eenig mensch, die de vermengde gezelſchappen bywoonde van de laagen, de onkundigen en onbeſchaafden, en ten zelfden tyde zich gedroeg, in de handelingen des menschlyken leevens, met ſtandvastigheid van geest, bedaarde rechtſchapenheid, en een ongezwenkt oordeel.

Aan de Schryvers van de Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

BURGERS!

„ Vergun my, u deeze volgende waare Gebeurenis mede te
„ deelen, met vriendlyk verzoek, dat dezelve een plaatsje
„ in het *Mengelwerk* van uw geacht Maandſchrift moge vin-
„ den."

Den 9 Auguſt. 1795.

HUWELYK UIT ZUSTERLIEFDE.

Toen ik my voor eenige jaaren aan de Hoogeſchool van G..... bevond, om 'er myne Letteroefeningen voort te zetten, leerde ik aldaar eenen Student kennen, wiens uitmuntend character de aandacht van alle Braaven naar zich trok. Terwyl hy met my aldaar zyne Studiën voortzette, hadt zyn Va-

Vader, meer door zyne onachtzaamheid dan wel door andere redenen, het ongeluk, dat hy een banqueroet moest maken; hy begaf zich in alle ſtilte uit de Stad, en liet gemelden Student, benevens deszelfs eenige Zuster, achter. Deeze twee wierden vervolgends door hunnen Oom, die ook aldaar woonde, in huis genomen; dan, zulks geſchiedde niet zo zeer uit liefde, dan wel omdat hy niet wist waar hy zo ſchielyk zyn Neef en Nicht zoude bergen: men kan dus ligtlyk berekenen, dat zulk een verblyf aan zyn huis niet zeer aangenaam was. Terwyl deeze beide in deeze wooning traanen-brood aten, wilde het ongeluk, dat de Zuster van gemelden Student door eene allerkwaadaardigſte Kinderziekte wierdt aangetast. De oppaſſing, die dat Meisje genoot, was geëvenredigd aan het onthaal en de liefde van haaren Oom; dat is, zeer ſlecht. Het was niet doenlyk voor haaren Broeder, ſchoon hy haar eene zuivere genegenheid toedroeg, om dag en nacht, wyl hy alle oogenblikken haaren dood te gemoete zag, voor haare bedſponde te zitten, en haar de noodige dienſten en oppaſſing te bewyzen; dit lieten noch zyne omſtandigheden, (hy moest in alle haast een einde aan zyne Studiën maaken,) noch zyne lichaamskrachten, toe. Eene haarer Vriendinnen, (en deezen naam mogt zy te recht draagen,) beweeg, toen zy alles vernomen hadt, haar alleen byſtand en hulp, en verliet vervolgends nimmer, dan hoogst noodzaaklyk, het ziekbed. —— Eindelyk veranderde de hevigheid der ziekte, 'er deedt zich eene flauwe hoop ter herſtelling op, het gevaar wierdt van tyd tot tyd minder, en 'er volgde eene langzaame, doch tevens volkomene, geneezing. Gemelde Student, die zyner Zuster eene hartlyke Broederliefde toedroeg, wegens het gehouden gedrag van zynen Vader niets bezittende, om de hulp, aan zyne Zuster betoond, door eenig geſchenk te beloonen, boodt, ten teken zyner dankbaarheid, aan de Vriendin zyner Zuster niet alleen zyne hand, maar ook met dezelve zyn geheel hart, aan: dezelve wierden even gul aangenomen als zy wierden aangeboden. Kort daaraan wierdt die Student Proponent, en op eene zeer ſchoone en voordeelige plaats in eene onzer Provincien, als Predikant, beroepen. Hierop wierdt het Huwelyk voltrokken; en thands nog leeven deeze drie waardige menſchen, in het zuiverſt genoegen en de gunſte genegenheid, met elkanderen. Met de warmſte vreugde heb ik dit huislyk geluk beſchouwd, en meer dan eens gewenscht, om, zo myn lot, (het geen myne omſtandigheden en hooge jaaren echter zeer onwaarſchynlyk maaken,) my eens tot een Huwelyk mogt roepen, dan zo vergenoegd, zo zalig, zo wel te vreden, te leeven als dit paar, als deeze myne kennisſen. —— Ik heb deeze Gebeurenis der vergetelheid willen ontrukken, opdat zelfs onze Nakomelingen hieruit mogen leeren, dat de Deugd niet onbeloond blyft; maar zelfs dan nog, wanneer hy, die deugd-

deugdzaam leeffde, reeds niet meer is, van alle Braven bewonderd, gepreezen, wordt. Hierdoor ook wenſche ik, dat de *Zin-ſpreuk* van gemelden Student, myner Vriend, toen hy my eenige Verſen van den onſterflyken CROMMCK, in myne Vriendenrol, tot een eeuwig aandenken, ſchonk, haare volkomene vervulling kryge; zy is: VIRTUS POST FATA SUPERSTES; dat is: *De Deugd leeft zelfs na den dood.*

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Als wy altyd bereid en gereed waren om van alle onze bedryven, van alle onze daden en handelingen, rekenſchap te kunnen geven, hoe gerust zouden wy dan van het tooneel dezes levens kunnen afſtappen, en tot een ander leven overgaan! doch hoe veele van onze handelingen zouden wy wel wenſchen dat nimmer aan het licht kwamen; maar veel liever verborgen bleven agter het gordyn van eeuwige vergeteinis. —— Hoe veele daden bedryven wy niet, over welke wy ons zouden ſchamen, wanneer zy ter kennisſe kwamen van onzen evenmensch. En wat zal 'er van wezen? Alle onze daden zullen nochtans eens het licht zien. Maar over hoe veele zullen wy ons dan niet ſchamen!

Hoe vaak misleid de waan den verblinden ſterveling niet, dan vooral wanneer hy zich laat wegſlepen door de verderflyke Wellusten, en door ongebonden vermakelykheden; dan nochtans worden zy maar al te dikwils door het grootſte gros der menſchen vuurig nagejaagd, ſchoon men ook dagelyks de jammerlykſte uitwerkzels en ſmartlykſte gevolgen eener bedorven Wellust voor oogen heeft. Wie ſpiegelt zich aan anderen, al zyn de voorbeelden nog zo treffende, nog zo treurig en aandoenlyk! Hoe jammerlyk bedriegt men zich, wanende zyn grootſt geluk te vinden in de opvolging zyner bedorven luſten; want het einde van dezelve is niet anders dan moeite, dan jammer en verdriet!

De menſch verſchynt eenmaal in het leven en op de wereld; de weg, langs welken hy daarin verſchynt, is enkel, is een —— maar langs duizend wegen zou hy daar weêr kunnen uitſtappen. Wie moet niet verbaasd ſtaan, in overweging nemende hoe veele middelen 'er zyn om het leven af te ſnyden; wie moet niet verbaasd ſtaan, dat de menſchen nog zo lang leven, en niet veel eerder ſterven. —— Men zegt, dat menſchen levensdagen zyn kort, en vol onrust en verdriet. —— Dan, wie zou niet veeleer zeggen, dat wy waarlyk zeer lang leven, wanneer men overweegt, hoe veele de gevaren zyn, welke ons geſtadig dreigen, en de veelvuldige kwaden, die ons geſtadig over 't hoofd hangen.

C. V. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

STELLINGEN VAN EEN LEERGIERIGEN, OPGEGEEVEN TER BEPROEVING TOT NADERE ONDERRIGTING.

1ſte Stelling.

Iemand, by het licht van 't Euangelie leevende, en van hetzelve daadelyk gebruik maakende, kan in de Godlyke Waarheden dieper leeren inzien, en op dezelven beſchouwelyk verhevener denken, dan een Heiden, —— de Redeneeringen in den Bybel mogen tog niet geagt worden op het verſtand van een nadenkend mensch minder invloed te hebben, dan de beſpiegelingen en lesſen der Heidenſche Philoſophen; nu zyn 'er Hiſtoriſche Voorbeelden genoeg, van Heidenen, die op het hooren van Wysgeerige Voorſtellen zeer opgeklaarde denkbeelden hebben verkregen: en zou dan de Leere, die uit God is, van minder kragt zyn? ik denk, volgens Hebr. IV: 12, neen. —— Het ſteunt ook op de ervarenheid onder de Christenen, in lieden van kunde, die, ſchoon in den grond niet geheiligd, echter zeer geöefend zyn in de Waarheden.

2.

Deeze Euangeliſche ontdekking kan een *hooger* trap van klaarheid bereiken, door *die* bykomende Verlichting van den Heiligen Geest, *dien* men de gemeene, of enkeld leezende, Verlichting pleeg te noemen; daar is tog —— in zodanig een, meer dan de bloote voorlichting des woords, en zyne ziel wordt meer of min met eenig bovennaturumlyk licht beſtraald, —— al wat openbaar maakt is licht, Epheſ. V: 13; hoe meerder bykomend licht dan, zo veel te meerder klaarheid en opheldering —— ook leveren 'er de Tydgeloovigen een proeve van op, in zo verre, dat zy, volgens de Aanteekening op Hebr. VI: 4, 5, 6 en Cap. X: 29, ,, een beginſel van *vernieuwing* hebben, ja,

een *smaak* van Gods Genade, in hun gewrogt *door den* Heiligen Geest."

3.

Iemand, die alzo door Woord *en* Geest verlicht wordt, is nader aan Gods Koningryk dan een onverlichte Heiden —— om dat zulkeen kundigheden heeft verkregen, die de bloote Natuur nimmer kan ontdekken, —— en om dat het overeenkomt met de verklaaring van onzen Opperleeraar Jesus zelven, Marc. XII: 34. De Ranttekenaars geeven 'er deeze reden van: „ Vermits deeze zyne belydenis uit een leerzaam gemoed scheen voort te komen, vs. 32, en met de leere van Christus *dus* verre overeenkwam, en de bekentenis van de Wet een middel kon zyn, om hem *verder* te brengen tot kennis van zichzelven, en zo voorts tot Christus, Galat. III: 11."

4.

Als zodanig schynt hy geschikter voor de *kragtdaadige* inwerking van het geloof, dan een onverlichte Hottentot, of woeste Kannibaal. Want, gelyk een redelyk Schepsel voor de genade vatbaarder is dan een Steen of Blok, zo schynt het ook, dat iemand, die een *zekeren trap* van Verlichting heeft, vatbaarder moet geagt worden voor een *hooger* trap van Verlichting, dan iemand die volstrekt onverlicht is.

5.

Die pligt stellen voor genade, keeren (zeggen zommigen) de waare Heilorde om; 't komt my zo voor, dat dit een voornigtige bepaaling nodig heeft: indien men door *pligt* verstaat de Christelyke betragting van waare Geloofsdeugd, en door *Genade* de vernieuwing des gemoeds, dan gaat de *Genade* in orde vóór, Philipp. II: 12 en 13; maar wanneer men door *pligt* verstaat het geordend gebruik der middelen, om door Genade te komen tot Geloof en Bekeering, dan gaat *pligt* vóór Genade, Joh. V: 39. Jac. I: 18, 21, en dus moet men niet zeggen, *wagt* geheel werkeloos tot dat de Genade u gevoelig opwekt *om* de middelen te gebruiken, en bedient u dan van het Woord; maar men behoort te zeggen, gebruikt de middelen en daarneer den noodigen zegen te ontfangen, of

en-

anders keert men zelf de Heilorde om. Ziet Spreuk. XIII: 13 en Cap. XVI: 20.

6.

Gods Geest werkt in den mensch het Geloof en de Bekeering *niet onmiddelyk*, maar *middelyk*, *door* het Woord. Zo leert ons de *Bybel* klaar en duidelyk, Rom. X: 17. 1 Cor. I: 21. Jac. I: 18 en 21. 1 Pet. I: 23. Aan deeze Bybelleere houden zig ook onze rechtzinnige *Leeraars*, als blykt uit de Syſthemas van PICTET, MARCK, BURMAN, VAN TIL, enz.; onder anderen, lees ik by den zo Orthodoxen T. H. VAN DEN HONERT, in zyne Waaragtige Wegen, Deel II. Cap. VI: §. 1, bladz. 565: „ Het Geloof .... wordt door den Heiligen Geest *niet onmiddelyk* in (het) hart verwekt .... maar *op* en *door* de Prediking van het *Woord* Gods." HARTMAN, in zyn ongeveinsde Christen, bladz. 43: „ Het behaagt God niemand, die tot zyne jaaren van onderſcheid gekomen is, te wederbaaren als door tusſchenkomſte van de Prediking van *zyn Woord* .... en daarom zo moet dit *Woord* als een zaad der Wedergeboorte in 't hert ontfangen worden, zal ooit 't herte worden gereinigd. H. FERRÉ, over den Heidelbergſchen Catechismus, op Zondag 25, Deel III, bladz. 8, enz. *niet onmiddelyk*.

De *Ranttekenaars* begrypen 't ook zo. Op Hebr. XIII: 20: „ *Door* het Euangelie wordt ons de vrede verkondigd, *en* NB. *medegedeeld*." Op Jac. I: 18: „ *Door* de Prediking des Euangeliums als het uiterlyke *middel*, daar toe *nodig*:" Op Rom. III: 2: „ De *Woorden* Gods, zeggen zy," de Inſtrumenten, NB. de *Inſtrumenten* van zyn Verbond begrepen in de Schriften van Moſes en de Propheeten.

In onze *Liturgy*: Gebed voor de Leere des Catechismus: „ ô Hemelſche Vader, uw *Woord* is volkomen .... een *kragtig middel* ter zaligheid."

In de *Formulieren* van Eenigheid onzer Leere, die alle onze Predikanten ondertekenen, als die Leere voor Waarheid houdende, en beloovende ook alzo te zullen leeren.

De Heidelbergſche *Catechismus*, Zondag 25: „ De Heilige Geest *werkt* dit Geloove in onze herten *door* de verkondiging des H. Euangeliums."

De *Nederlandſche Geloofsbelydenis*: „ Wy gelooven,

dat dit waarachtig Geloove in den menſche gewrocht (wordt) *door* het Gehoor des *Woords* Gods en de werking des Heiligen Geests." Art. 35: „ De Wedergeboorte geſchiedt *door 't Woord* des Euangeliums."

Zyn nu deeze dingen alzo, gelyk zy waarlyk zyn, — is het dan wel voorzigtig, ſteeds te zeggen, dat de Geest *onmiddelyk* werkt, en die opinie dan ſomtyds nog te willen ſterken met voorbeelden van hedendaagſche Vroomen, die bevindelyk wedergebooren en bekeerd zyn geworden, *zonder* dat zy immer te vooren eenige kennis hadden van Godlyke Waarheden, geleerd uit en door het Woord?

Ik voeg hier by, dat het niet genoeg is te leeren, „ de Geest werkt niet *zonder* maar *met* het Woord (by wyze ſlegts van concomitantie, byvergezelling) of de Geest werkt *onder*, en *by gelegenheid* van het Woord. Dit is een bewimpeling van eenvouwigen. Neen! dit is niet voldoende, maar volgens den Bybel moet men zeggen: *Door* het *Woord* als een *middelyk zaad*, waar *uit* het Geloof ſpruit, Matth. XIII: 3 8, als *in ons geplant*, Jac. I: 21. Zo dat het Woord, ja wel! het *Woord* ook zyne *werking* in ons heeft, als een *kragt* Gods, 1 Theſſ. II: 13 met Rom. I: 16.

Om kort te gaan, het Woord, (dat onze Ranttekenaars op Rom. III: 2, naar waarheid *een Inſtrument* of *Werktuig* noemen) is de *Sleutel* der kennisſe, Luc. XI: 52. „ Deeze Sleutel, zeggen diezelfde Ranttekenaars, is de rechte *verklaaring* van Gods *Woord*, waar door den menſchen de ingang tot den hemel geopend wordt, welke geweerd zynde, zo wordt dezelve ingang als toegeſloten." Matth. XXIII: 13: „ Want *onmiddelyk* wordt het, in Gods gewoonen weg, voor niemand geopend."

De *almachtige* Werking van den *Geest* is, ja waarlyk, van de *zedelyke* werking des *Woord onderſcheiden*, maar by de bekeering van het Woord niet *afgeſcheiden*, en werkt niet ſlegts *met*, of *nevens*, maar *door* het Woord. *Hoe?* Dit is een andere Vraag, die misſchien geen mensch hier kan beantwoorden. De *zaak* blyft waar, al is ons de *wyze* der zaake onbekend; die behoort tot de *Verborgenheid* des Geloofs (*).

7. Het

(*) Zy *doolen* niet zo zeer als ze wel *dolleu*, die, met verwerping der Schrift, zig, ik weet niet welken weg tot gemeenſchap met God inbeelden ..... en beſpotten de eenvoudigheid der

7.

Het woord *Bevinding* komt noch in de *H. Schrift*, noch in onze *Formulieren*, immer voor, in dien zin, waar in het gemeenelyk gebruikt wordt door die geenen, die men de *Fynen* noemt (*).

Ik ſpreek niet tegen, dat de Geloovigen bevinding hebben, dat is, eene innerlyke bewustheid van hunne werkzaamheden en gemoedsbeweegingen, *daar uit* gebooren: want zonder dat was hun Godsdienst geen redelyke Godsdienst; maar ik ontken dat het ergens in de H. S. of in onze Formulieren, voorkomt in dien zin, als zommigen dit geliefkoosde Woord doorgaans neemen, te weeten, voor een onmiddelyken plotzeling ontſtaanden, gevoeligen in-

der geenen, die zig nog met een *dooden Letter*, (zo als zy dien noemen) ophouden, ...Christus belooft den zynen, Joh. XVI: 13, geen Geest die onmiddelyk van zichzelven zou ſpreeken, maar die hun zou *indachtig* maaken het geen Hy hun alvorens *geleerd* hadt (en dus in het Woord is aangetekend.) .... Het *Woord* is het *Organum*, het *Werktuig*, waardoor de Heer aan de Geloovigen de Verlichting van zynen *Geest* ſchenkt. J. CALVINUS Inſtitut. Lib. I. Cap. 9. §. 1 en 3.

(*) De benaaming van *Fynen* wordt, ja 't wel eens als tot minagting gebruikt; doch dit ligt oirſpronkelyk in deeze benaaming niet; want het is niet te denken dat eenig Chriſtelyk Genootſchap, uit een vyandig beginſel en met een ſmaadelyk oogmerk, aan *zigzelven* zulk een Tytel zal geeven; en echter noemden, by de onderlinge verdeeldheden der Doopsgezinden, de Vlamingen *zigzelven* „ de Naauwgezetten en *Fynen*," (ziet het Woordenboek van KOK, Deel XII, op het woord Doopsgezinden, bl. 454, reg. 4, van onderen). Ik gebruik deeze benaaming ook alleenlyk onderſcheidshalven, om dat niet alle Vroomen deezen bovengemelden zin aan het woord *bevinding* hechten, maar alleen zulken onder ons, die zig voordoen als waren zy naauwgezetter dan hunne overige Geloofsgenooten, en zigzelven en hunne Zoortgenooten by uitſluiting van andere deugdzaame, werkdaadige, Christenen, aanmerken als de *alleen waare Vroomen*.

Onze *Rantſakenaars* gebruiken dit woord in een goeden zin, ſpreekende op Matth. XIII: 23, van „ een *fyn* hart."

By GOEBAR in zyne Kerk- en Wereldlyke Historie lees ik ook van „ *fyn* Gereformeerden, die zig lieten voorſtaan *fynder* van leeven, en beter gereformeerd te zyn, dan anderen."

indruk en ſentimenteele aandoening, van alle *natuurlyke* werkingen te onderſcheiden, als een Godlyk kenmerk van iemands Genadeſtaat, en als zodanig noodzaaklyk voor eens Christens gemoed, tot zyn eigen verzekering, en een Toets der egtheid van dien Staat voor anderen: in zo verre, dat iemand, die, naar deeze bepaaling, zynen weg (als men 't noemt) niet kan vertellen, niet, of althans naauwlyks, voor een waar vroom mensch te houden zy. In deezen zin komt het woord *Bevinding* in de H. S. nergens voor, zelfs niet Rom. V: 4: De verdrukking, zegt Paulus, werkt *Lydzaamheid*, (om die Vervolgingen geduldig en gelaaten te ondergaan,) de Lydzaamheid werkt *Bevinding*, (proeven en ervarenheid van Godlyke hulpe, om die verdrukkingen te kunnen draagen, zonder daar onder te bezwyken) en die bevinding, voor het tegenwoordige, werkt *hoope* voor het toekomende, in dat verband als Paulus zelf uit *deeze* eige bevinding ſpreekt, 2 Cor. I: 10. „Die ons uit zo grooten dood verlost heeft, en nog verlost, op dien hoopen wy dat hy ons voorts verlosſen zal." Waar is hier ſchyn of ſchaduw van zulk een zin in het woord Bevinding, als partyen daar aan hegten? — In de *Formulieren* van eenigheid kan ik my niet herinneren, dat het woord Bevinding ergens voorkomt, veel minder als nodig voor ieder Geloovigen tot verzekering van zyn eigen Genadeſtaat, of een toets van deszelfs egtheid voor anderen: in die Formulieren wordt ſchriftmaatig tot een kenmerk van een waar Christen beſtendig opgegeeven, het Geloof in Jeſus Christus werkzaam door de liefde. Is dit nu zo, dan is het een veelgewaagde onderneeming, al die Belyders, die van *zulk* een gevoelige Bevinding niet weeten, van de Vroomen uit te ſluiten, en dezelven te houden en te verklaaren voor vyanden van God en van zyn Volk; dit zou ik niet gaarne voor myn rekening hebben, gedenkende aan de nadrukkelyke waarſchouwing van Jacobus, Cap. III: 1 en Cap. I: 13. Een waare, klaare en veilige bevindingstoets vindt men, 2 Petr. I: 5: „Voegt by uw geloof deugd .... liefde jegens allen;" en 't is opmerkelyk, byzonderlyk voor zulken, die meenen, dat hunne oogen boven die van anderen geopend zyn, dat 'er de Apostel vs. 9 op laat volgen, by welken deeze dingen, (die *deugdzaame* werkzaamheden,) niet zyn, die is *blind*. Ik voeg hier tot narigt voor onze Gemeenten by, het tweede Artykel der zeven Artykelen van de *Contra*-remonſtranten (tegen de bekende vyf Ar-

Artykelen der Remonſtranten.): „ De kinderen van geloovige Ouders (Christen medebelyders) zo wel als *rohmasſene* Geloovigen, zyn *te houden* voor Uitverkoorenen, zo lang zy, *met de daad*, het tegendeel niet en bewyzen." Dat heette in dien tyd, en daarna, toen VOETIUS en andere Orthodoxe Mannen, tegen de *Labadisten* waakten, *regtzinnig*, en het is ongetwyfeld liefderyk, en een veilig behoedmiddel tegen ſeparatistery en ſcheuring. Vergelyk de Ranttekening op Rom. XIV: 15, No. 7. Hoewel 'er Bybelſche voorbeelden zyn van Geloovigen, die zig beroepen op hunne geeſtelyke ervaring, tot een bewysgrond hunner overtuiging van, en berusting in, de waarheid der Godlyke Leere voor hun *eigen* gemoed, zo kan de modieuſe gevoelige bevinding niet dienen tot een Toets, noch voor ieders *eigen gemoed*, noch voor een ander: neen! want zal de Bevinding moeten getoetst worden aan de Bevinding, dan wordt het een circulus, die niets bewyst, en dat men als beweezen vooronderſtelt, het geen nog moest beweezen worden, namelyk, dat die Bevinding ſchriftmaatig zy. De eenigste Toets in deezen is: de *Letter* of het *beſchreeven* Woord Gods; daar mede komt de Bevinding — overeen — of niet: zo — niet, dan is het alrede veroordeeld, — zo al, dan heb ik die Bevinding niet nodig tot een Proefſteen, maar de Letter des Woords, waaraan die Bevinding zelve moet getoetst en beproefd bevonden zyn.

Men beroept zig wel eens voor dit ſentimenteele op Philipp. I: 9, „ In — erkentenis — en alle *gevoelen*;" doch te vergeefs: want, onbevooroordeeld ingezien, zal men terſtond bemerken, dat, (gelyk het BEZA wel verklaart) — *Erkentenis* aldaar is de onderſcheiden kennis der Waarheden, — en *gevoelen* de *Liefde*.

Wie van dit Stuk der *Bevinding* meer begeert te weeten, kan te regt komen by SPALDING, Waarde der inwendige Bevinding in het Christendom. — CRAMER tegen SPALDING (met de Letteroefeningen van 1773, p. 53.) — MUNTER, Bekeeringsgeſchiedenis van STRUENSEE. — en APPELIUS, Vervolg van Aanmerkingen over 't rechte gebruik van 't Euangelie, pag. 21 en 22: „ Myne vryheid wordt niet geoordeeld door de „ Conſcientie van een *ander*; maar een iegelyk moet „ verzekerd zyn in zyn *eigen* gemoed, en gedenken aan „ dat Godlyk wapen tegen den Duivel." Daar is GE-

SCHRIJVEN! Matth. IV: 4 en 7. 1 Cor. X: 29. *Rom.* XIV: 5 en 22.

Merkwaardig zyn de woorden van een wydberoemd Duitsch Godgeleerden: „ De *Myſtiken* verwaarloozen den geest van 't Christendom, de *Deugden* der Samenleevinge, en veranderen de geheele Religie in ydele *Gewaarwordingen.*

8.

Het is een ſchroomelyke *Exceptie*, de Godlyke Bevelen, b. v.: —— alle ziele zy den *Magten* onderworpen, —— zyt uwen *Voorgangeren* gehoorzaam, —— doet wél aan allen, maar meest den *Huisgenooten des Geloofs*, —— hebt de *Broederſchap* lief, alleen en met uitſluiting te bepaalen tot die —— *Overheden*, —— die *Leeraars*, —— die *Kerkleden*, —— die *Broeders*, die naar den Toets der gevoelige Bevinding voor *Vroome* Overheden, —— *Vroome* Leeraars, —— *Vroome* Kerkleden, —— *Vroome* Broeders, gekeurd en verklaard zyn; want met die exceptie kan men alle Bevelen der Overheid, alle Vermaaningen der Leeraars, alle Liefdeplichten, die van en omtrent zulken gedaan worden, die men niet voor *vroom* houdt, gemakkelyk verydelen. En zodanige welverdiende berispingen af te kaatzen met te zeggen: „ *Het is vyandig*:" is laag, en een bewys van verlegenheid.

9.

Men mag, ja! moet *Bidden*, als van God uitdrukkelyk geboden, Matth. VII: 7 en 8, en hy, die bidt uit waaragtige of ongeveinsde overtuiging, dat hem zulks van God bevolen is, die bidt, in zo verre, uit den Geloove, als daaraan niet twyfelende, Rom. XIV: 23, en mag op verhooring hoopen.

De Heidelbergſche Catechismus maakt Zondag 45 Vr. 117 duidelyk onderſcheid tusſchen een Gebed, dat —— van God *verhoord* wordt, —— en dat hem *aangenaam* is; om ons te leeren, dat 'er wel degelyk Gebeden *verhoord* worden, al zyn ze Gode niet aangenaam. Dus begreep het CALVYN ook, Inſtitut. Lib. III. Cap. 20. §. 15, zeggende: „ *Alle Gebeden behaagen Gode niet, aan welken hy gehoor verleent*," en hy bewyst het uit het voorbeeld van ACHAB, en uit het *verhoorde* nationaale bidden, Pſ. CVII. Zy waren *wederſpannig* tegen Gods Geboden vs. 11.

„ Doch

„ Doch *roepende* tot den Heere in de benaauwdheid, die zy hadden, *verlöste* hy ze uit haare angſten, derhalven *verhoord*, niet om dat hun Gebed Gode aangenaam was, maar tot een blykbaare proeve zyner barmhartigheid." „ Quod ne incredulis quidem negantur ſua vota:" „ Dat den *Ongelaovigen* zelfs hunne begeerten niet geweigerd worden."

Het offer der Godloozen, ja! is den Heere „ een grouwel;" hy ſchept 'er geen genoegen in, al is 't ook dat hy hen verhoort. God *hoort* de Zondaars niet: 't is zo; maar is te verſtaan van een welgevallig hooren.

10.

De Bidwys in den Derden Perſoon is van laater tyd, en niet zo ſchriftmaatig als het gemeenſchappelyk bidden „ *Wy* en *Ons*." Dit is *Bybelsch*. Ik ken in de ganſche H. Schrift ſlegts twee gezette en plegtige Gebeden in den *Derden* Perſoon; het eene van SALOMON (als *Koning*), het ander van JESUS CHRISTUS (als *Hogenpriester*), en des geen na te volgen voorbeelden voor Leeraars.

Anders gemeenſchaplyk *Wy* en *Ons*. Jeſ. LXIV. Dan. IX. Pſ. LXXIX. Pſ. LXXXV., en zo doorgaans.

Het *Volmaakt Gebed* luidt even zo.

En wat grond is 'er toch om van dit Bybelgebruik af te wyken? Is 't een zogenaamde Voorzigtigheid, om het misbruik van ligtvaardige toeëigening te weeren, dan weet ik die afwyking niet vry te pleiten van verwaandheid; vermits men onderneemt iet te willen vóórkomen, of verbeteren, dat de Alwyze en Alweetende Jeſus ongetwyfeld heeft voorzien, en, ontangezien deeze voorweetenſchap, echter, gemeenſchappelyk heeft bevolen te bidden *Wy* en *Ons*. Zyn dan die laatere Discipelen zo veel wyzer dan de vroegere, ja! —— dan de Groote Meester zelf?

By de *Bevestiging* van een Predikant wordt hy, Artyk. 2, verpligt de openbaare Gebeden te doen, „ van wegen de *geheele* Gemeente, niet van wegen *eenigen* in de Gemeente," en des gemeenſchappelyk. Dit blykt uit onze *Liturgy*, overal *Wy* en *Ons*, en met rede. De Predikanten zyn wel *Voorgangers*, maar geen *Voorbidders*, zo min als de Engelen, neen: ze zyn niets meer dan het *Organum*, het *Werktuig*, de *Mond*, waar door de Gemeente ... *De Gemeente* ſpreekt.

De betaamelykheid van dit gemeenschappelyk bidden (daar de Reformateurs ook sterk voor zyn) is voldingende en uitgemaakt betoogd in de *Letteroefeningen* van 1778, Deel VII, Stuk 2, bladz. 282—287, en ik weet niet dat iemand der geenen, die de nieuwe Bidwyze volgen, en blyven volgen, 'er ooit op geantwoord heeft.

Ik *besluit* met een leergierig verlangen naar beproevinge deezer Stellingen, en nodige onderrigting, of 'er ook iet in zy van 't Arminianismus, of iet anders; want voor Enthusiasticq zal men het wel niet houden.

E. E. L.

BETOOG, DAT DE STEENEN IN DE VRUGTEN NIETS TOEBRENGEN KUNNEN TOT HET DOEN AANGROEIJEN VAN STEENEN IN 'S MENSCHEN LICHAAM.

Medegedeeld door H. W. ROUPPE, *Med. Doctor*, *enz.* te *Rotterdam*.

§. 1. De dagelyksche ondervinding leert ons, dat men, in veele plantaartige Stoffen, zeker soort van steenachtige Samengroeijingen waarneemt, waar van zommige zeldzaam voortkomen, en wel eens *plantaartige Bezoards* genaamd worden.

§. 2. Geenzins is het oogmerk, alhier gewag te maken van eenige zeldzame en zeer harde voortbrengzels van dien aart; alleen wil ik my bepalen tot die harde, korrelachtige, onregelmatige, lichamen, welke men vooral in de Peeren aantreft, en ten onregte Steenen genaamd worden.

§. 3. De Scheikundige Ontleding dezer steengelykende Zelfstandigheid wierd onlangs door den onvermoeiden VAUQUELIN bekend gemaakt, en gaf my aanleiding, om een gevoelen, het welk in het algemeen by eenige onzer Landgenooten nog steeds aangenomen is, te wederleggen, en deszelfs ongegrondheid proefondervindelyk te bewyzen: —— te weten, dat de zogenaamde Steenen, in de Peeren, geschikt zouden zyn, om in onze vogten eene geschiktheid tot het vormen of aangroeijen des Steens in

in de Blaas te veroorzaken; om welke reden men in Steengebreken wel eens het gebruik van Peeren afraad.

§. 4. Alhoewel nu dit gevoelen, by kundige Geneesheeren, geenzins ingang vind, zo achte ik het echter der moeite waardig, proefondervindelyk aan te toonen, dat de natuur der ſteenachtige lichamen in de Peeren geheel verſchillende is van die der Blaas: en, om hierin ordentlyk voort te gaan, zal ik, zo kort mogelyk, eerſt een denkbeeld zoeken te geeven van den aart des Steens in de Blaas zelve.

§. 5. Het ſteenaartig Samengroeiſel, het geen men ſomtyds in de Blaas der Menſchen aantreft, is ons nog niet genoeg bekend, het geen grootendeels door de verſcheidenheid der Steenen word veroorzaakt; want, behalven in de grootte, gedaante en couleur, zo verſchillen zy zeer, wat betreft derzelver inwendig zamenſtel, en de evenredigheid der beſtaandeelen.

§. 6. In het algemeen kan men vaſtſtellen, dat, wat het laatſte betreft, het verſchil vooral hierin beſtaat, dat zommige, by het verbranden in het vuur, zeer weinig van eene zware koolſtoffe achterlaten, andere wederom in evenredigheid meerder aardachtige ſtoffe opleveren.

§. 7. By de Ontleding van een Steen der Blaas, door het vuur, verkrygt men niet alleen veel kolenzuur en ontvlambaar gaz, maar ook verzamelt zich het grootſte gedeelte van den Steen in 't boveníte van den toeſtel in de gedaante van een bruine ſublimatie, welke by herhaald ſublimeeren wit wordt; dit Zout, het welk het grootſte beſtaandeel van den Steen uitmaakt, is door SCHEELE ontdekt te zyn een waar eigenaartig zuur, en beſtempeld met den naam van Steenzuur (*acide Lithique*); 'er blyft in de retort een gedeelte Kool over, waarin een weinig kalkaarde, en in 't overgegaane vogt vind men zuiver Berlynsblauw Zuur, (*acide Pruſſique.*)

§. 8. Een Steen nu uit de Blaas kan dikwerf voor het meerendeel beſtaan uit dit Zuur of gecryſtallizeerde Zout, en, gelyk ik reeds gezegd hebbe, in veele gevallen zeer weinig aarddeelen bevatten: aldus vond HARTENKEIL, eens uit 240 gr. van een Steen alleen één grein aarde; en uit dezelfde hoeveelheid van een anderen Steen 2 gr. aarde; doch wederom van een anderen 88 greinen aarde en kool. —— Deze Kool is daarenboven zeer ongemak-

lyk

lyk om tot asch te brengen, als in weinige *gevallen*, wanneer dezelve een weinigje kalkaarde achterliet.

§. 9. Het koud water zelve lost weinig van een Steen op; een Steen echter, fyn geſtoten en herhaalde reizen met water opgekookt, ſmolt byna geheel in hetzelve; en van 24 greinen van een Steen zag de Heer FOURCROY, dat 'er zich 22 deelen geheel oplosten; doch by 't verkoelen van het water cryſtallizeerde het Steenzuur (*acide Lithique*) in naaldvormige Crystallen uit hetzelve; —— dus kan men ſtellen dat de *baſis* van dezen Steen byna geheel in kokend water oplosbaar was.

§. 10. Het Kalkwater heeft geen oplosſend vermogen op den Steen. —— De werking van het met Kolenzuur bezwangerd water is ook onzeker, en vereischt noch veele proefneemingen. —— ACHARD vond de werking van dit Zuur op Steenen, die geheel aan 't vuur vervlogen, zo onbemerkbaar, dat het als geen oplosſend middel in aanmerking kan komen. —— TYCHSEN zag met een ander ſoort van Steenen eene merklyke oplosſing. —— De proeven van FALCONER, met het luchtzuur potasch-water, (*aqua Mephitica alcalina*,) verdienen wel degelyk nader beproefd te worden, alzo dezelve my geenzins nog voldoende voorkomen; wel is 't waar, dat door lang leggen van een Steen in *aq. Mephitica* dezelve een weinig in gewigt afnam; doch men kan zulk eene bewerking eerder uittrekken dan ſmelten noemen.

§. 11. Vitrioöl- en Zeezoutzuur hebben *weinig werking* op den Steen; doch veel werkzamer is het zwakke en geconcentreerde Salpeterzuur, 't welk den Steen geheel oplost, — ook verdient de werking van dit Zuur op den Steen nader onderzoek. —— 't Geoxygeneerde Zeezoutzuur ontbindt een fyn geſtoten Steen byna geheel; doch dezelve in zyn geheel zynde was de oplosſing langzaam en onvolkomen.

§. 12. Een Steen, echter, ſmolt byna geheel in het *Alcali cauſticum*, en gaf by die gelegenheid een levendigen *Ammoniac*-reuk.

§. 13. Het Steenzuur (*acide Lithique*) (§. 7.) is vast en in vorm van Cryſtallen; in koud water byna onoplosbaar, meerder in kokend water, en, gelyk ik reeds gezegd hebbe, is dit gecryſtallizeerde Zuur dat geene, 't welk 't grootſte gedeelte, en by zommigen den geheelen Steen, uitmaakt. —— Dit Zuur verft de Lakmoestinctuur weinig rood; op het vuur vervliegt hetzelve, en laat

Nat een weinig Kool achter; levert met de Metalen *Alcalien* en aarde-verbindingen op, die men *Lithiates* noemt; heeft meer verwandſchap met de *Alcalien* dan met de aarden, en laat zich door het Kolenzuur uit deszelfs verbindingen ſtooten. —— Ondertusſchen ſcheelt 'er nog zeer veel aan, om de natuur en den aart van dit Zuur te kunnen bewyzen. —— De Heer FOURCROI denkt, dat het *acide Lithique* eene modificatie is van het Pruisch, of Berlynerblaauw Zuur, met dit onderſcheid, dat het laatſte meer *Oxygene* in zich bevat: 't ſchynt dat 't Steenzuur een ſamenſtel is uit Koolſtof, Stik of Salpeterſtof, een weinig *Oxygene* en *Hydrogene*.

§. 14. Behalven dat men door het vuur en door 't ſmelten van een Steen in zuiver kokend water zich het Steenzuur kan bereiden, zo is echter de manier des Heeren FOURCROI het geſchiktſte om dit Zuur zeer zuiver te verkrygen. —— Om dit te doen, ſmelt men den Steen in zuiver bytend Planten-loogzout; in vier oncen van eene oplosſing van dit Zout (wegende 54 gr. meerder dan 't water onder den inhoud van een once) ſmolten 90 gr. Steen; en leverden een Middenzout (*Lithiate de potaſſe* genaamd), op. —— Door, in de oplosſing van dit Zout, gedeſtilleerden Azyn (*) te laten invallen, vereenigde zich de Azyn met het *Alcali*, en de Steenſtof wierd nedergeploft in de gedaante van zware witte melkachtige ſtreepen, en 'er ontſtond een nederplofzel, 't welk zeer teder was, en zo ligt als Styfzel; doch, van naby beſchouwd, bevond men dat hetzelve beſtond uit zeer fyne en zeer glinſterende Cryſtallen, welke alle de eigenſchappen van zuiver Steenzuur vertoonden. —— En, volgens de berekening des Heeren FOURCROI, leverden 74 greinen *Lithiate de potaſſe* (Steenzuur-Plantenloogzout) 45 greinen gecryſtallizeerd Steenzuur op.

§. 15. Deze eigenſchappen toonen nu genoegzaam aan, dat de Steen der Blaas grootendeels beſtaat uit het Steenzuur (*acide Lithique*,) dat, behalven dit, 'er eenige zeer geringe deeltjes Kalkaarde in dezelve aanwezend zyn, en, volgens andere proeven des Heeren FOURCROI, vind men meestal in de Steenen der Blaas een weinig Phosphorzuur-*Ammoniac*-Zout en Phosphorzuure *Soda*, welke laatſte

(*) Het Zeezout en andere Zuuren doen dezelfde uitwerking, (§. 21.)

ſte dikwerf in kenbaare Cryſtallen tuſſchen de verſchillende beddingen des Steens aanwezend is.

§. 16. Dit zy genoeg van den Steen der Blaas; veel moeite, en onophoudelyk onderzoek, zal ons denkelyk noch inleiden tot de nadere kennis van de natuur van een vyand, welke aan het Menschdom zo veele ſmerten toebrengt, en die, in weerwil van den grooten voorraad van hulpmiddelen tegen dezelve, onze kunde noch trotſeert. —— Ik bedoele hier de zogenaamde *Lithontriptica*, of *Steenbreekende* Middelen. —— De Zuuren, en vooral het *Alcali cauſticum*, kunnen alleen den Steen ſmelten; doch op welke wyze kan men deze in de Blaas brengen? —— Misſchien zouden inſpuitingen wel het meeste uitrichten, en, wat deze manier aangaat, zo verdient de Methode van CROSFIELD nader onderzoek (*). Alle andere middelen zyn, *wanneer 'er reeds een Steen in de blaas of nieren aanwezend is*, geheel zonder werking en onnut. —— Geen kruid of eenig ander beſtaandeel van het Plantenryk kan den Steen oplosſen; noch 't middel van Juffrouw STEVENS; noch 't Kalkwater van WHYT; noch 't door HULME aangeraden Luchtzuure water, of andere midden-Zouten, zyn hier toe in ſtaat. —— Met regt vraagt zeker geleerde, of 'er wel een *Lithontripticon* beſtaat, het geen men inwendig kan gebruiken? en hy houd het voor de beoefenende Geneeskunde nadeelig, dat men, door het aanraden van onnutte middelen, de geneezing uitſtelt van eene Ziekte, die alleen door het Mes en eene bekwame hand kan geneezen worden.

Dit zy genoeg van den Steen der Blaas, ik ga over tot die der Peeren.

§. 17. DUHAMEL heeft aangaande de Peeren zeer belangryke Verhandelingen geſchreeven, en heeft byzonder acht gegeeven op de Steenkorrels in dezelve, en bevond dat zommige Peeren als 't ware met een Steenkorst

(*) Zie *Account of ſome experiments of the method of injecting fluids into the bladder, without the uſe of the Catheter.* —— Alsmede *London Medical Journal*, 1792, *part.* 2, *pag.* 125. De Heer CROSFIELD bevond, dat, weinige minuten na het wateren, de *Sphinctor Veſicæ* zo gerelaxeerd bleef, dat men met eene ordinaire elastique Gomſpuit gemaklyk agt oncen waters in de blaas door den piswег konde ſpuiten; —— hy deed eenige Proeven, dienaangaande, met verſchillende Zuuren, en andere Zelfſtandigheden.

korst of bekleedzel omvat zyn; 't welk beſtaat uit zeer fyne kleine Steentjes, en dat het merg van de Peer zelf doorzaaid is met veele Steenen, welke ſomtyds tot eene aanmerkelyke grootte aangroeijen.

Wat de natuur echter van deze Steenen betreft, zo wist men niets anders, dan dat zy, op het vuur brandende, eene reuk gelyk gebrand brood van zich gaven, en dat veele in water en in wyngeest oplosbaar waren. — De Heer VAUQUELIN ſtelde echter eenige Proeven in het werk om den waren aart dezer voortbrengzels nader te ontdekken. —— Hy namenlyk deed zyne Proeven op de Steenen van eene Peerſoort, *St. Germain* genaamd, welke ik hier laat volgen.

§. 18. „ De couleur dezer Steenen is geelachtig, indien men dezelve aan de lucht en het licht blootſtelt; zy zyn buigzaam en zeer ongemaklyk om fyn te ſtoten.

§. 19. „ *Eerſte proef:* op een gloeijende kool geworpen, branden zy, en leveren een zeer prikkelenden reuk op; vervolgens worden zy zwart, en gaan tot asch over.

§. 20. „ *Tweede proef:* tot poeder geſtoten, ontſtaat 'er geen opbruiſching met de Zuuren, voornamenlyk niet met het Zoutzuur, en de *Alcalien* ploffen niets neder uit de Zuuren, welke geduurende eenigen tyd op de Steenen geſtaan hebben.

§. 21. „ *Derde proef:* 25 greinen van deze Steenen tot poeder gebragt, en in een oplosſing van zuiver Plantenſloogzout gelegd, hebben, koud zynde, niets aanmerklyks voortgebracht; doch, gewarmd zynde, heeft de Steen en de oplosſing eene geele coleur aangenomen. Na dat het Mengzel eenige minuten gekookt had, heeft men het van 't vuur afgenomen; de Steen was vyf greinen verminderd, en het Zoutzuur ſcheidde uit de oplosſing, wel is waar, vier à vyf greinen van eene Zelfſtandigheid, welke veel geleek na het Steenzuur (*acide Lithique*) dat men op deze wyze nederploft; doch die, onderzogt zynde, in natuur gelyk was aan 't *Styffel.* (*Amidon*) (§. 14.)

§. 22. „ *Vierde proef:* 't Niterzuur ſmolt deze Zelfſtandigheid met opbruiſching; en neemt, gelyk ook de Steen, een geele oranjecouleur aan: 'er wierd Niter, Stik en Kolenzuur gaz ontwikkeld. —— 'Er bleven in den kromhals veele Plantenzuuren, als het Zuuring, Citroen- en Appelzuur, en het Niterzuur houd een gedeel-

De betaamelykheid v
(daar de Reformateurs
gende en uitgemaakt bete
1778, Deel VII, Stuk 2.
niet dat iemand der ge
volgen, en blyven volger
heeft.

Ik *besluit* met een leergi
vinge deezer Stellingen, en r
ook iet in zy van 't Armin
want voor Enthusiasticq zal me

BETOOG, DAT DE STEENEN IN I TOEBRENGEN KUNNEN TOT GROEIJEN VAN STEENEN IN LICHAAM.

Medegedeeld door H. W. ROUPPE, D
Rotterdam.

§. 1. De dagelykſche ondervinding lee
ſteenachtige Samengroeijingen waarneemt,
mige zeldzaam voortkomen, en wel eens
zoards genaamd worden.

§. 2. Geenzins is het oogmerk, alhier
ken van eenige zeldzame en zeer harde
van di rt; alleen wil ik my bepalen
korrel onregelmatige, lichamen, wel
al in ren aantreft, en ten onregte
naam

§. heikundige Ontleding dezer
Zelf wierd onlangs door den
VAU ekend gemaakt, en gaf my
een het welk in het algemeen
La nog ſteeds aangenomen is,
er ngegrondheid proefondervind
weten, dat de zogenaamde
chikt zouden zyn, om in o
tot het vormen of aangroe

deelte der ſtof opgelost, het welk men niet door een *Alcali* kon affcheiden.

§. 23. „ *Vyfde proef:* 50 Greinen van deze ſamengroeizels wierden in een retort gedeſtilleerd, en men kreeg, 1. 4 Cubic duim luchtaartige vloeiſtof, beſtaande uit ⅔ Kolenzuur en ⅓ Kolenzuure ontvlambare lucht. — 2. 30 Greinen eener geele zeer zuure vloeiſtof, welke een prikkelenden reuk had, en naar het Peeren-houtzuur (*acide Pyroligneux*) geleek. —— 3. 5 Greinen dikke, geele, zeer ſcherpe, Oly, welke eenige blyken van Koolzuure *Ammoniac* gaf. —— 4. 12 Greinen Kool. Door het vergelyken van het gewigt dezer voortbrengzels, blykt het, dat de vier duimen verkreegen gaz in gewigt aan 3 greinen gelyk zyn.

§. 24. „ *Zesde proef:* de 12 greinen verkregene Kool (§. 23.) wierden, met toelating van de lucht, verbrand, en lieten 2 greinen witte asch na, welke zuivere Kolenzuure Kalkaarde was.

Deze proeven zyn voldoende, om aan te toonen, dat de ſteenaartige ſamengroeizels in de Peeren, uit geen Kalkaarde, noch uit Phosphorzuure Kalkaarde, noch uit Steenzuur, beſtaan, gelyk men gegist had, maar alleen eene houtaartige verward gecryſtallizeerde ſtoffe is, in aart gelyk aan den boom, die de vrugt voortbragt; en alleen vermengd is met een weinig Styfzeldeeltjes.

§. 25. Bygevolg zyn de Steenen der Peeren *in geenen deele bekwaam om den Steen in de Blaas te veroorzaken*, met welken zy geen overeenkomst hebben. Zy kunnen de lieden die dezelve veel gebruiken, voornamenlyk indien de vrugten ryp zyn, niet meer ongemak doen, dan kleine brokjes hout zouden veroorzaken. Men kan dezelve vergelyken by de vezelachtige en grove deeltjes, welke in de ſappen der vrugt blyven. Zy kunnen dus in allen geval alleen maar een weinig zwaar en moeilyk te verteeren zyn voor tedere of zwakke magen; doch de meeste Menſchen verteeren hen wel.

Dit geval geeft ons wederom een bewys aan de hand, wat nuttige uitvindingen en heilzame verbeteringen het Menschdom verkrygt van de fraaiſte aller Weetenſchappen, de Scheikunde; en geeft ons hoop, van eenmaal, door derzelver hulp, meerdere geheimen der natuur, tot heil van 't algemeene Menschdom, te zullen erlangen.

REDENVOERING, OVER DEN OORSPRONG EN DE VORDERINGEN IN DE NATUURLYKE HISTORIE IN FRANKRYK: Door AUBIN LOUIS MILLIN.

(*Vervolg en Slot van bl.* 355.)

De Uitgave der beide Werken van LINNÆUS, zyn *Systema Naturæ*, en de *Fundamenta Botanica*, zette der Natuurlyke Historie eene nieuwe gedaante by; doch het was bovenal de Byvoeging der gewoon gebruiklyke Benaamingen, in de eerste Uitgave van zyne *Species Plantarum*, in den Jaare 1753, welke meer, dan iets anders, toebragt, om het Stelzel en de Schriften van LINNÆUS algemeen in zwang te brengen. Alle Volken van *Europa* zonden Kweekelingen na *Zweeden*, om zich, onder dien Leermeester, op de kennis der Natuurlyke Historie toe te leggen. De meeste Vorsten deeden groote beloften aan dien Natuurkenner, om hem tot zich te trekken; de Koning van *Zweeden* overlaadde hem met Eere en Schatten.

Maar de Hervorming, door hem te wege gebragt, brak bezwaarlyk en langzaam door in *Frankryk*. De Volkstrots, de zamenverbintenis der Plantkundigen, en de afkeer, welken zy hadden, om de denkbeelden, aan welke zy verkleefd waren, te laaten vaaren, strekten ter oorzaake van die onverschilligheid. De *Fransche* Plantkundigen, die zich aan de Leerwyze van TOURNEFORT hielden, bezaten, over 't algemeen, bekwaamheids genoeg, om het gevoelen te onderschraagen, 't welk zy wilden verdedigen. Onder deezen telde men BERNARD DE JUSSIEU, wiens Naam alleen aandagt en eerbied verwekt. Ondertusschen vondt LINNÆUS te *Parys* eenen bekwaamen Verdediger in D'AYEN, naderhand Marschalk DE NOAILLES, die met den *Zweedschen* Kruidkenner briefwisseling hieldt, en hem de genegenheid van LODEWYK DEN XV bezorgde. Deeze Vorst sloeg zo veel agts op den *Zweedschen* Natuurkenner, dat hy hem Zaaden toeschikte, uit zyn Tuin te *Trianon*.

LINNÆUS vondt in *Frankryk* nog andere Vrienden en Bewonderaars. JUSSIEU, schoon hy het Stelzel des *Zweedschen* Plantkundigen niet hadt aangenomen, en natuurlyk verkleefd was aan 't geen hy zelve uitgedagt, en daar

voor een naam verworven hadt, nam de Gemeene Benaamingen over. SAUVAGE en GOUAN te *Montpellier*, GERARD in *Provence*, LE MONIER te *Parys*, verklaarden zich voluit voor het Stelzel van LINNÆUS, en veele andere Plantkundigen omhelsden 't zelve.

J. J. ROUSSEAU vermaakte zich, in de uuren van uitſpanning, met de beoefening der Plantkunde, en maakte groote vorderingen in dat vak. Schoon een Vriend van JUSSIEU, omhelsde hy met verrukking het Stelzel van LINNÆUS. Dit vernuftig Stelzel, 't welk elke Plant, om zo te ſpreeken, bezielt, en elk deel van dezelve gevoel ſchynt te geeven, kon niet nalaaten een zo teergevoelig Wysgeer to behaagen. Hy kreeg lust om 'er eene verklaaring en ontvouwing van te geeven in zyne Brieven over de Plantkunde; en verklaarde, by alle gelegenheden, dat de *Philoſophia Botanica* het Wysgeerigſte Werk was 't geen hy kende.

Het was D'ALIBARD, die het eerſte voorbeeld gaf van de omhelzing des Sexen-Stelzels, en de overneeming der Gemeene Naamen, in zyne *Flore des environs de Paris*. BARBIER DUBOURG volgde welhaast diens voetſtappen. De erkentlyke dank, welke deeze twee Natuurkundigen hier door verdiend hebben, kan ter vergoeding ſtrekken van de zwakheid hunner Medeſtanderen, en hunne Naamen dierbaar maaken by alle waare liefhebberen der *Linnæaanſche* Schoole.

Met de Rangſchikking der Dieren ſcheen men *in 't eerst* min op te hebben. Eene onverſchilligheid, welke men niet wel aan iets anders kan toeſchryven, dan aan den ſpoed, met welken BUFFON, in dat vak, zich eene hoogagting verworven hadt; wiens Schriften betoverden door de toverkragt des Styls, en de luisterende aandagt trokken zyner Landgenooten, en van geheel *Europa*. Regt laatende wedervaaren aan de Letterkundige bekwaamheden van dien grooten Man, kan men egter niet lochenen, of hy heeft de vordering der rechtſchapene kundigheden in de Natuurlyke Historie vertraagd, door de veragting, welke hy betoont van, en den afkeer, dien hy inboezemt tegen, al wat Stelzel heet; doch zonder welke deeze Weetenſchap niets anders aanbiedt dan verwarring en een onuitkomelyk doolhof.

Met dit alles kan men niet ontkennen, of BUFFON heeft, in zyne Natuurlyke Historie der Viervoetige Dieren, en der Vogelen, de gewigtigſte en veele anders weinig bekende by-

byzonderheden in dit vak byeen gezameld. De Ontleedkundige beſchryving, door DAUBENTON by elke beſchryving gevoegd, is geenzins het minst belangryk gedeelte deezer Verzamelinge. —— Wat de Cosmogoniſche Romans van BUFFON aanbelangt, deeze zyn welhaast verdrongen door andere, die weldra het zelfde lot boven 't hoofd hangt.

Doch heeft BUFFON hinder toegebragt aan den voortgang der bondige kundigheden in de Natuurlyke Historie, men kan hem de eere en het voorregt niet ontzeggen, dat hy daadlyk veel deedt om den ſmaak voor die Weetenſchap wyder en wyder te verſpreiden. Aan hem is men verſchuldigd de verfraaijing en vergrooting van den Kruidtuin. Hy wist zyn aanzien en invloed te doen ſtrekken om dien Kruidtuin en het Kabinet te verryken. Dienstbetooningen, welke de Natuurkundigen in een altoosduurend aandenken moeten houden.

Eene der zaaken, die het allermeest toegebragt hebben om den ſmaak voor de Natuurlyke Historie te verſpreiden, was het invoeren van byzondere en openbaare Leſſen. Eene Inſtelling, welke men mede heeft dank te weeten aan BERNARD PALISSY. Deeze liet, voor een *Franſche* Kroon, zyne ryke en keurige Verzameling bezigtigen aan de zodanigen, die de Foſſilien voor uitwerkzels van den Zondvloed hielden, en zogt hun, door goede bewyzen, uit die dwaaling te trekken. Vervolgens zyn de openbaare Leſſen ingeſteld. Wat de byzondere Leſſen betreft, die van VALMONT DE BOMARE, BUCQUET en FOURCROY, ſtaken in nuttigheid boven alle uit.

Schoon de Woordenboeken en korte Begrippen, met de daad, in zeker opzigt, nadeelig zyn voor den voortgang der Weetenſchappen, dewyl zy de onkunde te veel voorthelpen en der luiheid een kuſſen leggen; hebben zy, nogthans, de verdienſte en de nuttigheid, dat zy eene groote menigte van zaaken op eene gemaklyke en vaardige wyze aan de hand geeven. Men hadt onderſtaan, Woordenboeken in 't licht te zenden van Droogeryen en gemeen gebruiklyke Planten; dan niemand in *Frankryk*, tot op VALMONT DE BOMARE, was het in den zin gekomen om een *Algemeen Woordenboek der Natuurlyke Historie* in 't licht te geeven. Men heeft dien zelfden arbeid onderſtaan in de *Encyclopedie par ordre des Matieres*, en toevertrouwd aan de uitſteekendſte Geleerden; en wy heb-

ben veel gronds van hoope, dat uit hunne pennen de beste Werken in dit vak te wagten zyn.

In de laatſte leevensjaaren van BUFFON, en bovenal naa diens dood, heeft een nieuw Geſlacht, aan het voorige de verouderde dwaalingen en vooroordeelen overlaatende, de waare beginzels van het *Linnæaanſche* School omhelsd. Eenige Natuurkundigen zagen na de middelen om, ter verſpreidinge dier beginzelen, en om aan *Frankryk* dat gewigt te geeven, 't welk 't zelve in de Kennis der Natuurlyke Historie behoort te hebben.

Veelen bezaten talryke en welvoorziene Verzamelingen, met de juiste naamen benoemd, en ſtelzelkundig gerangſchikt. Zy beſlooten zich te vereenigen, en vormden in den Jaare 1788 eene Societeit, die den naam aannam van hem, dien zy voor hunnen grooten Leermeester hielden, te weeten dien van *Linnæaanſche Societeit*; waar men de Latynſche Beſchryvingen, naar Wysgeerige gronden, en eene oordeelkundige beſchouwing der onderſcheidene deelen van de Natuurlyke Historie, voorlas; deeze Beſchryvingen gingen gepaard met zeer naauwkeurige Afbeeldingen.

Weinig tyds naa de Oprigting werd deeze Societeit gedrukt door de onaangenaamheden van verſchillenden aart, welke de niet bevoorregtte Maatſchappyen, onder de voorige Regeering, gewoon waren te ontmoeten. Eenige Leden, bedreigd met niet toegelaaten te zullen worden in andere Genootſchappen, onder de Beſcherming des Rykbeſtuurs opgerigt, onttrokken zich aan dit eerstbeginnend Genootſchap; het verloop werd bykans algemeen, en dit hadt de ontſlooping der Maatſchappy ten gevolge.

Eenigen tyd naa de groote Ryksomwenteling, voegden zich de Grondvesters der oude *Linnæaanſche Societeit*, die het wit deezer Inſtellinge niet uit het ooge verlooren hadden, zamen. Zy deeden nu meer, zy ſtrekten hun plan wyder uit, zy deeden de Maatſchappy herleeven onder den naam van *Societé d'Hiſtoire Naturelle;* en welhaast namen alle Natuurkundigen der Hoofdſtad, als om ſtryd, deel in deeze nieuwe Inrigting.

Zints dien tyd heeft de Societeit haare Zittingen onafgebrooken gehouden. Zy vergaderde eerst ten huize van eenen der Leden. Talryker geworden, huurde zy de tegenwoordige Vergaderplaats. Zy heeft eene zeer wydſtrekkende Verſtandhouding opgerigt: bykans alle Natuurkun-

kundigen, die over den aardbol verſpreid omreizen, tot bevordering der Weetenſchappen, zyn 'er Leden van. — 't Is deeze Societeit, die het Beſluit der Nationaale Conventie te wege bragt, om eene Opſpeuring te laaten doen na DE LA PEYROUSE en diens Tochtgenooten; eene Opſpeuring door de Menschlykheid voorgeſchreeven, en die, ſchoon dezelve vrugtloos, wat het hoofdoogmerk betreft, afliep, althans het voordeel zal hebben van dienstbaar te weezen aan de Natuurlyke Historie, en de uitbreiding van andere nutte Kundigheden. De Geleerden, op dien Tocht uitgegaan, zyn alle Leden der Societeit geworden. Met één woord, zy laat niet af zich onledig te houden met de Weetenſchap die haare welluſt uitmaakt, en zo onmiddelyken invloed heeft op het gelak des Menschlyken Geſlachts.

De Academie der Weetenſchappen te *Parys*, zich toeleggende op alle takken der Algemeene Natuurkunde, kan geen bepaald oog en aandagt ſlaan op de Natuurlyke Historie; en nogthans was deeze Weetenſchap nooit noodiger dan heden ten dage.

Niettegenſtaande alles wat eenige *Franſche* Geleerden gedaan hebben, is de Natuurlyke Historie der Departementen, in welke men het Ryk verdeeld heeft, niet meer dan geſchetst. —— DE LA MARCK gaf eene *Flore Françoiſe* uit; maar dezelve beſtaat ſlegts in eene Verzameling van bekende Planten, gerangſchikt naar eene byzondere Methode, door den Schryver zelve uitgedagt. — BULLIARD's *Herbier de France* kan niet dan zeer langzaam voortgaan. TOURNEFORT, VAILLANT, D'ALIBARD, BARBEU DU BOURG, BULLIARD en THULIER, hebben aan eene *Flore de Paris* gearbeid. LESTIBOUDOIS is onledig met het vervaardigen van eene *Flore Belgique*, DURAND met eene van *Dyon*, LA TOURETTE en GILIBERT met eene van *Lyon*, op te ſtellen. VILLARS heeft ons geſchonken *l'Hiſtoire des Plantes de Dauphiné*, en GERARD de *Hiſtoire des Plantes de la Provence*. De *Flora* van *Montpellier* mag boogen op de naamen van BELLEVAL, MAGNOL, SAUVAGE en GOUAN; die van *Lorraine* heeft WILLEMET en BUCHOZ tot haare Vervaardigers. GUETTARD heeft de Planten in den omtrek van *d'Eſtampes* beſchreeven; BONAMY die omſtreeks *Nantes* groeijen; LA PEYROUSE vervaardigde eene *Flora* der *Pyreneen*; doch dit Werk is tot nog niet in het licht verſcheenen.

Dit zyn ten naasten by alle de Bouwſtoffen, *bygedraagen* om eene goede *Flora* van *Frankryk* te vervaardigen. Alle zyn ze niet van dezelfde waarde; eenige bieden niets aan dan een dorre Naamlyst zonder Beſchryvingen. Dan, hoe onvolkomen onze *Flora* tot nog toe weezen, onze *Fauna* is nog veel gebrekkiger.

Uitgenomen eenige afzonderlyke Verhandelingen over eenige ſoorten van Dieren, en eenige Huishoudkundige Verhandelingen over de Beesten, heeft men in dit vak nog niet gearbeid. Onze Vogels, onze Kruipende Dieren, zyn op verre na niet bekend. De Schulpdieren omſtreeks *Parys* alleen zyn door GEOFFROY beſchreeven. De Inſecten heeft men met meer aandagts gadegeſlaagen; maar de *Mollusques* en de *Zoophyten* zyn onondetzogt gebleeven: en ondertuſſchen biedt *Frankryk*, beſpoeld door twee Zeeën, die zo veele wyd verſchillende Voortbrengzels bevatten, veelvuldige ſtoffe aan tot dit ſlag van Waarneemingen.

De Beſchryving der Delf- en Mynſtoffen in *Frankryk*, ſchoon men 'er zich eenigermaate op heeft toegelegd, is tot nog weinig ter kennisſe gebragt.

De Natuurlyke Historie, in 't algemeen, zal, derhalven, het voorwerp weezen van den arbeid deezer *Societeit*; doch zal dezelve de aandagt meer byzonder vestigen op die van *Frankryk*, en bovenal op die der Omme ſtreeken van *Parys*; zy zal hier van haare hoofdbezigheid maaken; en zie hier het Plan, volgens 't welk zy zich heeft voorgeſteld te werk te gaan.

Het was niet wel mogelyk zich te beperken binnen den grond des Departements van *Parys*, 't geen ſlegts drie mylen in den omtrek beſlaat, en van welke de Hoofdſtad en veele groote Gebouwen geen gering gedeelte uitmaaken.

De Omtrek van den Grond, tot welken zich de naſpeuringen uitſtrekken, zal *Parys* ten middelpunt, en den afſtand van *Parys* tot *Fontainebleau* ten ſtraal hebben, en een gelyken afſtand in alle rigtingen.

Men zal eene Plaatsbeſchryvende Kaart vervaardigen, om 'er de Aantekeningen der Ontdekkingen en Naſpeuringen in elk der drie Ryken der Natuure op aan te tekenen. Deeze Kaarten zullen verdeeld worden in ruiten, die vergroot kunnen worden op een twee-, drie-voudige of grooter ſchaal, naar dat men zulks zal noodig vinden.

Dee-

Deeze Kaarten zullen in de Vergaderplaats hangen; zy zullen een kort begrip bevatten van de werkzaamheden der Societeit, en 'er valt niet aan te twyfelen, of zy zullen een voorwerp van Naavolging worden voor alle Societeiten van Natuuronderzoekeren, en dat verſcheide Departementen van *Frankryk* welhaast dergelyke Kaarten zullen vervaardigen.

Men zal voorts eene Algemeene en Syſtematiſche Naamlyst maaken van alle de Voorwerpen, welke men gevonden heeft in den omtrek hier boven beſchreeven, en die voorhanden zyn in de Verzamelingen van de Leden der Societeit. Deeze Naamlyst zal het Stelzel van LINNÆUS voordraagen in alle zyne deelen, uitgezonderd de Delfſtofkunde, welke LINNÆUS ſlegts ruwlyk geſchetst heeft, en dus niet welvoegelyk hier kan geplaatst worden, dan met de uitbreidingen, welke 'er aan gegeeven zyn door ROMÉ, den beroemden Grondlegger der Cristalbeſchryvinge.

De Societeit alsdan in 't bezit zynde van de Naamlyst der bekende en gevondene Soorten, en van eene Verzameling deezer Stukken, blyft haar alleen ten taake over, de zodanige op te zoeken, welke 'er aan ontbreeken, en het te regt brengen van 't geen 'er onnaauwkeurig of onvolkomen in mag weezen. —— Om dit oogmerk te bereiken, heeft zy bepaalde Wandelingen beraamd in alle de deelen van het Departement, in de voorſchreevene uitgeſtrektheid.

Deeze Wandelingen zullen ten minſten alle Zondagen plaats hebben; en, wanneer het Jaargetyde of het Weer het doen deezer Wandelingen belet, zal men die verwisſelen met het bezoeken van eenige openbaare of byzondere Kabinetten, in de Stad of in het Departement voorhanden, of zich begeeven na de Tuinen en Stookkaſſen der Planthouderen, waarin men toegang zal kunnen verwerven.

'Er zullen noodzaaklyk beſtendig drie Societeits-Leden in dienst zyn, voor de drie Ryken der Natuure; alle Vreemdelingen zullen met open armen ontvangen worden; en de dienstdoende Leden zullen 'er zich een pligt van maaken, om de noodige opheldetingen te geeven omtrent de drie Ryken, daar voorhanden.

Van elk der gemelde Wandelingen zal een naauwkeurig Verhaal worden opgeſteld, wegens de aangetroffe-

ſene Voorwerpen; dit zal men onder de *Societeitspapieren* bewaaren.

Dit zyn de Middelen, welke de Societeit wuttig geoordeeld heeft te werk te ſtellen tot bevordering der Natuurlyke Historie. Zy noodigt alle Geleerden uit, ter mededeeling hunner inzigten en opgedaane kundigheden.

LEEVENSBERIGT VAN DEN BEROEMDEN HERVORMER JOANNES CALVIN.

(Naar het Engelsch.)

„ Het Character en Gedrag van den beroemden Hervormer CALVIN zal altoos belangryk weezen, niet alleen in de Jaarboeken der Godgeleerdheid, maar tevens „ in de Geſchiedenis van de Vordering des *Menschlyken* „ Verſtands uit een ſtaat van Onkunde en *Barbaarschheid* „ tot dien van Kennis en Beſchaafdheid. Eene ziel, bedeeld „ met de ſcherpzinnigheid om de Hoofddwaalingen van een „ bedorven Godsdienst te ontdekken, en voorzien met „ eene onverſchrokkenheid om dezelve te verwerpen, en „ nogthans dermaate verdwaasd, dat zy den roem van „ eenen Naam, in andere opzigten waarlyk ſchitterende, „ bezwalkte, door het ten toon ſpreiden van *Geestlyken* „ Hoogmoed, en het bedryven van Wreedheid, welke hy „ gewraakt hadt in de dwaaze en doldriftige Voorſtanders „ van Onfeilbaarheid, levert een bedroevenswaardig voorbeeld op van de Onbeſtaanbaarheden, welke men in de „ Menschlyke Characters aantreft; ſchoon het eenige verzagting bekome, door de bedenking, dat de Dwaalingen en Misdryven, waartoe veele groote Mannen, ten „ dien tyde, vervielen, in zeker voege toe te ſchryven „ zyn aan de Eeuw, in welke zy leefden. Eene Eeuw, „ waarin de onderſcheidene twistende Partyen even onkundig waren van de echte en zuivere beginzelen der „ *Burgerlyke* en *Godsdienſtige Vryheid*. Een denkbeeld, „ daarenboven, 't geen ons moet aanzetten, om, in ſtede „ van onze Voorouders te beſchouwen met een oog van „ ſtrenge berisping, ons te verheugen, dat het verlichte „ Tydperk eindelyk is aangebrooken, waarin (ſchoon „ des nog veel overblyve) de dwaas- en dolzinnighe-

„ den

„ den der Dweepery meer en meer verdwynen —— het
„ Tydperk, waarin men vry algemeen zamenſtemt in de
„ groote en zo lang verdonkerde of miskende waarheid,
„ dat een Deugdzaam Leeven der Godheid welgevallli-
„ ger is, dan de grootſte zogenaamde Zuiverheid en Regt-
„ zinnigheid in Leerbegrippen; en dat, welke Vervolgin-
„ gen en Straffen de Menſchenkinderen elkander aan-
„ doen, wegens verſchillende Leerbegrippen in het ſtuk
„ van Godgeleerdheid, GOD, de algemeene Vader van
„ allen, de zodanigen alleen voor zyne Kinderen zal er-
„ kennen, die, door daaden van Goedwilligheid en Liefde
„ jegens hunne Medemenſchen, den edelſten invloed ten
„ toon ſpreiden van opregt Geloof, ongeveinsde Gods-
„ vrugt, en beſtendige Deugdsbetragting."

* * * *

JOANNES CALVIN, een der beroemdſte Hervormeren der Christlyke Kerke van de dwaalingen en bygeloovigheden, door den invloed en 't gezag van *Rome* ingevoerd, werd te *Noyon* gebooren, in dat gedeelte van *Frankryk*, 't welk voorheen den naam droeg van *Isle de France*, en, naar de nieuwe Verdeeling, het *Departement d'Oiſe* heet. Hy zag daar het leevenslicht op den tienden van July des Jaars MDIX.

In de beginzelen der Letterkunde werd hy te *Parys* onderweezen door MATHURINUS CORDERIUS, Opſteller van de welbekende *Latynſche Zamenſpraaken:* hy zette zyne Leeroefeningen in de Wysbegeerte voort, onder eenen *Spaanſchen* Hoogleeraar, in het Collegie van *Montaigu*.

Zyn Vader, die verſcheide blyken van vroege Godsvrugt in hem beſchouwde, (bovenal doorſteekende in zyne veelvuldige berispingen der Ondeugden zyner jeugdige tydgenooten en medemakkeren,) ſchikte hem voor de Kerk, en verkreeg voor hem in den Jaare MDXXI een Kapelaansplaats, in de Kapelle van *Notre Dame de la Geſine*, in de Kerk te *Noyon*. In het Jaar MDXXVII kreeg hy de Pastory van *Marteville*, welke hy twee jaaren laater voor die van *Pont l'Eveque*, naby *Noyon*, verwisſelde.

Vervolgens veranderde zyn Vader van plan met zyn Zoon, en wilde een Regtsgeleerde van hem maaken. Onze jonge Godgeleerde, die nooit in de Prieſterorde

getreeden was, en wiens eenige verbintenis met de Kerk beſtondt in de Kruinſcheering ontvangen te hebben, gehoorzaamde hierin wilvaardig zynen Vader, en deedt afſtand van den Kerkdienst, in den Jaare MDXXXIV.

Reeds had CALVIN een grooten wederzin opgevat tegen de *Paapery*, in gevolge van een naarſtig leezen en beoefenen der Heilige Schriften; en aan deeze omſtandigheid hadt zyn Vader de vaardige voldoening zyns Zoons aan zyne wenſchen, om van Beroep te veranderen, dank te weeten.

Om zich in de Regtsgeleerdheid te oefenen, werd hy eerst na *Orleans*, en vervolgens na *Bourges*, gezonden. Groote vorderingen maakte hy in dit vak; in zyne byzondere Studien bevlytigde hy zich op de Godgeleerdheid, waarin hy met geen minder ſpoed vorderde. Te *Bourges* lag hy zich met byzonderen vlyt toe op de *Griekſche* Taal, onder den Hoogleeraar WOLMAR, een *Duitſcher*, met de gevoelens van LUTHER ingenomen. Dit deedt de zaaden van Kerkhervorming in den boezem van CALVIN meer en meer kiemen.

CALVIN was ondertuſſchen 's Hervormers weezenlyke naam niet; deeze was CHAUVIN; doch, in den ouderdom van vier-en-twintig jaaren, de twee Boeken van SENECA, over de *Zagtmoedigheid*, uitgegeeven hebbende, verlatynde hy, door een vlaag van jeugdigen trots gedreeven, zyn naam in dien van CALVINUS; zich op den Tytel van dit eerst door hem uitgegeeven Werk noemende LUCIUS CALVINUS, *Civis Romanus*: en zints is hy by den naam van CALVINUS, of den verkorten CALVIN, bekend geweest.

Naa zyns Vaders dood keerde CALVIN na *Noyon* terugge; en, daar eenen korten tyd zich opgehouden hebbende, vertrok hy na *Parys*. Hier werd hy welhaast bekend by, en met onderſcheiding behandeld door, de zodanigen, die in 't geheim de Leer der Hervormden omhelsd hadden.

Eene Redenvoering van NICHOLAS COP, Rector der Univerſiteit te *Parys*, (tot welke CALVIN de ſtoffe hadt bygedraagen,) grooten aanſtoot gegeeven hebbende aan de *Sorbonne* en het Parlement, verborzaakte eene Vervolging tegen de *Proteſtanten*: en CALVIN, die, ten naauwen noode, uit het Collegie van *Forteret* het gevangen neemen ontkwam, vondt zich genoodzaakt na *Angouleme* te wyken; „ waar hy," gelyk een *Roomsch Catholyk* Schryver

zich

zich uitdrukt, „ in het *Grieksch* Lesſen gaf, en zyne „ Dwaalingen predikte (*)."

Van hier ging CALVIN na *Poitiers*, *Nerac*, en wederom na *Parys*; doch, zyn toeſtand aldaar hoogst gevaarlyk oordeelende, keerde hy na *Baſel*, in *Zwitzerland*. „ Het „ was te dier Stede," zegt de even aangehaalde Woordenboekſchryver, „ dat hy in 't Latyn uitgaf zyne veel ge„ rugts maakende *Inſtitutiones Rel. Christ.* Hy ſchreef dit „ Werk ter Verdediging der *Hervormden*, door FRANCIS„ CUS DRN I ten vuure gedoemd. Het behelst den korten „ inhoud zyner geheele Leere. Het ſtrekte ten Leerboek „ voor alle zyne Leerlingen. Hy ſchynt in zyne begrip„ pen niet veel van LUTHER te verſchillen; doch gaat „ veel verder. De weezenlyke tegenwoordigheid van „ CHRISTUS Lichaam by het Avondmaal is het éénig „ punt waarin zy niet zamenſtemmen. Volgens CAL„ VIN is het Lichaam onzes Zaligmaakers weezenlyk in „ den Hemel alleen. Dan, terwyl wy de dwaalingen, in „ dit Boek vervat, wraaken, kunnen wy niet nalaaten de „ zuiverheid en fraaiheid van den ſtyl, zo in 't *Latyn* „ als in 't *Fransch*, hoogst te roemen. Wy ontdekken 'er „ teffens in, eene uitgeſtrekte kennis in de Schriftuur en „ de Kerkvaderen; doch deeze uitmuntende hoedanighe„ den worden droevig bezwalkt, door mangel aan oordeel „ in de keuze zyner Begrippen, door te vlotte oordeelvel„ lingen, en geweldige uitvaaringen tegen anders denken„ den. —— De voornaamſte Dwaalingen in dit Werk, „ als mede in zyne Verhandeling over het Avondmaal, „ zyn, dat de Vrye Wil geheel verlooren was door de „ Zonde, en dat God de Menſchen geſchapen hadt om „ een prooi des Duivels te weezen; niet om dat zy zulks „ verdiend hadden door hunne misdryven, maar om dat „ het zyn welgevallen is. Eeden, die by den Doop uit„ geſlooten, beſchouwt hy als dwinglandsch. Hy wil „ geen openlyken Kerkdienſt, geen Aanroeping der Hei„ ligen, geen zigtbaar Hoofd der Kerke, geen Biſchop„ pen, Prieſters, Feestdagen, Kruiſen, Wywater, noch „ eenige van die heilige Plegtigheden, welke de Kerk zo „ nuttig keurt in den Godsdienſt, en welke de Wysbe„ geerte erkent zo noodzaaklyk te weezen voor de Men„ ſchen in den tegenwoordigen ſtaat, in welken zy zich „ niet

(*) *Nouveau Dictionnaire Hiſtorique*, 1779.

„ niet kunnen opheffen tot de Aanbidding van *het Oor-*
„ perweezen, dan door tusſchenkomst der zinnen. Hy
„ erkent ſlegts twee Sacramenten, de Doop en het
„ Avondmaal. Hy verzaakt de Aflaaten, het Vagevuur,
„ de Miſſe, enz."

Dit *Roomſch Catholyk* Berigt van de *Dwaalingen* deezes grooten Hervormers zal zeker den *Proteſtant* doen glimlachen. 't Zelve behelst nogthans een ernſtige les voor alle Secten, om niet voorbaarig zich de zogenaamde Regtzinnigheid, als hun in byzonderen eigendom behoorende, toe te eigenen. —— 't Zelve toont ons niet min duidelyk, hoe weinig men afkonne op de opgave van Party, ten aanziene van Gevoelens, niet zelden *zo* ingerigt, dat het een het andere als overdwarſe en omverſtoote.

Naa dat CALVIN eenigen tyd in *Italie* en *Zwitzerland* geſleeten hadt, liet hy zich overhaalen om *Geneve* tot zyne Woonſtede te neemen, waar hy verkooren werd en tot Hoogleeraar en tot Leeraar der Kerke; *dit viel voor in* den Jaare MDXXXVI. In het volgend jaar deedt hy al het Volk verklaaren, by eenen afgelegden Eed, dat zy toeſtemden in eene Geloofsbelydeniſſe, welke eene Verzaaking des *Pausdoms* behelsde; en, daar hy bevondt dat deeze Hervorming in Leere nog geenen genoegzaamen invloed hadt op de Zeden des Volks, en niet ſtrekte om dien geest van tweeſpalt, welke de voornaamſte Familien tegen elkander tweedragtig maakte, te dempen, verklaarde CALVIN, in zamenſtemming met andere Miniſters, dat hy het Avondmaal niet kon houden, zo lang die onderlinge vyandſchappen onder hun heerschten, en zy de Kerktugt met voeten traden.

CALVIN was egter te *Geneve* nog niet ten hoogſten toppunte van Geeſtlyke Heerſchappy opgeklommen. Verklaard hebbende, dat hy zyne toeſtemming niet kon geeven aan zekere ſchikkingen, door het Synode te *Bern* gemaakt, met betrekking tot de viering des Avondmaals, gaf het Volk, op aanſtooking der Syndici van *Geneve*, de toeſtemming tot zyne Verbanning, in den Jaare MDXXXVIII.

Na *Straatsburg* de wyk neemende, richtte hy, *in die* Stad, eene *Franſche* Gemeente op, waar hy de eerſte Leeraar was, en tevens tot Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aangeſteld werd. —— Geduurende zyn verblyf te *Straatsburg*, gaf hy veelvuldige blyken van zyne genegenheid

heid voor de Kerk te *Geneve*: dit blykt inzonderheid uit het Antwoord, 't welk hy, in den Jaare MDXXXIX, ſchreef op den ſchoonen doch listigen Brieve van den Cardinaal SANDOLET, Bisſchop van *Carpentras;* de Inwoonders van *Geneve* uitnoodigende om in den ſchoot der *Roomſche* Kerke weder te keeren.

Twee jaaren laater werd CALVIN gekoozen om tegenwoordig te zyn op eenen Ryksdag, welken de Keizer vastgeſteld hadt te *Worms* en te *Regensburg* te houden, om de Godsdienstverſchillen by te leggen. Hy ging na den Ryksdag, vergezeld door BUCERUS, en hieldt een geſprek met MELANCHTON.

Eene verandering in de Regeering te *Geneve* de Regeeringsleden, die zyne Verbanning bewerkt hadden, uit het bewind geweerd hebbende, hieldt het Volk met zo veel erfsts aan op zyne wederkomſte, dat hy 'er ten laatſten in bewilligde, en, in Herfstmaand des Jaars MDXLI; te *Geneve* wederkeerde, tot groote blydſchap beide van de Magiſtraat en van het Volk.

„ Hier," zegt de meermaals aangetoogene Schryver, „ werd hy ontvangen als de *Paus* eener Nieuwe Kerke. „ *Geneve* werd, toen ten tyde, het tooneel van het *Cal-* „ *vinismus*. Hy ſtelde een ſtrenge Kerktugt in, met „ een Kerklyk Regtsgebied. Hy deedt Byeenkomſten „ houden; Oudſten, Diakens en Opzienders, werden van „ hem aangeſteld. Hy ſchreef de Gebeden voor, de „ wyze van Prediken, van Avondmaal houden, van Doo- „ pen, en het begraaven der Dooden. Een gevaarlyk „ Godgeleerde, maar een uitmuntend Regtsgeleerde, „ vormde hy, in zamenſtemming met de Magiſtraat, een „ Stelzel van Burgerlyke en Kerklyke Wetten, 't geen „ de goedkeuring des Volks toen erlangde, en nog wordt „ aangezien als een Wetboek der Republiek. — Hy „ deedt meer, hy richtte eene ſoort van Inquiſitie op, „ eene Conſiſtorie, bekleed met het regt van ſtraf- „ fe en ban. Deeze Godsdienst, welke men oordeelde „ gunſtiger te weezen voor die Vryheid, die weezenlyk „ eigen is aan een Gemeenebeſtbeſtuur, hadt ten Inſtel- „ ler een Man, die ſtreng was, tot dwinglandy toe. „ MICHAEL SERVETUS, een Geneesheer, aan hem eeni- „ ge Brieven geſchreeven hebbende over de Verborgen- „ heid der Drieëenheid, maakte CALVIN 'er zodanig een „ gebruik van, dat hy deezen ongelukkigen leevend „ deedt verbranden; vergeetende, of niet bedenkende, wat

„ hy

„ hy zelve voorheen tegen het Kettervervolgen geſchree-
„ ven hadt. Maar verſchillende Tyden baaren verſchil-
„ lende Zeden. In *Frankryk* zelve vervolgd, ſchreef
„ hy tegen de Onverdraagzaamheid: Geestlyk Opper-
„ vorst te *Geneve* zynde, drong hy aan op de noodzaak-
„ lykheid, om lieden, die niet van zyn gevoelen waren,
„ ten vuure te doemen (*). VALENTYN GENTILIS, der
„ *Ariaanſche* begrippen toegedaan, eenigen opgang maa-
„ kende, deedt de Patriarch van *Geneve* deezen vatten;
„ noodzaakte hem zyne gevoelens te herroepen, en na
„ *Lyons* de wyk te neemen."

Geen *Proteſtant*, die beſtaanbaar met zyne eigene beginzelen handelt, kan dit verſlag van CALVIN's waangeloof en wreedheid leezen, zonder ſchrik. Het heeft niet alleen (blykens dit aangetoogene) aan de *Roomſchen* een groot voordeel geſchonken, wanneer de *Proteſtanten* hun den vervolgenden geest der *Paaperye* ten laste leggen; maar het is eene byzonderheid, waar niede de Deisten niet hebben nagelaaten hun voordeel te doen, en het by te brengen als een onderwerp van ſchimp en zegepraal teffens. VOLTAIRE heeft, in zyne Aantekeningen op BECCARIA's *Proeve over de Misdaaden en Straffen*, zich in deezer voege uitgedrukt: „Een *Calviniſtiſch* Leeraar, die in
„ zekere Landſchappen van *Frankryk* voor het Volk pre-
„ dikt, wordt, indien men hem ontdekt, met den dood
„ ge-

(*) In deeze opgave is zeker de toon der Partyſchappe merkbaar te hooren, ſchoon men niet koune lochenen, dat 'er veel waarheids in ligge opgeſlooten. Over het ſchreeuwend geval van SERVETUS verdient naageſlaagen te worden 't geen de Eerw. MACLAINE, in MOSHEIM's *Kerklyke Geſchiedenisſen*, VII D. bl. 326, des gezegd heeft; ten ſlot betuigende: „ Het is
„ niet mogelyk het gedrag van CALVIN in de zaak van SER-
„ VETUS te regtvaardigen, wiens dood een onuitwischbaare
„ vlek zyn zal in het Character van dien grooten en uitmun-
„ tenden Hervormer. Het éénige, dat, niet ter uitwisſchinge,
„ maar ter verminderinge, zyner misdaad kan worden aan-
„ gevoerd, is, dat het voor hem geene ligte zaak was, zich
„ op eenmaal te ontdoen van dien Geest van Vervolginge,
„ welke zo langen tyd aangekweekt en verſterkt was door
„ den *Paapſchen* Godsdienst, in welken hy was opgevoed.
„ Het was een overblyfzel van den Geest van het *Paus-*
„ *dom*, in het hart van CALVIN, het welk zynen Onchriſtly-
„ ken Yver aanſtookte tegen den elendigen SERVETUS."

„ geſtraft; en zy, die hem te eeten of huisvesting geeven,
„ worden, voor al hun leeven, na de Galeien gezonden.
„ — In andere Landen hangt men een *Jeſuit*, die zich
„ het prediken onderwindt, op. Is het om de zaak van
„ GOD te handhaavenen, dat deeze *Calvinist* en deeze *Je-*
„ *ſuit* ten dood gebragt worden? Hebben beide deeze
„ Partyen zich gegrond op die Euangeliſche Wet: *Indien*
„ *hy u niet hoore, hy zy u als de Heiden en de Tolle-*
„ *naar* (*)? Maar by den Euangelist wordt niet bevo-
„ len, dat die *Heiden* en *Tollenaar* zullen gehangen wor-
„ den. —— Of volgen zy het voorſchrift, 't welk wy
„ in het Bock *Deuteronomium* leezen: *Indien onder u een*
„ *Propheet opſtaat, en het teken, van welk hy geſprooken*
„ *heeft, komt, en hy tot u zegge, laat ons andere Goden*
„ *navolgen en die dienen, zodanig een Propheet zal ge-*
„ *dood worden: want hy heeft een afval geſprooken tegen*
„ *den* HEERE *uwen* GOD: *gy zult hem met ſteenen ſteeni-*
„ *gen, dat hy ſterve.* (†)? —— Maar, noch deeze *Calvi-*
„ *nist*, noch deeze *Jeſuit*, heeft tot u gezegd, kom laat
„ ons vreemde Goden dienen. De Raadsheer DUBOURG,
„ de geweezen Monnik CALVIN, de *Spaanſche* ARIS
„ SERVETUS, en de *Calabriſche* GENTILIS, dienden al-
„ len denzelfden God; nogthans deedt de Preſident MI-
„ NARD den Raadsheer DUBOURG verbranden, en DU-
„ BOURG's Vrienden deeden MINARD ombrengen (‡);

„ CAL-

(*) MATTH. XVIII: 17.
(†) *Deuteron.* XIII.
(‡) DUBOURG was een Kerklyk Raadsheer in het Parlemente van *Parys*, die zich onderſcheidde door zyne verkleefdheid aan de zaak van den Hervormden Godsdienst. „ Deeze Man," zo vinden wy opgetekend in de meermaals aangehaalde *Nouveau Dictionaire*, „ met veel klems ten voordeele van de „ Voorſtanders der Hervorminge geſprooken hebbende, werd „ op laast van Koning HENDRIK DEN II, gevat, als een Ketter „ vervolgd, van de Prieſterlyke Waardigheid beroofd, te *Parys* „ gehangen en verbrand, in den Jaare 1559, in den ouderdom „ van acht en dertig jaaren." —— „ Hy werd verdagt gehou-„ den," voegt 'er deeze Schryver nevens, „ van deel gehad te „ hebben in den moord van den Preſident MINARD, eenen zy-„ ner Regteren; deeze moord verhaastte zyne doodſtraffe, en „ die van andere *Calvinisten*. Dit ſtrafoefeningen deeden „ *nieuwe Ketters* gebooren worden, in ſtede van de *oude* „ ſchrik aan te jaagen, en bragten de zamenzweering te we-„ ge van AMBOISE, en daar op volgende Burgeroorlogen. In

„ DU-

„ CALVIN hadt het genoegen om SERVETUS te doen ver-
„ branden, en ſmaakte hy ook de vertroosting van de
„ voornaame bewerker te weezen dat GENTILIS het
„ hoofd verloor (*); en de Opvolgers van CALVIN ver-
„ brandden ANTHONY (†). Was het Rede, Godsdienst,
„ of

„ DUBOURG, een goed Magiſtraat, een getrouw Vriend, een
„ ſtreng Priester, moeten wy de Dwaalingen beſchouwen en-
„ kel als de uitwerkzels van zyn onverzettelyk Character.
„ Hy was niet in ſtaat anders te ſpreeken dan hy dagt, en
„ onbekwaam om een gevoelen, één door hem omhelsd, te
„ veranderen. Ongelukkig voor hem, liet hy zich verleiden
„ door de *Calvinisten*, die hem onder het getal hunner *Mar-*
„ *teláaren* aanſchryven." —— Een voordeelig getuigenis van
Party; ongelukkig zouden wy van dien Schryver mogen zeg-
gen, dat hy niet genoeg verlicht was om der Waarheid en der
Deugd regt te doen.

(*) Naa dat GENTILIS zyne begrippen herroepen hadt, leefde
hy, eenigen tyd, in rust, te *Geneve*; doch, zyn toeſtand daar
onaangenaam vindende, uit hoofde van den haat, dien de on-
verzoenlyke CALVIN hem toedroeg, verliet hy die Stad. Naa
in verſcheide Landen omgezworven te hebben, waagde hy het,
naa den dood van CALVIN, een bezoek te *Bern* af te leggen;
doch hy werd daar gevat, en beſchuldigd van de Verborgen-
heid der Drieënheid te hebben aangetast. „ Hy ſtierf," zegt
de Schryver van de meermaalen aangehaalde *Dictionaire*, „ God-
„ loos; pochende, „„ dat hy de eerſte Martelaar was, die het
„„ leeven verloor voor de Eer van den Vader; terwyl de Apos-
„„ tels, en andere Bloedgetuigen, alleen voor de Eer van den
„ Zoon ſtierven."

(†) De Geſchiedenis van deezen ANTHONY is eene der zon-
derlingſte, welke de Jaarboeken der Krankhoofdigheid optekc-
nen. Hy was gebooren te *Brieu*, in *Lotharingen*, van *Catho-*
lyke Ouderen, en opgevoed by de *Jeſuiten*. Hy omhelsde
het *Proteſtantendom* te *Metz*. Te *Nancy* wedergekeerd, werd hy
vervolgd als een Ketter, en zou daar, was hy door eenen
Vriend niet gered, zekerlyk opgehangen geworden zyn. Hy
vlood na *Sedan*; daar, voor een *Papist* gehouden, ontkwam hy
den dood ten naauwen noode. Ondervindende door welk een
vreemde lotwisſel zyn leeven niet vellig was, by *Papisten* of
Proteſtanten, toog hy na *Venetie*, en werd een *Jood*. De
Joden deeden hem, uit vreeze van ſtoorenis te zullen wekken
by den Raad, de Beſnydenis niet ondergaan; doch hy was
niet te min een *Jood*. Hierop ging hy na *Geneve*; waar hy,
zyn Geloof verbergende, Leeraar en Voorzitter werd van het
Collegie. De geduurige tweeſtryd tuſſchen de Leer van CAL-
VIN,

„ of Regtvaardigheid, die deeze Moorden deedt plee-
„ gen?"

De ſtrengheid, waar mede CALVIN, by alle gelegenheden, de Regten van zyn Conſiſtorie handhaafde, verwekte hem veele vyanden, en veroorzaakte niet zelden in *Geneve* groote beweegenisſen. Maar niets was in ſtaat zyn onverzettelyken aart te doen buigen. En heeft men zich hoogst te verwonderen, dat hy, te midden van zo veele bezigheden en beweegenisſen t'huis, zo veel zorgs op zich kon neemen, ten aanziene van buitenlandſche Kerken, in *Engeland*, *Frankryk*, *Duitſchland* en *Poolen*. Nog meer deedt hy door zyne pen dan door zyne tegenwoordigheid; zyne raadgeevingen en voorſchriften by Brieven verzendende: terwyl die zelfde hand onledig was met Werken te ſchryven.

By zommige gelegenheden, egter, deedt hy zich in Perſoon gelden. Zo toog hy, in den Jaare MDLVI, na *Frankfort*, om de geſchillen, welke de *Franſche* Kerk in die Stad verdeelden, te beſliſſen. Onophoudelyk was hy bezig; meest zag men hem met de pen in de hand, zelfs als ziekte hem aan zyn bed kluisterde, en hy was van eene zwakke geſteltenisſe; op 't laatst zyns leevens met veele kwaalen worſtelende. In deezen werkzaamen yver, om alles te doen voor de Kerken die zyne Leerſtellingen volgden, volhardde hy tot den dag zyns doods, op den zeven- en- twintigſten van May MDLXIV; vier- en- vyftig jaaren en ruim tien maanden bereikt hebbende.

De Werken van deezen onvermoeiden Man zyn te gader gedrukt te *Amſterdam*, in den Jaare MDCLXXI, in

VIN, welke hy verpligt was te prediken, en die van MOSES, welke toen de eenige Godsdienſtleer was welke hy geloofde, bragt eene langduurige Ziekte voort. Hy verviel tot Zwaargeestigheid, en eindelyk tot volſlaagene Krankzinnigheid; in welken ſtaat hy uitriep, dat hy een *Jood* was. De Stadsraad deedt de Geestlykheid zamenkomen, om te raadpleegen wat men zou doen met den ongelukkigen ANTHONY. Het mindertal der Geestlykheid ſtemde dat men medelyden met hem zou hebben, en liever tragten hem te geneezen, dan te ſtraffen. De Meerderheid beſloot dat hy ten vuure zou verweezen worden; en hy werd, in den Jaare 1632, verbrand. „ Honderd „ jaaren van Rede en Deugd," ſchryft VOLTAIRE, „ zyn naauwlyks genoegzaam om zulk een Schanddaad te boeten!"

in negen Deelen in Folio. De voornaamſte onder dezelve zyn zyne *Leeringen van den Christlyken Godsdienst*, in 't Latyn, en zyne *Verklaaringen van de Heilige Schrift*. Zyn ſtyl is deftig en beſchaafd. Zyn geestlyke Hoogmoed, en daar uit voortvloeijende hoogstaakbaare bedryven, uitgezonderd, was hy voorbeeldlyk in zyn gedrag. Godsdienſtig, maatig, kuisch, naarſtig, en ootmhaalig. Men vindt van hem aangetekend, als iets bewonderingwaardigs, Vyanden zo wel als Vrienden geeven dit getuigenis, dat CALVIN, die zo veel roems en agtings verworven hadt, ſlegts eene Jaarwedde van honderd Kroonen voor zynen dienst trok, en weigerde eene hoogere wedde te trekken; dat hy, naa een reeks van jaaren met de grootſte ſpaarzaamheid geleefd te hebben, niet meer dan driehonderd Kroonen aan zyne Erfgenaamen naaliet, en onder deeze naalaatenſchap waren zyne Boeken, die ten hoogen pryze verkogt werden, begreepen. Als een ſterke trek zyner onbaatzugtigheid, verhaalt BAYLE, dat, wanneer CALVIN van *Straatsburg* vertrok, om na *Geneve* weder te keeren, de *Straatsburgers* begeerden, dat hy het Voorregt van Burgerſchap dier Stad zou behouden, alsmede de Inkomſten van eene Prebende, hem toegeſchikt; de eerſte deezer aanbiedingen aanvaardde hy, doch de laatſte ſloeg hy volſtrekt af. Gierigheid of Inhaaligheid was hy dus niet van te beſchuldigen. Zyn geestlyke Hoogmoed en Heerschzugt overſchreeuwden alle andere Driften.

CALVIN trouwde, toen hy omtrent dertig jaaren bereikt hadt, op aanraaden van zyn Patroon MARTINUS BUCERUS, te *Straatsburg*, IDOLETTA VAN BUREN, Weduwe van JAN STERDER, die, tot de Wederdoopers behoord hebbende, tot de gevoelens van CALVIN was overgegaan. Zy hadt Kinderen by haaren eerſten Man, en baarde haaren tweeden één Zoon, die jong geſtorven is. De Moeder ſtierf in den Jaare MDXLIX. Het blykt uit CALVIN's Brieven, dat hy zeer het verlies deezer Egtgenoote betreurde. Niet ongepast is hier de taal deezes Mans, op het verwyt, den Hervormeren door de *Roomſchen* gedaan, van den Oorlog tegen *Rome* om dezelfde reden te hebben aangevangen als waarom de *Grieken* dien tegen *Troje* voerden, te weeten om eene Vrouw te hebben. „Zy, die dit verzieren," ſchryft CALVIN, „moeten my daar van ten minſten uitzonderen. Ik was onder

„de

„ de Pauslyke Tyranny, waar uit de Heere my verlost „ heeft, vry om eene Vrouw te neemen; ik heb des- „ niettegenſtaande veele jaaren ongehuwd geleefd. Naa „ den dood myner Huisvrouwe, een voorbeeld van deugd „ in de daad, is het reeds anderhalf jaar dat ik wederom „ vrywillig ongehuwd blyve." In deezen ongehuwden ſtaat is hy tot zynen dood gebleeven.

BYZONDERHEDEN BY VERSCHEIDE VOLKEN OP HUNNE MAALTYDEN.

(*Uit het Fransch.*)

De Inwoonders der *Maldiviſche* Eilanden eeten alleen. Zy verſteeken zich in het verborgenſte gedeelte hunner Huizen, en trekken de kleeden, die tot venſters dienen, neder, ten einde zy onwaargenomen eeten moogen. Eenigen geeven voor reden van deeze zonderlinge gewoonte, dat de Wilden, in den eerſten tyd der Maatſchappye, om te eeten zich verſtaken, uit vreeze dat een ander, even hongerig, doch ſterker dan hy, mogt komen, en hem zyn Maaltyd ontrooven. — Daarenboven zyn de denkbeelden van Betovering wyd en zyd verſpreid onder deeze Eilanderen, en zy vreezen niet weinig, dat 'er eenige Beleezing in meer openbaar gebruikte ſpyzen mogt geworpen worden. —— Anderen geeven nog eene andere reden op van dit eenzaam eeten. Zy verkiezen niet, zo verre zyn zy verwyderd van het denkbeeld der Gelykheid, ſpyze te gebruiken met iemand, die beneden hun is in geboorte, rykdom, of aanzien; en, vermids het zeer bezwaarlyk valt deeze Gelykheid te bepaalen, vinden zy zich verweezen tot deeze ongezellige leevenswyze.

Het tegenbeeld van deezen leveren de Inwoonders op van de *Philippynſche* Eilanden. Wanneer een hunner zich zonder gezelſchap vindt om met hem te eeten, loopt hy zo lang zoeken tot dat hy iemand aantreffe om met hem ſpyze te neemen: en men verzekert, dat, hoe ſterk zyn honger weezen moge, hy het niet waage, zonder een gast, aan dien trek te voldoen.

De Tafels der ryke *Chineeſen* zyn heerlyk gevernist, en overſpreid met keurlyk gewerkte tapyten. Zy kennen het gebruik niet van meſſen of vorken; maar elke gast heeft

twee kleine yvoiren of ebbenhouten ſtokjes, met welke zy zeer behendig weeten om te gaan.

Hoe zeer de *Otaheiters* van eenen gezelligen aart zyn, en vry beſchaafd in hunne manieren, eeten zy elk afzonderlyk. Op het uur des maaltyds ſcheiden de Leden eens Huisgezins zich van elkanderen af; twee Broeders, twee Zusters, en zelfs Man en Vrouw, Vader en Moeder, hebben ieder hun afzonderlyke ſchotel. Zy zetten zich op den afſtand eeniger voeten van elkander neder; keeren elkander de rugge toe, en houden den maaltyd in de diepſte ſtilte.

De gewoonte, om te drinken op verſchillende uuren dat men eet, treft men aan by verſcheide wilde Volken. Dit ontſtondt in den beginne uit noodzaaklykheid. Het was eene hebbelykheid geworden, welke ſtand bleef houden, ook als zy een Fontein digt by zich hadden. —— Een Volk, in een ander klimaat overgebragt, behoudt menigmaalen iets van den oorſpronglyken ſtaat, waarin het leefde. Zo onthouden zich de *Indiaanen* van *Brazil* zorgvuldig van eeten, als zy drinken; en van drinken, wanneer zy eeten.

Op plaatzen, waar welvoegelykheid, of beſchaafdheid, niet heerscht, is de Man, die zyne Vrienden te gast noodigt, zeer verlegen om zyne Gasten hoogagting te bewyzen, en eenig vermaak aan te doen; de vreemde gast, oordeelt hy, legt hem onder deeze verpligting. —— By veelen der *Americaanſche Indiaanen*, is de Gastheer onophoudelyk en onvermoeid bezig om zyne Gasten tot eeten aan te zetten; doch raakt zelve geen ſpyze aan. —— In *Nieuw Frankryk* mat hy zich af met luſtig op te zingen, en, op dit gezang, de Gasten, terwyl zy eeten, te onthaalen.

In een verder gevorderden ſtaat van Beſchaafdheid is men 'er op uit om blyken van vertrouwen aan zyne Vrienden te geeven; men behandelt ze met vertrouwen, als bloedverwanten. —— Men verhaalt, dat het in *China* de gewoonte is, dat de Gastheer, om een blyk van zyne beleefdheid te geeven, zich uit het vertrek verwydert, terwyl zyne gasten zich aan zyne tafel vermaaken, en ongeſtoord den maaltyd houden.

De betooningen van Vriendſchap in den wilden en onbeſchaafden ſtaat hebben niet zelden iets grofs en ruws. Zo trekken de *Tartaaren* iemand by de ooren om hem

tot

tot drinken aan te porren: en zy houden aan met hem op deeze wyze te pynigen, tot hy den mond opent. Als dan klappen zy in de handen, en danſen voor hem.

Geene gewoonten ſchynen belachlyker dan die plaats vinden by een *Kamſchatdaaler*, wanneer hy wenscht iemand ten vriend te maaken. Hy noodigt hem eerst te eeten. De Gastheer en de Gast begeeven zich in een Hut, die tot eene hooge maate verhit is. Terwyl de Gast de ſpyze neemt, welke hem opgedischt wordt, ſtookt de Onthaaler het vuur zo ſterk aan als hem mogelyk is. De Genoodigde moet de overmaat der hette zo wel als van de ſpyze verduuren. Hy geeft ſoms tienmaalen over, eer hy het wil gewonnen geeven: eindelyk, verpligt te erkennen dat hy overwonnen is, begint hy by te komen om de zaak te ſchikken. Hy verzoekt eenige oogenblikken verademing door een geſchenk van Kleederen en van Honden: want zyn Gastheer dreigt hem de Hut nog ſterker te zullen ſtooken, en hem te verpligten te eeten tot dat hy ſterft. De dus onthaalde Vreemdeling heeft het regt van wedervergelding. Hy behandelt hem op dezelfde wyze, en vordert dezelfde geſchenken. Indien de Gastheer de uithoodiging van zynen Gast niet aanneemt, dien hy op voorgemelde wyze onthaald heeft, zou deeze komen en in zyn Hut woonen tot hy de geſchenken van hem gekreegen hadt, op eene zo zonderlinge wyze aan hem gegeeven.

Van deeze allervreemdſte wyze van onthaal ter Vriendſchapsverbintenis heeft men deeze reden gegeeven. Men bedoelt 'er mede den Perſoon, wiens Vriendſchap men zoekt, op de proeve te zetten. De *Kamſchatdaaler*, die de koſten doet van het vuur en den maaltyd, verlangt te weeten, of de Vreemdeling ſterkte genoeg heeft om met hem ſmert te deelen; en of hy edelmoedigheids genoeg bezit om een gedeelte zyns eigendoms aan hem af te ſtaan. Terwyl de Gast bezig is met zyn maaltyd te neemen, is hy onvermoeid bezig om de Hut ſterker en ſterker te ſtooken; en, tot een uiterst blyk van des Vreemdelings ſtandvastigheid en verknogtheid, vordert hy meer Kleederen en meer Honden. De Gastheer ondergaat, op zyne beurt, dezelfde onthaalende plegtigheden in de Hut des Vreemdelings; en hy toont, op zyne beurt, met welk eene maate van ſterkte by zyn Vriend kan verdeedigen. In deezervoege zouden de gewoonten,

ten, die ons het allerzonderlingst voorkomen, eenvoudig worden, was het den Wysgeer mogelyk, dezelve op de plaats, waar ze gebruiklyk zyn, te beſchouwen.

By de *Negers* van *Ardra* is het een onderſcheidend kenmerk van hunne Hoogagting, wanneer zy met iemand ten zelfden tyde uit éénen Beeker drinken. —— De *Kamſchatdaaler* doet dit Vriendſchapsbetoon op eene andere wyze; hy knielt voor zynen Gast neder, en ſnydt een groot ſtuk van een Zeehond; hy propt het geheel in den mond van zynen Vriend; onder dit bedryf, zo ſterk mogelyk, roepende: *Tana*! —— (dat is, *Daar!*) en, afſnydende wat by de lippen nederhangt, ſnydt hy dit af, en zwelgt het met de grootſte geestigheid in.

Aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

HEEREN BURGERS!

„Vergun my, u het volgend Stukje, het geen eene waare en edelmoedige Daad, door my kunstloos op het papier geſteld, bevat, toe te zenden, met verzoek, om hetzelve door uw geacht Maandwerk der vergetelheid te ontrukken. —— Bevalt het, verwacht dan meer van myne hand (*). —— Zie hier hetzelve: terwyl ik blyf, uw' getrouwen Leezer"

H. L.

EDELMOEDIGE BELANGLOOSHEID.

Onlangs overleed in het Franſche Hospitaal te *'s Bosch* een Zwitzersch Soldaat aan zyne wonden, welke hy, in Hollandſchen

(*) Dit Stukje, benevens het *Huwelyk uit Zusterliefde*, in onze voorige No. geplaatst (*), hebben wy met genoegen ontvangen. Wy hebben gelegenheid gehad, om ons op de Egtheid van dit laatſte Gevál te informeeren, en bevonden, dat deeze edele Daad, verre van vercierd, eenvoudig en naar waarheid is opgegeeven. En daar de ons onbekende Burger H. L., by het zenden van een ander Stukje, ſchryft: „Ik verzoek, deeze Stukjes ten eerſten te plaatzen; dan zult gy my „en anderen aanſpooren, om u meer Stukjes, van tyd tot tyd, toe te „zenden; dan behoeft gy geene ſchoone Characters by andere Volken „te zoeken, en dezelve in uw Maandſchrift te plaatzen:" zo berigten wy by deezen, dat hy op onze bereidwilligheid kan ſtaatmaaken, en verzoeken hem vriendelyk, dat hy zyne belofte geſtand doe.

(*) Zie boven, bl. 370.

dien dienst zynde, tegen de Franschen, ontvangen had. Deeze Zwitzer had aan eenen zyner Officieren, die zich toen in 's Bosch bevond, gezegd, dat hy een verre Neef, met naame ....., in die Stad had woonen, welke hy wenschte te spreeken, en verzocht, zulks aan deezen zynen Neef bekend te maaken; dan —— die Officier vertrok, en vergat zyne belofte, aan den Stervenden gedaan. Dezelfde Zwitzer had aan eenen Sergeant en anderen gezegd, dat zyn Neef ..... zyn Erfgenaam moest weezen, (hy bezat nog eenig Geld, en eene Obligatie van eenige honderden op de Provincie *Holland*); die Sergeant verhaalt dit eenige dagen hierna aan dien Man; zy gaan te samen den zieken Zwitzer opzoeken; doch hy was niet meer, hy was reeds begraaven. Zy zien hierop zyn goed na, vinden, onder andere zaaken, zynen *Doopbrief*, waaruit men zyne geboorteplaats ontdekte. —— De Man, de vermoedelyke Erfgenaam van den Overledenen, zeide hierop tot den Sergeant: „Ik heb, volgens uw getuigenis, wel alle recht „op deeze Nalaatenschap, en zy zou my zeer wel te pas kom„men, want ik heb niets meer," (in de belegering van 's *Bosch* is zyn huis afgebrand, heeft hy eene schade van meer dan 40,000 guld. geleed, en is niet meer in staat om zyn huis te herstellen), „dan — wie weet of 'er geene andere onder „zyne Familie zyn, die het nog meer dan ik noodig hebben." —— Hy schryft hierop naar *Zwitzerland*, aan den Kerkenraad van de geboorteplaats des Overledenen, en meld den geheelen toedragt der zaaken. Eenigen tyd hierna ontvangt hy een antwoord: dat de Ouders van den Overledenen nog leeven; doch zich in eenen zeer armoedigen staat bevinden. Blyde over deeze ontdekking, en verheugd dat hy deeze ongelukkigen kan helpen, schryft hy, dat hy de Obligatie tot geld zal maaken, en alles, zonder 'er één duit voor te eischen, naar *Zwitzerland* zal overzenden. —— Die ongelukkige, doch deugdzaame, Man heeft reeds zyne belofte vervuld, en dus aan die arme Ouders het verlies van hunnen Zoon eenigzins verzacht, door hen uit hunne armoede in eene ruimere omstandigheid te plaatzen.

DE SPEELDER.

Eene waare Geschiedenis.

(Uit het Engelsch)

Dat de zugt tot Spel uit Gierigheid haaren oorsprong neemt, is eene ontwyfelbaare waarheid; maar dezelve

ontſtaat uit eene byzondere ſoort van Gierigheid, van alle andere verſchillende. SALUSTIUS heeft, het Character van CATILINA ſchetzende, ons de eene juiste bepaaling opgegeeven, als hy het met korte woorden in deezervoege uitdrukt: *Alieni appetens ſui profuſus.* „ Gretig na 't geen eens anders „ is, en kwistig van zyn eigen."

De jammerzalige gevolgen van deeze Speeldrift zullen zich in volle groote opdoen, in de volgende korte zeer treurige Geſchiedenis van LYSANDER, die, behalven de Naamen, op waarheid gegrond is.

LYSANDER, een ongelukkig Jongeling, was de éénige Zoon van HORTENSIUS, een Heer in zeer ruimen doene gezeten. Met een zorgvuldig Vaderlyk oog floeg hy de Opvoeding zyns Zoons gade, en verzuimde niets, wat ſtrekken kon, om zyn éénig Kind een nuttig, eerlyk en gelukkig Lid der Menschlyke Maatſchappye te doen worden.

Onder zulk een toevoorzigt groeide hy op in alle wenschlyke en beminnenswaardige volmaaktheden. Hy was bevallig van Gelaad, ſchoon van Geſtalte, en aan dit voorkomen beantwoordden de Zielsbekwaambeden; vlug en ſcherp van verſtand, zagt en aangenaam in den omgang. Door eigen vlytbetoon, onder het opzigt der beste Leermeesteren, maakte hy de wenschlykſte vorderingen in den kring der Weetenſchappen; en niets ontbrak 'er, om hem geheel te vormen, dan het doen eener Reize.

Men beſloot dat hy de Tour door *Europa* zou doen, in het gezelſchap van een geſchikt Perſoon om op hem te letten. —— LYSANDER toog met zynen Reisgenoot óp weg. Onnoodig en overtollig agt ik het aandoenlyk afſcheid van zulk een Vader en Zoon te beſchryven. Dit tooneel laat zich beter voelen dan met woorden uitdrukken.

De Vader HORTENSIUS hadt, te midden van dit leed des afſcheids, de vertroosting, dat LYSANDER waarſchynlyk alle wenschlyke voordeelen zou trekken, en, naa zulk eene ſcheiding voor eene poos, t'huisbrengen.

Onze Reizigers zetten de reis na *Frankryk* voort; ſtaken te *Douvres* over, om rechtſtreeks na *Parys* te gaan. —— Hier hadt LYSANDER met zwaarigheden te kampen, met verzoekingen te worſtelen, die hem voorheen als onbekend waren; opgevoed in de ſchaduwe der eenzaamheid, in vergelyking met de woelende en wemelende tooneelen, welke hem daar omringden, hadt hy geen denkbeeld van het leeven der toenmaalige (*) groote wereld in *Parys*.

LYSANDER vondt zich verrukt door de vermaaklykheden, welke deeze Hoofdſtad hem in een verbaazenden overvloed aan-

(*) Het geval is eenige jaaren geleden gebeurd.

aanboodt; de openbaare Wandelplaatzen booden hem geſtaag nieuw gezelſchap aan; zyne Kennisſen vermenigvuldigden by den dag. Hy dompelde zich ſteeds dieper en dieper in de hem voorkomende wellustigheden; en kon hy dit te onbelemmerder doen, door de ruime Geldſommen hem medegegeeven, en van tyd tot tyd door zynen Vader verſtrekt. Vrugtloos hield de hem toegevoegde Opziender de onvoorzigtigheid zyns gedrags, met alle de gevolgen, hem voor oogen. Ingenomen, geheel ingenomen, met de nieuwheid van alles wat hem omringde, was hy doof tegen alle vermaaningen, raadgeevingen en waarſchuwingen.

Het droevigst jammer van alle was, dat LYSANDER zich liet betoveren door de aanlokkykheden eener Vrouwe van het allerſlegtſte Character; die, binnen korten tyd, hem in de noodzaaklykheid bragt, om op nieuw Geld van zynen Vader te vraagen. —— De toegeevende HORTENSIUS maakte hem geene geringe ſom over, met byvoeging van eenige beſtraffing over zyne kwistende leevenswyze, en vermaaningen om het Geld beter te raade te houden.

De nieuw verſtrekte Geldſomme kon niet toereiken om der grectige inhaaligheid eener verſpillende Matreſſe te voldoen. LYSANDER ſchaamde zich om zich weder om Geld te vervoegen tot zynen Vader; en, ten einde zich uit die ongelegenheid te redden, nam hy de toevlugt tot het Spel. Dagelyks zat hy aan de Speeltafel; en, wel in zyn ſchik met eenige kleine behaalde voordeelen, in de eerſte dagen, liet hy alle andere uitſpanningen vaaren, en vondt geen ander vermaak dan het rammelen van den Teerling. Valſche Speelders waren nu zyne eenige metgezellen geworden; zyne jeugd en onbedreevenheid maakten hem een gereede prooi voor die roofdieren onder het menschdom.

Met het onuitſpreekelykst hartzeer vernam de Vader dit kwistend gedrag zyns Zoons. Hy deed hem onmiddelyk t'huiskomen. Maar, helaas! het wederkeeren in zyn Vaderland deed hem tot zyne voorige zo geregelde leevenswyze niet terugkomen. De zugt tot Geleerdheid was, met alle goede beginzelen van een braaf Gedrag, geweeken; gretigheid na Geld, om het te verkwisten, hadt zyne ziel geheel en al vermeesterd. De vermaanende beſtraffingen van eenen Vader, zo teêrhartig als HORTENSIUS, waren te zagt om eenen dermaate afgeweekenen terug te brengen. Hy voer doldriftig voort in het Spel, en zyn wangedrag deed 's Vaders leevensdraad dunnen, en in 't einde breeken.

De dood van den braaven HORTENSIUS maakte, in 't eerst, eenen gelukkigen indruk op het gemoed van LYSANDER; en, hier door tot denken gebragt, deed 'er zich eenige hoopé zyner beterſchap op. Om de goede beſluiten, welke hy voorgaf

gaf genomen te hebben, te verſterken, maakten zyne *Vrienden* hem aan, zich in den Egt te begeeven. Die raad dagt hem goed, en hy vervoegde zich met een Huwelyksvoorſlag by ASPASIA, eene jonge Juffer, ſchoon, deugdzaam en zagtaartig. Zo veele bekoorlykheden konden niet nalaaten eenen indruk te maaken op een hart, reeds eenigzins vertederd door de rouwe over het verlies van eenen Vader.

LYSANDER beminde waarlyk ASPASIA; hy trouwde met dit voorwerp zyner kuiſche liefde. Zy wist, door een verſtandig en voorzigtig beleid, hem af te trekken en te houden van de verkeering met de voormaalige medegenooten zyner verkeerdheden. Twee jaaren verliepen 'er in dien gelukkigen ſtaat, en ASPASIA bragt hem een Zoon ter wereld. Het *Kind* had 's Moeders ſchoonheid en 's Vaders gelaad. LYSANDER zag het menigmaal aan met verrukking, en traanen van *Vaderlyke* tederhartigheid kwamen in zyn oog op, terwyl zyn hart den wensch ſlaakte: „ Alleen, myn Zoon! ſchaauw de ſtappen uws Vaders, en het geluk zal u op uwen weg volgen, en ſteeds vergezellen!"

Omſtreeks deezen tyd riepen volſtrekt noodwendige bezigheden hem na *Londen*. Naauwlyks in die Hoofdſtad, *vol* verleidings, gekomen, ontmoette hy, een zynen ongelukke, *eenige* van die laage en ſnoode ſchepzels, met welken hy voorheen verkeerde. Zyne al te gereed omzetbaare geſteltenisſe liet zich beweegen om aan hunne aanzoeken het oor te leenen, en hy dompelde zich, op nieuw, in den poel van dwaasheid en ondeugd.

ASPASIA, verwonderd over het lang uitblyven haars Egtgenoots, begon wegens hem bedugt te worden. Zy ſchreef hem een tederen Brief; maar op denzelven wagtte zy te vergeefsch antwoord. Vol angſtvalligheid, en met een hart door kommer vaneen gereeten, ging zy haaren LYSANDER opzoeken. Lang duurde het eer zy eenig ſpoor van hem kon ontdekken. In 't einde, by toeval, de plaats zyns verblyfs vindende, vloog zy, met de onverduldigſte blydſchap, na zyn kamer, om den lang gederfden en vrugtloos gezogten Egtgenoot te omhelzen. —— Maar, helaas! wie kan de boezemſmarte, wie het verſtommend leedweezen, beſchryven, 't welk zy gevoelde op het gezigt van LYSANDER, gewenteld liggende in zyn bloed, met een afgeſchooten Piſtool in zyne hand! —— Dien eigen morgen had hy een einde gemaakt aan zyn elendig leeven. —— Een Geſchrift van zyn eigen hand lag op tafel; inhoudende, dat hy zichzelven, zyne lieve Vrouw en beminnelyk Kind, bedorven had, en dat het leeven hem een ondraaglyke laſt geworden was!

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Alle zulke Volken, Koningryken, Landen of Gemeenebesten, waar de Deugd in een algemeene veragting is — waar men de zulken vervolgt, die braaf en deugdzaam zyn — waar de Onſchuld verdrukt, gehaat en vervolgd word — waar men het regt niet handhaaft, maar de ſtem des Verdrukkers gelden moet; daar neigen zulke Volken, Koningryken en Gemeenebesten, tot hunnen gewisſen ondergang. — Laat *Rome* — laat *Sparte* en *Athene* hier van getuigen, ze zullen de waarheid van myn gezegde bevestigen. — Toen de Deugdzamen *Rome* moesten ontvlugten — toen de *Athenërs* en *Carthagers* de Deugd vervolgden, en uit hunne Gemeenebesten banden, toen was al ras *Rome Rome* niet meer; *Sparte* en *Athene*, zulke bloeijende Republieken, wierden verwoest, en hun geheele Burgerſtaat omgekeerd. — Zo gaat het als de Onſchuld en Onnozelheid geene beſcherming vinden — als 'er niemand is, wie de zaak der verdrukten durft handhaven, — zo gaat het als de Ondeugd zegeviert, en de Deugd vertrapt en vervolgd word. — Maar niet zelden word het dan de tyd, dat de Almagtige zyne eigen zaak handhaaft; dat Hy zynen Verderf-Engel uitzend, om het Land der Godloosheid te verwoesten, en allen te verdelgen, die zich tegen Regt en Waarheid verzetten.

Onze beſtemming in deze Wereld is zekerlyk, om onderling met elkanderen in gemeenſchap te leven; maar dan is onze groote beſtemming ook, om ons dat gemeenſchappelyk leven zo aangenaam te maken als wy met mogelykheid kunnen. — Dit leven maken wy ons elkanderen aangenaam, dan, wanneer we alles toebrengen tot elkanders geluk, wat wy met mogelykheid kunnen doen — als we elk in zynen kring ons beneerſtigen, om het leven van onzen evenmensch genoegelyk en aangenaam te maken — hiertoe moeten wy alles vermyden, wat in ſtaat zou kunnen zyn, de rust, en dus het geluk, van onzen Evenmensch, te ſtooren. — Alle nyd, alle haat, wangunst en vervolgzugt, moeten we afleggen. — Men moet niet nydig zyn, dat het zynen daaden welgaat. — Men moet niet vervolgen, om in de plaats geſteld te worden van dien men den voet zoekt te ligten zo te handelen is te leven glad tegen onze beſtemming, vlak tegen onzen pligt, aan. — Liefde en Eendragt zyn de vastigheden van eenen Staat. — Waar liefde woont, daar woont rust — en waar rust woont, daar wil God woonen — en aldaar ſchenkt Hy overvloed, welvaard en genoegen. Waar tweedragt woont, word rust en vergenoegen verſtoord — de blyde welvaart ruikt aan 't kwynen, alle genoegens worden uit

uit de harten gebannen, men leid een onrustig, een jammerlyk, een ongelukkig, een kommerlyk, leven. —— God verlaat de plaatzen van wanorde, van tweedragt en onrust, en spoedig, ja zeer spoedig, neigt alles ten val en ten verderve, waar God de hand van aftrekt.

Wat is Godsdienst? waar in bestaat eigenlyk het ware Kristendom? Is het gelegen in het afleggen van eene belydenis, welke de mond heeft leeren naklappen, zonder dat het hart 'er eenig deel aan heeft? — Is dezelve gelegen in deze of die party aan te kleeven, dezelve sterk voor te staan, zyne gevoelens door te dryven, en wie anders denkt voor onregtzinnig te houden en te verklaren? —— Is het gelegen, blootelyk gelegen, in den naarstigen kerkgang —— geen openbare godsdienstoefening te verzuimen; maar dezelve altoos, tydig en ontydig, waar te nemen? — Of eindelyk is de ware Godsdienst gelegen in het aanleeren van eenige klanken, van welke men wil, dat de vroomen zich bedienen, en die men de tale kanaäns noemt —— is dezelve gelegen in de dagelyksche verkeering met de zoogenaamde Vroomen —— in zich te laten vinden in hunne byeenkomsten, gezelschappen en oefeningen? —— Indien dit waar was, dan had de Godsdienst weinig om 't lyf, en was zeer gemakkelyk aan te leeren. Maar niets van dit alles kan den waren Godsdienst uitmaken, indien 'er het hart geen deel aan heeft. —— De ware Godsdienst bestaat in waarachtige Liefde Gods en des Naasten, en daar uit vloeit voort, dat wy alle onze bedryven zo aanleggen, dat daar door deze Liefde openbaar worde. Deze Liefde is de ware dryfveer, om alle onze bedryven daar henen te stuuren, dat wy ze aanleggen ten meesten nutte van onzen Evenmensch, en ter bevordering van onze ware, en wezentlyke, belangens; dat wy ze zo bestuuren, dat wy daar mede altoos doen zien, hoe men waarlyk met indrukken bezield is, om te leven ter eere van onzen grooten Maker en weldadigen Onderhouder; zo dat al wat wy doen, al wat wy bedryven, ons op dien grooten, dien gedugtsten, aller dagen, wanneer alles zal openbaar worden, zelfs de verborgenste gedagten onzes harte; dat dit alles, zeg ik, ten onzen voordeele ons tot onze bestendige gelukzaligheid mag toegerekend worden. — Maar hoe zal daar zulk een verschynen, die met eenen gloeijenden haat zyn hart vervuld heeft tegen zynen naasten, dien hy met hittigheid vervolgt? zal zulk een niet met ziddering van dien grooten dag te rug zien, naardien een hart, vervuld met wrevel en haat tegen zynen Evenmensch, hetzelve als dan ledig zal bevinden van de ware Liefde tot God? —— naardien hy, die zynen Broeder haat, nimmermeer God kan beminnen.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

OPHELDERING VAN SPREUKEN XXX: 27.

„ De Springhaanen hebben geenen Koning, nogthans gaan „ zy alle uit, zich verdeelende [in hoopen.]"

(Volgens den Heer THOMAS HUNT, DD: F: R: & A: SS: *Hoogleeraar in de Hebreeuwsche en Arabische Taalen.*)

Aan de Schryveren der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Zeer onlangs las ik, in het IIde Deels 2de Stuk „ der *Godgeleerde, Uitlegkundige en Wysgeerige Verhandelingen*, door den Hoog Eerw: HERM: JO. KROM, „ bl. 93, een Onderzoek naar de betekenis van SPREUKEN XXX: 28. volgens onze gewoone Nederduitsche „ Vertaaling: *De Spinnekop grypt met de handen, en is in „ de Paleizen der Koningen;* welk laatste gedeelte hy overzet: *en hy is een Koning in zyn Paleis;* 't geen wonder „ wel ſtrookt met het redesbeleid van AGUR, en eenen „ veel meer bevattelyken zin geeft, dan onze Overzetting „ oplevert (*): Ik floeg, te dier gelegenheid, in de verbeelding dat ik over die *Spreuk*, in de *Observations on „ several passages in the Book of Proverbs*, by THOMAS „ HUNT, enz. iets geleezen had, dat Werk na; doch myn geheugen feilde; in zo verre dat het zich een „ Vers vergiste. Die Hoogleeraar had eene Opheldering over het 27 vs. gegeeven. Ik herlas dezelve, en „ dagt ze geene plaats in uw *Mengelwerk* onwaardig. Ik „ bied Ul., derhalven, deeze Vertaaling aan, waarin ik „ hier

(*) Wy hebben hierom in onze *Letteroefeningen* iets vermeld. Zie dezelve voor de Jaare 1794, I Deel, bl: 594.

„ het *Arabisch* en *Hebreeuwsch* meest uitgelaaten *heb*, „ zo om te bekorten, als om dat, zonder hetzelve, de „ meening des Hoogleeraars, waar het voor uwe Lee„ zers meest op aankomt, zeer wel te verſtaan is. —— „ Ik blyve," enz.

* * * * *

In het 27 vs. des XXX Hoofdſt. van SALOMO's *Spreukenboek*: *De Springhaanen hebben geenen Koning, nogthans gaan zy alle uit, zich verdeelende by hoopen*, ontmoeten wy eene beſchryving van een der *Vier Dieren*, die, ſchoon *van de kleinſten der Aarde*, egter gezegd worden, *wys* en met *wysheid wel verzien te zyn* (vs. 24), of, gelyk veele der oude Vertaalingen dit, met veel meer nadruks en klems, overzetten, *wyzer dan de Wyzen* (*).

Het is de אַרְבֶּה, eene ſoort van *Springhaanen*, dikwyls in de Schriftuur vermeld, en, gelyk ABEN-EZRA den naamsoorſprong afleidt, zo genaamd van wegen derzelver *Aantal* of *Menigte*. Reizigers hebben waargenomen, dat, in die Gewesten, welke door deeze Dieren overvallen worden, dezelve met zulke verbaazende Zwermen, of liever Wolken, aankomen, dat zy, zo lang ze vliegen, het licht der Zonne verdonkeren; en, als zy op den grond nederſtryken, denzelven in zulker voege bedekken, dat, (om het zeggen van MOSES, deeze Diertjes betreffende, EXOD. X: 5, te bezigen) *zy het gezigte des Lands bedekken, alzo dat men de Aarde niet zal kunnen zien.* Ja, zo opmerkelyk zyn ze, wegens het verſchynen in grooten getale, dat de Schryvers des Ouden Verbonds de Spreekwyzen, *als Springhaanen*, en *zonder getal*, als uitdrukkingen van gelyke kragt houden, en ze dikwyls zamenvoegen (†), om eene ontelbaare *Menigte*, of een zeer groot *Leger*, aan te duiden. Ook is het eene zeer gebruiklyke Vergelyking onder de *Arabieren*, nog heden ten dage, als zy ſpreeken van een zeer ryk Man, te zeggen, dat hy *Vee* of *Rykdom* heeft als *Springhaanen*, dat is, in een zeer grooten overvloed. 't Is zeer waarſchynlyk

(*) Zo hebben de LXX σοφωτερα των σοφων, en de *Vulgata Sapientiora Sapientibus*, desgelyks ook de *Syriſche* Overzetting.

(†) Als RICHTEREN VI: 5. VII: 12. JEREM. XLVI: 23, enz.

lyk te deezer oorzaake, als mede uit hoofde van de Vernieling, welke zy aanrigten, dat ze door GOD genoemd worden, *myn groot Heir* (*), en door MOHAMMED, in een der gezegden hem doorgaans toegeſchreeven, *het Heir van den Grooten God.*

Het Character in AGUR's Spreuke van de *Wysheid*, of *Natuurlyke Schranderheid*, van dit Inſect, beſtaat daar in, dat zy, ſchoon zy *geenen Koning hebben*, (geen Hoofdaanvoerder, om hunne Beweegingen te beveelen of te beſtuuren) nogthans voortvaaren in hunne Krygsuittochten (gelyk men wil dat het Werkwoord פרץ dikwyls beteekent) חצץ כלן: over de meening van welke uitdrukking de Schriftuurverklaarders zeer verſchillende begrippen koesteren.

Eenigen vatten het woord חצץ op in de beteekenis van חץ een *Schigt* of *Pyl*, verſtaan het van de Beweeging deezer Diertjes, en zetten het over, *zy ſchieten voort als Pylen.* — Anderen geeven de voorkeuze aan de beteekenis van קצה, *afſnyden* of *verwoesten.* Zo doet BUXTORF; en R. LEVI, in 't breede, als hy ſchryft: „De „ Springhaanen hebben geen Koning om hun in eene ver„ bintenisſe te brengen, en nogthans gaan zy te gader voort, „ op zulk een bepaalden tyd als zy voegelyk zien, om, „ tot hun voedzel, de groene vrugten des jaars af te ſny„ den." —— ABEN-EZRA geeft, wat hy voor de meening houdt, te kennen, in de twee woorden מאספה en מקבצת, *te zamen vergaderd* of *opeen gehoopt*; zo begrypt het ook de *Chaldeeuwſche Uitbreider*, die heeft, *zy zyn alle zamen vergaderd*; desgelyks de *Syriſche* Overzetting, welke dezelfde woorden heeft; hiermede ſtemt de *Engelſche* Vertaaling op den *Rand* overeen.

Maar op deeze Uitleggingen hebben zommigen, en, zo 't my toeſchynt, niet zonder reden, aangemerkt, dat zy het oogmerk der Spreuke niet treffen; als vermeldende alleen die bedryven der *Springhaanen*, welke zy zo wel *met* als *zonder* een *Koning*, of Hoofdbevelhebber, konden uitvoeren, waar in zich niets merkwaardigs opdoet, of 't geen de opmerking van den wyzen Man verdiende, in hunne verrigtingen.

An-

(*) Joël II: 25.

Anderen hebben, derhalven, om deeze Tegenwerping te ontgaan, de betekenis van חצץ willen afleiden van חצה *verdeelen* of *schikken*, en om den zin te voltooijen vullen zy 'er in [in hoopen]. Nog anderen vatten het op van *het verdeelen van den Buit*. Dus doet de een de *Wysheid der Springhaanen* bestaan in de *geordende verdeeling hunner Magt*, om op de vrugten des velds aan te vallen; de ander in hunne gelyke en voorzigtige *verdeeling van den Buit*, naa dat zy zich daarvan meester gemaakt hebben. Beide welke byzonderheden men houdt voor geene onaangelegene deelen van het Vooruitzigt of het Voorregt des *Konings* of Opperbevelhebbers, en die meer Beleids en Onderscheidinge vorderen dan gemeenlyk plaats vindt by den gemeenen Soldaat. Van het eerste gevoelen waren onze *Engelsche* Overzetters, die in den *Text* hebben, *nogthans trekken zy voort by gelederen*, volgende daar in de Vulgata. [Dit is ook het begrip geweest onzer *Nederduitsche* Overzetteren: *Nogthans gaan zy alle uit, zich verdeelende* [*in hoopen*]] (*). — Van het laatste gevoelen is de beroemde BOCHART, die deeze plaats, nevens anderen, vergelykt met NUM. XXXI: 27, waar de Heere MOSES beveelt, *den Buit in twee deelen te verdeelen*. Met hem stemt overeen de zeer geleerde ALBERT SCHULTENS, schoon hy voor de *Verdeeling*, of de *Beschikking*, *van den Buit* op eene andere wyze reden geeft: hy neemt het woord חצץ in de betekenis van een *Pyl*, gelyk wy boven aangemerkt hebben dat het ook door anderen genomen wordt, en het van gelyke betekenis maakende met *Arabische* woorden, die betekenen *by het lot verdeelen*, en de *Arabieren* waren by het *looten* gewoon *Pylen* te gebruiken; welk gebruik POCOCK in 't breede beschryft (†). Waarom hy, in stede van *elk verdeelende*, wil hebben, *elk het lot trekkende*. 't Geen hy bekragtigt met een *Arabisch* Werkwoord, 't welk in zekere Conjugatie betekent, *by 't lot*

(*) De oudste *Nederduitsche Overzetting*, te *Delft*, in den Jaare 1477, gedrukt, welke wy hier eens nadoegen, heeft: *Die spelthane en heeft ghene conie, en comt al wt bi sine scare:*

(†) POCOCK, *Specim. Hist. Arab.* p. 324.

't lot verdeelen, als mede met een Naamwoord, 't welk uitdruklyk *Lot* te verstaan geeft (*).

Deeze zyn de voornaamste begrippen over de betekenis van het woord חצץ. Ik zal 'er, by wyze van gissing, nog één byvoegen, — Niet verre van het *Arabische* woord, door den Hoogleeraar SCHULTENS aangehaald, ontmoeten wy een Werkwoord, 't geen betekent, *aanhitzen*, *opwekken*, *raaden*, *aanmaanen*, waarvan het Naamwoord *Opwekking*, *Aanraading* of *Aanmaaning*. Indien wy nu de vryheid mogen neemen om te veronderstellen, dat dat woord חצץ, in AGUR's tyd, dergelyk eene betekenis had, (en waarom zouden wy het niet mogen doen?) dan zal zyne meening weezen;

De Springhaan heeft geen Koning; maar gaat ten Kryge, op het Alarm van zyn geheele Leger.

Te meer helde ik over om de betekenis van dit *Arabisch* woord in opmerking te neemen; dewyl het eenigermaate rede geeft van het *Grieksch* der LXX, 't welk een dier oude Overzettingen is, welke BOCHART zegt, dat niet gemaklyk met het *Hebreeuwsch* is overeen te brengen. Dezelve luidt Αβαισιλευτον εςιν; ἡ ακρις: και εκπρατευει αΦ' ἑνος κελευσματος ευτακτως, door den *Latynschen* Overzetter dus vertolkt: Sine Rege est locusta; & pergit in acie ab una jussione ordinate. *De Springhaan heeft geen Koning, en trekt ten stryde voort, geregeld op één bevel.* Dr. POCOCK, die deeze Vertaaling schynt goed te keuren, heeft, *zy gaan ten stryde, geleid door één alarm en in goede orde*, waar de uitdrukking αΦ' ἑνος κελευσματος, *op één Alarm*, *Bevel*, of *Order*, bykans het zelfde is met *op het Alarm van zyn geheel* [*Leger*] gelyk ik hier boven de Vertaaling gaf. En in deezen zin schynen dezelfde Vertaalers, RICHT. V: 11, het woord כוחצצים genomen te hebben, 't zelve overzettende ανακτυμενων, van ανακρυμαι, 't welk, volgens CONSTANTIN, onder anderen, betekent, *aandringen*, *dwingen*, *aanzetten*.

Uit dit oogpunt beschouwd, hebben de woorden חצץכלו een zeer sterken nadruk, en geeven ons een leevendig denkbeeld van eene welgeregelde Krygsbende, zich beweegende, gelyk de *Grieken* zeggen, πανουδιη; alle in één lichaam, met vereende kragt en moed, en in de stiptste or-

(*) SCHULTENS *Animadversiones Philolog.* p. 270, 271, enz. en *in loc.*, p. 169, enz.

twee kleine yvoiren of ebbenhouten ſtokjes, met welke zy zeer behendig weeten om te gaan.

Hoe zeer de *Otaheiters* van eenen gezelligen aart zyn, en vry beſchaafd in hunne manieren, eeten zy elk afzonderlyk. Op het uur des maaltyds ſcheiden de Leden eens Huisgezins zich van elkanderen af; twee Broeders, twee Zusters, en zelfs Man en Vrouw, Vader en Moeder, hebben ieder hun afzonderlyke ſchotel. Zy zetten zich op den afſtand eeniger voeten van elkander neder; keeren elkander de rugge toe, en houden den maaltyd in de diepſte ſtilte.

De gewoonte, om te drinken op verſchillende uuren dat men eet, treft men aan by verſcheide wilde Volken. Dit ontſtondt in den beginne uit noodzaaklykheid. Het was eene hebbelykheid geworden, welke ſtand bleef houden, ook als zy een Fontein digt by zich hadden. —— Een Volk, in een ander klimaat overgebragt, behoudt menigmaalen iets van den oorſpronglyken ſtaat, waarin het leefde. Zo onthouden zich de *Indiaanen* van *Brazil* zorgvuldig van eeten, als zy drinken; en van drinken, wanneer zy eeten.

Op plaatzen, waar welvoegelykheid, of beſchaafdheid, niet heerscht, is de Man, die zyne Vrienden te gast noodigt, zeer verlegen om zyne Gasten hoogagting te bewyzen, en eenig vermaak aan te doen; de vreemde gast, oordeelt hy, legt hem onder deeze verpligting. —— By veelen der *Americaanſche Indiaanen*, is de Gastheer onophoudelyk en onvermoeid bezig om zyne Gasten tot eeten aan te zetten; doch raakt zelve geen ſpyze aan. —— In *Nieuw Frankryk* mat hy zich af met luſtig op te zingen, en, op dit gezang, de Gasten, terwyl zy eeten, te onthaalen.

In een verder gevorderden ſtaat van Beſchaafdheid is men 'er op uit om blyken van vertrouwen aan zyne Vrienden te geeven; men behandelt ze met vertrouwen, als bloedverwanten. —— Men verhaalt, dat het in *China* de gewoonte is, dat de Gastheer, om een blyk van zyne beleefdheid te geeven, zich uit het vertrek verwydert, terwyl zyne gasten zich aan zyne tafel vermaaken, en ongeſtoord den maaltyd houden.

De betooningen van Vriendſchap in den wilden en onbeſchaafden ſtaat hebben niet zelden iets grofs en ruws. Zo trekken de *Tartaaren* iemand by de ooren om hem

tot

leden te hebben, en zy was in ſtaat, om, zelfs eenige dagen naderhand, uit hetzelve even goed te zien, als te vooren. Doch weldra werd ook dit oog op dezelfde wyze ongeſteld, en, ruim acht dagen na den eerſten aanval van hoofdpyn, was het gezicht uit beide oogen zodanig verzwakt, dat zy naauwlyks de vlam van een groot vuur in ſtaat was te onderſcheiden. —— Zo veel echter kon zy met het rechter oog nog onderkennen, dat zy 't verſchil tuſſchen licht en donker ontwaarde. Doch ook dit gering overblyfzel van haar gezicht duurde niet lang, en weldra kon zy met geen van beide oogen het minſte meer zien.

Na drie dagen dusdanig geſteld te zyn, kwam zy my raadpleegen. Ik vond beide de *pupillae* verbaazend verwyd, en deeze verwyding bleef even ſterk, hoewel ik 'er 't ſterkſte licht voorhield. Ik begreep, dat de Electriciteit het geſchiktſte middel kon zyn tot herſtel van dit ongemak, en liet dus een ſterke ſtroom van deeze vloeiſtoffe door de beide oogen, omtrent tien minuuten lang, heen gaan. Hoewel andere lieden, die 'er tegenwoordig waren, deezen ſtroom niet ſlegts in het oog, maar zelfs op de hand, zeer duidelyk gevoelden, ſcheen de Lyderes 'er ſlegts zeer weinig van aangedaan te worden. Verſcheide dagen ging ik op deeze wyze voort, zonder dat de Zieke eenige beterſchap gevoelde; doch, ruim een week na dat ik de eerſte proeve genomen had, begon zy, in 't naar huis gaan, ſta geëlectriſeerd te zyn, eenige voorwerpen te ontwaaren, en dien zelfden avond was zy in ſtaat om het licht van de kaars te onderſcheiden. De hoofdpyn met vry veel geweld blyvende aanhouden, deed ik drie bloedzuigers, en naderhand een ſpaanſche vliegpleister, aan beide de ſlaapen aanzetten, en nu en dan een zagt laxeermiddel toedienen, waar door ook de pyn vry veel verminderde. Dan daar het rechter oog alleen, en ſlegts in een geringen graad, eenig vermogen herkreegen had, begon ik weder met het toedienen van de Electriciteit; ſtelde de Lyderes vry op een bank met glaazen pooten voorzien, en trok kleine vonken uit de bekleedzelen, die het oog omringen, terwyl ik ter zelver tyd den electrieken ſtroom door de beide oogen liet doorgaan. Hierdoor was het gezicht van het rechter oog, na drie weeken, in zo verre verbeterd, dat zy in ſtaat was om groote letters met hetzelve te kunnen onderſcheiden. Niettemin bleef het ſlinker oog, geduurende al dien tyd,

geheel blind, en de Lyderes bleef nog geweldige hoofdpynen, vooral aan de flinkerzyde, behouden. Nog veertien dagen zette ik de electrieke kuur voort, zonder eenige blykbaare vordering te maaken, en gaf toen byna de hoop op, van verder met dit middel te zullen slaagen.

Dan de voorgaande uitwerking, die ik van hetzelve gehad had, deed my echter besluiten, om 'er nog eenigen tyd mede voort te gaan, en ik had het genoegen, dat deeze poogingen ook eindelyk gelukten; want, terwyl ik eens bezig was om vonken uit het flinker oog te trekken, riep zy met verwondering uit, dat zy eenige schemering van licht ontwaar wierd, even als zy te vooren met het rechter oog bespeurd had; en schreef dit toe, dat ik thans een vonk getrokken had uit eene plaats van het oog, die te vooren nimmer geraakt was. Den volgenden dag begon zy verscheiden voorwerpen te onderkennen, en na dien tyd bespeurde zy dagelyks beterschap. Na weinig tyds was het gezicht met beide de oogen volkomen herstelt, en, naar maate het gezicht wederkwam, verminderde allengs de hoofdpyn, en verdween eindelyk geheel.

VERHANDELING OVER DE VERANDERINGEN, WELKE ALLE GESCHAPEN WEZENS ONDERGAAN.

De beschouwing der geschapen Natuur, en dat met eenige nauwkeurigheid, is zeker voor een redelyk werkend wezen een der aangenaamste verlustigingen; om dat deze bron gestadig nieuwe stof oplevert tot voortreffelyke en Godverheerlykende bespiegelingen, waarlyk zo edel in zich zelve, als vermakelyk voor den geest. — Want bepaalt men zyne aandagt by 't onafmeetelyke van 't Heelal, waarin de afstanden en de grootheid van zommige geschapene voorwerpen ons bedwelmen — of overweegt men die ontzaggelyke ruimte, waarin zo veele werelden zich beweegen, zonder elkanderen in den loop te stuiten, of tegen den anderen aan te botzen, gemerkt de onberekenbare afstanden, in welke zy geplaatst zyn, of het zy men de onberekenbare verscheidenheid der Schepzelen en dezelver onnagaanbare menigte

van ſtofdeeltjes, waar uit zy zyn zamengeſteld, nagaat — overal treft men een onbegrensbaar veld aan ter beſpiegeling. — Want de verſcheidenheid der geſchapen Weezens is zo talryk, dat, hoe dieper men daar indringe, hoe meer men beſpeurt, dat dit een onuitputtelyke bron is.

In deze beſpiegeling hebben wy ons in vorigen tyd verlustigd; verlustigd in de oneindige Grootheid, Almagt en Wysheid, des Scheppers (*). — Dan geen minder bewys van 's Makers oneindige Grootheid ſtraalt er door in die onderſcheidene tooneelen van verandering, welke wy dagelyks, en onophoudelyk, voor oogen hebben. Met deze my in eene en andere Verhandeling bezig te houden, zal mogelyk myne Leezers eenige ogenblikken aangenaam kunnen wezen, om dat ze menigvuldige byzonderheden zullen opleveren, die, met opmerkzaamheid beſchouwd, dubbel onze aandagt waardig zyn.

Alles, wat ons omringt, is der veranderlykheid geſtadig onderhevig — ieder geſchapen Wezen, van het grootſte tot het allerkleinſte, is een louter zamenweefzel van toevalligheden, die geſtadig veranderen, en by welke geen oogenblik eene vaste, eene beſtendige, geduurzaamheid plaats grypt. — Dan de oogmerken des Scheppers in deze veranderlykheid zyn vol aanbiddelyke Wysheid, en ondoorgrondelyke liefde; want het aangename zou, te lang en zonder afwisſeling duurende, laf en ſmakeloos worden, en het verdrietige wanhoopig maken; dus is deze ſchikking allerheilzaamst voor den mensch.

Alles is dierhalven der verandering onderworpen, en daar aan met de wysſte oogmerken onderworpen. Niets is 'er beſtendig in 't Geheelal, geen Wezen hier van uitgezonderd. Al wat éénmaal geworden is, moet ook éénmaal weêr vergaan. — Al wat op het tooneel verſchynt, gaat 'er op zyn tyd weêr af — dit brengt de geſchapenheid natuurlyk met zich. — Voor den mensch, voor het vee, voor alle de beesten des velds, voor de vogelen des hemels, en voor de visſchen der zee, is 'er een tyd om geboren te worden, en wederom een tyd van te ſterven — voor kruiden, voor planten, voor alles wat op en onder de aarde is — voor alles wat zich in de diepe wateren, en onzichtbaar voor 't oog in den dampkring, of elders, bevind, is 'er zo wel een tyd om onder te gaan, als om op te komen en te worden. — De-

(*) Zie *Alg. Ved. Lett.* voor 1794 bl. 401 en 581.

Deze waarheid is vast en onweerſprekelyk, en heeft plaats omtrent alle Wezens zonder onderſcheid. —— De Natuur bevestigt deze waarheid dagelyks, met ons geduurig nieuwe voorwerpen op te leveren, dewyl men zyne aandagt op geen enkel voorwerp vestigen kan, of men ontdekt daarin al aanſtonds een ongelooflyk aantal van verbazende op elkander volgende veranderingen —— dan in het eene voorwerp gaan zy met zeer trage, en in het andere met verſneldere, ſchreden voort. En zyn, in de Natuur, Wezens voorhanden, die zo duurzaam zyn, en in welke de verandering zo langzaam voortgaat, dat zy ſchier geheel onzigtbaar is; als by voorbeeld in die ontzaggelyke gevaarten van bergen, klippen en rotzen, die, na zo veele eeuwen gedulnd te hebben, nog dezelfde zyn —— doch, hoe ſtandvastig zy ook zyn mogen, ze zyn nochtans den verandering, hoe onmerkbaar ook, onderhevig. Hier is de verandering zo langzaam, dat zy daar uit den naam dragen van eeuwige bergen en heuvelen. —— Andere voorwerpen zyn weêr van eene tegengeſtelde geaartheid, waarin de veranderingen zo ſchielyk op elkanderen volgen, dat zy, na opgekomen te zyn, ſlegts zo veele ogenblikken beſtaan, als nodig zyn om hun Geſlagt in ſtand te houden, en, dit verrigt zynde, weêr verdwynen ——. welke voorwerpen men even zo in het Planten-, als Dieren-ryk, waarneemt.

Dan laat ons de aandagt eenige ogenblikken by ons zelven, by ons menſchen, bepalen, en wy zullen dra overtuigd zyn, dat wy zelve niet anders, dan een zamenweefzel van geſtadige veranderingen, verdienen genoemd te worden. Wat is de mensch tog van zyne geboorte af, tot hy, weder het tooneel dezes levens verlatende, nederdaalt in het graf —— wat anders, dan de ware beeldenis van wankelende onſtandvastigheid. —— In veele zwakheid ontvangt hy het leven, en rekt hetzelve kort of lang; doch, regt ingezien, hoe lang ook, ſlegts eene reeks van oogenblikken —— en welke verbazende, en, zo de bevinding 't ons niet dagelyks leerde, welke ongeloofbare, veranderingen hebben 'er niet plaats in 's menſchen korten leeftyd. —— Geen voortreffelyker Wezen dan hy, onder alle de Wezens hier op dit benedenrond. —— Munt dit wezen niet uit in ſchoonheid, in voortreffelykheid, in de uitmuntendſte natuurgaven, dan wel byzonder wegens zyne redelyke en zedelyke hoedanigheden, boven alles, wat ons in den kring der geſchapenheid omringt.

ſinge. —— Het listigſt, het doorſlependſt, Dier ſchiet nog ver te kort by den domſten, den onvernuftigſten, Mensch.

Dan, hoeveel wy menſchen ook mogen vooruit hebben boven alles, wat in deze benedengewesten gevonden wórd — niet dit al zyn wy, by de eerſte intrede in de wereld, zeker de onvermogendſte en zwakſte aller Schepzelen; want geen onder alle de Wezens, welke ons omringen, is by zyne geboorte magteloozer, en langer magteloos, dan de mensch. —— Zonder hulp onzer Natuurgenooten, bezweken wy uit magteloosheid even zo ſchielyk als wy geboren waren, en ſtierven weldra, zonder eens bewustheid gehad te hebben van ons beſtaan. —— 't Is waar; het meeſte gedierte moet zyn kroost ook een tyd lang behulpzaam zyn; of, by gebrek van ouderlyke zorg, en by gebrek van 't op zyn tyd te voeden, loopen de jongskens gevaar van ſpoedig te ſterven. De moederlyke zorg moet over deze gaan, willen zy dezelve niet door onagtzaamheid verliezen —— het geen wel tot beſchaming der menſchen, veel minder by het redeloos vee, dan onder de redelyke Wezens, plaats heeft; want men vind, onder de laatſten, zommigen laag genoeg, om haar eigen kroost te vermoorden; daar men de eerſte haar jongen ziet beſchermen, zelfs dikwils ten koste van haar eigen leven.

Blyft nu zommig gedierte lang magteloos, en heeft het langen tyd de moederlyke zorg van nooden —— nochtans blyft geen Dier zo lang magteloos den onderſtand vordezen van anderen, dan de Mensch. —— Eenige jaren zelfs verloopen er, voor hy op zich zelven kan ſtaan, en de hulp van andere miſſen; en hoe lang duurt het niet, voor men zich van de noodzakelykſte noodwendigheden kan voorzien —— en hoe lang dat men nog door onmagt, door louter onvermogen, zou vergaan? —— In dezen toeſtand blyft de menſch eenige jaren zelfs; zo lang wel als de ganſche leeftyd van zommige andere gedierten duurt.

Dan welke verbaazende veranderingen ondergaat men niet van zyne geboorte af, zyn ganſche leven door! — Zal men van alle menſchen, welke ter wereld komen, —— zal men 'er wel een enkelen aantreffen, dien men kent, wanneer men zo, zints hunne geboorte, niet voor ze hunnen volkomen wasdom ontvangen hebben, ooit intuſſchen gezien had, zou men 'er uit zo veele duizenden

Dan in hoe veele andere gevallen ondergaat daarenboven vaak de Mensch niet de grootſte veranderingen. — Op aarde is 'er geen ſtaat, hoe gevestigd ook, beſtendig — onze ſtanden zyn aan oneindig veele wispeltuurige veranderingen onderhevig. Van daag leven wy in vreugd, en hebben de vervulling onzer begeerten —— en morgen dompelt ons een onvoorzien geval in de ontroostbaarſte droefheid. —— Heden heeft men van alles overvloed, en morgen lyd men aan alles gebrek. —— Heden is men ryk, en heeft zyne ſchatten opgehoopt als bergen —— en morgen is men arm en berooid. —— Van daag zit de Vorst nog vast, en, zo het ſchynt, onwankelbaar, op zynen Throon, — morgen tuimelt hy uit de hoogte in de laagte, in de diepſte en laagſte veragting neder. —— Heden is hy nog de toejuiching des Volks, — en morgen verkeert dezelve in de grootſte ſmaad en vervloekinge. —— Heden zit hy nog vol Majeſteit, gekleed in Purper, terwyl eene gouden Kroon zynen ſchedel dekt —— en morgen word hy omhangen met het kleed van de diepſte vernedering. — Heden rust de Vorst nog op het zagtſte Zwanendons — en morgen — ja morgen ligt hy in eene lage — eene veragtelyke boeren ſtulp op een handvol ſtroo — nagejaagd door zyne vyanden, welke hem hittiglyk vervolgen. Zo loopen zy het meest gevaar, die verheven zyn in hoogheid boven anderen —— en de verandering, die ze ondergaan, is des te grooter, en des te treffender; want, ſchoon deze veranderingen ook plaats hebben onder lagere rangen en klaſſen van menſchen, is dezelve nochtans onder de eerſte nog oneindig treffender en gevoeliger, dan onder de laatſte. — Onder den lageren en minderen rang van menſchen heeft ook de verandering van ſtaat en ſtand veelal plaats —— zo ziet men dagelyks dezen vernederd en geenen verhoogd. —— Hoe veele gegoede lieden worden niet verarmd, die kort te voren nog in ryken overvloed geleefd hebben —— en, in tegendeel, hoe veele anderen ziet men, uit de laagte opgetrokken, nu in voorſpoed leeven, die nog kort te voren met veele tegenheden en rampſpoeden te worſtelen hadden. —— Koning Salomo had Heeren te voet zien gaan, en Knegten als Heeren te paard zien ryden —— zo wisſelvullig is het lot der ſtervelingen.

Aldus ondergaat de mensch, in allen opzigte, zo veele en menigvuldige veranderingen van zyne allereerſte verſchy-

ſchyning op het tooneel des levens, tot hy van het zelve wederom afſtapt. —— Dan dit afſtappen van het tooneel is zeker het allergewigtigst tydpunt, en in welk de grootſte verandering gebeurt. —— Ziekten en ongemakken doen den mensch ook eene groote verandering ondergaan, zo dat veele menſchen, na eene langduurige ziekte, geheel onkenbaar zyn; dit zelfde vindt ook dikwils plaats by wederwaardigheden of geleden ongemakken.

Hy, die onlangs nog de ſchoonſte gedaante had, en zich vertoonde in de bloejendſte gezondheid, is thans een geraamte, en ſchier ten eenemaal onkenbaar geworden. —— Duizende ongenoegens, wederwaardigheden en ziekten, beſtryden vaak den ſterveling —— folteren hem geweldig, zo dat zy hem niet zelden zyn geheele gedaante ontneemen, misvormen, en geheel onkenbaar maken. —— Hoe dikmalen vertoonen zich zulke verſchynzels niet, en hoe een groot aantal vindt men 'er in de zamenleving, welk onophoudelyk met ziekten moeten worſtelen, en die even daardoor aan de grootſte en veelvuldigſte veranderingen onderhevig zyn. —— Zo is de mensch dan van zyne geboorte af wankelend, onſtandvastig en zeer aan verandering onderhevig —— geene beſtendigheid, geene ſtandvastigheid, is by hem; want zyne geſteldheid is zodanig, dat zy hem vatbaar maakt voor alle toevallen en wisſelvalligheden des levens, met welke men dagelyks te kampen heeft —— terwyl duizend bykomende toevallen deze onbeſtendigheid nog des te grooter maken, en menigvuldiger, waardoor in de daad de ganſche leeftyd van den mensch een onafgebroken tooneel van op elkander volgende veranderingen oplevert, die, even gelyk de golven der zee, door den wind aangezet, onophoudelyk de een den anderen volgt. —— Deze veranderingen, welke ieder mensch geduurende zyn leven ondergaat, worden zeker nergens meer door vermenigvuldigd dan door ongemakken, ziekten, toevallen en wederwaardigheden, welke, als ſchakels aaneen hangende, den mensch tot een allerveranderlykst en onſtandvastigst Wezen maken.

Dan eindelyk ſpeelt de mensch zyn laatſte rol op het tooneel, om 'er voor altoos af te ſtappen. —— Het gordyn zal vallen — de dood verſchynt — alle rollen zyn uitgeſpeeld, en dan gebeuren 'er de allergrootſte veranderingen. —— De Dood, en alle zyne gevolgen, misvormt ten eenemaal het Lichaam. —— Het verandert in een

roer-

roerloos Lyk —— al ras ontbinden de zaamvereenigde deeltjes; worden vaneen geſcheiden, en keeren tot de aarde, onze algemeene Moeder, weder —— welke; na den Geest van het ſtof, met welk het te vooren zo nauw vereenigd was, afgeſcheiden te hebben, het werk eindelyk voltooit, en de grootſte verandering den Mensch doet ondergaan.

Ik zal deze ſtof, indien God my lust en gezondheid ſchenkt, en my daartoe de gelegenheid en tyd niet benomen worden, vervolgen, en dezelve tragten in twee volgende Verhandelingen af te werken.

C. v. d. G.

KORTE STELLINGEN OVER DE PHYSIONOMIE, VOLGENS LAVATER.

(Journal de Phyſique.)

Veelen hebben verlangd, een kort, en als in een opſlag alles in 't oog doen vallend, Uittrekzel van LAVATER's Werk te hebben. Ik heb my gezet om 't zelve te vervaardigen, en te volvaardiger deezen arbeid op my genomen, dewyl het, zo ooit, in deeze dagen allernoodzaaklykst is, Menſchen te kennen. En de Weetenſchap der Phyſionomie, althans tot een zeker punt, ons tot die kennis opleidt.

Deeze Weetenſchap, den Ouden bekend, heeft vaste en zekere beginzels. Elk Mensch bezit dezelve in eene min of meer volkomene maate. Een Kind zelfs heeft 'er iets van. In een kring van onbekende lieden intreedende, zal het zich niet zetten by iemand van een ſtuursch en ſtreng uitzigt. Altoos zal het zich vervoegen by den zodanigen, wiens gelaat goedheid en minzaamheid aanduidt.

Maar de toepaſſing deezer Weetenſchap is, even als die der Geneeskunde, zeer bezwaarlyk.

Men hebbe de Phyſionomie uit twee algemeene Gezigtpunten, onderſcheiden, te beſchouwen.

Het een heeft betrekking op de eerſte vorming van geheel het Lichaam; doch voornaamlyk van het Hoofd.

Het

Het ander behoort tot de Opvoeding, de Hebbelykheden, de Leevensomſtandigheden, het Staatsbeſtuur, den Godsdienst, de Gezelſchappen, de Lugtſtreek, het Voedzel, enz. enz.

Niemand is onkundig hoe zeer veel alle deeze uitwendige oorzaaken op den Mensch werken, en de eerſte hoedanigheden wyzigen, die het gevolg moeten weezen van 's menſchen Natuurlyk Maakzel.

Het is dit Natuurlyk Maakzel, 't welk de eerſte overeenkomſten, van welke wy geſprooken hebben, doet gebooren worden. Deeze Mensch word ſterk en kloek, geene zwak en teder, gebooren.

Deeze Mensch brengt by zyne geboorte mede ter wereld een Natuurlyken Aanleg voor Gevoeligheid. — Een ander, in tegendeel, is van veel harder Geaartheid.

De eene Mensch brengt mede ter wereld een Hoofd 't welk een groote menigte van Gewaarwordingen kan bevatten, die zamenvoegen, en nieuwe overeenkomſten ontdekken; met één woord alles om een *Genie* te worden. — De ander brengt een Hoofd mede ter wereld waarin hy ſlegts een zeer kleinen voorraad van denkbeelden kan bevatten.

Maar de Opvoeding, de Leevensomſtandigheden, de Verkeering, en eindelyk de geheele Leevenstrant, wyzigt alle die hoedanigheden.

Hy, aan wien de Natuur alles gegeeven heeft het geen vereischt wordt om een Man van Genie te zyn, kan een Domkop worden door mangel aan Opvoeding, door zich op niets toe te leggen. — Terwyl hy, aan wien de Natuur veel min gunſtig geweest is, veel kan aanleeren door langen en onvermoeiden arbeid.

De groote maate van Aandoenlykheid, welke de Natuur aan CESAR geſchonken hadt, werd verſtompt door zyne Eer- en Staatzugt; en hy deedt misſchien meer dan een Millioen Menſchen in de Oorlogen, die hy voerde, omkomen.

De Natuur ſcheen niet gunſtig geweest te zyn aan SOCRATES. — Arbeid en Bevlytiging heeft van hem een der beste menſchen gemaakt, die by het Menschdom zeer veel verdiend heeft.

Ondertusſchen wagte men zich om het denkbeeld te ombelzen van HELVETIUS: *Dat alle Menſchen, die goede*

Zintuigen hebben, eene gelyke Bekwaamheid van Geest bézitten. Deeze Stelling behelst eene groove dwaaling. Ik zou hem vraagen; waarom, onder zo veele duizenden goede Wiskunſtenaars, die doorgaans goed bezintuigd zyn, ſlegts maar één NEWTON gevonden wordt? —— Waarom, onder de duizenden van goede Dichters, van welke men 't zelfde als van de Wiskundigen, wat hun zintuiglyk geſtel betreft, zou mogen zeggen, maar één HOMERUS, één VIRGILIUS, één SHAKESPEARE, één CORNEILLE, wordt aangetroffen?

De waarheid der zaake is, dat de Opvoeding en de Arbeid, tot een zeker punt, het gebrek aan het Phyſiek Maakzel kunnen vergoeden; maar het niet geheel en al verhelpen. —— Even zo kan Opvoeding en Oefening eenige Lichaamsſterkte aan een Mensch byzetten, ſchoon zy 'er nooit een HERCULES van zullen vormen.

Deeze onbetwistbaare waarheden wel ten grondſlage gelegd hebbende, zal ik nu voorts eenige denkbeelden van den Heer LAVATER, van het Natuurlyk *Maakzel* der Menſchen, betrekkelyk tot de Phyſionomie, *mededeelen*, en 'er myne byzondere waarneemingen nevens voegen.

Hoewel het geheele Lichaam eens Menſchen iets Phyſionomisch hebbe, en de Schilders en Beeldhouwers het oog ſlaan op alle deelen, van den hoofdſchedel af tot de voetzoolen toe, heeft de Heer LAVATER zich voornaamlyk bepaald tot het Hoofd, als het voornaamſte gedeelte van de Phyſionomie.

Hy verdeelt het Hoofd in drie deelen.

1. Van den Kruin tot de Oogen ingeſlooten.
2. Van de Oogen tot den Mond ingeſlooten.
3. Van den Mond tot het begin van den Hals.

Het eerstgemelde gedeelte drukt, volgens LAVATER, de bekwaamheid uit der verſtandlyke Vermogens.

Het tweede gedeelte drukt de ſchoone zedelyke Aandoeningen uit.

Het derde gedeelte wyst de grovere Driften aan.

Van de Phyſionomie met betrekking tot de Bekwaamheden van den Geest of het Verſtand.

De bekwaamheid der Verſtandsvermogens doet zich meest aan het Voorhoofd kennen.

Een breed Voorhoofd, en een Hoofd een weinig groot

naar

maar evenredigheid des Lichaams, zonder egter overſtallig groot te zyn, kundigt doorgaans Talenten en Geest aan.

Een breed Voorhoofd, niet al te hoog, bykans perpendiculair, in een Hoofd aan den grooten kant naast, ſtrekt ten blyke van bekwaamheid om te denken, van geſchiktheid tot rekenen en Wiskundige Weetenſchappen.

Een Voorhoofd min breed dan het gemelde, meer verheeven, en een weinig agterwaards vallende, dat wil zeggen zich van den perpendiculair verwyderende, kundigt Verbeeldingskragt aan. Dit is het Voorhoofd der Dichteren en der Redenaaren.

Een hoog Voorhoofd, agterwaards wykende, doch naauw en gedrukt aan de ſlaapen des Hoofds, duidt eene leevendige, losſe, Verbeeldingskragt aan, en eene overhelling tot Dwaasheid. Dit is het Voorhoofd der kleine Poëeten.

Een rond Voorhoofd, voorwaards gebuld; buiten den loodlyn vallende, ſtrekt ten betoone van weinig Oordeels. —— Het kan zamengaan met Talenten, indien het Hoofd anders groot is.

Een klein, ſmal en laag, Voorhoofd kundigt weinig Talenten aan.

De tusſchenſtanden tusſchen deeze vyf Hoofdbyzonderheden geeven ons tusſchenſtanden van bekwaamheid, en onderſcheide graaden van verſtandsvermogens.

Het Voorhoofd, by voorbeeld, 't welk tusſchen het eerſte en tweede opgegeevene invalt, zal diep denken met verbeeldingskragt paaren: dat wil zeggen, dat een breedgenoeg Voorhoofd, 't welk verheeven, en agterwaards wykende, is, eene bekwaamheid aankundigt tot denken, gepaard met verbeeldingskragt. Dit is het Voorhoofd van den Metaphyſicus, van den Zedemeester, van den grooten Redenaar, den uitſteekenden Dichter; Menſchen die het ſchitterende der Verbeeldingskragt met de bondigheid des Oordeels paaren.

't Geen invalt tusſchen het Voorhoofd van de tweede en de derde ſoort, verſchaft ons de Koppen der Dichteren, Redenaars en Kunſtenaars, van den tweeden rang.

Het Voorhoofd, voorwaards bultig en rond, kan, indien het breed is en een weinig verheeven, zich met denken vereenigen.

Dit zelfde Voorhoofd, zonder zo breed te zyn, maar als het verheeven is, kan nog Talenten beziiten.

Eindelyk, die vier ſoorten van Voorhoofden, dan het

laatstgemelde naderende, dat wil zeggen, verminderende in uitgeſtrektheid en breedte, wyzen de onderſcheidene afneemingen van den geest, in alle ſoorten, uit.

Het Agterhoofd, meer of min uitgebreid, kundigt desgelyks meer of min bekwaamheid van den geest aan.

Van de Phyſionomie met betrekking tot de Zedelyke Hoedanigheden.

De Zedelyke Hoedanigheden doen zich meest kennen aan de middelſte en benedenſte gedeelten des Gelaats.

Men onderſcheidt hoofdzaaklyk de volgende deelen.

I. Het Oog.
II. Het Ooglid en de Wenkbraauw.
III. De Neus.
IV. De Zigomatieke Boog.
V. De Kaaken.
VI. De Lippen.
VII. De Kin.
VIII. Het Oor.
IX. Het begin van den Hals.

I. Het Oog is, naar het zeggen van allen, die den Mensch ten voorwerpe hunner betragtende naſpeuringen geſteld hebben, *de Spiegel der Ziele*. Geen deel des Menſchen ſchildert in dier voege de Aandoeningen. Men onderſcheidt, een leevendig Oog, een ſtoutmoedig Oog, een fier Oog, een hoogmoedig Oog, een gevoelig Oog, een goed Oog, een droefgeestig Oog, een vrolyk Oog, een wellustig Oog, een geestig Oog, een dom Oog, enz. enz. De onderſcheidene hoedanigheden van het Oog doen zich kennen —— door de groote, —— door de kleur —— door de beweegingen —— door de leevendigheid des Oogappels —— den opſlag —— de helderheid.

II. Het Ooglid heeft veel invloeds op het Oog. Indien het fyn is, met goede hairen voorzien, zich met ſtoutheid opent, duidt het goede Character-hoedanigheden aan.

Een naauw en hangend Ooglid, in tegendeel, ſtrekt ter aanduiding van gebrek aan Character.

Een welgevormde Wenkbraauw, niet te dik, niet te ſchraal, van hair voorzien, wyst Verſtands-hoedanigheden aan.

Een

Een welgehairde Wenkbraauw ſtrekt ten blyke eens Mans van Character.

Verheevene en uitgeſtrekte Wenkbraauwen duiden Trots en Hoogmoed aan.

Hangende Wenkbraauwen zyn tekens van Zwakheid.

De Wenkbraauw noch te uitgeſtrekt, noch nederhangende, is een ſchets van goede Hoedanigheden.

Alle zeer boogswyze gevormde Wenkbraauwen geeven weinig bekwaamheids, of nietsbeduidenheid, te kennen.

Langwerpige Kreuken tusſchen beide de Wenkbraauwen, en op het Voorhoofd, kundigen een hard Character aan.

Rechtſtandige Kreuken tusſchen de beide Wenkbraauwen, en op het Voorhoofd, ſtrekken ten betoon van een ſomber, onrustig en agterdogtig, Character.

Oogen, te wyd van elkander ſtaande, als mede te veel van elkander verwyderde Wenkbraauwen, heeft men te houden voor een teken van een gebrekkig Character, en geeven een plat voorkomen.

Oogen, te naauw aan elkander naderende, duiden meer of min Dwaasheid aan.

III. De Neus is een der ſchoonſte gedeelten van het Aangezigt. Dezelve biedt ons twee voornaame Characters aan.

Een dunne en tedere Neus kundigt veel Aandoenlykheids en Scherpzinnigheids aan, bovenal indien dezelve vry lang is.

Een dikke en ſtompe Neus geeft mangel aan Aandoenlykheid te kennen. —— In dit geval zyn veele tusſchenſtanden in opmerking te neemen.

Een zeer kleine Neus kundigt geringe Bekwaamheden aan.

De Arends-Neus ſtrekt ten blyke van goede Hoedanigheden.

De opgewipte Neus, dat wil zeggen, die aan het einde opwaards kromt, duidt Ligtvaardigheid van Character aan, en zomtyds Onbezonnenheid, bovenal by de Vrouwen.

Het naauwe en boogswysloopende Neusgat duidt iemand van Character aan.

Het wyd openſtaande Neusgat geeft woeste Driften te kennen.

Het open en hangend Neusgat ſpelt Zwakheid.

De overgang van het Voorhoofd na den Neus verdient mede gadegeſlaagen te worden. Is dezelve volſtrekt plat,

dit duidt Zwakheid aan, en weinig Vermogens; maar eenige Goedaartigheid. Dit treft men aan by veele Vrouwenbeelden der Oudheid.

Deeze overgang, al te diep gegroefd, tekent Gebrek aan Oordeel.

Eene middelmaatige holte beduidt Bekwaamheden en Talenten.

IV. De Zigomatieke Boog, wel uitgedrukt, duidt een Man van Character aan.

Deeze weinig zigtbaar, betekent Zwakheid en Goedaartigheid.

V. De Kaaken, welker Spieren geſpannen zyn, geeven iemand van Character te kennen.

Wanneer de Spieren weinig geſpannen zyn, mag men tot Zwakheid beſluiten.

VI. De Lippen, de zetel eener groote Gevoeligheid, ſchilderen ons meer byzonder de zinnelyke Driften af; als Liefde tot de Vrouwen, Trek tot het maaken van goeden cier, enz. Niet te min geeven ze ook andere Neigingen te kennen.

Dikke Lippen ſtrekken ten betoon van Geneigdheid tot zinnelyk Vermaak, tot Tafelweelde en Wellust.

Indien de Lippen zeer dik zyn, en als omgekruld, kondigen zy die Geneigdheden in eene zeer hooge maate aan.

De Benedenlip verder dan de Bovenlip uitſteekende, en een weinig nederhangende, beduidt de hoogſte maate van grove Driften.

Dunne Lippen duiden Gevoeligheid aan.

Gelyke Lippen, van eene middelmaatige grootte, en de een niet over de ander heenſteekende, ſpreeken voor een goed Character.

De Bovenlip over de Benedenlip heenſteekende, duidt Goed- en Gulhartigheid aan.

De openſtaande Mond is het teken van een Botterik.

Regte Lippen en een geſlooten Mond betekenen vastheid van Aart en beſtendigheid van Character.

Geſlootene Lippen, die een boog maaken, duiden Strengheid aan.

Opgeſchorte Lippen geeven een ſpottenden Aart te kennen.

Aan de hoeken nederhangende Lippen duiden Verſmading aan.

De

De Nyd vertoont zich door het opligten der Lippen aan eene zyde.

VII. De Kin en het onderſte Kaakebeen, waarvan de Spieren zeer zamengetrokken zyn, duiden Vastheid en zelfs Strengheid aan.

De uitſteekende Kin is een teken van Geestkragt, indien dezelve van eene middelbaare grootte is.

Een uitſteekende ſcherpe Kin geeft List en Loosheid te kennen.

De Kin, benedenwaards ingetrokken, en zich van den topboog verwyderende, geeft doorgaans Zwakheid te kennen.

Intusſchen kan die zelfde Kin by een vast Character plaats hebben, indien het Voorhoofd teffens agterwaards trekt.

Een rechte Kin, die noch uitſteekt noch na agteren trekt, tekent doorgaans een goed Character.

VIII. Het Oor, welks Zoomen geſlooten zyn, betekent een Man van Character.

Het ſlaphangend Oor is een teken van Zwakheid.

IX. Een Hals, eer dik dan dun, waar van de Spieren zich geſpannen vertoonen, beduidt Vastheid en Sterkte van Character.

Een dunne lange Hals, met ſlappe Spieren, tekent Zwakheid.

Dit zyn de voornaamſte Phyſionomiſche Characters van de zigtbaarſte deelen des Hoofds.

Doch 'er doet zich eene zwarigheid op. Een gedeelte duidt zomwylen eene hoedanigheid aan, terwyl een ander gedeelte het tegenovergeſtelde te kennen geeft. Men moet derhalven weeten te onderſcheiden, welk van die beide het meest heerſchende is. Deeze ongelykaartigheid ontſtaat doorgaans uit tweede oorzaaken, als de Opvoeding, Hebbelykheden, enz. By een Mensch, wiens dikke en als omgekrulde Lippen eene overheerſchende neiging tot zinnelyk vermaak aanduiden, en die, door eene geſtadige opletenheid, dier neiging wederſtand gebooden heeft, waar toe zyn natuurlyke aanleg hem vervoerd zou hebben, zal de Phyſionomie eene andere uitdrukking aanneemen, en de Lippen zullen ongelykaartig zyn met de rest des gelaats. —— By Perſoonen, die het van hun belang vinden zich te vermommen, gelyk de Hovelingen, treft men veelal ongelykaartige deelen aan in hun gelaat.

Het is alleen door zeer naauwkeurige Waarneemingen, dat men in ſtaat wordt om alle die ſchakeeringen te leeren onderſcheiden, en dit maakt de Phyſionomie zo moeilyk.

Men noemt eene Phyſionomie gelykaartig, wanneer alle deelen dezelfde Driften aanduiden.

De Phyſionomist zal ook agtgeeven op alle de Houdingen des Lichaams.

In 't algemeen, zullen Spieren die veel uitdrukken, en een vaste Tred, een Man van Character aanduiden.

Een onvaste Tred, zwakke Spieren, die weinig uitkomen, duiden Zwakheid en Kleinmoedigheid aan.

Maar 'er zyn veele tuſſchenſchakeeringen. De Tred van een braaf en moedig Man is de Tred niet van een Trotsaart, die, vol verſmaading van anderen, zynen weg vervordert —— ſchoon zy beiden een vasten en ſtevigen Tred hebben.

De Phyſionomie behoort de uitdrukking der Driften gade te ſlaan op het oogenblik dat zy zich *ontwikkelen.* Zy ſchilderen zich alle in de oogen en in de andere gelaatstrekken. Dit is het tydſtip van het *Maximum* van derzelver uitdrukking. Deeze beweegingen der gelaatstrekken, zich dikwyls vernieuwende, drukken eindelyk in 't geheele gelaat die merktekens: en dit is oorzaak der Phyſionomie van den tweeden rang, of van die, welke onafhangelyk is van de eerſte vorming des gelaats.

Men moet desgelyks wel agtgeeven op de Temperamenten. By Menſchen van eene droefgeestige geſteltenisſe, en bovenal de galagtige, die geſpannen Spieren hebben, zal men doorgaans werkkragt vinden en Character, en gevolglyk ſterke Driften, en doorgaans Geestvermogens.

By Menſchen van een Bloedryken aart, en bovenal by de Slymagtigen, die veel zwakker Zenuwgeſtel omdraagen, zal men min Kragts, meer Zwakheids, vinden, en zagter Driften aantreffen. Doch zy hebben ook doorgaans een mindere maat van Talenten.

DE

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN GROOTEN HERVORMER MARTINUS LUTHER.

(Naar het Engelsch.)

„ Plaatſten wy kortlings, in ons *Mengelwerk*, eene Leevensſchets van den Hervormer J. CALVIN (*), onze Leezers zullen wel, als een Wedergade, willen leezen het Leeven van zynen Medehervormer, en Voorlooper, MARTINUS LUTHER, die eene Omkeering in de Begrippen des Menschdoms ten aanziene van den Godsdienst te wege bragt, welke altoos gedenkwaardig is, en zal blyven. Voor ons zyn de Characters van groote Mannen, door wier Yver, Onverzaagdheid en Volſtandigheid, geen gering gedeelte des Menschdoms verlost werd van de Overheerſching der Onkunde en des Bygeloofs, en geleerd op eene meer redelyke wyze over den Godsdienst te denken, altoos eerwaardig. Brengt men, gelyk zulks de rede der zaake vordert, de Tydsomſtandigheden, in welke zy leefden, by, om hunne Gebreken, die niet ontkend kunnen worden, te verminderen, of eenigzins te vergoelyken; men zal ook moeten erkennen, dat deeze eigenſte Tydsomſtandigheden dienen om het bezef van hunne Deugden nog te verhoogen: want die Deugden moeten zeker van eene verhevene ſoort zyn, die, met de onbaatzugtigſte oogmerken, ſteeds worden uitgeoefend in tyden van oogſchynlyk en dreigend gevaar. —— Doch, dat geen breeder vooraffpraak ons ophoude."

* * * *

MARTINUS LUTHER, een beroemd Hervormer, wiens onvermoeide poogingen een gedeelte van *Europa* van het Pauslyk dwangjuk ontlastte, en het knellen daarvan in andere verligtte, die de grootſte en heilzaamſte Hervorming in de Begrippen des Menschdoms te wege bragt, zints de Prediking des *Christendoms*, was gebooren te *Eisleben*, in het *Mansfeldſche*, in den *Opperſaxiſchen* Kreitz, op den tienden van Slachtmaand des Jaars 1483.

Zyne

(*) Zie, hier boven, bl. 396.

Zyns Vaders beroep was dat eens Bergwerkers. De eerſte beginzels zyner Opvoedinge ontving hy ten huize zyns Vaders; doch, dertien jaaren bereikt hebbende, werd hy te *Maagdenburg* ter Schoole gelegd. Hier bleef hy ſlegts één jaar; want, gelyk MELCHIOR ADAM verhaalt, waren zyne Ouders zo arm, dat LUTHER gebedeld brood moest eeten, (*mendicato vivere pane*) (*). — Vanhier trok hy na *Eiſenach*, in *Thuringen*, ten einde hy het voordeel mogt hebben van by de Bloedverwanten zyner Moeder te weezen, die van eene oude niet onaanzienlyke Familie te dier Stede afſtamde. Met den Jaare 1501, werd hy na de Univerſiteit te *Erfurt*, in 't zelfde Landſchap gelegen, gezonden.

Hy hadt ten oogmerke zich op de Regtsgeleerdheid toe te leggen, en de pleitzaal te betreeden. Dan welhaast liet hy dit plan vaaren, ingevolge van een zeer aandoenlyk voorval. Gelyk van zyne vroegſte jeugd af, gaf hy hier ook blyken van een kloek en ſcherp vernuft. Natuurlyk was hy vatbaar voor zeer ernſtige gevoelens, en hy hadt iets van het zwaarmoedig godsdienſtige, 't welk vermaak ſchept in de eenzaamheid, en overhelt tot het treurige des eenzelvigen Kloosterleevens. De dood van een zyner Medeſtudenten, door den Blixem aan zyne zyde doodgeſlaagen, maakte op zynen geest eenen zeer diepen indruk, werkte met zyne natuurlyke geaartheid mede, en deedt hem beſluiten om in het Klooster der *Auguſtyner* Monniken te gaan.

LUTHER was toen reeds onderweezen in de Schoolſche, ten dien tyde in zwang zynde, Wysbegeerte; doch welhaast kreeg zyn natuurlyk gezond verſtand een afkeer van deeze in ſchyn zo hoog vliegende, doch in de daad zo laag kruipende, Weetenſchap; hy zogt een beter bron van kennis en deugd in de Heilige Schriften. Een Bybel, die agtloos weggeſmeeten lag in een hoek der Kloosters-boekerye, gevonden hebbende, gaf hy zich aan de leezing daarvan over, met zulk eene bevlytiging, dat de Monniken des verbaasd ſtonden, die niet gewoon waren hunne Godsdienſtige Begrippen uit die bron te ſcheppen.

On-

(*) Het is waarſchynlyk, dat LUTHER's Vaders omſtandigheden eerlang verbeterden; want hy was naderhand geen onaanzienlyk Magiſtraatsperſoon.

Onaangenaamheden hadt hy deswegen; doch dit ſchrikte hem niet af. En de vorderingen, welke hy maakte in deeze toen gansch ongewoone Letteroefening, vermeerderden dermaate het uitgaande gerugt, zo van zyne Deugd als van zyne Geleerdheid, dat FREDERIK, Keurvorst van *Saxen*, eene Univerſiteit te *Wittenberg* opgerigt hebbende, LUTHER riep, om 'er eerst de Wysbegeerte, en vervolgens de Godgeleerdheid, te leeraaren. Hiervan kweet hy zich in diervoege, dat hy welhaast voor het Pronkcieraad dier Univerſiteit gehouden werd.

LUTHER bevondt zich op deezen hoogen trap van hoogagting, en daar aan geëvenredigden invloed, in den Jaare 1517, het Tydperk, wanneer hy de gevaarlyke taak van Hervormer op zich nam, zonder zelve eenigzins te denken, of te vermoeden, tot welk eene verbaazende uitgeſtrektheid zyne aangewende poogingen zich zouden uitbreiden. Een Stelzel van Godsdienstbelydenisſe, gegrond op oude en zeer diep gewortelde vooroordeelen, ondersteund door allerlei ſoort van kunſtenaaryen, en geſchraagd door wereldlyke magt; Leeringen van eenen daar mede geheel ſtrydigen aart en ſtrekking, in derzelver plaats, in te voeren, en dit daar te ſtellen zonder uitwendig geweld, zyn werkzaamheden, die Geſchiedſchryvers, minst tot ligt- of bygeloof overhellende, toeſchryven aan die Voorzienigheid, welke, met het grootſte gemak, Gebeurtenisſen daarſtelt, die voor 't menschlyk verſtand onmogelyk ſchynen.

's Hemels tusſchenkomst ten voordeele van den Christlyken Godsdienst, wanneer dezelve in den aanvange gepredikt werd, vertoonde zich in Wonderwerken en Voorzeggingen, gedaan en geſprooken ter bevestiging van denzelven. Schoon geen der Hervormeren de Gaave der Wonderwerken bezat, of voorgaf te bezitten, zal egter die zeldzaame voorbereiding der omſtandigheden, welke de gemoederen der Menſchen vat- en ontvangbaar maakte om de Leerſtellingen der Hervormeren aan te neemen; die zonderlinge zamenvoeging van oorzaaken, welke den opgang, dien zy maakten, verzekerde, en Mannen, verſtooken van Magt en Staatkunde, in ſtaat ſtelde om te zegepraalen over hun, die de uiterſte kragt van beide tegen de Hervormers te werk ſtelden, mogen aangemerkt worden, als geen gering bewys opleverende, dat dezelfde hand, die het eerst den Christlyken Godsdienst plantte, het Hervormd Geloof beſchermde, en die Plant,

van

van zeer zwakke beginzels af, dermaate koesterde, dat dezelve tot eene verbaazende hoogte opwies, en eene verwonderenswaardige rypheid verkreeg.

Uit oorzaaken, schynbaar toevallig, en uit een beginzel van zeer weinig beduidenis, volgden de magtig groote uitwerkzels der Hervorminge. Paus LEO DE X vondt de Pauslyke Schatkist ten bodem toe geledigd, door de groote ontwerpen zyner twee Voorgangeren, ALEXANDER DEN VI en JULIUS DEN II. Zyn eigen zugt tot praalvertoon, zyn smaak voor de kittelingen des wellusts, en zyne ryklykheid in het beloonen van Mannen van smaak, wikkelden hem van dag tot dag dieper in verbaazende uitgaven. —— Om een Fonds hier voor te verschaffen, beproefde hy alle de kunstenaaryen, welke de vindingryke geest der Priesteren hadt uitgedagt, om de ligtgeloovige Gemeente geld uit de beurs te ligten. Onder andere hulpmiddelen nam hy zyn toevlugt tot het verkoopen van *Aflaaten* (*). Het regt om deeze in *Duitschland* uit te venten, met een gedeelte van het voordeel uit die verkoop ontstaande, was vergund aan ALBERT, Keurvorst van *Mentz*, die, tot zyn voornaam werktuig, om ze in *Saxen* aan den man te helpen, zich bedien-

(*) Volgens de Leer der *Roomsche* Kerke, zyn alle de Goede Werken der Heiligen, boven die zy deeden ter behoudenisse hunner eigene Zielen, en daar toe noodzaaklyk waren, met de oneindige Verdiensten van JESUS CHRISTUS, in een onuitputlyke Schatkamer byeengebragt. De Sleutels van dezelve zyn toevertrouwd aan *St.* PIETER en diens Opvolgers, de Pausen van *Rome*, die dezelve, naar welgevallen, kunnen openen, en, door een gedeelte van deeze overtollige Verdiensten aan een byzonder Persoon te schenken, voor eene somme Gelds, kan hy daarvoor of vergiffenis verwerven van zyne eigene Zonden, of iemand, in wiens behoudenis hy belang stelt, van de pynen des Vagevuurs verlossen. —— Dusdanige Aflaaten werden 't eerst uitgevonden in de Elfde Eeuw, door URBANUS DEN II, als belooning voor de zodanigen, die, in persoon, het *verdienstlyk* werk op zich namen om het Heilig Land te heroveren. —— Naderhand werden ze geschonken aan die een Krygsman huurden tot dat einde; en vervolgens aan hun, die Geld schooten tot het volvoeren van eenig Godvrugtig Werk, door den Paus ondernomen. JULIUS DE II schonk Aflaaten aan allen die Geld gaven tot den Opbouw der *St. Pieters Kerk*, te *Rome*; en, dewyl LEO dit kostbaar werk voortzette, was zyne Aflaatvergunning op dien eigen grond gebouwd.

diende van TETZEL, een *Dominicaaner* Monnik, wel losbandig van zeden, maar beroemd door zyne luidrugtige en volkbehaagende welſprekenheid. Ondersteund door de *Dominicaaner* Monniken, volvoerde hy zynen last met grooten yver, en eenen daar aan geëvenredigden uitſlag; doch met zeer weinig beſcheiden- en welvoegelykheids: en, ſchoon zy, door het bovenmaatig verheffen van de weldaadige kragt hunner Aflaaten, en het verkoopen van dezelve voor een zeer laagen prys, een zeer uitgeſtrekten handel in deeze zonderlinge Koopwaare dreeven, onder de onkundige en bygeloovige menigte, gaf, egter, en de ongeregeldheid huns gedrags, en de buitenſpoorigheid, waar mede zy hunne Waar aanpreezen, in 't einde een algemeenen aanſtoot (*).

De Vorſten en Edelen werden verbitterd op het zien dat hunnen Leenmannen zo veel gelds werd afgetroggeld, om de Koffers van een kwistigen Paus te vullen. —— Godvrugtige Lieden betreurden het bedrog, den Volke gepleegd, 't welk men leerde ter Zondvergiffenis op deeze Aflaaten te vertrouwen, en dus niet dagt om Goede Werken te doen, welke het rechtſchaapen *Christendom* als de groote hoofdzaak vordert. —— Zelfs de minst bedagtzaamen ergerden zich over het ſchandvolle gedrag van TETZEL en diens Medegenooten, die, menigmaal, in dronkenſchap, ſpel en de laagſte verkwisting, het geld verſpilden, met zo veel Godvrugts gegeeven, tot erlanging van Eeuwig Heil. —— Allen begonnen zy te wenſchen, dat 'er paal en perk mogt geſteld worden aan een Handel,

zo

(*) De woorden, welke zy bezigden om die Koopwaare aan te pryzen, gaan bykans allen geloof te boven. „ Indien „ iemand," zeiden zy, „ Aflaatbrieven koopt, kan zyne Ziel „ wegens de Zaligheid gerust zyn. De Zielen in het Vagevuur, welker verlosſing men koopt, ontkomen, op 't eigen „ oogenblik dat het Geld in de Kist klinkt, de plaats der „ Pyniginge, en vaaren ten Hemel. De kragt der Aflaaten is „ zo groot, dat de ſchriklykſte Zonden, zelfs het ſchenden „ van de Moeder Gods, (indien zulks mogelyk ware,) daar „ door zouden verzoend worden. Het Kruis, door de Aflaatverkondigers opgerigt, is zo kragtig als het Kruis van CHRISTUS zelve. Ziet! de Hemel ſtaat open! indien gy nu niet „ ingaat, zult gy nimmer kunnen ingaan! Voor twaalf Penningen kunt gy de Ziel uws Vaders uit het Vagevuur verlosſen; en zult gy ondankbaar genoeg weezen om de Ziel uws „ Vaders niet te redden?" enz. enz.

zo ſchadelyk voor de Maatſchappye als verderflyk voor den Godsdienst.

Zodanig was het gunſtig tydſtip, en zo geſchikt waren de gemoederen van LUTHER's Landgenooten om na zyne Leer te luisteren, wanneer hy, in 't Jaar 1517, de kragt der Aflaaten begon in twyfel te trekken, en uit te vaaren tegen het ongebonden Leeven en de valſche Leeringen der Aflaatverkooperen. Hy zag, met de grootſte deelneeming, en de kunſtenaaryen der verkooperen, en de eenvoudigheid der kooperen, van Aflaaten. De begrippen der Schoolleeraaren, op welke de Leer der Aflaaten gegrond was, hadden reeds by hem veel van derzelver gezag verlooren; en de Heilige Schrift, welke hy nu begon aan te zien als de groote maatſtaf van Godgeleerde Waarheid, leende geen ſteunzel aan eene handelwyze, die even zeer ſtrekte om Geloof als om Zeden te bederven.

LUTHER's vuurige en driftige geaartheid liet hem niet toe, zodanige gewigtige ontdekkingen langen tyd bedekt te houden. Van den Kanzel, in de groote Kerk te *Wittenberg*, voer hy heftig uit tegen de ondeugden der Monniken, die Aflaaten verkogten; hy waagde het, de Leerſtellingen, welke zy predikten, te onderzoeken; en wees den Volke aan, het groot gevaar, om, in het ſtuk der Zaligheid, op iets anders te vertrouwen, dan 't geen GOD, in zyn Woord, ten ſteunzel van vertrouwen gegeeven hadt.

De ſtoutheid en nieuwheid deezer Begrippen, aangepreezen door het gezag van LUTHER's perſoneel Character, en voorgeſteld met eene naar 's Volks vatbaarheid geſchikte en overreedende welſpreekenheid, maakten een diepen indruk op zyne Toehoorders. — LUTHER ſchreef desgelyks eenen Brief aan den Keurvorst ALBERT, hem ernſtig over dit onderwerp onderhoudende; doch hy vondt deezen te diep ingewikkeld in die misbruiken om hem te regt te kunnen brengen.

Hierop gaf LUTHER in 't licht zyne zo veel gerugts verwekkende zeven- en- negentig Stellingen, of *Theſes*; 's Mans toenmaalige begrippen over de Aflaaten bevattende. Hy droeg ze enkel voor als ſtukken van onderzoek, die voorgeſprooken en betwist konden worden. Hy bepaalde een dag, op welken hy de Geleerden uitnoodigde, om ze met den monde, of by geſchrifte, te betwisten: by dit alles voegde hy eene ſtaatlyke verklaaring van

zyn

zyn ontzag voor den Apoſtoliſchen Stoel, en van zyne blinde gehoorzaamheid en onderwerping aan het gezag en de uitſpraak van denzelven. —— Geen Tegenſpreeker verſcheen op den bepaalden tyd. Deeze *Theſes* werden, met een verbaazenden ſpoed, door *Duitschland* verſpreid. Allen bewonderden de ſtoutheid van den Man, die het niet alleen gewaagd hadt, de volkomenheid der Pauslyke Magt, in zo verre, in twyfel te trekken; maar de *Dominicaanen* aan te tasten, gewapend met alle de verſchrikkingen van Kerklyk Gezag, en den ſchrik der Inquiſitie.

De Broeders van zyne eigene Orde, ſchoon, nevens alle andere Monnik-broederſchappen, even zeer verknogt aan den Pauslyken Stoel, deeden geene pooging altoos om de openbaarmaaking deezer ongewoone begrippen te ſtuiten. LUTHER hadt, door zyne Godvrugt en Geleerdheid, onder zyne Broederen een buitengewoon gezag verkreegen: hy deedt bekentenis van zyne hoogagting voor het gezag van den Paus. En, dewyl 'er eene heimlyke vyandſchap, veroorzaakt door belang of nayver, onder alle Monnikordes plaats greep, waren de *Auguſtyner* Monniken zeer in hun ſchik met zyn uitvaaren tegen de *Dominicaanen*. Zyn Souverain, de Keurvorst van *Saxen*, de verſtandigſte Prins, ten dien tyde, in *Duitschland*, hadt verſcheide Staatkundige redenen, om wel te vrede te zyn over de ſtoute ſtappen van den Hoogleeraar zyner Univerſiteit.

TETZEL en anderen poogden, door hunne Schriften, deeze nieuwe Gevoelens te wederleggen; maar, terwyl de bewyzen van LUTHER gegrond waren op de Rede, of ontleend uit de Heilige Schrift, namen zyne Tegenſtreevers de toevlugt tot de gevoelens der Schoolgeleerden, de Beſluiten van het Kerklyk Regt, en de Bepaalingen der Pausſen, welke het Volk welhaast niet ſchroomde in twyfel te trekken, als het bevondt dat dezelve ſtrydig waren met de voorſchriften der Rede, en de uitſpraak der Godlyke Wetten.

De Paus, ondertusſchen, ſloeg weinig agts op de woelingen van een onbekenden Monnik, die, op zulk een affband van den Heiligen Stoel verwyderd, zich ingewikkeld hadt in 't geen hy enkel hieldt voor een Monnikentwist. Weinig dagt LEO, of LUTHER zelve, dat de uitwerkzels daarvan zo heilloos zouden weezen voor de Pauslyke Magt.

Paus

Paus LEO, eindelyk opgewekt door de aanzoeken der Tegenſtanderen van LUTHER, en door den verbaazenden opgang, welken de Begrippen deezes Mans maakten, daagde hem, om, binnen een kort gezetten tyd, te *Rome* te verſchynen. Dan deeze liet zich nogthans, door de verzoeken der Hoogleeraaren der Univerſiteit te *Wittenberg*, en bovenal door die des Keurvorsts van *Saxen*, beweegen, om de zaak te brengen voor den Cardinaal CAJETANUS, 's Pauſen Legaat op den Rykſdag te *Augsburg*.

LUTHER, 's Keizers Vrygeleide verkreegen hebbende, vervoegde zich onmiddelyk na die Stad. Het gedrag van CAJETANUS was in den beginne vry bevredigend; en hy tradt in een plegtige geſchilvoering met LUTHER, over de Leeringen, begreepen in diens uitgegeevene Stellingen. Doch, bevindende dat zyne bewysredenen, zonder kragt te doen, afſchampten, geboodt hy LUTHER, uit kragte zyner Apoſtoliſche Magt, zyne Dwaalingen te herroepen. —— LUTHER was te onverſchrokken van aart om zich te laaten vervaaren door den hoogklinkenden toon des Gezags. Hy verklaarde, dat hy, met een goed Geweten, geene Gevoelens, die hy gelooſde waar te zyn, kon verzaaken. Ten zelfden tyde gaf hy zyn voorheen uitgedrukten eerbied voor den Heiligen Stoel te kennen: hy boodt aan, het geheele geſchil te laaten verblyven aan eenige Univerſiteiten, door hem benoemd; teffens beloovende, in 't vervolg, niet te zullen prediken, of ſchryven, over de Aflaaten, onder beding dat zyne Tegenſtanders onder dezelfde verpligting zouden gebragt worden. Dan niets kon den Pauslyken Legaat voldoen dan eene volkomene Herroeping; hy dreigde LUTHER met de Kerklyke Straffen, indien hy zich niet van ſtonden aan onderwierp. LUTHER's Vrienden, bedugt dat zelfs 's Keizers Vrygeleide hem niet zou dekken tegen de gevoeligheid van CAJETANUS, hadden hem over om heimlyk *Augsburg* te verlaaten. Dan, vóór zyn vertrek, beriep hy zich op den Paus, ten dien tyde verkeerd onderrigt van zyne zaak, als deeze een breeder verſlag van derzelver toedragt zou ontvangen hebben.

Niettegenſtaande de beſcherming des Keurvorsts van *Saxen*, was de toeſtand van LUTHER, in dat tydsgewrigte, zodanig, dat dezelve iedereen, behalven deezen, met de ontrustendſte vooruitzigten zou vervuld hebben. Hy kon niet verwagten, dat een Vorst, zo voorzigtig als FREDERIK, (die zich alleen door Staatkundige begin-

zels

niets liet beweegen,) zynenthalven de Banblixems der Kerke zou braveeren, die zommigen der magtigſte *Duitſche* Keizers verplet hadden. En hadt LUTHER alles te dugten, zo men hem mogt noodzaaken *Saxen* te verlaaten, van het Bygeloof en de Woede zyner Vyanden. Maar, ſchoon het gevaar, in 't welk hy verkeerde, zeer wel bemerkende, liet hy geen zweem van vreeze blyken; hy voer voort met zyne Gevoelens, op eene ſterker wyze dan ooit, te verdedigen; en, om de uitwerkzels van den Pauslyken Ban te voorkomen, beriep hy zich op eene Algemeene Kerkvergadering.

De dood van Keizer MAXIMILIAAN, in den Jaare 1519, bewoog den Heiligen Vader, uit hoofde van zekere Staatkundige inzigten, de handelingen tegen LUTHER voor achttien maanden op te ſchorten. Onderhandelingen en Geſchilvoeringen, om de zaak tot een minzaam vergelyk te brengen, volgden, zonder iets uit te werken.

In 't einde werd, op den vyftienden van Juny des Jaars 1520, de Bulle, zo heilloos voor de Kerk van *Rome*, uitgegeeven. Een- en- veertig Stellingen, uit LUTHER's Werken opgezameld, werden als *Ketterſch* veroordeeld, en alle Straffen tegen hem, als een verhard Ketter, aangekondigd, indien hy dezelve niet openlyk herriep.

(*'t Vervolg hierna.*)

BURGERS!.

„ Zie hier weder een Stukje voor het Mengelwerk uwer „ Letteroefeningen; het bevat, even als myne voorige, „ eene echte Gebeurenis. Plaatst hetzelve ſpoedig! Misſchien „ kan. of laat ik liever zeggen zeker zal, het tot nut kunnen „ ſtrekken; ja gy en uwe Leezers zullen 'er ten minſten een uit„ muntend Character uit leeren kennen en beoordeelen. Zie ik „ het geplaatst, en bevalt het, dan kunt gy over andere on„ derwerpen ook iets van myne hand verwachten.

„ Uw beſtendige Leezer."

Den 10 Augustus 1795.

GEVOLGEN EENER HOOPELOOZE LIEFDE.

In een klein Stadjen, aan het einde onzer Republiek gelegen, woonde onlangs de Dochter van den laatst aldaar overledenen Predikant; een Meisjen, dat ruime middelen, doch daarby

gierigheid, en geen best humeur, bezit. Zy woonde geheel alleen met eene Dienstmaagd, en leefde als eene Misanthrope. Zy liet haare genegenheid vallen op een jong nabuurig Predikant, welken zy nooit gesprooken, en slechts eenige maalen gezien, hadt, toen hy, by afweezigheid van den Predikant van dat Stadjen, aldaar predikte. Gemelde Predikant denkt veel te edelmoedig, dan dat hy een Meisjen enkel om het geld zou trouwen; en ik houde my verzekerd, dat, zo hy immer in het Huwelyk treedt, hy zeker een Meisjen zal neemen, dat Deugd, Braafheid, gezond Verstand, en een goed Character, bezit, zonder eenigzins te zien op Geld, Familie, hoogen Rang, of andere zaaken, waaruit de meeste ongelukkige Huwelyken gebooren worden. Dit Meisjen vattede, gelyk wy zeiden, eene sterke liefde voor hem op; doch zy vondt geene gelegenheid om hem te spreeken; en, al hadt dit plaats gehad, (zoo verkeerd oordeelen veelen,) zou zy hem haare genegenheid niet hebben durven openbaaren. Alle haare gedachten waren steeds op het voorwerp haarer liefde gevestigd; zy verviel in eene mymering, en vervolgends in eene volslagene dolheid. Zy beeldde zich, in haare zinneloosheid, in, dat de Vrouw van den Predikant van dat Stadjen gemelden jongen Predikant aanzeide, om over een ander Meisjen in dezelfde plaats te vryen, en dat dit de reden was dat hy niet by haar kwam. Deeze gedachte, schoon 'er nooit een enkel woord over gesproken was, maakte haar volslagen woedend; want, op een zekeren tyd, gemelde Predikants-Vrouw voor haare deur ziende staan, vloog zy dezelve met een mes in de hand aan, en zou haar denkelyk eenige ongelukkige steeken hebben toegebragt, zo haar Man haar niet spoedig ware te hulp gekomen. Dit en andere zaaken hadden tot gevolg, dat zy dag en nacht door eenige mansperſoonen in haar eigen huis bewaard moest worden: deeze wilden weeten, of de gedachte, dat zy op dien jongen Predikant verliefd was, ook zeker ware; zy spraken dus onder zich af, om, in strike, doch zoo hard dat zy het hooren konde, elkanderen te verhaalen, dat de Predikant van A.... aan eene heete koorts doodelyk ziek lag; en dit geschiedde. Zy, hoe dol en woedend, luisterde met oplettendheid, en vraagde, met eene zichtbaare deelneeming, of dit waarheid ware; zulks met *ja* beantwoord zynde, stelde zy zich zeer ongerust aan, sprak met het grootste medelyden van dien ongelukkigen zieken, en verzocht, dat men toch iemand naar die plaats wilde zenden, om naar denzelven te verneemen. Eén van haare bewaarers ging daarop buiten de kamer, keerde na een half uur weder terug, en zeide, dat niet alleen die Predikant beter was, maar haar zelfs hadt laaten groeten; dit stelde haar volkomen gerust; zy bleef dien nacht vry bedaard, en noemde geduurig, met een zichtbaar medelyden, den naam van hem, dien zy zulk eene vuurige liefde toedroeg. Dan —— ziende dat haare liefde vruchteloos

loos was, is haare zinneloosheid van tyd tot tyd vergroot; en men heeft haar, vreezende voor ſlimmere gevolgen, te 's B . . . . in het Dolhuis moeten plaatzen. Haare genegenheid neemt, zelfs in haare felſte vlaagen, niet af; zy ſpreekt nog geduurig van dien Predikant; doch ſomtyds vloekt en raast zy op hem op eene verſchriklyke wyze. —— Hoe ongelukkig is zulk eene liefde niet! —— Men zier uit deeze waare Gebeurenis, welken ſterken invloed de liefde, vooral wen zy hooploos is, op het hart van een Meisjen maaken kan. En geen wonder, Leezers en Leezereſſen!! Verbeeldt u eenen man als deezen Predikant, en vraagt uzelven dan, of het gemeld geval wel als een wonder te beſchouwen zy? Stelt u voor, een ſchoon Postuur, een uitmuntend Character; een man, die kundig, vriendlyk, vrolyk, oprecht is; die ongegeneerd leeft, in kleeding, in alles; doch zoo, dat op zyn leven en gedrag de laster zelfs niet één ſmet met waarheid weet aan te wyzen; die nooit den Predikant uithangt dan in zyne bedieninge, en dan is hy ook geheel Predikant. Hy predikt ſchoon, geheel en al Christendom. Jammer is het, dat zulk een man (trouwens hy zoekt geene vertooning te maaken) niet meer bekend, en in eene grootere Gemeente, of zelfs aan eene Hooge-School, geplaatst worde. Ik heb hem meer dan eens hooren prediken, en my iedere reize moeten verwonderen over zyne korte, klaare en ongedwongene, verklaaringen der H. S. —— Dan genoeg! ik wil liever niets meer, dan niet genoeg, van hem zeggen. Toen hem het bovengemeld geval verhaald wierd, zeide hy: „ ô! Hoe gaarne wilde ik dat Meisjen redden, zo het „ zonder een Huwelyk kon geſchieden! Myne zaaken verbie„ den my alsnog eene Echtverbindtenis aan te gaan. Myne „ Studien zyn alleen myne geliefkoosde bezigheden. Doch „ hoe gelukkig reken ik myzelven, dat ik dat Meisjen nooit „ geſprooken heb; ik ken haar naauwlyks van aangezicht. Ik „ reken het eene allerſlechtſte daad, wanneer een Jongeling ooit „ aan een Meisjen eenige blyken van liefde toont, of haar „ eenige woorden toeredent, waaruit zy maar *eenigzins* liefde „ zou kunnen afleiden, wen hy geene liefde voor haar ge„ voelt. Gelukkig reken ik my, dat ik my nooit hieraan heb „ ſchuldig gemaakt; ô! dan kon ik geen oogenblik gerust en „ vergenoegd leeven."

Wie weet, hoe veele dergelyke gevallen 'er gebeuren, welke dan zeker zouden worden voorgekomen, wanneer een Meisjen haare liefde openhartig kon en mogt openbaaren; doch zoo verkeerd oordeelt de Waereld, zulk een tyran is de Mode, dat een Meisjen, wil zy voor geene ligtekooi aangezien worden, haare liefde dikwerf moet ſmooren. Waarom legt men deeze vooroordeelen niet af? waarom ſtaat het een Meisjen niet even vry als eenen Jongeling te zeggen: *Ik bemin u!* Beminlyke Wederhelft van het Menschdom! veracht deeze ge-

woonte; openbaar uwe liefde openhartig aan die Jongelingen, welke uwe achting waardig zyn. Zien zy u, op uwe openhartige verklaaring, met eenen blik, die eenige minachting verraadt, aan, dit is een blyk, dat zy uwe liefde niet waardig zyn. Dan de Man, de Jongeling, die wél denkt, een goed Character bezit, (dit weet ik door het openhartig getuigenis van veele braaven onder ons geſlacht,) zal u hierom eene vuuriger liefde toedraagen.

DE VAL VAN AMURATH, OF HET LOT DER DWINGLANDYE.

Een Oostersch Vertelzel.

Laat de Dwingeland beeven te midden van de wreede overleggingen zyns harten. Laat hy weeten, dat hy door de roede der Verdrukkinge zelve in 't einde zal gekastyd worden, en dat het zwaard zyner bloeddorſtigheid zyn eigen onmenschlyk hart zal doorbooren. Want Regtvaardigheid en Goedertierenheid zyn de beste Beſchermëngelen der Oppermogenheid; en haare Throon moet, om beſtendig te weezen, op de Genegenheid des Volks rusten.

ALMORAN, de Opperheer der Volken, de zwakke Tyran van het Oosten, was van den Throon zyner Voorouderen afgeſtooten door ABULFEDA, het Hoofd der Janitzaaren, die zich op den Keizerlyken Sopha zette door zyne Volksbehaaglykheid en Staatzugt; en de afgezette Sultan, veragt door het Volk 't geen hy voorheen onderdrukte, en buiten ſtaat om eenen Aanhang te verkrygen tot het herneemen zyns erflyken Zetels, ſleet het rampzalig overſchot zyner ſleepende dagen onder de verſchriklykheden van laagheid en behoefte.

Doch, wanneer de asſche van ABULFEDA mede tot die zyner Vaderen verzameld was, en deeze Kinderen naliet te jong om de zorgen des Ryks te torſchen, begon het Volk medelyden te krygen met de ongelukken en rampſpoeden des uitgebannen Zoons van ALMORAN; en de Janitzaaren, de beſcherming der Geloovigen niet willendè overlaaten aan de zorge van eenen onbedreeven Jongeling, riepen AMURATH uit zyne ballingſchap ten Throon, in hoope dat het leed, den Vader overgekomen, den Zoon tot eene lesſe zou geſtrekt hebben.

Maar altoos is ongeluk geene ſchool van gematigdheid, en de zwakke bloem der deugd verbastert ligt in de ſchaduw. De kanker des wederſpoeds was voor den doorluchtigen Banneling het zelfde geweest, als de roest voor de gepolyste oppervlakte van welbewerkt ſtaal; deeze hadt den luister, die een Vorstlyke

ke ziel moest vercieren, verdoofd, en de edele gefteldheid, welke het hart van den Menſch ſchoonheid byzet, weggenomen.

Kwaadaartige agterdogt beroerde den ſnooden boezem van AMURATH; en dolle wraakzugt zette zynen bloeddorst aan.

AMURATH was niet op den Throon zyner Voorvaderen gezeten, of zyne helſche Driften borſten in een vloed van wraaklust uit over het ongelukkig Volk. Allen, die by vermoedde der Familie van ALMORAN gunſte toe te draagen, werden onthoofd, of met de koorde gewurgd; de aanbrengers, die hem de ooren vol bliezen van zamenzweeringen, werden met eere en rykdom overlaaden, terwyl de onſchuldige Slagtoffers van agterdogt den laatſten adem onder het lyden der ſchriklykſte kwellingen uitbliezen.

De eerſte Slagtoffers zyner wraake waren de Kinderen en Bloedverwanten van den laatſten Throonsoverwelldiger, en de ſcepter ſcheen in zyne hand te beeven, zo lang 'er een overblyfzel van dien Stam beſtondt. Diens Wyven en Bywyven werden in eene niets onderſcheidende ſlagting omgebragt; alleen vonden de zodanige verſchooning, die door eene alleruitſteekendſte ſchoonheid de dolheid zyner woede leenigden, door in zyn boezem een anderen lust, zo beestagtig als onbetengeld, te doen opwellen.

Van alle de Kinderen van ALMORAN, ontkwam het SELIM alleen; die, nog zeer jong zynde, weggedraagen werd op de armen van eene Slaavin, en als een Boer opgevoed in de lachende valeien van *Circaſſia*, de wykplaats der onſchuld en der liefde.

De onverzaadlyke Dwingeland blaakte van woede over deeze ontkoming, en het lafhartig bloed verliet zyne kaaken als hy aan het verbergen deezes Kinds dagt. Hy ſtelde een hoogen prys op de hoofden van dit Kind en der Slaavinne, en beval zynen zendelingen, op ſtraffe des doods, deezen te ontdekken.

Achttien Zomers beſtraalden, in vredevolle vrugtbaarheid, de landen onder de Heerſchappy van AMURATH; doch de Engel des Vredes beſonkte nimmer het boosaartig hart des Dwingelands: achttien Wintren waren 'er verſtreeken zints de vlugt van het Kind SELIM, hadden met ſtormen over de Noordlykſte Eilanden geheerscht; en nogthans zag het gelaad van AMURATH donkerder dan de ſtormagtige Noorderlugt; want van de gevreesde Vlugteling hadt hy, door al zyn naazoeken en omkoopen, niets ontdekt.

Maar de jalouzy eens Dwingelands is beſtendiger dan gedenktekens van metaal, en zyn vermoeden is naſpeurender dan het licht uit het Zuid-Oosten. De ſlaaven van Geweldenaary zyn greetiger in dood te berokkenen, dan de gieren op het aas te zoeken. De verblyfplaats van SELIM werd gezogt door

roerloos Lyk —— al ras uitbinden de zaamvereenigde deeltjes; worden vaneen geſcheiden, en koeren tot de aarde, onze algemeene Moeder, weder —— welke; na den Geest van het ſtof, met welk het te vooren zo naauw vereenigd was, afgeſcheiden te hebben, het werk eindelyk voltooit, en de grootſte verandering den Mensch doet ondergaan.

Ik zal deze ſtof, indien God my lust en gezondheid ſchenkt, en my daartoe de gelegenheid en tyd niet benomen worden, vervolgen, en dezelve tragten in twee volgende Verhandelingen af te werken.

C. v. d. G.

KORTE STELLINGEN OVER DE PHYSIONOMIE, VOLGENS LAVATER.

(*Journal de Phyſique.*)

Veelen hebben verlangd, een kort, en als in een oplag alles in 't oog doen vallend, Uittrekzel van LAVATER's Werk te hebben. Ik heb my gezet om 't zelve te vervaardigen, en te volvaardiger deezen arbeid op my genomen, dewyl het, zo ooit, in deeze dagen allernoodzaaklykst is, Menſchen te kennen. En de Weetenſchap der Phyſionomie, althans tot een zeker punt, ons tot die kennis opleidt.

Deeze Weetenſchap, den Ouden bekend, heeft vaste en zekere beginzels. Elk Mensch bezit dezelve in eene min of meer volkomene maate. Een Kind zelfs heeft 'er iets van. In een kring van onbekende lieden intreedende, zal het zich niet zetten by iemand van een ſtuursch en ſtreng uitzigt. Altoos zal het zich vervoegen by den zodanigen, wiens gelaat goedheid en minzaamheid aanduidt.

Maar de toepaſſing deezer Weetenſchap is, even als die der Geneeskunde, zeer bezwaarlyk.

Men hebbe de Phyſionomie uit twee algemeene Gezigtpunten, onderſcheiden, te beſchouwen.

Het een heeft betrekking op de eerſte vorming van geheel het Lichaam; doch voornaamlyk van het Hoofd.

Het

ruschoen ſtaande, liet zy, met eene zwakke ſtem, zich in deezer voege hooren:

„ ô Onderkoning des Propheets! onſterflyke AMURATH! „ Opperſte der Vorſten! gevreesd Opperheer der Volken! „ wil een gedultig oor verleenen aan de woorden eener Slaa„ vinne. Aan my zyn de angstvolle bekommernisſen uwer „ ziele niet onbekend, noch de vrees, welke u beroert „ wegens het Kind SELIM, 't geen ik uwer wraake ont„ trok.

„ Maar vrede zy den Vorst AMURATH! dat het hart van den „ Heer der Volken ruste hebbe! want SELIM, uw gevrees„ de vyand, zal in uwe handen geleverd worden!

„ In *Circaſſia* bedekt hy de hooge uitzigten van zyn oproe„ rig harte, en bemantelt zyne ſtoute eerzugt in de laagheid „ van een herdersgewaad. Onbekend als de trotſche Erfge„ naam van den Verraader ALMORAN, leeft hy in geringen ſtaat „ en gemaakte tevredenheid; alleen is hy van anderen onder„ ſcheiden door den naam van den vergenoegden Landman in „ de gesegende Hut.

„ Strek dan rechter arm uwer magt uit, en tast het op„ groeiend kwaad aan, eer het ryp is. Verpleet met uwen op„ permagtigen voet den jongen Slang, vóór dat dezelve het „ vermogen krygt van te wonden.

„ Niet alleen zal uw toorn zich voldaan vinden in zynen „ dood; want uw wraak zal ook aan uwe begeerte voldoe„ ning verſchaffen. ARBA, de ſchoone ARBA, de roem van „ *Circaſſia*, wier bevalligheden verre de uitſteekendſte in uw „ Serail overtreffen, rust in de armen van uwen Mededinger; „ ARBA zal met u op uw bedde rusten, en u in een zee van „ welhusten doen baaden."

De Dwingeland riep uit, met boosaartige vreugde: „ Ik zeg „ u dank voor de gebragte tyding. Dierbaar is de boodſchap „ door u gebragt, groot zal uw loon weezen. Doch vooraf „ zult gy lyden voor de kwellingen, welke gy my veroor„ zaakt hebt, door mynen vyand zo lang te verbergen. —— „ Lyfwagten, brengt het ſtraftuig; want, daar de beleediging voor„ ging, moet ook de ſtraffe de belooning voorgaan."

„ Monſter!" riep de ter ſtraffe veroordeelde uit, dat zy eene reusagtige grootte aannam, op ſchriklyke tanden kuerſte, en vleugels uit de misvormde ſchouders te voorſchyn kwamen, „ Mon„ ſter! uw wraak en ſtraftuig zyn vrugteloos. De vlugteling, „ dien gy vreest, moge gevonden worden ter plaatze door my „ aangeduid; maar de Engel des doods heeft de opregte Sla„ vinne uwe magt ontrukt."

Een vervaarlyke donderſlag deedt het Serail ſchudden ter„ wyl zy ſprak, en het gedrogtlyk ſpookzel verdween in de lugt.

AMURATH deedt terſtond zyne ontſtelde Lyfwagten te voorſchyn treeden, zondt hun uit om den gedoemden SELIM en ARBA op te zoeken; hy beval dat ze in zyne Vorſtlyke tegenwoordigheid zouden gebragt worden, opdat zyne oogen zich mogten verzadigen met de doodſtraffende pynen, die de een leedt, en zyn wellust voldoening vinden in de bekoorlykheden van de andere.

De Janitzaaren verwylden niet om den hun gegeeven last te volvoeren. Het geen kwaads vermoedend Paar genoot al den wellust van een genoeglyk onderhoud over de zegeningen reeds genooten, en het heil 't welk hun wagtte, gezeten in den boomgaard, toen die Boodſchappers van kwaade tyding, op 't onverwagtst, zich vertoonden in 't verblyf des Vredes. SELIM en ARBA ſtonden verbaasd. Maar wrees en ſchrik vervulden hun ten eenemaal, wanneer de aanvoerder der Bende SELIM opriep, en den last van den Tyran AMURATH te voorſchyn bragt.

Nu eerst begreep SELIM de woorden, welke zyne vermeende Moeder met ſtervende lippen geſprooken hadt; in haare laatſte omhelzing badt zy, dat vergetelnis voor altoos het geheim zyner Geboorte mogt bedekken. —— ARBA rukte haar hoofdcieraad af, hief de in traanen zwemmende oogen ten hemel, riep God en den Propheet om hulpe aan. —— SELIM was als in een Standbeeld van wanhoop veranderd, en kon alleen zyn boezemſmert door gillen uiten.

De medogenlooze Janitzaaren voerden de verdediglooze prooi mede; wanneer de beek, die SELIM's landhoeve bewaterde, ſchielyk tot een geweldigen waterſtroom opzwol, die de gevangenen en de Janitzaaren beiden medevoerde. Toen het watergeweld bedaarde, en de beevende Janitzaaren den anderen oever bereikt hadden, vonden zy de ſchoone ARBA in hunne armen, half dood; maar SELIM was nergens te zien.

Schrik en verlegenheid greep de uitgezondene Bende aan; en, tot hunnen woedenden Heer niet durvende wederkeeren zonder den gevreesden Zoon van ALMORAN, beſlooten zy zich over het land te verſpreiden, om deezen leevend of dood te vinden.

SELIM was ondertuſchen door den waterſtroom zeer verre weggevoerd, en buiten zich zelven op den drooge gedreeven, aan den kant van een afgelegen bosch. De koesterende Zonneſtraalen deeden welhaast het overgebleven vonkje leevens aangloeijen; en de Zon van ALMORAN herleefde als 't ware. Verwilderd zag hy rond; doch te vergeefsch zogt zyn oog het voorwerp van zyn hart. Vertwyfeldheid greep zyne ziel aan, en, onzeker over het lot van ARBA, begon hy zich te beklaagen over het geluk, 't welk hem, in den watervloed, van verdrinken gered hadt. —— Een ſchielyk opkomend licht ſtraalde door het bosch, en in een wolk van welriekende krui-

de-

deryen, die de beste van *Arabie* te boven gingen, verscheen voor hem de geest van NOURADIN, en voerde hem deeze taal te gemoete:

„ Wanhoop niet, ô getrouwe Minnaar van de deugdzaame „ ARBA! Wanhoop niet, beſtemde Beheerſcher van de Volken „ in het Oosten! Veilig is het voorwerp uwer liefde van den „ overweldigenden vloed, en de beſcherming van NOURADIN „ zal haar ongeſchonden voor uw bedde bewaaren. Rys op, „ edel Jongeling! tot het volvoeren van grooter bedryven; „ luister na de ſtem des roependen Vaderlands. De ver„ ſchriklykheden der verdrukking gaan allerwegen onbedwon„ gen haaren gang, en gy, gy alleen, kunt het ſchild weezen „ van een vertrapt Volk Naardemaal AMURATH niet wil ge„ doogen dat gy in vrede een Onderdaan zyt, moet gy het „ beſluit neemen om door Oorlog Souverain te worden. De „ Volken zyn ten Opſtand gereed; het gebrek aan eenen Aan„ voerder is, tot heden toe, de eenige zekerheid geweest van „ den onmenschlyken Dwingeland. Dit gebrek heeft opgehou„ den; en ik zal zorg draagen, dat, onder zulke vermommingen „ als noodig zyn, aan de Wereld uw oogmerk en verblyf be„ kend worde.

„ Maar dat SELIM altoos bedenke, te midden van de verzoe„ kingen der Oppermogenheid, dat het Deugd en Voorzigtig„ heid is, waarom hy ten throon geheven wordt. Laat geene „ grootheid u bedwelmen, noch overvloed u verleiden; be„ waar in deezen Staatswisſel de Deugden, welke u in laagen „ Stand vercierden. Dat het heilloos voorbeeld van AMURATH „ van u met verfoeijinge herinnerd worde; dat zyn vast nade„ rend lot u eene altoosduurende leſſe verſtrekke. Zo zal „ SELIM bedenken, dat de Scepter zyne handen aanbetrouwd „ is om Goedertierenheid en Regt te oefenen; en zyn dank„ baar Volk zal zyne voorſpoedige Regeering zegenen."

De geest van NOURADIN verdween, dit geſprooken hebbende. De verbaasde SELIM bleef op den grond uitgeſtrekt liggen, ſtortte zyne dankbaare ziel voor den goeden ALLA uit, ſmeekende om ſterkte om wederſtand te kunnen bieden aan de verzoekingen, met welke vleijery, en de trots van volſlaagene Oppermagt, niet misſen der Vorſten Throonen te omringen.

Het nieuws van SELIM's ontkoming verſpreidde zich welhaast door het misnoegde Ryk; en het verdrukte Volk, hem als een Engel der Verlosſinge aanziende, vervoegde zich terſtond by hoopen tot zynen Standaard; de Janitzaaren zelve, die de ſchoone ARBA gegreepen hadden, bewust dat de dood hunne onvermydelyke ſtraffe zou weezen, als zy tot den Dwingeland wederkeerden, wegens het laaten ontſnappen van SELIM, kwamen tot hem, zo ras zy diens verblyf vernamen, boo-

boogen zich voor hem neder, en riepen hem voor *hun Sultan* uit; ſchenkende hem ten zelfden tyde een ſchat, dien hy boven Scepter en Vorſtlyken Hoed waardeerde; de ongeſchonden bewaarde ARBA.

De beevende Tyran vernam de tyding des Opſtands met geweldigen ſchrik, ſloot zich in zyn Serail op, en gaf zich aan wanhoop over. In dit verblyf bleef hy verwilderd en beſluitloos, tot het omringd was door SELIM en diens Krygsbenden. Terſtond werden de poorten door de Huisbedienden geopend, die zich verheugden hun hof te mogen maaken by den nieuwen Sultan, door het verraaden van een Monſter, 't geen zy tot duslang met ſchrik gehoorzaamd hadden.

SELIM, binnen getreeden, ſtak het Zwaard in den boezem des Dwingelands; uitroepende: „ Dit zy het Lot van Overheerſching en Wreedheid! Dat in deezer voege altoos de vermoedens van bloedgierige Dwingelanden daadlyk beſtaan krygen, door de barbaarſche middelen, welke zy gebruiken om ze voor te komen! —— Het zy onze hoogmoed, te regeeren door de toegenegenheid onzes Volks; onzen throon beſtendig te maaken door Menschlievenheid en Regtvaardigheid; en die voor onze Naakomelingſchap te verzekeren, door, in elk jeugdig hart, de grondbeginzels van Wysheid, Goedertierenheid en Godsdienst, aan te kweeken."

SELIM beval voorts, dat geen Slagtoffer anders dan AMURATH, van welk een rang ook, zou worden opgeofferd; ten einde de ſtrikte Regtvaardigheid zyner volgende Regeering, op zulk een breeden grondſlag van Goedertierenheid gevestigd, vry mogt weezen van allen blaam van ſtrengheid of perſoonlyke wraakzugt; en hy met eerbied, niet met ſchrik, van zyne Onderdaanen beſchouwd worden.

De Opſtand bedaard zynde, geleidde SELIM de ſchoone ARBA tot zynen Staatsthroon, en beval de deuren van het Serail open te zetten, waar door men den Vorst met zyne overſchoone *Circaſſiſche* ARBA aanſchouwde. Veele jaaren lang hieldt zy alleen hem in haare liefde geketend, en zy deelde in het geluk van een magtig en deugdzaam Souverain, onder wiens Regeering, ſchoon de Ondeugd ſoms de ſtraf ontdook, de beledigde nooit te vergeefsch om herſtel ſmeekte, en de deugdzaame nimmer onbeloond bleef.

DE GOEDAARTIGE LIGTGELOOVIGHEID.

Een *Chaldeeſche* Boer bragt een Geitenbok, met een bel aan den hals, na de Stad *Bagdad*. Hy zat op een Ezel. „ Ik zal," dus overleidde hy het by zichzelven, „ deeze Beesten verkoopen

„ voor

„ voor dertig ſtukken Zilvers: voor dit geld kan ik een nieu„ wen Tulband en een teffen Kleed koopen; dit zal ik met „ een purperen zyden Gordel vastbinden. De Jonge Dogters „ zullen my met een gunſtig oog beſchouwen, en ik zal in de „ Mosqué onder myne Medeburgers uitſteeken!"

Terwyl de Boer in deezer voege denkbeeldig zyn geluk vervoegde, beraadden drie Schelmen het plan om hem te berooven van zyne ſchatten. Terwyl hy traaglyk voortreedt, wist een hunner de hel van den hals der Geite los te maaken, en aan den ſtaart des Ezels te binden, zonder dat de Boer, diep peinzende op zyn aanſtaanden gelukſtaat, zulks bemerkte; en hy voerde de Geit weg. —— De Boer, op zyn Ezel voortrydende, en het geluid des bels hoorende, hadt geen het minſte denkbeeld van het verlies hem toegebragt. Dan, kort hierop terugge ziende, ontdekte hy, met zo veel verbaasdheids als ſmerte, dat het Dier, 't geen zulk een aanmerklyk gedeelte van zyn ſchat uitmaakte, weg was; en hy vroeg, met de uiterſte verlegenheid, aan de weinigen, die hem op den weg tegenkwamen, na zyne Geit.

Onder de lieden, welken hy aanſprak, was een tweede der Roveren, die hem zeide: „ Ik heb daar ginder in het veld „ een Man gezien, uit al zyn magt loopende, een Geitenbok „ dragende." —— De Boer ſteeg terſtond af, en verzogt den, zo hy waande, verpligtenden Vreemdeling, zyn Ezel vast te houden, ten einde hy geen tyd mogt verliezen om den Dief te agterhaalen. Hy ving terſtond zyn nazetten aan; en, te vergeefsch den hem aangeweezen weg afgeloopen hebbende, kwam hy, ten einde adem geloopen, ter plaatze vanwaar hy heengegaan was; doch vondt 'er noch zyn Ezel, noch den bedriegenden Onderrigter, aan wiens oppaſſing hy zyn Beest hadt toevertrouwd.

Toen hy, diep denkende op zyn geleden verlies, her- en derwaards zwierf, vervuld met ſchaamte en leedweezen, werd zyn oor getroffen door het jammerend geluid van een arm Man, die aan den kant van een waterpoel zat. Hy vervoegde zich derwaards, om deel te neemen in het lot van zyn vermeenden Drukgenoot, en vroeg hem na de reden van dit gejammer. — „ Helaas!" zeide de Klaager, op een hartbreekenden toon, „ terwyl ik hier nederzat om myn dorst te leſchen „ verloor ik in 't water een Kistje met Diamanten, 't geen ik „ den Caliph van *Bagdad* moest bezorgen; en ik zal met „ den dood geſtraft worden, wegens het vermoeden, dat ik „ een zo kostlyken ſchat verborgen, en ten mynen voordeele „ te zoek gemaakt heb." —— „ Waarom," ſprak de Boer, verwonderd over de domheid deezes Mans, „ waarom ſpringt „ gy niet in het water, om 'er het Kistje uit te haalen?" —— De Man gaf, op een zich beklaagenden toon, te kennen:

nen: „ Omdat dit water diep is, en ik noch *duiken kan*, „ noch zwemmen; maar, wilt gy my dien goeden dienst „ doen, ik zal 'er u dertig ſtukken Zilvers voor ſchenken." —— De Boer nam dit aanbod met verrukking aan; en, terwyl hy zich van alle zyne Kleederen ontdeedt, ſtorte hy zyne dankzeggingen uit aan den Propheet, wegens deze ter goeder uur gekomene uitredding in zyne verlegenheid en behoefte.

Maar, op het eigenſte oogenblik dat hy zich te water begaf om 't gewaande Kistje duikende te zoeken, nam de Man, (die een der drie Rovers was, welke het plan gemaakt hadden om hem van alles te ontzetten,) alle zyne Kleederen weg, en bragt ze by zyne Makkers.

Zo werd de *Chaldeesche* Boer, door Onoplettendheid, Eenvoudigheid en Ligtgeloovigheid, ontzet van zyne geringe bezittingen; en hy haastte zich om na zyne Stulp terug te keeren, met geen ander dekzel zyner naaktheid, dan een geſcheurd gewaad, 't welk een Barmhartige hem onder den weg leende.

DR. HALLEY EN SIR J. NEWTON.

Ten opzigte van de zodanigen, die zich *Vrydenkers* of *Ongeloovigen* noemen, heeft men dikwyls waargenomen, dat zy tot *Vrydenkery* of Ongeloof overſloegen, door de zaak ſlegts van éene zyde beſchouwd, en wat van den anderen kant ingebragt wordt niet opregt en bedaard overwoogen, te hebben. Men vindt onder hun de zodanigen, die een aanziene van andere Onderwerpen, ook die het diepst denken vereiſchen, groote vorderingen gemaakt hebben, en daar in uitſteeken. Dit laatſte was, onder anderen, het geval van Dr. HALLEY, aan wien Sir ISAAC NEWTON, by zekere gelegenheid, het volgende toevoegde: Dr. HALLEY, *ik verheug my altoos in u te hooren ſpreeken over de Starrekunde en andere Wiskundige Weetenſchappen. dewyl dit een Onderwerp is, waarop gy u bevlytigd hebt; een Onderwerp, 't geen gy door en door verſtaat: maar gy moest over den* Christlyken Godsdienst *niet ſpreeken; want gy hebt u op de kennis daarvan niet toegelegd: ik heb het gedaan; en ik weet dat gy 'er niets van verſtaat!*

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE CHRISTLYKE GODSDIENST GEHANDHAAFD TEGEN DEN LASTER VAN WREEDHEID TE LEERAAREN, OF OP AARDE TE VEROORZAAKEN.

OF

REDENVOERING VAN B. PORTEUS, *D. D. en Biſſchop van Chester.*

Over de woorden van CHRISTUS:

Meent niet dat ik gekomen ben om Vrede te brengen op Aarde. Ik ben niet gekomen om Vrede te brengen, maar het Zwaard. MATTH. X: 34.

Zouder het allerminſt in twyfel te hangen, mogen wy beſluiten, dat de hier bovenſtaande woorden van CHRISTUS met geene mogelykheid die betekenis kunnen hebben, welke zy, in den eerſten opſlage, zo als zy hier op zichzelven en buiten den zamenhang voorkomen, ſchynen te behelzen. Het zou eene droeve kleinverſtandigheid verraaden, te veronderſtellen, dat Hy, wiens Leer en Leeven niets anders ademde dan Vrede en Goedwilligheid, en die, op eenen anderen tyd, verklaarde — met de uitdruklykſte woorden verklaarde — dat Hy „ niet „ kwam om der Menſchen Zielen te bederven, maar te „ behouden (*),” hier ten oogmerke zou heben om Oorlog en Verwoesting over het Menschdom te brengen.

En dat zulks, in de daad, de meening deezer woorden niet is, blykt terſtond ten klaarſten aan een ieder die met de minſte aandagt de geheele plaats, waar in zy voorkomen, leest, en let op de gelegenheid, by welke zy geſprooken zyn. —— Het blykt alsdan ten vollen, dat zy alleen betrekking hebben tot de *Eerſte Verkondigers der Euange-*

(*) LUK. IX: 56.

lieloere, aan welken onze Godlyke Meester, ten deezen zyde, last gaf om het Euangelie te prediken; dat zy ſtrekten om hun te waarſchuwen van de rampen en vervolgingen, waaraan de uitvoering van dien last hun onvermydelyk zou blootſtellen. „ Zy werden gezonden als „ Schaapen te midden der Wolven; zy zouden aan de „ Raadsvergaderingen overgeleverd, in de Synagogen „ gegeesſeld, voor Landvoogden en Koningen geſteld, en „ van allen, om CHRISTUS Naam, gehaat worden (*)." —— Eene behandeling, zo volſtrekt aanloopende tegen het ontvaal, 't welk hunne ingezoogene vooroordeelen hun deeden verwagten onder den *Meſſias*, den *Vrede-Vorſt*, dat het hoogſtnoodzaaklyk was, hun ten aanziene van dit gewigtig ſtuk te recht te brengen, en hun met de uitdruklykſte woorden te waarſchuwen, dat, ſchoon het *eindelyk Uitwerkzel des Christendoms* met de daad *Vrede* zou weezen, in den uitgebreidſten zin diens woords, het nogthans voor hun, wien het ten deele viel het eerst het Euangelie te moeten verkondigen, geen *Vrede*, maar het *Zwaard*, zou aanbrengen.

Maar, zeggen de Vyanden van den Christlyken Godsdienst, welk eene verklaaring men ook aan deeze woorden moge geeven, die woorden blyken by de uitkomst toepaſſelyk te weezen op de *Christenheid*, in derzelver allereerst voorkomende betekenis. Het Euangelie heeft, met de daad, het *Zwaard*, en wel een allerverdelgendst Zwaard, op aarde gezonden. Het heeft de aarde beeken bloeds doen drinken. Het is de oorzaak geweest van zo veel elende en verwoestings alsof het oorſpronglyk beſtemd geweest ware om het Menschdom tegen elkander in 't harnas te zetten en deerlyk te plaagen; het heeft oorzaak gegeeven tot meer Verdeeldheden, Oorlogen en Menſchenſlachtingen, dan eenige andere oorzaak van dergelyke rampen, welke men kan noemen (†).

Men

(*) MATTH. X; 16—22.

(†) Deeze Tegenwerping is zo zeer de meestgeliefde van alle onze Twyfelaaren, dat men dezelve elken dag, om zo te ſpreeken, in eene nieuwe gedaante voorſtelt, en onophoudelyk herhaalt, met een voorkomen van Zegepraal, en gejuich van Overwinning. —— Deeze Tegenwerping is, in de daad, uit haaren aart geſchikt om meer algemeen te treffen, en dieper indrukken agter te laaten, dan eenig afgetrokken betoog, en heeft, zo ik geloof, ſterker vooroordeelen tegen het Euangelie verwekt, dan alle de andere zwaarigheden der Ongelooviгen zamen-

Men moet bekennen dit is eene zwaare beſchuldiging. Doch, hoe geducht dezelve moge ſchynen, en hoe zeer dezelve verſterkt is, gelyk het daaraan zelden ontbreeke, met alle de haatlyke kleuren van valſche Redenkunst en Vernuft, behoeven wy niet te vreezen dezelve in alle haare kragt onder de oogen te zien. — Het zal, zo het my toeſchynt, geene moeilyke taak weezen, elk onvooringenomenen te overtuigen, dat, wanneer men die Tegenwerping van naderby en meer byzonder beſchouwt, wanneer men dezelve ontdoet van alle die bykomende verſchriklykheden, met welke men dezelve zo voorhedagtlyk omzet heeft, en wanneer men alle verzagtingen en afrekkingen maakt, welke de waarheid vordert, en braafheid gedoogt, dezelve zal inkrimpen tot eene Tegenwerping van weinig of geene aangelegenheid.

I. Wanneer men ſpreekt van de Wreedheden, door de *Christenen* tegen de Ongeloovigen, of tegen elkander, gepleegd, geeft men doorgaans tevens te verſtaan, dat zy geen gelyk vinden in eenige andere Godsdienſtbelydenis, en dat het *Christendom* het eerst van de verfoeijenswaardige handelwyze, om anderen, ter oorzaake van den Godsdienst, te vervolgen, een voorbeeld heeft gegeeven. Doch, hoe onopregt zodanig eene voordragt is, kan de oppervlakkigſte Geſchiedkunde ons ten vollen leeren. — Van de vroegſte Eeuwen af, tot de tegenwoordige toe, hebben Lieden van bykans elken Aanhang de zodanigen, die tegenovergeſtelde Gevoelens aankleefden, met geene geringe maate van Bitterheid en Onmenschlykheid vervolgd.

Het is te over bekend, dat *Joden*, *Heidenen* en *Mahomethaanen*, elk op hunne beurt, gebruik van dwang en geweld gemaakt hebben in het ſtuk van den Godsdienst; als mede dat de eerſte *Christenen* de heftigſte vervolgingen van de twee eerstgemelden moesten verduuren, langen tyd vóór dat zy eenige vervolging omtrent anderen pleegden. Dit, in de daad, is geene verdediging voor de *Christenen* die tot dit middel de toevlugt namen: ook voeren wy het geenzins als zodanig aan. Niets kan ooit die handelwyze verdedigen of regtvaardigen. Maar het kan dienen om aan te toonen, dat anderen ook een gedeelte moeten draagen van dien Haat, welke uit dien hoofde doorgaans alleen CHRISTUS en dien Leer-

mengenomen. Hierom ſcheen my dezelve toe eene byzondere overweeging te verdienen.

Leerlingen wordt toegedragen; als mede dat het niet *het Christendom*, maar de boosheid der Menſchen is, welke men de ſchuld des misdryfs van vervolgingè moet ten laste leggen (*).

De waarheid der zaake is, Godsdienst, of het *voorwendzel* van Godsdienst, is in bykans alle Eeuwen, en by alle Volken, onder veele andere, *eene* oorzaak geweest van die ontelbaare Verdeeldheden en Geſchillen, welke het Menschdom de deerlykſte rampen berokkenden, en de ſchriklykſte vernielingen veroorzaakten. En, ſchoon het ſtoffe tot verbaazing aan zommigen, en oorzaak van verontwaardiging by allen, geeve, dat juist het geen oorſpronglyk beſtemd was om het Menschdom te beſchermen en troost toe te brengen verkeerd is in een verderfmiddel, kan men 'er nogthans reden en oplosſing van geeven, volgens de algemeenst werkende beginzelen des Menschlyken Gedrags.

De verknogtheid der Menſchen aan eenig byzonder Voorwerp zal altoos aangroeijen in evenredigheid met de weezenlyke of de veronderſteelde waarde van 't zelve; en hun yver, om 't zelve te handhaaven tegen belediging of bederf, zal in dezelfde evenredigheid toeneemen. Te dezer oorzaake heeft de Godsdienst, welken men altoos heeft aangezien voor het gewigtigſte van alle belangen der Menſchen, aan de menschlyke gevoeligheid de meeste ſcherpte gegeeven, en de driften der Menſchen tot eene hoog-

(*) *Heidenen* hebben zelfs *Heidenen* vervolgd om den Godsdienst — vervolgd met zeer veel woede en bitterheids. Behalven het gedenkwaardig voorbeeld van SOCRATES, en de verſcheide *Heilige Oorlogen* onder de *Griekſche* Staten, welke een mengzel van bygeloovigen yver in zich hadden, vinden wy, dat, in *Egypte*, de dienst aan onderſcheidene Godheden toegebragt den onverzoenlykſten haat en de bloedigſte gevegten tuſſchen de verſchillende Vereerders teelde; dat, in laateren tyde, de Koningen van *Siam* en *Pegu* met elkander twist voerden, wegens de Eer van een zeker heilig Overblyfzel te bezitten, (een Overblyfzel van al te veragtlyk eene natuur om hier met naame genoemd te worden;) een twist, welken zy met zo veel woede en hardnekkigheids doorzetten, alsof de veiligheid van hunne geheele Koningryken, en alles dierbaars in dezelve, daar mede gemoeid was. Zie PLUTARCHUS *in* Solon. THUCYD. Lib. I. JUVENAL. Sat. XV; en MICKLE's *Translation of the Luciad of Camoens. Introduct.* p. 94, *note.*

hoogte van vervoering opgewonden, waartoe geene beweegredenen van minder gewigt dezelve kon brengen. Indien wy nogthans, ten zelfden tyde, eene vergelyking maaken tusſchen de Geſchillen en Wreedheden veroorzaakt door *Burger-yver* met die te wege gebragt door *Godsdienst-yver*, zullen wy bevinden, dat de laatstgemelde eene veel mindere evenredigheid hebben tot de eerſte, dan men zich doorgaans verbeeldt, en menigmaal inboezemt (*).

Verre het grootſte getal der Oorlogen, zo wel als de langduurigſte, de hardnekkigſte, de uitgebreidſte en bloedigſte Oorlogen, in de Geſchiedenisſen vermeld, ontſtonden uit *louter Staatkundige* oorzaaken, en deeze menigvoud van eenen zeer beuzelagtigen aart; en, indien wy kunnen dulden, dat de Menſchen elkander plaagen, bedroeven en moorden, om een enkel Punt van Eer, of eenige Morgens Lands, waarom zullen wy het dan vreemd vinden, als wy zien, dat zy met dezelfde hitte en bitterheid verdedigen 't geen zy begrypen het allerweezenlykst vereischte te zyn tot Geluk, en hier en hier namaals? Indien wy den Godsdienst alleen uit dat oogpunt beſchouwen, 't welk het éénige is 't geen eenige betrekking heeft tot het ſtuk waar over wy thans handelen, *als een Voorwerp 't geen de Menſchen zeer ter harte neemen*, en willen toeſtaan de werking van dezelfde Driften en Vooroordeelen, als gaande gemaakt worden door eenig Voorwerp 't welk zy ter harte neemen, zullen wy ons niet langer verlegen vinden om de oorzaak te ontdekken van de onheilen en rampen daar aan toegeſchreeven.

II. En, gelyk de natuur van 's Menſchen Ziel ons eene zeer in 't oog loopende reden geeft voor Godsdienſtig Waangeloof en Wreedheid in 't algemeen, zo mogen wy in de byzondere Omſtandigheden en den Toeſtand der vroegſte *Christenen* een reden vinden voor den oorſprong *hunner* overhelling daar toe in 't byzonder.

Bovenmaatig Geluk, of overmaat van Elende, heeft men

(*) De *Staatkundige Maatſchappy* heeft, volgens eene gemaatigde berekening, verſcheide keeren het getal der Inwoonderen, die thans op aarde zyn, vermoord. Zie het aartig Stukje van ſcherts, getyteld: *A Vindication of Natural Society*; waarin de zwaarigheid tegen het *Christendom*, ontleend uit de onheilen veroorzaakt door Godsdienſtig Bygeloof en Vervolging, allervernuftigst en volkomenst wordt opgelost.

men waargenomen dat een woestheid aan het Menschlyk geſtel byzet. In 't eene geval krygt de geest eene ſoort van Hardvogtigheid, en in 't andere eene Onbezuisdheid, welke beide deselve even ongevoelig doen worden voor de indrukken der Menschlykheid. Het was te midden van de worſtelingen op het Doodbedde, te midden van de ſmerten eener allerpynlykſte kwaale, en onder de nog ondraaglyker knaagingen van een beſchuldigend geweten, terugge ziende op een leeven in het pleegen der grootſte boosheden doorgebragt, dat HERODES bevel gaf, alle de aanzienlykſten onder de *Joden* te dooden, op het oogenblik dat hy den geest gaf (*). —— Het was, in tegendeel, uit het midden van een weelderig en welluſtig Hof, overvloeijende van alles wat gemak, grootheid en vermaak, kon geeven, dat LODEWYK DE XIV, die geesſel der laatstverſtreeke Eeuwe, het bevel gaf, om in eene Woestyn het Land te veranderen van een *Prins*, wiens eenige misdaad daarin beſtondt, dat hy *zyn Vyand* was (†). Zo gelykaartig zyn de uitwerkzels, voortkomende uit deeze twee tegen elkander overſtaande uiterſten.

Beide deeze uiterſten ondervondt de Christlyke Kerk, omtrent den tyd van welken wy thans ſpreeken, en, 't geen de proeve nog harder maakte, zy ondervondt ze in eene zeer ſchielyke opeenvolging. De Leden dier Kerke werden, naa vervolgd, geplaagd, en als het uitvaagzel der Aarde behandeld te weezen, Meesters der Aarde. Zommigen, misſchien, mogen ſterkte van geest genoeg bezitten, om eene groote maate van Elende, of, 't geen mogelyk niet minder bezwaarlyk valt, eene overloopende maate van Geluk, te draagen, zonder dat hunne geaartheid daar by lyde; doch ſlegts weinigen worden 'er gevonden, die een ſchielyken overgang van het eene tot het andere uiterſte, van behoefte, kommer en verdrukking, tot ruimte, gerustheid en magt, kunnen veelen. Iemand zou veelligt denken, dat, naa de Burgerlyke Vaststelling van den

(*) JOSEPH. *Antiq.* Lib. XVII. C. 6.

(†) VOLTAIRE, ſchoon een *Franschman*, en een Bewonderaar van Koning LODEWYK, ſpreekt nogthans van deeze Verwoesting, in de *Paltz* aangerigt, op eene wyze welke deszelfs verdient. Het natuurlyk en treffend Tafereel, 't welk hy daar van maakt, moet elks hart met ſchrik vervullen. Zie VOLTAIRE's *Eſſay ſur l'Hiſtoire Generale.* Tom. V. Ch. 16.

den Christlyken Godsdienst, het nog versch gevoel van hun eigen leed en lyden den *Christenen* eene leese aan gegeeven hebben van Zagtmoedigheid en Gematigdheid jegens anderen. Maar ongelukkig gaf het hun dezelfde les, welke doorgaans geleerd werd aan elk Volk in de eigenste omstandigheden, door alle Eeuwen heen. —— Want het is een stuk te zeer openbaar om gelochend te kunnen worden, dat, in de meeste Twisten over de Meerderheid, 't zy Godsdienstig, 't zy Burgerlyk, de lydende Party, als dezelve, door een lotwisfel, de bovendryvende wordt, bykans nooit gemist heeft, die zelfde Onmenschtheid aan te neemen, onder welke zy voorheen zo deerlyk zugtte; en het is niet zo zeer de Verdrukking welke geknakt is, dan wel dat men van Verdrukker verandert. Elk zal zich, te deezer gelegenheid, wel herinneren de bekende bloedige worstelingen om de Oppermagt tusschen de twee mededingende Staaten van *Grieken-land*; en de nog bloediger Omwentelingen in de laatste tydperken van het *Romeinsche* Gemeenebest: waar de eenige stryd scheen te weezen, welke van beide de Partyen de ander in Wreedheid zou overtreffen; en waar het geheugen van voorige Menschenslachtingen niet verlooren ging door daaden van Genade en Vergeeflykheid, maar door Moorden, nog woedender en min verschoonende; door de bykans geheele Vernietiging der overwonnene Party.

Wanneer, derhalven de Vyanden van den Christlyken Godsdienst zeggen, dat de *Christenen* geen ander gebruik maakten van den bystand des Wereldlyken Arms, dan om elkander, en hunne Vyanden, te verdrukken, wat zeggen zy dan meer dan dat de *Christenen* Menschen waren; dat zy alleen 't zelfde deeden 't geen Menschen van alle *Godsdienst-benaamingen* gemeenlyk gedaan hebben in dezelfde omstandigheden en onder dezelfde verzoekingen, en dat de Geest van den Christlyken Godsdienst bezweek voor de boosheid der Menschen (*).

Men

(*) Wy vinden dat zelfs JULIAAN, de Wysgeerige JULIAAN, schoon geen *Christen*, nogthans, langs den eenen of anderen weg, een bygeloovig Yveraar en Vervolger wierd. Hy was, zo 't schynt, van begrip, dat een *geestdryvend Lyder*, (dat is een *Christen*,) soms door *bloedig geweld* zou kunnen geneezen worden. Hy stelde zelve dit middel te werk, met geene geringe maate

Men mogt, in de daad, verwagt hebben, dat de uitſteekenheid van der *Christenen* Godsdienst hun zou teruggehouden hebben van de buitenſpoorigheden, maar al te gemeen den Menſchen eigen; dat deeze hun zo veel zou hebben doen uitſteeken boven andere Menſchen, in Menschlievenheid en Tederhartigheid, als de Goeddaadigheid van de Euangelieleere uitmuntte boven die van alle Godsdienst-Inſtellingen in de Wereld. —— Vast gaat het, dat het *Christendom*, by trappen, de woestheid van 's Menſchen geest verzagtte en leenigde. Doch dit kon niet op éénmaal geſchieden in groote Maatſchappyen en uitgeſtrekte Ryken. Het *Christendom* kon niet, zonder wonderwerk, onmiddelyk de geaartheid der tyden veranderen, en, in één oogenblik, eene geheele omwenteling te wege brengen in de heerſchende neigingen en het vastgevestigd character dier Eeuwe. —— De *Romeinſche* Keizers, en derzelver Heirlegers, waren, Eeuwen lang, gewoon geweest aan Geweld, Oorlog en Opſtand. Zy waren desgelyks gewoon alles te zien bukken voor hunne magt, en zich te onderwerpen aan hunne bevelen. Toen zy, derhalven, *Wetgeevers wierden in den Godsdienst*, zo wel als in alle andere opzigten, wilden zy die zelfde denkbeelden doen gelden in dit geval zo wel als in alle andere. Zy verwagtten eene onderwerping zo volkomen in dit punt als in alle andere; en, indien 'er de geringſte tegenſtand geboden werd aan hunnen oppermagtigen wil en welbehaagen, betoonden zy zich gereed om dezelfde middelen aan te wenden tot het doen bukken van halſtarrige Gewetens, welke zy zo dienſtig bevonden hadden in het te onderbrengen van Landen en Koningryken. Op dee-

van vaardigheid en geweld, en ſtondt, in eenige gedeelten zyner Heerſchappye, toe, dat de Zaakbezorgers der Landſchappen de beeſtagtigſte wreedheden den *Chriſtenen* aandeeden; dat zy het ſtrafloos, ja met toejuiching, deeden. Hy zelve voegde ſmaad by verdrukking. Hy bezigde tegen de *gevloekte Galileërs*, (gelyk het hem behaagde de *Christenen* te betytelen,) al de ſcherpheid zyner Keizerlyke penne, en deedt hun niet alleen gevoelen al het drukkend gewigt van zyne Keizerlyke Oppermagt, maar de ſtekeligheid van zyn ſpottend en ſchimpend Vernuft. De oorzaaken van deeze voorbeelden van Onverdraagzaamheid moeten zeker in den Godsdienst van CHRISTUS niet gezogt worden.

deeze wyze begon men Magt en Geweld aan te merken als het geſchiktſte en kragtdaadigſte bewys in den Godsdienst zo wel als in Burgerlyke Geſchillen. De Kerklyken lieten zich natuurlyk medeſleepen door denzelfden ſtroom met alle de andere Onderdaanen des *Romeinſchen* Ryks, en namen de heerſchende begrippen en zeden aan van hunne Landgenooten. Het vereischte een zeer geruimen tyd, het vorderde veel juister begrippen van het waar character en den geest des *Christendoms*, dan veelen van deszelfs Leeraaren toen bezaten, om deeze verouderde vooroordeelen te recht te brengen, deeze woelige driften te bedwingen, welke zo diep in de gemoederen geworteld waren.

III. Met deeze hinderpaalen in den weg, was het naauwlyks mogelyk voor de zagtaartige en goedertierene beginzels des *Christendoms* om eene *onmiddelyke* uitwerking hervoort te brengen. En derzelver werking werd ongelukkig nog verder wederſtreefd, door eene oorzaak, welke in volgende Eeuwen ſtand greep. De *Noordſche Barbaarſche* Volken, die, niet lange naa de Burgerlyke Vastſtelling des *Christendoms*, in het Westersch Ryk invielen, voerden met zich een geest van Wreedheid en Krygsgeweld, die zich voortplantte met hunne Heerſchappye, en door de Overwinnaars aan de Overwonnenen werd medegedeeld. Hunne woeste zeden voegden verſche brandſtoffe aan voor die ſtug- en woestheid, welke de *Christenen* hadden aan- en overgenomen van den tyd hunner *Romeinſche* Voorvaderen. Daar zy, ten zelfden dage, door een openlyken Oorlog te verklaaren tegen alle Geleerdheid, gewyde en ongewyde, in eene zeer groote maate, de Overwonnenen uitſlooten van het eenig kragtdaadig middel, 't geen aangewend kon worden tegen die Barbaarschheid, welke zy hun inboezemden. Zy maakten het voor hun bykans ondoenlyk, eene vereischte maate van kundigheid en regte bevatting te verkrygen van den waaren aart der Euangelieleere, welkers zagte en weldaadige invloed alleen kon werken om hunne dwaalingen te recht te brengen, en hunne harten te zuiveren (*).

Geen

(*) Hoe weinig waarſchynlykheids 'er was, dat de Euangelieleer deeze heilzaame uitwerkzels, in die tyden, kon te wege brengen, moge men opmaaken uit de beſchryving, door *St.* GLICIUS

Geen wonder, derhalven, dat, wanneer dit invloed ten eenemaale verlooren was; wanneer men de Heilige Schrift in eene onbekende taale als opgeslooten hieldt; wanneer de beoefening der Fraaije Letteren, en in 't byzonder alle Bybelgeleerdheid, een einde had genomen; wanneer *Gothische* beestagtigheid als 't ware ingegrift was in *Romeinsche* fierheid, en alles zamenspande om de woedendste driften van 's Menschen hart aan te booken en te verbitteren —— geen wonder, dat de Geest van Onverdraagzaamheid elken dag veld won. —— Het was egter niet dan omtrent den aanvang der Dertiende Eeuwe, in welke duisternis en barbaarschheid het geheele gelaad des Aardbodems als 't ware overdekte, dat dit kwaad ten hoogsten toppunte steeg. Het was toen eerst, dat de onmenschlyke Oorlogen tegen de *Albigenser* eenen aanvang namen, en het *Christendom*, voor een langen tyd, een aanhoudend tooneel werd van Verwoesting; dat men Vervolging in een geregeld Stelzel hervormde, en het Moorden wettigde door het *schriklyk* Stelzel van menschlyke Woede, de *Inquisitie:* in al het welk de *Christenheid* juist zo veel deels heeft, als Onkunde, Geestdryvery en Bygeloof, in het zamenstel des waaren *Christendoms* (*). En, schoon deeze woeste buitensporigheden van verkeerd geplaatsten yver ons, met regt, onder de haatlykste kleuren voorkomen, verwekten zy nogthans, als van éene kleur zynde met de algemeene handelingen dier Eeuwe in andere omstandigheden, toen in de gemoederen der menschen geene byzondere maate van verbaazing of schrik. Op een tyd wanneer Krygshaftige denkbeelden den boventoon in alles sloegen, in de

gegeeven, van de hoedanigheden, welke men, in de VIIde Eeuwe, verondersteide het Character van een *goed Christen* uit te maaken. In deeze beschryving vinden wy geen gewag alzoo van Liefde tot GOD, van onderwerping aan den Godlyken Wille, van gehoorzaamheid aan zyne Wetten, van Regtvaardigheid, Weldadigheid of Menschenliefde. Zie MOSHEIM's *Kerklyke Historie*, III D. bl. 45. (der Nederduitsche Uitgave.)

(*) De meeste der hevige uitvaaringen en welsprekende tegenredenen der Vyanden des *Christendoms*, tegen de Onbeilen door den Godsdienst gebrouwen, zyn geene Tegenwerpingen tegen den *Christlyken Godsdienst*, maar tegen *Paapery*; deeze mogen een *Roomschgezinden* belemmeren, zy veroorzaken zelden eenige zwarigheid by den *Protestantschen* Godgeleerden.

de Regeeringsvorm, in den geest der Wetten, in de Landbezittingen, in de Regtspleegingen, kon het niet vreemd voorkomen, dat ook de Kerk iets Krygshaftigs aannam. En hun, die gewoon waren te zien, (gelyk veelmaal geſchiedde,) dat een Burgerlyk Regt, of een Lyfſtraflyke Beſchuldiging, ja zelfs een afgetrokken punt van Regt, beſlist wierd door een Tweegevegt, door eene Vuurproeve (*), in ſtede van by wettig onderzoek, ſcheen het niets vreemds, den menſchen het *Chriſtendom* te leeren door vuur en hoornyt, in ſtede van door bewys en rede.

(*) Zie hiervan treffende voorbeelden in ROBERTSON's *Hiſt. van* CAREL DEN V, I D. bl. 85.

(*'t Vervolg en Slot hierna.*)

WAARNEEMINGEN OMTRENT DE CATACOMBEN, BENEVENS DEN TOESTAND DER LYKEN IN DEZELVE. Uit een Brief van den Heer B. G. SAGE aan den Heer J. C. DE LA METHERIE, in het *Journal de Phyſique* medegedeeld.

Hier nevens heb ik de eer, myn waarde Vriend! u het Uittrekzel eener Brieve toe te zenden, welke ik u verzoek in het *Journal de Phyſique* te plaatſen; dewyl zy betrekking heeft op myne Verhandeling over de ontbinding der Dieren, voorheen in uw Maandſchrift geplaatst. Zy is geſchreeven door een man, die niet alleen door zyne perſoonlyke hoedanigheden, maar ook door de belangryke Waarneemingen, die hy geduurende zyne Reizen gedaan heeft, van eene zeer gunſtige zyde bekend is.

Gemelde Reiziger ontmoette te *Rome* een vreemd Kunſtenaar, die zeer bekend was onder de Liefhebbers der Catacomben, en van derzelver onderzoek zo veel werk maakte, dat hy geen week overſloeg zonder 'er naar toe te gaan, dewyl hy 'er telkens zaaken van veel belang, ſomtyds ook van waarde, in ontdekte. Hy had geleerd in dien verſchriklyken doolhof gemaklyk den weg te vinden, waar hy echter groot gevaar liep om door

door het inſtorten der groote en hooge Gaanderyen dier Catacomben, die in eene ſoort van Tufſteen, welke niet zeer ſteevig is, uitgehouwen zyn, leevend begraaven te worden.

De meeste Reizigers, afgeſchrikt door het wezenlyk gevaar, maar nog meer door ongerymde vertellingen, gaan zelden verder, dan tot den ingang van ſommige Gaanderyen, alwaar alle de Graven geöpend zyn, en men niets belangryks ontmoet. —— Na den liefhebber der Catacomben gevonden te hebben, deed ik my door hem derwaards heenbrengen. Meer dan een uur lang wandelde ik door de Gaanderyen heen, en onderzogt de ſchikking deezer oude Begraafplaatſen, terwyl ik ook ſommige Graven opende, die met verſcheiden verdiepingen op elkander in de zydelingſche gedeelten der Gaanderyen uitgehouwen zyn. Deeze Graven zyn gefloten, of met ſtukken Marmer, dikwils van het oude geele of groene, of met harde Steenen, als Serpentynſteen, Porphyr, doch meestal met Bakſteenen van een duim dikte.

Na het openen deezer Graven, was onze eerſte zorg, naar het hoofd van 't geraamte, en het ſtuk geld, geſchikt om den onderaardſchen Schipper te betaalen, te zoeken, en naar den hals en de armen te zien, of men 'er ook halsketens of armringen aan vondt, die men in de Graven der Heidenen zo dikwils aantreft.

De Geraamten zelve waren in een zeer verſchillenden ſtaat; ſommigen vielen tot ſtof op de minſte aanraaking, en anderen waren zo hard, dat wy ze naauwlyks met onze ſabels, (die wy, zo wel om onze nieuwsgierigheid te voldoen, als om ons tegens de ſtruikroovers, die zich hier wel eens in verſchuilen, te verdedigen, hadden medegenomen,) aan ſtukken konden hakken.

Na een herhaald onderzoek, zag ik eindelyk ten klaarſten, dat al de Lyken, waarvan de Graven, door het Ciment, met welk men de Steenen toegemetzeld had, volmaakt gefloten waren gebleven, geheel tot ſtof, dat vry grof was, gewreven konden worden, en dat men daarentegen in die Graven, die min naauwkeurig gefloten, of waarvan de Steenen losgegaan waren, zo dat 'er buitenlugt by had kunnen komen, Geraamten aantrof, welker beenderen eene groote hardheid behouden hadden. Ik was verwonderd over de kleine hoeveelheid van ſtof, die uit de vernietiging der zagte deelen van Lyken wordt voortgebragt; zy bedraagt niet de dikte van een halve lyn rondsom-

rondsom de oppervlakte van 't geheele lichaam. De hoogte van ieder Graf was meestal niet meer dan twee of driemaal de gewoone dikte van een mensch.

Onder de Geraamten vond ik 'er een, waarvan het ſtof zo phosphoriek was, dat het een zeer duidlyk licht tegens het bovenſte gedeelte van 't Graf voortbragt. Verſcheiden maanden lang bewaarde ik dit ſtof, waarna het zyne lichtende eigenſchap verloor.

In de Begraafplaats der Capucynen te *Romé*, vindt men ook eene byzonderheid, die ik u nog wil mededeelen. Men heeft 'er, naamlyk, uit *Egypte* en *Paleſtina*, eene ſoort van aarde overgebragt, waarin de Lyken, die men 'er in begraaft, in weinig tyds uitdroogen. Door dit middel maaken de Eerwaarde Paters Capucynen hunne afgeſtorven medebroeders tot Mummies, die zy in belachlyke groepen by elkander rangſchikken. Deeze aarde heeft een zeer ſamentrekkenden ſmaak, en ſchynt Aluin te bevatten.

VERHANDELING OVER DEN INVLOED DER LUGTSTREEKEN OP DE GEDAANTE EN NATUUR DER PLANTGEWASSEN. Door L. REYNIER.

(*Journal de Phyſique.*)

„ Het Stuk, waarvan wy hier onzen Leezeren het
„ eerſte gedeelte mededeelen, kwam ons, ſchoon
„ wat lang, te geſchikt voor om eene plaats in ons
„ *Mengelwerk* te beſlaan, dan dat wy, te dier oorzaake,
„ onze Leezeren zouden verſtooken laaten van de veel-
„ vuldige ſchoone en nutte Waarneemingen, daar in
„ voorhanden. Te eerder konden wy tot de plaatzing
„ beſluiten, dewyl het zich, in zeer voeglyke Afdeelin-
„ gen, laat ſplitzen."

* * * *

Door de Lugtſtreek, of 't *Climaat*, verſtaat men, in 't algemeen, de maat van Warmte of Koude van een Land of Plaats. Dus zegt men, dat een Lugtſtreek koud of warm is, en men houdt zich te vrede met eene zo oppervlakkige waarneeming. Maar, vermids de Plantgewaſſen onderworpen zyn aan den invloed van alle de

Hoofd-

Hoofdſtoffen, werken die Hoofdſtoffen, zo wel enkel als zamengeſteld, op dezelve, 't zy *werktuiglyk* op het buitenſte gedeelte, 't zy *ſcheidkundig* op derzelver zamenſtelling. En, aangezien alle deeze verſchillende uitwerkzels, op eene meer of min kragtdaadige wyze, de gedaante van elke Plant wyzigen, is het noodig, dat een Natuurkundige, die in dit vak werkzaam is, elk deezer uitwerkzelen, en de oorzaaken daar van, kent, en middelen weet om ze te voorzien.

Op deeze wyze zal de ſtand op de Globe, of de Breedte; de hoogte boven 't Waterpas der Zee; de meerdere of mindere wederkaatzing des Lichts, of deszelfs afweezen; de menigte des Regens, deszelfs duur, en de wyze van nedervallen; de meerdere of mindere doordringbaarheid des Gronds; en eindelyk de uitwerkzels der Bebouwing op de Plantgewaſſen, voorwerpen opleveren, welke men moet in agt neemen, en omtrent welke men een voorraad van Waarneemingen moet opzamelen.

Uit derzelver volkomene kennisſe zal *ook de kundigheid volgen om de nuttige Soorten te vermenigvuldigen*; men zal ook de Soorten kunnen bepaalen op eenen onveranderlyken voet, en dezelve ſchiften van Verſcheidenheden; want zo ras men de breedte weet der veranderingen, welke eene Plant kan ondergaan, zal elk kenmerk, 't welk aan die veranderingen wederſtand biedt, het waarlyk Soort-onderſcheidend kennmerk opleveren.

De noodzaaklykheid hier van heb ik aangeweezen in een reeds uitgegeeven Werk (*), en bekend gemaakt, dat ik my, zints veele jaaren, onledig gehouden heb met een Werk van deezen aart; een Werk, by 't welk de naſpeuringen zich, op elken ſtap, vermenigvuldigen, en 't geen, door myne Handelbezigheden, buiten twyfel langen tyd onderhanden zal weezen.

De menigvuldigheid der naſpeuringen, welke noodig zouden weezen om een algemeen Plan *over den Invloed der Lugtſtreeken op de Bewerktuigde Weezens* in vollen dag te ſtellen, gevoegd by eenige zamenverbindingen, welke my nog ontvlugten, dringt my om enkel eenige wenken te geeven ten aanzien van de voornaamſte ſtukken, op welke men zyne gedagten zal kunnen vestigen.

Dee-

(*) *Introduction aux Memoires pour ſervir a l'Hiſtoire Phyſique & Naturelle de la Suiſſe.* Tom. I.

Deeze algemeene beſchouwingen zullen de Liefhebbers der Natuurlyke Historie kunnen opwekken om hunne Proefneemingen naar dit punt in te richten, en dit zal een ſchrede gevorderd zyn in eene Weetenſchap, waar van men ſlegts de eerſte beginzels kent.

De Gedaante der Planten met betrekking tot de Lugtſtreek, waar in zy voorkomen.

Het Licht is voor de Planten noodzaaklyk; zy verwelken zo ras 't zelve daar aan ontbreekt: derhalven zal de ſterkte, de duurzaamheid, de hette, daar mede gepaard, en welke van deszelfs uitwerkzels onderſcheiden moet worden, eene meer of min ſterke uitwerking hebben, waarvan men de uitkomst kan berekenen, ſchoon min kenbaar dan die der geheele ontbeering des Lichts.

Het Water, 't zy door de Aarde ingedronken, 't zy in de Lucht verſpreid, als regen, nevel, damp, ſneeuw, enz. heeft desgelyks eenen weezenlyken invloed op de Gewaſſen. De Planten, op plaatzen waar het water ſchaars is, zyn dezelfde niet met die waar 't zelve in ruimen overvloede gevonden wordt; veele ſoorten zelfs ontwikkelen zich niet dan alleen in 't Water. Derhalven heeft eene meerdere of mindere hoeveelheid Waters, onder de gemelde verſchillende gedaanten, eenigen invloed op de Plantgewaſſen.

De Lugt, op zichzelve beſchouwd, heeft weinig invloeds op de Planten; het is veel meer door derzelver verbintenisſen met de andere Hoofdſtoffen dat zy op dezelve werkt, 't zy door de uitwaazeming der Planten te verhaasten als de Lugt droog, of te vertraagen als deeze met Waterdampen geheel of ten grooten deele vervuld, is, 't zy eindelyk uit hoofde dat de doorſchynendheid afhangt van de dampen daar in opgeheven. Het kan desgelyks weezen, dat de meerdere of mindere ſcheidkundige zuiverheid der Lugt op zekere wyze op de Planten invloed hebbe.

De Aarde, eindelyk, meer of min vatbaar voor de invloeden der andere Hoofdſtoffen, werkt door dit middel op de Planten. Elke Breedte heeft, behalven haare plaatslyke ſtanden, eene maate van Warmte, daar aan eigen, die zo wel veroorzaakt wordt door de langte des Zomers als door den raakhoek des nedervallenden Lichts; derhalven moet 'er eene zekere overeenkomst plaats heb-

hebben tusschen de Planten die daar groeijen. *Maar*, dewyl de byzondere plaatslyke omstandigheden verschillen, kan men die overeenkomst niet anders dan op eene algemeene wyze beschouwen.

Gedaante der Planten onder de Keerkringen.

Een brandende onbewolkte Hemel stelt, negen maanden lang, de Planten bloot aan al de werking der Zonne, die dezelve bykans rechtstandig beschynt. De lange nagten, geduurende welke een sterke Daauw op dezelve nederdaalt, maatigen dit uitwerkzel; en ondertusschen is dit een tyd waarin de Planten uitrusten, en derzelver Vrugten allengskens rypen. Drie Regenmaanden geeven aan den Groei alle kragt, nieuwe Bladeren komen te voorschyn, de Planten vertoonen haare Bloemen, en krygen, als 't ware, een nieuw bestaan. Dit is in 't algemeen het tafereel der Landen tusschen de Keerkringen gelegen.

De Boomen, in die brandende oorden, schynen een overvloed van leevenskragten te hebben; de jaarlykschе kringen in het Hout zyn hier min onderscheiden zigtbaar, dewyl de groei 'er niet ophoudt; de vezelen van 't zelve zyn of zeer fyn en zeer hard, of draadig, dat is te zeggen, moeilyk dwars door te snyden, schoon het zich ligt in langwerpige draaden laat splitzen. Deeze byzondere characktertrek van het witte Hout der Keerkringen, als de *Cacoyer*, de *Fromayer*, de *Corambolier*, is de aandagt der Natuuronderzoekeren waardig. Ik heb dezelve bewaarheid gevonden in veele Boomen, onlangs in den Kruidtuin gezonden; als de *Cedrel*, de *Heve*, de *Carossol van Asie*, enz.

De Wortels der Boomen zyn 'er min spilagtig dan die der Boomen onder gemaatigde Lugtstreeken; de meeste verspreiden zich in takken op zekeren afstand onder den grond, zonder diep in denzelven in te dringen. Men neemt 'er, in 't algemeen, meer kruipende dan spilvormige Wortels waar, schoon eenige Boomen, als de *Cacoyer*, tot de laatstgemelde soort behooren.

De Vrugten dier Boomen groeijen meest op de Stammen of zwaare Takken; derzelver grootte is dikwyls verbaazend; de huid of schors, die dezelve bedekt, is dik, en zodanig door de Zon uitgehaald, dat de smaak walgsyk is. De Vrugten van de *Calebassier*, *Corambolier*, *Ca-*

Cachyer, *Papayer*, *Jacquier*, *Tamboul*, *Cocolier*, enz. groeijen op den ſtam of op de voornaamſte takken, en zyn van eene verbaazende grootte. De Vrugten van de *Mammé*, van de *Avocat*, de *Grenadilles*, de *Goiavier*, de *Cachimantier*, de *Courbaril*, hebben een huid of ſchil tuſſchen de twee en drie linien dik. De bast der Vrugten van de *Cacoyer*, de *Cachimantier*, de *Ananas* en de *Acajou*, is bitter, ſchoon de kern eenen zeer aangenaamen ſmaak heeft.

De Waterplanten, doorgaans met den naam van *Charnues* beſtempeld, zyn oorſpronglyk eigen aan de Landen, tuſſchen de Keerkringen gelegen, en derzelver getal neemt af naar maate men zich daar van verwydert. Naardemaal nu een Natuurkenner niets erkent voor een uitwerkzel van 't geval, moet hy zekeren invloed der Lugtſtreeke in die Landen erkennen, welks ontdekking belangryk zou weezen. De overeenkomst leidt ons op, om te zien, dat veele Planten met dikke bladeren iets daar mede overeenkomſtigs hebben in de dunnere bladeren onder gemaatigde Lugtſtreeken; de *Euphorbias* en *Geraniums* kunnen 'er ons een voorbeeld van opleveren.

De Planten, in heete Gewesten, zyn doorgaans veel wolagtiger, en meer met Doornen bezet, dan die der koude Oorden. Wy zullen hier over vervolgens, in eene byzondere Afdeeling, ſpreeken.

Eindelyk de *Palmboomen*, dat Gezin van *Houtagtige* Planten, zyn een voortbrengzel van de Landen tuſſchen de Keerkringen gelegen, waar van ſlegts eenige ſoorten zich buiten dit grondbeſtek uitgebreid hebben; en die zelfde ſoorten zyn juist die, welke het meest van den aart van Kruiden hebben. Men kan de Palmboomen niet als Boomen aanmerken; dewyl zy niet gevormd zyn door houtagtige laagen of kringen, bewaard en gevormd door de ſchors, maar als Planten; ook ontwikkelen zy zich op de wyze der Plantgewaſſen; zy verſchillen 'er alleen van door de hardheid van den bast: want het inwendig maakzel is volſtrekt 't zelfde. En naardemaal de Palmboomen zo veel overeenkomsts hebben met Planten in die ſoorten, welke het meest verwyderd zyn van de heete Gewesten, mogen wy daar uit opmaaken, dat de voortbrenging der Palmboomen afhangt van de Lugtsgeſteltenisſe welke zy bewoonen, en dat de Characters daar van verzwakken, naar gelange zy zich daar van verwyderen. Het zou een belangryk ſtuk weezen, te weeten,

welke omſtandigheden, in die Landen, derzelver beſtaan bepaalen.

Gedaante der Planten onder de Bevroozene Lugtſtreeken.

In de Wereldöorden naby de Gemaatigde Lugtſtreeken grenzende, zyn de Boomen nog talryk genoeg; doch, naar gelange men zich daar van verwydert, en de Poolgewesten nadert, worden zy minder in aantal, kleinder van geſtalte, en zyn niet meer dan Boompjes, tot dat men ze in 't geheel niet meer aantreft. Deeze Boomen zyn van eene byzondere gedaante, en hebben meest allen iets kegelvormigs; de Vrugt is klein, zonder 't geen men 't vleesch der Vrugten noemt, dat tusſchen de ſchil en pit is, en omgeeven met een of twee bekleedzels van eene houtagtige zelfſtandigheid. —— Ziet daar een uiterſte overgeſteld tegen 't geen wy tusſchen de Keerkringen waarnamen. Daar zagen wy verbaazend groote Vrugten, op den ſtam rustende; hier zeer veel kleinder, *waar het* zaad naauwlyks een bekleedzel heeft, hangende aan de uiteinden der takken. Zommige laage Boompjes, en één Pyn, zyn de eenige houtagtige Gewasſen, die eetbaare Vrugten uitleveren; en die zelfde ſoorten hebben zo weinig hoogte, dat ze in het Winterſaiſoen met ſneeuw overdekt zyn. Deeze omſtandigheid heeft veel invloeds op de vorming der Planten.

Een enkele oogſlag op de Plaatzen, tusſchen de twee gemelde uiterſten gelegen, zal over het geen ik bybragt een nieuw licht verſpreiden. Naar gelange men zich van de Keerkringen verwydert, in gemaatigde Wereldſtreeken komt, verlaat men de Vrugten met een dikken ſchors omkleed, en ziet Vrugten, welker bekleedzel niet meer is dan een velletje; op den *Oranjeappel* volgt de *Perzik*, de *Abricoos*, de *Pruim;* ook zyn deeze kleinder van ſtuk. Deeze laatstgemelde Vrugten groeijen niet in het Noorden van *Europa;* en de *Beziën* zyn de eenige Vrugten, welke men ziet in het gedeelte van de Gemaatigde Lugtſtreeken aan de Poolgewesten grenzende.

De Kruiden zyn klein in 't Noorden, meest altoos groen; zy vermenigvuldigen meer door Wortelſcheuten dan door Zaadkorlen, die door de ſchielyk opkomende koude dikwyls niet ryp worden. Zy vormen te dier oorzaake, voor het meerendeel, digte trosſen, en een digt be-

beſlaagen grond. Het blykt zelfs, dat deeze Planten niet ophouden met groeijen onder het verbaazend dik dekzel van ſneeuw, 't welk dezelve voor de anders doodlyke koude beſchut, gelyk wy hier naa breeder zien zullen.

Invloed der Lugtſtreeke op den aart des Gronds.

De Grond in de Poolgewesten is dezelfde niet met den Grond onder de Keerkringen gelegen. In de heete Gewesten werken hette en vogtigheid het geheele jaar door zamen ter ontbindinge van 't geen ſterft; de deelen der geſtorvene lichaamen, door het water weggevoerd, dringen in den grond, vermengen zich daar, en vormen de vrugtbaare aarde. In de moerasſen wordt 'er ſlyk of modder uit gebooren.

Slegts een zeer korten Zomer hebben de Poolgewesten. De weinige warmte, welke men aldaar heeft, gaat met verſchroeijende droogte gepaard; weshalven de Planten, die daar ſterven, niet verrotten; zy verdorren alleen, en de ſneeuwlaag, die dezelve overdekt, buiten twyfel geene genoegzaame vogtigheid verſchaffende, of om eenige andere my onbekende reden, verandert ze in Turfaarde of Heide, welke den eenigen groeibaaren grond in 't Noorden uitmaakt. In de daad, men vindt geen Turfaarde in heete Landen; deeze neemt een aanvang in de gemaatigde Lugtſtreeken, en vermeerdert naar gelange men digter aan de Poolen komt. De Heigrond is van dezelfde natuur, dewyl dezelve zich vormt boven eene zandlaage, welke de vogtigheid inzwelgt, en door eene verſchillende oorzaak het zelfde uitwerkzel hervoortbrengt. De Grond van het *Alpiſche* Gebergte is van denzelfden aart als de Grond in het *Noorden*, om dezelfde oorzaake. Dezelfde ontbinding van de benedenſte deelen der Planten, welke men onder de Poolen waarneemt, heeft op de *Alpen* plaats; en de Planten houden daar ſtand door de voortzetting van dezelfde Plant, terwyl deszelfs benedenſte gedeelte verſchillende graaden van ontbinding ondergaat. En zelfs de Planten in het Noorden lange wortels hebbende, vergaat ook het benedenſte gedeelte allengskens, en verandert by trappen in Turfaarde, terwyl het opperſte gedeelte van de Plant takken uitſchiet, en de Soort door dien voortgang in weezen doet blyven.

De Wol en de Doorns der Planten met betrekking tot de Lugtſtreek overwogen.

De Wol en de Doorns der Planten zyn, volgens de erkentenis van alle Natuurkundigen, bykomende deelen der Gewasſen. 't Zyn eene ſoort van tweede groeijingen, die zich volgens zekere beginzelen ontwikkelen; doch men ſtemt niet overeen over de wyze op welke men deeze tweede voortbrengzels begrypen moet. —— Deezen beweeren, dat de Wol der Planten een Zaadbeginzel hebbe, in den aart der Planten zelve gelegen, en 't geen zich ontwikkelt op dezelfde wyze als de bloemen, de bladerknoppen, en andere deelen der Planten. —— Anderen willen, dat die Wolle niets anders is dan iets bykomends in de Planten, en dat het voortkomen daarvan alleen afhangt van de geſteldheid, waarin de Plant zich bevindt. Dus kan het daar, of afweezig, zyn dier Wolligheid geenen invloed hebben op de onderſcheiding der Soorten; dewyl de overvloed daar van, of het geheel ontbreeken, ontſtaat uit byzondere oorzaaken. Eenige gevolgen, getrokken uit de best bevestigdſte Waarneemingen, zullen het ſtuk ontwikkelen.

De Planten in heete Gewesten hebben, over 't algemeen geſprooken, meer hairagtigs en wolligs dan die van gemaatigde of koude Gewesten. Twee verſcheidenheden van dezelfde Plant, welker eene uit een heeter Gewest komt, verſchillen door den overvloed van Wolligheid welke de eerstgemelde dekt.

Twee verſcheidenheden, de een uit een droogen, ander uit een vogtigen, Grond, verſchillen door de nigte van Wolle, welke men op de eerstgemelde treft.

De Planten, die op eene droogе plaats groeijen, aan de Zon blootgeſteld, ſchoon veel kleinder dan op een vogtige en beſchaduwde plaats ſtaan, zyn Wolle bezet, terwyl de laatſte des weinig of geheel hebben.

De Planten der Moerasſen zyn bykans alle glad.

Een Plant van een droogen Grond, in een Tuin gebragt, verliest daar haare Wolligheid in korten tyd.

Dit zelfde verſchynzel neemt men waar, op eene veel beſtendiger wyze, wanneer men Zaad zaait.

Veele Planten verliezen door aankweeking de [illegible] nen.

Uit alle deeze beginzels kan men afleiden, dat de menigte van Wolle, welke een Plant bedekt, te eenemaale afhangt van de omſtandigheden, waarin dezelve zich bevindt, en dat iets louter bykomends aan den groei dezelve hervoortbrengt. De aart der Lugtsgeſteltenisſe, derhalven, heeft invloed op de voortbrenging dier Wolligheid. 'Er blyft des over te onderzoeken hoe dezelve daar op konne werken.

Elk bewerktuigd weezen heeft een bepaald beſtaan. De tyd zyns leevens is die, waar op zyn eerſte beginzel zich begint te ontwikkelen, tot dat zy niet meer kunnen ontvangen; als dan begint het verval, en de ſchreden tot ontbinding zyn veel raſſer dan die van den aangroei. Het leeven der Planten wordt bezield door het Licht; dit is het, 't welk, op eene wyze nog onbekend, de beweeging van de ſappen regelt. Derhalven moet een Plant, die buiten het licht groeit, en eene Plant, die aan het ſterkſte licht blootgeſteld wast, zeer wydverſchillende indrukken ontvangen. Wy kunnen op geene volſtrekte wyze hier in vergelyking brengen de Planten tuſſchen de Keerkringen; dewyl de dampen, in de lugt verſpreid, de werking der zonneſtraalen vertraagen; maar wel die welke op zeer hooge Bergen groeijen, waar de lugt eene hooggaande droogte heeft; zy ontvangen al de kragt des Lichts, een uitwerkzel zeer verſchillende van de warmte des Dampkrings: want hoe drooger en zuiverder de lugt is, hoe minder dezelve verhit (*).

De Planten, in de ſchaduw gekweekt, zyn lang, zwak, wateragtig, geel of bleek groen; zy hebben weinig takken; de bloemen, wanneer dezelve voortkomen, zyn klein, en blyven meest agter, of ſterven in den knop. Het binnenſt zamenweefzel dier Planten is los, als of de ſcheiding, niet onder het water hebbende kunnen geſchieden, opgehouden, en de eerſte verbinding vertraagd heeft. De oppervlakte is altoos bloot, zonder eenige Wolligheid, ſchoon diezelfde Planten in den gewoonen ſtaat des voorzien zyn.

De

(*) De gemaklykheid der verwarming van zuivere Lugt ſtaat tot die van water als 1 tot 87, die van de Dampkringslugt tot die van water als 1 tot 18; dewyl de Dampkringslugt water bevat, en het water zich eer doet verwarmen dan de Lugt, moet de Lugt, met water of dampen opgevuld, eer dan zuivere Lugt verwarmd worden. V. *du Feu, par* L. REYNIER, *Liv. II. chap.* 15.

De Planten, op hooge bergtoppen, zyn laag, tot den wortel toe getakt, uit den aart droog en hard; derzelver bloemen, en in 't algemeen alles wat tot de voortteeling behoort, van eene verbaazende grootte, dikwyls daar in gelyk met het overige van de Plant; de Zaadkorls zyn kloek en ryp. De oppervlakte is bedekt met Wolle, veel overvloediger op den top dan in het overige der Plant, en die Wolle is des te overvloediger naar gelange de Plant van eene hoogere plaats komt.

Een Plant van het *Alpiſche* Gebergte, in de vlakte overgebragt, of in eene valei gevoerd door een waterſtorting, bevindt zich in een min zuiveren Dampkring, waar de werking der Zonneſtraalen door de dampen vertraagd wordt. Deeze Plant wordt daar veel grooter, de takſchietingen zyn min talryk; maar ten zelfden tyde verliest deeze Plant een groot gedeelte van haare Wolligheid, en wordt bykans glad. Derhalven is het aan de meerdere of mindere werkzaamheid des *Lichts dat de* Planten haare Wolligheid verſchuldigd *zyn, en dit* door middel van eene verſnelling des leevensbeginzels, eigen aan het Groeiend Ryk.

Uit alle deeze opgegeevene Waarneemingen mogen wy beſluiten, dat de werking der Zonneſtraalen eenen daadlyken invloed heeft op de Gewaſſen; dat deeze werkzaamheid gewyzigd wordt door veelerlei oorzaaken, als onder andere den overvloed van dampen. Nu, daar de lugt op eenen hoogen berg veel drooger is dan op een laagen, en dan de lugt in de vlakte, kan de overvloed of ſchaarsheid van Wolle op de Planten, in die omſtandigheden, geen character van onderſcheiding opleveren. — Het is even zo geſteld in de vlakte, tuſſchen een droog land en een land digt by 't water, dewyl de dampkring in deeze laatstgemelde plaats meer met waterdeelen vervuld wordt. In deeze twee ſtanden moet zich een verſchil in de Wolligheid opdoen. —— Een bedekte plaats, eindelyk, als een bosch, een afhellende hoogte na het Noorden &c., minder maate van licht ontvangende dan een open grond, zal men daar uit gevolgen kunnen trekken ten aanziene van de Planten gegroeid in een dier beide ſtanden, dat dezelve in den eenen veel meer of min Wolligheids zullen hebben. Dus, de verſchillende ſtandplaatzen des groeis vergelykende, zal men eene menigte van verſchynzelen verkrygen, die aan de reeds

ge-

gemaakte Waarneemingen des te meer vastigheids geeven.

Nu ſtaat nog te ontvouwen, hoe het Licht de vorming van de Wolſtoffe der Planten kan bepaalen. Alle uitlegging hiervan moet noodwendig veronderſtellenderwyze geſchieden; aangezien de nog geringe vorderingen, welke men in het vak, hier toe noodig, tot heden gemaakt heeft. Die ik bybreng zal misſchien aan eenige tegenwerpingen teffens beantwoorden.

Het beginzel, in den Zaadkorl opgeſlooten, behelst in 't klein de geheele Plant; alle deelen zyn 'er in begreepen, doch in een opgeſlooten ſtaat: derwyze, dat de aanſtaande groei niets anders is, dan eene trapswyze ontwikkeling van alle de deelen, en geene weezenlyke vorming. Dit eerſte beſtaan kan aangemerkt worden als een opſtal: het ontwikkelt zich, en breidt zich uit, als de Plant jong is; alles vult zich aan geduurende het leeven, door de voeding, en wanneer alle de holten gevuld zyn, wordt de Plant zwak, en nadert aan de ontbinding.

Daar nu de Leevensbeweeging der Planten onderſcheide graaden van ſterkte ontvangt van de Zonneſtraalen, en derzelver werking dezelfde niet is in alle Lugtſtreeken, volgt daar uit, dat de verharding van het geheele Plantgeſtel in den eenen ſtand veel raſſer plaats grypt dan in den anderen, en ook de Plant onderſcheide graaden van uitgebreidheid krygt: maar, dewyl de overvloed van deeltjes, door de werking van het leevensbeginzel in alle de deelen der Plant verſpreid, niet toelaat, dat zy zich alle in de Plant plaatzen, vereenigt zich het overtollige, en vormt de Wolle, die des te overvloediger wordt naar gelange de ontwikkeling der Plant in 't geheel meer verhaast toegaat.

In de daad, deeze bykomende voortbrengzels zyn doorgaans talrykst op de bovenſte gedeelten der Planten, waar zich de deelen ter voortteeling geſchikt bevinden, dan op andere; en de Planten op de *Alpen*, waar het leeven allerſterkst verhaast wordt door de leevendigheid des Lichts, zyn meer met Wolle bezet by de Bloemen dan op de Bladeren. Men heeft desgelyks opgemerkt, dat de dus bedekte verſcheidenheden veel kleinder zyn dan de gladde, en dat derzelver Wolagtigheid in eene omgekeerde rede ſtaat tot derzelver grootte. —— Ik zon-

der hier uit de verſcheidenheden, die in de Turfgronden groeijen, van welke ik vervolgens zal ſpreeken.

De Doorns der Planten bieden ons byzonderheden aan, zeer gelyk aan die der Wolle; doch min talryk, dewyl dit ſoort van voortbrengzel, van meer betekenis zynde, het beſtaan daarvan meer in het maakzel der Planten doet huisvesten, ſchoon het daartoe niet weezenlyk behoore. Eene Waarneeming van den Hoogleeraar PALLAS moet ik hier plaats geeven: „ De Bergketen, „ die aan *Ghilan* paalt, biedt niets dan bosſchen aan; „ waar, aangemerkt de vette aart des gronds, het Ge„ boomte zulk een overvloed van voedende ſappen aan„ treft, dat de Boomen voor het meerendeel voorzien „ zyn met zeer veele ongemak baarende Doornen. Het „ is eene byzonderheid, welke verdient in opmerking ge„ nomen te worden, dat in het *Oosten* het meerendeel „ der Planten als met een huid bekleed is, en de mees„ te Boomgewasſen met Doornen digt bezet zyn. Vee„ le Boomen zyn 'er lastig door de menigte van Door„ nen. Men heeft 'er Boomen die elders *daar mede* „ niet voorzien zyn, en ze hier in menigte hebben. „ Desgelyks ziet men Gewasſen digt met Wolle om„ groeid, en Renonkels die als 't ware een Pelisſe heb„ ben (*)."

Ik zal by dit getuigenis eene Waarneeming voegen, welke ik gemaakt heb op een Roozenboom uit het *Alpiſche* Gebergte, die digt met Doornen bezet is als dezelve groeit op eene opene en hoogliggende plaats, en 'er geene heeft in een bosch, waar men die Roos meest aantreft.

Eindelyk, de Heer DE FAY, Lid van de Academie te *Orleans*, heeft eenen Roozenboom de Doornen doen verliezen, door denzelven in enkel Zand te zetten, en gevolglyk de menigte van voedende Deelen te verminderen.

(*) PALLAS, *Hiſtoire des Decouverts des ſavans Voyageurs*, Tom II. p. 380.

('t Vervolg hierna.)

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN DEN GROOTEN HERVORMER MARTINUS LUTHER.

(Naar het Engelsch.)

(*Vervolg van bl.* 449.)

Terwyl LUTHER's Vyanden juichten over de Uitgave deezer Bulle, lazen diens Aanhangers, wier eerbied voor het Pauslyk Gezag van dag tot dag afnam, de Vervloekingen van LEO met de verregaandſte verontwaardiging. In eenige Steden werd de Afkondiging dier Bulle met geweld wederſtreefd, de Bul in ſtukken geſcheurd, en met voeten getreeden. —— LUTHER zelve, wel verre van 'er door bevreesd geworden te zyn, gaf Aanmerkingen op die Bulle in 't licht; en, zich thans verzekerd houdende dat LEO zich ſchuldig gemaakt hadt aan Godloosheid en Onregt in zyne handelingen, verklaarde hy ſtoutlyk, dat de Paus de *Mensch der Zonde*, of de *Antichrist*, was, van welken in de Schriften des Nieuwen Testaments geſprooken wordt. —— Hy ging verder, en maande alle Christen-vorſten aan, om zulk een haatlyk Juk af te ſchudden, en roemde op zyn geluk, dat hy het Voorwerp was van Kerklyke Verontwaardiging; dewyl hy het gewaagd hadt de Vryheid des Menschdoms voor te ſtaan.

Naardemaal men LUTHER's Boeken te *Rome* verbrand hadt, deedt LUTHER, in wederwraak, alle de Hoogleeraars en Studenten der Univerſiteit van *Wittenberg* zamenkomen, en ſmeet, met veel ſtaatlykheids, onder den toeloop eener verbaazende menigte van Toekykeren, de Boeken over het Kerklyk Regt, met de Bulle tegen hem uitgevaardigd, in het vuur: zyn voorbeeld werd in verſcheide Steden van *Duitschland* gevolgd. LUTHER deedt meer; hy verzamelde, uit het Kerklyk Regt, eenige der buitenſpoorigſte Stellingen, betrekking hebbende op 's Pauſen Almagt, en de onderwerping daaraan van allen Wereldlyk Bewind. Deeze gaf hy in 't licht met opheldering, ingerigt om de Godloosheid van zulke Stellingen aan te wyzen, en derzelver rechtſtreekſche ſtrek-

king om allen Burgerlyk Beſtuur het onderſt boven te keeren.

Tot deezen tyd toe hadt geen Vorst de Gevoelens van LUTHER omhelsd; geene verandering in de vastgeſtelde wyze van den Kerkdienst was 'er ingevoerd; geen indragt, hoe genaamd, hadt men gemaakt op de bezittingen of het regtsgebied der Geestlyken; en in het geſchil, ſchoon met groote hitte van wederzyden gevoerd, hadt men geene andere wapenen gebruikt dan woorden en geſchriften. Maar 's Volks eerbied voor de oude Leer- en Inſtellingen was geſchrankt. Uit alle Oorden des Ryks kwamen de Studenten na *Wittenberg*, en zoogen, onder LUTHER zelve, MELANCTHON, CAROLOSTADIUS, en andere uitmuntende Leeraars, Gevoelens in, welke zy niet nalieten te verbreiden, als zy na huis keerden.

LUTHER, ſchoon volmaakt een vreemdeling in de grondregelen van Menschlyke Wysheid, werd natuurlyk, door de wyze op welke hy zyne ontdekkingen deedt, geleid om zyne werkzaamheden voort te zetten op eene wyze, die meer tot derzelver bevordering deedt, *dan* of ieder ſtap ware afgemeeten geweest door de regelen der kunſtigſte Staatkunde.

Toen hy zich eerst tegen TETZEL verzette, was hy verre van die Hervorming te bedoelen, welke hy naderhand daarſtelde, en hy zou van ſchrik terug gedeinsd hebben op de gedagte van dat geen, over welks volbrenging hy zich naderhand beroemde. De kennis der waarheid beſtraalde zynen geest niet op éénmaal, door eene byzondere verlichting; hy verkreeg dezelve door overdenken en vlytige beoefening; hy vorderde gevolglyk trapswyze. Om de buitenſpoorige Stellingen, de Aflaaten betreffende, tegen te gaan, moest hy de waare oorzaaken van onze Aanneemlykheid by GOD onderzoeken. De kennis hier van ontdekte hem, trapswyze, de nutloosheid der Bedevaarten en Boetedoeningen; de ydelheid van te vertrouwen op de voor- of tusſchenſpraak der Heiligen; de Godloosheid van dezelve te dienen; de misbruiken van de Oorbiegt; en het hersſenſchimmig beſtaan des Vagevuurs.

De ontdekking van zo veele dwaalingen leidde hem vervolgens op om het Character na te gaan van de Geestlykheid die dezelve leeraarde; hun verbaazende Rykdom, de ſtrenge verpligting tot een ongehuwd leeven, met de ondraaglyke geſtrengheid der Monnikengeloften, kwa-

kwamen hem voor, de groote bronnen te weezen van het bederf der Geestlykheid. —— Van hier hadt hy flegts éénen ſtap te doen om den Godlyken oorſprong der Pauslyke Magt, welke ten ſteunzel van zo veele dwaalingen ſtrekte, in twyfel te trekken; de uitſlag van dit alles was, dat hy's Pauſen Onfeilbaarheid verzaakte, en tevens allen menschlyk gezag hoe genaamd, en zich beriep op het Woord van GOD, als de eenige maatſtaf van Godgeleerde Waarheid.

Aan deezen trapswyzen voortgang was LUTHER zyn op- en voortgang verſchuldigd. Zyne Toehoorders werden in den aanvange niet geërgerd door eenige Stelling al te zeer aanhortende tegen oude vooroordeelen en heerſchende gevoelens. Zy vonden zich ongemerkt geleid van de eene Leer tot de andere; en hun geloof en overtuiging hielden, om zo te ſpreeken, een gelyken tred met 's Leeraars ontdekkingen. Zodanig was het wys beleid van LUTHER, 't geen zeker veel hielp tot de voortplanting zyner Leerbegrippen: doch 'er waren, ongetwyfeld, verſcheide andere veelbeduidende oorzaaken, die men in de tydsömſtandigheden te zoeken hebbe, en alle gelukkig zamenſpanden om het werk der Hervorminge ſpoedigen opgang te doen neémen; en welke of niet beſtonden, of met geene genoegzaame kragt wrogten, in de dagen van WALDUS, WICKLIFF en HUSS (*), wier vroegere poogingen ter Kerkhervorminge vrugtloos waren afgeloopen, ſchoon men niet konne ontkennen dat eenige zaaden, toen geſtrooid, zo veel laater rypten.

Dr. ROBERTSON heeft, met de keurigheid hem eigen, uitgeweld over deeze oorzaaken; als de langduurige en ſchandlyke Scheuring, welke de Kerk verdeelde in de XIVde Eeuw; de verfoeijenswaardige Pausſchappen van ALEXANDER DEN VI en JULIUS DEN II; het zedenloos en ongebonden leeven der Geestlyken; de gereedheid en gemaklykheid met welke zy zondvergiffenis bekwamen, bovenal in *Duitschland*, waar zy een groot deel der eigendommen aan zich getrokken hadden; de groote perſoneele Vrydommen der Geestlyken; de Indragten welke zy maakten op het Regtsgebied der Leeken; de ſchriklyke uitwerkzels der Kerklyke Straffeffeningen; de kunſtenaaryen der Geestlyken om zich van hunne Aanmaatigingen te verzekeren; het invoeren van meest vreem-

(*) In de XII, XIV, en XVde Eeuw.

king om allen Burgerlyk Beſtuur het onderſt boven te keeren.

Tot deezen tyd toe hadt geen Vorst de Gevoelens van LUTHER omhelsd; geene verandering in de vastgeſtelde wyze van den Kerkdienst was 'er ingevoerd; geen indragt, hoe genaamd, hadt men gemaakt op de bezittingen of het regtsgebied der Geestlyken; en in 't geſchil, ſchoon met groote hitte van wederzyden gevoerd, hadt men geene andere wapenen gebruikt dan woorden en geſchriften. Maar 's Volks eerbied voor de oude Leer- en Inſtellingen was geſchrankt. Uit alle Oorden des Ryks kwamen de Studenten na *Wittenberg*, en zoogen, onder LUTHER zelve, MELANCTHON, CAROLOSTADIUS, en andere uitmuntende Leeraars, Gevoelens in, welke zy niet nalieten te verbreiden, als zy na huis keerden.

LUTHER, ſchoon volmaakt een vreemdeling in de grondregelen van Menschlyke Wysheid, werd natuurlyk, door de wyze op welke hy zyne ontdekkingen deedt, geleid om zyne werkzaamheden voort te zetten op eene wyze, die meer tot derzelver bevordering deedt, dan of ieder ſtap ware afgemeeten geweest door de regelen der kunſtigſte Staatkunde.

Toen hy zich eerst tegen TETZEL verzette, was hy verre van die Hervorming te bedoelen, welke hy naderhand daarſtelde, en hy zou van ſchrik terug gedeinsd hebben op de gedagte van dat geen, over welks volbrenging hy zich naderhand beroemde. De kennis der waarheid beſtraalde zynen geest niet op éénmaal, door eene byzondere verlichting; hy verkreeg dezelve door overdenken en vlytige beoefening; hy vorderde gevolglyk trapswyze. Om de buitenſpoorige Stellingen, de Aflaaten betreffende, tegen te gaan, moest hy de waare oorzaaken van onze Aanneemlykheid by GOD onderzoeken. De kennis hier van ontdekte hem, trapswyze, de nutloosheid der Bedevaarten en Boetedoeningen; de ydelheid van te vertrouwen op de voor- of tusſchenſpraak der Heiligen; de Godloosheid van dezelve te dienen; de misbruiken van de Oorbiegt; en het hersſenſchimmig beſtaan des Vagevuurs.

De ontdekking van zo veele dwaalingen leidde hem vervolgens op om het Character na te gaan van de Geestlykheid die dezelve leeraarde; hun verbaazende Rykdom, de ſtrenge verpligting tot een ongehuwd leeven, met de ondraaglyke geſtrengheid der Monnikengeloften, kwa-

kwamen hem voor, de groote bronnen te weezen van het bederf der Geestlykheid. —— Van hier hadt hy ſlegts éénen ſtap te doen om den Godlyken oorſprong der Pausſyke Magt, welke ten ſteunzel van zo veele dwaalingen ſtrekte, in twyfel te trekken; de uitſlag van dit alles was, dat hy's Pauſen Onfeilbaarheid verzaakte, en tevens allen menschlyk gezag hoe genaamd, en zich beriep op het Woord van GOD, als de eenige maatſtaf van Godgeleerde Waarheid.

Aan deezen trapswyzen voortgang was LUTHER zyn op- en voortgang verſchuldigd. Zyne Toehoorders werden in den aanvange niet geërgerd door eenige Stelling al te zeer aanhortende tegen oude vooroordeelen en heerſchende gevoelens. Zy vonden zich ongemerkt geleid van de eene Leer tot de andere; en hun geloof en overtuiging hielden, om zo te ſpreeken, een gelyken tred met 's Leeraars ontdekkingen. Zodanig was het wys beleid van LUTHER, 't geen zeker veel hielp tot de voortplanting zyner Leerbegrippen: doch 'er waren, ongetwyfeld, verſcheide andere veelbeduidende oorzaaken, die men in de tydsömſtandigheden te zoeken hebbe, en alle gelukkig zamenſpanden om het werk der Hervorminge ſpoedigen opgang te doen neémen; en welke of niet beſtonden, of met geene genoegzaame kragt wrogten, in de dagen van WALDUS, WICKLIFF en HUSS (*), wier vroegere poogingen ter Kerkhervorminge vrugtloos waren afgeloopen, ſchoon men niet konne ontkennen dat eenige zaaden, toen geſtrooid, zo veel laater rypten.

Dr. ROBERTSON heeft, met de keurigheid hem eigen, uitgeweid over deeze oorzaaken; als de langduurige en ſchandlyke Scheuring, welke de Kerk verdeelde in de XIVde Eeuw; de verfoeijenswaardige Pausſchappen van ALEXANDER DEN VI en JULIUS DEN II; het zedenloos en ongebonden leeven der Geestlyken; de gereedheid en gemaklykheid met welke zy zondvergiffenis bekwamen, bovenal in *Duitschland*, waar zy een groot deel der eigendommen aan zich getrokken hadden; de groote perſoneele Vrydommen der Geestlyken; de Indragten welke zy maakten op het Regtsgebied der Leeken; de ſchriklyke uitwerkzels der Kerklyke Straffeſeningen; de kunſtenaaryen der Geestlyken om zich van hunne Aanmaatigingen te verzekeren; het invoeren van meest vreem-

(*) In de XII, XIV, en XVde Eeuw.

vreemde Kerklyken in *Duitschland;* de vrugtoosheid der middelen om 's Pausen magt te beteugelen; de Baatzugt van het *Roomsche* Hof, 't welk den Rykdom van alle andere Landen inslokte (*).

Op den Ryksdag te *Worms*, in den Jaare 1521 gehouden, werd LUTHER gedagvaard. 's Pausen Afgezant wilde hem onmiddelyk als een onverbeterlyk Ketter veroordeeld hebben; doch in dien voorslag wilde de Ryksdag niet bewilligen. Keizer CAREL DE V zondt hem een Vrygeleide, en vernieuwde teffens zyne beloften van beveiliging tegen allen geweld. —— LUTHER twyfelde geen oogenblik om aan dit opontbod te gehoorzaamen; hy toog na *Worms*, vergezeld van den Herald, of Wapendraager, die hem den Brief van 't Vrygeleide des Keizers gebragt hadt; terwyl op zyne reis het lot van JOHAN HUSS, in dezelfde omstandigheden, voele zyner Vrienden voor den geest zweefde; wiens Vrygeleide trouwlooslyk geschonden werd. Met deeze vreeze vervuld, en een dergelyk lot dugtende, *baden zy* LUTHER, op het ernstigst, het zelfde gevaar niet roekloos in den mond te loopen. Maar zyn kloekmoedige geest was verre verheven boven die vervaard- en moedloosmaakingen; hy stopte hun den mond met het zeggen: „ Ik ben wettig opgeroepen om in die Stad te verschy-
„ nen;

(*) De Heer ROBERTSON, dit alles uitgewerkt opgegeeven hebbende in zyne *Historie der Regeering van Keizer* CAREL DEN V, III D. bl. 158 — 180, zegt ten slot: „ Zodanig waren „ de bedorven Zeden, de uitspoorige Rykdommen, Magt en „ Voorregten, der Geestlykheid vóór de Hervorming; zodanig „ het drukkend geweld der Heerschappy over de Christen-„ Wereld gevoerd; en zodanig het denkbeeld, 't welk men „ zich in het begin der Zestiende Eeuwe van hun maakte." —— Hy voegt 'er by; en dit vermeerdert het gezag zyner aanduidingen grootlyks: „ Ik heb deeze schets geenzins ge-„ trokken uit de Twistschryvers van die tyden, die in het he-„ vige hunner verschillen verdagt gehouden kunnen worden „ van de dwaalingen vergroot te hebben der Kerke, welker „ ondergang zy bedoelden, of de ondeugden van hun, die het „ bestuur over die Kerk hadden. Ik heb het opgemaakt uit „ de Registers en Vertoogen zelfs der Ryksvergaderingen, „ waar in men eene koele optelling vindt der Bezwaarenisen, „ onder welke het Keizerryk zugtte, en van welke het zogt „ ontheven te worden."

„ nen; ik zal 'er in den naam des Heeren heentrek-
„ ken, al waren 'er zo veele Duivels in die Stad als 'er
„ pannen op de daken zyn, en deezen het op my gemunt
„ hadden!"

De bejegening, die LUTHER te *Worms* ontmoette, mogt men eene ryklyke belooning heeten voor al zynen arbeid, indien trots, ydele eerzugt, en bejag van toejuiching, de dryfveeren zyner daaden geweest waren. Grootere Volksdrommen vergaderden om hem te zien dan zamenſchoolden by 's Keizers openbaare Intrede. Het Huis zyns verblyfs was dag aan dag opgevuld met Prinſen en Lieden van den eerſten Rang; hy werd ontmoet met al het ontzag en den eerbied, welke men kan betoonen aan de zodanigen, die het vermogen bezitten om het verſtand en de gevoelens van anderen te beſtuuren.

Voor de Ryksvergadering verſchynende, gedroeg hy zich op eene zeer voeglyke wyze; doch betoonde niet min vastheids van geest. Gereedlyk erkende hy eene overmaat van drift en bitterheid in zyne Schriften; maar hy weigerde zyne Gevoelens te herroepen, ten ware men hem van derzelver valschheid overtuigde, of toe te ſtemmen dat ze onderzogt werden naar eenigen anderen regel dan het *Woord van* GOD.

Bedreigingen en Smeekingen alle even vrugtloos aangewend zynde, ſtelden eenige Geestlyken voor, het voetſpoor te volgen der Kerkvergaderinge van *Conſtans*, en de Kerk op éénmaal te verloſſen van eene zo verderflyke Kettery, door den Dood van den Invoerder, die thans in hunne magt was. Maar noch de Keizer, noch de voornaamſte Leden van den Ryksdag, wilden deeze tweede ſchennis van de openbaare Trouwe gedoogen; en men liet LUTHER heenentrekken. —— Kort daarop vaardigde de Ryksdag een Edict uit, LUTHER, als een hardnekkig en uitgebannen Misdaadiger, beroovende van alle zyne voorregten als een Onderdaan des Ryks; verbiedende alle Ryksvorſten dien Man, in beſcherming te neemen; en eiſchende, dat zy allen, naa het eindigen van het verleende Vrygeleide, zouden zamenſpannen om hem wel zeker te vatten.

Behalven andere medewerkende oorzaaken, werd dit ſtrenge Beſluit der Ryksvergaderinge kragtloos gemaakt door een voorzigtigen maatregel des Keurvorsts van *Saxen*. Toen LUTHER, op zyne t'huisreize, door *Altenſtein*, in

Thu-

Thuringen, trok, kwamen eenige gemaskerde Mannen te paard ſchielyk uit een bosch te voorſchyn, omringden zyn Reisgezelſchap, en voerden hem, naa die met hem waren te hebben laaten heenengaan, na *Wartburg*, een ſterk Kasteel, niet wyd van daar gelegen. De Keurvorst hadt beſchikt, dat hy daar op alles, wat hem aangenaam kon weezen, zou onthaald worden. Maar de plaats zyner verſchuilinge werd zorgvuldig bedekt gehouden, tot dat het geweld des tegen hem woedenden ſtorms begon af te neemen, by eene verandering in den Staatkundigen toeſtand van *Europa*. —— In deeze eenzaamheid, waarin hy zich negen maanden onthieldt, en welke hy dikwyls zyn *Patmos* noemde, naar den naam des Eilands waar op Apostel JOANNES gebannen was, betoonde hy zyn gewoonen vlyt en wakkerheid in het verdedigen zyner Gevoelens; verſcheide Stukjes in 't licht geevende, welke den geest zyner Aanhangeren opwakkerden, die aan het flaauwen geſlaagen was wegens het ſchielyk verdwynen van hunnen Voorganger.

Inmiddels verkreegen zyne Gevoelens meer en meer opgangs in bykans alle Steden van *Saxen*. De *Augustynen* van *Wittenberg* waagden, met goedkeuring van de Univerſiteit, den eerſten ſtap om eenige verandering te maaken in den openbaaren Eerdienst, door de byzondere Misſen af te ſchaffen, door den Drinkbeker, zo wel als het Brood, aan de Leken te geeven, by de viering des Nagtmaals.

Twee gevallen, nogthans, ontſtonden 'er, die onoverkomelyke hinderpaalen ſcheenen te zullen ſtellen aan den voortgang van LUTHER's hervormende Begrippen in de twee magtigſte Ryken van *Europa*. De eene was het ſtaatlyk Beſluit der Univerſiteit van *Parys*, de Gevoelens van LUTHER veroordeelende. —— De andere was het Antwoord, geſchreeven op zyn Boek over de *Babyloniſche Gevangenis*, door HENDRIK DEN VIII, Koning van *Engeland*; getyteld: *Verhandeling over de Zeven Sacramenten*. Dit Werk was niet geheel verſtooken van vernuft en ſcherpzinnigheid; dan werd hetzelve, door de vleiery zyner Hovelingen, opgehemeld als een Werk van zulk eene bewonderenswaardige Weetenſchap en Geleerdheid, dat het den Koninglyken Schryvet zo verre verhief in Verdienſten boven andere Schryvers, als hy hun in Rang te boven ging. De Paus ſprak van dit Werk dee

Ka-

Konings alsof het by Ingeevinge geschreeven ware, en schonk den Schryver den Tytel van *Verdediger des Geloofs.*

(*'t Vervolg en Slot hierna.*)

PROEFONDERVINDELYKE OVERTUIGING VAN DER MENSCHEN GELYKHEID.

Men vindt van die hardknoestige Verstanden, die voor geene overtuiging vatbaar schynen, uit beginzelen der Rede, of nog hooger, afgeleid; men kan 'er niet mede te recht, dan soms met *Daadzaaken;* aan de Ondervinding, die onwraakbaare Leermeesteresse, zullen zy by wylen het oor leenen. Dit kragtig middel heeft deezer dagen myn Buurman DIFFICILIS van de thans aangenoomene Leerstelling, de *Gelykheid der Menschen*, overtuigd. De Betoogingen der Hoogleeraaren CRAS en BROWN, die by TEYLER's Godgeleerd Genootschap den Gouden en Zilveren Eerprys streeken, noch de naagekomene en met zo veel gretigheids door onze Landgenooten ontvangene Verhandeling van den Burger PIETER PAULUS, over dat gewigtig Onderwerp, noch zo veele andere mindere Geschriften over hetzelve, haalden hem over.

Deezer dagen kwam hy, naar gewoonte, een Buurpraatje houden, en deedt gulhartig Bekentenis van zyne Overtuiging deezes door hem lang betwisten of betwyfelden Leerstuks. —— Ik stond des verwonderd, en vroeg de reden van zyne Bekeering. —— Zyn Antwoord was: „ Wie kan de Ondervinding tegenspreeken; de jongste „ Verkiezing van Municipaalen, in onze Stad ******* „ heeft my des ten vollen overtuigd!" —— Hy haalde daarop de Naamlyst voor den dag, en maakte zyne Bedenkingen over de gekoozene Persoonen; dezelve besluitende met eene herhaalde Betuiging zyner volkomene Bekeering tot de eertyds door hem gewraakte Leerstelling.

Of zyne Bekeering volkomen, en zyne Belydenis opregt, zy, zal zyn volgend gedrag moeten uitwyzen. Een trek in zyn gelaad deedt my iets ergs denken; doch, zo lang ik geene blyken van het tegendeel verneem, zal ik DIFFICILIS voor een Bekeerling houden.

CHARACTERSCHETZEN UIT HET DAADLYK LEVEN.

(Naar het Engelsch.)

Onder alle de Characters, welke ik heb mogen ontmoeten, en leeren kennen, weet ik 'er geene, over 't algemeen, zo verkeerd begreepen als die van MODESTUS en AMBIO.

Deeze twee jonge Heeren zyn, van hunne kindschheid af, de naauwst verknogte Boezemvrienden geweest; en van dien tyd heeft men, met regt, opgemerkt, dat zy, in geaartheid en bekwaamheid, als 't ware Tegenbeelden van elkander opleverden. Doch, schoon het waarheid is, dat hunne Characters zo wyd van elkander verschillen, kan ik geenzins het algemeen gevoelen onderschryven, 't welk den prys der meerderheid afstaat aan den laatstgemelden, en den diepdenkenden MODESTUS aanmerkt als enkel geschikt om zynen meer vorderenden en vluggen Vriend te meer te doen afsteeken. Ten minsten hou ik my verzekerd, dat, indien men moet erkennen, dat AMBIO erkend moet worden de bevalligste *Knaap te weezen* onder de Coquettes en Beuzelaars aan de Theetafel, MODESTUS niet min zeker een aanmerklyk figuur zal maaken in zyn Beroep, en dat de Geneeskunde haare verpligtingen aan MODESTUS zal erkennen, wanneer de naam van AMBIO by de Regtsgeleerden lang vergeeten is; en twyfel ik niet in het minste, dat, wanneer, ten eenigen dage, de Gedenkboeken der Weldaadigheid zullen geopend, en de beweegredenen der daaden aan ons oog blootgelegd, worden, de eerstgemelde bevonden zal worden het warmst en gevoeligst hart omgedraagen te hebben; schoon ik geloof, dat 'er heden naauwlyks iemand hunner Bekenden is, die vermoedt zulks het geval te weezen.

Wat my betreft, ik was niet in kennis geraakt met deeze twee jonge Heeren, of ik vermoedde, uit hunne Gelaatstrekken, uit hunne houding en voorkomen, —— met één woord, uit hunne geheele Physiognomy, dat het Menschdom zich in de Characters deezer twee Vrienden elendig bedroog. Ik besloot, derhalven, om, langs deezen my aangeboden draad, in hunne boezems neder te daalen, en, door, zo veel my mogelyk was, kennis te krygen van hun Gedrag en Geschiedenis, myne vooraf opgemaakte beschiegelingen te versterken, of dezelve overhoop te zien werpen.

Een zeer gemeenzaame verkeering, en daar uit geboore kennis, heeft my overtuigd, dat myne Physiognomykunde my niet bedroog. Ik zal hier hunne Portraiten in volle grootte ophangen, naa vooraf aangemerkt te hebben, dat zy beiden van die jaaren zyn, wanneer de tederste drift in elk leevensbelang

deel

deel krygt, en door het geheele Character werkt. Ik heb hun derhalven met zulke kleuren geſchilderd, als of ik ze beſtemd had, om, in miniatuur overgebragt, in de brazeletten van het ſchoone Voorwerp hunner liefde te praalen.

MODESTUS is een Man van vernuft en gevoel; doch hem kleeft eene beſchroomdheid aan, welke hem belet zich voordeelig by de Sexe te vertoonen, of in het gezelſchap van Perſoonen, die hy niet door en door kent. In de daad, zo groot is zyne ſchuwheid, en zyne onbekwaamheid om zich eenigzins voor te doen, zelfs by lieden, welke hy de grootſte hoogachting toedraagt, dat het voor hun niet gemaklyk valt eenigzins met hem gemeenzaam te worden, dan als zy hem raadpleegen over iets, zyn zaak als Geneesheer raakende. Schoon hy, ten zelfden tyde, eene ziel omdraagt, vatbaar voor de warmſte en beſtendigſte verbintenisſe —— dit kunnen zyne Vrienden en Bloedverwanten getuigen.

AMBIO, in tegendeel, (ſchoon een Man van verſtand) bezit noch de ſcherpzinnigheid, noch de bondigheid, van zyn Vriend; nogthans is hy, door eene gelukkige ſtoutheid, en vrolykheid van geest, in ſtaat om in een gezelſchap veel meer te *ſchitteren*; misſchien zou het woord *flikkeren* hier beter gevoegd hebben, en deeze Charactertrek juister uitgedrukt; want, in de daad, hy bezit meest veel vertoons maakende uiterlykheden.

AMBIO's gevoelens vlotten op de oppervlakte van zyne harsſenen van waar zy altoos gereed zyn in leevendige ſtroomen van figuurlyke ſpreekwyzen af te vloeijen; terwyl die zyns Mededingers uit de warme bron zyns harten voortkomen, 't welk doorgaans te vol is om eenen onbelemmerden uitgang te vinden. Moesten zy, egter, hunne gedagten het papier aanbeveelen, dan zou men AMBIO zo verre den minſten vinden in de weezenlyke bevalligheden van eenig opſtel, als hy de meerderheid heeft in de kunst der verkeeringe. De gevoelens van MODESTUS zouden den echten ſtempel draagen van oorſprongelykheid; terwyl die zyns Vriends de kentekens toonden van ontleening.

De verbintenisſen van AMBIO worden vaardig aangegaan, en zyn opregt zo lang zy duuren; doch zy gaan niet diep, noch ſchieten een duurzaamen wortel in zyn hart. Men mag, in de daad, zeggen: dat ze veeleer zyne verbeelding treffen, dan zyn gevoel raaken. En, niettegenſtaande zyne lang ſtandhoudende vriendſchap met het Character 't geen ik tegen hem overſtel, ben ik verzekerd, dat, aan zynen kant, de verknogtheid enkel lydelyk is, en dat de vereeniging alleen hare vastheid ontleent van de ſtandvastige genegenheid van MODESTUS.

Beiden worden zy, ten aanziene van de Wereld, erkend Mannen van verſtand en braafheid te weezen. Maar MODESTUS

is een Man van Eer, door gevoel en uit beginzels; doch AMBIO uit navolging en hoogmoed.

De eerstgemelde is vatbaar voor de tederſte en kieschſte indrukken van Liefde; de laatstgenoemde laat zich gevangen neemen door elke welgevormde geſtalte, en elk ſchoon gelaat 't welk hy ziet; en, indien deeze vergezeld gaan met den *naam* van zedelyke uitmuntendheid, en beminnelyke hoedanigheden, komt zyne Eerzugt de Geeſtdryvery zyner verbeeldinge te hulpe, en hy wordt onmiddelyk door de romaneskſte drift aangevuurd —— en in dien verrukten toeſtand zal hy blyven, tot dat afweezigheid, of het geſlaagen oog op eene nieuwe en ſchoone Coquette, de betovering doet verdwynen.

Veronderſtel deezen Man eenige weinige maanden zyn verblyf houdende op een klein Landdorp, waar zich ſlegts twee of drie beminnelyke Juffrouwen bevinden, hy zal gevaar loopen van ſmoorlyk verliefd te worden op de *meestgeroemde* van deeze Schoonheden. En niets zou in ſtaat weezen om hem tot zichzelven te brengen, dan hem terug te zenden na eenige vrolyke en volkryke Stad, waar de verwarringen, uit de verſcheidenheid gebooren, hem ontſlaan van de *ketenen eener* onverdeelde verknogtheid.

Beide de ons hier voorkomende Characters hebben een inmengzel van Trotsheid; want men hebbe wel in agt te neemen, dat *Trotsheid* en *Beſchroomdheid* geenzins met elkander onbeſtaanbaar zyn —— de eerſte is eene verkreegene aandoening der ziele, de laatſte eene natuurlyke geſteltenis onzer dierlyke geesten.

De bronnen, uit welken hun beider Trots opwelt, zyn, nogthans, zeer wyd verſchillende; die van MONESTUS ontſtaat uit de romaneske tederheid zyner ziele en de hette zyner verbeeldinge, die hem doen hoopen wat hy wenscht. Het zou, m ſchien, de klaarheid der taale vermeerderen, indien deeze Zielsgeſteltenis zich door eene zagtere benaaming dan *Trots* liet onderſcheiden. —— De Trots van AMBIO is rechtſtreeks, en zonder eenig inmengzel; een Trots ontſtaande uit een verheven gevoelen van zyne eigene volmaaktheden en verdienſten.

De een is, tot geestdryvens toe, gereed om te gelooven, dat een gunſtige Geboorteſtar meer geluks voor hem beſchooren heeft, dan hy ooit durft hoopen te verdienen; terwyl de ander zich verbeeldt, dat zyne verdienſten hem verzekeren van alles wat zyne uitgebreidſte begeerten kunnen verlangen.

Beide deeze Minnaars zyn, ten deezen ſtonde, verliefd geworden op het zelfde Voorwerp. Eene ſchets van haar geheele Character zal het zeer ligt te raaden maken, wie van beiden waarſchynlyk in zyn voeleg zal ſlaagen.

Mi-

MIRANDA is eene ryzige en fraaije Vrouw, met ſterke, ſchoon geen groote of manlyke, trekken; zy heeft een ſchoone neus, een paar zwarte flikkerende oogen, met vuur ſtraalende van onder welgeregelde donker-kaſtanjebruine wenkbraauwen; haar kleur is een bevallig mengzel van rood en helder bruin. Met eene groote maate van kieschheid en eenige deftigheid in haar voorkomen, vindt zy grooten ſmaak in leevendigheid, en ſpreidt niet weinig ten toon, dat zy gaarne zou aangezien worden als geſteld op vernuft, verſtand en geleerdheid. Zy heeft, in de daad, van de natuur een aandeel ontvangen van 't geen men doorgaans *kloek verſtand* noemt (ſchoon dit niet weinig wordt tegengewerkt door den overheerſchenden invloed van zekere vrouwlyke zwakheden, de trek tot vleiery en vermaak); zy heeft, van haare kindsheid af, ſmaak gehad om haare ziel te beſchaaven, ſchoon deeze ongelukkig niet ſterk genoeg was om door de vooroordeelen eener ſlegte opvoedinge heen te breeken, en wederſtand te bieden aan de verleidingen om te voldoen aan haar trots, welke plaatzen van openbaar vermaak met eene zo kwistige hand aanbieden.

MIRANDA is, overzulks, veeleer eene Minnaares, dan eene Beoordeelaarſter van Vernuft en Geleerdheid, en zal zich, door het uitwendig vertoon van verſtandlyke meerderheid, zo ligt laaten verlokken, als het aartig leevendig Kostſchool-Meisje door de aangenoome Star, of eenig ander ſchitterend Eereteken, van eenen *Ierſchen* Gelukzoeker. Zy zou, in de daad, gelyk de Vrouw van zeker groot Regtsgeleerden (*), gereedlyk een Baron laaten vaaren voor een Man van vernuft, ſchoon zy, gelyk deeze, niet onwaarſchynlyk in de keuze van een Man zou mistasten.

Naar alle menschlyke waarſchynlykheid, zal MIRANDA, derhalven, de volmaaktheden van MODESTUS over 't hoofd zien, en altoos blind zyn voor de liefdedrift van een Man, die, niet onwaarſchynlyk binnen minder dan zes maanden, het ſlachtoffer zal weezen zyner teleurſtellinge; terwyl AMBIO, aan wien zy haare hand en genegenheid zal ſchenken, binnen veel korter tyd, ongevoelig zal worden voor de aan hem betoonde voorkeuze, en met verveelende onverſchilligheid zich afwenden

(*) Deeze Heer (hoe vreemd het moge luiden) kreeg zyne Vrouw door zyne bekoonde bekwaamheid in zyn Beroep. Zy vondt zich dermaate getroffen en bekoord door de welſprekendheid, met welke hy, in haare tegenwoordigheid, eene zaak bepleitte, dat zy onmiddelyk eenen Edelman, die ſterk na haare hand dong, afſloeg. „En zo," voegde deeze haar ſchampêr te gemoet, „zult gy dan een *Baron* afſlaan om de „Vrouw van een *Pleiter* te worden?" —— Zy antwoordde, met veel ſcherpheids: „Ja, myn Heer! alles offer ik op om een Man van „Stand te hebben!"

den van bekoorlykheden, welker bezit in zyne oogen alle aanvalligheid doet verdwynen.

Zo veel meer beduidend en vermeesterend zyn, in de oogen van maar al te veele der Sexe, de ſchitterende uitwendigheden, van leevendigheid en zelfsvertrouwen, dan alle de weezenlyke begaafdheden des verſtands; zo veel meer betekenen woordenrykheid en ſtoutheid, dan alle de kunstlooze zugten, uit de opregtſte toegenegenheid van hart opwellende.

Gelyk een Portraitſchilder, om zeer in 't oogloopende redenen, nooit in een huis verzogt wordt, om het bevallig beeld te maalen van eenig geliefd Kind, zonder een verlangen te voelen om de geheele Familie te ſchilderen, en te tragten, om, zonder agt te ſlaan op rimpels of zwakheid, of de kwynende oogen of misvormde gelaatstrekken, den geenen die hem te werk ſtelt te beduiden, dat alles met even veel bevalligheid, zich op zyn doek zou vertoonen, en dat de nakomelingſchap ook die Portraiten waardig zal keuren om door zyn penſeel bewaard te worden; zo voel ik, ſchoon om redenen misſchien zo tastbaar niet, de beelden gemaakt hebbende van MIRANDA en haare twee *Minnaaren*, een ſterk verlangen om daar nevens op te hangen het Portrait van Miſs DEBORAH AUTUMN, MIRANDA's ongehuwde Tante, in wier huis zy woont, en ik twyfel geen oogenblik, of de Schildery zal even zeer als de twee voorgaande bevallen —— ſchoon de eerſte trekken, die zich aan myn oog opdoen, een langwerpig mager aangezigt zyn, met hoog opſteekende kaakebeenen, overdekt met een geſchrompeld geel vel, een paar graauwe oogen, vry diep in 't hoofd gezonken, en eenige weinige gryze hairen, die op het voorhoofd uitſteeken.

Miſs DEBORAH AUTUMN is dan eene dier uitmuntende Characters, wier aandoenlykheid gemaatigd wordt door de onuitſpreekelykſte beſchaafdheid, zo dat men haar nooit op iets onwelvoegiyks zal betrappen, of haar tot eenige onmodiſche ontroeringen, zal zien vervallen; uitgenomen alleen by zodanige gelegenheden, waar zy *zelve* een meer byzonder belang heeft. Van fyne en kieſche aandoeningen, zal zy dikwyls ſpreeken met woorden van de welſpreekendſte bewondering; doch het valt gemaklyk te ontdekken, dat die aandoeningen, met geene andere dan de hier boven aangeduide uitzonderingen, geheel verzwolgen worden door het meer edel beginzel van Wysbegeerte.

In de daad, de kalmte en bedaardheid van haare ziele weet men niet dat ooit geſtoord zyn, of door de ongeſteldheden, of de tegenſpoeden, zelfs van haare naaste Bloedverwanten. Nimmer verveelde zy den ongelukkigen door onvoe-

voegelyke en dagelyks gebruikte afgefleetene troostredenen; noch, door hem in tyd van druk te bezoeken, bedroefde zy hem immer door de onvermydelyke vergelyking tusſchen zynen vervallen, en haaren bloeienden ſtand. Nimmer verveelde zy den Zieken door herhaalde bezoeken; noch ſtoorde zynen ſlaap door de angſtvallige zorgvuldigheid om aan denzelven de Geneesmiddelen in te geeven. Maar zy kweet zich van haaren pligt door 's morgens en 's avonds te laaten vraagen. Dit verzuimde zy niet by haare Bloedverwanten, met de liefddaadigſte onpartydigheid, of de Lyderesſe eene *Zuſter Philoſophe* of een Schoothondje was, of eene Bloedverwante met een Borſtkwaal zukkelde, of dat een Papegaai, van vederen ruſtende, ongeſteld was.

Maar over het doodbedde te hangen, met traanen van tedere deelneeming, en daar door den ſtervenden te meer ongereed maaken om dit leeven te verlaaten, door vriendſchapsbetooningen en betuigingen van leedweezen, dit was eene zwakheid, waaraan zy zich nimmer ſchuldig maakte, zints den tyd dat haar Vader aan zyne laatſte Ziekte lag, en zy reden hadt, om te vreezen, dat hy in zyn Uiterſten Wil gunſtiger zou beſchikken voor haaren Broeder dan voor haar.

De wysgeerige deftigheid van haar Character wordt egter gelenigd door eene byzondere oplettendheid op alle de bevalligheden der Kleedye, en alle de kunſtenaaryen, welke het hoofdwerk uitmaaken van de beſchikkingen der jeugdige Schoonheid. —— Met één woord, zy heeft den hoogſten eerbied voor het zagt en beminnelyk ſaiſoen des jeugdigen Leeftyds, en niets verwekt, op eene onfeilbaarder wyze, de edelmoedige drift en verontwaardiging van haar hart, dan de aanduiding, dat zy het eerwaardig tydperk des leevens bereikt heeft, waarin men ſtelt, dat wysheid en ondervinding de overhand bekomen hebben op de anderzins aangenaame los- en leevendigheid van den Lentetyd des leevens.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

De onverzadelyke moordenaar des menſchdoms, de zwarte Nyd, die niet zelden de maatſchaplyke rust verſtoort, die de banden der gezellige zamenleeving zo dikwils en zo ſchandelyk verbreekt, is voorzeker aan zich zelven verfoeilyk, ten hoogſten gehaat, affchuwlyk en ſtrafwaardig; verdienende, met het hoogſte recht, als een wreed gedrocht, uit het midden der menſchlyke gezelſchappen, en uit het groote huisgezin Gods, verbannen te worden. De rustverſtoorende afgunst en de bittere nyd zyn gewis de haatelykſte voorwerpen voor den

vreemde Kerklyken in *Duitschland;* de vrugtdoosheid der middelen om 's Pauſen magt te beteugelen; de Baatzugt van het *Roomſche* Hof, 't welk den Rykdom van alle andere Landen inſlokte (*).

Op den Ryksdag te *Worms*, in den Jaare 1521 gehouden, werd LUTHER gedagvaard. 's Pauſen Afgezant wilde hem onmiddelyk als een onverbeterlyk Ketter veroordeeld hebben; doch in dien voorſlag wilde de Ryksdag niet bewilligen. Keizer CAREL DE V zondt hem een Vrygeleide, en vernieuwde teffens zyne beloften van beveiliging tegen allen geweld. —— LUTHER twyfelde geen oogenblik om aan dit opontbod te gehoorzaamen; hy toog na *Worms*, vergezeld van den Herald, of Wapendraager, die hem den Brief van 't Vrygeleide des Keizers gebragt hadt; terwyl op zyne reis het lot van JOHAN HUSS, in dezelfde omſtandigheden, veele zyner Vrienden voor den geeſt zweefde; wiens Vrygeleide trouwloosly geſchonden werd. Met deeze vreeze vervuld, en een dergelyk lot dugtende, *baden zy* LUTHER, op het ernſtigst, het zelfde gevaar niet roekloos in den mond te loopen. Maar zyn kloekmoedige geest was verre verheven boven die vervaard- en moedloosmaakingen; hy ſtopte hun den mond met het zeggen: „ Ik ben wettig opgeroepen om in die Stad te verſchy-

„ nen;

(*) De Heer ROBERTSON, dit alles uitgewerkt opgegeeven hebbende in zyne *Historie der Regeering van Keizer* CAREL DEN V, III D. bl. 158 — 180, zegt ten ſlot: „ Zodanig waren „ de bedorven Zeden, de uitſpoorige Rykdommen, Magt en „ Voorregten, der Geeſtlykheid vóór de Hervorming; zodanig „ het drukkend geweld dier Heerſchappy over de Christen-„ Wereld gevoerd; en zodanig het denkbeeld, 't welk men „ zich in het begin der Zestiende Eeuwe van hun maakte." —— Hy voegt 'er by; en dit vermeerdert het gezag zyner aanduidingen grootlyks: „ Ik heb deeze ſchets geenzins ge-„ trokken uit de Twistſchryvers van die tyden, die in het he-„ vige hunner verſchillen verdagt gehouden kunnen worden „ van de dwaalingen vergroot te hebben der Kerke, welker „ ondergang zy bedoelden, of de ondeugden van hun, die het „ beſtuur over die Kerk hadden. Ik heb het opgemaakt uit „ de Registers en Vertoogen zelfs der Ryksvergaderingen, „ waar in men eene koele optelling vindt der Bezwaarenisſen, „ onder welke het Keizerryk zugtte, en van welke het zogt „ ontheven te worden."

van veele haatlyke daaden, en eene oorzaak van allerleie elende en ongeluk wordt, en zo dikwils verderflyke onëenigheid, bitteren haat, ſchreeuwende ongerechtigheid, en de ſnoodſte vervolgingen, onder het menschdom voortbrengt, en berokkent.

Een waar menſchenvriend laat zich door den vuilen Nyd niet bezielen, zoekt een heerſcher over zyn eigen hart te blyven, en veröorlooft zich niet aan zyne onderſcheidene gemoedsbeweegingen eenige ongeregeldheden in te willigen. Verban dan, myn natuurgenoot! al 't geen naar afgunst en nyd maar eenigzins zoude kunnen zweemen. —— Laat het boven alles beſtendig uw lust en vergenoegen zyn, dat het uwen naasten welgaat. Deel in zyne vreugde by zyn voorſpoed, verzacht zyne onſpoeden, en draag met hem in zyn ongeluk. Gevoel ernſtig wat het heet, zich in den welſtand van den naasten hartlyk te verblyden, en houd het daarvoor, dat gy u niet eerder gelukkig rekenen moogt vóór dat gy het uwe gedaan hebt om het geluk van uwen medemensch te bevorderen.

Mogt dit altyd het poogen aller bewooneren der aarde, mogt dit het heerſchend ſtreeven van Neêrlands Ingezetenen, voorſt in deeze dagen, zyn, daar men Heil en Broederſchap zoekt, voor eeuwig ware de helſche Nyd gebannen.

BEDENKINGEN OVER DE GELYKHEID, VRYMAGTIGHEID EN OPPERMAGT.

GELYKHEID kan geenszins beteekenen dat alle menſchen in alle opzichten volmaakt *gelyk* zyn. Iemand mogt zeggen: dat is eene gemeene aanmerking; dat weet elk. Maar hoort en ziet gy dan niet, dat zeer veele van onze medeburgers zoo ſpreeken en handelen, als of alle menſchen, in alle opzichten, zoo volmaakt *gelyk* waren, dat deeze *Gelykheid* aan geene uitzonderingen onderworpen ware? —— Waarom, vraagen de Vrouwen, zyn wy ook geene Stemgerechtigden? Waarom ook geene Leden van den Raad en van de Regeering? Hebben de Mannen meer verſtand en bekwaamheden voor den Burgerſtaat dan de Vrouwen? Wat beelden zich die langöoren wel in? Hebben zy dan nooit gehoord van de Amazonen? Weeten zy niet dat het hoofd van alle Ruſſen eene Catharina is? En zyn zy alle de bekwaamheden van onze Wilhelmina vergeeten? — De Armen, zelfs die van de Burgery onderhouden of ondersteund worden, vraagen: Waarom mogen wy niet ſtemmen? En waarom worden wy ook niet tot de gewigtigſte Posten, of voordeeligſte Ampten en Bedieningen, geroepen? Zyn de Ryken alleen de bekwaamſte, de kundigſte, de verſtandigſte, de braafſte,

Burgers? Of zyn zy, in 't algemeen genomen, van de *vroegſte* tyden af, en door alle eeuwen heen, niet de onderdrukkers en opflokkers van hunne min gegoede medeburgers, de bedervers en verwoesters van het Land geweest? —— Deeze *Ongelykheid*, waar over dus de Vrouwen en mingegoeden klaagen, beweert men dat ook vierkant ſtrydig is met de *Vryheid*, waarvan men thans zoo veel ophefs en geſchreeuw maakt. Het is, zegt men, niet anders dan *Overheerſching* die de Vrouwen en mingegoeden dus in haare natuurlyke en eigendomlyke Rechten, in haare *Gelykheid* als Menſchen en Burgers, te kort doet en benadeelt. —— Toen onze Franſche Broeders ons de Vryheid hadden bezorgd, ſcheen men alles *gelyk* te willen maaken. De Wapens moesten uit de Kerken en Zerken, van de Huizen en Rytuigen; in geene Steden, vooral in geene Kerken, zou men meer begraven; buiten de Steden zou eene algemeene Begraafplaats zyn; geene Liveryen mogten meer gedragen worden, want de Knegt was zoo goed als zyn Heer. —— Dat men buiten de Steden, en vooral in geene Kerken, behoorde te begraven, is reeds overlang en meermaalen, ter bevorderinge of ter bewaaringe van de gezondheid, en dus ten beſte der Zamenleeving, aangeprееzen. Men weet dat het begraven *in Kerken de uitvinding* is van Bygeloovigheid en valſche Staatkunde, die elkanderen doorgaans ten dienſte ſtaan. Hadt men terſtond voor bekwaame Begraafplaatſen, vooral buiten de Steden, gezorgd, en dan het begraven in de Kerken verboden, het Volk zoude hier zoo weinig tegen gehad hebben, als tegen het vernietigen van galgen en raden, het geen terſtond geboden en ter uitvoering gebragt is. Dan de eene of andere ſpaak in het wiel geſtoken belemmert dit heilzaame werk, terwyl men drok bezig is de Wapenborden te removeeren en de Liveryrokken uit te ſchudden. Zoo yvert men voor de *Gelykheid*. Maar op dien voet voortgaande, moet men ook de byzondere Kleeding, die in ſommige Steden zeer belaglyk is, van de Kinderen en oude Mannen en Vrouwen, die in Wees- en Armhuizen onderhouden worden, voor Burgerkleederen verwiſſelen, om ze niet aan hun rokje te konnen kennen. Ja, om deeze ſoort van *Gelykheid* te bevorderen, mag men nog wel ordonneeren dat alle Burgers eene egaale kleeding dragen moeten. Ziet men kans om in onze geheele Republiek de leevenswyze der Broederen te *Steyſ* door te dringen, dan mag men die manier van leeven nog gebieden, om dus de *Gelykheid* nog al verder voort te zetten. Eindelyk zullen alle rangen, alle onderſcheidingen van ſtand en jaaren, en alle onderwerping, door deeze *Gelykheid* ve nietigd worden.

Maar als 'er geene onderſcheiding, geene onderwerping, geene ondergeſchiktheid, is, kan geene Maatſchappy beſtaan, veel minder gelukkig beſtaan. De bloote Reden leert, dat de Overheden of Beſtuurders, of hoe gy ze anders gelieft te noemen, meerder

in

in rang zyn dan de Burgers, of de overige leden der Maatſchappy; dat de Man het hoofd der Vrouwe is; dat de Ouders gezag hebben over de Kinderen, de Heeren of Meesters en Vrouwen over hunne Dienstboden; dat zelfs de Ryken, indien zy, naar hun vermogen, den Staat en de Behoeftigen ondersteunen, de achting der overige Burgers, vooral der Armen, waardig zyn; als ook, dat de Jongen eerbied moeten hebben voor de Ouden. Maar, daar de Menſchen, alleen als Menſchen beſchouwd, buiten eenige betrekking, in zoo verre aan elkanderen *gelyk* zyn, dat zy dezelfde menſchelyke Rechten hebben, mag de eene mensch den anderen mensch in geenerleie opzichten, hoe ook genaamd, benadeelen. De Beſtuurders mogen de Burgers alzoo min als de Burgers de Beſtuurders, in eenigerleie opzichten, te kort doen, of mishandelen. Niemand, wie hy ook zyn moge, mag aan eenen anderen doen, het geen hy ten zynen opzichte, en in het zelfde geval zynde, naar waarheid en rechtvaardigheid, zoude afkeuren. De perſoon, het ligchaam, het leeven, de goederen en alle rechtvaardige bezittingen, groot of klein, van den allergeringſten Burger moet, in eene welgeregelde Maatſchappy, zoo veilig en zeker zyn, als van den Allervanzienlykſten en Rykſten. In geval van verongelyking, moet den Armen even goed recht als den Ryken wedervaaren: geene aanneeminge des Perſoons moge hier immer plaats hebben. Zie daar de waare en eenige *Gelykheid*. Voor het overige blyven alle natuurlyke rechten en burgerlyke betrekkingen, die uit overeenkomst beſtaan, ongeſchonden, en alle de betreklyke plichten in zyn geheel. De Beſtuurders moeten wél regeeren, en het algemeene welzyn behartigen. De Burgers moeten hunne Beſtuurderen behoorlyke achting, getrouwheid en gehoorzaamheid, bewyzen. De Man moet zyne Vrouw liefhebben; de Vrouw moet haaren Man, als het hoofd des huisgezins, eerbiedigen. De Ouders moeten voor hunne Kinderen zorgen; de Kinders moeten hunne Ouderen eeren en gehoorzaam zyn. De Heeren of Meesters en Vrouwen moeten hunne Dienstboden billyk behandelen; de Dienstboden hunne Heeren en Vrouwen, in al wat recht en billyk is, onderdaanig zyn, en de Jongen moeten eerbied hebben voor de Ouden. De dus bepaalde *Gelykheid* kan alleen in eene Maatſchappy beſtaan, en beteugelt tevens de woeste en Land en Volk verdervende *Vryheid*. Wat zou het zyn als een iegelyk deedt wat hem behaagde, zonder zich met zyne betrekkingen, noch met het recht of de belangen van eenen anderen, te bemoeijen? Neen, het is noodzaaklyk de gerustheid en veiligheid der Maatſchappy te bevorderen, door eenige orde en eenige billyke regelen onderling te betrachten. *Het geen wy niet willen dat ons aangedaan worde*, men kan dit niet te veel herhaalen, *moeten wy ook niet doen aan anderen*. Meenen wy recht te hebben eene billyke behandeling van onze Medemen-

ſchen en Burgers te verwachten, dan erkennen wy ons *ook* verplicht te zyn anderen zoo te behandelen als wy gaarne behandeld zouden worden. Dit alles (vraagt het ſlechts uw geweeten) is de ſtem der Reden, en, erkennen wy het gezag der Gewyde Schriften, dan is dit alles onze onvermydbaare plicht, gelyk wy in dezelve allerwegen zien konnen.

De Mensch, in het afgetrokkene, als Mensch beſchouwd, ſtaat met zynen Natuurgenoot, met zyn Naasten, gelyk. De Mensch is het voortreflykſte Wezen, het heerlykſte Schepſel van God hier op aarde. Hy munt, vooral in verſtandelyke vermogens, zeer verre boven alle andere Schepſelen hier op aarde uit. Hy moet zich overeenkomſtig deezen zynen verhevenen ſtaat gedraagen, en van zyn naasten behandeld worden. Hy mag zynen naasten geen kwaad doen, niet mishandelen, niet onderdrukken, noch van zynen naasten, wie hy ook zyn moge, beledigd, mishandeld of onderdrukt worden. Recht en Gerechtigheid moeten zy onderling handhaaven. Zy mogen, in verſcheidene opzichten, ongelyk, zelfs zeer ongelyk, zyn; maar zy moeten elkanderen als Natuurgenooten, als Medemenſchen, als Schepzels van dezelfde ſoort, behandelen. God, de vrymagtige God, die met het zyne doen mag wat hy *wil*, *mag*, naar zyne oneindige wysheid, zyne gaven, goederen en voorrechten, zeer ongelyk onder de menſchen hebben uitgedeeld, zoo dat de menſchen daar door aan elkanderen zeer ongelyk zyn; de onderlinge billyke behandeling moet, desniettegenſtaande, onder hen plaats grypen. Vergelykt de ſchoonſte, de gezondſte, de ſterkſte, van ligchaam, by de mismaaktſte, zieklykſte en zwakſte; vergelykt de verſtandigſte, de ſchranderſte, de geoefendſte en kundigſte, by de dwaaſſe, domſte en onkundigſte; vergelykt de rykſte by de armſte; vergelykt de bekleeders der aanzienlykſte posten in den Burgerſtaat by den geringſten dagloonner, die den zwaarſten en laagſten arbeid voor een klein loon moet verrichten, en zy ſchynen geene Natuurgenooten, geene Wezens van dezelfde ſoort. Maar als Menſchen ſtaan zy alle op *gelyken* voet. Zy hebben alle dezelfde menſchelyke en burgerlyke Rechten. By deeze Rechten moeten zy elkanderen handhaaven: vooral is dit de post der Overheden; en, wanneer zy het tegendeel ondernemen, zyn zy hunne hooge waardigheid geheel onwaardig. De Overheden moeten de gemeene zaaken in acht neemen, zy moeten alles ten algemeenen nutte beſtuuren, maar zy mogen de Burgers niet overheeren. De Burgers moeten hunne Beſtuurders eerbied, getrouwheid en gehoorzaamheid, bewyzen. Zy mogen hunne bezwaaren, klagten en verzoeken, wel inleveren en voordragen, maar mogen geene geweldaadige middelen in het werk ſtellen ter bereiking hunner oogmerken; dat ware opſtand tegen de Overheid, en men mag geen kwaad doen op dat 'er goed uit voortkome. Indien geweld immer geoor-

loft

lofd is, kan het alleen in één geval zyn, naamlyk, ter zelfverdediging, om het ons aangedaane geweld af te keeren.

Dit zy genoeg gezegd aangaande de *Gelykheid*; laaten wy nu onze gedachten ook laaten gaan over de VRYMAGTIGHEID, of SOUVERAINITEIT.

Dit woord is veel gebezigd, en wordt nog zeer veel gebruikt, met toepaslinge op zoogenaamde Monarchen, Keizers, Koningen, Prinsen, Graaven en andere Overheids-Persoonen, ook wel ten opzichte van een Volk of Natie; maar, naar myn inzien, geheel en al ten onrechte, waarom 'er ook zeer veel misbruik van gemaakt is. Hy, die *vrymagtig* is, mag, zonder eenige bepaaling, alles doen wat hy wil. Maar, onder alle zelfstandige Wezens in het onbegrensde Al, is maar één éénig Wezen *vrymagtig*, en dat Wezen is GOD: alle andere zyn gesubordineerde of ondergeschikte Wezens.

Het eeuwig, onafhanglyk, Wezen, de eerste Oorzaak van al wat bestaat, kan geen zelfstandig Wezen beschouwen, dat zyn werk, zyn eigendom, niet zy. Hy heeft een volstrekt recht op al wat bestaat, en kan en mag dus naar zyn welgevallen daarmede handelen. God alleen mag met alles al doen wat hem behaagt. Hy is aan niemand eenige verantwoordinge verschuldigd, gelyk hy ook onder geene wet staat of staan kan, dewyl niemand boven hem is. Hy alleen is *vrymagtig*. Hy is in den hemel, en doet al wat hem, hem behaagt. Naar zyn welgevallen handelt hy met alle de bewooneren van hemel en aarde, zonder dat iemand zyne hand afslaan, of tot hem zeggen kan, wat doet gy?

De Schepter der *Vrymagtigheid* voegt ook eenigiyk en alleen in de hand van God. Het eeuwige Wezen kan niet anders dan volstrekt volmaakt zyn, om dat het, eeuwig zynde, onafhanglyk, oneindig, albevattend en onveranderlyk, is. Oneindige Wysheid kan niet faalen; volmaakte Rechtvaardigheid is onkreukbaar; vlekklooze Heiligheid kan geen zedelyk kwaad willen, noch werken; loutere Goedheid kan niets anders dan geluk en heil met haare afhangelingen bedoelen; de Volmaakte, en Onveranderlyke, kan zichzelven niet verlochenen. Dus God is volstrekt en alleen *vrymagtig*, hy kan en mag alles doen wat hem behaagt, maar hem behaagt niets, ja, uit hoofde van de volmaaktheid zyner Natuure, kan hem niets behaagen, dan het geen wys, rechtvaardig, heilig en goedertieren is. —— Maar wat zyt gy, ô Mensch! hoe voortreflyk een Schepsel gy ook zyn moogt, in vergelykinge van uwen Schepper! zeker minder dan niet, en ydelheid. Schaam u, ô Mensch! dat gy u den tytel, dien God alleen toebehoort, zoudt willen aanmaatigen.

Monarchen, Keizers, Koningen, Prinsen, Graaven en alle Overheids-Persoonen, welke tytels zy ook mogen dragen, zyn alle niet

niet meer dan Menſchen; zy zyn alle, zoo wel als *de* geringſte hunner medemenſchen, ſchepſels, afhangelingen, van God; zy ſtaan alle onder de Godlyke Wet, het zy die der Reden of van hun Geweeten, door God in hun binnenſte geſchreeven, of der Openbaaring, indien zy die kennen en erkennen. Van waar hebben zy dan de *Souverainiteit?* Geenszins van God, die heeft dezelve nimmer aan hun opgedragen. Ja, het zy met eerbied gezegd, oneindige Wysheid wilde noch konde de *Vrymagtigheid* immer aan zulke kortzichtige, zwakke en feilbaare, ſchepſelen in handen geeven. Hebben zy dan de *Vrymagtigheid* van het Volk of de Natie? Maar beſtaat het Volk niet uit kortzichtige, zwakke en feilbaare, ſchepſels? Van wien heeft het Volk de *Souverainiteit?* Van niemand. Hoe kan men dan opdragen aan eenen anderen het geen men zelve niet bezit? Of hebben de zoogenaamde *Souverainen* zichzelven, door overmagt en geweld, de *Vrymagtigheid* aangemaatigd, om hunne Natuurgenooten te overheeren en tot Slaaven te maken? dan zyn zy zeker den vloek van God, en de verontwaardiging hunner medemenſchen, waardig. Zou men met waarheid konnen zeggen, dat iemand van de menſchen boven de Wet was? Is niet de Regel, „ het geen gy niet *wilt dat een ander* u zal doen, doe dat ook niet aan een' ander;" is deeze Regel niet de Wet der Rechtvaardigheid? Eischt, daarboven, de Wet der Liefde niet, „ dat wy anderen moeten doen, zoo wy gaarne hadden dat anderen ons deeden?" Leert de Reden niet, dat wy zoo wel de Wet der Liefde als der Rechtvaardigheid moeten betrachten? Zonder Rechtvaardigheid is het onmogelyk dat eenige Maatſchappy zou konnen beſtaan; en zonder Liefde kan ze onmogelyk gelukkig zyn. Deeze twee Regels maaken dus de GRONDWET uit, waar naar alle byzondere Wetten van Landen en Steden moeten geſchikt worden; en waar mede geene menſchelyke Wetten mogen ſtryden. Zulke Wetten, en geene andere, mogen de Overheden, hoe ook genaamd, aan anderen voorſchryven. Het Volk, ſchoon niet *vrymagtig*, heeft het recht zulke Wetten te vragen, of, by overeenkomst, hunne Vertegenwoordigers en Beſtuurders voor te leggen, om dat de gemelde Regels, waar naar de hier onderſtelde Wetten zyn ingericht, van een onfeilbaar, van een Godlyk, gezag zyn. Dus komt de *Vrymagtigheid* by de menſchen in geenen deele te paſſe. Noch het Volk noch de Overheden zyn *vrymagtig*. Daar zyn twee onfeilbaare Regels, die elk voor Godlyk houdt, die in een Opperwezen gelooft; de Wetten van den Staat moeten hier naar zyn *ingericht*, moeten hier mede overeenkomen, en mogen 'er niet in het allerminſte mede ſtryden. Deeze Wetten moeten regeeren: Niet alleen het Volk, maar ook de Overheid, moet onder deeze Wetten ſtaan. Het Volk moet zyne eigene Overheden verkiezen; deeze zyn verplicht de gemaakte Wet-

ten

een te handhaaven, en op die wyze het algemeene welzyn, het heil des geheelen Volks, op de best mogelyke wyze te bevorderen; zoo zy hier tegen moedwillig zondigen, ſpreekt het van zelf, dat zy uit hunne bedieningen, door het Volk, konnen en moeten gezet worden, tot nut van 't algemeen.

Het woord OPPERMAGT, daar wy nu nog iets van zeggen zullen, is alleen van eene bepaalde betekenis wanneer wy het op Menſchen toepaſſen. God alleen is, in eenen onbepaalden zin, *oppermagtig*; en dan zal *Vrymagt* en *Oppermagt* weinig of niet van elkanderen verſchillen. Van menſchen gebruikt, of op menſchen toepast, kan het alleen betekenen de hoogſte magt, of het hoogſte gezach, het hoogſte recht dat de eene feilbaare mensch aan den anderen feilbaaren vermag op te dragen. Deeze *Oppermagt* nu berust by het geheele Volk, of, by overeenkomſte, by de grootſte menigte. Want, ſchoon de meesten geen recht hebben de minſten de Wet voor te ſchryven, om dat zy de meeste zyn, dewyl dit juist het recht van den langſten degen zyn zoude, zoo dient men echter vooraf overeen te komen, dat de meeste ſtemmen het moeten winnen, of, zoo die gelyk zyn, dat dan het lot beſlisſe, dewyl 'er anders nooit, ten minſten zeer zelden, eenige zaak ten einde zoude gebragt worden; want het zeer oude Spreekwoord wordt nog ſteeds waar bevonden: „ Zoo veel hoofden, zoo veel zinnen." Dit Volk ſtelt zyne Overheden aan, en draagt aan één, of aan weinige, de *Oppermagt* op, om dat het Volk, als Volk, niet kan regeeren, als uit te veel byzondere perſoonen beſtaande. Deeze Overheden, hoe gy ze gelieft te noemen, mogen zich geen meerder magt, recht of gezach, aanmaatigen, dan het Volk hun heeft opgedragen. Het Volk heeft geen recht hun een *onbepaald gezach* op te dragen, dewyl het zelf niet *vrymagtig* is, maar onder de Godlyke Wet ſtaat, en aan dezelve is verbonden. Gods Wet alleen moet regeeren, niemand is boven dezelve verheven; maar elk, wie hy zy, aan dezelve geheel en al onderworpen. Gods Wet, in het harte van den mensch ingeſchreeven, gebied al wat rechtvaardig, al wat billyk, redelyk, welvoeglyk en goed, is, en verbied al het tegenovergeſtelde. Volgens deeze Wet der Natuure, mag men niet alleen anderen geen onrecht of kwaad doen; maar elk moet, naar zyn vermogen, zoo oprechtlyk het geluk en de welvaart van anderen, als van zichzelven, poogen te bevorderen. Naar deeze algemeene Wet moeten alle byzondere burgerlyke Wetten en overeenkomſten in eene Maatſchappy, zal ze gelukkig beſtaan, zyn ingericht. Zy allen, die aan de Openbaaring gelooven, weeten, dat al het tot hier toe beweerde, ook in de Gewyde Schriften, herhaalde reizen geleerd en bevestigd wordt.

wordt. De Leden van onze Nederlandſche Maatſchappy; hoe zeer zy ook in beſpiegelende Stukken, de Godgeleerdheid betreffende, mogen verſchillen, belyden echter allen, openlyk, of Jooden of Christenen te zyn, en konnen dus niet nalaten, willen ze hunne belydenis niet tegenſpreeken, te erkennen, dat al het beweerde, gelyk ik zeide, in de Gewyde Schriften herhaalde reizen geleerd en bevestigd wordt. Zyn 'er onder ons Deisten of zelfs Atheisten, die houden zich ſchuil, en moeten de eerſte toch, in ons gezegde, de ſtem der Reden erkennen; terwyl de laatſte, als geheel verdwaasd, geen gehoor, veel minder geloof, verdienen.

Alle menſchen zyn dan *gelyk*, alleen voor zoo verre *zy* menſchen, ſchepſels van dezelfde ſoort, zyn, en hebben in zoo verre dezelfde Rechten. Niemand mag zynen medemensch onrechtvaardig, onbillyk, of zelfs liefdeloos, behandelen; men móet een ander zoo behandelen als men zelfs billyk mag begeeren behandeld te worden. Maar alle menſchen zyn geene Leden van onze Burgerlyke Maatſchappy; maar zy alleen die in ons Land geboren zyn, of het Burgerrecht voor de daar toe geſtelde ſomme verkreegen hebben. Alle de *Burgers* hebben, als Leden der Maatſchappy, dezelfde *Rechten*. *Zy mo*gen hunne eigene Overheden verkiezen; hunne bezwaaren voordragen; hunne onderrichtingen en *raadgeevingen* in het midden brengen. Alle Burgers, die ſchot en lot, gelyk men ſpreekt, aan Land en Stad betaalen, zyn Stemgerechtigden; die niets opbrengen zyn juist om die reden, naar alle billykheid, van dit Voorrecht uitgeſloten. Niemand, gelyk wy gezien hebben, mag zich de *Souvereiniteit*, of *Vrymagtigheid*, aanmaatigen, om dat alle menſchen feilbaare, en van God, de eenige *Souverain*, afhangelyke, ſchepſels zyn. Aan geen Sterveling mag, om dezelfde reden, eene onbepaalde *Oppermagt* worden opgedragen. Alle menſchen ſtaan onder de Wet der Natuure, die de Wet van God is; naar deeze Wet moeten alle maatſchappelyke Wetten, Ordonnantien en Reglementen, ingericht worden. Deeze Wet moet heerſchen, en elk Lid der Maatſchappy hoe ook genoemd of betyteld, moet aan deeze Wet volſtrekt onderworpen zyn. Welk eene Regeeringsform men ook zou mogen verkiezen en daarſtellen, het zy eene Monarchaale of Eenhoofdige, het zy eene Ariſtokratiſche of van de rykſte en aanzienlykſte Familien, het zy eene Demokratiſche, Populaire of Volksregeering, zy zullen alle, alle zonder onderſcheid, ten uitterſten nadeelig en verderflyk voor de Maatſchappy zyn, indien de Wet van God niet heerscht indien zy *vrymagtig* of *oppermagtig* zyn. De feilbaare, de kortzichtige, de met vleesch en bloed bekleede, de zwakke, de ligtverleidelyke en eigenbaatzoekende, Mensch zal wel ras van die *Vrymagt*, of *Oppermagt*, een ſchandelyk en vaak gruwelyk mis-

misbruik maaken. Dit steunt op de ondervinding van alle Eeuwen, dit leert de geschiedenis van alle Volken; dit heeft ook ons Vaderland, helaas! te droevig ondervonden. De Monarch wordt ligt een Overheerscher, een tyran of wreedaart. De Aristokraaten, onderling eensgezind zynde, vermenigvuldigen het getal der Overheerschers, tyrannen en wreedaarts; en wanneer zy zelve onder elkanderen oneens en verdeeld zyn, verwekken zy partyschappen in de Maatschappy, zetten Burgers tegen Burgers op, en verstooren den vrede, den bloei en de welvaart, der voordeeligste en gezegendste zamenleeving. De Volksregeering is vooral niet beter. Het is hier, zoo veel hoofden zoo veel zinnen; zy zyn nimmer eensgezind, elke party dryft zyn stuk met alle magt door; volstrekte Regeeringloosheid wordt hier uit geboren, Burgerkrygen en het vergieten van Burgerbloed zyn de gevolgen. De sterkste en stoutste party doet alles voor haar geweld buigen, of verzwakking van magt, uit verdeeldheid ontstaande, levert het Land ten prooie aan vreemde Mogendheden; en eindelyk komt alles weêr in slaverny; de eertyds vrye Burger moet den nek krommen onder het yzeren juk van een' Despotiken Monarch.

Eene Volksregeering *by Representatie* is, buiten kyf, de vryste. Maar, verkiezen verre weg de meeste Leden eener Maatschappy zulk eene Regeeringsform, dan behooren zy vooraf, by meerderheid van Stemmen, een genoegzaam getal van de kundigste, bekwaamste, braafste en vaderlandlievendste, Leden te verkiezen, om ten minsten *Grondwetten* te maaken, waarvan vervolgens alle byzondere zeer gemaklyk konnen afgeleid worden. Deeze Wetten moeten naar de Wet der Natuure, de Wet van God, waaraan elk mensch verbonden is, volmaakt zyn ingericht; zy moeten zoo weinig mogelyk in getal zyn; zy moeten met weinige, eenvoudige en duidelyke Nederduitsche woorden worden beschreeven, zoo dat niet één bastaardwoord 'er in voorkome. Dan moet dit ligchaam van Wetten tot kennisse der Burgeren worden gebragt; elk Burger moet vryheid hebben zyne aanmerkingen en bedenkingen op dezelve behoorlyk in te leveren; wanneer deeze Wetten, weder naargezien en verbeterd, aan elk bekend gemaakt moeten worden Aan deeze Wetten moeten alle Leden der Maatschappye, Representanten, Amptenaaren, of wie zy ook zyn mogen, verbonden zyn, gelyk zy den eenen zoo wel als den anderen moeten betreffen. De Stemgerechtigden moeten hunne Representanten en Amptenaaren verkiezen; ook behoorde het begeeven van Burgerlyke Bedieningen aan de Burgers overgelaaten te worden. De billyke, weloverdachte, wyze en herziene, Wetten moeten zorgvuldig worden gehandhaafd, en de Overtreeding derzelve, zonder eenige verschooning, of aanzien van persoonen, worden gestraft.

Op

Op dat de *Vryheid* zoo veel mogelyk worde gehandhaafd, behoorde een Committé van Waakzaamheid te worden aangeſteld, met genoegzaame magt bekleed om te konnen werken. De post van dit Genootſchap, of deeze Vergadering, moet zyn, naauwkeurig toe te zien dat elk de Wetten zorgvuldig gehoorzaame, niet alleen de Burgers in het algemeen; maar ook, en wel inzonderheid, de Repreſentanten en Amptenaaren van Staat, die in dit geval het meeste te duchten zyn. Men moet zorge dragen, dat niemand, van den hoogſten tot den laagſten, van den Repreſentant des geheelen Volks tot den geringſten Daglooner, de Wetten ongeſtraft kan overtreeden. Hier, inzonderheid, moet de *Gelykheid* plaats hebben, ſchoon anders alle billyke ondergeſchiktheid, zonder welke geene Maatſchappy beſtaan kan, moet plaats grypen. Voorts zyn alle Leden der Maatſchappye, als Menſchen en als Leden van eene Maatſchappy beſchouwd, als Broeders aan te merken. Maar zy, die deeze *Broederſchap* voorſtaan en wenſchen, hebben niet alleen de plichten van rechtvaardigheid, maar ook die der liefde, te betrachten. Deeze *Broederſchap* ſluit ook alle *Vrymagt* en onbepaalde *Oppermagt* geheel en al uit. Deeze Maatſchappy erkent God alleen *als Souverain*; zyne Wet alleen regeert, hoe groot de magt ook zy, die men, uit noodzaaklykheid, den Beſtuurderen opdraagt; zy is door de Wet bepaald, en dus loopt alles te zamen om het algemeene heil, het Heil der Maatſchappye, te bevorderen.

O Dat elk ſlechts Deugdzaam ware! Op de beste Maatſchappy
Zou ons Land dan roemen mogen; alles zou gezegend gaan;
Vryheidsboom zou eeuwig bloeiën; Burgertwist werdt niet gehoord;
't Vaderland zou men beminnen, maar Gods Wetten boven al.

SALUS REIPUBLICÆ.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

DE CHRISTLYKE GODSDIENST GEHANDHAAFD TEGEN DEN LASTER VAN WREEDHEID TE LEERAAREN, OF OP AARDE TE VEROORZAAKEN.

OF

REDENVOERING VAN B. PORTEUS, *D. D. en Bisschop van Chester.*

Over de woorden van CHRISTUS:

Meent niet dat ik gekomen ben om Vrede te brengen op Aarde. Ik ben niet gekomen om Vrede te brengen, maar het Zwaard. MATTH. X: 34.

(*Vervolg en Slot van bl.* 471.)

By alles wat wy dus verre bygebragt hebben, om den *Christlyken Godsdienst* te handhaaven tegen den Laster van Wreedheid te leeraaren, of op Aarde te veroorzaaken, komt nog, in de

IVde plaats, bovenal, in aanmerking, de volgende gewigtige bedenking.

Het is buiten tegenspraak, dat een groot aantal van die Verdeeldheden, Oorlogen en Moorden, welke men doorgaans *Godsdienstige* noemt, en met welker geheele schuld men de *Christenheid* zeer onregtmaatig bezwaard heeft, alleen, of althans meerendeels, aan Staatkundige oorzaaken moet toegeschreeven worden. Niets is, door alle Eeuwen heen, algemeener geweest, dan te zien, dat Partyschap en Staatzugt het masker van Godsdienst aantoogen, en voorgaven voor de zaak van GOD en zyne *Kerk* te stryden, wanneer zy, met de daad, niets anders op 't oog hadden, dan om verwarring te veroorzaaken, of Dwinglandy te vestigen. Het is, by voorbeeld, te over bekend, dat de *Kruistochten* zelve, die doorgaans

van dien dag. En, wanneer, naa de Overzetting der Heilige Bladeren in de toen meest gebruiklyke Taalen, elk *Proteſtant*, met vermaak en verwondering, de Schrift tot hem hoorde ſpreeken, *in de ſpraake, in welke hy gebooren was* (*), voelde hy onmiddelyk den hemelſchen invloed op zyne ziel; en, naar gelange hem de Heilige Schriften meer en meer ontvouwd wierden, bevondt hy, dat zyn hart vertederd werd in gevoelens van tederheid, medelyden en liefde, jegens elk menſchlyk weezen, van welk eene benaaming, party, ſecte of aanhang.

VI. Van dien tyd tot den tegenwoordigen, heeft het Godlyk beginzel van Liefde ſteeds meer en meer ſterkte gekreegen. In elk Hervormd, dat is elk verlicht, Land, heeft de aangeboorene Zagtaartigheid des *Christendoms* zich duidelyk, in eene meerdere of mindere maate, vertoond; en, door den Geest van Vervolging te onder te brengen, althans grootlyks te leenigen, der wereld getoond, dat de waare en weezenlyke ſtrekking van deszelfs Leerſtellingen en Voorſchriften, te regt verſtaan, niet is om *Verwoesting*, maar om *Vrede, op Aarde te brengen.*

Deeze gelukkige gevolgen van eene betere kennis aan de Openbaaring ſchynen, allengskens, voet te krygen in andere Ryken. Zelfs die *Kerk*, welke de oorſpronglyke Moeder was, en in zommige nog het ſterkſte ſteunzel is, van Vervolging, heeft, zints eenigen tyd, betoond, eenig bezef te gevoelen van Menſchlykheid, en een weinig afgelaaten van haare aangeboorene Onverzoenlykheid. Een der hegtſte en ſterkſte ſteunzels van haare Dwinglandy, de Societeit der *Jeſuiten*, beſtaat thans niet meer; en veele andere der Godsdienſtige Gemeenſchappen naderen allengskens tot derzelver ontbinding (†). In twee der by- en waan-geloovigſte Landen

(*) HANDEL. II: 8.

(†) In *Frankryk*, *Duitſchland*, *Venetie*, en in veele gedeelten van *Italie*, zyn, zints de laatſte tien of twintig jaaren, veele uitgebreide Kloostergeſtichten vernietigd; kleinder Genootſchappen zyn 'er zamengeſmolten. In eenige mag niemand gelofte van Kloosterleeven afleggen, dan zekere jaaren bereikt hebbende, noch aan het Klooster meer geeven dan een bepaald gedeelte zyner bezittingen; anderen is het volſtrekt verboden eenige Nieuwlingen meer aan te neemen.

den van *Europa* (*) heeft de Inquiſitie, in de jongſt verſtreekene jaaren, niet veele van die openbaare tooneelen van wreedheid en ſchrik, waarover in vroegeren tyde de wereld verbaasd en door ſchrik verſtyfd ſtondt, opgeleverd. Op zommige plaatzen heeft zy bykans alle haare verſchrikkingen afgelegd; en, in andere *Roomschgezinde* Landen, zegt men, dat de *Proteſtanten* eene veel grooter maate van gerustheid en veiligheid genieten, dan zy vóór veele jaaren ondervonden (†). Deeze omſtandigheden ſchynen aan te duiden, dat de haatlyke Geest van Onverdraagzaamheid bykans overal afneemt, en dat de geheele Christen-wereld trapswyze nadert aan die vrye en menschlievende denkwyze, welke zo zeer overeenkomt met de Voorſchriften van den Godlyken Meester, en zo weezenlyk behoort tot de onderlinge verſterking en gerustheid van alle zyne Leerlingen.

Vast gaat het ten minſten, dat, in alle Landen waar de Hervorming opgang gemaakt, en men den *Christlyken Godsdienst* meer van naby beſchouwd, deszelfs aart en ſtrekking meer opengelegd, heeft, dezelve ſteeds van een goedaartiger, en den Menschdomme heilzaamer, natuure bleek te zyn. —— De Kerk van *Engeland*, in 't byzonder, heeft zich onderſcheiden van andere, niet min door de gemaatigdheid en zagtheid van haare handelingen, dan door de zuiverheid haarer Leerſtellingen. En, ſchoon die Kerkgemeenſchap, naa dat dezelve het knellend juk des Pausdoms hadt afgeſchud, zich op eenmaal niet kon ontdoen van alle de oude erf-vooroordeelen; ſchoon het langen tyd aanliep eer dezelve zich veilig oordeelde tegen *Proteſtantſche* Scheurmaakers, zonder eene lyfwagt van boeten en ſtraffen, met welke zy gewoon was zich, zo wel als andere Kerken in *Europa*, omringd te zien, ſtaat dezelve, nogthans, zelfs in het volkomenſte bezit van haare Magt; en, wanneer haare denk-

(*) *Spanje* en *Portugal*.

(†) In *Pooleu*, *Frankryk*, *Boheme* en *Hungaryen*. In de twee laatstgemelde, zo wel als in andere *Oostenrykſche*, Staten, ſchynt de Keizer beſliſſende ſtappen te doen tot eene volſlaagene Verdraagzaamheid, en eene bykans geheele Afſchaffing des Pauslyken Regtsgebieds in de Landen zyner Heerſchappye. [Wanneer de Eerw. PORTEUS deeze Leerreden gedaan hebbe, blykt ons niet; doch het Deel zyner *Sermons*, waar uit wy dit ontleenen, zag het licht in 1783.]

denkbeelden en uitoefening van de Kerklyke Tugt tot hoogten top geklommen waren, is die Kerk niet te beſchuldigen van verregaande en buitenſpoorige geſtrengheid, dan eenige andere gevestigde Kerk van dezelfde grootte en magt in de geheele Christen-wereld.

By trappen, egter, is de Kerk van *Engeland*, als zy toenam in kennisſe, ook toegenomen in zagtheid. De laatstverſtreeke Eeuw zag het begin, en de tegenwoordige tyd de verdere uitbreiding, van het alleredelst ſtelzel van Godsdienst-Vryheid, welke wettige Verdraagzaamheid op den waaren gronſlag gevestigd heeft; een maatregel, niet min zamenſtemmende met gezonde Staatkunde, dan met den Geest des *Christendoms*, waarvan wy ons, met alle reden, de vreedzaamſte en heilryksſte uitwerkzels mogen belooven.

Laaten wy, derhalven, voortvaaren, om dit Character, 't geen wy, met zo veel regts, verkreegen hebben, te behouden; het Character van de groote Handhaavers te weezen van Godsdienst-Vryheid en de *heilige Regten* des Geweetens. Laat ons inſchiklykheid *gebruiken ten* opzigte van de natuurlyke vooroordeelen der geenen, die van ons verſchillen, en elkander in de Liefde verdraagen. —— In de daad, 'er is iets zeer aangenaams en bevalligs in het denkbeeld, dat de geheele *Christen-wereld* zich vereenige in alle ſtukken van Geloof en Werken, en niet min overeenkome in inwendige gevoelens dan in uitwendige gedaante. Maar dit, vrees ik, is een harsſenſchimmig ſtelzel van Eenigheid, welks daadlyke daarſtelling wy geen reden hebben te wagten uit eenige Toezeggingen ons in GODS Woord gedaan, en nog minder uit de beginzels der Menschlyke Natuure. Doch 'er is eene Eensgezindheid, zeer beſtaanbaar met de eene en zeer ſterk aangepreezen door het andere; „ de Eenigheid „ des Geestes door den band des Vredes (*)." Dit is die waare Christelyke band, welke, ieder hart aan elkander verbindende, elks oordeel vrylaat, en, uit eene ſchynbaare ſtrydigheid van veele verſchillende deelen, een welzamenſtemmend geheel vormt.

Door een Gedrag, naar deeze Euangeliſche Beginzelen ingerigt, zullen wy het meest voldoende Antwoord geeven aan de groote Tegenwerping, welke wy thans beſtreeden, en de volkomenſte bevestiging aan de verſchei-

(*) EPH. IV: 3.

ſcheidene Stellingen, welke wy in deeze Redenvoering aangevoerd, en, zo ik vertrouw, genoegzaam geſtaafd hebben. —— Wy zullen, door *Voorbeeld* zo wel als door Woorden, de zwaare beſchuldigingen van Wreedheid, zo vaak tegen den Godsdienst, welken wy belyden, aangevoerd, wederleggen. Wy zullen toonen, (in volkomene overeenkomst met de reeds bygebragte bedenkingen,) dat deeze Wreedheden, in de daad, geen regtmaatigen grond van verwyt voor het Euangelie opleveren; dat deeze Wreedheden alleen op rekening gefteld moeten worden der zodanigen, die de Leerſtellingen en Geboden des *Christendoms* geheel verkeerd verſtaan of moedwillig verdraaid hebben; dat de eigen aart van de *Christlyke Openbaaring* geen *ſtreng-* of *wreedheid*, maar *liefde* en *zagtmoedigheid*, is; en dat, ſchoon die eigen aart voor eene wyl wederſtreefd of opgeſchort is door de werking van bykomende oorzaaken, en den invloed van plaatslyke en toevallige omſtandigheden, deeze, nogthans, nu geheel opgehouden, of althans veel van derzelver eerſte kragt verlooren hebbende, de Godlyke Goedaartigheid van onzen Godsdienst duidelyk, in dit Land en in veele andere Landen, begonnen heeft de eigenaartige uitwerkzels hervoort te brengen.

Eindelyk hebben wy alle reden, om te gelooven, dat, met het vorderen der rechte Kennisſe van de Heilige Bladeren, deeze uitwerkzels zich wyder en wyder, ſchoon misſchien met kleine ſchreden, over de geheele *Christen-wereld* zullen uitbreiden; dat het Koningryk van GOD ten laatſten, in een tydlyken zo wel als in een geeſtlyken zin, zal blyken te weezen 't geen de Schrift deswegen zegt, *Blydſchap* en *Vrede*, en het uitwerkzel der Regtvaardigheid *Geruſtheid* en *Zekerheid* voor altoos.

WAARNEEMINGEN OMTRENT HET NUT DER GEBRANDE SPONS IN DE KROPKLIER-ZIEKTEN, (*Scrophulæ*). DOOR HUFELAND.

(Preisſchrift über die Skrofelkrankheit.)

De gebrande Spons (*Spongia toſta*) is een byzonder middel, dat misſchien in vermogen, om kropzeerige Halsklieren op te losſen, alle andere overtreft. Deszelfs werking ſchynt te beſtaan in eene byzondere prikkeling en verſterking van het ſtelzel der Watervaten, waar toe de loogzoutige, kalkaartige en empyreumatiſche beſtaandeelen 't meeste ſchynen toe te brengen; dewyl men ook van andere gebrande dierlyke Zelfſtandigheden, b. v. dat oud vermaard middel: gebrande ſchoenzoolen, of wollen lappen, ſoortgelyke uitwerkingen beſpeurd heeft. — By verharde kliergezwellen, hardnekkige verſlymingen, gebrekkige waterloozing en waterzuchtige ongemakken van een Scrophuleuzen aart, kan het met 't meeste voordeel aangewend worden. By lieden die eene zwakke en gevoelige borst hebben, moet men 'er echter voorzichtig mede omgaan, dewyl ik meermaalen heb waargenomen, dat 'er, by deezen, door deszelfs prikkelende eigenſchap, hoest en zelfs bloedſpuwingen uit ontſtaan zyn.

Onder alle de wyzen, om hetzelve toe te dienen, kan ik voornaamlyk de volgende Sponsloog, die de longen veel minder prikkelt, dan het poeder, by voorkeur aanbeveelen. Men neemt één once fyngeſneden, niet gebrande maar ſlegts gerooste Spons, kookt die met een pond water, en laat het dan 12 uuren ſtaan trekken; zygt het vervolgens door, doet 'er een weinig van 't een of ander gedeſtilleerd aromatiek water by, en geeft 'er alle drie uuren een Eetlepel van in. Zomtyds heb ik by dit middel, wanneer de Lyders zeer zwak en gevoelig waren, het *Extr. Quaſſiae* en *Myrrhae*, ook wel *Laudan. liquid.* of *Extr. Hyoſcyam.* gevoegd; en op deeze wyze meermaalen eene grondige geneezing bewerkt.

Een Meisje van 20 jaaren, van een kropzeerig geſtel, en met veel gezwollen halsklieren, zukkelde reeds eenige maanden lang aan eene benauwde Borst, met verſlyming, ongeregelde maandſtonden, en veel Hoofdnen gepaard. Ik deed haar het opgemelde *Lixivi-*

um Spong. toſt. met *Vin. Antimon. Huxh.* en *Extr. Hyoſcyam.* gebruiken, liet tevens een aftrekzel der *Dulcamara* drinken, en een Harstpleister tusſchen de ſchouders leggen. Na dit 14 dagen gebruikt te hebben, waren de klieren reeds grootendeels verſmolten en de ademhaaling ruimer; en na verloop van vier weeken was zy geheel herſteld.

Een jong Heer van 18 jaaren was meer dan een jaar lang met eene ſterke Engborſtigheid behebt. Zyne halsklieren waren tevens aanmerklyk gezwollen, en hy hoeſtte veel ſlym op. Men gebruikte een groot aantal middelen, *Antimonialia*, Zeep van Ammoniak-gom, *Dulcamara*, *Arnica*, eindelyk *Æthiops Antimon.* met *Reſina Guajac.* & *Cicut.* Alles vruchtloos. Ten laatſten deed men hem poeders van de *Puly. Spong. toſt.* een half drachme en *Conch. præpar. Herb. Cicut.*, van elk een half ſcrupel, tweemaal daags, en daar by om den anderen dag de pillen van JANIN, gebruiken. Hierdoor verbeterde deszelfs toeſtand zo aanmerklyk, dat hy, na hetzelve vier weeken lang ingenomen te hebben, van zyn *Asthma* volkomen geneezen was, ſchoon de halsklieren nog niet geheel verdweenen waren.

Eene Vrouw, ruim dertig jaaren oud, die telkens aan halsklieren en andere Scrophuleuze ongemakken geleden had, behield, na eene zwaare verkouwdheid, een ſleepende hoest met zwaare engborſtigheid. Men gaf haar *Dulcamara*, *Lichen Island. Antimonialia*, *China*, *Quaſſia*, bittere Extracten; zette fontanellen aan, maar zonder eenig voordeel. — Allengs voegde 'er zich eene zuchtige opzwelling der beenen by, en onregelmaatigheid der maandſtonden. —— Men deed, behalven de bovengenoemde middelen, ook nog de *Senega* en *Squilla* gebruiken. Niettemin nam de zwelling meer en meer toe, en ging in eene algemeene *Anaſarca* over, die eindelyk ook van Buikwaterzucht verzeld werd. —— Het *Asthma* en de ſlymhoest wierden tevens allerheftigst, en benamen de Lyderes allen ſlaap. De *Squilla*, op alle wyzen gegeven, nu met krampſtillende, dan weder met verſterkende, middelen gepaard, werd zonder eenig voordeel toegediend. Uit aanmerking der kropzeerige geſteldheid der Lyderes, beproefde men vervolgens het opgemelde *Lixivium Spong. toſt.* alle 3 uuren een Lepel vol, benevens eene oplosſing van *Oxym. Scillit.* & *Terr. fol. Tartari*, en deed te gelyk een afkookzel van de *Rad. Saponar.* & *Bardan.* drinken. Na dit eenige dagen gebruikt

te hebben, begon het water zich veel ſterker te ontlaſten, dan tot hier toe geſchied was, en deszelfs kleur, die te vooren als bruin bier was, werd veel lichter. Na agt dagen vermeerderde de pisloozing zo verbaazend, dat deszelfs hoeveelheid eens zo groot was, als de drank, dien zy gebruikte, terwyl de zwelling van het onderlyf en de beenen dagelyks afnamen. De hoest en engborſtigheid begonnen mede allengs te verminderen; en yder nacht deed zich een ruim verlichtend zweet op. Acht dagen laater waren de beenen reeds tot hunne natuurlyke dikte geſlonken, en de omtrek des buiks tot de helft verminderd; doch de benauwdheid der borst was weder wat erger, en de zwakheid zeer groot. Men deed dus, by de bovengenoemde middelen, nog een afkookſel van Kina gebruiken. —— Na hetzelve begon alles weder aanmerklyk te vorderen, en 'er verliepen naauwlyks nog veertien dagen, of de geheele zwelling van den buik was verdweenen, en de krachten en gezondheid byna volkomen herſteld. —— In dit geval deed dus de *Spons*loog meer nut, dan de ſterkſte *Diuretica*.

VERHANDELING OVER DE VERANDERINGEN, WELKE ALLE GESCHAPEN WEZENS ONDERGAAN.

(*Vervolg van bl.* 432.)

Is nu de Mensch, gelyk wy in eene voorige Verhandeling gezien hebben, aan zo menigvuldig veele veranderingen onderhevig, het overig Dierenryk levert daar van geene minder treffende bewyzen op. De Natuur in al het geſchapene is tog een en dezelfde, niet geſchikt voor de beſtendigheid; onſtandvastig en aan geſtadige wisſelingen onderworpen. —— Heden vertoont zy zich zo, en morgen wederom in eene geheel andere gedaante —— deze onſtandvastigheid brengt de geſteldheid van al het geſchapene met zich. —— Al wat aanzyn ontvangen heeft —— wat eenmaal geworden is, kleeft van den aanvang zyner wording de onbeſtendigheid aan. Het is niet mogelyk, dat een eenig geſchapen Wezen, een eenig Wezen in het het Ryk der Dieren, ſtandvastig en beſtendig kan zyn. —— Is de Mensch in het Ryk der Dieren aan zo veele wisſelende onbeſtendigheden onder-

derhevig, al het viervoetig Gedierte — al het Gevogelte des Hemels, is aan geene mindere Veranderingen onderworpen. — Veele viervoetige Dieren komen even magteloos in de wereld als de Mensch — anderen krygen weer ſchielyk de vermogens en kragten om te loopen, en hebben de moederlyke zorg en oppasſing veel korteren tyd noodig. De jonge Veulens, Kalveren en Schapen, bezitten aanſtonds, van de geboorte af, de vermogens, om te kunnen loopen; zy worden door de moedermelk gevoed, maar hebben de kragten al terſtond, om zich zelven daarvan te verzorgen; zy bezitten de vermogens om hun voedzel uit de emmers op te ſlurpen. — Zy volgen de moeders van ſtonden aan, waar die weiden en haar voeder zoeken. De natuur leert het jong, zo dra het geboren is, waar het voor zich onderhoud voor 't leven en zyn beſtaan vinden kan — aanſtonds zyn de jongen levendig — zy ſpringen en huppelen door de velden, daar weer andere Dieren van eene geheel verſchillende geaardheid zyn, gelyk Honden, Katten, en meer anderen, welke alle blind gebooren jongen ter wereld brengen, die negen dagen in dien zelfden ſtaat blyven, terwyl zy daar en boven een geruimen tyd ten éénemaal magteloos zyn, en de moederlyke hulp, oppasſing en onderſteunende zorg, niet ontbeeren kunnen, zonder bykans zo ſpoedig weer te ſterven, als zy geboren zyn. In dezen ſtaat blyven zy zo lang volharden, tot zy de kragten en vermogens ontvangen hebben, dat zy, zonder de hulp van hunne Ouders, voor zich zelven genoegzaam kunnen zorgen. Deze vermogens ontwikkelen zich langzamerhand en van trap tot trap, evenwel ongelyk veel ſpoediger dan by de Menſchen, en deeze ontwikkeling gaat ook by 't eene zoort van Dieren ongelyk veel ſchielyker voort, dan by anderen. — Onder de Vogelen loopen de jonge Kuikens, Patryſen, en anderen, zo dra zy uit het Ei komen, weg — anderen blyven weeken lang magteloos in de nesten liggen. De jonge Eenden zyn zo dra niet geboren, of zy begeven zich zonder gevaar te water — in welk Element anderen verſmoren, bykans zo dra zy 'er inkomen. — Dan hoe veele veranderingen hebben 'er inmiddels plaats by alle onderſcheide ſoorten van Gedierten, zo in hunne vermogens, kragten en werkingen, als in derzelver groei en wasdom. Zommige van dezelve zyn zeer zwak en magtloos, in het tydſtip dat zy in het leven verſchynen; doch, opwaſſende, vermeerderen geſta-

ſtadig hunne kragten, tot zo lang zy zeer ſterk en vermogend worden. —— Welke kragten betoont een Paard niet, daar het Veulen bykans van alle vermogens ontbloot is. Hoe veele honderde ponden kan het torſchen, wanneer het in zyne volle kragt is, en eenige uuren lang ſlecpt het een ongelooflyk gewigt, al dravende, voort, zonder zich eens merkelyk te vermoeijen, of ten minſten zyne kragten uit te putten. —— Een Os bezit eene verbazende ſterkte, terwyl hy, by zyne eerſte verſchyning in het leven, bykans zonder vermogen is, en nauwlyks de kragten heeft, om zich ſtaande te houden. —— De blind geboren Hond, die geen vermogen heeft als hy eerst in 't leven verſchynt, bezit, volwaſſen, naar zyne grootte, eene aanmerkelyke ſterkte — zyne vermogens zetten hem eene vlugheid by, waar door hy bykans de ſnelheid van den wind evenaart.

Dan, welke onbedenkelyke Veranderingen ondergaan deze Dieren vóór zy hunnen volkomen wasdom verkregen hebben — vóór zy zelfs de vermogens bezitten, *om, zonder* hulp, zonder den byſtand hunner Ouders, *genoegzaam* voor zich zelven te kunnen zorgen? —— Alle deze groote Veranderingen gebeuren ook aan de overige viervoetige Dieren. — De jonge Katten, Hazen, Konynen, Rotten, Muizen, en alle andere viervoetige Dieren, komen ter wereld in een magteloozen ſtaat, zo dat zy de hulp en moederlyke zorg zo noodig hebben, dat zy, buiten dezelve, van gebrek in hunne magteloosheid vergaan zouden. —— Blind komen zy ter wereld, en krygen maar eerst het vermogen om te zien, na den afloop van negen dagen — waarlyk eene onberekenbare verandering, van blind ziende te worden! Deze trapswyze verandering blyft voortduuren van de geboorte af tot aan derzelver dood toe, en, ſchoon, voor het oog, als men dezelve dagelyks ziet, wegens een zo langzamen voortgang, als onzigtbaar, is dezelve echter zo aanmerklyk, in eene lange tuſſchenruimte van tyd, dat zy de beesten, even gelyk by de menſchen plaats grypt, ten eenemaal onkenbaar maakt, als men ze alleen gezien heeft by de geboorte, en men ziet ze dan weêr in hun volwaſſen ſtaat.

Wat de Vogelen aangaat, de Veranderingen, daar by plaats hebbende, zyn voorwaar allerverbazendst, en mogelyk zo veele, zo nog niet overtreffender, als 'er by de viervoetige Dieren gezien en waargenomen worden. — Dan ik kan van dezelve ſlegts maar weinige aanhalen, gemerkt het

het eng beſtek, onder welk ik deze Verhandeling diene te bepalen.

De Vogels komen naakt, ſlegts met eenig zagt dons overdekt, uit de Eieren. Dit dons beſchermt haar tegen de ongemakken van weêr en lugt. —— Niet lang blyven zy in dezen ſtaat, ſtraks ontſtaat 'er by dezelve eene allerzeldzaamſte, en, zo wy 'er niet aan gewoon waren, voor ons de allerwonderbaarlykſte, verandering. Na verloop van korte dagen, botten, het ganſche Lichaam over, de Vederen uit, welke door bloed en zappen worden gevoed, waar door zy groejen tot hun vollen wasdom, terwyl zy den Vogelen dienen tot een kleed, by zommigen zo cierlyk, en vol luister, dat zy de pragtigſte Koninglyke cieraden door haren glans verduisteren, en tevens verſtrekken, om haar van de aarde op te nemen, en door de lugt te voeren. —— Welke verbazende Veranderingen — welke ondoórgrondelyke diepten der wysheid van den grooten Schepper! Hier geſchieden gedaantverwisſelingen, waren wy 'er niet als onverſchillig door de gewoonte aan geworden, zo dat zy onze aandagt niet eens meer opwekken, of op eenigerhande wyze gaande houden — gedaantverwisſelingen, zo groot, dat ze alle bevatting te boven gaan; — want wie zou verwagten, dat uit een Ei, vrugtbaar gemaakt door het mannelyk zaad, en gekoesterd door de broejende warmte van het wyfje, na verloop van eenige dagen of weeken, daar uit een jong zou voortkomen, dat, zyne kluisters, binnen welke het beſloten was, verbroken hebbende, levend in de wereld verſchynt, in eene geheel tegenſtrydige gedaante als het Ei, uit welke het geboren is, en eerlang dat Dier zal worden, dat men op ligte vlerken door de dunne lugt ziet vliegen, en, buiten ons gezigt, zich als boven lugt en wolken verheffen —— wie zou, zo men 't door gewoonte niet als eene onopmerkzame zaak beſchouwde, wie zou dat in zyn nest magtloos liggend pul aanzeggen, dat het haast met vederen zal bedekt zyn, die uit het lyf, even als het kruid uit de aarde, ſchieten? —— Wie zou zeggen, dat het eerlang als de ſnelle wind door zwerk en lugt zal vliegen? —— Waarlyk allerverbazendst! —— dan men is 'er zo aan gewoon, dat het de aandagt niet eens verdient. — Intusſchen was deze Vogel kort geleden nog vloeibare ſtof in eene dunne ſchaal beſloten, en nu vliegt en verheft zy zich door de lugt — nog korter was zy een ten eenemaal

maal magteloos Jong, en nu is dezelve den wind in ſnelheid gelyk.

ô, Welk eene verbazende vertooning! — De lugt is het element der Vogelen, gelyk het water voor de Viſchen, de aarde voor de Menſchen, en voor al het Gedierte des velds. — Alom zweven zy boven onze hoofden, verheffen zich op hunne vlerken tot eene ongenaakbare hoogte, en zweven ginds en herwaards, wyd en zyd, even gelyk het heir der Viſchen, die door de onmeetbare wateren zwemmen, en daar in leven, waar de Mensch en byna alle viervoetige Landdieren hun graf vinden. — Met welk eene aanbiddelyke wysheid is door den Heer der Natuur deze verordening gemaakt, dat een gedeelte zyner Schepzelen de drooge aarde bewoont, en tot hun vast verblyf heeft, daar millioenen anderen de onmeetbare wateren veilig doorzwemmen, en de diepe afgronden bewandelen, terwyl een talloos heir de dunne lugt doorklieft, en zich zo ver in de hoogte verheffen kan, als men met zyn gezigt niet kan bereiken. — Met welk eene wysheid heeft de Heer der Natuur deze Schepzelen gevormd, met voertuigen voorzien, die hunne ligtere lichamen gemakkelyk kunnen in de hoogte heffen, en her- en derwaard door den dampkring voeren.

Dan nog veele onverbeeldelyk groote Veranderingen hebben 'er nog, behalven de reeds opgenoemde, onder de Vogelen plaats, waarvan ik 'er ſlegts maar weinige zal aanſtippen.

Het is den Vogelen eigen, onder alle de veelvuldige onderſcheiden zoorten van Schepzelen, uitgezonderd de Inſecten, voort te komen uit Eieren — Eieren zo verbazend onderſcheiden en verſchillende van de Vogelen zelve, dat men 't nooit in zyn denkbeeld zou kunnen krygen, om in een Ei een Vogel te beſluiten, die uit' hetzelve door eene koesterende warmte voortkomt. — Een Dier, dat zich van de aarde in de hoogte verheft, door de lugt vliegt, zonder gevaar te loopen, om van boven uit de hoogte in de laagte neer te ſtorten; dat zich op zyne vlerken, zonder eenig ander ſteunpunt, kan bewegen werwaard het wil, zich naar beneden en naar boven willekeurig begeeft. — Deze verandering is waarlyk groot; het eerſte is een wezen, waar in het beginzel van leven zo verborgen is, dat het, ten zy door eene koesterende warmte opgewekt, nimmer in beweging raakt

— het

— het ander, is een levend Schepzel, onbedenkelyk vlug, en geheel onderſcheiden en verſchillende van zynen oorſprong.

Behalven deze groote Veranderingen, welke 'er by de Vogelen plaats hebben, zo by derzelver te voorſchyn komen uit het Ei, als die van tyd tot tyd by de jonge Vogelen plaats grypen, tot zo lang zy hunnen volkomen wasdom verkregen hebben; zo ziet men 'er ook nog meer andere gebeuren. —— Onder deze ook vooral, dat zy jaarlyks hare oude kleederen afleggen, en een nieuw gewaad aantrekken; want byna alle Vogels verwiſſelen jaarlyks van Veeren, en krygen weer nieuwe en ſchoone Pluimagien, veel ſchooner dan die zy afgelegd hebben.

Deze Verandering is even zo wonderbaar, als heerlyk en ſchoon; want zo zorgdragend is de groote Formeerder van 't Heelal, dat, zo dra der Vogelen kleederen, die door den tyd veranderen en ſlegt beginnen te worden, dat, zeg ik, zo dra de oude moeten afgelegd worden, Hy reeds voor hunne nieuwe gezorgd heeft, welke dan weer de eigen dienſten doen, als de vorige, welke zy hebben afgelegd; en welke tevens weer zo ſchoon en luiſterryk zyn, als de voorgaande, met welke zy nieuw omkleed wierden. —— Wie, deze dingen in opmerking nemende, moet zich niet ten hoogſten verwonderen over zo eene wyze ſchikking, en verbaasd ſtaan over de oneindige grootheid en goedheid van den Schepper der Natuur, welke grootheid en goedheid gepaard gaan met onbegrepen de wysheid? —— Dan, Hy zorgt zo wel voor de Vogelen des Hemels, als voor den Mensch, en al het Gedierte des Velds, en der diepe Wateren.

Is deze Verandering nu waarlyk zonderling, welke wy reeds by de Vogelen hebben waargenomen, ze zyn niet minder opmerkzaam, welke men al verder aan dezelve ontdekt. —— Wanneer de Vogels hunnen vollen wasdom hebben, dan vormt ieder zich eene ſtem, welke hem eigen onderſcheid van alle andere. Hoe zoetluidend zyn zommiger ſtemmen, zo dat zy aller ooren ſtreelen kunnen, en dusdanig teenen trap van lieflykheid bereiken, dat zy in aangenaamheid het ſtreelendſt Muzyk overtreffen. Hoe veelen worden niet geleerd de fraaiſte Muzykdeuntjes te fluiten, die zy, op de bevalligſte wyze, de Muzyk-Inſtrumenten nadoen — terwyl men 'er weer anderen vind, die den Mensch volmaakt naklappen. —— Deze zyn by-

zon-

zonderheden, den Vogelen alleen eigen; geen viervoetig Gedierte bezit die; hebbende de alwyze Schepper hun begaafd met zulke inwendige deelen, die, voor zang en ſpraak, in veelen opzigte, den mensch zeer naby komen, zo niet zommige hem, ten opzigte van het eerſte, overtreffen. —— Hier heeft weer die zelfde trap van verandering plaats als by al het vorige, door ons van de Vogelen aangehaald. ô, Welk een liefderyk bewys van 's Makers goedwilligheid jegens den mensch ontdekken we hier wederom niet! — Hoe word 's menſchen leven niet op allerhande wyze veraangenaamd, inzonderheid door het hartſtreelend gekwinkeleer der Vogelen, 't geen by Lente- en Zomertyd alom de wyde vlakten en digte bosſchen vervult! waar uit duizende van zoetluidende gezangen het gehoor vermaken, en het hart ſtreelen, en hier door 's menſchen aardsch geluk vermeerderen. —— Van trap tot trap vordert, inmiddels, al het Gevogelte in zangkunst, tot zo lange hetzelve den hoogstmogelyken trap van volmaaktheid bereikt heeft, terwyl deze vorderingen geen plaats kunnen hebben, ten zy de Vogelen, ten dezen opzigte, eene allergrootſte en merkbaarſte verandering ondergaan.

Dan onder al het Gedierte, door den grooten Stigter der Natuure voortgebragt, verdienen de Viſchen, welke de diepe Wateren en de afgronden der Zee bewoonen, byzonder onze aandagt en opmerkzame beſpiegelingen; en, mogte ik daar in uitweiden, hoe veele byzonderheden zouden ze my niet opleveren, welke veeler verwondering en opmerkzame oplettendheid zouden gaande maken. — Doch het kort beſtek dezer Verhandeling duld niet, dat ik daar thans in uitweide; zullende dit ſparen tot eene volgende, wanneer ik deze ſtof nog verder vervolgen zal, indien myne lust tot deze aangename Beſpiegelingen niet door eenige tusſchenkomende beletzelen bedwongen worde, waar door ik dan verhinderd zoude worden myn voorgenomen werk te voleinden.

C. V. D. G.

WAARNEEMINGEN, OVER DE GLASBLAASKUNST BY DE ROMEINEN; EN GISSINGEN OVER EEN GLAZEN-KOLOM, MEER DAN DRIE VOETEN HOOG, EN OMTRENT ACHT DUIMEN OVER 'T KRUIS GEMEETEN. Door M. SAGE.

(*Journal de Phyſique.*)

De Glazen Urnen, als mede verſcheide oude Vaten, welke in de Kabinetten der Oudheid-liefhebberen voorkomen, moeten ons doen beſluiten, dat de *Romeinen* met zeer veel gemaks in 't Glas gearbeid hebben. Zy wisten Kolommen te gieten, zo groot, dat men mogelyk heden ten dage dergelyke bezwaarlyk zou maaken.

Ik heb, in het Kabinet der Oudheden van de *Nationaale Bibliotheek*, Glazen Urnen gezien van eene bewonderenswaardige fraaiheid, met ooren, randen, en een voet in den besten ſmaak. Dit Glasſtuk, 't welk groenagtig is, heeft, in het verloop der eeuwen, geene verandering altoos ondergaan. Het blykt, dat, ten tyde van PLINIUS, het Glas zeer hoog in prys was; naardemaal hy optekent, dat men, onder de Regeering van NERO, voor twee welgemaakte Drinkbekers zeshonderd *Franſche Livres* gaf.

De Verzameling der Oudheden, begreepen in de *Nationaale Bibliotheek*, is bykans onbekend. Dezelve biedt ons aan, een ſchoone reeks van *Etrusque* Vazen en van ſtukken *Brons*, van welke de Heer DE CAYLUS een gedeelte verzameld heeft. —— Men zou by deeze Verzameling van *Etrusque* Vazen kunnen voegen, die voorhanden zyn in de Porcelainfabriek van *Seves*.

Vervuld met de begeerte om de *Franſche Republiek* genot te doen trekken van die Rykdommen, dezelve te verſpreiden, en daar door de reeds verkreegene kundigheden te vermeerderen, vervoegde ik my, in den Jaare 1792, by een der Leden van de Nationaale Conventie, een der Bewaarderen van deeze Gedenkſtukken. —— Ik ſtelde hem voor, dat men eene Beſchryving moest vervaardigen van de *Oudheden der Nationaale Bibliotheek*, naa dezelve te eenigd te hebben met die voorhanden zyn in verſcheide Kabinetten, thans de Eigendommen der Republiek geworden, en vervolgens deeze Voorwerpen in de Zaalen

ten toon ſtellen. —— Ik voegde 'er nevens, dat men eene geldſom moest beſtemmen, om die magtig te worden, welke op byzondere Verkoopingen voorkwamen, en konden dienen om deeze Verzameling te volledigen te doen worden. —— De Volks-repreſentant gaf my ten antwoord, „ dat de Republiek niet ryk genoeg was."

Een dergelyk antwoord kreeg ik op een ander nuttig Voorſtel, hem ten zelfden tyde gedaan; te weeten, om de Verzameling van Geſneedene Steenen, in de Bibliotheek der *Franſche* Natie voorhanden, in Plaat te doen brengen; ten einde, dat, wanneer men, ten eenigen tyde, deeze kostbaare Verzameling mogt ſteelen of wegrooven, de Nakomelingſchap zich zou kunnen bedienen van 't geen men aan de Barbaarschheid der Eeuwe onttoogen hadt. —— De Repreſentant voerde my weder te gemoete: —— „ Het zou der Republiek te veel kosten." Hierop ſtelde ik voor, dat de verkoop van zulk een Werk de kosten der Plaaten ryklyk zou vergoeden. Hy hieldt zich aan zyn ouden zang. Ik ging te onvrede heen, beklaagende het lot der Kunſten en Weetenſchappen.

In deeze Verzameling van Geſneedene Steenen zyn veele honderden van Sardonixen, die meerendeels de langte van drie duimen hebben, en waarop Gebeurtenisſen of Koppen van beroemde Mannen der Oudheid geſneeden zyn. De Sardonixſteenen, zonder gegraveerd te zyn, hebbe 'men voor ſtukken van zeer groote zeldzaamheid, en van eene verbaazende waarde, te houden, en zy krygen eene meerdere door de Graveerkunst der beroemdſte Kunſtenaaren, die ze bewerkt hebben. Zy waren zeer veelvuldig in *Grieckenland*.

Men behoorde by de kostbaare Verzameling van de Bibliotheek der Republiek te voegen de Vaten, onder den naam van *Murrhina* bekend (*), welke misſchien nog voor-

(*) Deeze Vaten waren te *Rome* zo hoog in waarde, dat men 'er vyf ja zeven honderd duizend Livres *Fransch* geld voor gaf; uit deezen hoofde waren de Bezitters 'er zeer op geſteld. VEDIUS POLLION, ten eenigen tyde AUGUSTUS onthaalende in zyn ſchoon Huis te *Pauſilippo*, kreeg berigt, dat een zyner Slaaven dus eene Vaas gebrooken hadt; en was hy barbaarsch genoeg, dien Slaaf in Zee te doen werpen. AUGUSTUS, dit vernomen hebbende, deed alle Vaten van die ſoort, welke VEDIUS bezat, verbreeken, op dat hy niet weder zulk eene wreedheid zou pleegen.

voorhanden zyn in de *Garde-meuble National*, welke men vyf dagen agtereen beſtoolen heeft, ſchoon 'er een ſterke Wagt van buiten en van binnen geſteld was.

De *Romeinen* waren in het maaken van gekleurd Glas zo verre gevorderd, dat zy den Sardonix zo keurig naamaakten, dat het bezwaarlyk was de Vaazen, daar van gemaakt, van de egte *Murrhina* te onderſcheiden.

Twaalf of vyftien jaaren geleeden, heb ik, in het Kabinet van den geweezen Koninglyken Tuin, een gedeelte gezien van een Glazen-kolom, meer dan drie voeten hoog, en omtrent acht duimen over 't kruis gemeeten; dezelve was toen bykans niet te zien, ſtaande beneden een tafel waar op een groot ſtuk Lood-erts lag. —— Onlangs derwaards gaande, om naauwkeurig de maat te neemen van dit ſtuk Koloms, verſtond ik dat men het in een Koornſchuur weggezet hadt. —— Ik herinner my dat de kleur bleek geel is: eenig loofwerk, aan het benedenſte gedeelte overgebleeven, verbeeldde Granaaten. Deeze Glazen-kolom is geheel, en ſcheen my gegooten te zyn; en denk ik dat dezelve een der Kolommen geweest is, die het Theater van *Rome* verciérden, 't welk ÆMILIUS SCAURUS, Schoonzoon van SYLLA, deedt opregten.

Dit grootsch en ruim Theater kon, naar het verhaal van PLINIUS, tachtig duizend Toekykers bevatten. —— De eerſte verdieping van dit verbaazend gebouw was vercierd met drie honderd en zestig marmeren kolommen, acht en dertig voeten hoog, en drie duizend ſtandbeelden van brons. —— De tweede verdieping was vercierd met kolommen van Glas, die de derde ondersteunde, welke houten kolommen hadt, die de vergulde zoldering en lambriſeering onderſchraagden. De toeſtel van het Theater, en alles wat ten dienſte was der Tooneelſpeelderen, was van Goud-laken. En al die grootſche, prachtige en kostbaare, Toeſtel was alleen geſchikt om één Maand dienst te doen.

Dit Feest gevierd zynde, deedt SCAURUS een gedeelte der Tapytwerken en Schilderyen, die het Tooneel vercierd hadden, na zyn Huis te *Tusculum* brengen (*). Zyne Slaa-

(*) Om het noodige te verkrygen tot de viering van dit Theater

Slaaven ſtaken 'er uit boosaartigheid den brand in; de ſchade werd begroot op honderd Millioenen Sesterciën; of omtrent twaalf Millioenen Livres.

Men weet, dat, te *Rome*, de zodanigen, die tot de eerſte Staatsbedieningen zogten op te klimmen, onvermoeid bezig waren om het Volk te verbaazen en te misleiden door de Schouwburg-vertooningen, welke zy gaven, en de kostbaare geſchenken, welke men uitdeelde aan die zich derwaards begaven. Zo kogten de *Romeinen* het Regt om te gebieden.

Wanneer 'er eene Beſchryving voorhanden was van het Kabinet in den voorheen zo genaamden *Jardin Royal*, zou men zeker daár in het een of ander aantreffen betrekkelyk tot de Kolom, waar van ik hier gewaagd heb; een Kolom, die ten minſten verdiende in 't openbaar ten toon geſteld te worden, en een zeer goed vertoon zou maaken in het *Nationaal Kabinet der Oudheden*, 't welk zo te ſchikken, dat het ten Oefenſchool kan ſtrekken, zo wel de eer als het belang der *Franſche Republiek* vordert. Het is eene verkeerde bezuiniging, wanneer men die laat werken om nuttige zaaken te veragteren. Daarenboven is men aan het Vaderland het Onderwys in alle takken van Weetenſchap verſchuldigd: dit daaraan te weigeren is hetzelfde als het Ryk der Barbaarſchheid, 't welk altoos de Menſchheid onteert en vernedert, uit te breiden.

ater deedt SCAURUS alle de Schilderſtukken uit de Tempels en Gebouwen van *Sicione* wegneemen, onder voorwendzel om dus de ſchuld tuſſchen die Stad en *Rome* te vereffenen. De Stad *Ambracie*, de zetel der Koningen van *Epirus*, werd desgelyks van alle Standbeelden berooft.

VER-

VERHANDELING OVER DEN INVLOED DER LUGTSTREEKEN OP DE GEDAANTE EN NATUUR DER PLANTGEWASSEN. Door L. REYNIER.

(*Journal de Phyſique.*)

(*Vervolg van bl.* 484.)

Over de Planten op 't Gebergte.

Schoon wy, in de laatst voorgaande Afdeeling, reeds een enkel woord van de Planten op 't Gebergte gezegd hebben, zal 't noodig weezen, nog iets, ten deezen opzigte, mede te deelen.

De benaaming van *Berg* is zeer onbepaald, en niet genoegzaam, om, op eene naauwkeurige wyze, vast te ſtellen, welke uitwerking die ſtand hebbe op de Planten. De laage Bergen, en het benedenſte gedeelte der hooge Bergen, hebben, ten deezen aanziene, geene gemeenſchap op de hooge Bergtoppen: men hebbe daarover onderſcheiden te handelen.

De laage Bergen zyn doorgaans bedekt met Houtgewas of Weiden, welker Gewas, hoog en weinig vast, den Natuurkenner onderrigt in 't geen de Analogie hem reeds deedt opmaaken. De afhellingen der Bergen verminderen zeer veel de werking des Lichts; de Schaduw duurt 'er veel langer dan in de vlakten, en de wolken, die 'er zich bykans ten allen dage opeenhoopen, veroorzaaken, behalven dat zy de zonneſtraalen onderſcheppen, een overvloedige dauw, die, uitwaaſemende, nog meer de doorſchynenheid der lugt verhindert. Uit deezen hoofde hebben de Planten een maakzel gelykvormig aan dat der vlakten; groote bladeren, hoog opgeſchoote ſteelen, met weinig zydtakken: zy maaken eene middelſoort uit tuſſchen de kwynende Planten der laagte en die der hooge Bergtoppen. Deeze Planten neemen dikwyls in grootte af, wanneer men ze in de vlakte kweekt, en de rede dier afneeming is zeer eenvoudig.

De hooge Bergtoppen zyn doorgaans boven het Wolkgewest; eene zuivere lugt, van dampen ontheeven, laat 'er aan de zonneſtraalen eene onbelemmerde werking.

Men kan, in de Werken van ULLOA, SAUSSURE, en meer anderen, de uitgewerkte bewysſtukken vinden, over de verſchynzels, welke deeze dunheid des Dampkrings veroorzaakt. De Planten, welke zich blootgeſteld vinden aan den invloed van een zo werkzaam Licht, zyn laag, digt getakt, met wolle bezet, en de grootte van derzelver bloemen overtreft menigmaalen die van het overige der Plant. Derzelver aankweeking vordert de grootſte oplettenheid, en de eerſte verandering, welke zy ondergaan, is eene vermeerdering der grootte, eene vermindering der volagtigheid, of een geheel verlies van dezelve; dewyl, de werking des Lichts minder zynde in deeze veel digter middenſtoffe, de ontwikkeling der Plant niet ſterk wordt voortgezet. Dikwyls hebben Planten, die ſlegts twee duimen hoogte hadden, my rype zaaden gegeeven, die, in myn tuin, my Planten opleverden, welker bladeren een voet haalden.

Een ander verſchynzel, 't welk deeze Planten verſchaffen, is derzelver tedergevoeligheid voor de koude. In den eerſten opſlage komt het verbaazend voor, dat de voortbrengzels van eene Lugtſtreek, waar de Sneeuw negen maanden blyft liggen, de Vorſt ſchuwen, zelfs de Herfſtvorſt: maar de ſneeuwlaagen vormen een digt bekleedſel, 't welk de Planten dekt, en de koude belet tot dezelve door te dringen. — De Waarneemingen, welke ik, geduurende den Winter, gedaan heb op de *Alpen*, geregtigen my, om te gelooven, dat de Groei, ſchoon vertraagd, onder de Sneeuw voltuurt. Daar nu bykans alle regenvlaagen, zelfs in 't hartje van den Zomer, in ſneeuw nedervallen, houdt dezelve daar ſtand, vóór dat de Herfſtvorſt begint, en de dooi, in den Voortyd, is niet volkrokken, dan op een tyd, wanneer men geen wederkeerende koude te vreezen heeft. Waaruit volgt, dat de Planten, op hooge Bergtoppen, nimmer aan de koude zyn blootgeſteld, en dat men reden heeft om ze in Oranjehuizen te kweeken.

Ik heb hier boven gezegd, dat de Groei niet volſtrekt afgebrooken wordt in den Winter. In de daad, er dringen altoos eenige ſtraalen door de ſneeuw heenen, en de zwarte grond der *Alpen* drinkt ze in; de ſneeuw in den Voortyd ſmelt altoos in dat gedeelte 't welk den grond raakt; dikwyls heb ik geheele ſneeuwvlakten gezien, die eene eenpaarige uitgeſtrektheid vertoonden, en van onderen uitgehoold waren: de grond

was

was bedekt met bloemen. Men ziet dikwyls de Planten met zaaden, op het oogenblik dat de ſneeuw wegſmelt, geheel volkomen.

Hoe hooger een Berg is, en hoe langer de ſneeuw op dezelve blyft liggen, hoe meer de Planten, vandaar herkomſtig, alle zorge vorderen, als men ze aankweekt. Op de laage Bergen, dekt de ſneeuw de Planten veel laater, en verlaat ze veel vroeger; gevolglyk kan men derzelver voortbrengzelen in de vlakte veel beter voortkrygen.

De Aarde, op het *Alpiſche* Gebergte, is nog eene byzondere bykomende omſtandigheid, uit de ligging voortkomende: dezelve is zwart, en bykans ten eenemaale zamengeſteld uit ontbondene Plantgewasſen, een weinig meer ontbonden dan Turfaarde, maar op dezelfde wyze. De lange duur van de ſneeuw verklaart de vorming deezer Aarde. Ter opheldering hier van mag ik den Leezer verwyzen tot de Afdeeling, die ten Opſchrift heeft: *De Invloed der Lugtſtreke op den aart des Gronds.* Men maakt deeze Aarde na, door een mengzel van Heide met Teelaarde; en de Planten der *Alpen* ſlaagen 'er zeer wel in, zelfs de Graanen.

Uit deeze beginzelen, wegens de vorming der Planten op de *Alpen*, volgt, dat de Planten, die enkel van die der Vlakte verſchillen door deeze Characters, ſlegts moeten aangemerkt worden als verſcheidenheden: dus zal het getal der opgetelde Soorten by de Plantbeſchryvers veel opkorten, en veele van de Planten der *Alpen*, als Soorten beſchreeven, zullen ondergeſchikt moeten worden als verſcheidenheden aan de gemeene Soorten.

Van de Planten in de Veengronden.

De Planten in de Veen- of Turfgronden hebben desgelyks eene wyze van beſtaan aan dezelve byzonder eigen. De Turfmaakers in *Holland* kennen, op het zien der Planten, den aart der daar onder liggende Veengronden, dikwyls tot eenige voeten diepte, en bedriegen 'er zich nooit in. De Planten der Veengronden zyn zeer ſlenterig; de ſtammen zwak en weinig getakt; de bladeren klein, langwerpig, en den meesten tyd glad; de bloemen zyn klein van ſtuk, weinig, en hebben een ſchraal voorkomen; doch 't geen de Planten in de Veengronden bovenal kenmerkt is eene blaauwagtige tint, welke men op elk derzelve gewaar wordt, en zich nog klaarder laat ont-

ontdekken wanneer men een begroeid Veenland op zekeren afſtand beſchouwt.

De Boomen, in de Veengronden groeiende, zyn klein, krom, en dikwyls verdraaid. Menigmaalen heb ik Veengronden onderkend, in de Bosſchen, aan de ſchielyke verkleining der Boomen; en, den Grond onderzoekende, vond ik de aanduiding van dit uitwendig teken bewaarheid.

Ondertusſchen is de vermindering in grootte, welke men waarneemt in de Planten der Veengronden, dezelfde niet als op de Bergen: de omſtandigheden, welke dezelve vergezellen, verſchillen zeer veel, en wyzen een verſchillenden oorſprong aan. In de Veengronden is het eene ſoort van kwyning en verzwakking van de geheele Plant, blykbaar in de zwakke houding, aan de kleinheid en ſchraalheid der Bloemen op de toppen: integendeel gaat, op het Gebergte, de kleinheid der Planten gepaard met de veeltakkigheid der ſtammen, ſterk door derzelver geringe hoogte, alsmede met eene groote *bloemrykheid*, en ſterkte der voortteelingsdeelen.

Het is my altoos moeilyk voorgekomen te begrypen, waarom de Planten der Veengronden, die groeijen in eene aarde eeniglyk zamengeſteld uit overblyfzels van Planten, alle kenmerken draagen van ſchraale en vermagerde Planten. Zou de ſoort van ontbinding, welke de Planten ondergaan als dezelve in Veenaarde veranderen, dezelve berooven van de voedende beginzels, welke men in de meſtvaalten aantreft? Doch waarom zou dan de Veenaarde een goede meſt zyn, over 't land verſpreid? Zou het daaruit ontſtaan, dat de menigte van dampen en de koelheid, welke zich daar vereenigen, nadeel doet aan het leevenmaakend uitwerkzel des lichts? Maar ik heb geen onderſcheid opgemerkt tusſchen de Veengronden der Vlakten en der *Alpen*, met betrekking tot derzelver invloed op de Planten. Het blykt, derhalven, dat de invloed der Veengronden op de Planten, tot nog toe, onbekend is; en ondertusſchen zoude deeze meer dan éene duisterheid in de Historie der Planten opklaaren.

Overeenkomſtig met het geen ik hier boven geſegd heb, mag men beſluiten, dat een zwakker geſteltenis, een kleinder geſtalte, en het gemis van wolagtigheid, niet genoeg is om als eene Soort te onderſcheiden eene verſcheidenheid van een gemeene Plant, in Veenaarde gegroeid,

groeid. Ik heb elders eenige voorbeelden daarvan opgegeeven (*).

Van de Waterplanten.

Onder de benaaming van *Waterplanten* hebbe men geene andere Planten te verſtaan, dan die zich onder het water ontwikkelen, of welker Bloem en eenige Bladeren op de oppervlakte des waters dryven; Planten, welker wortel alleen in het water ſtaat, en desgelyks in de lugt groeijen, wanneer het water weggedampt is, mag men als *tweeſlachtige* aanmerken.

De Waterplanten zyn op eene zeer zwakke wyze toegeſteld; derzelver vaten hebben een celagtig weefzel, met groote tuſſchenruimten, vol van eene wateragtige ſtoffe: men zou zeggen, dat zy zich niet uitbreiden dan om aan de oppervlakte te komen, en daar de lugt in te ademen. Deeze Planten hebben noch Wolligheid, noch Doornen: derzelver onder het water gedompelde bladeren zyn vezelagtig, verdeeld in draaden, even of men een gewoon blad uitſneed om 'er alleen de vezels in te laaten; de bovendryvende bladeren, integendeel, zyn volkomen. De Bloemen ſtaan op 't einde, en zwemmen op de oppervlakte des waters, of 't zyn bybloemen, bykans onzigtbaar, die onder het water blyven.

Kweeking der Waterplanten in de Lugt.

Verſcheide Waterplanten, welke ik gezien had in de opgehoogde gronden aan de kanten der graften, en die daar veranderingen ondergaan hadden, hebben my het denkbeeld ingeboezemd om Proeven hier op te neemen. Ik verzamelde het zaad van den *Water-Ranonkel* (*Ranunculus aquatilis*, *L.*) (†), en op denzelfden tyd het zaad van eenige Planten, die reeds in de Lugt gegroeid waren. Deeze twee ſoorten van zaad zaaide ik in een zandgrond van middelmaatige droogte. Deeze zaaden zyn opgekomen, en ik heb Planten gekreegen van een tot drie dui-

(*) *Hiſt. des Piſenlits*, *Memoires pour ſervir a l'Hiſt. Phyſ. & Nat. de la Suiſſe*, Tom. I.

(†) Ik heb deeze Plant beſchreeven in myne *Mem. pour ſervir à l'Hiſt. Phyſ. & Nat. de la Suiſſe*, Tom. I, p. 154.

duimen hoog, welker ſtam recht was, maar een weinig geboogen aan het ondereinde. Zy hadden eenige zeer korte bladeren, die van elkanderen weeken, ſchoon de Moederplant die gelykwydig hadt, en de bovenbladeren niervormig, welke desgelyks aan deeze nieuwe Planten ontbraken. De Bloemen waren zo groot en ſterk als die van Planten welke eenige voeten lang zyn, die *in* 't water groeijen; zy hebben my vrugtbaar zaad gegeeven. —— Ik hou my overtuigd, dat men, deeze Proeve eenige jaaren voortzettende, aan deeze Plant alle de eigenſchappen zou geeven van een Plant die in de Lugt groeit.

Het Water is eene veel digter vlocistoffe dan de Lugt: het biedt, derhalven, een veel grooter tegenſtand aan het Licht; en de Planten, die zich in 't water ontwikkelen, bevinden zich, in veele opzigten, in denzelfden ſtaat als de van licht beroofde Planten. Deeze Planten, derhalven, laatende groeijen in de vlakte, is dezelve blootſtellen aan eene werking des Lichts, welke oneindig ſterker is; en ik vind dezelfde overeenkomst tusſchen de Waterplanten gegroeid in het water en die in de lugt opſchooten, als tusſchen de Planten die in de Vlakte en op hooge Bergtoppen groeiden: in de daad, deeze Planten, in de Lugt opgeſchooten, hadden, even als de laatstgemelden, laage ſteelen, een veel ſterker geſtalte, veel grooter bloemen naar evenredigheid van de ſteel, en beter gevormd. Deeze nieuwe Proeve bevestigt, op eene onbetwistbaare wyze, de verſchillende uitwerkzels des Lichts in de verſchillende Lugtſtreeken.

Naa de genomene Proeven, van welke ik hier verſlag gegeeven heb, en op myne laatſte Reize in *Holland* gedaan, heb ik eenige Planten *Water-Ranonkels* gevonden in het losſe Duinzand, welke nog veel kleinder waren, dan ik door voortteeling bekomen had: dan zy bevestigen het reeds voorgeſtelde; dewyl zy groeiden op eene plaats, waar de oorzaaken van de verkleining der ſteelen, en de verdere characters, zich kennelyk aanweezen.

De Uitwerkzels der Lugtſtreeke op de Kleur en Geur der Planten.

De Kleuren der Planten zyn een onmiddelyk uitwerkzel des Lichts; een Plant, die in de ſchaduw groeit, is miskleu-

kleurig: in het Licht neemt dezelve de kleuren, haar eigen, aan. BONNET heeft deeze twee ſtaaten gegeeven aan de onderſcheide deelen van dezelfde Plant, byzonder aan een Wyngaard-rank, welke hy liet groeijen, door verſcheide blikken buizen van elkander verwyderd; de tusſchenſtanden waren groen, terwyl alle de gedeelten, die bedekt waren, zich verwelkt vertoonden. De Proefneemingen van BONNET bewyzen daarenboven, dat het niet de warmte is, door het licht voortgebragt, maar de werktuiglyke werking der lichtſtraalen, die de Planten kleurt; want de Planten, in de ſchaduw gehouden, blyven, ſchoon zy onderſcheide graaden van warmte kreegen, alle ongekleurd.

De beginzels, welke ik elders ontvouwd heb, wegens het Vuur (*), verklaaren dit verſchil van werking op eene zeer eenvoudige wyze. Naardemaal de Kleuren der Planten een zo onmiddelyk uitwerkzel zyn van het Licht, zo volgt, dat de meerdere of mindere ſterkte van 't zelve verſchillende uitwerkzels moet te wege brengen; en, by gevolge, dat de Kleuren der Planten, aan een zeer leevendig en ſterk licht blootgeſteld, veel leevendiger moeten zyn, dan die in een veel zwakker licht groeijen. In de daad, de Planten der *Alpen* hebben een veel lomberder groen; de deelen naby die ter voortteelinge geſchikt zyn treft men dikwerf gekleurd aan. Veele verſcheidenheden der Planten op de *Alpen* onderſcheiden zich door dit kenmerk. Naar gelange men hooger op het *Alpiſche* Gebergte komt, vermeerdert het getal der witte Bloemen: de roode en blaauwe neemen naar evenredigheid af. Eene dergelyke uitwerking van de dunheid der Lugt, op de hooge Bergtoppen, te verklaaren, zou van veel aanbelangs weezen, en eenig licht verſpreiden over dit zo duister gedeelte der Plantkunde, de Kleuren betreffende.

Ten zelfden tyde dat de Planten met gekleurde Bloemen min talryk op de Bergtoppen worden, ontdekt men dat de Kleuren der zodanige, die ze behouden, veel ſterker zyn: en de andere ſoorten met witte Bloemen in de vlakte neemen 'er eene meer of min diepe tint aan. Hoe dezelfde ſtand meer luisters kan byzetten aan de Kleuren van zekere Planten, terwyl dezelve het beſtaan van an-

de-

(*) *Du Feu, & de quelques-uns de ſes principeaux effets.*

dere tot witte Bloemen bepaalt, is nog onbekend, en verdient de naſpeuring der Natuuronderzoekeren. —— In 't algemeen mogen wy aanmerken, dat, hoe meer eene Plant aankweeking ondergaan heeft, hoe meer de Bloemknoppen verſcheidenerlei Kleuren vertoonen. Eenige in 't wilde groeiende Planten verſchillen desgelyks, en Planten van eene andere Kleur ſchieten op te midden van die de gewoone Kleur vertoonen. Zyn deeze veranderingen enkele afwykingen, of behooren ze tot de Soort? Dit moet nog onderzogt worden.

Het Groen der Planten hangt meer van de Lugtſtreek af dan de Kleur der Bloemknoppen. Men merkt in 't algemeen op, dat het groen van de Planten der *Alpen* doorgaans donker is; dat der Planten in Veengronden bleek, en trekkende op het blaauwe; dat der Planten in de Bosſchen bleek groen, trekkende op het geele. Men moet deeze kleurſchakeeringen niet vermengen met de uitwerking der wolligheid, welke de kleur der Planten wit doet worden, of verandert. —— Eene waarneeming, het Groen betreffende, is de Zeegroene kleur, eigen aan de Planten van den oever der Zee, en der Zandgronden tuſſchen de Keerkringen gelegen, bovenal aan de Grasplanten. Wat kan de invloed weezen van die liggingen op de Planten, welke aldaar groeijen? Wederom een voorwerp van nader onderzoek; want men mag geene uitwerkzels *zonder oorzaak* ſtellen.

De Geur en Smaak der Planten hangen af van de Lugtſtreek. De *Cranſon Officinal*, welke in *Groenland* geen ſmaak heeft, nam, in *Engeland* overgebragt, in den tyd van eenige maanden, denzelfden ſmaak aan met die daar natuurlyk groeit: de warmte der plaatze brengt derhalven veel toe tot het vermeerderen van Smaak en Geur der Plantgewaſſen (*). Ik zal 'er byvoegen, dat de *Melilot bleu*, (een Klaverplant) die een zo doordringenden geur heeft in eenigzins warme Landen, dien geur, in *Holland* voorgeteeld, mist. Verſcheide jaaren heb ik dit beproefd. Te *Parys* heb ik dien geur min ſterk gevonden dan in *Zwitzer-*

(*) De Heer REYNIER beroept zich hier op het Artykel CRANSON, in de *Encyclopedie Methodique*, door hem vervaardigd.

terland, en by gevolge nog min ſterk dan die men in *Italie* kweekt.

De Speceryen en Droogeryen, die de ſterkſte Geur van zich geeven, en de ſterkst prikkelende Kruideryen, komen uit heete Gewesten: in de Zuidelyke treft men de reukrykſte aan, terwyl die der koude Wereldoorden geen Geur van zich geeven. Planten zelfs, die derwaards gebragt worden uit een min koude Lugtſtreek, verliezen, in korten tyd, deezen Geur, aan dezelve eigen.

Genoeg is het hier aan te duiden, dat de Lugtſtreek, op eene zeer onmiddelyke wyze, werkt op de Geur en Smaak der Planten; dat de Planten deeze hoedanigheden verliezen naar gelange zy in kouder Oorden komen; en dat, in tegendeel, deeze toeneemen naar gelange van de meerdere warmte der Lugtſtreeke; dat de Planten, in een en het zelfde Land, te geutiger zyn naar maate zy op eene warmer plaats groeijen, als op Rotzen, geheel open en drooge gronden; en van deeze hoedanigheid minder bezitten als de plaats der groeijinge vogtig of beſchaduwd is; eindelyk dat de Planten der *Alpen* zeldzaam volgeurig zyn, ſchoon de werking des Lichts daar zeer ſterk is. Het is, derhalven, minder de ſterkte en helderheid des Lichts, dan de aanhoudenheid, en de warmte welke 't zelve medebrengt, waar door, in het groeiend Ryk, de Geur- en Smaakdeeltjes ontwikkeld worden; in tegendeel zyn 'er andere omſtandigheden in het Plantenryk, die derzelver herkomst verſchuldigd zyn, veeleer aan de leevendigheid en helderheid des Lichts, dan aan de Warmte; als, by voorbeeld, de Wollige en Hairige ſtoffe op de Planten, waarvan wy hier boven geſprooken hebben.

('t Vervolg en Slot by eene nadere gelegenheid.)

dere tot witte Bloemen bepaalt, is nog onbekend, en verdient de naſpeuring der Natuuronderzoekeren. —— In 't algemeen mogen wy aanmerken, dat, hoe meer eene Plant aankweeking ondergaan heeft, hoe meer de Bloemknoppen verſcheidenerlei Kleuren vertoonen. Eenige in 't wilde groeiende Planten verſchillen desgelyks, en Planten van eene andere Kleur ſchieten op te midden van die de gewoone Kleur vertoonen. Zyn deeze veranderingen enkele afwykingen, of behooren ze tot de Soort? Dit moet nog onderzogt worden.

Het Groen der Planten hangt meer van de Lugtſtreek af dan de Kleur der Bloemknoppen. Men merkt in 't algemeen op, dat het groen van de Planten der *Alpen* doorgaans donker is; dat der Planten in Veengronden bleek, en trekkende op het blaauwe; dat der Planten in de Bosſchen bleek groen, trekkende op het geele. Men moet deeze kleurſchakeeringen niet vermengen met de uitwerking der wolligheid, welke de kleur der Planten wit doet worden, of verandert. —— Eene waarneeming, het Groen betreffende, is de Zeegroene kleur, eigen aan de Planten van den oever der Zee, en der Zandgronden tusſchen de Keerkringen gelegen, bovenal aan de Grasplanten. Wat kan de invloed weezen van die liggingen op de Planten, welke aldaar groeijen? Wederom een voorwerp van nader onderzoek; want men mag geene uitwerkzels zonder oorzaak ſtellen.

De Geur en Smaak der Planten hangen af van de Lugtſtreek. De *Cranſon Officinal*, welke in *Groenland* geen ſmaak heeft, nam, in *Engeland* overgebragt, in den tyd van eenige maanden, denzelfden ſmaak aan met die daar natuurlyk groeit: de warmte der plaatze brengt derhalven veel toe tot het vermeerderen van Smaak en Geur der Plantgewaſſen (*). Ik zal 'er byvoegen, dat de *Melilot bleu*, (een Klaverplant) die een zo doordringenden geur heeft in eenigzins warme Landen, dien geur, in *Holland* voortgeteeld, mist. Verſcheide jaaren heb ik dit beproefd. Te *Parys* heb ik dien geur min ſterk gevonden dan in *Zwitzer-*

(*) De Heer REYNIER beroept zich hier op het Artikel CRANSON, in de *Encyclopedie Methodique*, door hem vervaardigd.

Eer LUTHER zyne wyk- en ſchuilplaats verliet, hadt hy eenen aanvang gemaakt met den Bybel in de *Hoogduitſche* taale over te zetten. Hy bezat kunde genoeg van de oorſpronglyke taal, als mede eene toereikende kennis aan den ſtyl en de gevoelens der Heilige Schryveren; en, ſchoon zyne *Latynſche* Schriften ruw en ſlegt van taal waren, betoonde hy een groot meester te weezen in zyne moederſpraake, en dat hy zich daar in kon uitdrukken met al de cierlykheid voor welke dezelve vatbaar was. Met den byſtand van MELANCTHON, en eenige andere zyner Leerlingen, voltooide hy een gedeelte van het Nieuwe Testament in den Jaare 1522; en de uitgave daar van was nadeeliger voor de Kerk van *Rome* dan alle zyne andere Werken. Die Overzetting werd geleezen door Perſoonen van allerlei rang, geleezen met greetigheid en aandagt. Zy ſtonden verſteld op de ontdekking, hoe de Voorſchriften des Grondvesters van het *Christendom* rechtdraads ſtrydig waren met de Uitvindingen der Priesteren, die voorgaven diens Plaatsbekleeders te weezen. Nu, de regelmaat des Geloofs in handen hebbende, oordeelden zy zich ten vollen in ſtaat, om, die regelmaat toepaſſende, te oordeelen over de vastgeſtelde Leerbegrippen, en uitſpraak te doen, of dezelve overeenkwamen, dan ſtreeden, met dien éénigen regel. Het voorbeeld van LUTHER, ten deezen opzigte, werd gevolgd door de Voorſtanders der Kerkhervorminge in andere Landen van *Europa*.

Omtrent deezen tyd (1524) omhelsden *Neurenberg*, *Frankfort*, *Hamburg*, en andere Vrye Steden van *Duitschland*, van den eerſten rang, openlyk de Leer der Hervormden; de Keurvorst van *Brandenburg*, de Prins van *Anhalt*, en de Hertogen van *Brunswyk* en *Lunenburg*, verklaarden zich openlyke Voorſtanders der nieuwe Leerbegrippen.

De bezwaaren, aan welken alle de Boeren in *Duitschland* onderworpen waren, veroorzaakten, in 1526, groote beweegenisſen in *Swaben* en *Thuringen*. Te laatstgemelder Landſtreeke hadden de misnoegden aan hun hoofd THOMAS MUNCER, een van LUTHER's Leerlingen; een Man van geestdryvenden aart, wiens aanmaaningen en voorgang zyne Leerlingen met dien zelfden geest bezielden. Staande deeze beweegenisſen gedroeg zich LUTHER met veel voorzigtigheids en gematigdheids; als een algemeen Vader toonde hy zich bezorgd voor het welvaaren

ten der beide Partyen, zonder de misslagen of *dwaalingen* van een derzelven over 't hoofd te zien. Aan den eenen kant vervoegde hy zich met een vermaanende aanspraak tot de Edelen, hun opwekkende om hunne Afhangelingen met meer menschlykheids te behandelen; aan den anderen kant bestrafte hy scherplyk den oproerigen geest der Boeren, hun raadende niet te morren over hardigheden onafscheidelyk van hunnen stand, en geen beterschap te zoeken door onwettige middelen.

LUTHER's veel gerugts maakend Huwelyk met CATHARINA VAN BORIA, eene Non van eene aanzienlyke Familie, die, den sluier afgeworpen hebbende, het Klooster, in 't laatstgemelde Jaar, verliet, was verre van eene algemeene goedkeuring weg te draagen. Zelfs de sterkst hem toegedaane Aanhangers keurden deezen stap onvoegelyk, op een tyd, dat zyn Land in zo veele onheilen zich vondt ingewikkeld; terwyl zyne Vyanden 'er nimmer van spraken dan met de schandvolste benaamingen. LUTHER, schoon niet geheel ongevoelig wegens den indruk, dien dit Huwelyk ten zynen nadeele gemaakt hadt, verdroeg de berispingen zyner Vrienden, en de verwyten zyner Vyanden, met de standvastigheid hem eigen. —— Ten deezen zelfden Jaare verloor de Hervorming haaren grooten Voorstander FREDERIK, Keurvorst van *Saxen*, die egter opgevolgd werd door zyn Broeder JOHAN, een meer driftig, schoon min bekwaam, Voorstander van LUTHER, en diens Aanhangers.

In den Jaare 1530 leverden de Keurvorsten van *Saxen* en *Brandenburg*, de Landgraaf van *Hessen*, de Prins van *Anhalt*, de Hertogen van *Brunswyk* en *Lunenburg*, met de Afgevaardigden deezer dertien Keizerlyke of Vrye Steden, *Straatsburg*, *Neurenberg*, *Ulm*, *Constans*, *Rottingen*, *Windheim*, *Memmingen*, *Lindau*, *Kempten*, *Heilbron*, *Wissenburg*, *Nortlingen* en *St. Gal*, een staatlyk *Protest* in tegen het Besluit op den Ryksdag te *Spiers* genomen, 't welk alle verdere Nieuwigheden in den Godsdienst verboden hadt, vóór de zamenkomst eener algemeene Kerkvergaderinge. Uit deezen hoofde werden zy onderscheiden met den naam van PROTESTANTEN; een naam, welke zints dien tyd meer bekend en meer loflyk geworden is, als, zonder onderscheid, toegepast op alle Aanhangen, met welk eene andere benaming

ming ook onderſcheiden, die zich aan den *Roomſchen* Stoel onttrokken.

Ten zelfden Jaare werd op den Ryksdag te *Augsburg* overgeleverd de beroemde Geloofsbelydenis, zints de *Augsburgſche Confeſſie* geheeten, door MELANCTHON opgeſteld. Maar, niettegenſtaande die heuſche en vredelievende Man de Geloofsbelydenis hadt opgeſteld in bewoordingen zo min beledigend voor de *Roomsch Catholyken* als de waarheid immer mogt gehengen, vaardigde die Ryksdag een Beſluit uit tegen de *Proteſtanten*, veel heftiger dan dat van *Worms*. Dit veroorzaakte eene Verbintenis ter onderlinge verdediging tuſſchen de Prinſen te *Smalkalden*, by welke zy de *Proteſtantſche* Staaten des Ryks tot een geregeld Lichaam vormden.

LUTHER volhardde, een reeks van Jaaren, met door zyne Schriften en Raadgeevingen den voortgang der Hervorminge te bevorderen. Eindelyk kwam het tydperk, 't welk op eens een eindpaal zette aan zynen roemryken arbeid, en hem behoedde voor de heftigheden eens ſtorms, die met allen geweld tegen de *Proteſtantſche* Kerk uitborst. —— In den Jaare 1546, ſchoon in een verzwakten ſtaat van gezondheid, in een ruw Jaarſaiſoen, na zyne Geboorteſtad *Eisleben* gaande, om, door zyn gezag, een verſchil by te leggen tuſſchen de Graaven van MANSFELD, werd hy aangetast door eene geweldige Ontſteeking in de Maag, die, in weinige dagen, een einde aan zyn leeven maakte, 't welk hy tot drie- en- zestig Jaaren gebragt hadt.

Laaten wy aan deeze Leevensſchets toevoegen de Characterbeſchryving diens Mans, en daarin de trekken volgen, door het meesterlyk penceel van ROBERTSON. —— „ Door de Voorzienigheid beſtemd om een der grootſte en gewigtigſte Omwentelingen te wege te brengen, van welke de Geſchiedenis gewaagt, was 'er misſchien nooit een Mensch, wiens Character met ſtrydiger verwen werd afgemaald. Zommigen, ten uiterſten gebelgd en verontwaardigd hem alles te zien omverwerpen wat zy door hunne vooroordeelen voor heilig hielden, tygden hem niet alleen alle menschlyke ondeugden, maar zelfs de boosheid eens Duivels, aan. —— Anderen, opgetoogen van bewondering en erkentenis, en hem beſchouwende als de Fakkel der Kerke, en den Herſteller der Christlyke Vryheid, eigenden hem volmaaktheden toe, verre boven het menschlyke, en be-

ten der beide Partyen, zonder de misſlagen of dwaalingen van een derzelven over 't hoofd te zien. Aan den eenen kant vervoegde hy zich met een vermanende aanſpraak tot de Edelen, hun opwekkende om hunne Afhangelingen met meer menſchlykheids te behandelen; aan den anderen kant beſtrafte hy ſcherplyk den woesten geest der Boeren, hun raadende niet te murren over hardigheden onafſcheidelyk van hunnen ſtand, en geen beterſchap te zoeken door onwettige middelen.

LUTHER's veel gerugts maakend Huwelyk met CATHARINA VAN BORIA, eene Non van eene aanzienlyke Familie, die, den ſluier afgeworpen hebbende, het Kloosterleven in 't laatſtgemelde Jaar, verliet, was verre van eene algemeene goedkeuring weg te draagen. Zelfs de ſterkſte hem toegedane Aanhangers keurden deezen ſtap onvoorzigtig, op een tyd, dat zyn Land in zo veele onheilen zich wordt ingewikkeld; terwyl zyne Vyanden 'er nimmer van ſpraken dan met de ſchandvolſte benaamingen. LUTHER, ſchoon niet geheel ongevoelig wegens het misluk, dien dit Huwelyk ten zynen nadeele gemaakt hadt, verdroeg de berispingen zyner Vrienden, en de verwyten zyner Vyanden, met de ſtandvastigheid hem eigen. — Ten deezen zelfden Jaare verloor de Hervorming haaren grooten Voorſtander FREDERIK, Keurvorſt van Saxen, die egter opgevolgd werd door zyn Broeder JOHAN, een meer driftig, ſchoon min bedreven, Voorſtander van LUTHER, en diens Aanhangers.

In dit Jaar 1530 leverden de Keurvorſten van Saxen en Brandenburg, de Landgraaf van *Heſſen*, de Prins van Anhalt, de Hertogen van *Brunswyk* en *Lunenburg*, met de Afgevaardigden deezer dertien Keizerlyke of Vrye Steden, *Straatsburg*, *Neurenberg*, *Ulm*, *Conſtanz*, *Reutlingen*, *Windsheim*, *Memmingen*, *Lindau*, *Kempten*, *Heilbron*, *Weissenburg*, *Nordlingen* en *St. Gal*, een ſtandvastig Protest in tegen het Beſluit op den Rykstag te Augsburg genomen, 't welk alle verdere Nieuwigheden in den Godsdienſt verboden hadt, vóór de zamenkomſt eener algemeene Kerkvergaderinge. Uit deezen hoofde werden zy onderſcheiden met den naam van PROTESTANTEN, een naam, welke zints dien tyd meer bekend en meer hoofd geworden is, als, zonder onderſcheid, op alle Aanhangers, met wel andere [illegible]

ming ook onderscheiden, die zich aan den *Roomschen* Stoel onttrokken.

Ten zelfden Jaare werd op den Ryksdag te *Augsburg* overgeleverd de beroemde Geloofsbelydenis, zints de *Augsburgsche Confessie* geheeten, door MELANCTHON opgesteld. Maar, niettegenstaande die heusche en vredelievende Man de Geloofsbelydenis hadt opgesteld in bewoordingen zo min beledigend voor de *Roomsch Catholyken* als de waarheid immer mogt gehengen, vaardigde die Ryksdag een Besluit uit tegen de *Protestanten*, veel heftiger dan dat van *Worms*. Dit veroorzaakte eene Verbintenis ter onderlinge verdediging tusschen de Prinsen te *Smalkalden*, by welke zy de *Protestantsche* Staaten des Ryks tot een geregeld Lichaam vormden.

LUTHER volhardde, een reeks van Jaaren, met door zyne Schriften en Raadgeevingen den voortgang der Hervorminge te bevorderen. Eindelyk kwam het tydperk, 't welk op eens een eindpaal zette aan zynen [illegible] arbeid, en hem behoedde voor de heftigheden [illegible], die met allen geweld tegen de *Protestantsche* Kerk [illegible]borst. —— In den Jaare 1546, schoon in een verzwakten staat van gezondheid, in een ruw Jaarsaisoen, na zyne Geboortestad *Eisleben* gaande, om, door zyn gezag, een verschil by te leggen tusschen de Graaven van MANSFELD, werd hy aangetast door eene geweldige Ontsteking [illegible] Maag, die, in weinige dagen, een einde aan zyn [illegible] maakte, 't welk hy tot drie- en- zestig Jaaren [illegible] hadt.

Laaten wy aan deeze Leevensschets toevoegen [illegible] racterbeschryving diens Mans, en [illegible] ken volgen, door het meesterlyk [illegible] BERTSON. —— „ Door de Voorzienigheid [illegible] zo een der grootste en gewigtigste Omwenteling [illegible] al- te brengen, van welke de Geschiedenis [illegible] on- 'er misschien nooit een Mensch [illegible] strydiger verwen werd afgemaald [illegible] naa- sten gebelgd en verontwaardigd [illegible] ond- ver werpen wat zy door hunne [illegible] On- hielden, tygden hem niet [illegible] Ge- deugden, maar [illegible] Geen Anderen, opge[illegible] voor- hem beschou[illegible] zelfs Hersteller de[illegible] edlyk [illegible]aktheden [illegible] groote [illegible]NG. 17[illegible] werk,

den alle zyne daaden met eenen eerbied, welke
danigen alleen toekomt, die door onmiddelyke In-
g des Hemels geleid worden.
an het is uit zyn eigen Gedrag, en niet uit den
otten lof, of de verzwaarde berispingen, zyner Tyd-
en, dat de tegenwoordige Eeuw haar oordeel over
Man moet vellen. Zyn yver in het aankleeven
een hy voor waarheid hieldt; zyne onverſchrok-
d in 't verkondigen dier waarheid; zyne bekwaam-
, zo natuurlyke als verkreegene, om dezelve te
igen, en zyn onvermoeide vlyt om dezelve voort
nten. zyn alle Deugden, welke zo duidelyk, en met
l luisters, in zyn ganſche gedrag doorſchynen, dat
yne Vyanden hem dezelve niet hebben kunnen betwis-
oegt hier by eene zuiverheid en geſtrengheid van Ze-
elke zeer wel met het Character van eenen Hervormer
en; eene geregelde Leevenswyze, welke zyn Leer
n byzette; en zulk eene volmaakte Belangloosheid,
geen den minſten twyfel wegens zyne Opregtheid
at. Voor 't overige boven alle zelfsverheffing ver-
, niets ophebbende met de geneugten of aange-
eden des leevens, en alle vermaakneemingen verag-
liet hy de Eertytels en Inkomſten der Kerke aan
Leerlingen over; zich altoos met zyn eerſte post, van
eeraar in de Univerſiteit van *Wittenberg*, en van
r dier Stad, met de geringe Wedde aan die Be-
gen verknogt, vergenoegende.
Deeze ongemeene Hoedanigheden gingen gepaard
nige Gebreken van menschlyke drift en zwakheid;
deeze Gebreken, verre van toegeſchreeven te kun-
orden aan bedorvenheid of boosheid van hart, ſchee-
et veele zyner Deugden den oorſprong uit een en
le bron te ontleenen. Zyne Ziel, natuurlyk heftig
eldig, wanneer zy door groote voorwerpen aan-
rd, of door heftige hartstogten geroerd, werd, ver-
hem, om zo te ſpreeken, buiten zichzelven, met
ift, welke zwakker gemoederen verbaasde, of vreemd
am aan lieden in geruster omſtandigheden. —
enige zyner pryswaardige hoedanigheden tot uiter-
brengen, ging hy ſoms de paalen van het goede
n, en maakte zich ſchuldig aan daaden, welke
berisping bloottſtelden. Het Vertrouwen, 't welk
e in de gegrondheid zyner gevoelens, verſchilde
van Verwaandheid, zyn Moed om die gevoelens
ſtaan-

ſtaande te houden kwam naby Vermetelheid, zyne Standvastigheid om van dezelve nooit af te gaan was weinig minder dan Styfhoofdigheid, en zyn Yver om zyne tegenpartyen te wederleggen grensde zeer na aan Woede en Onbeſchoftheid.

„ Gewoon alles aan de Waarheid te onderwerpen, vorderde hy denzelfden eerbied voor haar van andere Menſchen; niets aan hunne zwakheden of vooroordeelen toegeevende, voer hy met veragting uit tegen allen, die niet eenſtemmig met hem dagten. Toen men zich tegen zyne Leer verzette, viel hy alle zyne Tegenſtreevers aan met even veel woede, zonder zich aan Rang of Verdienſten te ſtooren. Hy ontzag de Koninglyke Waardigheid van HENDRIK DEN VIII, of de begaafdheden en geleerdheid van ERASMUS, niet; maar bejegende hun even ruw en onbeſchoft als hy TETZEL of ECCIUS gedaan hadt.

— Maar deeze onbetaamelykheid, waar aan LUTHER zich ſchuldig maakte, moet niet geheel en al aan zynen driftigen aart worden toegeſchreeven; gedeeltlyk was zy het gebrek van de Eeuw, welke hy beleefde. By een ruw Volk, onkundig van die grondregelen, welke, door geduurig de hartstogten van elk in 't byzonder tegen te gaan, de Maatſchappy beſchaaven, en de Zeden verzagten, waren alle geſchillen heftig en ſterk, en zy drukten, in hunne natuurlyke taal, zonder de minſte bedaard- of ingetoogenheid te betoonen, de gemoedsbeweegingen uit, welke zy gevoelden. Dewyl in dien tyd alle de Werken van geleerde Lieden in 't *Latyn* werden opgeſteld, waren zy door het voorbeeld der beſte Schryveren in die taal gewettigd hunne Tegenſtreevers met de ſchamperſte bewoordingen te bejegenen; daarenboven klinken alle onbetaamelyke en ruwe uitdrukkingen in eene doode taal zo ſcherp niet als in eene leevende, waar van de toonvallen en ſpreekwyzen, gemeenzaamer zynde, ook een onbeſchofter voorkomen hebben.

„ Daarenboven moet men, iemands Character opmaakende, hem beoordeelen naar de beginzels en grondregels zyner Eeuwe; want, ſchoon Deugd en Ondeugd in alle tyden dezelfde zyn, de Zeden en Gewoonten, nogthans, veranderen onophoudelyk. 't Geen ons in LUTHER's gedrag als zeer berispenswaardig voorkomt, ergerde zyne Tydgenooten niet. Het waren zelfs eenige dier hoedanigheden, welke wy thans gereedlyk laaken, die hem juist geſchikt maakten, om het groote

werk, 't welk hy durfde onderneemen, te volvoeren. — Om het Menschdom, dat in onkunde en bygeloof gedompeld lag, op te wekken, en de woede der dweepery, die de magt in handen hadt, te beſtryden, was een hevige Yver, en een onverzaagd Character, noodig. Zagte uitnoodigingen zouden noch dezulken, die geroepen werden, ter ooren gekomen zyn, noch hun opgewekt hebben. Een minzaamer, doch min wakkere, geest, dan die van LUTHER, hadt gewis de gevaaren ontzien, welke LUTHER durfde tarten, en wist te boven te komen.

„ Omtrent het einde zyns leevens zag men, ſchoon zyn yver of zyne bekwaamheden niet zigtbaar verminderden, zyne Lichaamskwaalen toeneemen, zo dat hy dagelyks geemlyker, oploopender en ongeduldiger, werd, als hy werd tegengeſprooken.

„ LUTHER ſmaakte het genoegen van den verbaazenden voorſpoed zyns yvers te beleeven; een groot gedeelte van *Europa* zyne Leer te zien omhelzen; de grondvesten te zien waggelen van den Pauslyken Throon, voor welken de grootſte Monarchen hadden gezidderd: dit hadt ten eigenaartigen gevolge, dat LUTHER zich niet weder houden kon ſoms eenige blyken te geeven van Trots en Zelfsgoedkeuring. En, in de daad, hy moest meer dan een Mensch geweest zyn, indien hy, op het beſchouwen van alle de groote zaaken door hem volvoerd, nooit eenige gewaarwordingen van dien aart hadt voelen opwellen (*)."

Eenigen tyd vóór zynen dood voelde LUTHER dat zyne kragten afnamen; zyne geſteltenis was als uitgeput door de verbaazende menigte van bezigheden, welke hy op zich nam, gevoegd by het vlytig waarneemen van zyne Amptsbediening, by de vermoeienis van geſtadige Letterbezigheid, en het ſchryven van Werken, zo talryk en groot, alsof hy in volmaakte rust en afzondering geleefd, en zich alleen op het vervaardigen dier Werken toegelegd, hadt.

De onverſchrokkenheid, LUTHER natuurlyk eigen, begaf hem niet by de aanmadering des doods. Zyn laatſte geſprek met zyne vertrouwdſte Vrienden liep over den Ge-

(*) ROBERTSON, *Historie der Regeering van* CAREL DEN V, Vde Deel, bl. 92.

Gelukſtaat, den Braaven in een ander Leeven weggelegd, van welken hy ſprak met dat genoegen, en die drift, eigen aan iemand die gereed ſtaat om tot het genot daar van toe te treeden.

De maare van LUTHER's dood verwekte by de *Catholyken* groote vreugde, welke zy op eene onbetaamelyke wyze lieten blyken; terwyl dezelve groote neerſlagtigheid baarde by zyne Naavolgers: beiden bedagten zy even min, dat de Leer, door hem geplant, reeds wortels geſchooten hadt, diep genoeg om ſtaande te blyven, zonder de ondersteunende hand des Planters te behoeven.

Op last des Keurvorsts van *Saxen*, werd LUTHER's Uitvaard met ongemeene pragt gevierd. By zyne Huisvrouwe, die hem overleefde, hadt hy verſcheide Kinderen verwekt. Op het einde der jongst verſtreekene Eeuwe waren in *Saxen* nog van LUTHER's Afſtammelingen in weezen, in goeden doene leevende.

VERKLAARING DER HIEROGLYPHEN OP DEN OBELISK, STAANDE VOOR HET LATERAAN TE ROME. Door K. PH. MORITZ.

De Raaf, boven aan de ſpitze van den Obelisk, betekent eenen mensch, die meer tot het kwaad dan tot het goed geneigd is, doch die nogthands eene groote weetgierigheid verraade; deeze weetgierigheid wordt door eenen omhoog kruipenden Kever, verbeeldende eene begeerte tot voedſel, te kennen gegeeven. By de Ægyptenaars, wierdt de geene, die ingewyd wilde worden, ook met den naam van *Raaf* beſtempeld. De Kever is eene beeldtenis der Zon, en, even gelyk deeze den dag aanbrengt, zoo is de weetlust het eerſte middel om de duisternis te verdryven.

In de *tweede* Afdeeling geſchiedt de bekendmaaking ter Inwying. Twee Perſoonen, in de gewoone witte kleeding, met hooge mutſen, zyn Ingewyden, die elkanderen de hand toereiken. De eene is voorneemens den anderen op den ſchouder te kloppen, terwyl de andere met zynen vinger een aankloppen aan de deur des Tempels te kennen geeft.

In de *derde* Afdeeling geſchiedt de aanneeming van den *Demiurgos*; uit de nevensſtaande zinbeelden blykt, dat 'er van de ſchikking der deelen van het menschlyk ligchaam, en van de overeenſtemming der geheele Natuur, geſproken wordt; dit wordt door een nederhangend paslood zeer juist aangetoond.

In de *vierde* Afdeeling ſtaat de nieuw Aangenomene reeds in priesterlyk gewaad voor eenen Arend, met eene muts, die eenen grooten Geleerden, welke hem in de Schepping der Waereld

dere tot witte Bloemen bepaalt, is nog onbekend, en verdient de naſpeuring der Natuuronderzoekeren. —— In 't algemeen mogen wy aanmerken, dat, hoe meer eene Plant aankweeking ondergaan heeft, hoe meer de Bloemknoppen verſcheidenerlei Kleuren vertoonen. Eenige in 't wilde groeiende Planten verſchillen desgelyks, en Planten van eene andere Kleur ſchieten op te midden van die de gewoone Kleur vertoonen. Zyn deeze veranderingen enkele afwykingen, of behooren ze tot de Soort? Dit moet nog onderzogt worden.

Het Groen der Planten hangt meer van de Lugtſtreek af dan de Kleur der Bloemknoppen. Men merkt in 't algemeen op, dat het groen van de Planten der *Alpen* doorgaans donker is; dat der Planten in Veengronden bleek, en trekkende op het blaauwe; dat der Planten in de Bosſchen bleek groen, trekkende op het geele. Men moet deeze kleurſchakeeringen niet vermengen met de uitwerking der wolligheid, welke de kleur der Planten wit doet worden, of verandert. —— Eene waarneeming, het Groen betreffende, is de Zeegroene kleur, eigen aan de Planten van den oever der Zee, en der Zandgronden tusſchen de Keerkringen gelegen, bovenal aan de Grasplanten. Wat kan de invloed weezen van die liggingen op de Planten, welke aldaar groeijen? Wederom een voorwerp van nader onderzoek; want men mag geene uitwerkzels zonder oorzaak ſtellen.

De Geur en Smaak der Planten hangen af van de Lugtſtreek. De *Cranſon Officinal*, welke in *Groenland* geen ſmaak heeft, nam, in *Engeland* overgebragt, in den tyd van eenige maanden, denzelfden ſmaak aan met die daar natuurlyk groeit: de warmte der plaatze brengt derhalven veel toe tot het vermeerderen van Smaak en Geur der Plantgewaſſen (*). Ik zal 'er byvoegen, dat de *Melilot bleu*, (een Klaverplant) die een zo doordringenden geur heeft in eenigzins warme Landen, dien geur, in *Holland* voorgeteeld, mist. Verſcheide jaaren heb ik dit beproefd. Te *Parys* heb ik dien geur min ſterk gevonden dan in *Zwitzer-*

(*) De Heer REYNIER beroept zich hier op het Artykel CRANSON, in de *Encyclopedie Methodique*, door hem vervaardigd.

WREEDHEID EN GOEDERTIERENHEID TEGEN ELKANDER OVER GESTELD; MET DAAR UIT VOORTVLOEIJENDE ZEDELYKE BEDENKINGEN.

(*Uit het Engelsch.*)

Onlangs ben ik wedergekeerd van het verblyf, deezen Zomer eenige maanden op 't Land gehouden. Aldaar was ik ooggetuigen van het volgend Tooncel van Onregtvaardigheid en Wreedheid, 't geen my zo gevoelig aandeed, dat de indruk daarvan nog diep in myn geheugen geprent is, en 'er waarſchynlyk veele jaaren ingedrukt zal blyven; misſchien zal de dood het alleen uitwisſchen.

Een arme Boer huurde een klein Landgoed van een ryken Landëdelman: en betaalde daar voor zo veel huurs, dat hy, met het betoon van de uiterſte naarſtigheid, en het volvoeren van den hardſten arbeid, naauwlyks de leevensnoodzaaklykheden voor zich en een talryk Gezin kon bezorgen. —— Een ongeluk, veroorzaakt door het hoogopzwellen eener Riviere, door de gehuurde Landen loopende, voerde het grootſte gedeelte van 's Boers verzamelde Hooigewas weg. Dit maakte het voor hem ondoenlyk om ſtipt te paſſen op het betaalen van zyn Landhuur: hy geraakte meer dan zes maanden een achter.

Te vergeefsch ſmeekte hy om een weinig geduld by zynen Landheer, tot een volgende Oogst hem in ſtaat zou ſtellen tot het betaalen van de geheele ſchuld. De Landheer bleef onverbiddelyk; zyn hart was geheel vreemd van medelyden, en ongevoelig voor de zagte inſpraaken der Menschlykheid. Hy beval zyn Zaakbezorger, die een hart bezat zo ongevoelig als dat zyns Meesters, om alle de Goederen van deezen Boer aan te ſlaan en te verkoopen: en ſchoon de Goederen, dus verkogt, veel meer beliepen dan de verſchuldigde ſom, weigerde hy rekening te doen van het overſchot.

De arme Landman, niet in ſtaat om met zynen ryken, magtigen Landheer in een Pleitgeding te treeden, zou voor deeze onderdrukking hebben moeten bezwyken, en zich der deerlykſte armoede, en het uiterſte gebrek, met zyn talryk Gezin, hebben moeten getroosten, had de Menſchenliefde van een Heer in der nabuurſchap hem niet voor dit allerdeerlykſt lot behoed. —— Het verhaal van 's armen Boers ongeluk deedt hy hem alle de aandoeningen der Menschlykheid op eens gaande worden. Hy vervoegde zich terſtond tot den Landëdelman, en gaf hem te verſtaan, dat, indien hy niet terſtond den Boer het overſchot van het ingekomen geld der Verkoopinge overgave, hy hem in Regten, volgens 's Lands Wetten, zou agtervolgen; Wetten, in-

gerigt om den zwakken tegen de verdrukkingen der Magtigeren te verdeedigen.

De Landheer, voor de ſtraf der ingeroepene Wetten duidende, gaf terſtond het overſchot, zo onregtvaardig onder zich gehouden, over aan dien handhaaver des onderdrukten, die het onmiddelyk dien verdrukten en wanhoopenden ter hand ſtelde.

Deeze Heer liet het by deeze daad van Regt niet berusten. Overtuigd van de onvermoeide poogingen, welke de eerlyke Boer ſteeds aanwendde om voorwaards te komen, bewerkte hy dat 'er eene Inſchryving geſchiedde onder zyne Bekenden, om den Boer weder op de been te helpen, en ging zelve voor met het intekenen van eene goede ſomme.

Zulk een liefderyke byſtand ſtelde den Landman in ſtaat om de onderdrukkingen zyns voorigen Landheers te ontwyken, en de Landhoevenaar te worden van een beter en menschlievender Landeigenaar. Op wiens goed hy thans, vergenoegd en wel te vrede, geene gelegenheid verzuimt om zyn kleinen voorraad te vermeerderen door onafgaatend vlytbetoon. Steeds met lof gewaagende van zynen Weldoener, en de taal der zuiverſte dankbaarheid uitboezemende.

Dit Voorval ſchetst ons, op het leevendigſt en treffendst, twee tegen elkander lynrecht over geſtelde Characters. —— In 't een hebben wy voor oogen eene waare ſchildery van Regtvaardigheid en Weldaadigheid; Deugden, die den Mensch ten waaren cieraad ſtrekken, die overeenſtemmen met 's menſchen Natuur, en bevorderlyk zyn tot 's menſchen Geluk. —— In het ander de waare afbeelding van Onregt en Onmenschlykheid; Ondeugden, die de Menschheid ontluisteren, en de banden der Maatſchappye verbreeken.

Onderſcheide beweegredenen zetten den Mensch aan tot het pleegen van Onregt. Eenigen zyn ingenomen met de zugt tot meerderheid, en, om dien ſtaat van hoogheid te beklimmen, na welken zy haaken, zullen zy niet ontzien zich ſchuldig te maaken aan alle bedryven van te kortdoening en berooving, welke zy kunnen te werk ſtellen, zonder onder de ſtraffende hand der Wet te vallen. —— Eenigen zyn verſlaafd aan zinnelyke lusten, en, om in weelde hunne dagen door te brengen, ſchaamen zy zich niet de goede en deugdzaame wreed te verdrukken, en hun zelfs van de leevensnoodwendigheden te ontzetten. —— Eenigen voelen zich geplaagd door onleschbaaren Gouddorst, en ſtellen alle praktyken van bedrog en uitzuiging te werk, om ſchatten opeen te hoopen; die zy, ſchoon zy zelve 'er geen gebruik van durven maaken, weigeren, voor hoe gering een gedeelte ook, te beſteeden om den elendigen en behoeftigen uit ſchrelende armoede te redden. —— Eenigen denken, dat de minſte terging een genoegzaamen grond geeft tot de geſtrengſte verdrukking, en volgens dit beginzel dryven zy hun vermogen om

wraak te neemen, en iets betaald te zetten, tot het verst mogelyk uiterste. Maar de zodanigen zouden wel doen met te bedenken, dat, wanneer de wraak de maate der belediging te boven gaat, de wreeker zich schuldig maakt aan dezelfde onregtvaardigheid en wreedheid, als hy schuldig zou weezen, indien hy geene belediging, hoe genaamd, ontvangen hadt.

Om waarlyk regtvaardig te weezen, is het niet genoeg dat wy geen kwaad doen aan onze Medemenschen; wy moeten tevens, zo veel ons mogelyk is, de poogingen van anderen te hunner onderdrukkinge verydelen, de verdeedigloozе onschuld beschermen en bedekken tegen de opgeheeven hand der gewelddaadigheid. —— En, schoon wy des boven de kennisneeming der Menschlyke Wetten zyn, schoon wy geene knaaging des Geweetens gevoelen over het ongeholpen laaten der geenen die onze bescherming vorderen; moeten wy onszelven egter niet vleijen met den waan, dat Hy, wiens onpartydig oog door alle uitvlugten heenen ziet, ons straffloos zal laaten heenen gaan, wegens het verwaarloozen van onzen Pligt aan de Maatschappy verschuldigd, en het pleegen van daaden lynrecht aanloopende tegen de Voorschriften, de eeuwig heilige Voorschriften, van Rede en Godsdienst.

Naast de Regtvaardigheid, behooren wy bovenal bedagt te weezen op Weldaadigheid. Maar, wanneer wy deeze Deugd willen uitoefenen, behooren wy by onszelven naa te gaan, en toe te zien, dat wy des niet mistasten. Wy moeten bedenken, of onze omstandigheden gehengen de bedoelde Weldaadigheid te betoonen; want niet weinigen worden 'er gevonden, die edelmoedig zyn ten opzigte van Vreemdelingen, ten nadeele hunner Vrienden en Bloedverwanten. —— Anderen worden 'er gevonden, die op een nog onverschoonlyker voet te werk gaan, die het eene gedeelte des Menschdoms berooven, om dien roof aan een ander uit te deelen, enkel om den naam van milddaadig te verwerven: dan deezen handelen even onregtvaardig als of zy dien roof ten hunnen eigen gebruike bekeerden; want waare Weldaadigheid moet alleen uitgeoefend worden met oogmerk om goed te doen, zonder bemadeeling van iemand anders. —— Desgelyks hebben wy ons eigen hart te onderzoeken, of wy aangedreeven worden door zuivere beweeggronden van Deugd en Menschenmin, gezuiverd van allen inmengzel van ydele eer- en praalzugt.

Zodanig zyn de beginzels, die rechtschaape Weldaadigheid moeten bestuuren, en de stappen regelen der zodanigen, die Rykdom of Magt bezitten om het Menschdom deeze zegeningen toe te schikken. De Zoonen der Armoede hebben een regt op den bystand en bescherming der Ryken. Hunne harten behooren open te staan als een schuilplaats voor

de

de elendigen, en hunne koffers als ſchatkisten voor de behoeftigen. Maar Onmenschlykheid ſluit niet dan maar al te dikwyls den weg tot de eerſte, en de roestige ſloten der Gierigheid beletten de liefhebbende uitdeeling van ſchatten, die in den opgeſlooten ſtaat beſchimmelen.

Allen behooren wy ſteeds te bedenken, dat de Mensch niet voor zichzelven alleen geſchapen is; maar ten ſteun en ten voordeele der Maatſchappye, welke alleen ſtaande kan blyven door onderlinge goede dienſten en daaden van Menschlievenheid. Deeze zyn Deugden die der Menschlyke Natuure den waaren luister byzetten. Deeze houden ons te zamen vereenigd met de onlusmaaklyke ſnoeren van onderlinge Liefde en wederzydſche Vriendſchap. Deeze zyn de uitſteekendſte Charactertrekken van een waarlyk *Goed*, en daar door *Groot*, Mensch.

DE BOETVAARDIGE OVERSPELLER.

MYNE HEEREN!

Onlangs wierd ik, in mynen post, geroepen by een zieken Broeder deezer Gemeente, ten einde aldaar met en voor hem een Gebed voor den Throon des Allerhoogſten uit te ſtorten. Na dat ik was binnen getreden, liet hy zyn Oppaſſer uit het vertrek gaan, en ſprak my, met eene zwakke ſtem, doch, zo als het my toeſcheen, met een aandoenlyk hart, aldus aan: „ Mynheer ik gevoele dat ik een verval van kragten heb; —— dat ik op myn ſterfbed leg; —— en dat ik weldra voor Gods ontzaglyke Rigterſtoel zal moeten verſchynen, om aldaar rekenſchap van myn gedrag, in deeze Waereld gehouden, te geeven. In deezen ſtaat kan, althans behoort men niet te veinzen: ik zal het ook niet doen; maar myn hart voor u uitſtorten.

„ Ik heb my, vooral in myne jeugd, aan veele losbandigheden ſchuldig gemaakt. 't Is waar, dat ik reeds zedert veele jaaren een opregt berouw en leedweezen van myne zonden heb gehad, en God ernſtig en aanhoudend geſmeekt, dat Hy my dezelven genadig gelieſde te vergeeven, om de zaligmaakende verdienſten van Zynen Eeniggeborenen Zoon Jezus Christus wille. —— Doch ik kan my echter zoo niet gerust ſtellen als ik wel wenschte; ik heb één zonde begaan —— eene zonde, by uitneemendheid groot —— eene zonde, welke ik niet kan herſtellen —— die my als een ſteen op het hart drukt, en die my dikwils in twyfel brengt, of 'er voor my wel genade en zaligheid te hoopen en te verwagten is!" —— Ik antwoordde hem, dat de H. Schrift ons, op menigvuldige plaatzen, leerde, dat,

dat, indien wy met een waaragtig berouw en hartelyk leedweezen over onze zonden waren aangedaan, den Heere Jezus Christus voor den eenigen en algenoegzaamen Zaligmaker van 't Menschdom erkenden, en tot Hem, in den geloove, onze toevlugt namen, wy dan ook verzekerd konden zyn, dat Hy onze voorſpraak by Zynen Hemelſchen Vader zoude weezen, en wy, om deszelfs lydelyke en daadlyke gehoorzaamheid, vergiffenisſe onzer zonden, hoe groot dezelven dan ook mogten zyn, erlangen zuden: dat ik eenige bewysplaatzen, hiertoe betrekkelyk, in myn Gebed zou laaten invloeijen. —— „ Ja, zomtyds ben ik hier wel van overtuigd; maar dan komen my eenige myner zonden, en vooral de bedoelde zonde, wederom te binnen, en brengen my in angst en bekommering. —— Hoor, gy moet alles weeten; dan kunt gy my, misſchien, beter gerust ſtellen, en te bepaalder voor my bidden. —— Ik heb in myne jeugd gemeenzaam, zondig, omgegaan met eene getrouwde Vrouw, die eenige jaaren was gehuwd geweest zonder Kinderen te krygen, en ik heb by haar waarſchynlyk twee Kinderen in Overſpel geteeld. Haar Man, in veronderſtelling dat het de zyne waren, heeft deeze Kinderen, by zyn overlyden, tot zyne Erfgenaamen aangeſteld, — van de Moeder, die mede overleden is, hebben zy ook alles geërfd; en dus heb ik niet alleen op myne Conſcientie de gruuwelyke zonde van Overſpel, die ik met deeze Vrouw heb begaan, maar ik heb ook daar door twee Familiën van bunne vry aanzienlyke Erfenisſen, van hunne Wettige Eigendommen, die hen niet zouden ontgaan zyn, berooid, en, helaas! de naaste bloedverwanten van den overleden beledigden Man hebben het zeer hoog noodig, en moeten nu zeer bekrompen leeven, daar zy, door het verkrygen deezer Erfenis, een ruim beſtaan zouden gehad hebben. — ó Hoe groot —— hoe gruuwelyk is toch de zonde van Overſpel? wat kan zy al droevige gevolgen, dikwils tot in het oneindige, voortbrengen! Ach, myn God! wat voel ik 'er thans al het gewigt van! Genade, groote God, genade!" —— Deeze aandoening was te ſterk voor den zwakken Man; hy viel in flaauwte, en ik meende dat de Almagtige een einde met hem maakte. Doch, nadat ik den Oppaſſer geroepen, en wy hem eenige hulpe hadden toegebragt, kwam hy wederom by zichzelven; doch geheel afgemat. —— Het is voor ditmaal genoeg, zeide ik hem, God zal uw waar berouw en uwe opregte boetvaardigheid niet verſmaaden. Laaten wy ons nu Throonwaarts wenden, en den Allerhoogſten danken, dat Hy u een regt gezigt van uwe hooggaande zonde heeft gegeeven; Hem ſmeeken, dat Hy u gelieve bekwaam te maaken om daarin, tot den einde toe, te volharden; en, is het Zynen wille om u door deeze ziekte te ontbinden, dat het Hem dan zal behaagen, u, om Christus Jezus wille, genadig te zyn. —— Ik vertrok na het Gebed; doch onder belofte van hem over een dag of twee, zo God hem dus lange in 't leeven gelieſde te bo-

bewaaren, wederom te komen bezoeken. Dit heb ik *gedaan*, en nog tweemaalen vóór zyn dood hervat. —— Ik heb reden om te vertrouwen, dat de Man bekeerd —— zalig —— gelukkig geſtorven is; doch telkens viel hy in de voorige ongerustheid, en hield niet op van zichzelven te beſchuldigen, dat hy twee Familiën, door zyn toedoen, van hunne wettige pretenſien had helpen berooven, en vooral dat hy de oorzaak was van den zeer armoedigen ſtaat, en dus van het tydelyk ongeluk, waarin zich thans een talryk Huisgezin bevond. In een der geſprekken, welke ik met den Zieken daarover hield, vroeg ik hem, of zyne tydlyke middelen niet toelieten, om 't gemis deezer Erfenis eenigzins te vergoeden? „Ik heb," was zyn antwoord, „die braave lieden, onder de hand, en zonder dat zy wisten van wien het kwam, dikwils ondersteund, en eenig ſoulaas toegebragt; maar 't geen ik hen heb kunnen byzetten was zeer gering, in vergelyking van dat geen, 't welk hunne Erfportie, die hen volgens 't Natuurregt toekwam, zoude hebben bedraagen. En meer heb ik voor hen niet kunnen doen; want ik heb zelve twee na Bloedverwanten, die ryklyk dat geen, 't welk ik hen kan nalaaten, tot hun onderhoud zullen noodig hebben; en het ware wederom eene *ombarmhartigheid*, om hen daar van te ontzetten."

Vermits nu de Zieke my ernſtig heeft verzogt, en my, by handtasting, doen belooven, dat ik het bovengemelde in uw geacht Werk, zonder melding van naam of woonplaats, zou doen zetten, ten einde, ware het mogelyk, andere jonge wulpſche, of ook wel meer bejaarde, lieden, (zeide hy,) van beide de ſexen, daar door af te ſchrikken, om de zonde van *Overſpel*, onbedagtzaam, te bedryven, of daar in voort te *gaan*; daar hy nu, op zyn ſterfbedde, al de grouwelykheid zoo duidelyk van inzag, en al de ſmerten en 't naberouw zoo leevendig en kragtig van gevoelde, dat hem woorden ontbraken om de grootheid en ſterkte daar van te kunnen uitdrukken: vinde ik my verpligt om daaraan te voldoen, en neeme dus de vryheid om dit Verhaal, 't welk byna woordelyk tusſchen den Zieken en my is gehouden, u toe te zenden, met verzoek om 't zelve een plaatsje in uw Maandwerk in te ruimen. Ik twyfele niet of gyl. zult daar aan gaarne voldoen, ten deele om daardoor nuttig te zyn voor uwen Medemensch, en ten deele om het verzoek van een' Stervenden niet voor het hoofd te ſtooten. Ik ben, met achtinge, Myne Heeren, uw vlytige Leezer

W.

B E R I G T.

Het Stukje, getyteld *Woede en Religiehaat*, komt ons voor als niet geſchikt voor onze *Letteroefeningen*.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

KORTE VERHANDELING OVER HET VERBAND, WELK DE GODSDIENST MET DE WYSBEGEERTE HEEFT.

Door

ANDREAS JULIUS AUGUSTUS LOOFF,
Medicinæ Doctor te Rotterdam.

Dat Godsdienst, zonder overtuiging van Gods aanwezen, niet van die uitwerking kan zyn, dat het oogmerk, waartoe de Schepper van het Geheelal denzelven ingeſteld heeft, bereikt worde, zal een yder, verwagt ik, my geredelyk toeſtemmen.

Om nu overtuigd te worden, dat 'er een God is, dunkt my nodig te zyn, dat de Mensch daar toe aanwende alle zyne vermogens, welke hem ten dien einde geſchonken zyn.

Dus, zo de Mensch de Werken Gods niet naar zyn vermogen beſchouwt, derzelver heerlykheid, luister, grootheid, verſchillendheid, nuttigheid, en einde waartoe dezelve door den Almagtigen geſchapen zyn, moet men redenkundig bekennen, dat als dan de Mensch niet aan Gods oogmerk voldoet, en zyn Godsdienst niet behoorlyk betragt.

Het heeft den Almagtigen behaagd den Mensch te doen beſtaan uit eene redelyke Ziel en een werktuigkundig Lichaam; deze twee zamengevoegd, maken het wezen van den Mensch uit; deze grondbeginzels van een geſcheiden zynde, word de menschheid weggenomen, en 'er blyft niets, dan een dood lichaam na, welk tot het ſtof wederkeert, van waar het genomen is, en zyn geheele gedaante verliest.

De Ziel, of het denkend wezen van den Mensch, heeft God met verhevener hoedanigheden beſchonken, dan die der Dieren, daar de Mensch in vernuft alle andere levendige Schepzelen verre overtreft, om te oordeelen over

goed en kwaad, geſchikt tot opmerkzaamheid, om zaken te ontdekken, die voor alle andere Schepzelen verborgen zyn, en blyven. En ofſchoon men in zommige Dieren wonderbare ſchranderheid en verſtand ontdekt, zo vind men den Mensch, in het algemeen, zeer verre in kennisſe het ſchranderſte Dier te overtreffen.

Wy zien, egter, dat de Ziel, wil dezelve tot eenigen hogeren trap, van hare vermogens uit te oeffenen, komen, dezelve door zekere middelen in werkzaamheid moet gebragt en opgeleid worden.

Om onze Ziel in behoorlyke werkzaamheid te brengen, zo lang dezelve in 't lichaam van den Mensch huisvest, word vereischt van die middelen gebruik te maken, welke daartoe geſchikt zyn.

Wat wy vóór onze geboorte geweest zyn, wanneer wy eigentlyk beginnen te leven, en Mensch te worden, kunnen wy onmogelyk bepalen. —— Wy zien dat wy den eenen uit den anderen voortgebragt worden, en dus, dat God ons met die vrugtbarende kragt geſchapen heeft, even als alle andere levendige Dieren, Planten, enz. voortgebragt zyn. Wy zien dat onze eerſte oorſprong zeer klein, zeer gering, ja maar als uit eene onzigtbare ſtip beſtaande, is, welke, in den tyd van veertig weeken, zyn beſtemde grootte verkreegen, of tot rypheid gekomen zynde, zig uit zyne Baarmoeder, waarin dezelve zyn voeding en geſchikten wasdom verkregen heeft, losmaakt, en een inwooner van deze waereld word; doch als dan in zyne eerſte dagen het hulpeloosſte en zwakſte Schepzel van alle geſchapene Dieren op den Aardbodem, en met meer zwarigheden, dan alle Dieren, omgeven is; want de Mensch heeft, van zyne geboorte af aan, meer tyd nodig, dan eenig ander Dier, om zyne behoorlyke kennis, ter verzorging van zigzelven, te verkrygen.

Even zo is het met ons Lichaam gelegen: wy hebben veel langer tyd nodig, dan eenig ander Dier, om onze ledematen tot dat einde, waartoe dezelve ons geſchonken zyn, te kunnen gebruiken. —— Voorzeker zyn wy, als bovengemeld, dus geſchapen, op dat wy, van der jeugd af aan, onze afhanglykheid zouden leeren kennen, om ons aanwezen te ſtellen in een Wezen magtiger dan wy. Want God werkt niet anders, volgens ons begrip, dan door middelen na onze verſtand-vermogens geſchikt. —— Hy heeft onze Ziel met zodanig werktuigkundig Lichaam, als wy op dezen aardbodem thans dragen, omgeven, opdat

wy

wy als Menſchen verhevener zouden kunnen denken, als geſchikte voorwerpen om God te kunnen verheerlyken en dienen. —— Zo wy de hoedanigheden van onze Ziel beſchouwen, hoe verbaasd moeten wy dan niet ſtaan? Dezelve is niet alleen vatbaar voor het tydelyke, maar ook voor het eeuwige.

Eene Eeuwigheid te kunnen begrypen, wat is dat groot! Maar egter zyn wy hier in bepaald, en zien, voor tegenswoordig, als door een duister glas; egter, als wy de vermogens onzer Ziel te hulp komen en beoeffenen, door die middelen, welke ons daar toe van den Schepper geſchonken zyn, van welk eene waarde moet dezelve dan niet gehouden worden? Wy dringen daar mede door tot in den hemel, over de geheele aarde wandelen wy met vernuft en kennisſe, wy dringen in de diepte der zee, en zelfs beſchouwen wy de ſchatten die in de aarde bedolven zyn, en krygen wetenſchap van alle die ryke gaven, welke ons van den milden Schepper geſchonken zyn, O! In welke verwondering, eerbied en liefde, moeten wy ons dan niet voor den almagtigen Schepper van 't Geheelal nederbuigen, en hem zoeken te verheerlyken. Zo wy ons Lichaam beſchouwen, zien wy een allerwonderbaarlykst zámenſtel van deelen en werktuigen, om zyne vermogens, die tot zyn leven en beſtaan behoren, volgens de aan hem geſchonken kragten, te kunnen uitoeffenen; en wy zien, na een nauwkeurig onderzoek omtrent derzelver verſchillende werktuigen, dat wy regt wonderlyk gemaakt zyn, en hoe uitmuntend de Almagtige door zyne wyze Voorzienigheid voor ons gezorgd heeft, in ons lichaam zodanig, als het thans geſteld is, te ſcheppen.

Eenige aanmerkingen over het Lichaam, in het voorbygaan, even als wy over de Ziel gedaan hebben, hoop ik, zullen niet onaangenaam zyn.

Wy bevinden, dat die deelen, waarvan het leven en ons vermogen van te denken volſtrekt afhangen, de veiligſte plaats bezetten. By voorbeeld: de groote en kleine Hersſenen zyn beſloten in de hersſenpan, —— de Ingewanden der borst zyn omgeven door de ribben, —— het Ruggemerg is beſloten in een koker van beenagtige zelfſtandigheid, vermits dezelve alle de wervelen doorloopt, — de Chylbuis, of Chylleider, word door denzelfden beenagtigen koker beſchermd; en hier zyn naast aan gelegen de voornaamſte Bloedvaten, van welker behoud ons leven

niet, wat hy onder zyne handen krygt. —— O! Welke wonderlyke verſchynſelen komen ons in dezen niet voor? Hoe ſchielyk kunnen wy uit een tydelyk genoegen in een langdurig ach en wee gebragt worden? Dit zoude men met zeer veele voorbeelden kunnen bevestigen.

Daar wy nu zien, welk een groote ſchat het is voor den Mensch om ziel en lichaam beide gezond te mogen bezitten, en om dat wy 'geenzints vermogend zyn dezelve beide, of een van beide, gezond te houden, zo zyn wy verpligt God daar voor te danken, en in den ſtaat der gezondheid daarvan zodanig gebruik te maken als wy volgens de reden kunnen begrypen den Schepper welbehaaglyk te zyn.

Zo wy dit doen willen, zyn wy verpligt volgens die wetten en regelen ons te gedragen, welke ons daartoe van God voorgeſchreven en gegeven zyn, en alles by de hand te nemen, het geen dienen kan om God te verheerlyken.

Daar toe dienen onze Zintuigen, waardoor wy van die dingen, die buiten ons zyn, aangedaan worden. Al het geſchapene, buiten ons, is dat geen, 't welk de zintuigen aandoet, en waardoor het aanwezen van hetzelve voor ons ten toon geſpreid word.

Daar al het geſchapene het werk van God is, en God ons vergund heeft, zyne Werken op eene verhevener wyze, dan de Dieren vermogend zyn te doen, te kunnen beſchouwen, zyn wy verpligt, zo veel in ons vermogen is, deze gave ons ten nutte te maken, dat is, de Wonderen daarvan met opmerking en verſtand, na mate ons de gelegenheid vergund is, na te ſpooren.

Zo wy de geſchapene dingen, zo wel bezielde als onbezielde, beſchouwen, en derzelver vermogens, kragten, eigenſchappen, werkingen, enz. aandagtig gadeſlaan, dan zullen wy in de voorwerpen, die wy onder handen nemen, oneindige ſtof tot Gods verheerlyking, en ons nut, daar in opgeſloten vinden.

Zo wy de Lugt eens tot ons onderwerp nemen, en derzelver nuttige eigenſchappen en vermogende werkingen nagaan, door natuurkundige proeven daar mede te doen, bevinden wy, dat, zonder derzelver aanwezen, geen Dier, of Plant, leven kan; dat dezelve verbazende lichamen draagt en ophoud; zonder dezelve zouden wy niets

zien,

zien, niets hooren; zonder lugt zoude alles, wat geſchapen is, zyn beſtaan verliezen. Alle derzelver hoedanigheden op te noemen zoude onnut zyn, zulks kan men by natuurkundige Schryvers uitgebreid lezen. Even zo, als men de andere Elementen, vuur, water en aarde, beſchouwt, zal men wonderlyke eigenſchappen in dezelve bevinden.

De Natuurlyke Historie der Dieren in 't algemeen; wat levert dezelve niet een ruime ſtof van overdenking op voor den onderzoekenden waarnemer? Indien wy hunne verſchillende manier van leven, gedaante, huishouding, grootte en kleinte, nagaân, wat wonderen doen zig dan niet voor ons op, en hoe worden wy, wanneer wy regt opmerkzaam zyn, niet met den diepſten eerbied voor den almagtigen Schepper van dit grote Heir van Schepzelen aangedaan! Ja dan verſchaft ons dat leerzaam onderzoek, denkbeelden, die ons anders omtrent het Opperwezen verborgen zouden zyn gebleven.

Wy zien ten klaarſten, volgens onze bevatting, indien wy de Natuurlyke Historie van de Dieren met opmerkzaamheid lezen, hoe de Voorzienigheid gezorgd heeft voor ieder ſchepſel in het byzonder; door aan het zelve die vermogens te geven, om na zynen aart voor zyn leven en genoegen te kunnen zorgen, en dat een yder zyn kost kan zoeken en vinden; dat een yder zyn eigen geſlagt, volgens Gods beſtemming, voortbrengen, en een ygelyk voor zyn kroost zorgen kan, om hetzelve zo verre op te kweken, dat het in ſtaat zy voor zigzelven te kunnen zorgen. Hoe zien wy niet de ouden voor hunne jongen zorgen? Dit zien wy op eene verbazende wyze (by voorbeeld) in de Vogelen, hoe yder na zynen aart een nest formeert, hoe getrouw zy zitten te broeien, en, hunne jongen uitgebroeid zynde, nog onmagtig om hun eigen kost te kunnen verzamelen, het nodige voedſel van tyd tot tyd bezorgen.

De Byen en de Mieren; moeten wy over derzelver inſtinct of natuurlyke hoedanigheid, om voor haren winterkost te zorgen, niet verbaasd ſtaan? Ja, de Almagtige zelve zegt: „ Gy luiaart, gaa na de Mieren, en word wys!" het welk, myns bedunkens, ons moet aanzetten om den aart der Dieren te onderzoeken (*), opdat wy wys zouden wor-

(*) De uitmuntende E. YOUNG, de Autheur der voortreflyke *Nagtgedagten*, zegt, in zyn *Centaurus geen Verdichtsel*: „ Daar

worden; en ik geloof te durven verzekeren, dat wy menigmalen, zo wy de Dieren als onze wegwyzers, om na te volgen, aannamen, voor veele dwalingen zouden behoed worden. Maar de Mensch, de Dieren verre beneden zynen rang ſtellende, word door zyn eigen wysheid en hogeren ſtaat, dien hy zig zelven toeſchryft, menigwerf in dezen miszet om zyn oogmerk te bereiken. Zo wy natuurkundige Schryvers hier over nalezen, denk ik, dat myn gezegde niet geheelenal zal en kan verworpen worden; en dit vooral niet, dat wy Gods Almagt zeer bewonderen moeten in de Schepping van die oneindige menigte levendige ſchepſelen, welke zig op de aarde, in de wateren, in de lugt en onder de aarde, bevinden, en dat ze, zo wy onzen Godsdienst willen oeffenen, onze opmerking wel waardig zyn, en wy dus zeer nalatig zyn in onzen Godsdienst, indien wy zulks niet doen na ons vermogen; want het geringſte ſchepſel kan onze opmerking niet onwaardig zyn, daar God het niet onwaardig geoordeeld heeft hetzelve te ſcheppen, en wy bekennen moeten, dat 'er niets vergeefs geſchapen is, ten einde het werk van God volmaakt zoude zyn.

Wy moeten ook denken, dat God alles na de beste orde geſchapen heeft; zo wy alles na behooren beſchouwen, zullen wy zulks bevinden waar te zyn; maar, uit gebrek van opmerking, bevinden wy, helaas! dat menig Mensch zig met Gods orde niet vereenigen wil. Dit ziet men dagelyks maar al te veel gebeuren.

Het Plantenryk verſchaft den Mensch mede een ruim veld ter beſpiegeling, zo als men by de Kruidkundigen lezen kan. In hetzelve vinden wy een onnaſpoorlyk verſchil van grootte, kleinte, meerdere en mindere beſtendigheid, verſchillende kragten en eigenſchappen; de eene om den Mensch te voeden en tot veelerlei nut en vermaak te ſtrekken, om huizen en ſchepen te bouwen, allerhande zoorten van kunſtige werktuigen te maken, enz. Eenige hebben heilzame kragten in zig om ziekten te genezen; eenige zyn alleen beſtemd tot voeding van Vee en ander gedierte, enz.

Het

Daar is geen Vlieg of dezelve heeft een oneindige wysheid „ vereischt, niet alleen tot hare zamenſtelling, maar ook tot „ het einde waartoe zy geſchikt is." Zie deszelfs tweeden Brief.

Het Mineraalryk verſchaft ingelyks een ruime ſtof ter beſpiegeling, wanneer wy het nut van deszelfs verſchillende voortbrengſelen nagaan, en de wonderen van God daarin beſchouwen, hoe kunſtig en verſchillend derzelver producten zamengeſteld zyn; is dit alles niet even waardig door den Mensch beſchouwd te worden? Even zo meen ik van ja, dat yder Mensch na zyn vermogen zulks verpligt is te doen, wanneer hy den Schepper eeren en dienen wil, in die hoedanigheid, waarin God den Mensch geſteld heeft, om dat de Mensch zig anders als met het redenlooze gedierte gelyk zou ſtellen. —— Voorzeker beken ik, dat wy den Godsdienst zeer bezwaarlyk maken, indien wy vergen wilden, dat yder Mensch zig oeffenen zoude, om al het geſchapene, yder in zyn zoort, zodanig te onderzoeken en na te ſporen, als wy boven gemeld hebben; daar het veelen Menſchen onmogelyk is zulks te doen, het zy uit gebrek van tyd, van kunde, gelegenheid, of aan vermogen ontbreekt, zoude het te veel gevergd zyn, zulks van een ygelyk af te vorderen. En derhalven heeft God voorzeker het dus geſchikt, om dat het voor een ygelyk mensch onmogelyk is het gehele zigtbare geſchapene zo na te ſpooren, en in zyne verſchillende krägten, vermogens en werkingen, enz. te beſchouwen, dat de eene Mensch boven den anderen in vernuft zoude uitmunten en met verſchillende neigingen begaafd zyn, de eene om dit vak en de andere om dat vak der natuur te onderzoeken; om aldus te zamen, dewyl eenige of weinige daartoe onvermogende zouden zyn, dat uit te werken, wat nuttig was voor alle Menſchen te weten, om God te kennen en te verheerlyken, en daar door tot den waren Godsdienst opgeleid te worden.

Wat de Schepping al meerder oplevert tot beſchouwing voor den Mensch, moeten wy bekennen oneindig te zyn, en dus zoude ik, wanneer ik over alle zaken, die ik voorbygegaan ben onder beſpiegeling te brengen, wilde uitweiden, myn beſtek verre overſchreden, en den Leezer verveelen; en dus denk ik voor zo verre reeds met myne aanmerkingen over het geſchapene voldaan te hebben.

Om nu eenige nuttige waarnemingen over eene of andere zaak te doen, en met reden een ander daar van te overtuigen, meen ik geen beter middel by de hand te kunnen nemen dan de Wysbegeerte, welk woord, uitgelegd

wordende, in zig bevat het denkbeeld van begeerte tot wysheid, of verſtand te krygen van zaken, zonder het welke wy, myns bedunkens, niet tot eenige kennis kunnen komen van eenig ding, welk wy met oordeel beſchouwen willen, daar dezelve in zig bevat de grondregelen, om, met reden gepaard, tot kennis van eenige zaak te komen.

B: v: Ik beſta, of ik ben, kan men, zonder de regelen der Wysbegeerte te hulp te nemen, niet bewyzen; daartoe moet ik een Wiskundigen Stelregel gebruiken. Als, te zyn, en niet te zyn, is volſtrekt tegenſtrydig en onbeſtaanbaar; en dus, bewust zynde van myn aanwezen, ben ik 'er, en, zo ik 'er niet was, zoude ik niet kunnen denken, of eenige plaats beſlaan. Ik beſla eene plaats, derhalven ben ik 'er lichaamlyk, om dat een lichaam in breedte, lengte, hoogte en diepte, hoe groot, hoe klein ook, eene zekere uitgebreidheid vervult, die, zo lang dat lichaam daar blyft, door een ander lichaam niet kan vervuld worden. En hier door meen ik alleen te kunnen bewyzen dat ik 'er ben. Ook kan men zonder Wysgeerkundige hulp geen klaar begrip krygen van eenige zaak, welke men zich voorſtelt.

B: v: Wat is Ziel? Een onſtoflyk wezen, welk het vermogen heeft om te denken; want, hetzelve ophoudende te denken, is dezelve niet meer tegenwoordig, en verliest haar beſtaan; waarom een denkend wezen noodwendig een onſtoflyk of onlichaamlyk wezen moet zyn, word door de Redenkunde, welke een tak der Wysbegeerte is, betoogd, vermits geen lichaam het vermogen heeft van te kunnen denken, aangezien men anders zoude kunnen vooronderſtellen, dat een ſteen, ſtuk yzer, hout, of ander lichaam, ook het vermogen van te kunnen denken bezat. Dit menen wy te kunnen bewyzen, wanneer wy aanmerken, dat, iemand geſtorven zynde, zyn overgebleven lichaam alle kragt van gewaarwording en denken verloren heeft, en wy nimmer iets van dien aart in eenig lichaam ontdekt hebben.

Zonder behulp der Wysbegeerte zouden wy nimmer tot eenige natuurkundige Proeven en Waarnemingen kunnen komen; ook geen redelyk denkbeeld krygen van de kragten, vermogens, nut en eigenſchappen, der geſchapene wezens, aangezien dezelve op duizenderlei wyze behulpzaam is, om nuttige ontdekkingen te doen.

Zon-

Zonder dezelve, zouden wy de eigenſchappen van een lichaam niet kunnen ontdekken; b: v: van uitgebreidheid in lengte, diepte, hoogte, breedte, zwaarte, kragt, bewegingskragt, verdeelbaarheid, het beſlaan van een plaats, digtheid, dunheid, hardheid, weekheid, veerkragt, en nog oneindig meer eigenſchappen, welke wy in de verſchillende lichamen, na hun verſchillend zamenſtel en aart, aan dezelve gehegt vinden. —— Zonder de Wysbegeerte zouden wy ons geen denkbeeld kunnen formeeren van ruimte, tyd, enz. Wy zouden niets berekenen, en niets met eenige zekerheid beſluiten, kunnen. En duizend meer zaken zoude ik kunnen bybrengen, om myn gezegde te ſtaven; maar ik denk, om myne Verhandeling niet te lang of aan den Lezer vervelend te maken, genoegzaam bewezen te hebben, dat wy de grondregelen der Wysbegeerte noodwendig te hulpe moeten nemen, zo wy verſtandig, en met oordeel, in de kennis van eenige zaak willen indringen: even zo dunkt my ook, dat ik dus genoegzaam bewezen hebbe, dat de Wysbegeerte oneindig nuttig is om ons op te leiden tot erkentenis van een almagtig God en Schepper van het Geheeläl; en dat wy, zyne Werken met een wysgeerig en aandagtig oog beſchouwende, hoe dezelve yder na hunnen aart en hoedanigheid gemaakt en geſchapen zyn, en alle met elkanderen genomen een geheel volmaakt zamenſtel uitmaken, na Gods wil en welbehagen volbragt, als dan door de reden en overtuiging gedreven worden, om God in hoge bewondering, eerbied, vuurige liefde en gepaste vreze, te dienen en te eeren.

Edoch, de grootſte Wysgeer, hoe verſtandig ook, al is hy nog zo yverig en vlytig in zyne waarnemingen en beſpiegelingen, zo vind hy egter zigzelven, noch eenig ander mensch, in ſtaat, om door hetzelve zyn eeuwig genoegen te kunnen bereiken, aangezien des menſchen leven hier op aarde, altoos, met wederwaardigheden verzeld gaat. Hy ondervind dat alles hier een begin en een einde heeft; om kort te gaan, de Mensch ondervind, van wat ſtaat of ſtand hy ook zy, dat alles wisſelvallig is op deze waereld, dat niets beſtendig blyft of eeuwig duurt, en dus niets op dezen aardbodem zeker is.

De Mensch kan noch de gezondheid van zyne Ziel, noch van zyn Lichaam, beveiligen; hy word gedurig in de gelegenheid gebragt om de welgeſteldheid van een van bei-

beide, of van beide te zamen, te moeten ontberen door toevallige oorzaken, welke God aan deze waereld verbonden heeft, om op zyn tyd werkzaam te zyn. Ja zelf bevind de Mensch, dat hy hier maar tydelyk zyn aanwezen hebben kan, dat zyn leven en beſtaan hier maar als aan een zyden draad hangt, en dat het zeer zeker *is*, dat hy eens uit deze waereld moet verhuizen; want, tot eenigen ouderdom gekomen zynde, merkt hy op, dat de dood de Menſchen wegrukt in de tederſte jeugd, kinderjaren, jongelingſchap, volwasſen ſtaat, meer gevorderden ouderdom, en maar zeer weinigen den ouderdom van honderd en meer jaren bereiken, — opmerkenswaardig voorzeker voor den Mensch! En daarop volgt natuurlyk, dat de Mensch, deze wisſelvalligheden, aan de waereld gehegt, met aandagt nagaande en overdenkende, zigzelven vraagt, waar zal ik komen? waar zal myn verblyf na myn dood zyn? want ik weet dat ik hier niet eeuwig blyven kan. Waar zal ik myn eeuwige rustplaats vinden, daar ik verzekerd ben van een volmaakt en ongeſtoord genoegen te zullen genieten?

Nademaal de Mensch het vermogen heeft om een denkbeeld te kunnen maken van eene Eeuwigheid, Volmaaktheid, Almagt, Alwysheid, enz. dat dezelve mogelyk is, ofſchoon hy zig geenzints in ſtaat bevind om volmaakt te kunnen worden, daar hy geen meester van zyn tydelyk geluk is, en nog minder in ſtaat om zyn eeuwig geluk hiernamaals te verkrygen; zo volgt ook, dat 'er een almagtig, eeuwig en volmaakt, Wezen zyn moet, welk het Geheelal onder zyn beſtier heeft, onderhoud en regeert, en welks aanwezen van Eeuwigheid geweest is, en in alle Eeuwigheid beſtaan zal.

Zo de Mensch dit bovengemelde toeſtemt, en met reden hiervan overtuigd is, is het natuurlyk gevolg, dat hy zig tot God wende, en zyne Schriften of Openbaringen, ſtrekkende tot bewerking der Zaligheid, onderzoeke.

De Mensch, de Heilige Schrift onderzoekende, vind daarin de grondwetten en voorwaarden vervat, op welke hem, zig na dezelve gedragende, de Eeuwige Zaligheid zal geſchonken worden; zynde die gelukſtaat, welke de Mensch hiernamaals in eeuwigheid ongeſtoord genieten zal. — Deze Schriften onderzoekende in aanbidding van Gods Geest, zal de Mensch bevinden, dat de Wys-

be-

begeerte in hare geheele uitgeſtrektheid geenzints genoegzaam is om mede-deelgenoot van Gods eeuwige Zaligheid te worden, en dus de eenige en ware weg, ter Zaligheid ſtrekkende, in den Bybel gevonden kan worden. — Zo de Mensch de voorwaarden en wetten, daarin vervat, met een Godsdienſtig hart leest, en na alle zyne vermogens, die hem van God daartoe geſchonken zyn, met volkomenen wille van onderwerping, en vernietiging van eigene kragten, om aan dezelve te voldoen, houd, zal de Mensch zynen Schepper eerst regt leeren kennen, zig met tranen van dankbaarheid, brandende liefde en den diepſten eerbied, voor God nederbuigen, aan zyne vriendlyke Voorzienigheid zig geheelenal overgeven; hy zal als wedergeboren worden, en hier op aarde reeds den Hemel als het ware voor hem geopend zien, waarin hy, na zyn dood, zyn verblyf, zyn eeuwig verblyf, in ongeſtoorde rust zal vinden. De Mensch, dezen heiltroost ontvangen hebbende, zal, in alle wederwaardigheden, welke hem op dezen aardbodem mogen overkomen, zyn ſterfuur, hoe en wanneer, als met verrukking en gelatenheid te gemoet zien.

Ik meen bewezen te hebben, dat de Wysbegeerte de grondregelen in zig bevat tot overtuiging dat 'er een God is, en dus als een groot en noodzakelyk hulpmiddel, om ons tot den Godsdienst op te leiden, mag aangeprezen worden.

De weinige ſchetzen, na myne geringe vermogens, hier toe bygebragt, hoop ik meer of min voldoende te mogen zyn. Tevens meen ik aangetoond en bewezen te hebben, dat de Wysbegeerte, op zigzelve genomen, geenzints in ſtaat is, om den Godsdienst na Gods oogmerk en welbehagen, ten einde onze eeuwige Zaligheid te bekomen, uit te oeffenen; maar dat daar by noodwendig vereischt worde Gods Woord te onderzoeken en ons daarna te gedragen, en dus mede aangetoond te hebben, dat er een groot Verband tuſſchen den Godsdienst en de Wysbegeerte plaats heeft.

PROEVEN MET HET SAP, WAARUIT DE ELASTIEKE GOM, OF CAJENSCHE HARST, WORDT VOORTGEBRAGT. Door den Heer FOURCROY.

De Elastieke Harst, welkers aart de Scheikundigen tot hiertoe niet naauwkeurig gekend hebben, dient tot een groot aantal van nuttige gebruiken, in het Land, alwaar de Planten wasſen, welke dezelve voortbrengen; want men kent ten minſten vyf- of zesderlei ſoorten van Gewasſen, die, door inſnyding, deze zelfſtandigheid opleveren. —— Men maakt 'er toortſen van, brandt het als wasch, en wanneer het, nog vloeibaar zynde, in aarden vormen gegoten wordt, worden 'er, door uitdamping in de lucht, flesjes van verſchillende ſoort en grootte van gemaakt, waarin men allerleie ſoorten van vochten bewaaren kan. In Europa bereidt men 'er verſchillende Heel-Natuur- en Werktuigkundige Inſtrumenten van.

Tot hier ontving men deze zelfſtandigheid in eene drooge gedaante, en men moest tragten dezelve te verweeken en op te losſen, om ze tot verſchillende einden bekwaam te doen worden, en hierdoor verloor zy zeer veel van haare hoedanigheden. Om te beproeven, of men niet, even zo wel als in Afrika, hier te Lande uit het Sap zelve verſchillende werktuigen konde maaken, kreeg ik door een myner vrienden eenige hoeveelheid van het Sap, en ondervondt de mooglykheid. Onlangs op nieuw een mengelen van dit Sap ontvangen hebbende, heb ik hetzelve meer tot bevordering der kunſten, dan tot Chemiſche naſpeuringen, waar toe de voorraad niet genoegzaam was, aangewend.

By het openen van de fles met het Sap der *Hevaea Guian.* of *Jatropha elast.* L. verſpreidde zich eene zeer ſtinkende reuk, even als van rottend knoflook. Het grootſte gedeelte van het Sap was vloeibaar, wit en ondoorſchynend, als melk; maar in de beide flesſen, die ik had, was eene vaste zeer witte ſtof, die de gedaante van de geheele fles in de eene, en flegts van den hals en een gedeelte van den buik in de andere, hal aangenomen, dewyl deze laatſte op de reis omgekeerd eſtaan had. Van twee pond 1 once, 1½ drachme, die in de fles waren, verkreeg ik, nadat dezelve aan ſtukken geſlagen was, 3 oncen, 1 drachme 36 greinen eener allerzui-

zuiverſte verdikte elastieke Gom. Het witte vocht had een zoetachtigen ſmaak, ſchoon het tevens alreeds ſcherp en onaangenaam was. In een geſloten fles zacht gewarmd zynde, ſtremde het Sap niet, maar als men het in een open glas warm maakte, dat 'er de lucht by kon komen, zo vertoonde 'er zich iets, 't geen tot de kennis der elastieke Gom zeer gewigtig was. Na dat het eerſte vliesje weggenomen was, kwamen 'er geduurig weder nieuwe te voorſchyn, en een pond van het vocht gaf byna ½ drachme elastieke Harst. Toen 'er zich niets meer opdeed, was het melkig vocht helder geworden; en wanneer men voortging met het tot de dikte van een ſyroop uit te waaſemen, zo ſchooten 'er by het koud worden eene groote menigte ſpieswyze krystallen uit aan, die geel van kleur waren, en een ſuikeragtigen en ligt zuuren ſmaak hadden.

Indien het Sap op kwikzilver aan de lucht werd blootgeſteld, zo zoog het allengs levenslucht in; de Gom ſcheidde zich af, en dreef op de oppervlakte. In deeze Proeve maakte, even als by de uitdamping, de vereeniging der zuurſtof de verdikking van het Sap tot elastieke Gom; gelyk ook de zuuren, die in het Sap gegoten werden, de afſcheiding van de hangend gebleven Gom bewerkten. In 't eerst neemt de Gom de gedaante van vlokken aan, die ſpoedig aaneen komen, en zich tot eene ſamenhangende maſſa vereenigen. Het gedephlogisticeerde zoutzuur bevordert het afſcheiden van de Gom zeer ſterk, en het verlies van derzelver reuk bewyst, dat men deze verſchyning aan het afzetten van het *Oxygène* moet toeſchryven; zo dat in deze Proef het zuur in zeer korten tyd te weeg brengt, 't geen de aanraaking der lucht in een langer tydbeſtek veroorzaakt.

De loogzouten werken op eene omgekeerde wyze op deze melk; zy vermeerderen de vereeniging der elastieke ſtof met de vloeiſtof, en verhinderen de afſcheiding door de zuurſtof des dampkrings. Vier oncen van het Sap, met eene zeer geringe warmte overgehaald zynde, gaven een vocht zo helder als water, en zo welriekend als jasmin, in plaats van de ſtinkende zwavel-lever-lucht. Het was zuurachtig van ſmaak; maar de geringe hoeveelheid belette het verder onderzoek. De Gom, die zich in den hals der fles gezet had, en meer dan 3 oncen en 2 drachmen woog, was zeer wit, van een fyn en digt weefzel, zacht aan te voelen, en volmaakt veerkrachtig. Aan de lucht bloot-

blootgeſteld, werd het geel, en eindelyk bruin. Door deſtilleering verkreeg men veel vlug loogzout en olie. De luchtvrye en vloeibaare loogzouten maakten 'er geene verandering in, zelfs niet eens met eene ſterke warmte. De vitriool-æther maakte het week, en loste het gedeeltelyk op; dit laatſte deed de geest van terpentyn nog ligter. Zo men deze oplosſing langen tyd op een zacht vuur, en in een open glas, warmde, ſcheidde zich een gedeelte van de Gom in derzelver elastieken en zuiveren toeſtand af. Zo men het met ſalpeterzuur behandelde, verkreeg men ſtikkucht, luchtzuur, pruisſisch-, en ſuikerzuur. Deze zelfde Proeven nam men ook met de gewoone Gom, die verkogt wordt, en de uitkomſten waren dezelfde.

De gekryſtallizeerde zoete ſtof, die men, na het afſcheiden van de vliesjes der elastieke Gom, verkreegen had, was zeer oplosbaar in water, en maakte het lakmoespapier rood. De Alkohol ontbindt het zeer ligt, en word rood. Zo men deze oplosſing in de lucht laat uitdampen, ſcheiden 'er zich witte langwerpige en dunne kryſtallen uit af, en 'er blyft eene kleurende ſtof in het laatſte gedeelte van den Alkohol over; deze kryſtallen kunnen weder zeer gemaklyk in water ontbonden worden, ſlaan het zilver of kwikzilver, dat in ſalpeterzuur ontbonden is, niet neder; geeven ook geen onoplosbaar zout met kalkwater, en hebben ook nog den voorigen ſuikerſmaak. Het vuur verdeelt dezelve, en brengt 'er een brandig ſlym- en luchtzuur uit voort, zonder blyken van olie. In het luchtvolle Alkali maaken zy geene verandering, en ſchynen door de ſuikerſtof gevormd, die tot zuur begint over te gaan, zonder geheel in den ſtaat van zuur veranderd te zyn, en dit ſchynt van eene grooter hoeveelheid zuurſtof, dan in de ſuiker is, af te hangen.

Deze Scheikundige Proeven, die wy gaarne by eene grooter voorraad van Sap verder zouden hebben voortgezet, geeven ons eenige nieuwe en nuttige reſultaaten, deels tot betere kennis van den aart dezer byzondere zelfſtandigheid, deels tot beter gebruik van derzelver eigenſchappen.

1) De elastieke Gom is in een melkachtig Sap opgelost, uit 't welk zy door de bykomst der lucht alleen zich afſcheid, en niet door enkele uitwaasſeming.

2) De opſlurping der zuurſtoffe is de voornaamſte oor-

oorzaak dezer afſcheiding, en der verdikking van de elastieke Gom.

3) De elastieke Gom krygt haare bruine kleur van de werking der lucht; men leidt dezelve dus verkeerd van eene berooking af.

4) Het vlugtig loogzout, welk men by de deſtillatie uit dezelve verkrygt, is eigenaartig in hetzelve, en ontſtaat niet uit eenige vermenging met roet; zy bevat dus ſtiklucht.

5) De elastieke Gom is ontbindbaar in vitriool-æther, indien men 'er zeer kleine ſtukjes van inwerpt.

6) Zy ſchynt niet geheel tot de vette olien, noch tot de harsten, te behooren, maar gelykt het meest naar de lymige, zelfſtandigheid der planten, door haare veerkracht, en haare eigenſchap van by de deſtillatie vlug loogzout, een ſtinkenden olie, ſtiklucht en blauw-zuur, te geeven. Echter moet men beide deze zelfſtandigheden niet als volkomen gelykſoortig beſchouwen. De elastieke Gom ſchynt meer olieachtig te zyn, en meer water te bevatten, dan de lymſtof.

Met opzicht tot de kunſten merken wy op, dat, behalven de eigenſchap, die de witte Gom ſchynt te hebben, om zich zeer goed in terpentynolie op te loſſen, en waardoor deze oploſſing by uitſtek geſchikt zou zyn om verſcheiden lichaamen te bekleeden, en met een veerkrachtig vliesjen te bedekken, 't welk de vlugge olie zou teruglaaten; wanneer zy vervlogen is, ook het Sap der *Hevaea* zelve onze opmerkzaamheid verdient. Van de beide hoeveelheden, die my toegezonden waren, had zich het grootſte gedeelte, geduurende de reis, als eene vaste Gom afgeſcheiden, en 'er was ſlegts omtrent het zoſte gedeelte in het vocht opgelost gebleven: deze, konde, of zeer langzaam door de lucht alleen, of wat ſpoediger door by-komst van warmte, of zeer ſchielyk door behulp van zuuren, afgeſcheiden worden. Doch het was van vry meer aanbelang, een middel te vinden, om de Gom geheel opgelost te doen blyven, en derzelver uitzakking te verhinderen: en dit middel moest de elastieke ſtof niet veranderen, en tevens niet beletten, dat men 'er dezelve uit af kon ſcheiden, zodra men zulks verlangde. Om dit oogmerk wel te bereiken, moest men het Sap in deszelfs Vaderland onderzoeken, en met verſchillende zaaken vermengen. Want het geen wy hier omtrent doen konden, was ſlegts met het Sap, dat van zyne lymige zelfſtandigheid reeds grootendeels beroofd was: weshalven 'er altoos

nog eenige onzekerheid zal overblyven, tot dat de ervaring onze methode ook met nog geheel onveranderd Sap zal bevestigd hebben. Daar de vaste loogzouten zeer blykbaar de aantrekking en vereeniging der Gomdeelen met het overige van 't Sap ſcheenen te verſterken, zo kunnen wy niets beters aanraaden, dan dat men deze zouten met het Sap vermengt, zodra het uit de plant uitvloeit. Hierdoor zou men waarſchynlyk beletten, dat de Gomdeelen op de reis zich afzonderden, en het Sap onveranderd kunnen bekomen; verlangde men dan de Gom af te ſcheiden, zó behoefde men ſlegts het Alkali door een zwak zuur op te doen neemen, en dan konde men 'er, door onderſcheiden vormen, allerleie gedaanten en dikten aan geeven, die men verlangde. Men liep dan geen gevaar om deze ſtof in haaren aart te veranderen, terwyl zy ontbonden en met lichaamen vereenigd wordt, die haare veerkracht verminderen, en haar droog en broos maaken. Wy achten ons verpligt, de Natuurkundigen, Reizigers, en Planters onzer Kolonien, in Amerika en Afrika, verſlag van ons voorſtel te geeven, en wy kunnen ons van derzelver yver en kunde beloóven, dat zy het opgegeevene met het Sap der *Hevaea*, terſtond als zy uitgevloeid is, beproeven, het Sap aldus in wel geſloten ſleſſen herwaarts zenden, en 'er een kort bericht van de hoeveelheid des Saps, deszelfs eigenſchappen, ſoortlyke zwaarte, ſmaak en reuk, vóór dat het met Alkalia vermengd was, als mede den tyd der aftapping, byvoegen zullen.

Deze zelfde Proeven moeten ook met het Sap der verſchillende ſoorten van *Hevaea*, vooral de *Caoutchouc*, en die van Guajana, als mede met de *Jatropha elastica*, *Cecropia peltata*, *Ficus Indica*, en alle overige bekende en onbekende gewaſſen, van welke men weet dat eene elastieke Gom verkregen wordt, in 't werk geſteld worden.

VER-

VERHANDELING OVER DEN INVLOED DER LUGTSTREEKEN OP DE GEDAANTE EN NATUUR DER PLANTGEWASSEN. Door L. REYNIER.

(*Journal de Physique.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 537.)

Over den Invloed van de Veranderingen der Lugtſtreeke op de Plantgewaſſen.

Naardemaal de Planten, op eene zo onmiddelyke wyze, afhangen van de Lugtſtreek, in welke zy zich bevinden, ondergaat dezelfde ſoort verſcheide wyzigingen uit de verſchillende ſtanden waarin zy zich bevindt: die is uit het voorverhandelde ten vollen openbaar. —— Ons is nog overgebleeven eenige beginzels vast te ſtellen, ten aanzien van de Veranderingen, die de Planten moeten overkomen, door van Lugtſtreek te verwiſſelen: —— en deeze verwiſſeling moet op een deezer volgende wyzen plaats hebben.

Voor 1. door eene Verandering van Lugtsgeſteltenisſe ter plaatze waar zy zich bevinden.

Ten 2. door overgevoerd te worden onder eene andere Lugtſtreek, en 't geen noodzaaklyk uit de Aankweeking voortvloeit.

De Veranderingen van de Lugtsgeſteltenisſe eens Lands, en derzelver Invloed op de Planten.

De Natuurkundige Weetenſchappen, in vroegeren Eeuwe, zo weinig beoefend zynde, heeft men ons ſlegts zulke weinige wel geſtaafde algemeenheden overgereikt, dat het ten uiterſten bezwaarlyk valle, met eenige zekerheid, eene vergelyking in 't werk te ſtellen tuſſchen den tegenwoordigen en voorleden ſtaat der onderſcheide Landen, zelfs van de meestbekende. Dan, niettegenſtaande alles wat ons ontbreekt om zekere ſteunpunten te zetten, hebben wy egter eenige vastgaande kundigheden, op welke wy kunnen afgaan, en eenige Natuurkundige Gewysdens, welke niet gelochend kunnen worden.

Ontegenzeggelyke bewyzen toonen aan, dat een Land veel

warmer geweest hebbe dan het tegenwoordig is. Andere niet min onlochenbaare ſtukken wyzen uit, dat het tegendeel in andere Landen plaats greep. Derhalven moeten wy van verſcheide kanten het Vraagſtuk beſchouwen, of de Lugtsgeſteltenis van onderſcheide Gewesten verzagt of verſtrengd is: want 'er valt geen twyfel aan, of dezelve heeft die Veranderingen ondergaan.

De oude Kronyken der Noordſche Landen gewaagen van Bosſchen, die dezelve bedekten; tegenwoordig ziet men 'er bykans geen Boompje. De Boomſtammen, begraaven in den grond dier Landen, ſtaaven de waarheid dier overleveringen.

„ Men ziet in de *Sagas* (Kronyken van Ysland en het „ Noorden,) dat men oudtyds Bosſchen in *Yſland* hadt: „ dit wordt bevestigd door de Boomſtammen en Wortels, „ welke men uit den grond haalt, in de moerasſige „ ſtreeken, waar men thans geen het minſte Houtgewas „ aantreft. De *Sarturbrand*, eene ſoort van Hout, 't „ welk verhard is zonder verſteend te zyn, levert hier „ van een ander bewys op (*)."

Die zelfde Kronyken ſpreeken van den *Landbouw* op *Yſland* en in *Groenland*, en de menigte van Graan, welke men daar inoogſte: dan, nu brengen die Landen geen Graan voort, en de Proeven, welke men te laatstgemelde plaatze des genomen heeft, zyn niet geſlaagd (†). —— Zie daar onlochenbaare bewysſtukken, die aantoonen dat de Lugtſtreek in de Noordſche Gewesten voorheen minſcherp en ſtreng was dan tegenwoordig. In eene Verhandeling, onlangs uitgegeeven, heb ik, door geen min beſlisſende bewyzen, aangetoond, dat de verkoeling eenpaarig is, en zich niet alleen doet kennen in de gemelde Ysgewesten, maar ook in andere deelen des Aardbodems, door de verlaaging van de plaats waar Houtgewas groeit. Ik heb eenige bewysſtukken hier voor opgegeeven uit het geen ik op de *Alpen* waarnam; doch het ontbreekt ons aan bewysſtukken om den loop deezer Verkoeling te berekenen, die, buiten twyfel, zeer langzaam; doch, zo als ik geloof, eenpaarig is. Een deezer meest in 't oog loopende gevallen is een Boom, gevonden door een Jaager, menigvuldige Toiſen boven de ſcheiding van het

(*) *Lettres ſur l'Islande*, par M. DE TROIL, p. 24.
(†) Add. p. 24.

tegenwoordig begroeide deel der Bergen; en op eene plaats, waar geene menschlyke kragt dien Boom heeft kunnen brengen.

Maar, ten zelfden tyde dat men ſtukken aantreft, die toonen, dat, in lang voorleeden tyden, de Noorderbreedten eene veel warmer Lugtſtreek hadden, dan tegenwoordig; vindt men andere bewysſtukken, van geen mindere geloofwaardigheid, dat andere Oorden veel kouder geweest zyn, dan tegenwoordig.

ROLLIN verhaalt, dat, in zeker jaar, te *Rome*, de Sneeuw veertig dagen agtereen bleef liggen (*).

JUVENALIS lacht met de goede Vrouwtjes van zyn tyd, die het Ys in den *Tyber* deeden breeken, om 'er Wasſchingen in te doen, aan welke zy groote kragt toeſchreeven (†).

Deeze twee plaatzen wyzen uit, dat ten dien tyde de Lugtsgeſteltenisſe te *Rome* was gelyk die thans te *Parys* is; want tegenwoordig beſpeurt men te *Rome* ſlegts 's morgens eenig Ys in de Fonteinen, aan de Noordzyde, en de Sneeuw blyft 'er niet liggen.

OVIDIUS ſpreekt van de Lugtſtreek aan de *Zwarte Zee*, gelyk men thans zou ſpreeken van die aan de *Witte Zee*. Ik wil toeſtaan dat hy als Dichter wat vergroot hebbe; maar dit heeft zo verre niet kunnen gaan, dat hy den tegenwoordigen ſtaat van de *Crim* met zo zwarte kleuren zou ſchilderen.

De verhaalen van de eerſte Vastigheden aan de Rivier *St. Laurens* gewaagen van eene koude, welke men 'er tegenwoordig niet gewaar wordt. Naardemaal de veranderingen trapswyze zyn toegegaan, zyn ze als onder onze oogen geſchied, en wy kunnen de vroegſte berigten niet in twyfel trekken.

De grondontginningen, welke plaats gehad hebben in het Noorden van *Europa*; de verwoesting dier onmeetelyke Bosſchen, welke *Duitschland* bedekten; eindelyk de vermeerdering der Bevolking, welke 'er het gevolg van geweest is, zyn oorzaaken van de verzagting der Lugtſtreeken in de Zuidlyke Landen. De Noorde en Noordooſte winden kwamen 'er voorheen niet, dan naa dat de zelve over deeze vogtige Bosſchen waren heen gewaaid, daar

(*) ROLLIN, *Hiſt. Rom.* Tom. III. p. 525.
(†) JUVENALIS, *Satyr.* VII.

daar dezelve tegenwoordig heen gaan over opene vlakten, waar de wederkaatzing des lichts de Lugt verwarmt, waar eindelyk eene menigte van vuuren, by aanhoudenheid gestookt, den geheelen staat des Dampkrings veranderen. —— De grondontginningen, welke plaats gehad hebben in *Noord-America*, zyn desgelyks oorzaak van de verzagting der Lugtstreeke. Dus strekken die gebeurtenissen, welke tegenstrydig schynen, om elkander op te helderen. Alle Lugtstreeken neigen, door eene eenpaarige en voortgaande strekking, tot verkoeling; en, indien eenige warmer worden, geschied zulks door plaatslyke oorzaaken, die de algemeene orde niet omkeeren.

Men kan, eindelyk, by de verandering der Lugtstreeke, uit Natuurlyke oorzaaken herkomstig, de zodanige voegen, die ter hoofdoorzaak hebben de wyzigingen, welke de Mensch daar veroorzaakt door zynen arbeid. Een boschagtige grond, welke men van Houtgewas ontledigt, een Kanaal of een weg ergens aangelegd, een opgedroogd Moeras, en duizend andere werken van 's menschen hand, veranderen de natuur van eene ligging, en by gevolge de gedaante der Gewassen, die daar groeijen. Door dit middel wordt de wederkaatzing min of meer sterk, de Dampkring is min of meer doorschynend, en de Planten draagen min of meer den indruk der Lugtstreeke, aan welke die ze vormt het naaste by komt. Zo zal een uitgedroogd Moeras, geduurende een aantal jaaren, Waterplanten of Tweeslachtige Planten vertoonen, gegroeid in een veel droogen grond; dat is te zeggen, veel kleinder, veel sterker, veel takkiger; de Planten der Bosschen worden met Wolstoffe bezet, en neemen af in grootte in het jaar, 't welk op het omhakken der boomen volgt.

Men kan, derhalven, de veranderingen, welke de Planten ondergaan zullen, voorzien, naar de opgegeevene gevallen in dit Artykel, en welke ons nieuwe ontdekkingen zullen verschaffen.

Eene andere zeer opmerkenswaardige byzonderheid is het te voorschyn komen van nieuwe Soorten, in eerst omgewerkte gronden, als ook in nieuwe gronden. De Planten, welke zich vertoonen naa eene omkeering, zyn dezelfde niet die 'er voorheen bestonden. Alle Schryvers over de Natuurlyke Historie der Planten hebben waarneemingen van deezen aart, die meer of min zonderling zyn. —— Van waar hebben die Planten haaren oorsprong; dewyl ge-

gelykaartige niet beſtaan dan op eenen zeer grooten afſtand? Was derzelver zaad bedolven in den grond tot eene zeer groote diepte? Maar zints welk een tydperk kan het daar geweest zyn? Is het 'er door de winden gebragt? Maar hoe kunnen deeze Zaadkorrels zo groote afſtanden overtrekken? Hangen de Planten derwyze van eene ligging af, dat een zamenloop van beginzels dezelve kan doen te voorſchyn komen? Maar deeze zamenloop is niet beweezen. —— Men kan de Natuurkundigen niet te ſterk uitnoodigen, om een waakzaam oog te vestigen op de veranderingen, welke in hunne nabuurſchap voorvallen; zy moesten lysten maaken van de Planten, welke 'er voorheen groeiden, en de Planten bewaaren, die van derzelver gedaante getuigenis droegen; vervolgens, elk jaar, ze vergelyken met de dan groeiende Planten, om dus te bevestigen de verandering van gedaante in de oude, en op te maaken welke nieuwe Soorten zich voordoen. Dergelyke waarneemingen, eenigzins veelvuldig gedaan, zouden van grooten dienst weezen voor de Kruid- en Plantkunde: dewyl zy zouden ſtrekken om de waarneemingen, reeds gedaan, over den Invloed der Lugtſtreeke, te verſterken, of de dwaalingen, daar in geſloopen, te recht te brengen.

Men voege nog by deeze Ontginningen de Nieuwe Eilanden, die zich vormen, 't zy door Vulcaanen, 't zy door langzaame werkingen der Natuure; allengskens worden zy bezet met Gewasſen: de wyze, op welke zy daar groeijen, moet de nieuwsgierigheid der Natuurkundigen opwekken. Laaten wy hun hooren die met cook gereisd hebben.

„ In de Baai der Posſesſie hebben wy twee rotzen ge-
„ zien, waar de Natuur haare groote werkzaamheid der
„ Groeijinge begint. Zy heeft reeds een klein bekleedzel
„ van grond gevormd op den top der rotzen; doch haare
„ werkingen gaan zo traaglyk voort, dat men 'er tot nog
„ maar twee Planten heeft, een Grasplant, en eene ſoort
„ van Pimpernel.

„ In *Terre de Feu*, het *Vuurland*, na het Westen, en in
„ het *Staaten Land*, verzamelt zich in de holligheden en
„ de ſpleeten der verbaazende rotsſpitzen, uit welke dee-
„ ze landen beſtaan, een weinig vogtigheids, en de ge-
„ duurige ſchuuring der afgebrooke rotsſtukken veroor-
„ zaakt kleine deeltjes, eene ſoort van zand. Daar groei-
„ jen, in een ſtilſtaand water, allengskens eenige Planten,

„ tot de *Algas* behoorende, van welke de zaaden te dier „ plaatze gebragt zyn door de Vogelen; deeze Planten „ laaten, op 't einde van elk ſaiſoen, iets aardagtigs over, „ 't welk van jaar tot jaar toeneemt." —— Het valt my bezwaarlyk te begrypen, hoe de Zeevogelen, de eenige die zich in deeze ſtreeken onthouden, 'er Zaadkorrels kunnen overbrengen; dewyl deeze ſoort van Vogelen, gelyk bekend is, alleen by Viſch leeft.

„ Alle de Planten deezer Gewesten groeijen op eene „ wyze aan dezelve byzonder eigen, en geſchikt om aarde te brengen op de onvrugtbaare rotzen. Naar gelange deeze Planten opſchieten, verſpreiden zy zich in „ ſteelen en takken, die zich zo digt by elkander houden „ als mogelyk is; zy verſpreiden dus nieuwe Graankorrels, „ en bedekken, in 't einde, eene groote ſtreek lands. „ De vezels, de wortels, de ſteelen, de benedenſte bladen, verrotten allengskens, en vormen eene ſoort van „ Veengrond, welke met den tyd aarde wordt. De digte „ zamenvoeging dier Planten belet de vogtigheid daar beneden uit te waasſemen, verſchaft dus voedzel aan „ het bovenſte gedeelte, en bekleedt eerlang eene ganſche „ uitgeſtrektheid met een beſtendig groen (*)."

Men kan, eindelyk, te raade gaan met de wyze, waarop de Lavas ongemerkt ten groei geſchikt worden (†). Niemand der Schryveren over dit ſtuk heeft de wyze nageſpeurd op welke deeze Planten gebooren worden, of derzelver overeenkomſt met de Planten in de nabuurſchap. Dit blyft, derhalven, een ſtuk voor nader onderzoek. — Onlangs heeft zich, niet verre van *Tsland*, een Vulcanisch Eiland opgedaan: dit is eene ſchoone gelegenheid voor de Natuurkundigen in 't Noorden, om ons te onderrigten van de wyze hoe het daar met den groei toegaat. Buiten twyfel zal men niet veronderſtellen, dat de Vulcaan, ten zelfden tyde met de Lava, de Zaaden der Planten, welke daar groeijen, zal hebben opgeworpen.

(*) *Second Voyage de* COOK. Tom. II.
(†) BRYDONE, *Voyage en Sicile*. Tom. I. p. 139, en anderen.

Over-

Overbrenging der Planten van de eene Lugtſtreek in de andere.

Het ontbreekt ons aan opgegeevene gevallen over dit belangryk gedeelte in het Ryk der Planten; naardemaal de vroegſte Reizigers verzuimd hebben ons te onderrigten van de eerſte veranderingen der uit *Europa* na de *Indien* overgevoerde Planten; tegenwoordig ziet men die 'er daadlyk groeijen, naa een lange reeks van voorgaande gelykſoortige Planten, alleen onder de gedaante welke de Lugtſtreek dezelve heeft ingedrukt. Daarenboven ſtrekt het weinige, 't geen ons de Reizigers doorgaans wegens de Planten berigten, niet zeer om ons vertrouwen in te boezemen. Strydige Planten voegen zy zamen op één grond. Zulke berigten boezemen wantrouwen in. Niet dan een klein aantal zeker gaande gevallen hebbende, zal ik ze zamenvoegen, zonder ze aan een en hetzelfde beginzel te onderwerpen.

De Overbrenging der Planten in een warmer Lugtſtreek.

LABAT, een der oudſte Reizigeren die ons in dit geval weet voor te lichten, geeft onder andere de volgende gevallen op, die te weetens- en te meldenswaardiger zyn, dewyl hy zich op onze Eilanden bevondt op een tyd, niet verre verwyderd van dien, dat de Planten uit *Europa* eerst waren overgevoerd.

„ De Bloemkoolen groeijen 'er volmaakt. Het is ge„ noeg 'er een te hebben om in korten tyd een geheelen „ tuin te vullen; want, dezelve afgeſneden zynde, geeft „ de ſtronk eene menigte van afzetzels uit, die men zo„ daniger wyze kan behandelen, dat men niet weder noo„ dig heeft te zaaijen.

„ De Wynſtok, die men op de Eilanden geplant heeft, „ rechtſtreeks uit *Frankryk* komende, heeft veel moeite „ om zich aan dit land te gewennen, en zelfs tot deezen „ tyd toe worden de Druiven niet volkomen ryp. Dit is „ geen gevolg van de warmte, of van het voedzel 't „ welk de Wynſtok uit den grond trekt, maar het ont„ ſtaat uit de warmte en vogtigheid der Lugtſtreeke: de „ Druiven worden 'er te ſchielyk ryp, en de eene aan „ denzelfden tros voor de andere; derwyze, dat men aan

„ denzelfden tros rype Druiven, gezette, en andere als
„ nog in bloei, aantreft. —— De Muscadel, hier uit *Ma-*
„ *dera* en de *Canariſche* Eilanden gekomen, heeft dit
„ gebrek geheel niet, en rypt volkomen." Dit geval is zo veel te aangelegener, daar de Wynſtok, uit de *Canariſche* Eilanden komende, die reeds een tusſchenſtand doorgegaan was, den invloed der Lugtſtreeke meer ondervonden hadt, dan die rechtſtreeks uit *Frankryk* kwam.

„ Ik heb ondervonden, dat de Erten, uit *Frankryk*
„ hier gebragt, de eerſte keer geplant zynde, zeer weinig
„ gaven; de vervolgens geplante gaven meerder; de der-
„ de keer bragten zy overvloedig voort in getal, en van
„ eene uitſteekende grootte.

„ Een Inwoonder van myne Parochie, SELLIER gehee-
„ ten, zaaide Tarwe, die uit *Frankryk* gekomen was;
„ dezelve ſchoot zeer wel op; maar de meeste Airen wa-
„ ren ledig; de andere hadden ſlegts weinig Graankorrels:
„ doch deeze eigengeteelde, gezaaid zynde, groeiden al-
„ lerheerlykst op, ſchooten de ſchoonſte Airen, en zo vol
„ als men zich kon verbeelden (*)."

DU TERTRE, die, naa LABAT, in *America* gereisd heeft, bevestigt het gezegde van deezen Reiziger, en, volgens beider berigt, ſtaat het vast, dat de meest by ons bekende Moes- en Keukengewasſen 'er zeer wel voort willen, en goed zaad opleveren. —— Dat de Raapen en Uijen van zaad uit *Europa* zeer wel voort willen; doch dat de zaaden hier van, in *America* verzameld, ſchraale vrugt geeven; als mede dat de Zuuring 'er nooit in 't zaad ſchiet.

De Schryver van een Reisverhaal na *Martiniquc*, in den Jaare 1751 gedaan, vermeldt mede, dat de Uijen en Prei 'er altoos ſchraal zyn, en niet bloeijen. Hy voegt 'er by, dat de Giroffels nooit bloem ſchieten, welke moeite men ook aanwende, als mede dat de Aardbezien en Appelboomen weinige en ſlegte vrugten geeven.

De Overbrenging der Planten in een kouder Lugtſtreek.

Een groot aantal dier Planten, welke thans onze Hoven vercieren, hebben haare herkomst uit veel warmer Lugtſtreeken dan *Europa*, en zelfs dan die welke tusſchen

(*) *Voyage de* LABAT. Tom. I. p. 306. 365. 367. 388.

ſchen de Keerkringen liggen: maar, vermids die Planten, eer zy aan onze Lugtſtreek gewend zyn, tusſchenſtanden doorgegaan hebben, 't zy in onze ſtookkasſen, 't zy in trapswyze tot ons te naderen, valt het zeer bezwaarlyk de uitkomſten te bepaalen, welke van die eener langduurige aankweeking moeten onderſcheiden worden. Van deezen aart zyn, onder veele andere, de *Baſilicum* en de *Ricinus*; en de meest in 't oog loopende verandering, welke deeze Planten ondergaan hebben, beſtaat in de vermindering van derzelver duurzaamheid: want zy zyn, in derzelver geboortegrond, altoos groenend, en derzelver zaaden worden ryp in één ſaiſoen in *Europa*. Zy hebben, ten zelfden tyde, eene vermindering in de grootte ondergaan, geëvenredigd aan de verandering in duurzaamheid. De *Ricinus*, die in de *Indien* eene Plant oplevert van twaalf tot vyftien voeten hoog, en zelfs eene ſoort van boomgewas mag heeten, komt hier, in 't verloop van één zomer, niet hooger dan vier of vyf voeten, en draagt zaaden. De *Baſilicums*, die in de *Indien* eene ſoort van Houtgewas mogen heeten, zyn hier kleine Plantgewaſſen. De Natuurkenners, die deeze Planten, in de *Indien* en in *Europa*, zien, zouden zeker nog andere verſchillendheden opmerken.

Het dunkt my gepast, hier eenige aanhaalingen aan toe te voegen over de aankweeking van Planten van *Europa* in koude Landſtreeken, om ter vergelyking te dienen met dezelfde Proeven in de *Indien* genomen.

„ De oude Schryvers leeren ons, dat de Landbouw „ op *Ysland* niet verwaarloosd wierd; dewyl zy gewaa„ gen van daar ingezameld Koorn. Eenige Inwoonders „ hebben, in onze dagen, de proeve genomen om Graa„ nen te teelen; maar bykans zonder eenigen goeden uit„ ſlag. THODAL, Gouverneur van dat Eiland, liet, in „ den Jaare 1772, Gerst zaaijen, die zeer weelig op„ ſchoot, en hoop gaf op een goeden Oogst: doch „ men zamelde ſlegts eenige weinige korrels in (*).

„ De Major BEHM verhaalde COOK, dat hy de proeve „ genomen hadt met eenige Moeskruiden; doch dat de„ zelve mislukte; dat de Kool- en Slaa-planten niet ſloo„ ten; dat de Erten en Boonen zeer lange ſtengen uit„ ſchooten, dat deeze bloeiden en ſchokken gaven; maar

„ die

(*) *Lettres ſur l'Islande*, par DE TROIL. p. 30.

„ die ledig bleeven. Hy voegde 'er nevens, *dat hy* „ zelve te *Bolcherèich* de aankweeking ondernomen hadt „ van verſcheide Meelplanten; zy hadden, over 't al„ gemeen, hooge en ſterke ſcheuten, welke airen droe„ gen; doch hy hadt 'er nooit Meel van kunnen beko„ men (*).

„ Wat de Moeskruiden betreft, deeze ſlaagen by lan„ ge na op *Kamſchatka* niet even goed. Kool, Erten, „ Salade, bragten alleen bladen en ſtengen voort. De „ Kool en de Salade ſlooten nimmer. De Ertplan„ ten groeiden en bloeiden omtrent den Herfst, zonder „ ſchokken te geeven. De Kruiden, die veel vogtigheids „ noodig hebben, als Raapen en Radys, ſlaagden zeer „ wel (†)."

Ten beſluite: men kan aan de Natuuronderzoekeren niet te ſterk aanbeveelen dit gewigtig gedeelte van de Plantkunde; want, zo ras de verſcheidenheden der Planten, en bovenal de oorzaaken dier verſcheidenheden, bekend zullen zyn, gaat het vast, dat de Plantkunde ontheven zal worden van eene menigte onzekerheden, *ten opzigte* van de onderſcheiding in ſoorten en *verſcheidenheden*, die, tot heden toe, van het *woord des Meesters* afhangen: daar men geen vastgaande Regels heeft, om 'er volgens te oordeelen.

(*) *Troiſieme Voyage de* COOK. Tom. IV. *p.* 300.
(†) *Deſcript. du Kamſchatka, par* KRACHENINNIKOW. *p.* 328.

UITTREKZEL EENS BRIEFS VAN DEN HEER FITZ AAN ZYNEN VADER. IN DE ACADEMIE DER WEETENSCHAPPEN VOORGELEEZEN,

(*Journal de Phyſique.*)

Aan Boord van het Schip van M. LANCASTRAUX, *te Amboin*, 30 *Sept.* 1792.

..... Wy voeren den 16 Febr. 1792 van de *Kaap de Goede Hoop* af, en hadden zeer ſlegt weêr, en hooge Zee, toen wy den mond van het Kanal van *Mozambique* doorzeilden.

Den

Den 28 Maart, voeren wy zeer digt heen by het Eiland *St. Paul*, 't welk onbewoond is. 't Zelve ſtondt als geheel in 't vuur; en wy gisten dat 'er een Vulcaan in woede was.

's Avonds den 4 April, ſtak de wind met veel geweld op; de Zee liep hol, en wy hadden geduurigen ſtorm, tot den 18 's avonds; geduurende dien tyd ſlingerde het Schip geweldig, en wy kreegen, door de hooge Zee, veel waters in. In den nagt tuſſchen den 16 en 17, werd een gedeelte van het hekwerk met de yzeren ſtanders van 't boord geſlaagen door een ſtortzee.

Eindelyk kwamen wy op den 22 April in de Baay *des Tempêtes*, (de *Stormbaay*,) en ankerden den 24 in een heerlyke Haven, welke wy ontdekten, en 'er tot den 24 van May bleeven, zonder, in al dien tyd, eenigen Inwoonder te zien, ſchoon de plaats ſcheen bewoond geweest te zyn. — De Bosſchen zyn 'er zeer digt, en bykans ondoorganglyk. Op de jagt gaande, doodden wy een *Kangaroo* van de kleine ſoort, Pappegaaijen, Aapen, Cormorans, Pelicaanen, en ander Watergevogelte, die zich in eene genoegzaame hoeveelheid opdeeden op de Meiren digt by de Haven.

Het bleek alzins, dat, weinig tyds vóór onze aankomst te deezer plaatze, dezelve vry bevolkt moet geweest zyn; want wy zagen, op verſcheide plekken, Hutten in eenen vry goeden ſtaat; ter zyde van elke Hut vonden wy een hoop uitgebrande ſchulpen. Het binnenſte der Boomen ſcheen hun tot een ſtookplaats gediend te hebben; want omſtreeks elk deezer Hutten vonden wy weinig groote Boomen die niet van binnen uitgebrand waren.

Op een toght ter Vischvangst, op eene plaats eenigzins van de Haven verwyderd, ontdekten wy, onder het voortwandelen, een Menschlyk Lichaam, of liever een overſchot van 't zelve. Genoeg was 'er aan, om te ontdekken dat het de rest was van een Vrouwlyk Lichaam. 'Er zat nog vleesch op, 't welk afgeknaagd ſcheen; alles was met zorgvuldigheid geſchikt onder een boomſchors, waar op men vuur geſtookt hadt. Het vleesch ſcheen, naa het braaden, geëeten te zyn, en misſchien was dit overblyfzel dus weggelegd om het te bewaaren. Dit verſchynzel deedt ons gelooven, dat de Bewoonders van deezen oord tot de Menſchen-ëeters behoorden.

Den

Den 24 van May, deeden wy eene nadere opneeming van eene Straat, door ons ontdekt; wy vonden een doortocht voor beide de Fregatten. Deeze Straat heeft een haarer openingen in de *Stormbaay*, en de andere omtrent twee minuten Noordlyker dan het Zuidlyk gedeelte van het groot Eiland *Maria*. Dezelve ſcheidt de Kaap *Tasman* van het Land van *van Diemen* en *Nieuw Holland*.

Op den 28 May, kwamen wy uit de Straat, en zetten koers na *Nieuw Caledonie*. Onze overtocht was zeer gelukkig. Wy ontdekten dit Land den 16 Juny; wy zeilden de geheele Zuidwestkust langs, zonder ankerplaats te vinden; de droogten, of Banken, die de kust omringen, maaken dezelve ontoegangelyk. Deeze zelfde droogten ſtrekken zich meer dan zestig mylen uit ten Noordwesten van *Nieuw Caledonie*, en maaken de Vaart zeer gevaarlyk in deeze ſtreeken; deeze droogten beſtaan uit ſchorren en zandbanken.

Den 9 July, zagen wy het Land der *Arſacides*, 't geen wy volkomen onderkenden; vervolgens zeilden wy langs de Westkust des Eilands *Bougainville* heen, 't welk wy met droogten digt omzet bevonden. Men hadt plaatzen, waar wy overvoeren, die by peiling niet dieper bevonden werden, dan drie vademen en een half.

Een zeer opmerkelyke dag voor deezen Zeetocht was de 15 van July. In den morgenſtond, ons op omtrent twee mylen afſtands van het Eiland *Bouca* bevindende, een Eiland door BOUGAINVILLE, in den Jaare 1778, ontdekt, zagen wy verſcheidene *Pirogues*, Vaartuigen deezes Eilands, die op ons afkwamen; wy maakten een bylegger om ze op te wagten. Wanneer zy een ſteenworp van ons af waren, naderden zy niet verder, en beſlooten niet digter by te komen, dan naa dat wy alle Tekenen van Vriendſchaps-aanduiding, welke onze verbeelding ons kon verſchaffen, als uitgeput hadden.

De Vaartuigen deezer Eilanderen zyn zeer wel gemaakt, zy hebben de voor- en agterſteven zeer hoog, en zyn byzonder ligt. Over 't geheel genomen hebben zy de gedaante van een wasſende Maan; zy zyn niet wyd, op de banken kunnen ſlegts twee Mannen zitten. In de kleinſte, welke wy zagen, zaten zes man. Deezen

ze Inboorelingen hebben dezelfde kleur als die van *Mozambique*; ook dezelfde weezenstrekken en tongval.

Naa eene menigte geſchenken, die wy hun zo goed wy konden van verre deeden toekomen, beſlooten zy te naderen: doch zy hielden zich beſtendig op drie of vier vademen van boord. Omtrent elf uuren, vervoegde zich een grooter Vaartuig deezes Eilands by die met welke wy dus lange in onderhandeling geweest waren. Het naderde niet dan naa dat de andere toonden, wat zy van ons ontvangen hadden. In alle deeze Vaartuigen heerschte dezelfde orde. Dat het Opperhoofd voerde hieldt zich ſteeds in 't midden, en roeide niet, gelyk de andere, om. Men onderkende het Opperhoofd gemaklyk aan een witte Schulp, die hy aan den hals droeg, en eene ſoort van Armband om den ſlinker arm. In dit grootſte der Vaartuigen, telden wy veertig man: op de banken zaten vier Mannen, van welken 'er twee roeiden; de twee anderen waren met boog en pylen gewapend. Het Opperhoofd hadt dezelfde verciersels als die der andere Vaartuigen; doch een witte Panas ſtak in zyn hair: hy ſtondt overeinde op een bank, en agter hem een ander Perſoon van onderſcheiding, die zyn krods droeg.

Allen betoonden zy zich zeer vrolyk, en maakten, ſchoon zitten blyvende op de banken, een ſterk dansende beweeging op het ſpeelen van den Vedel, 't geen de derde Luitenant van het Schip de *Recherche* voor hun deedt. Hy ſpeelde veele Contredansen; maar *Marlborough* ſcheen het meest van alle in hun ſmaak te vallen. —— Allen lieten zy eene groote blydſchap blyken, wanneer men hun iets toewierp: als zy het opzamelden, bragt één alleen, die 'er zich naast bevondt, hetzelve in 't Vaartuig: het toegeworpene ging daarop van hand tot hand over, en bleef eindelyk by den voornaamſten in het Vaartuig. Deeze orde, die in alle zonder onderſcheid werd in agt genomen; ſcheen my volſtrekt noodzaaklyk; dewyl die Vaartuigen noodwendig, zo iemand uit het een in 't ander overging, zouden hebben moeten omkantelen.

De Vleſſen, de Hoeden, de Stoffen, de roode Linten, ſchonken hun het grootſte genoegen; de Brandewyn, waarvan wy hun eenige Vleſſen hadden geſchonken, viel zeer in hun ſmaak; veelen dronken 'er uit, en deeden de Vleſſen weder digt; dezelve voorts nettende by

an-

anders geſchenken, van ons ontvangen: de Hoeden zetten zy op hunne hoofden; ondertusſchen een groot vreugdegeroep aanheffende. De Linten, de roode zyden Stoffen, hingen zy om den hals, en ſloegen ze om 't lyf. Onder andere dingen hadden wy hun een lange Scheepsbroek toegeworpen; zy bekeeken dezelve, en lagen ze ter zyde. De meſſen, ſchaaren, ſpykers, ſpiegeltjes, en andere dergelyke kleinigheden, ſcheenen hunne aandagt niet te trekken: zy deeden ons alleen zien, dat zy het gebruik daar van zeer wel kenden.

Deeze Eilanders ſcheenen ons toe lieden van goede trouw te weezen; zy gaven van hunnen kant Boogen en Pylen, naa 'er ons het gebruik van vertoond te hebben; buiten twyfel geloovende dat zy ons met die geſchenken een zeer grooten dienst deeden; ten dien einde ſchooten zy een pyl na een vischbank, die op eenigen afſtand van ons was; zy gaven ons desgelyks een Schulp, welke hun tot een Armcieraad diende, wierpen ons eenige Nooten toe, en vertrokken omtrent den middag.

In den naamiddag, om drie uuren, kwamen weder drie Vaartuigen aan boord: onder deeze herkenden wy gereedlyk dat, waarmede wy het meest gehandeld hadden. Wy kreegen van hun boogen, pylen, knodſen, en een Zeevogel, dien zy geſchooten hadden, in welks lyf nog de pyl zat. Omtrent vier uuren verlieten zy ons, om zich niet te verre van land te verwyderen. Zy ſchoenen zo wel over ons voldaan, als wy over hun.

De Inboorelingen deezes Eilands zyn van eene kloeke geſtalte, vyf voeten en tuſſchen de vier en vyf duimen lang: zy hadden weinig baards; de hairen waren kort en wolagtig: eenigen hadden de hairen rood geverfd. Hun ſtem was ſterk en ſcherp, zonder raauw te weezen. Ik merkte op, dat zy *Mammoum* zeiden als zy ons de Pylen vertoonden, en *Bouké* om hunne Knodſen aan te duiden.

Om hun tot ons te doen naderen, hadden wy veelmaalen *Bouca* geroepen, even als de Heer DE BOUGAINVILLE gedaan had, toen hy, in den Jaare 1778, zich hier bevondt. Zy herhaalden, gelyk wy, *Bouca*, *Bouca*, met een na het land wyzende. Het bleek dat zy meer bezoeks van *Europiſche* Schepen gehad hadden: want zy toonden geene bevreemding op het zien der onzen. Zy hadden het voorkomen van een goed verſtand te bezitten, en betoonden veel onderwerpelykheids aan hun Opperhoofd;

hoofd; want verſcheide keeren lieten zy, op dien tijd, verſcheide Goederen gaan na het groote Vaartuig, in 't welk hy zich bevondt. Hunne geheele Wapenrusting beſtaat in Boog, Pylen en Knods. De Boogen zo wel als de Knodſen zyn van zeer goede afmeetingen: de greep der Knodſen is vercierd met ſnywerk van een zeer byzonderen ſmaak. De Pylen van Bamboes hadden een zeer ſcherpe punt van zeer hard hout.

Den zeventienden July kwamen wy in *Nieuw Ierland*, en ankerden in de Haven *Earteret*: wy toefden 'er den noodigen tyd om water en hout in te neemen. De aanhoudende regenvlaagen, de ſchraale vischvangst, en de onmogelykheid om met het ſlegte weêr op de Jagt te gaan, deedt ons het beſluit neemen om den 24 te vertrekken; geen vier uuren agter elkander hadden wy in die dagen de zon gezien. Wy moesten daar een onzer Ankers laaten; het ankertouw was door de ſcherpe koraalbanken doorgeſneeden, en het weêr gedoogde niet 't zelve te zoeken.

Wy zeilden langs het Zuidwestlyk gedeelte van *Nieuw Ierland*, en herkenden, in het voorbyzeilen, de Eilanden *York*, *Sandwich*, *Biron*, *Nieuw Hanover*, *Portland*, en meer andere.

Op den achtëntwintigſten verkenden wy de *Admiraliteits* Eilanden; wy bezogten 'er eenige, en hadden, verſcheide keeren, geſprekken met de Eilanders, die wy zeer vreedzaam vonden, wat ook voorgaande Zeelieden ten tegendeele van hun mogen gezegd hebben. Het eenig Wapentuig, 't welk zy hadden, was een *Sagaye*, welke niets anders is dan een boomtak, aan welks dikſte einde een ſcherpgemaakte ſteen vastgehegt is. Wy hebben 'er twee van gekreegen. Deeze Eilanders zyn volſtrekt Menſchen van 't zelfde ſlag als op *Bouca*. Dan hunne Vaartuigen zyn voor en agter laager dan der *Boucaërs*; ook hebben zy raamen ten tegenwigt, en zeilen zeer goed.

Den 2 Augustus zagen wy de Eilanden der *Anachoreten*: de Bewoonders kwamen ons voor, van denzelfden aart te weezen als die der *Admiraliteits* Eilanden. De drie volgende dagen zeilden wy voorby dezelfde Eilanden; gemaklyk konden wy 'er vier en dertig tellen.

Op den 14 verkenden wy de *Verraadders* Eilanden, op den 18 *Nieuw Guinée*, 't welk wy langs zeilden tot de Straat van *Pitt*, die wy den 23 voorbyvoeren.

Den 28 zagen wy *Ceram*, en kwamen eindelyk op den

6den van September te *Amboin*. Het Kasteel, tegen over 't welk wy voor anker leggen, wordt dat der *Nieuwe Overwinning* geheeten. Het is redelyk wel aangelegd, weinig verſterkt; doch zeer wel van Geſchut voorzien. De Stad, ſchoon ongeregeld gebouwd, is vry net.

By onze aankomst alhier, maakte men eenige zwaarigheid om ons te ontvangen, vreezende dat wy ten oogmerk hadden het Kasteel te belegeren, de Volkplanting te vermeesteren, en de Speceryhandel te overweldigen. Men hieldt raad; en, naa ons toegelaaten te hebben, gaf men alleen den Officieren verlof om aan land te mogen komen. De Scheepsvoogd, die wist hoe zeer het Volk noodig hadt aan wal te gaan, om door wandelen zich te verfriſſen, verwierf daar toe, in 't einde, verlof. Naa dat hy zich nader had bekend gemaakt, werd hy ontvangen met alle eerbetooningen aan hem verſchuldigd, en genoot alle oplettenheid, welke hy zo wel verdient.

Dit Eiland is zeer ryk in Muscaatnooten en Kruidnagelen, en behoort bykans geheel den *Hollanderen:* dan zy voeren nog kryg met de oorſprongelyke Bewoonderen. —— Het verblyf alhier verſchaft ons alle *mogelyke* ververſchingen, en wy vinden ons *in ſtaat geſteld, om* ons, voor een gedeelte, toe te rusten tot de Reis, welke wy af te leggen hebben, eer wy te *Batavia* komen. Tot hier toe zyn wy zo gelukkig van nog niemand aan ons boord verlooren te hebben; de *Recherche* is ongelukkiger geweest, door het verlies van den Oppertimmerman, en nog twee anderen van het Scheepsvolk.

ALIMEK, OF DE GELUKSBEJAAGING.

Eene Arabieſche Vertelling.

(Uit het Engelsch.)

ALIMEK, een *Arabiaasch* Herder, zwierf, met zyne Kudde, hier en daar, van weide tot weide; wanneer hy, op zekeren tyd, eene Spelonk ontmoette, overgroeid met heesters en doornen. Deeze Spelonk was, by den ingang, zeer donker; doch, verder voortreedende, vondt hy den grond verlicht door eene opening van boven. Rondsom heen kykende, zag hy een Beurs,

Beurs, een Ring, en een oud ſtuk Papier. Terſtond vatte hy de Beurs op; doch, dezelve ledig vindende, riep hy uit: „ Welk eene teleurſtelling! Waarom word ik, door „ eene enkele begoogeling, dus in verzoeking gebragt? „ Ach, dat dezelve vol Gouds ware!" Dit zeggende, ſmeet hy de Beurs veragtelyk op den grond neder.

De Beurs viel tegen een ſteen, en maakte een geluid, 't geen ALIMEK deedt denken dat dezelve vol Gouds was. Verbaasd, vatte hy de Beurs greetig wederom op, en bevondt dat zulks daadlyk het geval ware. —— „ Hemel!" riep hy uit, „ wat is dit? In den naam van MAHO- „ METH, dit kan niets anders dan het uitwerkzel van „ betoovering weezen. Doch, dit zy zo 't wil, ik zal nu „ Gelukkig zyn!" Dit gezegd hebbende, nam hy de Beurs, den Ring en het Papier, en verliet de Spelonk; zeggende: „ Vaarwel velden en boſchen. Nu ik deeze Beurs ge- „ vonden heb, zal ik heenen gaan, en alle de vermaaken „ des leevens genieten. Ach! dat ik te *Mecca* ware!" —— Naauwlyks hadt hy deeze woorden geuit, of hy bevondt zich met de daad te *Mecca*. Hierover verbaasd, opende hy het Papier, met eene beevende hand, en las 'er deeze woorden: *Wanneer gy wenscht dat deeze Beurs vol Gouds zy, zal dezelve vol weezen: en met deezen Ring zult gy oogenbliklyk overgevoerd worden na elke Plaats welke gy verlangt te bezoeken!*

Dit Onderrigt geleezen hebbende, was de nieuwsgierigheid om andere Landen te gaan bezien de eerſte zugt welke opwelde in den boezem van ALIMEK; en hy brandde van ongeduld om deeze nieuwlings in hem opgekomene drift te voldoen. Zo groot was de gemaklykheid met welke hy zich van het eene Gewest na het andere kon vervoegen, dat hy, binnen korten tyd, een groot gedeelte van de Wereld bezogt hadt.

In den beginne vondt hy het uitgeleezendst vergenoegen in het waarneemen van de verſcheidenheid der Landen, van het verſchil der Lugtſtreeken, van de onnoemelyke voortbrengzels der Natuure, de werkſtukken der Kunst, de ver van elkander verwyderde Zeden en Gebruiken der Volken. Maar dit genoegen verminderde allengskens. Gemeenzaamheid met de voorwerpen doet nieuwigheid en verſcheidenheid de bekoorlykheden verliezen. De voortbrengzels van Natuur en Kunst, welke hem, in den beginne, zo zeer verrukten, begonnen weldaast de-

zelfde voorwerpen, of zeer daarop gelykende, te vertoonen. Hy ontdekte, dat de Gewoonten en Zeden der onderſcheide Volken, alleen de uitwerkzels zyn le van dezelfde Driften, in elken menſchelyken boezem ingeplant, niet wel anders te onderſcheiden waren dan door eenige ligte ſchakeeringen van verſchil.

Vermoeid van reizen, werd hy bedagt om rust te neemen. Ter Rustplaatze verkoos hy *Conſtantinopole;* eene Stad, waarin hy dagt alle verſcheidenheden van genot te zullen vinden, welke hy door zyne onuitputtelyke ſchatten zich zelven zou kunnen bezorgen; en waarin de zamenvloeijing van Volk, uit alle Volken der Aarde, hem zou dienen tot herinnering van 't geen hy, op zyne Reizen, hadt waargenomen.

Met de grootſte greetigheid omhelsde hy dit veel vermaaks beloovend denkbeeld; geen wensch, geene grilligheid, welke in hem opkwam, of hy vierde dezelve bot, en hy jaagde het eene vermaak voor het andere naa, in allerlei gedaanten, en met alle mogelyke verſcheidenheid. —— Welhaast, egter, ontdekte hy *de zatheid en kwyning*, welke het onophoudelyk *bejag van vermaak* vergezelt. Zeer geneigd tot vermaakneemingen van den wellustigſten aart, deedt de drift van bejag derzelven ze welhaast ſmaakeloos worden. Hy voelde die ledigheid van ziel, welke ontſtaat uit mangel aan bezigheid, en onvermydelyk ondraaglyke kwyning medebrengt. Eene ernſtige ziekte, het natuurlyk gevolg van onbedwongene Lustopvolging, deedt hem, in 't einde, beſluiten, dat het Geluk niet huisveſtte in de ſchitterende woonſtede der Weelde, of te vinden ware onder de verwyfde ſlaaven der Wellust. —— Hy beſloot, derhalven, zyne gedagten te wenden tot het ter hand neemen van eenige nuttige bezigheid, die, door zyne aandagt geheel in te neemen, hem zou ontheffen van de kwyning en doodlyke verveeling, die zo zeer heerschten in een losbandig leeven.

Zyne Rykdom verſchafte hem welhaast Beſchermheeren en Vrienden. De veelvuldige kundigheden, die hy op zyne Reizen had opgedaan, bragten te wege, dat men hem aanzag voor een Perſoon, in ſtaat om de gewigtigſte zaaken ter hand te neemen. Langs een reeks van veelvuldige bezigheden, beklom hy welhaast den top van de hoogſte waardigheid in het Ryksbeſtuur, den post van Groot Vizir. In deezen benyden ſtand vondt hy zich gedrukt door een bykans ondraagelyken last van bezigheden, en onophou-

houdelyk omzet met eene ontelbaare menigte Verzoeken. De willekeurige en grillige bevelen van zynen Souverain, het gemor van een onvergenoegd Volk, de ſtreeken van het Serail, de kabaalen van nydige en eerzugtige Hovelingen, deeden hem in geſtaage onrust zyne dagen ſlyten. Hy ontdekte, en leerde by ondervinding, dat de weg tot Waardigheden en Eerampten van Staat eindelyk uitliep op de drukkendſte ſlaaverny.

Vol verveeling over deezen hoogen Eereſtand, was hy op het punt om dien te verlaaten, toen 'er te *Conſtantinopole* tyding kwam, dat het *Perſiſche* Leger in aantocht was, en eenen Inval dreigde. Last ontvangen hebbende om een talryk Leger op de been te brengen, tot ſtraffe van den verwaaten Vyand, voelde hy nu, voor de eerſte keer, Roemzugt, en de begeerten van zyn hart ſtrekten zich uit om Roem te behaalen.

Zyn Krygsbeleid, aan 't hoofd des Legers, werd welhaast door twee uitſteekende Zegepraalen bekroond. De *Perſiaanen*, geheel verſlaagen, vonden zich genoodzaakt het *Ottomanniſche* Grondgebied, met alle verhaasting, te ontruimen. Hy werd met Lofredenen en Eerbetooningen als overlaaden. De Naam van ALIMEK klonk door het Ryk, en de Groote Heer maakte toebereidzels om ALIMEK's openbaare Intrede, in de Hoofdſtad, al den luister van een Oosterſche Zegepraal by te zetten; wanneer hy, met te veel drifts zich op 's vyands grond waagende, in een onvoorziene hinderlaage viel, waaruit hy zich niet kon redden dan met verlies van een groot gedeelte zyns Legers. Het Tooneel veranderde onmiddelyk. Lofſpraak verwisſelde in Vervloeking, en, in ſtede van een Zegepraal, wagtte hem de Wurgkoorde.

Gelukkig verloste zyn Ring hem uit dit gevaar. Hy maakte zich weg: en, naa verſcheide deelen van *Indie* doorkruisd, en de gemengelde aandoeningen van wanlust en vreeze met zich omgedraagen te hebben, hieldt hy eindelyk ſtand te *Golconda*, de Hoofdſtad eener Prinſeſſe van de uitgeleezendſte ſchoonheid. ALIMEK was, op 't oogenblik dat hy haar zag, door verliefdheid getroffen, en beſloot, onmiddelyk, zich den weg te baanen om ingang ten Hove te verkrygen. De luister van zyn voorkomen, de ſchoonheid van zyn Perſoon, zyn edele houding, zyne beſchaafdheid, gezellige ommegang, en de uitgeſtrekte kunde, welke hy ten toon ſpreidde, de vrugt zyner veelvuldige reizen en lotgevallen, trokken het

opmerkend oog van SELIMA (dus was de Vorſtin van *Golconda* geheeten,) en maakte zyn gezelſchap haar oneindig aangenaam.

Men drong hem, dat hy zich te *Golconda* zou nederzetten; eene uitnoodiging, welke hy onverwyld aannam. Feesten werden voor hem bereid, gepaard met Vermaaken van allerleien aart. Van zyne zyde ontbrak niets. Zyne Kleeding, zyne Juweelen en Toeſtel, ſpreidden teffens zynen rykdom en goeden ſmaak ten toon. Ongemerkt tradt SELIMA in de gemeenzaamſte verkeering met deezen inneemenden Vreemdeling. Zy vertoonde zich als geheel verliefd aan zyn oog, en hy was derwyze van zyne liefde te haarwaards overtuigd, dat hy na de eer van haare hand dong.

ALIMEK verbeeldde zich op het punt te zyn van het Geluk te zullen verwerven 't geen hy zo vuurig verlangde, toen de nyd der Hovelingen, die de zo zeer uitſteekende meerderheid eens Vreemdelings niet konden verdraagen, hun aanzette om eene Zamenzweering tegen hem te bekokkenen. Lasterſpraak van de haatlykſte ſoort, en allerkunſtigst ingerigt, ſtelde men te werk om de ſchoone Vorſtin tegen hem voorin te neemen; en nam de Laster zo looslyk den ſchyn van waarheid aan, dat zy zelve tot zynen ondergang beſloot. ALIMEK vondt zich anderwerf in de noodzaakelykheid om zich van zyn Ring te bedienen, om dit nieuw en hoogſtdreigend gevaar te ontkomen.

ALIMEK verliet *Golconda*, vol verontwaardiging over de mishandeling hem aangedaan, en vol van hartzeer, op de ondervinding dat al zyn hoop in ydelen rook verdweenen was, en het Geluk, 't welk hy zich hadt voorgeſteld in 't einde gevonden te hebben, op een lugtbel uitliep. Hy doorzwierf andere deelen van *Aſia*, zonder te weeten waar hy zich zou nederzetten.

In 't einde beſloot hy *China* te gaan bezoeken. —— Op zekeren dag, botvierende aan zyne droefgeestige mymeringen, in een der afgelegenſte oorden des Lands, hoorde hy op één oogenblik de welluidendſte Speeltuigen, gepaard met verrukkende Menſchenſtemmen. Hy haaſte zich na de plek gronds, vanwaar hy zich verbeeldde dit verrukkend maatgeluid te hooren: hy vondt 'er eene welgebouwde Boerenwooning, by welke een aantal der Landjeugd van beiderlei Sexe zich vermaakte met vrolyke dansſen, op 't geblaas van een Boerenſpeeltuig, gemen-

mengeld met Menſchenſtemmen; eene verlustiging, die uit het hart der Genieteren voortkwam, en 't zelve raakte.

ALIMEK, verbaasd dat hy eene Vrolykheid, zo opregt en ongemaakt, afgeſchilderd zag op aller gelaad, ontdekte een oud Man, wiens vrolyke opſlag van 't oog hem gelukzaligheid ſcheen aan te kondigen. De jaaren ſcheenen de kragt zyner Zielsvermogens, noch die zyns Lichaams, verminderd te hebben: hy aanſchouwde dit tooneel van jeugdige vrolykheid met oogen vol genoegen. ALIMEK vroeg den Grysaart, welke de oorſprong was van deeze Feestvrolykheid. „ Niets buitengewoons," antwoordde de oude Man; „ op de Dagen van Rust ſlyten „ wy de uuren, naa onze Hulde toegebragt te hebben „ aan den Beſchermgod onzer Velden, in onſchuldige Vro„ lykheid." —— „ Gy geniet dan," voegde hem ALIMEK toe, „ eene gereede voldoening voor de moeilykheden, wel„ ke gy op andere dagen uws elendigen leevens ondergaan „ moet?" —— De Grysaart antwoordde hem glimplachende: „ Ik heb reeds zeventig jaaren van dat leeven gefleeten, en kan niet zeggen dat het elendig is. Ik weet, „ dat gy, groote lieden, denkt dat niets u gelukkig kan „ maaken dan Goud of Zilver. Rykdom en Edelgeſteenten ſchitteren hier niet; en nogthans zyn wy, Landlieden, wanneer wy in uwe Steden komen, daar de „ woeling en angſtvallige zorgen beſchouwen, op elks „ gelaad geſchilderd, veeleer gereed om u te beklaagen „ dan te benyden. Rust was nimmer voor u beſtemd; „ Eerzugt, of Gelddorst, verſtoort dezelve op elk oogen„ blik; en waar geen Rust is kan geene Gelukzaligheid „ weezen. Wy zyn zo ryk niet als gy; Goud en Zilver „ zyn by ons bykans onbekend: maar vergelyk deeze „ ingebeelde zegeningen met onze kudden Vee, met onze „ Velden, die in alle onze behoeften voorzien, en gy „ zult duidelyk begrypen, dat het in ons vermogen is „ wel te vrede en gelukkig te weezen."

ALIMEK, verbaasd over deeze gevoelens, (die geheel nieuw waren voor zynen geest) verlangde te weeten, hoe het mogelyk ware, onder den last van vermoeienis en armoede, dat Geluk te genieten, 't welk hy te vergeefsch, te midden van den overvloed, gezogt had, en voegde den Grysaart te gemoete: „ Ik kan niet begrypen, hoe het „ mogelyk is, dat Menſchen zich gelukkig noemen, „ die zich ſteeds gedwongen vinden te arbeiden, en ver„ moeienis by vermoeienis te verduuren!"

„ Arbeid," antwoordde de oude Man, „ arbeid moge „ aan iemand, gewoon in ledigheid zyne dagen door te „ brengen, een last ſchynen; maar voor ons is dezelve „ eene hartſterking. Myne ongelukkigſte leevensuuren „ zyn die geweest, waarin ik genoodzaakt was mynen „ gewoonen arbeid te ſtaaken, en zonder bezigheid weg „ te kwynen. De tyd ſcheen als dan met eene onver- „ beeldlyke traagheid voort te kruipen. Wanneer ik „ my onledig vind in het verrigten myner gewoone be- „ zigheden, en die zo zeer met myne neigingen ſtroo- „ ken, overvalt my, als 't ware, de avond."

„ Maar de onophoudelyke vermoeienis," zeide ALIMEK, „ welke gy moet ondergaan, is nog zwaarder en ondraag- „ lyker," —— „ Vermoeienis", ſprak de Grysaart, „ is „ nooit zwaar of ondraagelyk dan voor den Slaaf, die „ gedwongen arbeidt, zonder in ſtaat te zyn om rust „ te neemen als de Natuur die verpoozing eischt. Zo „ beſtaat het met ons niet. Wanneer ik vermoeienis be- „ gin te voelen, rust ik zo lang als my noodig is tot her- „ ſtel myner kragten. En, dewyl ik zorg draag dezelve „ nooit uit te putten door bovenmaatigen arbeid, vind „ ik in den arbeid alleen eene aangenaame bezigheid, „ die, door my onledig te houden, alle droefgeestige „ gedagten van my verbant. Het lichaam, daarenbo- „ ven, meer en meer een ſterken ſtaat van gezondheid „ bekomende, zyn wy niet onderheevig aan die kwaa- „ len, over welke Lediggangers onophoudelyk klaagen. „ De gezonde maaltyd, de geruste ſlaap, naa den arbeid, „ ſchenkt ons zo veel aangenaamheids, zelfs onder den „ arbeid, dat wy, by vervroeging, de gelukzaligheid, wel- „ ke deeze ons biedt, genieten. Gy grooten en aanzien- „ lyken, gy kent niets van dit alles. Ik maak geene „ voore in myn land, of dezelve haalt my voor den „ geest de vrolyke dagen van den Oogsttyd, en uit dit „ denkbeeld ontleen ik het grootſte vermaak."

„ Doch," hervatte ALIMEK, „ de voordeelen, welke „ gy daar van trekt, zyn, egter, zeer gering, als gy ze „ vergelykt met het genot 't welk de Rykdommen ver- „ ſchaffen, die nooit vermoeijen, nooit verveelen." —— „ Myne Velden," hernam de oude Man, „ myne Velden „ en myne Kudden zyn genoegzaam om alle myne be- „ hoeften en verlangens te vervullen. Wat kan ik meer „ eiſchen als ik vergenoegd ben. Het Geluk beſtaat niet „ in veel te bezitten, maar in de weetenſchap om te

„ ge-

„ gebruiken, en in vrede te genieten, wat vlytbetoon
„ en 't goed geluk kan verſchaffen, en daar mede te
„ vrede te weezen. Gy, ô Vreemdeling! die te midden
„ van den overvloed uwe dagen ſlyt, gy zyt veel armer
„ dan ik ben; om dat uwe Begeerten uwe Bezittingen
„ te boven gaan. Gereed en gemaklyk worden de be-
„ hoeften der Natuure vervuld. Gy, integendeel, hebt
„ een duizend behoeften, welke ik nimmer kende, en
„ waaromtrent ik my nooit bekommerde. De onmoge-
„ lykheid om uwer grilligheden genoegdoening te ver-
„ ſchaffen is voor u een ſteeds ſpringende welbron van
„ teonvredenheid. — Drie dingen, (en gy moogt een
„ oud Man gelooven, die onderweezen is door eene lang-
„ duurige ondervinding, en die de woelingen in de Steden
„ zo wel gezien heeft als de ſtilte en rust des Lands)
„ drie dingen zyn alleen tot Geluksbevordering noodig:
„ te weeten gerustheid, bezigheid en ſtandvastigheid.
„ Leer de ſgerustheid en bedaardheid des gemoeds be-
„ waaren, door uit uwe ziel te verbannen allen gevoel
„ van haat of tweedragt; bedwing de ongeſtuime driften;
„ draag met ſtandvastigheid, en kloekmoedig, de onhei-
„ len, welke noodwendig den Mensch ten deele vallen.
„ Bedenk eenige bezigheden, die u van werkloosheid te
„ rugge houden, en de doodlyke verveeling, welke deeze
„ altoos vergezelt. Leer met wysheid genieten de Ze-
„ geningen, welke de Hemel, in meerdere of mindere
„ maate, u toereikt; en, indien gy eenmaal kunt leeren met
„ deeze vergenoegd te weezen, zult gy gewis gelukkig
„ zyn."

Alimek, verbaasd zo veel gezond verſtands by deezen ouden Landman aan te treffen, voelde zich diep getroffen door dit laatſte gedeelte zyner reden. Hy nam zyn afſcheid, en als hy, voortwandelende, herdagt aan de gedaane voorſtellen, begon zyn hart meer en meer ſmaak te vinden in de Leſſen, hem door den Landman gegeeven. — Weezenlyk, dus waren de overpeinzingen zyns harten, die Gelukzaligheid, welke ik nu, zo lang, met zo veel zorgs en kommers, gezogt heb, is, naa dit alles, te zoeken in het Landleeven, waar toe ik oorſpronglyk was opgevoed. Zints ik myn geboortegrond verliet, heeft alles, wat ik gedaan heb, my verder en verder verwyderd van het voorwerp myner wenſchen. Helaas! het Geheim, 't geen ik in de Spelonk vond, dat onwaardeerbaar Geheim, zo als ik het ſchatte, is voor my een heil-

loos geſchenk geweest. Hoe meer ik het indenk, hoe meer ik des overtuigd worde. In de daad, welke voordeelen heb ik daar van getrokken? Vermoeid van herwaards en derwaards te zwerven, heb ik alleen de treurige kundigheid opgedaan van de ſnoodheid der Menſchen, overal dezelfde, en alleen verſcheiden door uitſpoorige grilligheden. Walgende van derzelver ſmaaklooze vermaaken, welke my nimmer één oogenblik weezenlyke voldoening geſchonken, maar bykans ten grave gebragt hebben, zag ik de Wurgkoorde my voorgehouden, als de eenige belooning van alle die kommervolle dagen, welke de vrugt waren van myne Eerzugt. —— Bedroogen door eene Vrouwe, die my ſcheen te beminnen, en myne hoope te ſtreelen, ben ik thans, niet weetende werwaards myne ſchreden heen te wenden, voor myzelven in 't vervolg van tyd ondraagelyk geworden. Ach! hoe veel gelukkiger zou ik geweest zyn, was ik in myn Geboorteland gebleeven, met myne vrolyke onſchuld van zeden. — De Spyze, welke ik daar nuttigde, was met minder kunst gereed gemaakt; doch honger deed dezelve heerlyk ſmaaken. —— Myne Kleederen waren eenvoudig; maar dekten my tegen de ongemakken des weders. —— Myne Hut was armoedig; doch myn ſlaap werd nooit door ontrustende droomen afgebrooken. —— De zorg voor myne Kudde, of de bearbeiding des Velds, hieldt my den geheelen dag onledig. — Ach! de goede oude Man, dien de Hemel zeker beſchikte om my van myne dwaaling te rug te brengen, heeft gelyk. Zyne ſtem is de ſtem der Wysheid, die my roept om den rechten weg te betreeden; én, naa dat ik dien wedergevonden heb, moet ik denzelven bewandelen.

Twee nagten ſleet ALIMEK in dusdanige overleggingen. Des morgens rees hy vroegtydig op, met het vast bepaald voorneemen om zich tot den ouden Man te vervoegen, en diens toeſtemming te vraagen om vervolgens by hem zyne dagen te ſlyten: op dat hy die Gelukzaligheid in 't einde mogt vinden, welke hy, zoekende, langs hoe meer ontvlooden was.

De Grysaart voegde hem met een bevalligen glimplach toe: „ Ik verheug my te zien, dat de eenvou„ digheid en onſchuld onzer Leevenswyze u zo begee„ renswaardig voorkomen. Gy dagt zo niet toen ik u zeer „ onlangs ſprak. Wy hebben ons egter niet te verbeel„ den, dat 'er geene andere Leevenswyze is, om gelukkig

„ kig te zyn, dan het Landleeven. Zelfs te midden van „ de drukke woelingen des Stadleevens, kunt gy gelukkig weezen, indien gy de kunst verſtaat om ſteeds de „ bedaardheid der ziele te bewaaren, de zegeningen des „ leevens te genieten, door de woelingen der onrustige „ begeerlykheden te bedwingen, ledigheid te ſchuwen, „ en u wyslyk en nuttig bezig te houden. Niets meer „ wordt 'er toe vereischt."

„ Dit is mogelyk," antwoordde ALIMEK; „ maar ik vind „ het zeer bezwaarlyk voor my, die Leevensgelukzaligheid te verwerven, welke zo blykbaar by u huisvest: „ daarenboven ben ik geen vreemdeling in het Landleeven." —— Hierop verhaalde hy den Gryzaart zyne afkomst, zyne ontmoeting in de Spelonk, en alles wat zints dezelve gebeurd was. Hy boodt den ouden Man de Beurs en den Ring aan; zeggende: „ Ik geef ze u ten „ geſchenke, indien gy my ſlegts wilt toelaaten myne „ volgende leevensdagen by u te ſlyten." —— „ Ik aanvaard," ſprak de Gryze Vader, „ uwe Gift, niet om 'er „ gebruik van te maaken; (de Hemel bewaare my voor „ zulke heillooze gedagten!) maar enkel om ze voor u te „ bewaaren; in gevalle de tyd, ongelukkig, mogt komen, „ wanneer de eenvoudigheid en ſpaarzaamheid onzer Leevenswyze u mogt doen wenſchen ze weder te neemen. Hoe verſtandig ook het beſluit moge weezen, „ 't welk gy genomen hebt, het komt my te ſchielyk „ en te verhaast voor. Gy zoudt u, wanneer het te „ laat is, des kunnen beklaagen. Gy zult, derhalven, „ de proeve mogen neemen van onze Leevenswyze, zo „ lang het u behaagt. Gy hebt vryheid onder ons te „ verblyven; en, indien onze Leevenswyze u niet bevalt, wil ik het, op geenerlei wyze, buiten uwe magt „ ſtellen, uwe Giften te herneemen, en uit ons midden „ te vertrekken als het u behaagt."

ALIMEK, gelukkig door de ontvangene toeſtemming, verwisſelde de ydele denkbeelden, die hem zo langen tyd gefolterd hadden, voor Arbeidzaamheid, Spaarzaamheid, en Weltevredenheid. Welhaast ſmaakte hy dat zuiver genoegen, die volkomene Zielsvoldoening, welke hy te vooren niet kende. Eenigen tyd verliep 'er in 't genot van het beſluit door hem genomen. De belooning zyner gedaane keuze telken dage ondervindende, was hy bedagt om zyn Leevensgeluk te voltooijen, en zich, voor altoos, in dien zaligen oord neder te zetten. De braave Land-

be-

bewooner hadt eene Dogter, zo ſchoon als deugdzaam. —— ALIMEK, denkende dat hy eene genoegzaame proeve van wysheid gegeeven hadt, oordeelde dat hy haar ter Vrouwe mogt vraagen, zonder vreeze voor weigering van haaren Vader te moeten dugten. Maar de laatstgemelde kende de onbeſtendigheid van het menschlyk hart; hy wantrouwde, in den beginne, dat van ALIMEK, en begeerde, dat de Proeftyd nog eenigzins zou verlengd worden. In 't einde, ontdekkende dat ALIMEK geheel gelukkig was in zyn tegenwoordigen ſtaat, en geen de minſte neiging tot verandering liet blyken, beſloot hy de voldoening van diens wenſchen niet langer te verwylen.

ALIMEK, dus den ſtaat van Geluk, welken noch Rykdom, noch Wellust, noch Eere, hem hadt kunnen verſchaffen, verkreegen hebbende, was zeer bezorgd om de Beurs en den Ring op zulk eene wyze te begraaven, dat niemand, door dezelven te vinden, even als hy gedaan hadt, de heillooze begeerte zou bekruipen om zich zelven elendig te maaken, door het Geluk te zoeken waar het zeldzaam, of nooit, te vinden is.

DE VERANDERING; OF DE SLAAF MEESTER GEWORDEN.

(*Naar het Fransch.*)

„ Welk een elendig Schepzel ben ik, ſprak ARDASSAN „ UGLI, een jonge *Muſulman*, daar ik zulk eene menigte „ van Heeren moet gehoorzaamen? Indien ik zo veele onder„ ſcheidene Zielen en Lichaamen hadt, zy zouden bezwaarlyk „ genoegzaam weezen, om alle de Dienſten, waartoe ik ge„ roepen worde, te volbrengen! —— ô ALLAH! waarom hebt „ gy my geen Uil geſchaapen; ik zou dan in het hol eens on„ den vermolzemden booms myne Vryheid genooten, myne „ ſpys op myn gemak geëeten hebben, zonder de vergunning „ eens Meesters af te wagten. De ſtaat der Vryheid is zeker „ die, waar voor de Mensch oorſpronglyk beſtemd is; de in„ voering van Heeren en Meesters kan niets anders wee„ zen dan eene handelwyze ſtrydig met de Natuur. Neen! „ Geen Mensch op den Aardbodem werd geſchapen om ſteeds „ een ander dienstbaar, om ſlaaf, te weezen. In eene welinge„ richte Maatſchappy, moest ieder, liefderyk, zynen Evenmensch „ byſtand bieden; de klaar ziende den Blinden ten gids, en „ de gezonde den Kreupelen ten kruk, ſtrekken. Dit zou MA-

„ HO-

„ MOMETH's *Paradys* op Aarde brengen; thans is de Aarde de „ Hel zelve!"

In deezer voege liet zich ARDASSAN UGLI hooren, toen hy, naa het doen van zwaaren arbeid, ſlagen van een zyner Meesters gekreegen hadt.

Eenige jaaren laater werd deeze ARDASSAN UGLI Basſa van Drie Paardenſtaarten; hy vondt een ruim beſtaan. Met deezen lotwisſel van Leevensſtand veranderden zyne denkbeelden in zo verre, dat hy, alle voorige indrukken van regtmaatigheid vergeetende, geloofde, dat alle Menſchen, uitgenomen de *Groote Turk* en de *Groot Vifir*, geſchaapen waren om hem ten dienſte te ſtaan, en alle Vrouwen om de Voorwerpen te weezen ter boetinge van zynen Wellust.

EDELMOEDIG VRIENDSCHAPSBETOON.

(*Eene waare Geſchiedenis.*)

Acht dagen vóór dat (in den Jaare MDCCLXXXIV,) te *Port a Prince*, op het Eiland *St. Domingo*, een deerlyke Brand uitborst, hadt de Heer ROBERJOT DE LARTIGUE, Theſaurier dier Volkplantinge, een Pakhuis vol Koopwaaren verkogt aan zyn Vriend, den Heer GIRAUD, voor de ſom van 180,000 Livres. Wegens de betaaling deezer ſomme was men overeengekomen, dat onmiddelyk 60,000 Livres zouden worden geſchooten; doch dat het overige in drie jaaren tyds zou worden afbetaald. De Koopbrief was opgemaakt, en de Heer GIRAUD deed de eerſte betaaling van 60,000 Livres.

De Kooper en Verkooper waren aanſchouwers van den verwoestenden verder en verder voortſlaanden Brand. De eerstgemelde, dit ziende, beklaagde zyn lot, onder de ſterkſte betuigingen, dat hy, dit Pakhuis verbrandende, een geheel bedorven en verlooren Man was. —— De Verkooper voerde hem op een bedaarden toon te gemoete: „ Wees gerust, myn waarde „ Vriend! gy hebt een talryk Gezin, uw welvaard gaat my „ diep ter harten. Toen ik dit Pakhuis met Goederen aan u „ verkogt, liet ik de voorwaarden aan u over. Gy oordeelde „ een goeden Koop te doen, en mogt dit met rede verwagten. —— „ Maar dit ongeval is eene gebeurtenis, welke niemand van „ ons beiden kon voorzien, en zeker uwe zaaken in de uiterſte „ verlegenheid moet brengen. —— Ik zou het nooit my zelven kunnen vergeeven, als ik een yverig Vader van een talryk Huisgezin, die daarenboven myn Vriend is, in ongelegenheid liet. — Indien het Pakhuis kan behouden blyven, „ blyft de Koop geſlooten, en des te beter voor u; indien „ niet, ik zal de ſchade draagen!"

Wel-

Weinige oogenblikken daar na bereikte de Brand het Pakhuis; en werd hetzelve geheel en al in de asſche gelegd. — 's Volgenden daags, 's morgens ten zeven uuren, zondt de Heer DE LARTIGUE de betaalde 60,000 Livres aan zyn Vriend, en de Koop werd vernietigd.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Hoe menigvuldig zyn de woelingen en onrustige bewegingen der Menſchen —— en hoe ydel zyn vaak hunne poogingen —— veele ſchoone zaken worden hier door vaak bedorven —— veele goede poogingen tegengehouden en verhinderd. —— Men vind Menſchen die altyd moeten woelen, en weiken nooit iets naar den zin gaat — die altyd in beweging zyn, en 't nooit beter naar den zin gaat, dan wanneer zy anderen mogen berispen, veragten en vervolgen —— die de liefde des naasten nimmer uitoefenen, of begeeren uit te oefenen, dan alleen wanneer zy aan de onderliggende party zyn: dan begeeren zy alleen dat ze aan hun op de ſtrikſte wyze worde uitgeoefend. —— Dan, mag men *iets vorderen van zynen Evenmensch*, dat men aan hem *zelven niet betoonen wil*? Zal ik mynen naasten vervolgen, daar ik het hem voor de onvergeeflykſte, de ſnoodſte, misdaad aanteken, wanneer ik door hem vervolgd of beledigd worde? „ Men moet altyd anderen eveneens behandelen als men van hun wenscht behandeld te worden." Men verrigt iets groots, wanneer men zynen vyanden weldoet, wanneer men hem zegent, die ons vloekt. —— Is men ooit vervolgd, beledigd of geweld aangedaan, indien men wegens zo eene behandeling wil wraak neemen, dan begaat men dezelfde misdadige bedryven, welke men in anderen zo ſterk heeft veroordeeld Een edelmoedig man, een waar Christen, zal zich zorgvuldig wagten, dat hy nimmer wegens zulke verkeerdheden of hatelyke misdryven kan beſchuldigd worden.

„ Men ſpiegelt zich zagt, wanneer men zich aan anderen ſpiegelt." — Hy, die de fouten in eenen anderen ziet, kan zich zelven best hoeden, om niet tot de eigen gebreken te vervallen. Zo handelt elk verſtandig en voorzigtig man, en die leert uit de daden van anderen wysheid en voorzigtigheid; voornaal leert hy uit dezelve zyne eigene misſlagen en fouten verbeteren. Met zo te handelen bewerkt men zyn eige rust, en bevestigt zyn geluk op een vasten en onbeweeglyken grond. — Dan het is 'er ver van daan, dat men, over 't algemeen, uit *de misſlagen van anderen* zyne eigen gebreken leert verbeteren, en op zyne hoede zyn om tot nieuwe misdryven te vervallen.

Men

Men ziet ſchielyk de fouten van zynen evenmensch, terwyl men de zyne over het hoofd ziet. —— De grootſte berispingen ondergaat vaak onze evenmensch van ons, en wy kunnen veelal niet verdragen, dat ons zelven een enkel gebrek worde voor, en onder 't oog, gehouden. Hier van daan komt het, dat de menſchen over 't algemeen zoo bezwaarlyk te verbeteren zyn. Men is te weinig vatbaar voor overtuigende reden, en veel te veel ingenomen met zichzelven, om naar anderen te willen luisteren, wanneer men door dezelve berispt wordt. Hier by komt dat ver de meeste menſchen van zichzelven te hooge gedagten, en veel te laage van hunnen evenmensch, roesteren. Hy, die zich waant verheven te zyn boven anderen, meent meer volmaaktheden te bezitten, dan die hy beneden zich ſchat, en kan hierom niet verdragen, dat iemand zyne bedryven zou laken, of hem misſlagen aantygen, boven welke hy waant verheven te zyn. Dusdanig eene handelwys houden de meeste menſchen, en deze is ook de reden, dat men in de zamenleving zo veele onverbeterde misſlagen ziet bedryven, en geſtadige klagten hooren moet, dat 'er zo veele verkeerdheden onder de menſchen plaats grypen, en aanhoudend blyven voortduuren.

Des menſchen Leven is zo veel als eene Rol, welke aan een ieder word uitgedeeld, om op het groote Wereldtooneel geſpeeld te worden. Gelukkig hy, die zyne Rol wel weet te ſpeelen; want zulk een heeft en de toejuiching van hun die zien ſpeelen, en tevens, dat wel het allervoornaamſte nog is, hy beantwoord aan de beſtemming van Hem, door wien hy zyne Rol ontvangen heeft. —— Dan hoe ongelukkig zyn zy, welke hunne Rollen verkeerd ſpeelen —— deze worden aangefluit door de aanſchouwers, en het ſtrekt hun tot ſchande, eene goede Rol op het Tooneel ontvangen te hebben.

Wie zynen evenmensch kwalyk behandelt is een overtreeder van het Gebod: „Gy zult uwen naasten liefhebben als u „zelven." — Maar wie hem kwalyk behandelt, en vervolgt, van wien hy weldaden ontvangen heeft, die zondigt tweemaal; zyne misdaad is onverſchoonlyk, en hy is niet waardig een lid eener geregelde Maatſchappy te zyn.

Hoe dwaas handelen veele menſchen, wanneer zy by alle gelegenheden onder hunne Natuurgenooten willen uitſchitteren, en met hunne daden pronken: men moet ongevoelig, en nooit met dwang, iemands goedkeuring over onze daden zien te winnen. —— Als men met opzet altyd de menſchen tot zyne eigen bedryven wil bepalen, dan is 't omtrent zo veel als of men hen, van zyne beste daden onverſchillig makende, een walg doet krygen. —— Al wat gedwongen en geforceerd geſchied, gaat buiten het natuurlyke, en wat daar buiten gaat, en 'er niet mede overëenkomt, verliest al zyne ſchoonheid, ſchoon anders, eenvouwig en zonder toeſtel bedreven, ieders verwon

wonderlng zoude opwekken, de aandagt van elk tot zich trekken, en den lof en de goedkeuring van al de wereld verdienen. Veele menſchen meenen nochthans dat men op hen niet letten zoude, als ze niet geduurig van zichzelven ſpraken, van hunne bedryven, of het geen hun aangaat. —— Veele menſchen kunnen zo niet ergens verſchynen, of dit is hun eerſte werk, dat zy zich tragten meester te maken van het discours, en de aandagt van 't ganſche gezelſchap op hen of hunne bedryven te bepalen. Wanneer zy dit kunnen te weeg brengen, dan is 't met alle anderen afgedaan, en elks aandagt word willens of onwillens alleen op hen, en by hunne handelwyzen, bepaald. —— Hierin kunnen zy wel eens of tweemalen ſlagen. Dan, gebeurt dit meer of te dikwyls, zy worden geſchuwd, en men vermyd over 't algemeen derzelver byeenkomſten, om dat zy veeleer aangemerkt worden als zulke die verveelen, dan als die vermaak en genoegen aanbrengen.

Zal ons de toejuiching van eenen dwaas eer aandoen? of zal de veragting van hem, die geen verſtand heeft, ons benadeelen? Noch de lof der dwazen zal ons verheffen, noch de verachting der zotten verlagen. —— Bedroeft u dan niet gy edele Zielen! ſchoon gy ook de goedkeuring eener menigte dwazen mogte derven, uwe eer zal daarby niets lyden, of uw perſoon daardoor eenig nadeel aangebragt worden. Wanneer gy recht doet, en goede daden verrigt, denkt dat gy die niet doen moet, om daar door eer by de menſchen in te leggen; maar dat gy die alleen moet verrigten, om dat zy recht, om dat zy goed, zyn. —— Al wie uit dusdanige gronden werkt, bekreunt zich de verachting of den lof der dwazen weinig.

Wanneer de wyzen en deugdzamen ons gebreken openbaren en onder het oog brengen, dan behooren wy ons nimmer daar over te onvrede te houden, maar hunne vermaningen in dank aan te nemen, en onze fouten te verbeteren. Al wie het tegendeel doet, en zyn nekke verhart, die is zeer ongeſchikt om verbeterd te worden: maar blyft altyd ſlegt, en betoont zich een dwaas te zyn.

C. v. d. G.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Waar voor is de verſtandige, de wyze, met verſtand en wysheid beſchonken; waar voor anders, dan op dat hy met die edele gaven de gemoederen der onkundigen verlichten zoude? even op die zelfde wyze, als den ryken overvloedige ſchatten zyn aanbetrouwd, om daarmede zynen behoeftigen Evenmensch te onderſteunen, en in zyne noodlydende armoede te verligten. —— God deelt zyne gaven uit naar zyn welbehagen; ſchenkt den eenen meerdere dan den anderen, ieder deelt tog in zyne ongehouden goedheid meer of minder. —— Dan met geen ander oogmerk geſchied deze onderſcheiding, dan alleen daar toe, op dat de minst bedeelde van den genen die meer bezit zoude worden medegedeeld. —— Wie derhalven wysheid en verſtand bezit, dat hy dan zyne talenten, van den goeden Gever hem geſchonken, niet in de aarde begrave; maar met winſte aanlegge, op dat hy door zynen Heer niet beſchuldigd worde van luiheid en nalatigheid. Dat een ieder dan van zyne ontvangen weldaden mededeele aan den behoeftigen, en hem in alle gevallen met zyn verſtand en wysheid voorlichte, hem te regt brenge van zyne dwalingen, en leere de voeten te zetten op het pad der waarheid, om dat pad te bewandelen, zonder wederom van hetzelve af te dwalen.

Den Dwaas is het veelyds eigen, trotsch en hovaardig te zyn. Opgeblazen hoogmoed is zeer eigen aan de onkunde. Waar komt dit van daan? —— Gewis uit gebrek van zelfkennis; want hy, die zichzelven regt heeft leeren kennen, zal zich wel wagten om trotsch en hoogmoedig te zyn, om dat de zelfkennis hem moet vernederen. Deze leert hem tog, dat hy niets bezit, en dat de uitgebreidſte Kennis der menſchen nog blind- en dwaasheid is. —— De ſchranderſte Wysgeer moet daarom geduurig uitroepen: „Hoe veel is 'er, dat „wy niet weten!" —— Dan, wat zal men zeggen van hun, die, onder de menſchen boven anderen met verſtandsgaven beſchonken zynde, daar op ondraaglyk trotsch en hoogmoedig zyn? Hy, die trotsch is om dat hy wat meer weet dan een ander, verduistert daar door al den luister van zyn verſtand; men veragt zo wel de trotschheid in den hoogmoedigen en opgeblazen kundigen verwaanden mensch, als in den trotſchen weemiet. Hy alleen ſchittert, die eene gepaste nederigheid betoont by zyne Wetenſchappen. De wyze zal nooit om lof bedelen, en zelfs zal 't hem walgen wanneer men hem in zyn aangezigt pryst; maar de dwaas en trotsaart heeft niets liever dan op deze wyze geprezen te worden. —— Zo wie dan, met wysheid, met verſtandsgaven en met rykdommen, met

ſchatten, boven zynen evenmensch beſchouwen zynde, dat op zich verhovaardigt, die handelt met al zyn verſtand als een dwaas, en maakt zichzelven by mindere verſtanden zelf beſpotelyk, en de ryke trotsaart is een onverdragelyk meubel in de zamenleving; zich verhovaardigende op iets, dat hem geen den minſten luiſter byzet. Ja zelfs, dat alles, wat deze kunnen mededeelen, van elders ontleend is. Al wie pronkt met zyne rykdommen is niet ongelyk aan de Kraai van Fedrus, welke zich opſchikte met Pauwe-Vederen, die hy gevonden had, en daar op geweldig trotsch en hoogmoedig was.

Waar ſchittert des Schoppers Grootheid meer in door, in het verbazend groote, dat men in de Schepping ontdekt, dan in het onnagaanbaar kleine? —— Wie zal deze Vraag beſliſſen? —— Ik antwoorde: overal waar ik geſchapen Wezens ontdek —— ontdek ik Almagt —— oneindig Vermogen. Zo wel in het kleine als in het groote ſchittert een oneindig Vermogen —— eene eeuwige kragt, uit af. Het eene verkondigt zyne Eer, en het ander zyner handen Werk. Het kleinſte, het geringſte, Stofdeeltje vordert dezelfde Almagt om niet het niet getrokken te worden, als het allergrootſte gevaarte dat men in de ganſche geſchapenheid ontdekt —— en het groote kost den Almagtigen geen meer moeite, dan het kleinſte, het allergeringſte.

Zoude het niet een bewys van laatdunkenheid zyn, zich te vermeten voor alles geſchikt en bekwaam te weezen? Hy, die zichzelven te veel laat voorſtaan, is een dwaas, en veelal een onbekwaam mensch om iets goeds te kunnen waarnemen. Zy, die breekebeenen zyn vermeten zich doorgaans alles te verſtaan, alles te kunnen. —— Dan hy, die verſtandig handelt, weet zeer wel, en begrypt de onmogelykheid, dat één mensch geſchikt zou wezen voor alles —— de verſtandige man handelt wyslyk, en houd zich in dat vak alleen op, tot welk hy berekend, waar voor hy beſtemd is, en de verſtandige man ſlaagt doorgaans zeer gelukkig, om dat hy juist zynen kring niet te buiten gaat, binnen welken hy beſtemd is zich te bewegen. Hy zal, noch wil, alles ondernemen, maar beproeft zyne kragten, en, als hy bevind dat dezelve geſchikt zyn tot de aanvaarding van iets, dan zal men hem gereed vinden; en tevens ook voor deszelfs waarneming geſchikt. Maar zal het ook mogelyk zyn, dat hy, welke zich tot alles in ſtaat vind, in een eenig ding ſlage? waarlyk alle jammerhartige Martelaars zyn doorgaans zulke grootdenkende ondernemers. — 's Menſchen vermogens zyn veel te bekrompen, te zwak, en veelal te zeer bepaald en beperkt, dan dat zyne vermogens, binnen zulke enge kringen beſloten, zouden geſchikt kunnen zyn, om zo veel te beproeven, en in zyne ondernemingen gelukkig te ſlagen. — Daarenboven is ieder mensch als tot een zeker iets geſchikt,

en indien men hem daar buiten tot iets anders bepaalt, dan slaagt hy ook slegt, schoon hy 'er zich anders met de borst ook op moge toeleggen. Dus ziet men dat zommige met 's menschen aart en natuur instemmen, met de geschiktheid van geest en vatbaarheid overeenkomen —— andere daarentegen met 's menschen natuurgesteldheid ten eenemaal strijden. Wil men dan vrugt trekken van de handelwys zyns Evenmenschs, men moet vooraf zyne bekwaamheden overwegen, en tevens overwegen zyne geschiktheid. Dit zelfde behoort ook ieder mensch voor zichzelven te doen, ten einde hy te vooren zich beproeve, of hy ook geschiktheid hebbe tot het bekleeden van dien post, waar voor hy zichzelven schikt, of wel door anderen geschikt wordt.

Waar komt het by ons voornamelyk op aan, om als nuttige Leden eener Maatschappy bevonden te worden? Daar het voornamelyk op aankomt, dunkt my, is de bekwaamheid, de begaafdheid en het welwillen. Veele menschen verwaarloozen zichzelven niet weinig met niet te willen wat zy kunnen, 't zy door vadzigheid, of door zich te laten wegslepen door de aanlokzelen van vermaak, of door de aanlokzelen en begeerlykheden der wereld. —— Beproef u, ô mensch! onderzoek u zelven nauwkeurig, waar uwe neigingen zich naar heen strekken, en, schoon men van u ook meende goede gedagten te moeten vormen, zo gy, u zelven onderzogt hebbende, mogt bevinden ligter te wegen dan anderen u schatten, zyt cordaat genoeg, om u zelven zo voor te dragen, als gy u bevind en waarlyk zyt.

Wanneer wy ons zelven onderzoeken, dan behooren wy alle eigenliefde aan eene zyde te zetten. Wy moeten dan gene party trekken, maar ten eenemaal onzydig wezen: dan weinigen zyn onpartydig genoeg, om over zichzelven zo rechtmatig te vonnisten als dat behoort, en alles op te halen, en regt te wikken, te wegen, gelyk zy moesten: maar veeleer gebruiken de meesten te veel inschikkelykheid omtrent zichzelven, om zo over zich te oordeelen, als andere onzydigen dat doen.

Als ieder mensch handelde, zo als zyn pligt van hem vordert, dat hy namelyk niets verkoor voor zichzelven, dan 't geen niet boven zyne kragten ging, hoe veele zaken zouden 'er niet beter gaan en behandeld worden. —— Dan nu vat men veelal maar aan, wat voorkomt, en men onderzoekt niet eens, of onze kragten niet zullen bezwyken onder het gewigt van den last, dien wy op onze schouders nemen.

Hy, die veel van zichzelven spreekt, geraakt welhaast verdagt, hy moge zich zo nederig aanstellen als hy wil; hy geraakt zeer schielyk verdagt van heimelyken hoogmoed, welken hy onder 't kleed van nederigheid —— van zedigheid, zoekt

te bedekken. Hy die veel van zichzelven ſpreekt is doorgaans gewoon het werk van eenen anderen te berispen; niets zal hem daar van aanſtaan. Hy gaat het zelve by de hand nemen, en bewerken: maar duizend tegen een, dat het ook aan iemand aanſtaat, en niet van al de wereld veragt word. — Zo gaat het veelal, en eenige wrange nederigheid verraad het hoogmoedig en opgeblazen hart.

Alle Stervelingen lyden op deze wereld rampen —— dit is het lot van alle menſchen —— de een word door meerder en treffender rampen aangevallen dan de ander, echter elk mensch heeft zyn kruis hier op aarde. — Niets betaamt derhalven ons meer, dan dat we ons zelven tragten te wapenen, om gehard te zyn tegens alle aanvallen van rampen, die ons in dit leven kunnen bejegenen, op dat wy dat gedeelte der jammeren, het geen ons in dit leven moet treffen, met eene mannelyke kloekmoedigheid weerſtand bieden, en leeren verdragen. Geduld is het heilzaamſte hulpmiddel tegen alle lyden. Wie zich in het ondergaan van rampen gelaten weet te gedragen, gevoelt de ſmartelyke laſt maar half, even gelyk iemand, die eenen zwaren laſt gewillig torſt, het gewigt daar van maar half gevoelt.

Hoe dwaas en verkeerd handelt de mensch, wanneer hy zich op iets, waar door hy meent boven anderen uit te munten, verheft. —— Zyn het uitwendige voortreffelykheden —— de meeste, zo niet alle, zal hy bezitten, zonder dat hy 'er zelve iets toe gedaan heeft, om zich dezelve te bezorgen. Meent hy in waardigheid, in aanzien, boven zynen evenmensch uit te munten —— dat hy zich herinnere het tydſtip zyner geboorte. Is hy niet even als de geringſte bedelaar naakt ter wereld gekomen? was hy niet even magteloos, als alle anderen zyner Natuurgenooten? zyn niet alle menſchen by de geboorte gelyk aan elkanderen? Munt hy uit in gemoedsgaven —— van wien heeft hy die ontvangen, van zich zelven of van eenen anderen? —— Gewis van Hem, die de onderſcheide gemoedsgaven uitdeelt in verſchillenden trap en mate, en aan wien men alles te danken hebbe, wat men bezit. —— Wat paſt dan derhalven den mensch meer, dan zo wel omtrent het een, als omtrent het ander, ootmoedig en nederig te wezen.

C. v. d. G.

BLAD-

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BIZONDERHEDEN,

In het *Mengelwerk* voorkomende.

A.

Aardappelen, in *Frankryk* zeer algemeen geworden, 144. Veele geregten daar uit toebereid. 145

Aarde, (*Zeezoutzuure Zwaar-*), *Terra ponderosa ſalita*, nuttig in eene hevige Kropzeerige Oogontſteeking. 49

—— (Aanmerkingen over de groote en algemeene Schokken, die de) ondergaan heeft. 51

ABAUZIT; (Leevensſchets van) zyne Afkomst, 153. Zyn zwervend leeven in zyne jeugd, daar zyne Moeder hem in den Proteſtantſchen Godsdienst opvoedde, 154. Zyne Moeder gevangen, en der Gevangenisſe ontkomen, 155. De eerſte Letteroefeningen van ABAUZIT te *Geneve*, ald. Zyne komst in *Holland*, 156. Reis na *Engeland*, ald. Gunſtig getuigenis, 't geen NEWTON van hem gaf, *ald.* WILLEM DE III zoekt hem te vergeefsch aan zich te verbinden, 157. Met het Burgerregt te *Geneve* beſchonken, 158. Blyken zyner onbaatzugtigheid, *ald.* Uitgebreidheid zyner kundigheden, *ald.* Zyn gevoelen over de *Algemeene Zwaartekragt*, 159. Hoe hy de hoogte van den Dampkring der Aarde aan den Equator bepaalde, 160. Verre geworderd in de Aardrykskunde, 197. In de Penning- en Tydrekenkunde, 198. Als mede in de Geleerde Taalen, 199. Voorbeelden van zyne Zedigheid, 199. Zyne Volksgezindheid en Gedrag in het Staatkundige, 200. Charaktertrekken, die zyne naagedagtenis Eere aandoen, 201. Groot getal zyner Vrienden, *ald.* Schets door ROUSSEAU van hem gegeeven, 202. Zyn dood. 203

ADANSON, Ontmoeting van en Aanmerkingen op dien Paryſchen Plantkundigen. 141

Adersbach, (Verſlag van de zonderlinge *Rotzen van*) in *Boheeme*, 93. Welk eene vertooning zy maaken, *ald.* Waar uit zy beſtaan; zyn een onvolmaakt ſoort van Kiltereerſteen, 94. Waarſchynlyke oorſprong, *ald.* Maaken het geraamte van een Berg uit, 95. Hoe belangryk de Waarneemingen hier zouden kunnen weezen, *ald.* Zeldzaame *Echo* aldaar. 96

Aether Vitrioli, nut in het geneezen van een hardnekkige Dertiendaagſche Koorts. 8

Afflaaten, (Berigt wegens de Leer der) in de Roomſche Kerk. 446

AKBAR, (Keizer) voortreffelyk getuigenis hem gegeeven, 203. Nader verſlag wegens zyne Afkomst, 204. Zyne groote verrigtingen, *ald.* Zyne inneemende geaartheid, *ald.* Zelfsbedwang, *ald.* Zyne Godsdienſtigheid, *ald.* Hoe hy den dag beſteedt, *ald.* Zyne verdraagzaamheid in den Godsdienst. 206

BLADWYZER.

Alimek, of de Geluksbejaaging. 586
Amboina, verſlag wegens deeze Plaats. 586
Amurath, (De Val van) of het Lot der Dwinglandye. 452
ANTHONY, zeldzaame Geſchiedenis van deezen ſteeds van Godsdienst- belydenis veranderenden Man. 404
Antipatris, dikwaans verkeerd op de Kaarten geplaatst. 197
ARGENVILLE, (D') verdient eene plaats onder de Schryvers, die over de Schulpvisſchen handelen. 350
Ariſtocratie, Weelde ſtrydig met een Staatsbewind, waar in Ariſtocratie het bewind voert. 269
Aſia, de woonplaats van *Despotismus* en Weelde. 293
Aſa fœtida met Oſſengal, met zeer veel voordeels tegen den *St. Vitus*-dans gebruikt. 136
Athene, hoe het te gronde ging, naa de Afſchaffing van den *Areopagus*. 257
AUBRIET, verſlag van het Dieren Plantkundig Werk door hem aangevangen. 312

B.

Bedenkingen. (*Zedelyke*) 78, 171, 209, 252, 291, 330, 372, 415, 497, 598, 601.
Beenderen en Tanden, opgegraaven op verſcheide plaatzen, van nu onbekende Dieren. 56
Beer, (*Witte*) op *Labrador*, beſchreeven, 232. Met welk voedzel zy zich generen, 233. Voortteeling, en hoe zeer zy de Jongen verdeedigen. *ald.*
—— (*Zwarte*) op *Labrador*, deszelfs voedzel. 238
Belangloosheid. (*Edelmoedige*) 410
BELLEVAL, (RICHER DE) wat hy in de Kruidkunde verrigtte. 310
Bevinding, over 't gebruik van dat woord in 't Godsdienſtige. 377
Bidden (Aanmerkingen over het) in 't algemeen, 380. Over het bidden in den derden Perſoon in 't byzonder. 381
Blaar, (Berigt om een denkbeeld te geeven van het ſteenagtig zamengroeizel in 's Menſchen) 383. De Steenbreekende Middelen als ongenoegzaam verworpen. 386
BOMARE, (VALMONT DE) wat hy deedt ter bevordering van de Nat. Historie. 391
Boomen, (Geſchiedkundige en Vaderlandlievende Proeve over de *Vryheids*-) 267. Boomen reeds vroeg in gebruik ten zinnebeeldigen teken, *ald.* Meiboomen oudtyds geplant, 269. Uit *Engeland* het planten derzelven na *America* overgebragt, en het gebeurde met den Vryheidsboom te *Boston*, *ald.* Wanneer en door wien eerst in *Frankryk* geplant, 270. Wanneer algemeen geworden, *ald.* Welke eigenſchappen de Vryheidsboomen moeten hebben, 271. De Eikenboom daar toe aangepreezen. *ald.*
Bouca, (Het Eiland) gedaante van de Vaartuigen der Eilanderen, 582. Onderhandeling met dezelven, 583. Gesartheid en Geſtalte, 584. Wapenrusting. 585
Brandmiddelen, (Het nut der) in Verlammingen. 86
BROUSSONET, hoe deeze Heer zich verdienstyk gemaakt heeft, door zyn Werk over de *Visſchen*, 144. Hoe hy de *Koninglyke Societeit* des Landbouws bevorderde. *ald.*
BUFFON, wat hy in het vak der Vogelkunde gedaan hebbe. 351
—— Opſchrift zyns Standbeelds in het *Muſeum* te *Parys*. 141

Bur-

BLAD WYZER.

BUFFON, Aanmerkingen op zyne vyandlykheid tegen de Stelzels in de Natuurlyke Historie, 390. Welke dienſten hy der Natuurlyke Historie gedaan heeft. 391

BULLIARD, verſlag van dien Kruidkundigen, en zyn heerlyk Werk *Herbier de la France*. 143

Bygeloof, (Proeve over het oude en hedendaagſche) 108. Hoe zeer de *Romeinen* oudtyds daar aan vast waren, *ald.* Van den Invloed der Wichelaaren in 't byzonder, 109. Wanneer deeze afnam, 110. Overblyfzels van deeze bygeloovige Voorſtekens, *ald.* Onverſchoonlykheid van dit laatſte. 111

C.

CALVIN, (JOH.) Belangrykheid van dien Man recht te kennen, 396. Zyne Afkomst, en Opvoeding in zyne jeugd, 397. Tot een Regtsgeleerden geſchikt, *ald.* Bevlytigt zich intusſchen op de Godgeleerdheid, en is der Hervorminge geneegen, 398. Verlaat *Parys* om de Vervolging te ontwyken, *ald.* Komt, naa zich elders ontehouden te hebben, te *Baſel*, 399. Geeft zyne *Inſtitutiones Rel. Christ.* uit, *ald.* Gaat na *Geneve*, en wordt Hoogleeraar en Leeraar der Kerke, 400. Van daar verbannen, *ald.* Rigt te *Straatsburg* eene Gemeente op, *ald.* Gaat na den Ryksdag te *Worms*, 401. Keert weder na *Geneve*, ald. Als Paus eener nieuwe Kerke ontvangen, *ald.* Aanmerkingen daar over, 402. Zyn gedrag omtrent SERVETUS beoordeeld, *ald.* Zyne ſtrengheid, 405. Onvermoeide werkzaamheid, *ald.* Zyne Schriften, 406. Spaarzaam in zyne Leevenswyze, 406. Zyn Huwelyk. *ald.*

CANIZ. (Het Leevenseinde van den Dichter) 251

Catacomben, Waarneemingen daaromtrent, benevens den toeſtand der Lyken in dezelve. 471

CHAMPAGNE, (RENÉ) Trek van zyne Wreedheid, in een onderhoud met CAREL DEN IX. 40

Characterſchetzen uit het daadlyk leeven, 492. Twee ſtrydige tegen elkander over geſtelde, *Ambio* en *Modeſtus*, beoordeeld. 493

CHATHAM, (De Welſprekenheid des Graaven van) met die van Lord MANSFIELD vergeleeken. 65

CLUSIUS, of LESCLUSE, een der eerſte *Franſche* Schryveren over de Plantkunde, ſchoon veelal onder de *Hollandſche* gerangſchikt. 309

Confeſſie, (*Augsburgſche*) wanneer en door wien opgeſteld. 541

Corſica, Ligging, Benaaming en eerſte Bewoonders van dat Eiland, 97. Valt onder verſcheide Regeeringen, 98. Hoe verdrukt door de *Genueeſen*, ald. Opſtand wegens de gevorderde betaaling van een enkelen *Paolo*, 99. Oorlog daar uit ontſtaan, en THEODORUS, Baron VAN NEUHOFF, tot Koning van *Corſica* benoemd, en breed verſlag wegens hem, 100. De *Corſicaanen* neemen de toevlugt tot den Koning van *Frankryk*, 104. Weder in 't bezit der *Genueeſen* geſteld, en ſtaan zy op onder PAOLI, *ald.* Wat deeze deedt ten voordeele der Eilanderen, 105. Moet voor de *Franſchen* wyken, en vlugt na *Engeland*, ald. Ongelukkig

lot onder de Franſche Bebeering, 105. Verandering en Omwenteling aldaar by de Franſche Omwenteling, 106. Tot een Departement van *Frankryk* aangenomen, 107. Valt van *Frankryk* af, en onderwerpt zich aan *Engeland*. *ald.*

CUZZONA, eene Actrice, levert een voorbeeld op van Verkwisting en daar uit ontſtaane Armoede, terwyl zy dit Character doorhoudt in 't uur der Wanhoope. 207

D.

DALECAMP, een verdienſtlyk *Franſch* Plantkundige. 309

Datura arborea, geeft ſterken geur. 139

Delfſtoffen, Bedenkingen over derzelver ligging en veroorzaaking. 53

Delfſtofkunde, welke vorderingen men in Europa, en byzonder in *Frankryk*, daar in gedaan hebbe. 351

DESFONTAINES, Berigt van deezen Kruidkundigen te *Parys*. 144

Despotismus (Met het) is de Weelde gelykaartig, 293. Voorbeelden ter ſtaavinge hier van, *ald.* Hoe Despotieke Staaten door de Weelde ten val kunnen gebragt worden. 298

Dieren, derzelver gelykvormigheid met de Planten overwogen. 10

—— (*Kindsheid der*) Aanmerkingen hier over, 181. By de Menſchen langer dan by de Dieren, *ald.* Aanmerkingen op BUFFON's beſchryving van 's Menſchen Kindsheid, 182. (Zie verder *Kindsheid.*) Duur der Kindsheid van Menſchen en Dieren met elkander vergeleeken. 225

Dieren-ryk, wat de Franſche Natuurkundigen daar in gedaan hebben. 349

DODART, verſlag van het Werk diens Plantkundigen. 312

DOLBACK, hoe veel hy gedaan hebbe in de Delfſtofkunde. 352

DUBOURG, voor een Ketter gehouden, veroordeeld en verbrand. 403

Duivel-vogels, Beſchryving van dezelve. 346

E.

Echo, zonderlinge op de Rotzen van *Adersbach*. 96. Met andere beroemde vergeleeken. *ald.*

Egelvarkens, rigten groote verwoesting aan in het Geboomte, 230. Leevenswyze, 231. Hoe men dezelve opſpeurt, *ald.* Van derzelver Pennen, en 't gebruik 't welk zy 'er van maaken. *ald.*

Eilanden, (*Nicobarſche*) waar gelegen, en hoe van *geſteltenisſe*, 58. *Kleur*, *gedaante* en geſtalte, der Inwoonderen, *ald.* Kleeding, 59. Verkeerd begrip, dat de Inwoonders Staarten zouden hebben, wederſprooken, *ald.* *Woonингen*, *ald.* Bezigheid der Mannen en Vrouwen, 60. Gereedheid der Egtſcheidingen; Overſpel zwaar geſtraft, en ook onder zeker voorbehoedzel ſtrafloos gepleegd *ald.* Geringe Vrugtbaarheid der Vrouwen, *ald.* Welke viervoetige Dieren 'er voorkomen; *Apen* komen 'er niet voor, en ſterven, daar overgebragt, welhaast, *ald.* *Broodvrugt*, aldaar *Melleri* geheeten, beſchreeven. 61

—— (*Admiraliteits*) de Bewoonders daar van vreedzaam gevonden. 585

Electriciteit, met voordeel gebruikt in de geneezing van den *Zenuwen Staar*, (*Amaurosis.*) 422

En-

Engelſchen, (Het Character der) vertoonde zich langen tyd niet voordeelig in hunne Tooneelſpelen. 359
Epicurus, ('t Stelzel van) Godsdienstlochenend en Zedebedervend. 333

F.

Frankryk, (Wat men, ten opzigte der Nat. Hist. in) gedaan heeft, en nog doet. Zie *Historie*.
Franſchen, hun Character vertoont zich in hunne Tooneelſpelen. 359
Fynen, over 't gebruik deezer Benaaming. 377

G.

Garrow-Gebergte, Inwoonders van 't zelve, in *Indie*; derzelver Geſtalte en Gelaadstrekken, 20. Kleeding der Mannen, 21. Leelykheid der Vrouwen, en haar opſchik, *ald.* Vreemd en zwaar Oorcieraad, *ald.* Leevenswyze, 22. Zeldzaame omſtandigheid by de Huwelyken, *ald.* Godsdienst en zonderlinge wyze van Eedzweeren, *ald.* Hoe zy hunne Staatsraadpleegingen houden, 23. Zonderlinge Krankzinnigheid onder hun, die zy de *Herſchepping in een Tyger* heeten. *ald.*
Gaston, wat hy ter bevordering van de Natuurlyke Historie verrigtte. 312
Geestlyken (Wat de Heer Hollis in eenen) verlangde. 246
Geheugen, verbaazend voorbeeld hier van in den Heer La Motte. 332
Geloof, wordt niet onmiddelyk door Gods Geest gewerkt. 375
Gelykheid. (Proefondervindelyke overtuiging van der Menſchen) 491
——— (Bedenkingen over de) Vrymagtigheid en Oppermagt. 499
Gemeenebestregeering, tegen de *Weelde* aangekant, hoe deeze werkt in groote en kleine, 256. Gemeenebestgezindheid en Deugd, het eenig middel van behoud. 259
Gentilis, deerlyk einde van deezen Man. 404
Gezelſchapsſtukken, (De drie) van eenen ſtrydigen aart, en die tog in één punt zamenkomen. Een Characterſchets. 306
Glasblaaskunst der *Romeinen*, aanmerkingen over dezelve, 525. Verſlag van een zwaaren ouden Glazen Kolom onder de zeldzaamheden in *Frankryk*. 527
Godsdienst, (*Christlyke*) gewigtige bedenkingen over zommige veronderſtelde Uitwerkzelen daar aan toegeſchreeven, 41. Dit ontſtaat eensdeels om dat men die Uitwerkzels ter verkeerde plaatze zoekt. *ald.* Waar men ze te zoeken hebbe, 42. Is dikwyls van een ſterken zydelingſchen Invloed, 43. Haare Uitwerkzels veelal in ſtilte, *ald.* En veel grooter dan men vermoedt, 45. De waardy van het *Christendom* moet niet alleen afgemeeten worden naar de Tydlyke Uitwerkzelen, 46. De Chr. Godsdienst wordt bezwaard met veele gevolgen, voor welke dezelve niet heeft te verantwoorden, *ald.* Is niet verantwoordelyk voor de Vervolgingen, *ald.* Is niet verantwoordelyk voor het kwaad, waar toe dezelve gelegenheid gegeeven heeft, 47. Verſchil van Begrippen geen kwaad. 48
——— ——— de oorſpronglyke Godsdienst der Natuure, 81. Verſchilt alleen in de wyze van Be-

Bekendmaaking, 82. Jammerlyke verbastering van denzelven, *ald.* Waar mede het woezenlyk *Christendom* niets te ſchaffen heeft. 84
Godsdienst, (De *Christlyke*) gehandhaafd tegen den laster van Wreedheid te leeraaren, of op Aarde te veroorzaaken, 461. Sterkte deezer tegenwerping, 462. Vervolgingen niet alleen door de *Christenen* aangerigt, 463. Toe te ſchryven aan de belangneeming in de zaak, ſchoon daarom niet te verſchoonen, 464. De omſtandigheden der vroegſte Christenen gaven 'er byzonder aanleiding toe, 465. Ook in volgende Eeuwen de Inval der Noordſche Volken, 469. Een groot aantal der Verdeeldheden, Oorlogen en Moorden, welke men doorgaans Godsdienſtige noemt, moeten grootendeels aan Staatkundige oorzaaken worden toegeſchreeven, 510. Nader aangetoond dat de Chr. Godsd. tegengeſtelde Deugden gebiedt, 511.
Door een opgeklaarde kennis van dien Godsdienst, heeft zich de waare geaartheid van den Godsdienst langs hoe meer vertoond. 512
——— (Schadelyke werking van de Weelde op den) 333
——— in welk een verband dezelve ſtaat met de Wysbegeerte. 553
Goedertierenheid en *Wreedheid*, tegen elkander over geſteld. 547
Gom, (*Elasticke*) Zie *Harst*.
Grieken, (Hoe men, by de) de Vrouwen Huislykheid herinnerde. 192

H.

HALLEY (Dr.) en Sir J. NEWTON, Ontmoeting tuſſchen deezen over den Chr. Godsdienst. 460
Harst, (*Cajenſche*) of *Elastieke Gom*, Proeven genomen met 't ſap, waar uit dezelve voortgebragt wordt, 566. Beſchryving van dit ſap, *ald.* Welke verſchynzels zich opdeeden by het warmen van 't zelve, 567. Welke, als het op kwikzilver aan de lugt werd blootgeſteld, *ald.* Hoe de loogzouten daar op werken, *ald.* Welke nieuwe en nuttige uitkomſten, tot beter kennis deezer Zelfſtandigheid, en tot beter gebruik van dezelve, ze opleveren. 568
Heldinnen, (*De twee*) of de Oferande van Liefde en Deugd. 278
HENDRIK DE IV, *Koning van Frankryk*, een Aanmoediger der Natuurlyke Historie en Plantkunde. 309
HERITIER, (L') Berigt wegens deezen Franſchen Plantkundigen. 143
Hier naa. (Zedelyke Beſchouwingen over) 318
Historie, (*Natuurlyke*) vroeg door de grootſte Mannen beoefend, 307. Hoe 't in *Frankryk* vroegtyds daar mede ſchraal geſteld was, *ald.* De Kruistochten ſchonken 'er eenige vorderingen aan, 308. Deeze van vroegen tyde af tot den tyd van LINNÆUS doorloopen, 308-314. Wat de Franſche Natuurkundigen in het Dierenryk gedaan hebben, 349. Wat in dat der Delfſtofkunde, 351. Wat in *Frankryk* over het Plantenryk voorviel, 389. Algemeene Schets van de geſteldheid der vorderinge aldaar. 392

BLADWYZER.

HOLLIS, (THOMAS) Opgave van het Character dienst Wereldburgers, 239. Zyne Afkomst van eene weldaadige Familie, 240. Zommigen ſtellen hem verkeerd van Adelyke Afkomst, 241. Hoe hy zich daar over by zekere gelegenheid verklaarde, 242. Zyne Opvoeding, *ald.* Van vroeg af een Vryheidsvriend, 243. Zyne Studien, *ald.* Wat hy wenschte in een Geestlyken aan te treffen, 244. Hoe afkeerig van Omkooping, 245. Legt zich in een Ampteloos leeven toe op eene Boek- en Gedenk-penning-verzameling, 246. Giften aan Buitenlandſche Boekeryen, *ald.* Zyn dood, 247. Verheeven Schets van zyn Character en Verrigtingen. *ald.* enz.

Honden, (*Dolle*) tegen derzelver Beet, het uitſnyden van het beledigd deel, het uitwaſſen daar van met koud en daar na met warm water, en het laaten aanraaken van de oppervlakte met *Causticum Lunare*, aangeraaden. 344

Hooggevoelenheid van zichzelven ſpreidt zich als eene Dogter der Zelfliefde ten toon in vry onverſchillige zaaken, 323. Baart Nyd, Bedilzugt, en Bemoeijing met eens anders zaaken, 324. Strydt met onze Geluksbevordering, 325. Hoe dezelve werkt in 't geval van Beledigingen. 326

Huwelyk uit Zuiverliefde. Eene waare Gebeurtenis, 370. Nader verzekerd. 410

J. en L.

Jaar (Terugziening op het) 1794. 60

Inquiſiteurs, (Iets over de hedendaagſche) naamlyk die huislyke Geheimen zoeken op te ſpeuren, 273. Worden meest op kleine plaatzen gevonden, en hoe zy werken. 274

JULIAAN, (Keizer) een Vervolger. 467

JUSSIEU, (ANTHONY DE) Verſlag wegens deezen Plantkundigen. 142

K.

Kaatſchaatsbaalers, vreemde maniet om elkander te onthaalen als zy hem ten Vriend willen maaken. 409

Kerk en *Staat*, hoe zeer volgens LOCKE van een geſcheiden, 85. Aanmerkingen over dit Onderwerp. *ald.*

Kinderpokjes, (Geſchiedkundige Aanmerkingen over den oorſprong en de verſpreiding der) 302. De oudſte Schryver daar over; met de Kruisvaarten uit *Aſia* in *Europa* overgebragt, *ald.* Wanneer in *Europa* verſpreid, 303. Wanneer na *America* overgebragt, *ald.* Hoe en wanneer in de *Oost-Indiën* gekomen, 304. Wanneer eerst op *Yſland* gebragt, *ald.* Hoe en wanneer aan de *Kaap de Goede Hoop* gekomen, *ald.* Wanneer dezelve eerst bekend werd by de *Chineeſche Tartaaren*, en in *Groenland*, ald. Wanneer in *Nieuw Holland.* 305

Kindsheid, (Treffende beſchryving van 's Menſchen) door BUFFON, 181. Aanmerkingen hier op, 182. Veelal door een onvoegelyke behandeling wordt die ſtaat verlengd, 183. Hoe verſcheide Wilde Volken hunne Kinderen beter behandelen dan Beſchaafde, 184. Over 't aantal der geenen die in de Kindsheid ſterven, 224. Oorzaaken daar van opgeſpeurd, 225. Vergelyking van den duur der Kindsheid

heid tusschen Menschen en veele Dieren, 227. Nuttigheden uit den zwakken en langduurigen staat der Kindsheid voortvloeijende. 229
Klugtspelen, (*Osciaansche*) van waar zo genaamd. 361
——— (*Atellaansche*) van waar die benaaming. 362
Koelputten, voorbeelden van die een verbazzende diepte hebben. 52
Koorts, (Eene hardnekkige Derdendaagsche) door *Aether Vitrioli* geneezen. 8
Koude, (Waarneemingen aangaande de zwaare) in den Winter van 1794 en 1795, met eenige Aanmerkingen daaromtrent. 265
Kropklierziekten. (Nuttigheid van gebrande Spons in) 516
Kwikzilver, (*Phosphorzuure*) de beste manier om 't zelve tot gebruik in de Geneeskunde te bereiden. 262

L.

Labrador. (Natuurlyke Historie en nieuwe weetenswaardige byzonderheden eeniger Dieren van) 230
Leezen (Het) aangepreezen. 71
Lichaam. (Beschouwing der gesteldheid van 's Menschen) 555
Liefde. (De gevolgen eener hooploozze) 449
Ligtgeloovigheid. (De goedaartige) 458
LILLE, (ROMÉ DE) doet veel in de Delfstofkunde. 352
LINNÆUS, hoe zeer diens Stelzel in zwang kwam, 389. Welke voor- en tegenstanders het in *Frankryk* ontmoette. *ald.*
LODEWYK DE XIV, deedt veel ter bevordering der Nat. Hist. in *Frankryk*, 310. In het *Plantenryk*, 312. In het *Dierenryk*. 349
Louisa d'Antail, of de Ongetrouwde Non. Meer dan een Roman, 73, 118
Ligtstreeken, (Invloed der) op de gedaante en natuur der Plantgewassen, 473. Zie verder *Planten*.
LUTHER, de voornaamste Leevensbyzonderheden van dien Hervormer, 441. Zyn geboorteplaats, en wanneer geboozren, *ald.* Zyne vroegste Letteroefeningen, 442. Leert den Bybel kennen, *ald.* Wordt Hoogleeraar te *Wittenberg*, 443. Onderneemt de taak eens Hervormers, *ald.* Het prediken der Aflaaten daar toe aanleidelyk, 444. LUTHER kant 'er zich tegen aan, 446. Gaat na den Ryksdag te *Augsburg*, 448. Bulle van Paus LEO tegen hem afgevaardigd, hoe door hem bejegend, 485. Opgang zyner Leere, 486. 't Beleid 't welk hy hieldt, 487. Op den Ryksdag te *Worms* gedagvaard 488. *Verschynt* daar, *ald.* Hoe bejegend, en hoe hy zich gedroeg, 489 Streng besluit tezen hem genomen, en kragtloos gemaakt, *ald.* Zyn verblyf te *Wartburg*, 490. Woelingen tegen hem, *ald.* Schryft tegen aanzienlyke Bestryders, 538. Beteugelt de woestheden van CAROLOSTADIUS, *ald.* Vervaardigt eene Overzetting der H. Schrift, 539. Op- en voortgang zyner Leere, *ald.* Beteugelt MUNCER's woede, *ald.* Zyn Huwelyk met CATHARINA VAN BORIA, 540. Zyn Dood en Character, 541. Zyn Uitvaard. 545
Lyken, (Gesteldheid der) in de *Catacomben*. 471

REGISTER.

M.

Maaltyden. (Byzonderheden van verſcheide Volken op hunne) 407

Maatigheid, aangeprezen, als onmiddelyk ſtrekkende tot ons eigen welzyn, 126. Onder welke Zinnebeelden by de *Egyptenaaren* vertoond, 128. Welke Menſchen verkeerd zich maatig waanen, 131. Daadlyk betoon deezer Deugd. 134

Mammouth, het beſtaan deezes Diers zeer twyfelagtig, 56. Over de Beenderen en Tanden daar aan toegeſchreeven. *ald.*

MANSFIELD, (Lord) zyne Afkomst, 24. Opvoeding en vordering in Geleerdheid, *ald.* Zeer bemind en gezogt; een Vriend van POPE, 25. Steekt in de Pleitzaal uit, *ald.* Zyne Egtverbintenis, 26. Vorderingen in Staatsbedieningen, *ald.* Zyne bekwaamheid in de Pleitzaal, *ald.* Een voorſpraak van Verdraagzaamheid en Godsdienst vryheid, 27. Voorbeeld hier van, ten opzigte van een *Roomsch Priester*, ald. Van de *Diſſenters*, 28. Zyn Geſprek te dier gelegenheid, *ald.* Hoe algemeen zyn Uitſpraak gevolgd werd, 30. Wat men in hem te berispen vondt, 61, 62. Wordt Canſelier van de Exchequer, en tot Graaf van *Mansfield* verheven, 63. Legt het Ampt van Lord Oppertegter neder, 64. Zyn Dood, *ald.* Vergelyking tusſchen de Welſprekenheid van Lord MANSFIELD en die des Graaven van CHATHAM. 65

MARK, (DE LA) Verſlag wegens deezen Plantkundigen te *Perys.* 142

MATTH. X: 34. Redenvoering daar over, en Opheldering van dit zeggen. 461

Moeder. (*De Florentynſche*) Eene Vertelling. 167

Monarchy. (Weelde gelykaartig met de natuur van eene) 261

MOTTE, (LA) een voorbeeld van een verbaazend geheugen. 332

Murrhina, Vaten by de *Romeinen* onder dien naam bekend; en zeer kostbaar, 526. Het breeken van zodanig een Vat met den dood geſtraft. *ald.*

N.

Naavolging, (*Zugt tot*) hoe vroeg en hoe zeer den Mensch eigen, 1. Hoe zeer het onze pligt is ons daar van te ontſlaan, 4. Wat een leeven naar de *Ton* is, 6. Hoe veel gevaars de Jeugd, door eene bedagtlooze Naavolging, loopt. *ald.*

Nuneham, Verhaal van het Spinfeest te dier plaatze, 161. Gelukkige uitwerkzels daar van op vlytbetoon en zeden. 166

O.

Obelisk, (Verklaaring der Hieroglyphen op den) ſtaande voor het Lateraan te *Rome.* 545

Omwentelingen, (*Staats-*) ſoms door inwendige zo wel als uitwendige oorzaaken te wege gebragt. 300

Onaandoenlykheid en *Wreedheid* voorbeeldlyk geſchetst. 40

Onverdraagzaamheid. (Het Onſtaatkundige en Onregtvaardige der) 82

——————— Aanmerkingen van VOLTAIRE hier over. 402

Onweersvogels, de *Bruine*, waar die

die voorkomen, en Capt. COOK dezelve aantrof, 14. De *Witte*, waar men die vindt, 15. De *Blaauwe*, waar in van de voorgaande onderscheiden, 16. Waar deeze voorkomen, 17. Byzonderheden daarin opgemerkt, 18. De *Groote Onweersvogel*, onderscheide naamen aan dezelve gegeeven, *ald.* Byzonderheid deswegen vermeld wegens het aankundigen van Storm. 19

Onweersvogels, *Puffins* gebeeten, verslag van dit Vogelgeslacht, 89. Waar dezelve gevonden worden, *ald.* Hoe zy zich op een Eilandje by het Eiland *Man* onthouden, *ald.* Naamsoorsprong, 90. Uitgestrektheid waar in deeze Vogels gevonden worden, *ald.* Waarschynlyk dezelfde met de *Artenne* van ALDROVANDUS, en de *Diomedes-Vogelen* by OVIDIUS, 91. —— Over de *Ligtgryze Puffin* van het Eiland *St. Kilda*, ald. —— van de *Bruine Puffin*. 92

Oogentsteeking, (Tegen eene hevige Kropzeerige) de *Zeezoutzuure Zwaarwaarde* met wrugt gebruikt. 49

Oppermagt, dit woord, op Menschen toegepast, altoos van eene bepaalde Betekenis. 505

Otaheiters, hoe zy zich op hunne Maaltyden gedraagen. 408

Overspeeler. (*De Boetwaardige*) 550

P.

PALISSY, (BERNARD DE) wat hy in de Delfstofkunde gedaan hebbe, 351. Wat in de Natuurlyke Historie. 393

PAOLI, (PASCAL) wordt Opperbevelhebber van *Corsica*, 104. Zyne Verrigtingen, 105. Genoodzaakt *Corsica* te ruimen, en vertrek na *Engeland*, 105. Komt, naa de Omwenteling in *Frankryk*, weder op *Corsica*, en wordt Bevelhebber der *Nationaale Garde*, 107. In ongenade by *Frankryk*, helpt hy *Engelsche* hulp inroepen. *ald.*

Parlement, in *Groot-Brittanje*, hoe bedorven, 69. Welke hervormingen het noodig hebbe. 70

Parys, hoedanig 'er voorheen de Kruid- en Planttuin des Konings gesteld was, en thans gesteld is, 138. Welke Planten men 'er vindt. 139

Peeren, (Onderzoek van den aart der Steenen in de) 386. Verscheide Proeven daar op genomen. 387

Physionomie, (Korte Stellingen over de) volgens LAVATER, 432. Algemeene Aanmerkingen deswegen, *ald.* Van de Physionomie met betrekking tot de Bekwaamheden van den Geest of het Verstand, 434. Met betrekking tot de Zedelyke Hoedanigheden, 436. Oplossing eeniger Zwaarigheden. 439

Planten, (Van de gedaante der) met betrekking tot de Lugtstreek, waar in zy voorkomen, 475. Derzelver gedaante onder de Keerkringen, 476. Onder de bevroozene Lugtstreeken, 478. Invloed der Lugtstreeke op den aart des Gronds, 479. De Wol en Doorns der Planten met betrekking tot de Lugtstreek overwogen, 480. Over de Planten op 't Gebergte, 529. Van de Planten in de Veengronden, 531. Van de Waterplanten, en het kweeken der Waterplanten in de lagt, 533. Uitwerkzels der Lugtstreek op

op de Geur en Kleur der Planten, 534. Over den invloed van de verandering der Lugtſtreeke op de Plantgewaſſen, als mede van de Lugtsgeſteſteniſe, 571. Overbrenging der Planten van de eene Lugtſtreek in de andere, 577. Wat 'er gebeure als zy in een warmer Lugtſtreek komen, *ald.* Wat, wanneer zy in eene kouder overgebragt worden. 578

Planten en *Dieren*, welk eene gelykvormigheid tuſſchen dezelve plaats heeft. 10

—— (Eenige) zyn *Hygrometers*. 12

Plantkunde (Welke Voor- en Tegenſtanders het Stelzel der) van LINNÆUS in *Frankryk* vondt, 389. Onderſcheiden berigt van de laatſte vorderingen daar in gemaakt. 393

POMPEJUS, Verſlag van het grootsch Tooneel door hem te *Rome* opgerigt, 360. Van de vertooningen op 't zelve gegeeven, 361. Aanmerking van CICERO daar over. *ald.*

Proteſtanten, Oorſprong dier Benaaming. 540

Puffins. Zie *Onweersvogelen*.

R.

REAUMUR, hoe verdienſtlyk deeze Man zich in de Natuurlyke Historie gemaakt hebbe. 349, 350, 351

Rendieren, laaten zich gemaklyk temmen als zy jong zyn, 234. Voedzel, 235. Hunne Snelheid en Geſtalte, 236. Listigheid en Moed, 237. Zyn groote Zwemmers, *ald.* Over het verwiſſelen der Hoornen. *ald.*

Romeinen, (Aanmerkingen over de Tooneelvertooningen der) in onderſcheide tydperken, het Volks-Character kenmerkende. 360

Romeinen. (Waarneemingen over de Glasblaaskunst der) 525

ROUSSEAU, wat hy in 't vak der Plantkunde deedt. 390

RUBENS. (Anecdote van) 251

S.

SCAURUS, (ÆMILIUS) Verſlag van het grootsch Theater door hem te *Rome* opgerigt. 527

Schouwburg, (Beſchryving van den Nieuwen Koninglyken) in *Drury-lane*, te Londen. 364

Schouwſpelen van Dieren te *Rome* beſchreeven, 362. CICERO's aanmerking deswegen. *ald.*

Sentimenteele, (Het) hoe algemeen verſpreid, 31. Hoe te gengegaan, *ald.* Wat men 'er door te verſtaan hebbe, 32. Hoe zeer verſchillend van Medelyden, *ald.* Het Lyden van een Sentimenteelen geestig beſchreeven, 33. Grappig voorbeeld van een Sentimenteel Gezelſchap, *ald.* Medelyden gepreezen, en 't Sentimenteele gewraakt, 34. 't Verkeerde eener Sentimenteele Opvoeding geſchetst, 36. Gevolgen hier van, 37. Ongeneeslykheid deezer Kwaale, 38. Nadeel der Sentimenteele Schriften, 39. Schadelykheid van 't zelve op onze Gezondheid en Welſtand, 113. Het Sentimenteele is een Carricatuur van het Medelyden, 115. Hoe zeer de *Maan* de Afgod der Sentimenteelen is, 116. Het gewaand Sentimenteele gegispt, en als het *dwaaze*, of *luchelagtige*, beſchouwd. 117

Sierra Leone. Byzonderheden van deeze nieuwe Vastigheid op de Kust van *Africa*, 191.

Kost-

BLADWYZER.

Kostbaarheid deezer Vastigheid, 191. Naamsoorsprong; Ongezondheid der Lug. geſteltenisſe voor de *Europeaanen*, 192. Landsgeſteltenis, en beſchryving der Inboorelingen, *ald.* Kleeding, Huishouding en Bezigheden, derzelven, 193. Woest- en Wreedheid der Inboorelingen, 194. Veelvuldigheid der Mieren, 195. Leevenswyze der Volkplantelingen, *ald.* Loerſchool daar opgerigt, *ald.* Plan ter verbetering deezer Volkplantinge, 196. Hoe men het Regt daar bedient. *ald.*

Slaaf (De) Meester geworden. 596

Societé d'Histoire Naturelle te Parys opgerigt, 392. Derzelver Verrigtingen, 393. Bepaalde Werkzaamheden. 394

Souvereiniteit, Gebruik en Misbruik deezer Woords. 503

Speelder. (*De*) Eene waare Geſchiedenis. 411

Spinnen, (Ontdekking van *Winter*-) 147. Hoe de Spinnen Ziekten voorſpellen, 148. Uit derzelver Waarneeming kan men opmaaken of 'er veel of weinig Gras zal zyn, 149. Weervoorſpellingen uit de Spinnen ontleend, *ald.* Twee ſoorten van *Winterſpinnen*, 151. Voorſpellingen van Vorst uit derzelver werkzaamheden afgeleid en bewaarheid. 152

Spons, (*Gebrande*) nuttig in Kropkliersiekten. 516

Spreuken. (Verzameling van) 327

SPREUKEN XXX: 27, anders overgezet en verklaard. 417

Springhaanen, in welk eene menigte zy in 't Oosten voorkomen. 418

Staar, (*Zwarte*) *Amaurosis*, wegens het geneezen van dezelve door de Electriciteit. 422

Staatsbeſtuur. (Uitwerkzels der Weelde op het) *Zie Weelde.*

Steenen (Betoog dat de) in de Vrugten niets toebrengen kunnen tot het doen aangroeijen der Steenen in 's Menſchen lichaam, 382. Onderzoek van den aart des ſteenagtigen Zamengroeiſels in 's Menſchen Blaas, 383. Wegens den aart der Steenen in de Peeren. 386

Stellingen van een Leergierigen opgegeeven tot nader ondertigting. 373

Stormbaay, of *Baay der Tempeſt*; Teken van Inwoonders daar ontdekt, en tevens dat zy Menſcheneeters waren, 581. Een Straat daar ontdekt. 582

Stormvogeltje, welk Vogeltje by uitſtek met dien naam beyteld, 187. Hoe by de Zeehenden voorboden van Storm, *ald.* Hoe algemeen in de *Noord*- en de *Zuid-Zeeën*, 188. Moeityk te vangen, *ald.* Verbaazend ſnel van vlugt, *ald.* Hoe het op de oppervlakte des Waters trappelt, 189. Pluimadie en Verſcheidenheid in deeze Vogelſoort, *ald.* Het *Ratje* van *Groenland* en *Spitsbergen* behoort tot deeze Vogelſoort. 190

——— Natuurlyke Historie van eenige Vogelen die tot het Geſlacht der *Stormvogelen* behooren. 346

T.

Tartaaren, (Vreemde manier der) om hunne Gasten tot eeten en drinken aan te porren. 408

Terra ponderoſa ſalita. *Zie Aarde.*